H

h *littera octava alphabeti Latini.* **1** *gener. (ad significandum punctum: l.78):* HRABAN. epist. 2ª p. 383,32 h aspirationem . . . a grammaticis nihil esse iudicatur et h non littera, sed nota aspirationis esse convincitur (*item* cruc. A 7,76). GODESC. SAXO gramm. 1 p. 406,19 ab h et y litteris . . . auferetur accentus in omnibus Graecis. ANON. geom. I 3,12 linea orthogonaliter ducta . . . usque ad altitudinem metiendam gh; his peractis dg ad gf comparatur et eadem comparatio dh ad ha pronuntietur *eqs. ibid. saepius. v. et p. 597,2.* **2** *mus. (de re v. LexMusLat. II. s. v. 'h'):* **a** *de littera significativa neumatibus addita ('Romanusbuchstabe'):* NOTKER. BALB. ad Lantb. p. 69,31 h ut tantum in scriptura aspirat, ita et in nota id ipsum habitat. **b** *ad tonos significandos:* SCHOL. enchir. 2,16 tamquam si ab H deponatur in A vel ab H levatur in P. ALIA MUSICA p. 180 (gloss.) H hypate meson. 140 p. 200 phrygius ab x aut descendat in h aut ascendat in dd. *al.* **3** *math.:* **a** *numerum* CC *significans:* CARM. de litt. 9 littera H quondam ducentum notaque quondam CC. **b** *mensuram semioboli significans:* Ps. BOETH. geom. 943 ut A unciae respondeat, B digito, C stateri, D quadranti, E dragmae, F scripulo, G obolo, H semiobolo . . . ascribatur. *cf.* eta.

1. ha *interi.* **1** *c. notione obstupescendi, mirandi i. q. hui – (a)ha:* YSENGRIMUS 1,73 ha, rudis infaustusque, vię qui parcit et hosti. 3,291 ha, dicor ob hoc miser? 5,655 ha miseros homines, quos talis regula terret. *ibid. saepius.* **2** *c. notione indignationis i. q. o – ach:* ACTA imp. Winkelm. I 689 p. 544,22 (a. 1243) ha Deus, quis ex mundo speravit in vobis *(sc. communi Mantuae)* necessarium repperire refugium, si *eqs.* *cf.* hahae.

2. ha *v.* 2. a. **3. ha** *v.* ac. **ha-** *v. et* a-.

***haba** *v.* *huba. **habaeho** *v.* habeo.

habas *v.* abbas. *adde ad vol. I. p. 8,26sqq.:* CHART. Bund. 1281 p. 68,37 (a. 1280) cum domino habati.

habe *v.* ave. *adde ad vol. I. p. 1201,56sqq.:* ALBOIN. incont. 4 p. 19,20 habe.

habellana *v.* avellana.

habena (a-), -ae *f.* *nom. pl.* -as: *l. 56 (cf. Stotz, Handb. 4,VIII § 20).* **1** *funis, ligamentum, vinculum – Strick, Band, Fessel (in imag. vel translate):* **a** *mus.:* ODO ARET. ton. B 11 protus adest denis formarum nexus -is. **b** *anat.:* URSO gloss. 2 p. 22,15 semen per os suscipitur ad conceptionem et in matrice conceptum eius naturaliter solutis -is per os in partum emittitur. **2** *frenum, lorum – Zügel (fere usu plur.; sing.: l.44. al.):* **a** *proprie:* WALAHFR. Wett. 79 hunc *(equum)* ornat species fulgentis -ae (gloss. R: britile). CHRON. Pol. 3,23 p. 153,9 Poloni . . . laxant suorum -as equorum. STATUT. ord. Teut. p. 110,12 frater de domo sellarum dabit fratribus corrigias ad strepas, -as, capistra. *al. v. et vol. III. p. 195,4.* **b** *in imag.:* **α** *in univ.:* ALDH. ad Acirc. 80,3 laxis ardor fornacis regnat -is. POETA SAXO 3,384 in desertores irę laxavit *rex* -as. STEPEL. TRUD. 27 solutis linguae -is. VITA Auct. 6 Attilas rex Hunorum . . . suae crudelitatis relaxarat -as. *persaepe.* **β** *de regimine:* ALCUIN. carm. 1,566 nobiliter patrias . . . rexit *Osui* -as. PAUL. DIAC. carm. 35,17 ter binis lustris patriae sic rexit *Arichis* -as. FORM. epist. III 6 sororibus . . . a-is (-is *p. corr. cod.*) regularibus inbutis. TIT. metr. III 3,29 parcens sint rectoris -as sub moderamine strictas. EKKEH. IV. pict. Mog. 221 Pharaho Memphiticas Iosepho post se dat -as (gloss.: potestates). 651 quater denas, uti mortis solvat -as, duxit ieiunas cum sole Deus homo lunas. DIPL. Conr. II. 218 p. 299,1 pietas . . . divina . . . cęterorum nobis hominum -as commisit. *saepe.*

***habeno** (a-), -avi, -are. (habena) *regere, gubernare – lenken, leiten:* FUND. mon. Montisam. 1 (MGLang. p. 564,18; c. s. XI.) Italiae populum . . . pacifice a-vit *Rachis rex.*

habentia, -ae *f.* *possessio, proprium, fortunae – Besitz, Eigentum, Habe, Hab und Gut:* CHRON. Ebersh. 34 p. 448,18 -a monasterii sic est exhausta, quod *eqs.* 35 p. 450,2 Fridericus . . . et uxor sua . . . se cum omni -a sua transtulerunt. *fort. huc spectat:* TRAD. Frising. 465 p. 397,31 (a. 822) omnia . . . -a, quae eis legitimo in propriam hereditatem pertinere videbatur, . . . tradiderunt *capellanus eiusque coheredes.*

1. habeo (a-), habui, habitum, habere. *script. et form.:* icagimus (*i.* -emus): CHART. Basil. C I 1 p. 1,15. abi(o): *p. 896, 59. 898,58. adde* CHART. Sangall. A 14. 15. DIPL. Merov. 89. 126. FORM. Andec. 1ᶜ. 22. 25. abare: FORM. Augiens. C 7 *(var. l.).* ape(o): *p. 899, 14. adde:* CHART. Sangall. A 22. ave(o): CHART. Sangall. A 9. ANTIDOT. Glasg. p. 105,34. have(o): DIPL. Pipp. 8 p. 13,14. habaeho: TRAD. Weiss. 25. habi(o) *saepius (in schedulis nostris usque ad s. IX.ⁱⁿ.), e. g. l. 54. p. 896,56. 59. 898,54. 899,12. 17. 902,38.* haby(o): *p. 900,41. adde* DIPL. Merov. I 166 p. 414,14. -ituti (*pro* -etote): FORM. Marculfi 2,17. -eta (*pro* -ta): *p. 907,4.* -uemus (*pro* -uimus): FORM. Marculfi 2,17 l. 80. -rit (*pro* -ret): FORM. Marculfi 1,36 l. 19. -ead: *p. 897,7. adde* CHART. Sangall. A 9. *supinum:* -tum: *p. 908,55.* -tu: *p. 896,9. depon.: p. 895,25. 898,4. 904,59. 67. 69. 905,9. al. struct. notabiliores (perpaucae selectae): c. dat.: p. 896,68sqq. 904,51sqq. 907,48sqq. pendet* cum: *p. 902,48. 906,47. 907,29. pendet acc. c. inf.: p. 902,21. 23. 35. 40. 905,50. partic. praes. usu adi.: p. 895,5. 15. 898,33. 37. 900,63. al.; subst.: p. 898,51. 904,65. 905,15. al.*

ἔχειν, *possidere – haben, halten, besitzen:*

I *vi verbi plena:* **A** *secum portare, ducere – mit sich führen, bei sich haben, tragen:* **1** *in univ.:* **a** *spectat ad res:* CONC. Karol. A 15ᴬ,2 si sacerdos non -eat cartam nec testem *eqs.* HUGEB. Willib. 4 p. 101,3 qui illic *(sc. ad turrem Libanis)* venit non -ens cartam, non pertransiret locum. WALTHARIUS 275 quid -ere vianti . . . necesse est. THANGM. Bernw. 28 p. 771,43 vicarius . . . apostolici scripta et legationem ad episcopos se -ere *(sc. dixit). al. v. et vol. II. p. 1103,35.* **b** *spectat ad homines (animalia: p. 895,5):* **α** *usu communi:* ALCUIN. epist. 150 p. 246,5 -es *(sc. Arno archiepiscopus)* me totum Augustum et aliquam partem Septembri mensis. RIMB. Anscar. 7 p. 29,11 nullum -uerunt *Anscarius et Autbertus* socium, qui *eqs.* THIETM. chron. 7,68 quae *(mulier),* cum virum suimet domi non -ret *eqs.* OTTO FRISING. gest. 1,33 rex ad portam Mesiam LXX pugnatorum milia vel amplius -ens erupit. *al. iur.:* LEX Ribv. 37,2 quod si eum ibidem -ere non potuerit, . . . coniuret, quod *eqs.* DIPL. Otton. I. 416 p. 568,20 nunquam eum *(Benadum)* -ere potuistis. *ibid. iterum.* **β** *c. sensu (hospitio) excipiendi:* CONC. Merov. p. 74,13 si quis clericorum suspicionem . . . de muliere . . . incurrerit, eam statim, si intra domum suam -it, abiciat. p. 218,5 mulierem . . . nullus clericorum in propria domum abere praesumat. EPITAPH. var. II 46,18 Deus, hunc *(Ruodolfum)* -as (*item* 112,18). OTTO FRISING. gest. 1,68 p. 97,8 Traiectenses Fridericum in civitate non sine

[Weber]

fastu -bant. *al.* *subi. loca sim.:* RHYTHM. 39,6,1 India -et in ipsa opulentia patria gentes plurimas. WALAHFR. Wett. 524 hos paradysus -et, discindit tartarus illos. Mamm. 16,3 sublata serarum claustra viam tribuunt cunctis, quos carcer -bat. WALTHARIUS 492 nemus . . . lustra ferarum plurima -ens. *saepius.* **2** *spectat ad vestes, arma sim.:* **a** *de hominibus:* WIDUK. gest. 1,9 p. 16,1 armati *(sc. Saxones)* longis lanceis . . . -entes ad renes cultellos magnos. THIETM. chron. 6,72 subtus -bat *archiepiscopus* cilicium. 7,74 rex . . . -uit lumbare venereum. *al.* *per compar.:* ARNO REICHERSB. apol. p. 35,9 se *(sc. Christum)* -ere hominem quasi vestimentum . . . et non ipsum esse hominem. **b** *de animalibus:* PACTUS Alam. 23,2sq. cervus . . . treudis non -et . . .; si treudis -et *eqs.* (*iterum* 24,2). **3** *spectat ad ornamenta vel signa:* LEX Sal. Merov. 33,2 si quis cervum domesticum signum -entem furaverit. AGIUS vita Hath. 11 cuius *(rotae)* palae diversas animalium figuras insertas -rent. FROUM. carm. 36,15 nomina -ent *innocui pueri* in fronte sua *(cf. Vulg. apoc. 22,4).* CARM. imag. 23[d],2,1 est Deus in caelo, cuius hic -etur imago (*item* 23[e],1. 23[f],1). CASUS Petrish. 32 laquearia -entia materiam sancti Iohannis baptiste. *al. v. et vol. I. p. 1020,14.* *spectat ad reliquias:* INVENT. Matth. 19 p. 459[b] -etur ibi *(sc. in basilica Trevirensi)* de petra, super qua natus est Dominus, de praesepio Domini. **4** *spectat ad (cog)nomen:* **a** *de hominibus:* FORM. Andec. 49 p. 21,27 qui *(infans)* adhuc vocabulum non -etur. WALAHFR. Wett. 629 sola . . . celebs tantum cognomen *(sc. virginis)* -bit. THEGAN. Ludow. 21 imperator denominavit filium suum Hlutharium, ut post obitum suum . . . nomen -ret et imperium patris. POETA SAXO 3,267 ex Hunorum quidam primoribus . . . Tudun -ens nomen. *al.* **b** *de plantis, urbibus, fluminibus sim.:* WALAHFR. Wett. 25 insula . . . Augia nomen -ens. hort. 274 de . . . sono mandentis -et *papaver* formabile nomen. POETA SAXO 2,40 amnis, qui Sala nomen -et. *persaepe.* **5** *locut.:* **a** secum -ere: LEX Alam. (rec. B) 6,1 licet unicuique, qualem sacramentalem unum secum -ere vult *eqs.* LEX Baiuv. 1,12 ut nullo presbitero . . . liceat -ere secum in domo extraneam feminam. ADALB. MAGD. chron. a. 953 p. 166,28 paucis suorum *(sc. regis)* fidelium secum -tis. BRUNO QUERF. fratr. 5 p. 40,14 me tecum et te mecum -ere nosti. THANGM. Bernw. 19 p. 767,24 -ens secum scripta omnium cisalpinorum episcoporum. *persaepe. v. et p.906,68.* *spectat ad res incorporeas:* WALAHFR. carm. 38,92 omnia secum laetitiae fomenta -ant, qui fida reservant corda suis dominis. **b** in promptu -ere: HRABAN. epist. 10 p. 396,30 ut ex prefati viri opere necnon et ex aliorum patrum scriptis . . . in unum colligerem, ut in promptu -res, quid unusquisque eorum inde senserit. RUOTG. Brun. 5 p. 7,11 nec suffecit ei in gazophilacium cordis sui colligere, quod in promptu -bat. *al.* **c** in utero -ere: DYNAMID. Hippocr. 2,30 siqua mulier in utero foetum mortuum -uerit. HILDEG. euang. 5 l. 16 quia vidit *Ioseph* eam *(Mariam)* infantem in utero -entem. *absol. i. q. gravidam esse – trächtig sein (cf. p.909,10sqq.):* ALBERT. M. animal. 5,59 -et *elefas femina* . . . in utero per biennium. **d** sub se -ere: MUS. ENCHIR. 4 finales seu terminales soni sub se -ent unum tetrachordum. REGISTR. abb. Werd. 6,1 p. 169,24 territorium in Wiveleslove -et sub se III mansos. *ibid. saepius.*

B *tenere – (fest)halten:* **1** *in univ.:* **a** *usu communi:* LEX Ribv. 62,8 si quis in iudicio interpellatus cartam per manibus -uerit *eqs.* WALTH. SPIR. Christoph. I 26 quas *(sagittas)* -bat *peccator* in manu. THIETM. chron. 4,72 libros speciales in manibus -entes *daemones.* FUND. Consecr. Petri p. 197,12 lanceis et gladiis in manibus -tis (-entibus *var. l.*). *al.* *refl.:* HUGEB. Willib. 4 p. 96,21 -ent *aegroti* se de funiculo *(sc. supra Iordanem extenso)* et sic demergant in aquam. **b** *c. sensu elaborandi:* HRABAN. epist. 20 p. 426,22 aliud opus -o in manibus, hoc est explanationem libri ecclesiastici. **2** *indicatur modus tenendi (struct. c. partic. perf. usu praed. vel c. adi.):* HUGEB. Willib. 1 p. 88,35 sancte crucis signum . . . in alto erectum ad commoda diurni orationis sedulitate -ere solent. CONSUET. Marb. 239 caput mediocriter inclinum -at *frater.*

C *praevalente notione possidendi, praeditum essendi:* **1** *spectat ad res corporeas (vel anim. in sensu possessionis: p. 896,58):* **a** *gener.:* **α** *in univ. (proverb.: p.896,4.8):* LIUTG. Greg. 13 p. 78,3 pro amore Christi omnia largiri potuit, quae -bat. WALAHFR. hort. 340 hanc *(vettonicam)* . . . noster hortus -et. RIMB. Anscar. 26 p. 56,40 si aliquid -ret pretii. RUOTG. Brun. 32 qui nescit bonum amare, quod -et, si ablatum ab illo fuerit, discit fortasse bonum amare, quo caret. WIDUK. gest. 2,11 p. 76,5 erat mater eius *(Thancmari)* multam -ens possessionem. YSENGRIMUS 4,53 perdere res nescit, quisquis non novit -ere. *persaepe.* *supinum:* HRABAN. epist. 5 p. 390,28 si dignum -tu ducas *(sc. Haistulfus archiepiscopus)* presens opus *(sc. commentarium in euangelium Matthaei) eqs.* *absol.:* WALAHFR. Wett. 370 frater, in inlicitum cecidit qui crimen -endi, secretas cumulans . . . gazas. WALTHARIUS 857 fames insatiatus -endi. ALBERT. M. sent. 4,36,4 p. 374[b],24 extraneissimus . . . modus -endi est, quo *eqs. al.* *pendet enunt. (ellipt.):* WIDUK. gest. 1,4 cum . . . Saxonibus defecisset pecunia, quid venderent aut emerent, non -entibus. *pendet* in *c. abl.:* RIMB. Anscar. 16 p. 37,31 omnia, quae inibi aut in ecclesiasticis ministeriis aut in aliis thesauris et facultatibus -uerat. **β** *spectat ad loca, res locales:* HUGEB. Wynneb. 5 in illa regione, que vocatur Nordfiluse, proprium habitationis -bat locum. RIMB. Anscar. 17 cum . . . vagarentur *fratres* et nusquam sedem -rent quietam. POETA SAXO 1,453 ubi fontes Lyppia flumen -et. WIDUK. gest. 3,45 nec copiam -ere pugnandi nec locum . . . fugiendi. *saepe.* *de anima:* HRABAN. epist. 57 p. 515,12 ubi maxime sedem -ere credatur *anima.* *in imag. (spectat ad refugium sim.):* LIBER diurn. 59 p. 50,6 ad nostram consolationem humanum alibi non -emus confugium. *al.* **γ** *c. notione praesto -endi:* ARBEO Corb. 17 p. 206,25 nequaquam ad opus esui viri Dei -ret *(sc. qui alimenta ministrat)* excepto carnem. HRABAN. epist. 51 ut -retis, quod . . . horis competentibus legeretur. MAPPAE CLAVIC. 189 si pumicem non -es. CHART. civ. Magd. 105 cum . . . pro firmando castro Rogats pecuniam necessariam -remus. *persaepe. v. et vol. I. p. 1335,41.* *accedente partic. perf. usu praed.:* CONST. Constant. 114 utrum istorum apostolorum *(sc. Petri et Pauli)* imaginem expressam -ret *papa.* HRABAN. epist. 39 p. 476,43 quod . . . postulastis de Ezechiele, in presenti opusculo . . . confectum -etis. VITA Annon. I 2,16 p. 490[b],54 dotem, quae competit, assignatam -ens hoc, quod cupis, legitime poteris exequi? CONSUET. Marb. 214 ut semper aliquid lautius paratum -at *cellerarius*, quod infirmis . . . subministret. *al.* *pendet gerund.:* WETT. Gall. 12 ut -amus aliquid ad porrigendum hospiti nostro. GERH. AUGUST. Udalr. 2,15 l. 11 oblationes . . . deferendum non -o *(sc. pauper). al.* *pendet enunt. (ellipt.):* LEX Sal. Merov. 58,6 si . . . nec ipse -uerit, unde totam legem <per>solvat, tunc *eqs.* LIUTG. Greg. 2 p. 69,19 ut vix ibi ullus -ret, unde viveret. *al.* **δ** *locut.:* ante, prae oculis -ere *(in imag. c. sensu imaginandi, respiciendi: l.49.52. al.):* HRABAN. epist. 13 p. 401,25 huius . . . sacratissimi adventus diem, sancte pater, ante oculos semper -e. RUOTG. Brun. 29 ad id agendum . . . monitu accendit omnes pene, quos pre oculis -uit. WIPO gest. prol. p. 5,16 Machabaeorum pugnas propter scriptorum copiam prae oculis -emus. *al.* satis -ere (*pendet* ab): ALFAN. premn. phys. 1,41 p. 12 a solis terrae fructibus eum *(hominem)* ⌊satis -ere⌋ (*PG 40,516[B]* ἀρκεῖσθαι) iussit *Deus.* **b** *iur.:* **α** *in univ.:* FORM. Andec. 41 p. 18,28 que in pago illo . . . -ire vidior. LEX Alam. 7 si eum *(servum)* furaverit aliquis, . . . medietatem, cum quale pecunia -et, solvat. LEX Baiuv. 9,20 si non -uerit servum. CHART. Sangall. A 24 quidquid . . . visus sum hodierna die -ire (*sim.* 35 abire) DIPL. Karoli III. 21 p. 35,23sq. quantascumque *(possessiones)* . . . nunc -ent aut imposterum -turi sunt *(sc. abbas et conventus).* TRAD. Patav. 495 qui *(Eigil)* avenam venalem -et. CHART. Stab. 175 p. 364,9 abebat *Reinnerus* apud Rupem dimidium mansum. *persaepe. v. et vol. III. p. 682,42.* **β** *struct.:* *absol. vel ellipt.:* CHART. Arnstad. 1 p. 1,26 (a. 704) totum . . . in tuam potestatem . . . transfundo, ut -as, teneas atque possideas. CHART. Basil. C I 4 p. 2,28 post discessum meum ipsi monaci abeant et deneant et posedeant *(sc. res). persaepe.* *accedente dat. (commodi):* TRAD. Frising. 862 (a. 860) Hiltfrit in ipso loco unam coloniam -uit de rebus sancte Marie et sibi in proprietatem -ere voluit. COD. Lauresh. 532 l. 14sq. si ullus episcopus . . . ex stipendiis predictorum fratrum tollere *(sc. proprietatem)* et . . .

[Weber]

sibi -ere voluerit. CONR. BRUNW. Wolfh. 16 -tote *(sc. Bertulfus et Wigmannus)* vobis Cloteno. *v. et l. 6.* *pendet* in *(vel* ad) *c. acc.:* TRAD. Frising. 109a (a. 783/88) tradimus *(sc. coniuges)* . . ., quicquid -uimus in hereditatem. TRAD. Ratisb. 22 p. 28,12 ad suum p r o p r i u m -endum (VITA Corb. I 20 ut . . . hoc sibi -ret in proprium. *al.*). CHART. Rhen. 318 l. 61 ut haec sibi -ad *filia fratris* in s e r v i t i u m, quamdiu vivit (EPIST. Teg. I 19. *al.*). *saepe. v. et l. 22. p. 896,70. vol. I. p. 455,58. 1441,1sqq.* *pendet* in (*vel* pro) *c. abl.:* COD. Lauresh. 6aII l. 1 hanc villam . . . -uerunt in beneficio Wegenlenzo . . ., Warinus, Bougulfus. DIPL. Heinr. III. 3 p. 4,39 omnis possessio famulantium ibi Deo pro emunitate -atur. *saepe. v. et vol. I. p. 1440,70sq.* *pendet gerund.:* LEX Alam. 54,1 qualecumque -et *vidua* ad dandum. VITA Liutb. 3 plurimis in locis possessiones -bat procurandas. REGISTR. abb. Werd. 4,22 p. 149,7 Hildichin -et procurandum tria territoria et C (centum *suprascr. m. al.*) XXVI hubas (*sim.* p. 149,14). *al.* *inf. (vel gerund.) pro subst.:* FORM. Sal. Lind. 3 p. 269,5 ut ipsam rem . . . mihi prestitissetis ad -ere (*item* 4 p. 269,34). DIPL. Karoli M. 102 p. 146,36 per . . . tradicione plus obtingit ipsae monasthyrius Placicius ad casa sancti Deonisii ad -ire. TRAD. Frising. 671 p. 565,11 dedit . . . Erchanbertus . . . Hittone ad suum proprium ad -endum . . . ecclesiam et curtem. *al. v. et vol. I. p. 151,45.* **γ** *locut.:* simul, in communi -ere: ACTA civ. Wism. B 453 (a. 1276) quem *(musculum)* in communi -ent Tidemannus et Iohannes (*sim.* 729. 762. 882). 843 bona, que simul -ent *magister Iohannes et uxor eius*, qui supervixerit, retinebit. in se -ere: COD. Wang. Trident. 177 p. 915,6 (a. 1210) quod . . . comunitas Padi . . . castrum in se -uerit. p. 915,30 quod . . . castrum . . . castrensibus . . . reddet *episcopus* . . . cicius, quam ipse id in se -uerit. CHART. Tirol. notar. I 195 quas *(libras)* . . . Gerardus fuit confessus in se -ere. *ibid. al.* sub aratro -ere *(de re v. Dt. Rechtswb. X. p. 982sq.):* REGISTR. abb. Werd. 7,18 p. 242,3 (c. 1150) IV pedes terrę . . . concambuit Everhardus . . . et -uit sub aratro suo, et abbas et fratres pro hoc nichil -ent. **δ** *c. sensu administrandi, dispensandi:* ACTA civ. Wism. B 213 (a. 1273) Ludeco de Borkem -et X m<arcas> d<enariorum>, que pertinent filio Werneri balneatoris (*item* 473). *locut.* sub se -ere: ACTA civ. Wism. A 1071 (ante 1274) Henricus . . . -et sub se XLVIII m<arcas> den<ariorum> ex parte puerorum Arnoldi de Warendorp *(item* B 526. *ibid. saepe).* **ε** *c. sensu regendi, regnandi, gubernandi:* *spectat ad regnum sim. (subi. Deus: l. 44):* HRABAN. cruc. A 7 l. 24 qui *(Christus)* cum . . . sempiternum . . . regnum una cum Patre et spiritu sancto -ret. POETA SAXO 5,174 r e g n u m Caroli hoc -uere patres (WIDUK. gest. 1,30. *al.*). EPITAPH. var. II quam *(Romam)* . . . tercius Otto imperat, exaltat, auget, honorat, -et. THIETM. chron. 8,4 -uit *dux* . . . quandam urbem in confinio regni suimet et Ungaricorum sitam. WIPO gest. 21 quem d u c a t u m pater . . . Chuononis dudum -uisse perhibetur (OTTO FRISING. gest. 1,8 p. 25,25. *al.*). DIPL. Conr. III. 10 p. 19,6 advocatiam -ere. *spectat ad ecclesiam sim.:* HUGEB. Wynneb. 13 p. 116,39 quae *(soror)* post obitum beati viri monasterium servando -bat. RIMB. Anscar. 22 p. 47,25 quattuor baptismales -bat ecclesias. THANGM. Bernw. 20 p. 768,3 ut propriam ecclesiam -at. *al.* **ζ** *spectat ad fines:* CHART. Fuld. B 88 (a. 779) de tertia area ab uno latere -et Ata, ab alio Lantsuuind. CHART. Rhen. med. I 13 p. 17,17 -et confines de uno latus terra S. Salvatoris. OTTO FRISING. gest. 2,13 p. 114,20 -ens *Italia* ad septentrionem Pyreneas . . . Alpes. *al.* **2** *spectat ad res incorporeas:* **a** *usu vario:* **α** *de hominibus (in proverb.: l. 66):* RHYTHM. 61,39,5 -ere aeterna gaudia. ERMENR. ad Grim. 2,2,26 (vs.) a quo *(Deo)* sanctus -et esse bonus Domini. AGIUS epic. Hath. 542 quod minus ipsa *(Enda)* tenet, in sobole illud -et. THIETM. chron. 8,20 non ob temeritatem aliquam, sed quam -uisse speravimus *(sc. comites)* iusticiam. WIPO gest. prol. p. 8,18 qui incepit, medium -et *(cf. Hor. epist. 1,2,40).* OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 21,23 qui *(homo)* non solum ex esse compositum -et esse. *saepe. v. et vol. III. p. 1571,70.* *ellipt.:* AMALAR. off. 3,19,18 si quis -et ad immolandum, immolet, id est *eqs.* *pendet gerund.:* EPIST. Teg. I 11 multa . . . alia penes vos -emus tractanda. *pendet enunt.:* AMALAR. ad Hild. 7 non -am, quid dicerem, nisi *eqs.* RUOTG. Brun. 2 p. 3,29 -ent . . . in illa *(conversatione Brunonis)* mediocres et humiles, unde convalescant. *al.* *pendet praep.:* DHUODA lib. man. 3,10,20 quidquid in regiminis curam -eri (-ere *P*) videmur. VITA Heinr. IV. 2 p. 14,1 illud -entes *(sc. scelerosi)* in causa non decere regnum administrari a femina. *locut.* in *vel* prae mente -ere: THIETM. chron. 8,27 illam beati Iohannis visionem in mente -o: *eqs.* OTTO FRISING. gest. 1,4 p. 15,33 creatorem suum pre mente -endo moderantiam servare. **β** *de Christo, Deo:* RHYTHM. 148,11,1 abes (his, -es *var. l.; sc. Christus*) . . . veritatem. *al. v. et vol. II. p. 1361,67.* **γ** *de rebus:* CAND. FULD. Eigil. I 17 p. 231,17 circulus . . . ecclesiae . . . interius -ens compendia vitae, id est divina sacramenta. HRABAN. epist. 55 quid in se mysterii -ant *sacramenta*, . . . explanavi. HILDEG. div. op. 3,3,2 l. 30 quę *(opera Dei)* . . . ab ipso *(Deo)* vivunt vitalem vitam per eum *(Deum)* -entia. *al.* *in abaco:* Ps. ODO CLUN. abac. p. 300b,26 cum nondum -et divisor, quid sub se accipiat *eqs.* (*sim.* p. 301a,32). *in comput.:* BEDA temp. rat. 19,24 cum . . . anno quolibet diem quemlibet, . . . cuius mensis in partibus lunam -at, scire volueris. WANDALB. martyr. 121 ternas *(sc. nonas)* martyr -et meritorum nomine Focas. RHYTHM. 110,11 primus annus quinque *(sc. regulares)* -et. *al.* **δ** *de anima, spiritu:* HRABAN. epist. 57 p. 515,20 quid sit anima . . . utrumne formam -ere credatur. OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 21,15 formam ex formis compositam -et *spiritus.* **b** *spectat ad virtutes, qualitates sim.:* **α** *de anim. (de angelis: l. 35; de Deo: l. 31):* ARBEO Emm. 11 p. 42,18 prophetie spiritum eum -uisse . . . constat. LIUTG. Greg. 12 p. 76,17 qui *(avari)* animam suam venalem -ent. WALAHFR. Mamm. 20,3 parate *(sc. ministri)* feras, quas nostis -ere cruentos atrocesque animos. HRABAN. epist. fragm. p. 524,12 claritatem -et *Deus*, sed ipse est claritas sua; non est . . . in eo aliud esse et aliud -ere. BENZO ad Heinr. IV. 3,28 p. 352,13 Annas . . . -ens similitudinem Apopompei. OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 19,24 angeli non ex propria natura, sed ex opificis sui gratia . . . hoc *(sc. invariabilitatem)* -ere probantur. 1,49 p. 68,30 est . . . terra *(sc. Britannica)* clericorum acuta ingenia et artibus applicata -entium . . . ferax. *persaepe. v. et vol. II. p. 1991,62sq.* **β** *de rebus:* WALAHFR. hort. 250 quorum *(liliorum)* candor -et nivei simulacra nitoris. ANTIDOT. Sangall. p. 98,21 -et *(sc. oleum susinum)* v i r t u t e m calefaciendum stomachum malactice (ANTIDOT. Glasg. p. 105,34. *al.*). *persaepe. v. et vol. II. p. 857,18sqq.* **γ** *locut.* hoc -ere, quod *i. q. proprium -ere – zu eigen, als Eigenschaft haben:* ALBERT. M. veget. 6,10 -et . . . hoc lignum *(sc. abietis)*, quod minus aliis invenitur nodosum. animal. 8,200 tam leones quam lupi -ent hoc, quod, quando senescunt et venari possunt, invadunt homines. *ibid. al.* **c** *spectat ad salutem, morbum sim.:* LEX Ribv. 86,2 sin autem mortuus non fuerit et . . . debilitatem . . . in corpus -uerit. ARBEO Corb. 45 quidam aridam cum -uisset manum. ANTIDOT. Lond. p. 17,16 davis *(sc. antidotum)* . . . lapide in vissica -entibus. p. 18,37 si ventrem constrictum -uerit. LEG. Lang. p. 174,1 qui *(infantes)* intra etatem sunt et ⌞necessitate maiore⌟ (necessitatem maiores, maiorem *var. l.*) -ent (-it, -eant, patiuntur *var. l.*) et a fame moriuntur. BOTAN. Sangall. 22,1 ad mentes -endum: herba fracis . . . mentis immeliorare potest *(cf. comm. ed. p. 305sq.).* ANTIDOT. Bamb. 44 antidotum . . ., quibus esca aciscit in stomacho et quidquid mala circa stomachum abit. GERH. AUGUST. Udalr. 1,6 l. 4 multi caliginem oculorum -entes. **d** *spectat ad honorem, gradum sim.:* HUGEB. Willib. 4 p. 102,13 magna dignitas eius *(archiepiscopi)* illic *(sc. Neapoli)* -etur. POETA SAXO 5,660 Carolus culmen honoris -et. VITA Heinr. IV. 10 p. 34,27 -ere plus molestiae quam gloriae. ALBERT. M. animal. 3,30 non -ret *hepar* principalitatem, nisi *eqs. al.* **e** *spectat ad magistratus, officia:* LIUTG. Greg. 9 qui *(domini)* . . . principatum non modicum ipsis in locis -uerunt. THEGAN. Ludow. 56 ministerium sacerdotale minime -ere posse. BERTH. chron. B a. 1077 p. 292,11 ne quis ad se *(sc. regem)* accessum inveniret, qui legationem apostolicam -ret. *al.* *in imag.:* CAND. FULD. Eigil. II 2,12 lingua . . . solitum si munus -bit. **f** *spectat ad morem, legem sim. (c. sensu observandi):* CONC. Karol. A 15A,5 quam *(legem)* -uerunt in diebus patris sui nobiles et liberi et servi. 7 iuxta mo-

rem, quam -uerunt sub parentibus. WETT. Gall. 29 se usum iam non -ere de cella egredi. CHART. Naumb. I 218 p. 199,31 ut usus balneorum . . . semper -atur. *al.* *adde:* VITA Mathild. I 9 p. 129,4 moris . . . soliti hec sancta -bat femina . . . candelas secum . . . deferri (*cf.* II 17 p. 179,20 portari iussit). **g** *spectat ad potestatem sim.:* **α** *gener.:* GERH. AUGUST. Udalr. 1,10 l. 33 possibilitatem redeundi . . . non potuit -ere. OTTO FRISING. gest. 1,48 quod propter litteratorum virorum copiam ibidem *(sc. in Galliis)* manentium oportuniorem examinandi facultatem -ret *papa. al.* *adde:* BRUNO QUERF. fratr. 5 qui *(Iohannes)* . . . se ipsum in potestate -ens. **β** *iur.:* LEX Alam. 1,1 nullus -iat -licenciam contradicentem ei *(libero)*. PACTUS Alam. 3,3 de mondo suo non -at potestatem. CHART. Sangall. A 144 p. 136,9 non apeat potestatem pastor . . . monasterii secularium hominum prestare, nisi *eqs*. WIPO gest. 2 p. 19,5 parum beneficii et potestatis -uit. *persaepe*. **h** *spectat ad iura sim.:* DIPL. Merov. 95 p. 245,10 ut . . . liberum . . . -irent arbitrium. LEX Alam. 28,1 ut unusquisque homo p a c e m -at ad dominum suum veniendo (LEX Saxon. 28. *al.*). TRAD. Frising. 563 omnem adquisitionem vel mallationem, quam -uit inquirendum ad domum sanctae Mariae. 579 p. 496,26 contraplacitabant omnem adquisitionem . . ., quam ad ipsa casa Dei -uissent. WIDUK. gest. 1,9 p. 12,10 super negotio regni iustiorem causam se *(sc. Irminfridum)* -ere. CHART. eccl. Halb. II 9 p. 302,4 se *(sc. praepositum)* -ere primam vocem in electione canonicorum. *al. v. et p. 271,52. 55. vol. I. p. 126,2. II. p. 1867,42. 1992,27.* **i** *spectat ad tempus:* LEX Baiuv. 2,5 tempus requirendi -eat. 16,9 si plus de tribus noctibus -uerit post se. HRABAN. epist. 10 p. 396,20 cum . . . nec otium -am. RIMB. Anscar. 36 p. 70,15 spacium cogitandi -ere volebat. *al.* *de animalibus:* ALBERT. M. animal. 5,58 determinatum -ent *cameli* tempus sui coitus. **k** *spectat ad mensuram (interdum accedente notione comprehendendi, e. g. l.48.50.51.53):* **α** *gener.:* HUGEB. Willib. 5 p. 105,9 quando in episcopatum conscecratus erat, -bat XL annos et I annum. ARBEO Emm. 35 acsi minime in se gravitatis pondus -uisset *lapis*. VITA Galli I 3 p. 215,16 -bat *piscis* . . . in longitudinem XII palmarum et in latitudinem quattuor. EINH. Karol. 22 p. 26,20 septem suorum pedum proceritatem eius constat -uisse mensuram. ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 893 p. 123,3 ut . . . nix . . . per V dies mensura in profundo unum pedem -ere viseretur. MIRAC. Pirmin. 3 p. 31,35 puteus novem fere cubitos -ens. ARCHIPOETA 1,35,4 non sum puer, etatem -o. *persaepe*. *in imag.:* CONR. HIRS. dial. 531 aliud . . . sunt . . . vulgaria proverbia nihil ponderis -entia . . ., aliud divina eloquia. YSENGRIMUS 3,275 iam . . . locuturi grave regis -entia pondus in vulpem Bruno mitigat ante minas. **β** *math. et geom.:* ANON. geom. 3,23 quantam proportionem -ent invicem pr et rz, eandem -ent ze et ea invicem. HROTSV. Sap. 3,13 denarius -et dimidiam partem V, quintam autem II, decimam vero I. PS. ODO CLUN. abac. p. 300[b],14 as -et uncias duodecim. p. 301[a],1 duae unciae -ent XLVIII scrupulos. *al. v. et vol. III. p. 921,38.* **γ** *mus.:* PS. ODO CLUN. mus. p. 271[b] unum tantum diapason ille cantus -bit. **l** *spectat ad valorem:* LEX Saxon. 66 solidus est dupplex, unus -et duo tremisses. GESTA Font. p. 101,21 candelabra argentea III -entia solidos XC. BERTH. ZWIF. chron. p. 174,4 dux Moemie . . . diversa dona in pretio XXX et eo amplius marcas -entia huic loco transmisit. TRAD. Fuld. I 72 p. 341,35sq. (ed. Meyer zu Ermgassen) quorum *(calicum argenteorum)* . . . maior V marcas -et argenti absque auro, alter IV marcas, tercius unam marcam -et argenti. *al.* **3** *spectat ad anim. eorumque corpora:* **a** *spectat ad homines:* **α** *in univ. (ellipt., c. enunt.: l.63.64.65.69):* LEX Baiuv. 12,9 ego t e s t e m -o, quod tibi . . . contradixi (13,2. *al.*). AMALAR. interpr. 9 non -ent angeli, quibus inferiores sint. 19 non -et *Pater* super se, a quo veniat. RUOTG. Brun. 1 ut -ret *Deus*, quibus redderet gratiam pro gratia. THIETM. chron. 2,33 dominum . . . non -etis *(sc. socii)* novum. 6,81 p. 370,31 a rege . . . succipitur *Thiedricus* et in vice Geronis . . . -etur. VITA Heinr. IV. 7 p. 28,2 hostes imperatoris detruncato totiens capite non -entes, cui adherent. OTTO FRISING. gest. 1,20 p. 33,28 nullum, quo iuvaretur, -uit *dux. persaepe. v. et vol. II. p. 132,40.* *accedente altero acc.:* HUGEB. Wynneb. 13 p. 116,35 orate intercessorem atque patronum, quem ollim -uistis doctorem atque dispensatorem. CAND. FULD. Eigil. II 13,2 hunc *(senem)* -etote patrem, hunc, fratres, servate parentem. WIDUK. gest. 1,25 ut eum *(Heinricum)* foederatum possis *(sc. Evurhardus)* -ere in perpetuum. OTTO FRISING. gest. 2,28 p. 133,8 Arnaldus . . . Petrum Abailardum . . . preceptorem -uerat. *persaepe. v. et vol. III. p. 170,44.* *pendet praep.:* BONIF. epist. 78 p. 165,2 cuius rei in exemplo priores patres -emus Clementem et Cornelium. p. 169,30 vice abbatis regere et -ere sub se *(sc. hominem laicum)* monachos. THIETM. chron. 5,40 eundem *(Waltherdum)* se *(sc. fratres)* velle in dominum . . . -ere. WIPO gest. 1 p. 10,12 qui *(Poppo)* . . . filium fratris sui . . . sub tutela -uit. **β** *spectat ad propinquos:* LEX Alam. 35,1 dux -ens filium contumacem et malum. LEX Baiuv. 4,29 si quis liberum hominem occiderit, solvat parentibus, si -et, si autem non -et *eqs*. OTTO FRISING. gest. 1,67 obiit *Heinricus* -ens . . . fratrem . . . nomine Friderícum. CHART. ord. Teut. (Hass.) 311 si liberis -tis Henricum obire contigerit. (Thur.) 332 p. 280,29 cum omnibus heredibus nostris iam -tis vel -endis. *persaepe*. *struct. c.* ex, de: LEX Baiuv. 15,9 si . . . de ancilla -uerit filios. LEX Saxon. 42 quem *(filium)* ex alia uxore -uit *mortuus. al. cf. p.904,53.* **γ** *spectat ad coniugem:* LEX Alam. 52 ut illam *(uxorem)* dimisisset et aliam -uisset (adquerat, requirat *sim. var. l.*). LEX Baiuv. 8,10 si cum manumissa, quam frilaza vocant et maritum -et, concubuerit *servus*. PASS. Kil. I 8 non oportet te -ere uxorem fratris tui. *al.* *accedente altero acc.:* LEX Alam. 39 uxorem -ere non liceat socrum, norum, privignam, novercam (*item* LEX Baiuv. 7,1). GERH. AUGUST. Udalr. 1,28 l. 5 qui *(Purchardus dux)* filiam materterae eius *(Heinrici episcopi)* -uit uxorem. *struct. c.* in: AGIUS vita Hath. 2 frater eius regum neptem in matrimonio -bat *(sim.* REGINO chron. a. 459 qui *(Albuinus)* . . . Clothsuindam in matrimonium -uit). CHART. Lux. III 466 p. 509,5 illa mea *(sc. comitis)* filia, que -bit in maritum . . . filium . . . comitis Flandrie (*sim.* p. 509,24 qui -bit meam filiam in uxorem). *ellipt. vel expressius ('zur Frau haben'):* HUGO FLAV. chron. 2 p. 471,40 puer . . . patre . . . et matre orbatus apud eum, qui sororem suam -bat, morabatur. ACTA civ. Wism. B 836 Marquardus . . . emit dimidietatem hereditatis domine sue Aleydis, cuius filiam -et. *v. et p.903,9.* **b** *spectat ad deos (accedente altero acc.: l.41.44.47. al.):* **α** *apud christianos:* DIPL. Merov. I 166 p. 413,21 retrebutorem Domino ex hoc -yre meriamur. WALAHFR. Mamm. 10,26 non tua *(sc. praesidis)* . . . timeo tormenta . . . salvatoris -ens scutum. RIMB. Anscar. 30 p. 62,2 potentissimum deorum nostri adiutorem -emus. *al.* **β** *apud paganos:* WALAHFR. imag. Tetr. 218 idola avarus -et. RIMB. Anscar. 26 p. 56,18 vos *(sc. Byrcam inhabitantes)* . . . nos *(sc. deos)* vobis propitios diu -uistis. p. 56,28 si . . . plures deos -ere desideratis. **c** *spectat ad corpus eiusque partes (sanguinem: l. 63. al.; vocem: l.52.54):* **α** *de hominibus:* WALAHFR. imag. Tetr. 104 ille *(Moses)* umbram, tu *(sc. Strabus)* corpus -es. THIETM. chron. 1,25 cum pareret *Gelsusa* infantem in pedibus digitos -entem retortos. WIPO gest. 40 p. 60,22 qui vocem -et serenam, hanc proferat cantilenam (*inde* OTTO FRISING. chron. 6,31 p. 297,13 -et [-ent *var. l.*] vocem). BERTH. chron. B a. 1063 p. 196,14 mulier . . . infantem duo capita necnon et cetera membra adusque clunes duplicia -entem peperit. *al.* *adde:* THIETM. chron. 4,63 quod venale -et *matrona moderna* in se, cunctis amatoribus ostendit. *in imag.:* ORD. iud. Dei A 14[b] p. 617,37 si . . . de hac furtum . . . -uisti . . . cor incrassatum *eqs*. VITA Heinr. IV. 9 p. 32,5 si caecum cor non -remus. **β** *de animalibus:* ALBERT. M. animal. quaest. 4,3[capit.] utrum animal -ens testas naturaliter -eat includi intra testas. 11,6 p. 220,71 dividit *Aristoteles* . . . animal per -ens sanguinem et non-habens sanguinem. *ibid. saepe. v. et p. 700,50.* *remissius de omni creatura:* HILDEG. div. op. 1,1,6 l. 9 quando . . . Deus dixit 'fiat', statim formatione induta sunt, que prescientia ipsius ante evum nulla corpora -entia intuebatur.

D *notione possidendi dilatata, c. sensu:* **1** *asservandi, recondendi:* **a** *obi. res:* WETT. Gall. 35 p. 277,5 dic mihi, ubi -ant isti Arbonenses vestimenta sua et aurum argentumque plurimum, quam -bant. ERMENR. Sval. praef. 2 p. 155,25 (vs.) te *(sc. Ruadolfum)* peto . . ., corrigas unca verba benignus . . .,

[Weber]

quatenus ista littera fusca reddat -enda. ANNAL. Fuld. II a. 876 p. 89,28 cuius *(sc. fidelitatis servandae)* sacramenti textus ... in nonnullis locis -etur. THIETM. chron. 2,38 imperator ... comperit exuvias eiusdem *(Conradi ducis)* a Slavis in Zueneua ... -eri. *al.* **b** *obi. homines i. q. custodire – gefangenhalten:* HUGEB. Willib. 4 p. 95,14 qui *(homines)* in carcere -bantur. THEGAN. Ludow. 42 p. 230,4 quam *(uxorem imperatoris)* ... miserunt *filii imperatoris* ... in civitatem Tartunam ibi eam -entes. *al.* **2** *conservandi i. q. retinere, detinere – be-, erhalten:* GERH. AUGUST. Udalr. 1,10 l. 61 si sospitatem sui suorumque -ere voluisset. WALTHARIUS 648 si vis ulterius vitam vel -ere salutem. THIETM. chron. 2,29 si gratiam suimet *(sc. imperatoris)* -ere voluissent *Hodo Misecoque. accedente altero acc.:* RIMB. Anscar. 26 p. 56,24 si ... nos *(sc. deos)* vobis *(sc. Byrcam inhabitantibus)* propitios -ere vultis (*sim.* 27 p. 58,29). THIETM. chron. 6,33 p. 314,5 si hunc *(Bolizlavum)* amplius in pace et gratia suimet -ret *rex.* **3** *continendi i. q. includere – beinhalten, enthalten:* TRACT. de caus. mul. 15 p. 19,4 pisarium facis abentem absencio *(i. absinthio)* viridis, nitro *eqs.* **4** *accipiendi, recipiendi, capiendi ('bekommen', 'empfangen', '[ein]nehmen'):* **a** *gener.:* **α** *in univ.:* HRABAN. epist. 8 p. 394,6 quatinus sciret lector, quę ex patrum traditione -ret et quę ex parvitate nostra. carm. 39,25,5 ne homo caelum -at. WIDUK. gest. 1,33 hoc ... -eto *(sc. rex)* pignus foederis perpetui. WIPO gest. 14 ab archiepiscopo ... regalem victum sumptuose -uit *rex.* CONSUET. Marb. 216 ut, si quid fuerit in horto, quod ipse *cellerarius* voluerit, ... obedienter -at ab illo *(hortulano).* OTTO FRISING. gest. 2,17 p. 119,24 ubi *(sc. in aridis locis)* nec stipendia inveniri nec ex mercatu -eri possent. 2,40 p. 147,24 nisi a singulis equitibus loricam vel equum -rent *latrones. al. v. et p. 897,35. obi. res incorporeae:* CHART. Fuld. B 38 (a. 763) qui contra hanc epistolam ... inrumpere voluerit, i r a m Dei -at (TRAD. Patav. 15. *al.*). WALAHFR. Wett. 848 ut timeam ... me veniam nec -ere. *al.* **β** *locut.* en *vel* ecce -e(ti)s: EIGIL Sturm. 1 en -es *(sc. Angildruth)*, quod poscebas, pittacium. THIETM. chron. 6,66 ecce -etis *(sc. fratres)* ... pignus subsecuturae pietatis. *al.* **γ** *arripere – ergreifen:* WALAHFR. Wett. 345 miror avaritiam sacratum pectus -ere. PASS. Thiem. I 274 pallor -bat eum. **δ** *spectat ad agriculturam i. q. percipere – ernten:* REGISTR. Pant. Col. 17,5 p. 108,7 (c. 1225) quando recens allium -eri *(cod. in ras.)* potest, ... ortulanus ... allium cene fratrum administrabit (*sim.* p. 108,11 quandocunque herbe -eri possunt). **b** *math.:* GERB. geom. 6,4 p. 87,2 horum *(XXXVI)* si latus tetragonale, quod est VI, accipio, areae orthogonii huius summam -o (*sim.* p. 78,7). **c** *publ. et iur.:* DIPL. Heinr. III. 20 quale *(praedium)* ... a nobis pro beneficio -uit *Gezo.* DIPL. Conr. III. 43 p. 72,16 quicquid ... in rure in beneficio, quod ab episcopo -uit, reliquit *defunctus* (*sim.* 53 p. 89,31. 132 p. 240,19). CHART. Tirol. notar. I 513 domina Adelecta -uit retro dictas ducentas libras. REGISTR. Austr. II p. 65 nr. 22 in Pirchvelde -entur annuatim de steura XL tal. novorum Wiennensium. *saepe. v. et p. 495,58.* **d** *milit.:* GESTA Frid. I. imp. A p. 19,19 papiliones et alia tentoria ... -erunt *Papienses victores.* **5** *depromendi, extrahendi:* **a** *obi. res:* CHART. eccl. Halb. I 72 p. 54,40 (a. 1277) ex confessione Bertrammi et Sifridi ... hoc *(sc. quod mansi ad proprietatem ecclesiae S. Bonifatii pertinent)* audivit *Alexander testis* et ex instrumentis datis eisdem ... a capitulo s. Bonifacii hoc -uit. *adde:* OTTO FRISING. gest. 1,65 p. 91,9 nichil ... dici bonum potest illo solo excepto, qui non aliunde, sed ex se -ens, quod est *eqs.* **b** *obi. anim.:* CONST. imp. I 318,15 si proscriptus ... in aliquam domum confugerit, de qua non possit -eri, nisi domus incendatur *eqs.* FRID. II. IMP. art. ven. 5 p. 124,21 airones, qui ... non -untur de nidis, ... difficiliores sunt nutriri (*antea:* qui extrahuntur de nidis). **6** *utendi, adhibendi:* HUGEB. Willib. 4 p. 102,5 ille fomix, quem scriptores -ere solent. TRANSL. Viti 12 qui *(claudus)* cum rogaretur ..., ut pristinos sumeret baculos ipsosque -et ad adiutorium *eqs.* ANTIDOT. Bamb. 14 -et salvie, samsuci, arnoglose semen. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 2,28 ambabus ... alis ... invicem contiguatis instrictum -at corrigiolam cervi vel de alio corio. 5 p. 124,28 -atur annulus unus de funiculo. **7** *sciendi:* FORM. Augiens. C 2 vestrum ... fratrum nomina, que sparsim actenus -rem, peto, ut pleniter ... abere merear, quia nostrorum fratrum nomina ... -uistis. WALAHFR. Wett. praef. p. 302,18 comperimus ... quosdam esse, qui hoc nil amplius vanis somniis diiudicantes nec -ere vel credere aut audire dignantur. HETTI (?) interr. p. 88,27 symbolum didicisti *(sc. frater)* aut auctorem eiusdem -es vel cuius lingua symbolum sit? CARM. imag. 1,5,9 per hominis vultum signanter -eto Matheum. *pendet enunt.:* LIUTG. Greg. 2 p. 68,13 quo se alias verteret, non -ens. *al.* **8** *significandi ('kennzeichnen'):* AGIUS comput. 3,23 unus *(sc. numerus)* -et ferias, alter deducit ad ipsas praesentis iunctus cum concurrentibus anni. 7,14 hac latus epactas, illac positos -et annos. **9** *afferendi, dicendi, nominandi:* **a** *in univ.:* CONC. Karol. A 15[A],2 quisquis hereditatem suam ad ecclesiam ... donaverit, cartam suam -at ita scriptam, ut locum et tempus et personam -at aut *eqs.* VITA Rimb. 19 quae infra -entur, exposuit. CHART. Friburg. 104 coram honestis et discretis, quos in subscriptis -emus. VITA Annon. I 2,16 p. 490[b],63 hoc ... aecclesiastica iura non -ent, ut *eqs. pendet acc. c. inf.:* WALTH. SPIR. Christoph. I 2 Simonem apostolum a Chana villa Chananeum, id est zeloten, dici veritas *(i. sacra scriptura)* -et. *impers. (pendet acc. c. inf.: l. 23; enunt.: l. 26):* DIPL. Otton. I. 127 in quo *(praecepto regis)* -etur eum abbaciam ... ad sedem suam *(sc. episcopi)* donavisse. THIETM. peregr. 20,1 de quo loco supra -tum est. CONST. imp. II 401,3 in quo *(privilegio)* inter alia potissime -batur, quomodo *eqs. al.* **b** *decurrere, exponere, disputare – abhandeln, darlegen, erörtern:* ALBERT. M. summ. creat. I 4,41 p. 561[aq],7 cum iam -tum sit, quod unus ordo sit altior et alter inferior (*cf.* summ. theol. II 10,39,1,4 p. 447[a],2 probatum sit). veget. 2,79 his -tis de coloribus ... exequendum est. anim. 1,2,15[capit.] in quo *(capitulo)* ... -etur, utrum vegetabilis et sensibilis et rationalis sint una substantia in homine. *ibid. al.* **c** *demonstrare – zeigen (pendet acc. c. inf.):* WALAHFR. carm. 2,18 vos *(sc. chorepiscopum)* ... gigantem esse gloria molis -et. **d** *instituere, praecipere – anordnen, vorschreiben:* LEX Sal. Merov. 45,2 ut in hac nocte proxima in hoc, quod lex Salica -et, sedeas *(sc. migrans).* LEX Alam. 1,2 sicut l e x -et (-it *var. l.*; 2,1. *saepe*). **e** *docere – lehren:* ALFAN. premn. phys. 1,67 p. 17 Hebraeorum ... doctrina -et omnia haec propter hominem facta fuisse. **f** *respicere – berücksichtigen:* CHART. Epternac. 198 p. 326,18 (a. 1096) quia ... filium meum ... in traditione -ere non potui *eqs.* **10** *conciliandi:* CHART. march. Misn. III 76 (epist. Otton. IV.) regem Boemie, langravium Thuringie, marchionem Moravie per potentiam non -uimus, sed per magnam vestram *(sc. papae)* sollicitudinem. *locut.* se -ere cum *i. q. convenire – sich einigen:* REGISTR. Maxim. p. 58,11 (s. XII.[ex.]) mansionarii secant messem nostram et -ent se iam cum villico (*item* p. 94,18). **11** *interessendi:* WILH. HIRS. const. 1,2 p. 932[B] capitulum absque permissu ... abbatis non -bit *(sc. monachus ab alio monasterio veniens).*

E *refl. (medial.: l. 60) i. q. se gerere – sich verhalten, sich benehmen:* **1** *subi. homines:* **a** *accedente adv.:* WIPO gest. 7 p. 30,3 est hominum semper in novis rebus intemperanter se -ere. CONSUET. Marb. 85 add. qualiter novitius se in refectorio -at. INNOC. III. registr. 1,236 quam potenter et magnifice ... Ricardus ..., rex Anglie, se ad obsequium Dei in partibus transmarinis -uerit. *al.* **b** *accedente altero acc. (nom.: l. 60):* LIUTG. Greg. 13 p. 77,42 de alia substantia sua eadem benignitate largus -batur et dilatatus. CONST. imp. II 58 nec -bimus nec nominabimus nos regem Sicilie. **2** *subi. res:* HRABAN. epist. 23 cum ... alterius scripta arbitretur *lector*, quam se veritas -et. ERCHANB. gramm. p. 70,14 alia aliter se -entia. Ps. BOETH. geom. 86 circuli aequales sunt, quorum diametri aequales sunt, inaequales ... sunt, qui sic se non -ent. THIETM. chron. 7,33 p. 438,34 qualiter se patris mei atque matris res -ret. THANGM. Bernw. 44 his ita se -entibus. BERTH. chron. B a. 1075 p. 226,2 ut ... se lex -et Alemannica. *al. v. et vol. II. p. 1922,9. pendet* ad: ALFAN. premn. phys. 34,14 p. 123 tria ... haec sunt ⌞adinvicem se -entia⌟ (*PG 40,740[B]* ἀλλήλων ἐχόμενα): potens, potestas, possibile. ALBERT. M. metaph. 1,2,2 p. 19,64 quod non continetur sub esse ..., sed se -et ad ipsum ex

[Weber]

additione.

F *tractare – behandeln:* WILLIB. Bonif. 2 p. 10,20 ut ab eis *(commilitonibus)* timore pariter -batur (-retur *var. l.*) et amore. CAPIT. Saxon. 10 placuit omnibus, ut . . . -ant ipsum *(malefactorem)* quasi mortuum. WIDUK. gest. 1,30 liberaliter eum *(Isilberhtum)* coepit *rex* -ere. THIETM. chron. 4,22 qui *(miles)* a marchione Thiedrico aliter, quam sibi placeret, -tus est. LAMB. HERSF. annal. a. 1069 p. 110,33 statuit *rex* . . . sic eam *(reginam)* -ere, quasi non -eret. EPIST. Ratisb. 6 p. 286,2 qui . . . vult ab aliis bene -eri, oportet, ut alios bene -et *(cf. Vulg. Matth. 7,12). saepius.*

G *ducere, putare – halten (für), betrachten (als) (pass. i. q. duci – 'gelten [als]'):* **1** *in univ.:* **a** *obi. homines:* **α** *accedente altero acc. (nom. in struct. pass.):* LEX Ribv. 69,4[a] deinceps innocens -atur *(sc. qui placuit).* FORM. Flav. 44 p. 482,35 si quis . . . constitutionem presentem . . . mutare conaverit, . . . a pace christianorum omnium abeatur extraneus. LIUTG. Greg. 9 p. 74,21 licet digni -rentur *latrones* omni poena et crudelissima ac subita morte. HRABAN. epist. 19 ut petitio tua non esset vana neque -res me suggillandum. THIETM. chron. 5,33 proditor -etur *Heinricus marchio.* 8,33 si vellet *imperator Graeciae* fidelis amicus -eri. *persaepe.* **β** *pendet* pro: LIUTG. Greg. 6 pro sanctis Dei -antur *Wigbertus et Burghardus.* WIDUK. gest. 3,53 iudicatum est Wichmannum et Ecberhtum pro hostibus publicis -ere (-eri *var. l.*) oportere. MIRAC. Annon. 1,81 ut . . . a parentibus pro mortuo -tus sit *puer infirmitate detentus. al.* **γ** *pendet* ut: LEX Ribv. 49,2 quod si in domo fuerit . . ., ut fur -atur. OTTO FRISING. gest. 1,35 p. 55,8 qui *(Eugenius)* aput omnes Galliae ac Germaniae populos ut propheta vel apostolus -batur. **δ** -ere inter *vel* in numero *c. gen. i. q. numerare (inter) – zählen, rechnen (unter):* WIDUK. gest. 2,28 qui *(rex)* me *(sc. Immonem)* . . . inter amicos semper -uit. THIETM. chron. 4,45 qui *(marchio)* apud eum *(imperatorem)* inter precipuos -batur. 7,12 is . . . remittitur, qui in numero militum -batur. *al.* **b** *obi. res:* **α** *in univ.: accedente altero acc. (nom. in struct. pass.):* ARBEO Corb. 13 quasi a cunctis -batur *miraculum* insigne. AGIUS epic. Hath. 187 vera . . . non ambigimus, quae dicis, -eri. THANGM. Bernw. 46 quod praecipuum -uit. THIETM. chron. 4,59 eorum *(pauperum Christi)* . . . persecutores aut hic, quod levius -etur, aut in futuro, quod est gravius, punit *Deus.* OTTO FRISING. gest. 1,44 p. 63,22 ut . . . arma quempiam in publico portare nefas -retur. *saepe. v. et vol. II. p. 294,43.* *pendet* pro: LEX Baiuv. prol. p. 200,7 longa . . . consuetudo pro lege -etur. BERTH. chron. B a. 1076 p. 51,3 apostolicum anathema pro nichilo -ens *marchio.* OTTO FRISING. gest. 1,32 p. 51,3 sola principis voluntas aput omnes pro ratione -etur. CHART. Tirol. notar. I 512 p. 249,10 pro firmo -uit iudex, quod *eqs. saepe.* **β** *locut.:* necesse, opus -ere *i. q. necessarium ducere – für notwendig halten (struct. c. inf. vel enunt.):* BONIF. epist. 50 p. 81,15 necesse . . . -emus indicare paternitati vestrae, quia *eqs.* WIDUK. gest. 1,38 p. 55,10 necesse -emus, ut *eqs.* THANGM. Bernw. 19 non opus -bat singula evolvere. CONSUET. Marb. 39 si quis opus -et ad confessionem pro aliquo excessu venire. *saepe.* certo certius, rato ratius -ere *i. q. firmissimum putare – als unverrückbar annehmen:* EPIST. Laens. 12 certo cercius -entes, quod *eqs.* 22 rato racius -entes, quod *eqs.* **2** *aestimare, pendere – schätzen, (er)achten:* **a** *usu communi:* **α** *obi. homines:* ARBEO Corb. 15 p. 203,9 cari . . . -bantur ibidem *(sc. Noricae)* sacerdotes. EIGIL Sturm. 21 apud universos magnus et maxime apud Pippinum regem -batur. ERMENR. Sval. 1 coepit . . . Bonifacium prae omnibus . . . episcopis -ere. THANGM. Bernw. 23 p. 769,38 quem *(imperatorem)* vita cariorem -o. *persaepe.* *accedente gen. pretii:* OTTO FRISING. chron. 4 prol. p. 180,26 vide tantae a seculo venerationis -eri *(sc. imperatorem Romanorum)*, ut *eqs.* **β** *obi. res:* WILLIB. Bonif. 4 p. 15,6 nomen eius . . . celebre apud omnes tam seculares dignitates quam etiam ecclesiastici officii ordines -batur. WALAHFR. Wett. 307 lectio quo legitur psalmique canuntur . . . iocundum munus -etur. *accedente gen. pretii:* EPSIT. Desid. Cad. 2,11 l. 14 agimus *(sc. episcopus Virdunensis)* gracias de . . . vascula decem, quae nobis tanti -uistis dirigere. RUOTG. Brun. 19 p. 18,20 nichil intemptatum relinquere neque quicquam p e n s i -ere, dummodo *eqs.* (OTTO FRISING. gest. 2,18 p. 120,18). DIPL. Otton. III. 383 p. 811,38 imperatoris presenciam nullius reverencie -uit *Ardicinus.* VITA Heinr. IV. 6 p. 22,15 non magni ponderis ille bannus -batur. *al.* **b** *expressius i. q. ad-, comprobare – für gut, richtig befinden:* **α** *pendet enunt. vel acc. (nom. in struct. pass.):* FORM. Marculfi 2,5 l. 11 nostra fuit peticio et vestra benevolencia et pietas -uit, ut . . . tenere permisistis (*sim.* 2,25). CHART. Rhen. med. I 23 a mea *(sc. Sigifredi)* peticione vestra *(sc. abbatis)* -uit pietas . . ., ut *eqs.* CHART. Sangall. A 338 mea *(sc. Adalberti)* fuit petitio et vestra *(sc. abbatis)* -uit pietas, ut *eqs.* LIOS MON. 454 colitis *(sc. homines mala agentes)* . . . numina saecli omne, . . . quod vobis, spernentes, debet -eri *(leg.* spernentes omne, quod a vobis debet -eri; *v. notam ed.).* **β** *absol.:* FORM. Andec. 7 p. 7,9 ad peticionem meam -uit pietas vestra. FORM. Senon. I app. 6 p. 211,6 expetivi a vobis, -uit pietas et dignatio vestra.

H *esse – sein (fere usu intrans.):* **1** *in univ.:* **a** *form. act.:* **α** *subi. res:* TRAD. Frising. 23 (a. 765) ne nos inprovisa mors subito, sicut -et casus humane fragilitatis, inparatos inveniat. VITA Rup. 7 vir Domini propriis cupiens prospicere oculis, quid inde ipsius rei veritas -ret (*inde* LIBELL. de conv. Baiuv. 1 p. 94,11). MAPPAE CLAVIC. 6 admisces . . . argentum, donec tibi videatur bene -ere. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,204 mos uti plebis -et. DIPL. Heinr. IV. 59 que *(lis)* . . . diu infinita -bat. ALBERT. M. div. nom. 4,93 p. 196,51 'conversiones ⌊minus -entium⌋' (*PG 3,704[D]* καταδεεστέρων). *saepe.* *impers.:* LEX Baiuv. 2,4 sicut in lege -et (-etur *var. l.*). *pendet enunt. vel inf. (cf. p. 902,35sqq.):* WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 64,26 cum id communis omnium fere mortalium -at consuetudo, uti *eqs.* CONSUET. Vird. 23 p. 409,4 cruces . . . in hoc ieiunio usus -et sequi, sicuti *eqs.* **β** *subi. anim.:* FORM. Augiens. C 14 ad opus . . ., quod optavimus, non adeo utilis -et *equus.* FORM. Flav. 8 p. 477,18 si quis . . . testamentum meum infrangere conaverit . . ., Deo et sanctis suis -iat contrarius. **b** *form. pass. (cf. p. 907,4sqq.):* **α** *de rebus:* FORM. Marculfi 1,13 l. 27 ut hec auctoritas f i r m i o r -atur, manu propria subter eam decrevimus roborare (DIPL. Merov. 131 p. 333,34 -iatur. *al.*). 2,9 l. 4 dum omnibus non -etur i n c o g n i t u m, qualiter *eqs.* (CHART. Rhen. med. 21. *al. cf.* FORM. Marculfi 2,5 l. 4 non est incognitum). WALAHFR. Mamm. 7,12 Mammas, Mammae et Mammes, Mammetis -etur. RIMB. Anscar. 3 p. 23,7 quid intus *(sc. in lumine)* -retur, contemplari non poteram. THIETM. chron. 8,32 p. 530,26 in magna hac civitate *(sc. Kitava)* . . . plus quam quadringente -entur ecclesiae et mercatus VIII. CHART. Port. 205 ut, ubi *(sc. ad altare ad missas)* hactenus una candela -ta est, due deinceps -antur. *saepius. v. et l. 27.* **β** *de hominibus:* HUGEB. Wynneb. 8 p. 112,46 tam infirmus, tam inbecillus -batur, ut pergere non poterat. AGIUS epic. Hath. 681 parvus adhuc grex vester *(sc. fratrum)* -etur. DIPL. Karoli III. 103 p. 167,15 ubi . . . reges humati -entur expectantes diem resurrectionis. *saepius. v. et vol. I. p. 965,27.* **2** *accedente dat. ('gehören'):* LIBER hist. Franc. 44 ex Balthilde . . . adserunt *scriptores* ei *(Chlodoveo)* tres filios -uisse. TRAD. Frising. 103 quod *(sc. hereditas)* mihi ad Kisalpah videtur -ere. DIPL. Otton. II. 254[a] p. 292,12 quod *(monasterium)* pater meus . . . monasterio sancti Benedicti . . . perhenniter -turum firmiter delegavit. *depon.:* TESTAM. Adelg. 11 (ed. W. Levison, Aus rhein. u. fränk. Frühzeit. 1948. p. 127; a. 634) porcionem meam . . . nepotibus meis . . . -eri (*ni leg.* -ere) volo. TRAD. Frising. 293 p. 254,10 ut mihi eadem res -eri liceat ad custodiendum (*sim.* 697[a] p. 583,30). ACTA civ. Wism. A 332 hereditas Thitmari -etur Iohanni sutori in pignore pro VIII marcis (*sim.* 413). *al.* **3** *pendet* ad *('gehören zu'):* CHART. Sangall. A 12 p. 14,31 (a. 745) ad ipsam ecclesiam mihi vivente -ere cupio . . . omni, quidquid *eqs.* DIPL. Ludow. II. 72 p. 209,28 omnia . . . ad manus suas -entia. *ibid. al.* *depon.:* TRAD. Frising. 464[b] p. 396,11 (a. 822) ut . . . omnia . . . statim -rentur ad praefato domo beate Marie. DIPL. Otton. II. 104 quicquid predii . . . ad nostram imperialem dignitatem -eri videbatur. **4** *exsistere – vorhanden sein:* FORM. Sal. Lind. 2 p. 268,2 quorum *(sanctorum)* reliquiae ibidem -ere noscuntur. CHRON. Noval. 2,10 p. 93,1 in . . . monasterio eisdem temporibus dicitur -uisse plaustrum ligneum mire pulchritudi-

[Weber]

nis operatum. *impers. (usu trans. ['es gibt']):* AETHICUS 21[b],1 montem . . . -et Austronothium in *(sed del. Herren)* ea insola. TRACT. de astrol. 32 -et unam bigam fractam in mansione *(cf. comm. ed. p. 188)*. CONR. HIRS. mund. cont. 203 tres -et ordinum dignitates in ecclesia christiana. **5** *vivere – leben:* CHRON. Noval. 2,7 p. 85,41 dicitur . . . in hoc monasterio prisco -uisse tempore monachum quendam olitorem. *depon.:* CHRON. Fred. 2,9 Aebreorum tunc pontifex Habiatar clarus -itur (-batur *var. l.*). **6** *valere, se sentire – sich befinden, gehaben, fühlen (usu medial.: l. 12. al.):* HUGEB. Wynneb. 8 p. 113,4 post tribus ebdomadibus melius -bat (-ere cepit *var. l.*). Willib. 4 p. 97,27 quando . . . de infirmitate melius -batur (-bat *var. l.*), surgit. HEITO Wett. 1 crastina . . . inlucescente l e v i u s . . . -uit (MEGINH. FULD. Alex. 5 l. -ens. *al.*). UDALSC. Conr. 23 p. 436,10 vir egregius . . . a male -entibus frequentatur. INNOC. III. registr. 1,336 p. 501,17 per quem *(Deum)* estis, vivitis et -etis (*cf. Vulg. act. 17,28* movemur). CAES. HEIST. hom. exc. 41 cum quaereret *angelus*, quomodo -ret *virgo* illaque responderet, quia multo peius quam prius. *al. de statu animae:* TRAD. Frising. 809 (a. 858) quali modo homo -at, tali se precio redimat. **7** *morari, versari – verweilen, sich aufhalten (accedente acc. temporis: l. 24. 26):* EIGIL Sturm. 12 -emus . . . in solitudine, quae Bochonia nuncupatur. TRAD. Frising. 490 in illa molina diem unam et noctem -bam. ANNAL. Quedl. a. 1008 Lutharios sibi resistentes palatio obsedit *rex* XVI hebdomadas ibi -ens (*sim.* a. 1014 p. 542,5). CHART. eccl. Werd. 60 canonicos . . . ad vos *(sc. fratres)* retrorsum -turos caritatis vestre . . . recommendo. *usu refl. et medial.:* CHART. Rhen. inf. IV 646 p. 792,22 (a. 1202) in comitatu domini se -bit *rebellis*. VITA Eberh. Commed. 6,27 cum non -retur in castro, aestimatum est rursus eum . . . ad monasterium abiisse. **8** *praeesse – vorstehen:* TRAD. Frising. 31 p. 59,37 (a. 769) qui *(rector)* tunc tempore ipso monasterio . . . ad gubernandum -ere videtur (*cf.* 23 p. 52,11 ad gubernandum praeesse. 492 p. 421,18 ad gubernandum potestatem -ere).

I *agere, facere – tun, machen, (ab)halten, unternehmen:* **1** *trans. (absol. vel ellipt.: p. 906,42):* **a** *usu communi:* LEX Alam. 2,2 (rec. B) sacramentum heres -ere non potest. ANNAL. Einh. a. 761 in villa Carisiaco hibernis -tis natalem Domini . . . celebravit *rex*. DIPL. Karoli III. 63 ut eis *(fratribus)* concessissemus -ere electionem inter se eligendi abbatem. ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 892 p. 121,26 missi . . . terrestre iter non valentes -ere . . . navigio in Bulgaria perducti. DIPL. Otton. I. 371 p. 510,4 nostra largitione abita (*sim.* DIPL. Otton. II. 232 p. 261,27). HELM. chron. 76 p. 145,17 ne de cetero -retur forum Lubike (*antea:* ne fierent mercaciones). *al. v. et vol. II. p. 296,61.* MIRAC. Godeh. 9 p. 220[b],26 quid feci *(sc. daemon)* tibi, aut quid -es contra me (*cf.* p. 220[b],32 -o contra te *[sc. daemonem]* iustam causam)? *al. medial. i. q. accidere – geschehen (pendet acc. c. inf.):* VITA Otton. Bamb. III 2,17 p. 104,9 ita -tum est ignem descendisse desursum. **b** *spectat ad congregationes:* HUGEB. Willib. 4 p. 101,24 ubi *(sc. Nicaeae)* . . . -bat cesar Constantinus s y n o d u m (ANNAL. Xant. a. 794. *persaepe*). ANNAL. Xant. a. 815 Ludewicus imperator -uit c o n v e n t u m magnum (a. 848. BERTH. chron. B a. 1061 p. 191,3 conventu Basileae -to. *persaepe*). GERH. AUGUST. Udalr. 1,3 l. 24 regalem l o c u t i o n e m cum populis diversarum provinciarum -uit (sim. 1,23 l. 74). *persaepe. v. et vol. II. p. 864,55. 866,14. 54. 67. 867,15. 17. p. 2131,59.* **c** *spectat ad pugnas vel certamina:* HUGEB. Wynneb. 7 p. 112,3 die noctuque certando contra indefessas diaboli cooperatores c o n f l i c t u m -bat (OTTO FRISING. gest. p. 4,7 [epist. FRID. I. imp.]. *al.*). WALTHARIUS 102 artibus imbuit *Attila* illos *(pueros)* praesertimque iocis belli . . . -endis. OTTO FRISING. chron. 3,1 p. 136,1 Antonius navali prelio victus terrestre parans congressu -to denuo vincitur. 7,7 in guerra cum imperatore -ta. CHRON. reg. cont. V a. 1241 p. 281,23 torneamentum apud Nussiam est -tum. *al. v. et vol. II. p. 1347,67. p. 1348,3.* **d** *spectat ad rixas sim.:* LIBER diurn. 85 p. 104,23 si quis vestrum adversus aliquem -uit vel -et nunc usque querellam. LIUTG. Greg. 4 quam *(disceptationem)* -uerunt tunc ad invicem. WIPO gest. 7 p. 30,9 diu magna controversia inter regem et Papienses -ta est. *al. v. et vol. I. p. 510,68.* **e** *spectat ad tempus i. q. degere – verbringen:* **α** *in univ.:* CAND. FULD. Eigil. II 14,103 illum . . . diem pater . . . in omni laetitia cunctis secum disponit -endum. WIDUK. gest. 1,35 capit. p. 3 qualiter rex Heinricus novem annos pacis -uerit. **β** *spectat ad dies festivos (c. sensu celebrandi):* CONC. Karol. A 15[A],1 ut tali honore -atur *dies Dominica*, sicut in lege scriptum est. MIRAC. Genes. Hieros. 3 ubinam . . . die crastina, quae Dominica -etur, conventum ecclesiae frequentemus *(sc. rustici; ni spectat ad p. 904,35sqq.).* **γ** *spectat ad vitam ('führen', 'fristen'):* BONIF. epist. 93 p. 213,29 quia presbiteri mei prope marcam paganorum pauperculam vitam -ant (-ent *p. corr.* 2). TRAD. Frising. 366 clericatus monachicam professus est -ere vitam. CAND. FULD. Eigil. I 9 p. 226,31 studete . . . , fratres, complacere Deo c o n v e r s a t i o n e m spiritalem -entes (RIMB. Anscar. 1 p. 19,39. *al.*). **f** *spectat ad coniurationes sim. i. q. committere – begehen, betreiben:* ADALB. MAGD. chron. a. 966 p. 177,11 Udo comes coniurationem cum Adalberto Berengarii filio -ens. ARNOLD. LUB. chron. 4,15 p. 177,27 marchio . . . venit invitus propter simultationes, quas contra regem -bat. *v. et vol. II. p. 1577,55.* **g** *spectat ad verba, sermonem, orationem sim.:* **α** *gener.:* HUGEB. Willib. 4 p. 94,10 -bant letania secundum consuetudinem. HRABAN. epist. 37 p. 473,16 de . . . creaturis . . . s e r m o n e m -ere institui, ut *eqs*. (OTTO FRISING. gest. 1,48 p. 68,4. *al.*). CHRON. Salern. 46 p. 47,29 ut dignitas tua *(sc. principis)* ⌞aliqua murmuracione⌟ (aliquam murmuracionem *p. corr. ed. Pertz*) erga fidelem suum -at. **β** *iur. i. q. proferre – vorbringen:* TRAD. Frising. 543 p. 463,30 (a. 827) ut . . . alius nullus homo praelocutionem -ret de illa causa ad ipsa casa Dei. THANGM. Bernw. 43 p. 777,45 ut . . . neque ego neque ullus successor meus aliquam interpellationem vel repetitionem de hac re -ere possit. *v. et vol. II. p. 1773,5sq.* **h** *spectat ad favorem i. q. adhibere – walten lassen:* DIPL. Otton. III. 221 p. 633,18 si circa servos et ancillas Dei . . . magnificentiam . . . sollerter -uerimus. **i** *accedente altero acc. i. q. reddere – machen (zu):* CHART. Lamb. Leod. 110 (c. 1213) rogamus *(sc. dux)*, quatinus episcopum vestrum talem -atis *(sc. capitulum)*, quod nos iuste non gravet. CHART. Wirt. 2891 p. 175,22 iuravi . . . heredes meos tales -ere, ut hanc venditionem gratam teneant. **k** *absol. vel ellipt. i. q. servitium praestare, servire – (Fron-)Dienst leisten (cf. p. 25,29sqq.):* TRAD. Frising. 858 (a. 860) ut . . . V mancipia dies II in ebdomada -rent (*sim.* 1158). **2** *intrans.:* **a** *pendet* de *('verfahren, vorgehen'):* LEX Franc. Cham. 1 de causis ecclesiae et de illis servis Dei . . . sic -emus, quomodo et alii Franci -ent. 2 de banno dominico similiter -emus, sicut et alii Franci -ent. **b** *pendet* cum *('es halten [mit]'):* COD. Karol. 1 p. 477,9 -as *(sc. Carolus Martellus)* cum ipsi principe apostolorum.

K *producere – hervorbringen:* **1** *strictius:* WALAHFR. carm. 8,30 fructum iam sine fine -at *flos*. 27,2 tibia germen -et. Ps. ODO MAGD. herb. 229 fructus . . . rotundus -etur. **2** *latius i. q. efferre, effundere – (als Ertrag) bringen, liefern:* REGISTR. Austr. I p. 71 nr. 284 (a. 1220/40) potest *vinea* -ere, quando est bene culta, V carratas vini.

II *vi verbi imminuta (pro verbo auxiliario):* **A** *pro forma perf. verbi (pendet partic. perf.; cf. Stotz, Handb. 4,IX § 65.1):* **1** *act.:* LEX Ribv. 36,2 si ille *(sc. qui manivit)* . . . coniuraverit, quod legitime ⌞manitum -uerit⌟ *(i. maniverit)*. VITA Desid. Vienn. 5 cum . . . dierum spatia longa viderentur ⌞-ere transgressa⌟ *(i. esse transgressa)*. TRAD. Patav. 69 renovavi traditionem meam, quam olim ⌞factam -ueram⌟ *(i. feceram)*. ANNAL. Fuld. II a. 858 p. 49,1 quos *(missos)* ad Hlutharium nepotem suum ⌞directos -uit⌟ *(i. direxit; sc. rex)*. DIPL. Otton. III. 402 p. 836,2 quas *(villas)* . . . patriarcha vel eius antecessores ⌞-ent edificatas⌟ *(i. aedificaverunt). persaepe. v. et p. 902,15. pendet partic. neutr. (congruentia neglecta; cf. Stotz, Handb. 4,IX § 65.2):* LIBER hist. Franc. 41 p. 313,2 delerare formidatis, cum Chlothario vobiscum -ere dicitis, cum nos eum mortuum ⌞auditum⌟ esse ⌞-emus⌟ *(i. audivimus)*. ANNAL. regni Franc. a. 788 p. 80,19 sicut ⌞iuratum -uit⌟ *(i. iuravit) Tassilo*. TRAD. Frising. 324 p. 277,41 quam *(traditionem)* ego *(sc. Freido presbyter)* ante ⌞dispositum vel cogitatum -ui⌟ *(i. disposui vel cogi-*

[Weber]

tavi). CATAL. reg. Ital. (MGLang. p. 520,15) Ugo rex ⌞abead regnatum⌟ *(i.* regnavit) annos XX expletos. *saepe*. **2** *pass.:* DESID. CAD. epist. 1,8,4 in sancti apostoli Pauli dictis scriptum -etur, quod *eqs*. FORM. Bitur. 6 gesta -eta apud viro laudabilem defensorem. DIPL. Loth. I. 63 p. 173,7 constructa -etur *cellula* in honore beatae Dei genetricis. RIMB. Anscar. 9 p. 31,9 cum ... iam duabus visionibus caelitus inspiratus -retur. HERM. IUD. conv. 1 p. 71,9 in quo *(marsupio)* septem gravissime monete nummi -bantur inclusi. CARM. Bur. 45,1,8 si dederis marcas ..., pena solveris, quacumque ligatus -eris. *saepe*.

B *pro forma fut. verbi (accedente inf.; v. Stotz, Handb. 4,IX § 62.2):* VITA Wandr. 18 (MGMer. V p. 23,10) ut inter vos nulla sit dissensio, condicio vestra ⌞manere -it⌟ *(i. manebit)* in perpetuo recti. STEPH. Wilfr. 60 p. 255,1 archiepiscopus ... veniens ⌞-ens⌟ ... regem ... ad synodalem locum ... ⌞invitare⌟ *(i. invitaturus)*. VITA Boniti 17 (MGMer. VI p. 129,9) ante adventum orribilis Antichristi multi hereses emergendo ⌞-ent procedere⌟ *(i. procedent)*. RHYTHM. 50,14,4 quando eritis *(sc. Iudaei)* ante eum *(Deum)*, ⌞iudicare⌟ vos ⌞-et⌟ *(i. iudicabit)* sicut reos. *al. pro coni. praes.:* ALCUIN. epist. 122 p. 179,26 timeo, quod Ardwulfus rex ... cito regnum ⌞perdere -at⌟ *(i. perdat)*.

C *ponitur in periphrasi verbi (exempla perpauca selecta):* **1** *accedente subst.:* **a** *ponitur subst. in acc.:* LEX Alam. 3,3 si ... ⌞Dei reverentiam non -uit⌟ *(i. Deum non veneratus est)* ALCUIN. epist. 193 p. 320,18 dum ⌞lucem -as⌟ *(i. vivas)*, curre, donec pervenias ad bravium supernae beatitudinis *(cf. Vulg. Ioh. 12,35)*. ANTIDOT. Sangall. p. 88,13 nulla ligatura ⌞-et *(sc. antidotum)* opus⌟ *(i. eget)*. TRAD. Teg. 118 cum qua *(filia)* servorum sancti Quirini quidam de Tegrinse ... ⌞-uit rem⌟ *(i. coiit)*. *ponitur pro verbo eiusdem etym.:* TRAD. Patav. 6 (a. 774) si quis ... haec irrita facere voluerit ..., ⌞partem -at⌟ *(i. compartiatur)* cum Iuda. WALAHFR. Wett. 854 ⌞mortem⌟ cras corpus ⌞-bit⌟ *(i. morietur)*. Mamm. 22,17 ut crimina nondum ⌞finem -ant⌟ *(i. finiant)*. HRABAN. epist. 19 me ... tecum ⌞-ere sermonem⌟ *(i. sermocinari)* de eminentia sanctarum scripturarum. RIMB. Anscar. 18 p. 38,40 rogans *potens*, ut, cuius dei ⌞offensam -ret⌟ *(i. offenderet)*, sorte perquireret *divinus*. REGINO chron. a. 315 Ambrosius episcopus ⌞insignis -etur⌟ *(i.* insignitur). VITA Heinr. IV. 6 p. 22,4 nullum se ⌞-ere successum⌟ *(i. succedere)*. 11 p. 38,6 si feceris, quod postulo, maximas ⌞grates -o⌟ *(i. gratulor)*. *v. et p. 908,46. vol. II. p. 831,67. 2122,23. pro forma pass.:* LEX Alam. 11 sicut et ceteri parentes eius *(episcopi)* ⌞conposicionem -bunt⌟ *(i. componentur)*. THEGAN. Ludow. 20 p. 206,21 nullus ... eis *(sc. qui servi vilissimi fuerunt)* aequanimiter vivere potest, nisi hi soli, qui talem ⌞coniunctionem⌟ cum eis ⌞-ent⌟ *(i. coniuncti sunt)*. WIPO gest. 30 p. 49,24 quidam ..., qui non ⌞-uit adiutorium⌟ (*i.* adiutus est). **b** *ponitur subst. in dat. fin.:* THEGAN. Ludow. 6 qui *(ministri fideles)* munera iniusta ⌞odio -rent⌟ (-ant *var. l.; i. odissent*). RUP. MEDIOL. Adalb. 24 alimentum lactis penitus abhorrens ubera materna ⌞contemptui -uit⌟ *(i. contempsit)*. WIPO gest. 33 p. 53,23 ut ... effigiem ligneam crucifixi Domini nostri Iesu Christi scelerato ⌞ludibrio -uissent⌟ *(i. illusissent)* pagani. BENZO ad Heinr. IV. 4,34 p. 400,12 ⌞derisui -entur⌟ *(i. deridentur)* Domini altaria. *v. et vol. I. p. 212,45. vol. II. p. 1694,59. pro forma pass. verbi depon.:* TRAD. Welt. 27 ut post eius uxorisque suę obitum Deo et sancto Georio in hoc loco servientium usui -atur *denarius*. OTTO FRISING. gest. 2,28 p. 134,34 ne a furente plebe corpus eius *(Arnaldi)* venerationi -retur. **c** *ponitur subst. in abl. vel c. praep.:* HUGEB. Wynneb. 4 p. 109,31 euangelicam Dominice traditionis istoriam cottidiana semper ⌞-uit memoria⌟ *(i. meminit)*. HRABAN. epist. 29 p. 446,27 nec eum *(Theodorum)* ... latere potuerunt, quae ⌞in observationibus⌟ legitimis Greci vel Romani ... ⌞-uerunt⌟ *(i. observaverunt)*. AGIUS vita Hath. 12 versiculum ... ⌞in ore -uisse⌟ *(i. dixisse)*. CAND. FULD. Eigil. I 5 p. 225,6 foedum est ... apud te *(sc. fratrem)*, ut postmodum id facias, quod antea ⌞in odio -uisti⌟ *(i. odisti)*. THIETM. chron. 6,71 Bolizlavum ... pro hoste ... ⌞-uit⌟ *Iarmirus* ⌞in persecutione⌟ *(i. persecutus est)*. CONSUET. Marb. 79 relinquentes *(sc. fratres)* imperfectum, quidquid in ore vel ⌞in opere -uerint⌟ *(i. operati sint)*. HIST. peregr. app. p. 175,17 ducem ... cum suo exercitu ⌞in occursum -uimus⌟ *(i. occurrimus)*. *v. et vol. I. p. 351,58. II. p. 2176,65. pro forma pass. verbi depon.:* OTTO FRISING. gest. 1,12 in multorum adhuc -entur *(sc. quanta Suevorum dux gessit)* memoria. CHART. Eichsf. 540 ut nos et nostri progenitores ... -antur ... in memoria sempiterna. **2** *accedente adi.:* VITA Magni Fauc. 48 iste magnus vir draconem ⌞mortuum -et⌟ *(i. occidit)*. ADALB. MAGD. chron. a. 953 p. 167,5 ibi *(sc. Coloniae)* ... Mettensem episcopum ... omnesque Lotharienses ... ⌞obvios -uit⌟ *rex (i. obviavit; sim.* FROUM. carm. 29,5 ut veniens hunc *[Dominum]* obvia vidua -ret *[cf. Vulg. Luc. 7,11sqq.]*. *v. et p. 798,14. vol. III. p. 1622,49sqq.* **3** *accedente partic. perf.:* VITA Goar. 4 quasi illam accusationem ei ⌞celatam -ere⌟ *(i. celare)* voluissent. VITA Liutb. 16 me *(sc. pontificem)* ... tuae consolatorem sollicitudinis ... ⌞nactum -bis⌟ *(i. nancisceris)*. POETA SAXO 1,321 Saxones semper ⌞suspectos -bat⌟ *(i. suspicabatur) rex*. PURCH. Witig. 120 si vir queat unus ⌞-eri inventus⌟ *(i. inveniri)* ... talis vel tantus *eqs*. TRANSL. Dion. Ratisb. 23 p. 364[b],31 per regna Arnolphi, ut aliquo ⌞militatum -am⌟ *(i. militarem)*, transire non audeo *(sc. Gisilbertus)*. **4** *accedente adv.:* THIETM. chron. 1,7 ⌞obviam⌟ ducem ... ⌞-uit⌟ *(i. obviavit) faber* (*sim*. 3,19. 4,38).

D *debere, teneri – müssen, haben zu (accedente inf.; in negat. 'nicht dürfen'):* VITAE abb. Acaun. 9 (MGMer. VII p. 335,12) si istud *(sc. vivere in monasterio)* desideras, aptare -es potius ad poenam corpus tuum quam ad requiem. LEX Alam. 81 tangant *(sc. qui contendunt)* ipsa terra cum spatas suas, quos pugnare -bunt (debent, debunt *var. l.*). EKKEH. IV. cas. 14 p. 40,20 nobiscum ..., velitis nolitis, partiri -bitis. CHART. Rhen. 241 l. 37 nichil sit, quod incipit esse, quin -at quoque perire. VITA Norb. II 26 p. 1275[C] -o de rebus meis disponere. CONST. imp. I 284,1 p. 392,3 -et *imperator* eam *(civitatem Terdonam)* salvare ... nec -et eos castellanos civitati Terdone auferre. *persaepe. v. et p.900,62. medial.:* TRAD. Frising. 704 (a. 849) dum ... omnibus non -etur esse incognitum (*sim.* CHART. Rhen. med. I 21). *al.*

E *posse – können (accedente inf.):* STEPH. Wilfr. 33 p. 228,16 quid aliud -uisti *(sc. episcopus)* facere, si exul de genere nostro ... ad sanctitatem vestram perveniret, quam *eqs.*? VITA Goar. 7 p. 418,14 si haec *(sc. parentes infantis indicere)* facere potes, credimus tibi ...; sin autem, nihil tibi credere -emus. VITA Liutg. I 24 non -entes *pueri* ... alio in loco illud *(mel)* abscondere ... sub altari ... posuerunt. PASS. Quir. Teg. 16 ut ... quocumque iret, secum portare *(sc. reliquia sancti)* -ret *episcopus*. PS. ODO MAGD. herb. 268 vulnus -ent eius *(salicis)* frondes solidare cruentum. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 82,26 per eadem *(membra)* -et avis ambulare super terram et -ere quandoque defensionem suam. *saepius*.

III *stilistica et grammatica notabiliora:* **A** *stilistica:* **1** *in enallage (vel falsa permutatione):* TRAD. Frising. 437 p. 376,29 (a. 820) nullam potestatem ⌞tradere -endi⌟ (*i.* tradendi -ere). DIPL. Heinr. I. 20 quicquid ... in praesenti ⌞videre -emur⌟ (*i.* -ere videmur). **2** *usu abund.:* VITA Arnulfi 25 in ... itinere mox aliud abere *(om. B1.2)* emicuit miraculum. **B** *grammatica:* **1** *supinum I c. ire pro inf. fut. act.:* HROTSV. Gall. I 2,2 desiderat te *(sc. Constantiam)* sponsam -tum ire. **2** *ponuntur formae non congruentes:* TRAD. Frising. 389 p. 330,18 (a. 817) ut ... alodem ... cum omnibus ibidem commorantibus ... ad potestatem Sanctae Mariae ... -rent. 470 p. 402,38 ut ipse Erehanperht ... ad eorum usum et potestatem aberentur. DIPL. Karoli III. 31 p. 53,11 sio (*i.* scio) ... eclesias ... per quadraginta annos abente et possidente ad proprietatem pars eclesie civitatis Aretinensis. p. 53,17 inquisiti *(sc. cives)* dixerunt ... eclesias ipsas ... eas abente a proprietate pars eclesie Aretinensis sirent (*i.* scirent). CHART. scrin. Col. B 806 quod ipsa Aleydis se -at ad dictam hereditatem (*sim*. A I p. 120 nr. 1. p. 121 nr. 13. p. 122 nr. 20). **3** *struct. contam.:* CHART. Eichsf. 401 p. 239,12 (a. 1259) mandamus ..., ut a fratribus in refectorio ... ⌞silentium -ant⌟ (*i.* sileant; *leg.* -atur *vel* mandamus ... fratribus, ut ... silentium -ant).

adi. **1. habens,** -entis. **1** *iacens, situs – liegend, gelegen:* CHART. Rhen. med. I 41 p. 46,21 (a. 804) dono ... manso ... cum terris, ... cum omni presidio in se -e. DIPL. Otton. I. 357

[Weber]

p. 490,41 cum civitate et omnibus aedificiis super se -bus *(sim.* 371 p. 509,25 cortem . . . cum castro super se -em (*leg.* -e). *ibid. iterum).* DIPL. Otton. III. 414 p. 849,12 tercia *(sc. capella)* . . . cum curtibus vel ortibus seu pudteis ibi -bus (*inde* DIPL. Heinr. II. 302 p. 376,17. *cf.* DIPL. Heinr. II. 299 p. 370,5 qui iacent). DIPL. Constantiae 8 p. 29,5 cum arboribus, silvis et aquis ac omnibus infra se -bus. CHART. Bund. 499 de pecia una prati cum maxone et molandino supra se abente. **2** *pertinens – dazugehörend:* DIPL. Otton. I. 263 p. 376,32 cum omnibus finibus suis -bus. **3** in utero -ens *i. q. praegnans, gravida – schwanger (cf. p. 895,47sqq.):* LEG. Wisig. 6,3,7 seu libera . . . natum filium . . . necaverit sive adhuc in utero -s aut potionem ad avorsum acceperit aut *eqs.* VITA Wirnt. 2 p. 1129,7 mulier in utero -s, que . . . adhuc non evidens impregnature -ret signum. *usu subst.:* GLOSS. med. p. 74,4 venerem . . . movet *satureia*, ideo in utero -bus dari prohibetur (*inde* DYNAMID. Hippocr. 1,53).

2. habitus, -a, -um. **1** *gener.:* **a** *qui habetur – bestehend (perf. pro praes.):* CONC. Karol. A 16[B] p. 104,21 in sancto -o cenobio virorum et puellarum. CASUS Geng. p. 100,9 contra antiquam, -am, quietam possessionem. DIPL. Karoli M. 160 p. 377,19 (spur.) in hac . . . civitate Asculana volo institutam et a-am kameram nostram augustam. *al. v. et l.40.44. usu subst. in iunctura* numquam -a *('nie Dagewesenes'):* TRANSL. Libor. I 17 magis . . . solemus mirari, cum dantur nova et numquam -a, quam cum amissa et perdita restaurantur. **b** *locut.* iam, modo -us *i. q. iam nominatus – bereits erwähnt, genannt:* DIPL. Otton. III. 315 iam -us venerandus antistes Heinricus. 361 p. 790,26 curtem modo -am . . . tradidimus. CHART. civ. Wratisl. 18 p. 15,36 post incendium iam -um. p. 15,39 Hermannus . . . ius possessionis molendini iam -is fratribus resignavit. **2** *philos. i. q. adiacens – sich (unmittelbar) anschließend:* ALBERT. M. metaph. 1,3,10 p. 40,28sqq. isti *(sc. Anaxagoras et Hermotimus quaesiverunt)* '-um' (*p. 984[b],11* ἐχομένην) sive consequens 'principium' . . .; -um . . . principium dico id, quod *eqs.*

3. habendus, -a, -um. *qui in futuro possidetur, futurus – (der) in Zukunft besessen (wird, werden kann), zukünftig:* DIPL. Conr. II. 59 p. 70,30 quatenus omnes res monasterii sui mobiles et immobiles habitas et -as . . . firmaremus. HIST. Mosom. 2,2 p. 160,26 villae, vici, . . . molendini et omnium -arum possessiones rerum a potentibus . . . pervasae. CHART. Otterb. 205 Conradum . . . mancipium . . . cum omnibus bonis suis . . ., iam habitis vel -is, . . . ecclesie . . . tradidi. *al.*

subst. **habitum,** -i *n.* **1** *gener. et iur. i. q. proprium – Besitz:* **a** *usu communi:* EGBERT. fec. rat. 1,692 utitur *pauper* his -is, non illis, forte quod absint. HEINR. TEG. Quir. I 4 p. 250,28 amicis Dei pauperibus -a erogantes *proceres.* CONR. FAB. Gall. 7 p. 14,9 pii sui predecessoris et -um memorans et verba, -um videlicet pecunie Hainrico . . . preposito . . . creditum. CHART. Wirt. 350[C] p. 89,22 ut, . . . quod est . . . inter -a, quod vocatum est tûrste gût, dare non postponat *ecclesia. al. in proverb.:* YSENGRIMUS 2,27 plus -o nemo dare potest *(sim.* 3,934; *cf. Walther, Proverbia nr. 38652 n 1 et H. Fuhrmann, DtArch. 22. 1966. p. 135 adn. 195).* **b** *habitatio (spiritus sancti), mansio – das (vom Heiligen Geist) Bewohnte, Wohnung (usu alleg.):* RITUALE Rhenaug. 40 qui *(spiritus sanctus)* descendens proturbatis fraudibus tuis *(sc. satanae)* divino fonte purgatum pectus, id est sanctificatum Deo templum et -um perficiat *(spectat ad Vulg. I Cor. 6,19).* **2** *philos. i. quod adiacet, coniungitur – das sich (unmittelbar) Anschließende:* ALBERT. M. phys. 5,1,6 p. 414,85 ubi . . . non est 'primum', ibi non est immediatum 'consequens' . . ., quod vocatur '-um' (*p. 226[a],5* τὸ ἐχόμενον). *ibid. saepe. cf.* antehabitus, *circumhabitum, superhabens, superhabitus, suprahabitus. Weber*

2. habeo *v.* 1. abeo. **3. habeo** *v.* 1. aveo.

1. habere *v.* 1. habeo. **2. habere** *v.* *avere.

***habergo, *haberio** *v.* *albergo.

***habeticus,** -a, -um. *(pro* *aviticus *[v. Lexicon Latinitatis Medii Aevi Iugoslaviae I. 1973. p. 88. Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae I. 1987. p. 314], contam. ex* avitus *et* aviaticus, *ut vid.) iure hereditario, ab avis pertinens (ad) – angestammt, von alters her gehörig (zu):* CHRON. Noval. 5,6 qui *(hymnus)* more congruo per universa loca -a Bremetense oppido Dei in honorem modulatur in assumptione sanctae Mariae.

habeto *v.* habito. **1. habetus** *v.* 1. habeo.

2. habetus *v.* 1. habitus. **habiaticus** *v.* aviaticus.

habicio *v.* abicio.

habilis, -e. *script.* a-: *l.16.55.p.911,1. adde* ANNAL. Ianuens. I p. 115,22. *form. superl.:* -issimus: *l.32.* -illimus: *l.31. struct. notabiliores: c. gen.: l.35. c. inf.: l.37.49.69. c. enunt. rel. fin.: l.49. confunditur c.* habitabilis: *l.67.*

I *proprie:* **A** *corpor. i. q. facile tractandus, commode habendus – bequem zu handhaben(d), leicht zu führen(d):* WALTH. SPIR. Christoph. II 4,17 corithos . . . suis -es suspendere lumbis. STATUT. ord. Teut. p. 47,11 si . . . sibi *(sc. fratri)* minus a-ia *(sc. arma vel equi)* conceduntur . . ., superiori . . . causam inhabilitatis exponat. **B** *incorpor. i. q. flexibilis – flexibel:* ANON. ton. Schneider p. 109 primus tonus dicitur mobilis et -is, eo quod ad omnes affectus aptus sit (*sim.* IOH. AEGID. mus. 15,3).

II *translate i. q. idoneus, aptus, utilis, commodus, congruus, conveniens – geeignet, passend, fähig, nützlich, tauglich, brauchbar, entsprechend, angemessen:* **A** *de rebus corporeis (de animalibus: l.34.43) vel locis:* **1** *accedente determinatione:* AMALAR. off. 1,23,6 quae *(scapulae)* sunt -es ad portanda onera. ALFAN. premn. phys. 5,48 p. 72 his *(animalibus virtutibus)* . . . -e (*PG 40,632[A]* πρόσφορον) congruumque est *corpus* compositum. 8,18 p. 84 nervorum duri ad movendum, molles vero ad sentiendum sunt -iores (*PG* 40,656[A] ἐπιτηδειότερα). HARIULF. chron. 1,5 p. 14,28 regio . . . pascuis pecorum -illima. ANSELM. HAV. dial. 3,18 p. 1239[A] azyma . . . ad distribuendum . . . -issimum *(sc. est).* CHART. Rhen. inf. II 1 p. 1,7 habebimus ibidem *(sc. in silva)* pascendos XXX grandes porcos, qui sint -es ad pernas *(cf. l.43).* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 7,27 aves . . ., quibus natura . . . membra dedit -ia manendi (ad manendum *R*) in aquis. ALBERT. M. animal. 9,82 sperma . . . est materia porosa -is recipere porositatem amplam in viis corporis. *al.* **2** *absol.:* CHART. Stab. 82 p. 184,22 (a. 966) dedimus . . . pratum . . . -em. DIPL. Pipp. 33 p. 46,33 (spur.) in eodem pago -iori in loco . . . monasterium . . . aedificavimus. CHART. Salem. 525 p. 129,5 curie . . . proprios porcos possunt pascere libere, salvo illo, quod fructus arborum pro pastu porcorum -ium *(sc. ad saginam, cf. l.34)* non quassabunt. *al.* **B** *de rebus incorporeis:* **1** *accedente determinatione:* AMALAR. ord. antiph. 43,1 fecit *compositor antiphonarii* sonum cantus -em ad id tempus *(i. pascha)*, id est lugubrem. CARM. Cantabr. A 42,1,2 quoddam legi ridiculum, exemplo tamen -e. ALEX. MIN. apoc. 22 p. 502,4 'haec verba' . . . 'fidelissima sunt', id est -ia, quibus fides adhibeatur. *al. impers. c. inf.:* AMALAR. ord. antiph. 71,3 eo . . . tempore . . ., quo -e est ire ad pugnam (*item* HONOR. AUGUST. sacram. 100 p. 800[D]). TRANSL. Balth. prol. (MGScript. XV p. 284,19) censuimus et nos, quod ad laudem Dei . . . pertinet, fidelibus . . ., quibus -e scire est, pandere. **2** *absol.:* **a** *in univ.:* BONIF. epist. 91 p. 207,22 quod nobis predicantibus -e (a- *var. l.*) et manuale et utillimum esse videtur. GERH. AUGUST. Udalr. 1,20 episcopus . . . -i tempore . . . ecclesiam . . . aedificare coepit. DIPL. Otton. III. 382 p. 810,2 <ob devotum> ingenium -eque <servitium Manfredo> . . . <cortem> . . . largimur. *al. impers.:* DIPL. Heinr. II. 354[bis] ut episcopus . . . et sui successores . . . de ipsis *(sc. concessis)* rebus . . . faciant ad utilitatem sue ecclesie, prout eis -e visum fuerit (*inde* DIPL. Conr. II. 168 p. 224,34). **b** *facilis, expeditus – leicht (zur Hand), problemlos:* MIRAC. Remacli 1,18 in ea *(villa)* . . ., eo quod piscatura sit -is, . . . moris erat *eqs.* **C** *de hominibus:* **1** *accedente determinatione:* **a** *in univ.:* HRABAN. hom. I 39 p. 74[C] ut nos . . . arbores bonas efficiat et ad aedificium domus suae -es (habitabiles *ed., vix recte*) faciat *Deus.* AMALAR. off. 3,1,8 qui . . . semet ipsum metitur, ipse -is est fratres vocare ad unum cor. HARTW. Emm. 34 predulcis eius qualitas . . . reddit cunctis amabilem votisque suis -em. *al.* **b** *c. colore quodam:* **α** *pronus – geneigt:* ARNOLD. SAXO fin. 5,5,7 p. 133,34 magni innati sumus ad delectationem

[Antony]

et ideo a-iores facti sumus ad incontinentiam quam ad decorem. ALBERT. M. animal. quaest. 15,11[capit.] utrum mas -ior sit ad mores quam femina. **β** *promptus, paratus – bereit:* CONST. imp. II 397,2 (a. 1267) quod ipsi *(sc. tres electores)* ... venirent ... ad habendum ... de principis electione ... tractatum, si tamen -es erant ad tantum negotium prosequendum (*sim.* 397,7). **γ** *mansuetus – umgänglich:* EPITAPH. var. II 89,4 qui *(Artrammus)* viguit mitis omnibus atque -is. **2** *absol.:* **a** *in univ.:* DIPL. Karoli III. 100 p. 163,16 si talis inter eos *(sc. monachos)* secundum canonicam auctoritatem -is et idoneus inveniri poterit *(de abbate eligendo).* CARM. Cantabr. A 25,2,1 ne spernas, quod sim fragilis, sum tamen <satis> -is: rugosam si me videas, ut puellam me teneas *(per prosop. de ecclesia Trevirensi).* **b** *c. colore quodam:* **α** *decens, decorus, constans – schicklich, anständig, beständig:* CARM. Bur. 56,4,7 nulla magis nobilis, -is, pulchra vel amabilis, nulla minus mobilis, instabilis. 106,4,3 verax et -is floreus maneat *(sc. amor, i. amans).* **β** *iure, auctoritate praeditus – berechtigt, befugt:* CONST. imp. II 366 (a. 1253) dictum Colinum ... ad omnes actus legitimos -em denuntiamus legitime admittendum.

adv. **habiliter.** *commode, utiliter, convenienter – in geeigneter, zweckdienlicher, angemessener Weise:* CHART. archiep. Magd. 208 p. 266,2 (a. 1121) ad sedandam ... controversiam ... utrique parti, prout -ius potui, consulens statui *eqs.* OTTO FRISING. chron. 4 prol. p. 180,14 cum ... Dominus ... attritam vellet exaltare ecclesiam, personam potissimum, per quam id -ius facere posset, elegit. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 45,17 ut -r suspendatur *(sc. funis)* ad collum portantis *(sc. gruem). v. et p.913,7.*

***habilitanter** *v.* habilito.

habilitas, -atis *f.* *script.* a-: *l.61.* *struct.:* *fere c. gen. subi., e. g. l.36.38.* *c. gen. obi.: l.49.p.912,10.* *pendet* ad: *l. 50.55.* *pendet* ut: *l.52.* *confunditur c.* *habitualitas: ALBERT. M. phys. 2,2,8 p. 109,14 *(Y et edd. priores).*

1 *agilitas, mobilitas – Wendigkeit, Gewandtheit, Beweglichkeit:* **a** *corpor.:* VITA Norb. I 1 p. 671,1 forma et -e corporis beneficio naturae gaudens. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 90,28 varietates vocum contingunt ex -e lingue et aliorum instrumentorum vocalium. ALBERT. M. animal. 1,433 rotunda *(cervix)* ... probat virtutem animi et corporis -em *(cf. Physiogn. 53).* **b** *incorpor. i. q. flexibilitas – Flexibilität:* GUIDO AUGENS. mus. 692 inventores ... huius neumatis utrunque forsitan consideraverunt, et sterilitatem ♭ et -em; ... -em sexta pro quinta utentes. EMO chron. 61 p. 154,2 arbitrium ..., videlicet -s rationabilis voluntatis, ad aliquid esse potens dicitur et ad aliquid infirmum. **2** *idoneitas, aptitudo, utilitas – Eignung, Fähigkeit, Tauglichkeit:* CAES. HEIST. mirac. I 1,19 p. 27,1 ubi quaeso in isto *(sc. Henrico)* fuit convertendi voluntas sive conversionis -s? ALBERT. M. sent. 4,6,3 p. 122[b],5 quod *(lumen spirituale)* se habet ad modum -is ad fidem et ad gratiam per lucem et calorem spirituales, ut lux habilitet ad fidem et calor ad mores. animal. 9,82 est *(sc. sperma)* materia ... -em habens, ut ex ea fiant nervi et ligamenta et cordae. animal. quaest. 16,7 p. 279,12 in spiritu dominatur grave, sed per impressionem animae recipit iste spiritus -em (subtilitatem et agilitatem *T*) ad motum. *ibid. al. v. et p.912,58.* **3** *qualitas – Beschaffenheit:* **a** *in univ.:* ANSELM. HAV. dial. 3,18 p. 1239[A] considerata ... ipsius sacramentalis hostiae congrua -e ... constare debet, quod potius utendum sit azymo quam fermentato. SUMMA dict. Saxon. 2 p. 211,7 infra scripta ... artis a-s ... ab eisdem *(sc. liberalibus)* artibus artis dignissime nomen trahit. 3 p. 212,2 interioris hominis -i exteriorem suum hominem gestu et habitu conparans et conformans *(sc. dictator).* **b** *de locis i. q. opportunitas – günstige Lage:* VITA Hildulfi 13 -e loci, aquarum habundantia populi confluentes forum ibi statuere temptaverunt. VITA Norb. II 57 p. 1297[A] -em, utcunque in tali loco poterat esse, ... ipse circuire et considerare coepit. CHART. Lux. IV 369 p. 466,35 (epist. Rud. Habsb.) in regum thronis ... et quibuslibet aliarum tribunalibus potestatum ..., ubi presertim locorum -e contigua vicinantur, ea ... debet votorum vigere conformitas ..., ut *eqs.* **c** *de hominibus i. q. status – Zustand, Verfassung:* **α** *valetudo – das Befinden, Gesundheitszustand:* VITA Norb. II 64 p. 1300[C] singulorum *(fratrum)* considerans -em. **β** *condicio congrua, expedita – angemessene Umstände, geordnete Verhältnisse:* CHART. Const. 75 p. 85,19 (a. 1279) quam *(domum)* si conparare noluerimus, vendendi ipsam persone, que fuerit in eadem -e et existentia, sicut ... Ulricus existit, ... ipsis *(sc. Ulrico vel heredibus ipsius)* concedimus liberam facultatem. **4** *congruentia, affinitas – Entsprechung, Beziehung:* ALBERT. M. animal. 16,3 p. 1059,39 subiecta ... materia in humore feminae habet multum -is et praeparationis formae.

***habilitatio,** -onis *f.* *de recuperatione gratiae i. q. actus se denuo habilem, dignum praestandi – das Sich-wieder-als-fähig, würdig-Erweisen, 'Rehabilitation' (cf. l.49sqq.):* HUGO RIPELIN compend. 5,12 p. 162[a],18 -o, quae est ex parte hominis, solummodo dat locum divinae misericordiae. p. 162[a],24 sufficiens ... -o ad gratiam est, si homo facit, quod in se est.

***habilitativus,** -a, -um. *qui habilitatem significat – Eignung, Fähigkeit bezeichnend, ausdrückend:* CONR. MUR. summ. p. 163,1 sunt verba ... hylarativa, humiliativa, -a.

habiliter *v.* habilis.

habilito, -avi, -atum, -are. *script.* a-: *l.36.38.* *usu refl.: l. 33.45.49sqq.; medial.: l.49sqq.* *struct.:* *fere pendet* ad, *e. g. l.28.30.* *c. dat.: l.33.41.54.* *pendet* ut: *l.45.p.913,3.* *absol.: l.48.p.913,1.*

idoneum, aptum, habilem reddere – geeignet, passend, tauglich machen, befähigen: **1** *gener.:* **a** *in univ.:* VOLQUIN. serm. 41 calefacit ipsa *(gratia)*, dum inflammat ad appetendum, et humectat, dum resolvit et -at ad satagendum. *v. et p.911,51.* **b** *accomodare – anpassen:* ELIAS SAL. mus. 31 p. 61[b] ignorans cantor ignorat scientiae naturam ... et -are vocem suam ad cantandum cantum, qui cum instrumento ligneo, cum viella optime cantaretur. *refl.:* ALEX. MIN. apoc. 20 p. 428,19 placuit *Saladinus* in oculis reginae, quia se scivit saeculo -are. **c** *praeparare, instruere, informare – vorbereiten, heran-, ausbilden:* VITA Cunib. C 1 fuit ... ad ... Francorum regem adductus ...; praecipue tamen, ut ad militaria a-retur exercicia. HELW. denar. p. 89,43 ipse *(Deus)* linguam infantis ... ad loquendum aptavit et ad rationalem usum a-ans primum balbutire, deinde plene et recte loqui fecit. CAES. HEIST. Engelb. 2,5 p. 257,27 opus *(sc. pietatis)* ... episcopi ... glorie martirii multum eum -vit. URBAN. IV. registr. 560,1 p. 546,16 ut vestris *(sc. utriusque partis)* animis -tis interim ad reformanda inter vos amicitie federa congruentia tempora captarentur (*inde* CONST. imp. II 405,3). *v. et p.913,1.* *refl.:* DAVID compos. 3,20,2 fidelis Dei servus ita debet -are semetipsum ..., ut statim, cum iubetur, subsiliat a lecto ad orationes nocturnas. **d** *apparare – herrichten, instand setzen:* CHART. Brem. 257 (a. 1253) fratribus licet ipsum *(spatium)* -are, complanare et munitionem circumponere (*item* 258). **2** *spec.:* **a** *eccl. usu refl. vel medial. (medial. addito pron. refl. abund.: l.60) de acquisitione vel recuperatione gratiae i. q. se (denuo) habilem, dignum praestare – sich (wieder) als fähig, würdig erweisen:* CAES. HEIST. mirac. II 2,8 per opera huiusmodi *(sc. ieiunandi voluntarie in honore s. Mariae)* peccator gratie -atur. DAVID compos. 2,3,1 secundum quod quisque se -at ad gratiam per studium virtutum, iuxta hoc *eqs.* BERTH. RATISB. serm. 6 p. 37,41sqq. ad gratiam ... inveniendam, acquirendam et habendam nulla sunt necessaria nisi unum, hominis habilitas; scil. Deus enim offert illam omnibus, homini autem se -anti iam dat; ... -are igitur te, homo, quasi vas optimum ad liquorem *eqs.* HUGO RIPELIN compend. 5,12 p. 162[a],5 potest ... peccator se -are ad gratiam. p. 162[a],12 ex parte hominis se ad gratiam -antis. **b** *iur. i. q. potestatem dare – ermächtigen:* ACTA imp. Böhmer 355 p. 297,32 (a. 1249) ad que *(dominia)* et quos *(honores)* ... feliciter gubernandos -amus te de nostre plenitudine regie potestatis. CHART. Westph. VII 1487 eum *(sc. ministerialem)* ad idem *(sc. scabini)* officium habendum -amus.

adi. **1. habilitans,** -antis. *qui aptum, habilem reddit – befähigend, die Fähigkeit verleihend:* ALBERT. M. sent. 4,6,3 p. 122[b],21 imperfectus ... et confusus et indistinctus *(sc. habitus)* est praecedens illum *(perfectum)* et -s ad illum. 4,45,1 p. 629[b],15 cum participatione bonorum -ium ad gratiam. animal.

[Antony]

16,88 maris . . . virtus parat et habilitat et format materiam; . . . hanc *(sc. virtutem informativam spermatis mulieris)* . . . non dicimus esse nisi virtutem praeparantem et -em materiam, ut opus accipiat ab operatore, qui est sperma viri. *ibid. al.*

2. habilitatus, -a, -um. *aptus, habilis – fähig:* ALBERT. M. animal. 3,151 sperma est res -a ad transeundum in membra.

?adv. ***habilitanter** (*ni per errorem pro* habiliter). *favore et studio, promovendo et augendo – in gönnerhafter und fördernder Weise:* CONST. imp. III 61 (a. 1274) hoc *(sc. curiae sollemni interesse)* . . . si votis nostris *(sc. regis)* annueris *(sc. princeps)*, adeo habundanter (-r *E*) et affluenter erga te volumus . . . loco et tempore promereri, quod *eqs.*

habio *v.* 1. habeo. **habissus** *v.* abyssus.

habitabilis, -e. *per errorem pro* habilis: *p. 910,67.* **1** *qui vel ubi habitari potest, aptus ad habitandum, incolendum – zum (Be-)Wohnen geeignet, bewohnbar:* **a** *adi.:* VITA Liutg. I 29 p. 75,10 incredibile prorsus videri illum *(sc. supra descriptum)* unquam l o c u m -em fieri posse (ALBERT. M. nat. loc. 1,6capit. de distinctione terrae per loca -ia et non-habitabilia. FUND. Consecr. Petri p. 168,3 de inhabitabili loco -em valde fecistis l. *al.*). TRAD. Brixin. 27 iugera IV -is t e r r e (ALBERT. M. sent. 4,43,7 p. 517b,28 finis habitationis regni, civitatis et -is terrae nostrae bene scitur ex propria scientia mathematicorum. *al.*). MANEG. c. Wolfh. 4 p. 51,6 de quattuor . . . -bus maculis in circuitu terreni puncti secundum fidem Macrobii . . . constitutis *(cf. Macr. somn. 2,5,28sqq.).* BERTH. ZWIF. chron. 22 p. 212,10 Adilbero . . . apud Ehingen VIII areas -es dedit. *al. v. et l. 52.* *de aere fruendo:* REGIMEN san. Salern. 43 aer sit mundus, -is ac luminosus. **b** *subst. fem. (ellipt.) de loco, terra -i:* **α** *gener.:* DIPL. Otton. II. 244 p. 276,19 <una cum> . . . cultis et incultis, -bus, inhabitabilibus (*inde* DIPL. Otton. III. 203 p. 613,27). THIETM. peregr. 17,8 piscatores Soldani . . . ab omni -i plus quam ad quinque dietas sunt sequestrati. **β** *spec. de totius mundi zona -i:* HERM. CARINTH. essent. 2 p. 214,29 totius -is n o s t r e latitudo (ALBERT. M. sent. 2,17,4 p. 303,43 videtur *[sc. paradisus]* esse in nostra -i. ACTA imp. Winkelm. II 101 p. 86,12 lune . . . corruscantia . . . subducta de n. -is [habitabilitatis *ci. ed. sine causa*] emisperio. *al. v. et p. 915,57).* *adde:* HERM. CARINTH. essent. 2 p. 218,21 spatium duarum potentia -ium alterius hemisperii. **2** *habitatus, ad habitandum instructus – bewohnt, zum Wohnen eingerichtet:* PASS. Placidi 11 (ZSchweizKirchGesch. 46. 1952. p. 171,7; c. 1200) omnes, quos in monasterio Ungari invenerunt, gladio peremerunt, et ablatis omnibus rebus locum prius -em desertum fecerunt. RAPULARIUS 29 o Deus omnipotens, . . . qui . . . facis variis -e piscibus equor. **3** *sensu fin. i. q. habitandus, (qui) pro habitatione (sit) – (einer der) zum Wohnen (dient):* WETT. Gall. 11 p. 263,9 Domine Iesu Christe, . . . da in honore electorum tuorum locum istum ad laudem tuam -em.

***habitabilitas,** -atis *f.* *habilitas, aptitudo ad habitandum, incolendum – Bewohnbarkeit:* ALBERT. M. sent. 4,43,7 p. 517b,38 illa *(sc. altera pars quarta terrae)* efficitur habitabilis transeunte habitatore et -e ab una quarta in aliam.

habitaculum, -i *n. (f.: l. 72;* -us, -i *m.: l. 70)* *c. gen. inhaerentiae: l. 72.* **I** *locus habitationis, domicilium, aedes – Wohnstätte, Wohnung, (Wohn-)Haus:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* **a** *hominum (avium: p. 914,29):* **α** *de domo vel parte eius:* PAUL. DIAC. Lang. 2,4 p. 74,24 -a humana facta fuerant confugia bestiarum. WETT. Gall. 29 p. 273,16 non dignaris visitare -um (*antea:* domum) famuli tui. CONC. Karol. B III 11,26 ut episcopium . . . ipse *(rex)* . . . introeat et . . . -is episcopalibus reverenter inhabitet. THANGM. Bernw. 19 iuxta ubi ipse domnus imperator habitabat, splendidissimum illi -um (cubiculum *var. l.*) exhibebat. REGISTR. Pant. Col. 17,30 p. 114,16 de -is extra muros civitatis solvuntur XVIII d. ALBERT. M. veget. 7,9 peritiores medicorum consumptorum -a praecipiunt sub *(i. prope)* tali *(sc. neque recenti neque vetusto)* laetamine fieri. *persaepe.* *spec. de monasterio vel cella:* VITA Wandr. 12 (MGMer. V p. 18,33) cum . . . in cella sua perdurarit, adstetit angelus . . . in tam magna claritate fulgente, ita ut -us ille inmensa luce . . . resplenderetur. HUGEB. Wynneb. 8 p. 113,21 ut ceptam mansionis -um, quam . . . in agresta adquesierat silva, non relinqueret. CONC. Karol. B III 11,53 ad servorum Dei -a construenda. VITA Liutb. 15 si pietas vestra *(sc. comitis)* cellulam quam parvam fieri praecipit, satis michi -um sufficiet. PURCH. Witig. 241 -a claustri. IDUNG. PRUF. argum. 776sqq. monasterium unius solius -um; . . . cenobium communiter viventium -um *(sc. interpretatur). persaepe.* **β** *de -o instabili, temporario sim. i. q. mansio, tectum – Unterkunft, Behausung:* HEITO Wett. 10 veni . . . in quoddam -um (*postea:* mansio) ambitu parietum destitutum. VITA Ludow. Pii 62 p. 546,5 iussit sibi parari -a aestiva atque expeditionalia in insula quadam. ADALB. MAGD. chron. a. 961 rex Hattonem . . . abbatem ad construenda sibi -a Romam premisit. CHRON. Thietm. 7,37 Scite . . ., ⌞qui sua -a de pellibus aut pilis animalium compacta secum vehunt⌟ (qui domos suas secum vehentes THIETM. chron.) *eqs. al.* **γ** *de regione, loco (conversationis) fere i. q. commoratio, sedes – etwa: (Aufenthalts-, Siedlungs-)Ort (per compar.: l. 24):* PAUL. DIAC. Lang. 4,37 p. 132,2 qui *(Lopichis)* in illam partem, quam in somnis audierat, pergere coepit; nec mora, ad -um hominum pervenit. WETT. Gall. 35 p. 276,30 vincti in -a sibi non optata trahebantur *(sc. turba non modica).* HRABAN. carm. 39,49,2 ivit Iesus in heremum, ferarum -um. PETR. DAM. epist. 105 p. 160,24 cui *(abbati)* monasterium fit hospicium, equinum vero dorsum cottidianum est -um. OTTO FRISING. gest. 2,17 rex castra de aridis locis movens, ad fertilia ipsius territorii -a . . . se transferens *eqs.* ALBERT. M. summ. creat. II 2,80capit. de -o hominis, quod est mundus (*item de sede naturali ['Lebensraum']:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 65,18 per que *[membra]* conversari habet *avis* in propriis -is). *al.* *in locut. de saeculo:* DIPL. Otton. II. 281 p. 328,26 si contigerit . . ., quatinus abbas . . . interveniente morte huius . . . lucis -um deserat *(inde* DIPL. Otton. III. 375 p. 803,8. DIPL. Heinr. II. 284 p. 337,1. *al.).* EPIST. Worm. I 8tit. W. . . . dilectissimo A. post fragilitatis huius -um perpetuę beatitudinis tabernaculum. **b** *animalium (cf. l. 29) i. q. cavum, receptaculum – (Schlupf-)Loch, Höhle:* IONAS BOB. Columb. 1,8 p. 167,11 repperit . . . ursi -um. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 17,13 vermes . . . hoc tempore . . . exeunt de suis -is ad superiora terre. ALBERT. M. animal. 1,42 quaedam *(animalia)* habent -a, in quibus non solum pullificant, sed etiam continuum habent commodum vitae post laborem venationis, sicut talpa, mus et formica et vulpes et apis. **2** *latius i. q. aedificium – Gebäude:* VITA Rup. 5 ecclesias Dei restaurare et cetera ad opus ecclesiasticum -a (-i *var. l.*) perficere congruentia (*inde* LIBELL. de conv. Baiuv. 1 p. 92,13). VITA Burch. Worm. 7 civitatem ad instar castelli circundedit et interius turribus et -is (*antea:* aedificiis) ad pugnandum idoneis . . . excitatis munitionem satis firmam construxit *episcopus.* WOLFHER. Godeh. I 13 p. 178,8 inter diversas . . . abbatiae curtes kiricas plures cum aliis pulcrificis -is construxit. DIPL. Conr. III. 65 p. 114,30 in quo *(agro)* ecclesia beati Andreę apostoli cum domo hospitali aliisque -is sita est. *al.* **B** *translate:* **1** *gener.:* **a** *de caelo, paradiso -o beatorum:* PS. VEN. FORT. Remig. 25 procellas mundi . . . deserere et ad portum caelestis -i pervenire. *al.* **b** *de sepulcro -o mortuorum, reliquiarum:* AGIUS vita Hath. 12 quoniam hoc *(sc. terrae hiatum in ecclesia visum)* -um suum esset futurum. METELL. Quir. 15c,35 dum . . . parant *(sc. primates)* sanctis *(i. reliquiis sanctorum)* -a terrea . . ., sede poli gaudere per hos ipsi meruere. *al.* **c** *de ecclesia -o Dei, sanctorum:* VITA Pirm. I 6 l. 43 sanctificando benedixit omnipotenti Deo aedificatum -um (tabernaculum *var. l.*). SYLL. Sangall. 17,1 rex benedicte, veni visens -a Galli. *al.* **d** *de mundo eiusque regionibus -o Dei (idolorum: l. 66):* HEITO Wett. 19 multa vigilantia certandum est omnibus in locis, ne in scelere sodomitico Dei -um vertatur in delubra daemonum. CARM. Sangall. I 7,1,16 partibus Aegypti differtur passio Christi, quem simulacra tremunt et cara -a linquunt. REGINO chron. a. 868 p. 95,32 viri religiosi, qui populum adhuc rudem divinis informarent preceptis et . . . Christo gratum -um prepararent. **e** *de homine eiusque corpore, corde sim. -o Dei (diaboli: l. 71), animae, virtutum sim.:* PS. VEN. FORT. Remig. 17 quod numquam . . . de eodem -o *(i. puella obsessa)* . . . possit *hostis antiquus* expelli. HRABAN. epist. 57 p. 515,13 de -o eius *(ani-*

mae), hoc est corporis possessione. HROTSV. Sap. 5,28 Christe, suscipe spiritum . . . eiectum de -o corporis. HERM. IUD. conv. 20 p. 121,11 quatenus . . . dignum fieret *(sc. domus cordis mei)* -um Christo benigno. HILDEG. scivias 2,6 l. 2199 nec feminae ad . . . officium altaris mei *(sc. Dei)* debent accedere, quoniam ipsae infirmum et debile -um sunt. *al.* **f** *de oculo tunicas continente i. q. capsa – Behältnis:* HILDEG. scivias 3,7 l. 414 circuli oculi tui habet duo perlucida in se unum tamen -um existens. **2** *astrol. de domibus planetarum ('Haus'):* ALBERT. STAD. quadr. 15 verbum . . . plurima construxit -a, de quibus unum in solo sole posuit solido stabilitum *(cf. comm. ed. p. 129).*

II *habitatio – das Wohnen:* LEG. Burgund. const. I 79,1 si quis in populo nostro barbarae nationis personam, ut in re sua consisteret, invitasset, ac si ei terram ad habitandum (-um *var. l.*) voluntarius deputasset *eqs.* AMALAR. ad Hild. 31 domo mundata scopis et digna facta -o. ALFAN. premn. phys. 1,69 p. 17 aut . . . facta sunt *(sc. quae propter alia facta sunt)* causa -i (*PG 40,525*[A] τῆς διαδοχῆς) . . . aut nutrimenti *eqs.*

III *?tributum pro servitio hospitii solvendum – ?Herbergsleistung, -steuer:* DIPL. Conr. III. 51 p. 86,39 una cum omnibus . . . fictis et reditibus, . . . fodris, albergariis, -is *eqs.*

***habitantia** (-cia), -ae *f.* *habitatio (ex obligatione facta) – das (pflichtschuldige) Wohnen, Bewohnen:* **1** *spectat ad ius alicuius civitatis fruendum* (*cf. DuC. IV. p. 150 s. v.* 2. -a): DIPL. Frid. I. 356 p. 201,45 homines de Ianua, qui ibi pro -a remanserint . . ., et alios, qui in castris et villis iuxta marinam pro -a fuerint . . ., Pisanis iurare coget *imperator* ad ostem . . . eorum. **2** *spectat ad feodum tenendum (de re v. H. Schmidinger, Patriarch und Landesherr. 1954. p. 112sq.):* COD. Wang. Trident. 157 p. 870,19 (a. 1216) ipse Enrigetus multum sustinet homines de Alla in illa terra, et per suam -ciam tota terra est melior et erit. CHART. Stir. III 23 p. 77,23 cum . . . procurator bonorum nostrorum *(sc. patriarchae)* . . . feudum -e castri nostri in Altenburch . . . in manibus nostris libere duxerit resignandum.

habitatio (-cio), -onis *f.* *script.* a-: *p.916,36.* **I** *actus habitandi, mansio, inhabitatio – das (Be-)Wohnen:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* **a** *in univ.:* WETT. Gall. 2 p. 258,30 fraternalis manus . . . officina -i apta sibi construxerat. THANGM. Bernw. 12 p. 763,13 locus . . . tutior . . . palustri munitate ad -em Deo militantium visus est. CHART. Lips. I 7 ad confirmandam pacificam conversationem et quietam -em civitatis nostrae Lipzk . . . scultheto . . . contulimus . . . potestatem, ut *eqs.* ALBERT. M. summ. theol. II 13,79[capit.] de -e paradisi, quae corpori Adae competebat. *saepe.* *gen. explicativus pendet a subst. (per enallagen: l.51):* HUGEB. Willib. 5 p. 104,38 almam . . . ibidem *(sc. ad Eihstat)* -is locum explorando elegebant *Willibaldus atque Suidgarius.* DIPL. Otton. III. 46 p. 447,13 in casibus -is eorum, ubi ipsi homines visi sunt manere. CHART. Heinr. Leon. 7[A] p. 13,25 quendam desertę -is locum . . . cambivimus cum tribus mansis. DIPL. Frid. I. 233 p. 23,17 tres mansi cum una curia -cionis libera. CHART. Tirol. 912 p. 317,2 in burgo Boçani in domo filiorum condam Iacobini, -cionis Marquardi Herçogi. 1103[a] in curte -is Iordani Lurci. *saepe.* **b** *c. colore quodam:* **α** *de modo habitandi:* ALBERT. M. nat. loc. 1,10[capit.] de diversa habitatorum -e in nostra habitabili et diversitate naturae locorum eorum; . . . quidam . . . vocantur simul habitantes et quidam circulariter dicuntur habitantes, quidam *eqs.* animal. 1,25 modus . . . comparationis animalium . . . accipitur aliquando non in membris, sed in regimine suae vitae, in operationibus et nutrimento et -e et motu. **β** *de iure habitandi:* DIPL. Conr. III. 221 p. 393,24 laicorum -em . . . ab aliquo usurpari et hereditario iure vendicari in supradicto monasterio nullatenus permittimus. **γ** *de obligatione habitandi (cf. *habitantia):* ACTA imp. Winkelm. I 855 (a. 1241) quia idem *(magister)* . . . fieri amodo regnicola concupiscit, . . . mandamus, quatenus recepta ab eodem magistro fideiussoria caucione, quod -cionem regni non deserat, deinde eum . . . sicut unum de burgensibus . . . admittere debeas. 918 p. 691,27 in recognicionem debiti, quo pro baronia vel feudo ipso, quod tenet, ad -cionem ipsius castri tenetur *(sc. feodatarius).* **2** *latius:* **a** *cohabitatio, contubernium – das Zusammenwohnen, Wohngemeinschaft:* CONC. Karol. A 3[B] p. 21,9 ubi . . . talis *(sc. sacerdotum cum sanctimonialibus)* fuerit commorantium -o, antiqui hostis stimula non desunt. 35,22 ut a sacerdotibus omnis suspicio mulierum funditus eradicetur, cum quibus . . . nulla -o eis concedatur. **b** *vita, conversatio – Leben, Lebensweise, -führung:* CAPIT. reg. Franc. 94,11 ut missos nostros . . . direxerimus . . . inquirendum per monasteria virorum et puellarum, que sub sancta regula vivere debent, quomodo est eorum -o vel qualis est vita aut conversatio eorum. GUNZO epist. 2 p. 22,1 mihi spes erat securę quietis in loco monachicę -is. HERM. CARINTH. essent. 1 p. 96,22 nec . . . terreis preter terram nec aqueis extra aquam -o possibilis. CHART. Aquens. 204 l. 3 ego Wichmannus humilis sacerdos . . . animo et corpore speciali eligens Deo deservire -cione. **B** *translate:* **1** *de -e Dei in ecclesia:* RUOTG. Brun. 14 p. 13,21 dilexit ante omnia decorem domus Domini et locum -is glorię eius *(cf. Vulg. psalm. 25,8).* **2** *de -e daemonum in homine vel inferno:* EIGIL Sturm. 3 per sancta orationum studia . . . immundorum spirituum -em a pectoribus christianis expulit. HERM. CARINTH. essent. 2 p. 184,20 locus -is eorum *(sc. spirituum malorum)* infernus dictus. **3** *de -e damnatorum in gehenna:* TRAD. Frising. 170 (a. 794) si quis . . . hanc traditionem inire *(sic pro* inanire*?)* vel frangere voluerit, -em in perpetua damnatione tormentorum patiatur.

II *locus habitandi, habitaculum, domicilium, aedes – Wohnstätte, Wohnung, (Wohn-)Haus:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* **a** *de domo:* **α** *in univ.:* CAPIT. reg. Franc. 132 p. 261,20 aliqui homines . . . relictis propriis -bus . . . de partibus Hispaniae ad nos confugerunt. EINH. Karol. 13 p. 16,6 locus . . . ita desertus, ut ne vestigium quidem in eo humanae -is appareat. DIPL. Loth. III. 109 ut . . . deinceps nulla secularis -o vicinior eis *(fratribus)*, quam in presenti est, construatur. CHART. Naumb. I 197 -es sive domos in platea . . . ex utraque parte consistentes. DIPL. Constantiae 47 p. 153,15 in terris et possessionibus monasterii . . . -em (a- *var. l.*) facere. ACTA civ. Wism. A 1120 Hildebrandus ketelbutere . . . habebit -em dimidiam et pueri *(sc. eius)* dimidiam. *persaepe.* **β** *de monasterio:* TRAD. Frising. 900 (a. 870) Suuanahilda . . . tradidit in altare sanctae Mariae Frigisingicae -is . . ., quicquid *eqs.* DIPL. Otton. II. 302 p. 358,25 ut predictus locus vocabulo Hripesholt -o clericorum perpetuo fiat. HAIMO (?) Wilh. 23 p. 220,17 ad . . . spiritalis vitae observantiam . . . Willihelmus congruam . . . construxit -em, videlicet novum monasterium. STATUT. ord. Teut. p. 52,13 ita ut . . . receptis talibus *(sc. servitia facientibus)* feminis domicilium speciale extra fratrum -cionem preparetur. *al.* **γ** *de palatio episcopi ('Residenz'):* CONC. Merov. p. 170,10 custodienda est . . . episcopalis -o (*antea:* domus) hymnis, non latratibus, operibus bonis, non morsibus venenosis (*inde* CAPIT. reg. Franc. 113,6). BEDA hist. eccl. 1,33 p. 70,16 Augustinus, ubi in regia civitate sedem episcopalem . . . accepit, . . . ibidem sibi -em statuit et cunctis successoribus suis. **δ** *de villa, corte ('Hof[statt]', 'Gehöft'):* DIPL. Otton. I. 409 p. 557,17 in terris, vineis . . ., -bus, edificiis et castellis. DIPL. Heinr. IV. 43 fideli nostro . . . tres regales mansos in villis, quorum nomina subsequentur . . ., et si in his aliquid defuerit, in proximis -bus . . . adimplendos . . . in proprium dedimus. 389 villas sitas in marchia, que vocatur Camba, sic nominatas: Grawat, . . . Sichowa cum ceteris -bus eodem pertinentibus . . . tradidimus. *de corte regia:* DIPL. Merov. I 61 p. 153,20 (spur. c. 1143) regalem meam -cionem . . . Kircheim . . . ipsis *(servitoribus divini cultus)* trado. **ε** *de qualibet -e animalium:* ARBEO Emm. 28 ut . . . illorum *(sc. offensorum)* hereditas . . . in talpium obscura -e convertatur. ALBERT. M. animal. 1,42 quaedam *(animalia)* . . . nec de -e habent sollicitudinem, sicut musca *eqs.* 1,56 rege levato omnes *(sc. apes)* sequuntur et quaerunt novam -em. 6,49 falcones cibant filios in nido . . .; et parentes . . . retinent -em. **b** *de regione, loco (conversationis) fere i. q. commoratio, sedes – etwa: Aufenthalts-, Siedlungsort, Wohngebiet, Siedlungsraum:* **α** *gener.:* BEDA hist. eccl. 1,1 p. 12,2 ad hanc *(sc. Hiberniam)* . . . usque pervenientes . . . Picti . . . petierunt in ea sibi . . . sedes et -em donari. NARR. de

[Antony]

rel. Scafhus. 1 p. 955,9 papa Urbanus . . . cernens Hierosolimam -em esse exterorum . . ., materno angebatur affectu. CHART. Steinf. 39 (epist. papae) ut . . . liceat vobis *(sc. fratribus Praemonstratensibus)* in ecclesiis vestris, que a populari sunt -e remote, divina officia . . . celebrare. *al. v. et p.913,22.* *de saeculo:* HROTSV. Sap. 5,26 taedet me vitae praesentis, taedet terrenae -is. DIPL. Otton. III. 319 p. 746,17 nulli mortalium -e caducę conversationis sufficit aliquid quasi de se perfectum . . . confidere. **β** *spec. de mundi zona habitabili (cf. p.913,34):* MANEG. c. Wolfh. 4 p. 51,10 quattuor -es hominum esse, quorum ad se invicem nulla penitus possit esse per naturam commeandi licentia *(cf. Macr. somn. 2,5,31).* PS. BEDA mund. const. 1,44 ultimum clima n o s t r e -is dicitur Borestenicum (HERM. CARINTH. essent. 2 p. 218,11 terminus -is n. ALBERT. M. veget. 6,47 castanea . . . est arbor apud nostram -em multum nota. animal. 6,106 in nostra -e Galliae et Germaniae. *al.*). **2** *latius i. q. aedificium – Gebäude:* CONC. Karol. A 39[A],117 sint . . . interius *(sc. in claustris)* dormitoria, refectoria, cellaria et caeterae -es usibus fratrum . . . necessariae (*sim.* 39[B],11). 39[C] p. 460[b],33 in claustris et caeteris canonicorum necessariis -bus. **B** *translate:* **1** *gener.:* **a** *de homine eiusque corde -e Dei:* CAND. FULD. Eigil. I 10 p. 228,23 in aedificiis . . . homines habitant, Deus autem in hominibus sanctis; quales ergo illi sunt, qui . . . -es hominum componunt et -es Dei disturbant? TUTO opusc. 15 p. 43,24 quousque, Iesu . . ., debitam tibi cordium nostrorum -em exhorrescis? **b** *de ecclesia -e martyris vel martyrum: l.24.* **c** *de corpore -e animae:* HROTSV. Gall. II 7,2 tu *(sc. Christus)* suscipe animas . . . de lutea -e eliminatas. BRUNO QUERF. fratr. 13 p. 58,29 corpus . . . aggravat animam, et deprimit terrena -o (*ex Vet. Lat. sap. 9,15* inhabitatio) sensum multa cogitantem. **2** *medic. de quibusdam venis quasi salivae -e:* CONSTANT. AFRIC. theor. 3,17 quibus *(venis)* emanat humectatio phlegmatica, que vocatur saliva; iste a medicis vocantur -o salivaris.

III *meton. i. q. habitatores – Bewohner(schaft):* COD. Odalb. 48 omnia . . . tradita ad praefatos sanctos Dei *(sc. sanctum Petrum sanctumque Rodbertum)* cum omni -e ac mancipiis (*sim.* 53; *cf.* 65 cum omnibus in his *[locis]* manentibus).

habitator (a-), -oris *m.* *script.* -itor: *l.63.* *struct.: fere c. gen. loci; c. abl.: l.58.61.* *pendet* in *c. abl.: l.61.62. adde* CHRON. Ven. Alt. p. 128,15. CHART. Tirol. 539 p. 13,3. *al.* *pendet* de: *l. 66. adde* CHART. Tirol. notar. II 137. *usu attrib.: l.56.* *saepe usu sing. sensu collectivo, e. g. l.50.52.53. al.*

incola, inhabitator, habitans, qui insidet – Ein-, Bewohner, Insasse: **1** *proprie:* **a** *strictius:* **α** *in univ.:* ARBEO Emm. 1 Gotia, Septemania, . . . cum -bus suis . . . unicum Dei filium colere coeperunt. CAPIT. reg. Franc. 272,1 p. 303,24 qualiter . . . regni -es . . . haberent legem atque iustitiam. THIETM. chron. 8,32 civitas . . . vi capitur et -r eiusdem abducitur. DIPL. Conr. III. 241 p. 421,13 civitates et ville . . . vastate sunt ac depopulate adeo, ut vel nullo vel raro -e incolantur. OTTO FRISING. chron. 4,27 p. 218,38 ferunt quidam, quod vacuam -e urbem *(sc. Aquileiam)* invenerit *Attila. persaepe. v. et p.913,53.915, 57.* *usu attrib.:* THIETM. chron. 8,7 in Anglis triginta navium -es (*om.* CHRON. Thietm.) piratae . . . occisi sunt. *addito nomine loci:* COD. Karol. 50 p. 569,32 Gausfridus, -r civitatis Pisinae. CAPIT. reg. Franc. 233 p. 130,36 cum -bus Rivo alto, castro (*inde* DIPL. Karoli III. 17 p. 27,29 Rivoalti, castri) Olivoli. RATHER. chart. (QuellForschItArch. 29. 1938/39. p. 38,1) Urso -r in civitate Verona. CHART. Bund. 224 Omodeo a-r loco Clury. 329 nos Bonus atque Bona iugales, a-es in loco Burmi. 464 in manu Villani Magiauacce de Canturi -itoris *(sic)* modo Sundri. CHART. Tirol. notar. I 19 Matheus notarius, qui fuit de Placentia, modo -r Tridenti. CHART. Carniol. II 292 p. 232,17 -es de Laybaco. *persaepe.* **β** *de hominibus mundi -bus:* LEG. Wisig. 2,1,2 Dominus . . . discere iustitiam -es terre . . . imperabit *(i. imperavit).* THIETM. chron. 7,73 -es huius mundi. *al.* **γ** *de monachis:* TRANSL. Viti 3 p. 33,14 cum magna -bus (inhabitantibus *var. l.; sc. monasterii*) ingrueret necessitas. DIPL. Ludow. II. 64 p. 193,31 supra taxatum cenobium -esque ipsius. GERH. AUGUST. Udalr. 1,15 l. 9 monasterium . . . exustum invenit et nullum de -bus ibi conspexit. DIPL. Conr. III. 93 p. 166,10 ut . . . omnimoda libertate ad serviendum Deo . . . eiusdem loci *(sc. monasterii Sprenkyrsbach)* -es fruantur. *saepe.* **δ** *de colonis, agricolis:* DIPL. Ludow. Inf. 10 hobam unam . . . cum -e desuper habitante Rödgrim nominato. TRAD. Frising. 1045 p. 788,32 colonias duas cum -bus suis caeterisque appendiciis ad easdem pertinentibus . . . chorepiscopus . . . accepit. CHART. Heinr. Leon. 2 p. 2,20 paludem . . . -bus excolendam dedimus . . . utilius estimantes colonos inibi locari . . . quam incultam . . . eam permanere. **ε** *pro nom. propr.:* CHART. Ticin. 40 p. 125,24 (a. 1276) abatissa . . . investivit . . . A-em, qui dicitur Rubeus, et Symonem fratres (p. 126,6 prenominati A-[to]tor et Simon, fratres). **ζ** *distinguitur inter -es et alio nomine ibidem commorantes:* WILLIB. Bonif. 9 p. 57,4 quid incolae -esque loci illius . . . inter se invicem disputarunt. CHART. civ. Spir. 4 p. 4,12 que *(sc. genera denariorum solvendorum)* . . . non ex -bus illius civitatis, sed ab extraneis et de aliena patria venientibus . . . sunt acquirenda. DIPL. Otton. I. 374 p. 514,30 omnis incola seu colonus atque -r et residens terre et terrarum atque ullius castri . . . prenominate sedis *(sc. Astensis ecclesiae).* THEOD. AMORB. Mart. 8 p. 425,34. CHART. Burgenl. II 76 p. 54,45 (dipl.). **b** *latius usu plur. i. q. praesidium, militia – Besatzung, Bemannung:* ALBERT. AQUENS. hist. 6,12 Sarraceni milites . . . machinam erectam intuentes et in ea -es loricatos *eqs.* 6,17 p. 424,30 eius *(machinae)* -es (*postea:* possessores). **2** *translate:* **a** *de Deo -e caeli:* EKKEH. IV. carm. var. I 1,2 summe pater cęlique potens -r. **b** *de Deo vel diabolo -e hominis:* ALDH. virg. I 52 p. 310,1 execrata . . . filium consulis inerguminum . . . expulso -e . . . curavit *Anatolia.* WALAHFR. Gall. 1,15 coepit . . . -r malignus per eam *(sc. filiam ducis insanam)* diras emittere voces. THEOD. TREV. Liutr. 44,2 Deus benedictionum . . ., qui es castorum benignus -r corporum. **c** *de Spiritu sancto -e sanctorum:* PASS. Trudp. 1 cum merita sanctorum recoluntur, -r illorum . . . Spiritus sanctus invocandus est.

***habitatorius,** -a, -um. *qui habitationis est – Wohn-:* CHART. Sind. 4 p. 101,17 (a. 1146) notificamus *(sc. magistra cum sororibus)* . . . commutationem factam cum . . . abbate Mauri monasterii in -o loco nostro, qui dicitur Sindelesberc.

habitatrix, -icis *f.* *pendet* in *c. abl.: l.47.* *usu attrib.: l.51.* *incola, quae inhabitat, insidet – Ein-, Bewohnerin, Insassin:* **1** *proprie:* DIPL. Ludow. II. 43 -es et rectrices eiusdem *(sc. Honorii)* monasterii. FLOD. hist. 2,14 quedam . . . mulier ceca nomine Ansildis, ipsius loci *(sc. Gerniacae cortis)* -x, . . . lumen recepit oculorum (*ex* VITA Rigob. 20 [MGMer. VII p. 74,17]). PETR. CAS. (?) chron. 4,16 p. 485,8 Adelgrima . . . comitissa . . ., -x in territorio Carseolano. CHART. Rhen. inf. I 316 partem agri . . . a quadam matrona, . . . nostre *(sc. abbatis)* ditionis opidi -e, comparavit *Berengerus.* *usu attrib.:* DIPL. Otton. III. 87[a] p. 497,18 ut deinceps nullus . . . aliquid de familia eiusdem praedii -e exigere . . . praesumat (*item* 86 p. 495,23. 87[b] p. 497,9. 88). **2** *translate:* MILO carm. 3,4,1,424 inclita sobrietas, paradisi facta -x.

habitatus, -us *m.* **1** *habitatio – das (Be-)Wohnen:* NOTKER BALB. hymn. p. 24 laetare, quam scrutator cordis et renum probat -u proprio singulariter dignam, sancta Maria! *(translate de fetu in utero).* **2** *habitaculum – Wohnstätte:* DIPL. Arnulfi 147 p. 224,34 locum Mulinpeche cum centum familiis inter servos et litos cum omni possessione et -u eorum ad ipsum monasterum *(sic)* tradiderunt *(sc. eiusdem conditores).*

1. habitio, -onis *f.* *actus habendi – das Haben:* **1** *actus possidendi, tenendi – das Besitzen:* ALBERT. M. resurr. 144 p. 333,77 post videre . . . et diligere complementum est coniunctionis habere; et illud habere nihil aliud est quam comprehensio; et sic potest definiri: comprehensio est -o sive tentio visi et amati coniuncti in uno spiritu. ALBERT. STAD. chron. p. 335,3 tali additione et obuli consideratione et novenarii -e occurret tibi numerus in superioribus denotatus. **2** *actus gerendi, exercendi – das Innehaben, Ausüben:* CHART. civ. Erf. 81 p. 42, 31 (a. 1217) cavere indulgentias . . . fratribus ipsis *(sc. ecclesiae Omnium sanctorum)* factas de predicatione, infirmorum visitatione, cure animarum -e *eqs.* **3** rati (rata) -o, -o rati (rata) *v.*

[Antony]

ratihabitio.

[**2. habitio** *v.* ambitio.]

habito, -avi, -atum, -are. *script.:* a-: *p. 920, 11. adde* CHART. Tirol. 549 p. 29,24. abb-: DIPL. Conr. (BullIstStorItal. 89.1980/81. p. 441). habet(o): *l.40. adde* CONC. Merov. p. 20,8. *form.: coni. plusq.* -asse(m): EIGIL Sturm. 18. WETT. Gall. 2 p. 258,31. 3 p. 259,8. *depon.: l.25.41. ?struct. c. locativo: p. 920,70. gerundivum pro partic. fut.: l. 43. partic. fut. pro partic. praes.: l.54. confunditur c.* habere: *l. 47.*

I *ponitur pro vel alternat c.* habere: **A** *trans. ('haben'):* **1** *de animalibus i. q. alere – halten:* CONC. Merov. p. 170,12 ubi . . . Dei est assiduitas cantilenae, monstrum est et dedecoris nota canes ibi vel accipitres -are (*inde* CAPIT. reg. Franc. 113,6 [cod.] decoris nota canes sibi . . . non -are; *cf.* CONC. Merov. p. 20,2 episcopis . . . canis . . . et acepitris habere non leceat). **2** *de vestimentis i. q. gestare – tragen:* CONC. Merov. p. 215,18 ut abitum concessum clerici religiose -are debeant et nec lanceas . . . nec vestimenta secularia habere nec portare debeant. **B** *intrans. i. q. esse – sein:* **1** *adesse, versari – zugegen sein, herrschen:* VITAE abb. Acaun. 3 (MGMer. VII p. 331,26) et (*sic A pro* ut) . . . ⌞illi *(loco),* cui⌟ (illic, ubi *B1m.¹ recte ut vid.*) splendor vitae per passionis atrocitatem fuerat adquisitus, nitor habitantium *(i. Thebeorum martyrum)* remearet exclusisque actionibus tenebrarum dies perpetuus -retur (haberetur *B*). **2** *remanere, abire – (zurück)bleiben, ausgehen:* FORM. Augiens. A 13 p. 345,19 auctorem . . . criminis . . . nec inultum . . . potiatur *(sic)* iudiciaria -are potestas (*ex* FORM. Marculfi 2,3 l. 58 paciatur . . . habere). **3** sibi -are *i. q. se habere – sich (ver)halten:* LAMB. LEOD. Matth. I 96 mens recti conscia, que se, dum patitur civile malum, superefferat atque . . . se sibi restituat, -et sibi temporis omnis emula (gloss.: est enim hoc proprium sapientium, ut secundum tempus se habeant).

II *spectat ad habitationem:* **A** *intrans. i. q. sedem ac domicilium habere, commorari – wohnen, seinen Wohnsitz haben, ansässig sein, weilen (persaepe partic. praes. usu subst., e. g. l.45.49):* **1** *c. praep. vel adv. (c. abl. loci: l.45.p.920,6.66. al.):* **a** *proprie (fere de hominibus; de animalibus: l.61. al.):* **α** *in univ.:* CONC. Merov. p. 79,7 si, quae rapta dicetur, cum raptore -etare consenserit. LEX Sal. Pipp. 17 (rec. E) ut inter homines <non> -etur (-et *E12*) auctor sceleris (*inde* LEX Sal. Karol. 14,10 non -et). CONC. Karol. A 46B,9 (cod. V1) a propriis episcopis . . . in monasteria -andi et conversandi pro exercendo officio constituantur *sacerdotes.* COD. Odalb. 62 in viculo, ubi Uuiniddram -at. HROTSV. Gong. 523 terris -antes . . . remotis. HROTSV. Pafn. 7,13 non recuso *(sc. Thais)* . . . me . . . sordido . . . -i<ta>tum *(corr. Celtis)* ire in tugurio. WIPO gest. 2 p. 14,9 Franci, qui supra Rhenum -ant. CHART. select. Keutgen 135,11 circa hospitale -antes. *persaepe. v. et p.913,63.915, 59.917,22.918,5.920,26.921,3. vol. II. p. 1766,38sqq. huc spectare potest et exemplum supra (l. 14) allatum. partic. fut. pro partic. praes.:* RATHER. chart. (QuellForschItArch. 29. 1938/39. p. 38,4) signum manibus Iohannis . . . et Giselberto, -turi prope Pusterola plana, testes. **β** *conversari, vivere – sich aufhalten, leben:* HROTSV. Theoph. 91 si . . . vellet . . . sub ditione sui post haec -are magistri *(i. diaboli).* IDUNG. PRUF. dial. 3,855 dixit sanctus Ieronimus cuidam monacho -anti in monasterio: 'sic vivas in monasterio, ut *eqs.*' INNOC. III. registr. 1,173 p. 251,18 ubicumque de mandato abbatis -verint monachi. ALBERT. M. animal. 2,82 piscis serpentinus . . . -at in profundo maris. *saepius.* secum -are *i. q. in se recedere – innere Einkehr halten:* RIMB. Anscar. 35 p. 66,39 quotienscumque a praedicatione et ecclesiasticis officiis . . . liber esse poterat, -vit secum. **γ** *(per)manere, considere – bleiben, ausharren, lagern:* LIUTG. Greg. 2 p. 69,37 fugere ad civitatem ibique in arto pane et angustiis per dies plures -are. HROTSV. prim. 203 qui *(pater domus)* . . . extra tecta domus illis *(subulcis)* -ans sociatus insomnem coepit noctem servare. ANNAL. Hild. a. 1006 rex . . . in partibus Saxoniae usque ad tempus quadragesimae -vit. *al.* **δ** *sibi domicilium constituere – sich ansiedeln, niederlassen:* BEDA hist. eccl. 1,1 p. 12,10 Picti -are per septentrionales insulae partes coeperunt. WIPO gest. 17 imperator . . . Nortmannis, qui de patria sua . . . in Apuliam confluxerant, ibi -are licentiam dedit. **b** *translate:* **α** *de Deo eiusque personis:* ALDH. virg. II 151 spiritus in vobis *(sc. castis)* -at iam iure Tonantis. HRABAN. epist. 12 p. 399,29 supernus arbiter, qui in altis -at *(cf. Vulg. psalm. 112,5).* CARM. imag. 23h,5,5 populis -ans verbum caro factum est *(cf. Vulg. Ioh. 1,14). al. v. et p.917,22.* **β** *de rebus*: *incorporeis:* BRUNO QUERF. Adalb. A 1 ⌞-verat secum⌟ (-bat cum illo *var. l.; sc. cum patre Adalberti*) misericordia bona. *corporeis:* TRACT. de caus. mul. 95 p. 55,17 nascitur semen in viris . . . et flegma contra renibus a-at *(c. sensu sedendi). de locis i. q. situm esse – liegen:* BEDA hist. eccl. 2,9 p. 97,15 omnes Brittaniae fines, qua vel ipsorum *(Anglorum)* vel Brettonum provinciae -bant (-ant *var. l.*). CHART. Burgenl. I 83 p. 56,16 (dipl. a. 1208) meta . . . vadit . . . ad terram comitis Hendrici . . ., in qua terra -ant septem ville. **2** *absol.:* WETT. Gall. 11 p. 262,28 antequam Christo propitio locus ei ostenderetur ad -andum (DIPL. Constantiae 49 p. 158,18 [spur.] homines adventitios . . . recipere ad -andum. *saepius. v. et p.915,15*). DIPL. Loth. III. 82 quisquis ad locum vel ad terram ipsi *(sc. Heresueldensi ecclesiae)* pertinentem causa -andi se contraxerit. *v. et l.27.* **B** *trans.:* **1** *proprie (fere de hominibus; de animalibus: l.24):* **a** *incolere, inhabitare, insidere – bewohnen:* WALAHFR. hort. 44 umbricolis -ta cubilia talpis diruo. RUD. FULD. mirac. 7 fratres nostri, qui -bant in Cella, quae ob hoc, quod ab eo quondam est -ta, Baugulfi vocatur. ANNAL. Fuld. II a. 805 princeps Hunorum . . . ad imperatorem venit et . . . -andi locum accepit, eo quod Sclavis infestantibus pristinas sedes -are non potuit. FROUM. carm. 17,1 gens -ans Alpes. *saepius. colere – bewirtschaften:* TRAD. Frising. 472 (a. 822) hoc ipsud *(sc. rem proprietatis traditam)* in beneficiarii usu ex Hittone episcopo -andum et emeliorandum accepi. DIPL. Ludow. Inf. 37 dedimus . . . hobam unam, quam vir Uuolfker dictus -bat. **b** *accolere – wohnen (an):* ADAM gest. 1,60 sinus quidam eius freti, quod Balticum . . . dicitur, . . . portum facit barbaris gentibus, quae hoc mare diffusi -ant, optabilem. **2** *translate i. q. obtinere, frui – erlangen, genießen:* CARM. Salisb. I 3,8 ut mihi det *Dominus* veniam scelerum . . ., quatenus aeternam merear -are quietem.

adi. **1. habitans,** -antis. *qui (certo quodam loco) sedem stabilem ac domicilium habet – (orts)ansässig:* DIPL. Karoli III. 17 p. 27,32 cum omnibus -bus tam episcopis, sacerdotibus quam et primatibus (*ex* CAPIT. reg. Franc. 233 p. 131,3 hiis locis habitantibus). *de inquilinis, colonis fundum conducticium colentibus* (*syn.* manens): TRAD. Lunaelac. 12 (a. 748/829?) ego trado . . . in villa nuncupante Marhcluppa, que in eodem loco <habui>, . . . cum tribus hominibus -bus, cum mulieribus et cum filiabus eorum sive domum, agris, campis *eqs.* 32 cum homines -es et cum omnia dicentia. 85 V servos -es (*cf.* 42 duos servos manentes). *ibid. al.*

2. habitatus, -a, -um. **1** *frequens, populosus – dicht besiedelt, volkreich:* THIETM. chron. 2,7 unde talis oriatur extraneis audacia, ut tam -as longeque semotas presumant infringere regiones. **2** *cultus, vestitus, possessus – bewirtschaftet, (mit Pächtern) besetzt, 'bestiftet':* DIPL. Arnulfi 149 p. 228,9 quousque restituatur ei *(comiti)* totum, quod in locis sui beneficii concessum sit et -um (*opp.* desertum et incultum). COD. Odalb. 27 post finem . . . vitę illorum *(sc. possessorum)* ad domum Dei praedicta loca integra et bene -a . . . perenniter consistant. 71 loca . . . bene culta et -a. *al.* DIPL. Otton. I. 158 p. 239,44 Vuicpvrahc . . . hobas XX . . . dedit -as (*antea:* possessas). DIPL. Heinr. IV. 55 quinque mansos -os . . . tradidimus.

subst. **1. habitans,** -antis *m.* *incola, (in)habitator, qui insidet – Ein-, Bewohner, Insasse:* DONAT. Trud. 12 (MGMer. VI p. 285,20) ut a cunctis ⌞Metensis urbis⌟ (Metensi urbe *var. l.*) -bus . . . veneraretur. DIPL. Conr. III. 185 p. 334,23 ut de conversatione et moribus -ium melius sit silere quam loqui *(de Corbeiensi monasterio).* CHART. Neocell. Brixin. 47 p. 88,29 Eberhardus de Pennes, qui fuit servus quondam domini Morhardi et ⌞est -s Bozani⌟ *(ni pro verbo simplici c. locativo). al. v. et p.919,24. de colonis:* DIPL. Arnulfi 10 p. 18,36 ecclesiam . . . cum decima et curtem cum <ca>sa ceterisque ędificiis,

[Antony]

cum mansis, -bus et mancipiis *eqs.* (*inde* 179 p. 272,35 [spur.]). 176 p. 266,38. CHART. Solod. I 249 p. 140,39 si qui . . . alii homines de prefato predio aliquid coluerint vel ibi habitaverint, de cultura decimas . . . ecclesie persolvant; -es autem vel super edificantes ad eandem diocesim ecclesiastico iure pertinebunt.

2. habitata, -orum *n. pl.* *terra inhabitata atque culta – bewohntes Land:* THIETM. chron. 7,36 -a quaeque vastando . . . sic se suorum . . . iactavit *Suein* inimicum. *Antony*

[habituabilitas *v.* *habitualitas.]

***habitualis,** -e. (habitus) **1** *ad habitum (monachicum) pertinens – zum (Mönchs-)Habit gehörig:* SALIMB. chron. p. 628,30 quidam molendinarii . . . obtinuerunt a fratribus minoribus aliquas tunicas -es. **2** *ad habitudinem (acquisitam), statum pertinens – eine (erworbene) dauerhafte Verhaltensweise, einen Zustand betreffend (opp.* actualis; *usu philos.; cf. L. Schütz, Thomas-Lexikon.* ²*1895. s. v.)*: ALBERT. M. bon. 478 p. 250,13 memoria bene potest condividi habitui, eo quod ipsa sit p o t e n t i a -is (anim. 2,3,2 p. 99,49sq. *ibid. al.*). sent. 1,17,1 p. 462ᵇ,10 spiritus sanctus . . . potest per seipsum movere ad diligendum Deum . . .: ergo ipse in motu illo non utetur m e d i o -i (p. 462ᵇ,15). 2,42,8 p. 668ᵇ,1 avaritia . . . dicitur . . . libido -is boni commutabilis. HUGO RIPELIN compend. 6,40 p. 219ᵇ,16 semper . . . tenetur quis ad interiorem poenitentiam -em, qua vellet non peccasse. ALBERT. M. eth. II 3,1,8 omne . . . factum -em habuit ad minus voluntatem et non contrariantem in faciendo. *ibid. al.*

adv. ***habitualiter.** **1** *secundum speciem, figuram – der (äußeren) Erscheinung, Gestalt nach*: ALBERT. M. miss. 2,10,3 p. 69ᵇ,32 quod non sibi . . . essentialiter univisset *Christus* hominis naturam, sed extrinsecus tantum, et extrinsecus -r assumpsisset sibi hominis naturam *(cf. Vulg. Phil. 2,7).* **2** *secundum habitudinem (acquisitam), statum – gemäß einer (erworbenen) dauerhaften Verhaltensweise, einem Zustand (opp.* actualiter; *usu philos.):* ALBERT. M. cael. 1,1,8 p. 20,45 medium . . . -r habet utrumque extremorum, remissum quidem ab excellentia suae actionis vel passionis, sed *eqs.* anim. 1,2,14 p. 56,30 id, quod nullum habet in se -r ordinans ad perfectionem, nullam omnino quaerit perfectionem. eth. II 7,1,4 p. 472ᵇ,9 qui habet . . . in habitu . . . istas propositiones et sic -r scit eas. summ. theol. I 16,66,2 p. 673ᵇ,18 -r *(sc. peccans)* sequitur originale *(sc. peccatum)*, actualiter autem actuale mortale. *ibid. al. v. et l.71.*

***habitualitas,** -atis *f.* (habitus) *potentia, facultas (habitudinem acquirendi, statum efficiendi) – Kraft, Fähigkeit (zum Erwerb einer dauerhaften Verhaltensweise, zur Herbeiführung eines Zustands) (opp.* *actualitas; *usu philos.):* ALBERT. M. sent. 1,18,6 p. 500ᵇ,16 quidam . . . generationem aeternam missionem dicebant, quia dat -em ad hoc, quod genitus possit esse missus, quia genitus est ab alio. 4,17,20 p. 690ᵇ,6 duplex est sanitas, scilicet imperfecta, quae est in causa sanitatis, et perfecta, quae est perfecta -e *(ci.;* habituabilitate *edd.,* habitabile *codd. [s. XV.])* consecuta ad bene operandum purgatis reliquiis malae consuetudinis. summ. theol. I 17,67,2 p. 681ᵃ,2 providentia accepta secundum habitum aeterna est; haec enim est -s, qua ab aeterno Deus habilis est gubernare subiecta. *v. et p.911,33.*

habituativum, -i *n.* *c. adv.* *?condicio, status – ?Befindlichkeit, Zustand (usu philos.):* ALBERT. M. eth. II 5,4,3 p. 389ᵃ,9 bene -um, quod bene facit habere in exercitativa, consistit in aequalitate exercitii.

***habitudinalis,** -e. (habitudo) *naturalis (factus) – wesenseigen (geworden):* OTTO FRISING. gest. 1,49 p. 68,20 erat . . . abbas . . . ex -i mansuetudine quodammodo credulus. ALBERT. M. mot. animal. 1,2,4 p. 274ᵇ,2 calor ethicus infusus factus est -is et ideo non sentitur *eqs.*

adv. ***habitudinaliter.** *secundum habitudinem (acquisitam), statum – gemäß einer (erworbenen) dauerhaften Verhaltensweise, einem Zustand (usu philos.):* OTTO FRISING. chron. 1,1 p. 37,24 (add. B²) que *(sc. zonae mundi)* . . . ex uno latere calore, ex alio algore -r participant. ALBERT. M. eth. I 308 p. 264,14 est *(sc. magnanimus)* 'potens' -r (habitualiter *in marg. C*¹), idest promptus, 'magis possidere bona et infructuosa' quam aliqua 'utilia'.

***habitudinarius,** -a, -um. (habitudo) *forma determinatus – durch die Form, Gestalt bestimmt (usu philos.):* ALBERT. M. div. nom. 1,60 p. 38,21 '-am' (*PG 3,593*ᴰ ἑκτική; *sc. aptitudinem*), quia ex necessitate agunt *(sc. vegetabilia)* secundum exigentiam suae formae; habitum enim pro forma accipere consuevit *(sc. Dionysius).*

habitudo, -inis *f.* *script.* a-: ALDH. virg. I 58 p. 318,1. *?confunditur c.* habitatio: *p.923,35.*

I *sensu originario:* **A** *habitus,* ἕξις *– Haltung:* **1** *corpor.:* EINH. Karol. 22 p. 27,2 incessu firmo totaque c o r p o r i s -e virili (RAHEW. gest. 4,86 p. 343,7. *al.*). WIPO gest. 3 p. 24,2 veluti in quandam -em antea non visam in illo transformatus . . . honesto incessu ad cubiculum rediit *rex.* METELL. exp. Hieros. 6,467 forma cluens, -o decens, stabilis valitudo. Quir. 14ᵃ,23 -o gravis illis *(hominibus)* stabilisque vigor. *al.* **2** *spirit.:* **a** *persuasio – Einstellung:* ALBERT. M. bon. 563 p. 298,44sqq. -is . . . non est agere, sed potius ad aliquid se habere aliqualiter . . .; sed iustitia generalis -o quaedam est; ergo actum non habet. **b** *mores – das Verhalten:* VITA Bonif. II p. 92,17 eis *(episcopis)* . . . de periculo gregis et de -e episcopi . . . intimavit. **B** *forma, figura – Form, Gestalt:* **1** *in univ.:* GODESC. SAXO theol. 24 p. 343,10 licet uniuscuiusque nostrum propria sit futura corporis -o *(sc. post resurrectionem).* ROD. GLAB. hist. 2,2 p. 52,35 illius *(insulae)* . . . arborum -o atque avium dissimilitudinem gerit universorum. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 162,4 sit *falconarius* mediocris -is, ne propter . . . <maciem> deficiat sustinere laborem . . . neque *eqs.* *expressius i. q. pulchritudo – Schönheit:* FUND. Aquic. (MGScript. XIV p. 581,8; s. XII.²) ecclesiola illa, ut erat vetustissima maceriaque depulsa et pene nullius -is *eqs.* **2** *visus – das Aussehen:* PAUL. AEGIN. cur. 207 p. 139,24 siquidem . . . tota -o *(3,45,11* ἕξις; *sc. urinae)* et cetera signa fel manifestent. **C** *qualitas, natura, proprietas, modus – Beschaffenheit, Wesen, (Eigen-)Art:* **1** *in univ.:* NOTKER. BALB. gest. 2,12 p. 71,3 quidam gigantes . . . eius *(avi)* prolem -is optime despicientes . . . sibi principatum arripere . . . conati sunt. Ps. HIPPOCR. phleb. 61 contemplandum est . . ., qualem naturam habet, id est -em corporis, qui fleotomandus est homo. CHART. episc. Hild. I 62 p. 56,15 quibus omnibus ad -em factorum revelavit Deus secreta meritorum. VITA Udalr. Cell. II 7 tali morum -e Christi tirunculus florem . . . suae pueritiae . . . adornabat. *persaepe. v. et p.924,70.* *gradus – Grad:* FRID. II. IMP. art. ven. 6 p. 242,28 habito respectu ad qualitatem pastus, quem sumpsit *falco*, et ad -em maciei vel pinguedinis eiusdem. **2** *potentia – Fähigkeit:* HERM. CARINTH. essent. 2 p. 152ᵃ,28sq. (N) est . . . natura perpetua quedam universe geniture sese propagandi et conservandi -o (proprietas *LC*) . . .; -em . . . dico tenorem quemdam omnium nascentium. ALBERT. M. metaph. 1,4,2 p. 49,25 oportet principium ab actu principiandi dictum principium esse ab -e principiandi. **3** *condicio – Bedingung, Voraussetzung:* HERM. CARINTH. essent. 2 p. 174,8 primum *(sc. vegetans genus animae)* attrahit, degerit . . ., que -o est vite, motus et incrementi. **D** *status, dispositio – Zustand, Verfassung, Lage (fere usu medic. et natur.):* EPIST. Teg. I 2 p. 3,11 -es cunctorum negotiorum . . . vestrę *(sc. eremiticae conversationis cultoris)* paternitatis commiserationem cęlare nequimus *(sc. monasterii provisor).* ALFAN. premn. phys. 17,9 p. 96 fiunt . . . quaedam passiones . . . a ˹mala corporis -e˺ (*PG 40,677*ᴬ τῆς τοῦ σώματος καχεξίας). HERM. CARINTH. essent. 2 p. 180,7 compositio est causarum constituentium commixtio, dispositio commixtorum ordinata -o. TRACT. de aegr. cur. p. 221,26 ex conculcatione *(sc. pulmonis)* sanies innascitur, et ita membri -o saniosa efficitur. *saepe. v. et p.925, 51.* **E** *consuetudo – Gewohnheit:* **1** *regula, ordo – Vorschrift, Regel, Ordnung:* **a** *proprie:* ANNAL. Rod. a. 1141 p. 715,26 quaedam consuetudines huius aecclesiae . . . graves fuerunt ad portandum . . ., maxime in . . . induviarum -e. **b** *meton. de monasterio (per enallagen):* CHART. Osn. I 404 p. 323,36 (a. 1189) ut . . . locus in claustralem -em transformaretur. **2** *ius – Recht:* ANNAL. Rod. a. 1137 p. 713,13 inita cum fratribus Hescelo . . . professione insignitus est commanendi -e (*cf.* CONSUET. Rod. 272 datur ei . . . societas congregationis).

[Wellhausen]

F *relatio, proportio – Verhältnis, Beziehung, Proportion:* **1** *in univ.:* **a** *philos. et theol.:* CHART. episc. Hild. I 62 p. 55,35 (a. 1019) cuius *(sc. hominis ad creatorem)* -is status ... animum ... semper reflectit ad suę conditionis tramitem. ALBERT. M. mot. proc. 2,2 p. 60,9 -o boni ad id, cuius est bonum, est ... incommutabilis *eqs.* metaph. 3,3,3 p. 142,25 germanitatem vocat *Empedocles* -em proximam primorum ad invicem. *ibid. al.* *positio – Stellung:* ALBERT. M. metaph. 5,3,7 p. 266,77 -o, quae est media inter ... duos respectus, importatur per nomen relationis. **b** *mus., math., geom., astron.:* SCHOL. enchir. 3,272 diapason duplae -i deputanda, diapente sescuplae *eqs.* GERB. geom. 6,7 p. 94,10 inter secundum et tertium ... medius numerus ... invenitur, qui ad utrumque sesqualtera -e (proportione *var. l.*) comparatur. EPIST. Worm. I 52 p. 90,16 eandem ... p r o p o r t i o n u m -em et in symphoniis spectare licet (p. 90,23. RHYTHMIMACH. 14,3 proporcionum). MATHEM. var. Bubnov p. 246,15 qui *(boni numeri)* in ... abaci regula secundum geometricam -em sic proportionaliter ordinati continentur, ut *eqs.* (*sim.* p. 247,9). HERM. CARINTH. essent. 1 p. 144,12 que ... singularum (*sphaerarum)* ad terre quantitatem -es, si quis ... prosequi velit, astronomica consulat instrumenta. *saepe.* **c** *gramm.:* ALBERT. M. sent. 1,10,7 p. 321^{b},34 quaeritur ..., cum dicitur 'Pater et Filius diligunt se spiritu sancto', ... in qua -e ablativus construatur cum verbo. **2** *similitudo, congruentia – Ähnlichkeit, Übereinstimmung:* OTTO FRISING. chron. 7,3 p. 312,23 ut ... quaedam -o ... inter Babyloniam et Romam eluceat, quia, quod hic ... pontifici in urbe Roma traditum est, hoc ibi ... eorum *(Persarum)* summo sacerdoti indultum est. 7,32 p. 361,8 inter ipsos *(sc. Armenios)* et Grecos quaedam de ritu sacrificii -o est in quibusdam, in aliis vero discrepantia.

II *?per confusionem c.* habitatio *i. q. frequentia, praesentia – das Auftreten, Bewohnen, Anwesenheit:* CHRON. Noval. 1,10 mansit ... locus ille lucis *(i. mons Cassinus)* absque alicuius hominis -e centum et decem annos.

habitum *v.* 1. habeo.

habituor, -atus sum, -ari. *adi.* **1. habituans,** -antis. *?instruens, exercens – ?ausbildend, einübend:* ALBERT. M. top. 1,1 p. 234^{b},9 secundum quod Isaac diffinit rationem, quod ratio est vis animae intellectualis habituatae et -is procedens ex causa in causatum *(cf. Isaac Iudaeus, Liber de definitionibus [ed. J. T. Muckle, Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age. 1938. p. 321sq. et 338]).*

2. habituatus, -a, -um. **1** *?instructus, exercitatus – ?ausgebildet, (ein)geübt: v. l.40.* **2** *in habitum redactus – zur Gewohnheit geworden (per compar.):* SABA MALASP. chron. 10,26 p. 370,5 corpore febre quasi -a morbosus *summus pontifex.*

habitus (a-), -us *m. (?n.: p.925,31) script.* habet(us): *p.925, 43. form. sing.: acc.* -o: *p.925,43. abl.* -o: *p.924,18.925,34. al. confunditur c.* ambitus: *p.924,22.925,31.*

I *praevalente notione se habendi:* **A** *spectat ad aspectum (exteriorem):* **1** *proprie i. q. visus, species, forma, figura – das Aussehen, (äußere) Erscheinung(sform), Form, Gestalt:* **a** *in univ.:* **α** *spectat ad anim.:* POETA SAXO 5,204 mores ususque domesticus eius corporis et -us quae fuerint, referam. RUOTG. Brun. 9 his, quibus convixerat, -u et gestu aliquando mente aliud actitans satisfecit. COSMAS chron. 2,4 p. 88,21 dux et episcopus ... inspicientes ut viderunt sanctum Dei ... vultu et -u clarum. OTTO FRISING. chron. 7,35 p. 371,29 qualiter interior ... homo coram ... Deo intus fulgeat, -us exterior apud homines foris declarat. ALBERT. M. phys. 5,1,7 p. 416,54 -us est corporum ... adiacentia, sicut est ... tunicatum esse. *saepe. v. et p.922,6.* **β** *spectat ad res incorporeas:* HERM. AUGIENS. mus. p. 65,22 non secundum melodialem -um vocabula applicui. DIPL. Loth. III. 41 p. 68,5 consuetudo est longo usu in -um legis conversa. **b** *positio corporis,* ἕξις *– (Körper-)Haltung:* CONC. Karol. B I 33,15 tam in conversatione ... quam etiam in -us et vultus ac sermonis gravitate. HROTSV. Sap. 3,2 uniuscuiusque *(mulierculae)* pulchritudinem obstupesco, sed et honestatem -us satis admirari nequeo. *al.* **2** *meton. i. q. vestitus, vestis, ornatus – Kleid(ung), Gewand, Tracht (de singulis vestimentis: l.4.10. al.; de actu vestiendi: l.5):* **a** *strictius:* **α** *in univ.:* CONC. Karol. A 6^{A} p. 47,26 interdiximus servis Dei, ut pompato -u (habitatu *var. l.*) ... utantur. ARBEO Emm. 7 excepto singulari -u. HUGEB. Willib. 6 p. 106,24 cui ille ... in nudium -u tardior *(v. notam ed.)*? TRAD. Frising. 366 Liutto ... s e c u l a r e m -um in domo sanctae Mariae deposuit (PASS. Quir. Teg. 11. *persaepe*). HINCM. annal. a. 876 p. 201,14 venit ... Karolus in vestitu deaurato, -u Francico ... in synodum. VITA Landel. Laub. 267 quid possint -us, quos gestant corporis artus. COSMAS chron. 2,26 p. 119,14 in -u laicali. HERM. IUD. conv. 20 p. 122,2 vitam cum -u mutavi. *persaepe.* *in imag. ('Verkleidung'):* VITA Burch. Wirz. 2 sub -u peregrini delituit. MANEG. c. Wolfh. 24 p. 107,13 episcopus in verbis ... epistolę amicum se simulat, ut tamen sub -u inquirentis totum inimicorum virus effundat. EPIST. Ratisb. 17 sub -u virtutis 'ira' ... subintrat mentemque ... vulnerat. **β** *spectat ad vitam monachalem, clericalem sim.:* VITA Wandr. 6 (MGMer. V p. 15,33) in ... caenubio sub r e l e g i o n e -o conversare (RITUALE Flor. p. 113,5 religionis -u. *persaepe. cf. p.925,34. sim.* CONC. Karol. A 46^{B},29 -um religiosum. *al.*). DONAT. Ermenl. 2 (MGMer. V p. 687,4) sub bifario -u (-um, ambitu *var. l.*) ecclesiastici ordinis *eqs.* CONC. Karol. A 50^{D},44 in sanctimoniali -u. RADBERT. corp. Dom. 8,191 in -u pontificis. VITA Rimb. 12 p. 90,30 ut ... m o n a c h i c u m ... et propositum acciperet *vir* et -um (SIMON. sacram. p. 44,24. *persaepe. sim.* TRAD. Ratisb. 344 monachilem -um. *al.* CHART. Bund. 350 p. 261,14 monastico -u. *al.*). THANGM. Bernw. 54 saecularis abrenunciationis -u ... insigniri. THIETM. chron. 6,64 canonicus -u. *persaepe.* *expressius i. q. vestitus monasticus – Mönchs-, Nonnengewand, Ordenstracht, 'Habit' (c. sensu ordinis monastici: l.32.35):* DONAT. Ermenl. 2 (MGMer. V p. 688,14) vita ... nostri -us *(1,* -ordinis *cett.)* summam expetit quietudinem. CONC. Karol. A 39^{A},125 -us ... singulorum ordinum ... ab invicem discreti sunt. GESTA Trev. cont. I 2 p. 176,44 aliae *(sanctimoniae)* ... ad alia sui -us migraverunt loca. IDUNG. PRUF. dial. 3,764 niger -us Cluniacensis ordinis. DIPL. Constantiae 4 p. 14,30 assumpti -us regulam observare. CHART. Steinf. 52 in candido -u institutus esse dinoscitur *ordo canonicorum.* HEINR. LETT. chron. 13,3 cum esset de regula ... Augustini ... Iohannes et de albo -u. *persaepe.* **b** *latius i. q. armatura, apparatus – (Aus-)Rüstung, Zubehör:* NOTKER. BALB. gest. 2,17 p. 84,7 quem *(sc. ferreum Karoli)* -um ... totus ... apparatus ... erat imitatus. WALTHARIUS 1192 aggreditur iuvenis caesos spoliarier armis armorumque -u. *adde:* ERMENR. ad Grim. 2,1,36 X cathegorias introducam, ... -us *(sc. hominis)*, utrum armatus sit vel inermis.

B *spectat ad animum, mores sim.:* **1** *mens, persuasio – (Geistes-)Haltung, Einstellung, Gesinnung:* DONAT. Trud. 15 (MGMer. VI p. 287,1) vir cernens in eo sapientiae spiritum et sanctae religionis -um recognoscens. WALTHARIUS 1039 corde ... -um patefecit *Trogus* et ore virilem. CHRON. Pol. 3,25 p. 159,17 neque ... in regnum suum rediens ... -um ... peregrinacionis abnegavit *Bolezlauus.* DIPL. Conr. III. 89 p. 158,30 regię dignitati congruit talem *(sc. iustitiae)* animi -um ... induere. ALBERT. M. sent. 2,41,5 p. 645^{a},7 infidelitas est -us contrarius fidei. *saepe.* *simulatio – Anschein:* ALEX. MIN. apoc. 10 p. 202,22 religiosum quidem ferunt *gentes* -um, sed nihilominus iacent in suarum delectationibus voluptatum. p. 206,13 ille ..., qui foris -um religionis praetendit, sed intus eius tenere observantias non intendit. **2** *modus agendi, se gerendi – das Verhalten, Gebaren:* WILLIB. Bonif. 8 p. 45,4 coepit *Pippinus* ... eum ... -u simul et honore praeferre et suis ... parere praeceptis. HINCM. divort. 1 p. 117,5 Dominus in evangelio Lucae -um poenitentis demonstrat dicens: *eqs. (Vulg. Luc. 10,13).* EPIST. Meginh. 16 ut exquisita moderatione omnem -um vestri temperetis *(sc. episcopus).* OTLOH. prov. A 58 animus dominorum ex -u iudicatur servorum. CONSTANT. AFRIC. coit. 11,31 ex proprietate commocionis eorum *(eunuchorum)* fiunt vultus eorum turbidi sicut et -us (habitudo *var. l.*) ipsorum, et ideo invenimus animalia ante coitum furibunda, post coitum vero domestica. *al.* **3** *proprietas, habitu-*

do, consuetudo – Eigenart, Gewohnheit, Gepflogenheit: **a** *gener.:* DIPL. Conr. III. 130 p. 235,14 regię dignitatis -us quidam . . . est ęcclesiarum Dei paci . . . providere. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 166,6 qui mores acquisiti . . . vertantur eis *(avibus rapacibus)* in -um et consuetudinem et naturam alteram. 6 p. 190,10 falconarius assidue placeat eis *(falconibus)* super loyrum, ut quasi in -u habeant diligere loyrum *eqs.* **b** *philos. i. q. (acquisita) habitudo, virtus – (erworbene) dauerhafte Verhaltensweise, Fertigkeit (de re v. LexMA. IV. p. 1813sqq. et LThK. [3]IV. p. 1128sq. et R. Eisler, Wb. d. philos. Begriffe. [4]I. 1927. p. 618sq.):* **α** *def.:* WOLBERO cant. 1 p. 1033[C] dispositio est -us facile mobilis, -us vero dispositio diutissime permanens. p. 1033[D] -us . . . augmentata affectio dicitur *(cf. Boeth. categ. 8 b 25sqq.).* ALBERT. M. eth. II 1,5,9 p. 68[b],33 -us . . . qualitas est perficiens potentiam, qua quis aliquid agit, cum voluerit. 5,1,1 p. 332[a],23 -us dicitur quaecumque forma perficiens potentiam ad operationem. *al.* **β** *exempla:* RUOTG. Brun. 4 p. 5,29 cum . . . omnis huiusmodi *(sc. exercitationis studii)* affectio transiret in -um. EKKEH. IV. cas. 80 p. 168,2 in affectione, non in -u erat puer. ALFAN. premn. phys. 18,20 p. 101 -us (*PG 40,684[A]* ἕξις) quidem ut virtus, actus vero ut secundum virtutes operatio *eqs.* ADALB. SAMAR. praec. dict. p. 51,1 lectionum cupidus dictator . . . perlegat, relegat, donec -um (consuetudinem *var. l.*) ex dispositione faciat. ALBERT. M. bon. 105 p. 70,3 omnis -us aut est acquisitus aut infusus. 113 p. 74,64 cum dispositio et -us sint diversae species qualitatis. metaph. 1,1,6 p. 10,21 'ars est cum certa ratione ⌞f a c t i v u s -us'⌟ ([*p. 1140[a], 20* ἕξις τις . . . ποιητική]; 1,1,10 p. 15,14. *ibid. al. v. et p. 35, 14). persaepe. v. et p.921,17.39.* **4** *ratio vivendi, conversatio – Lebensweise, -führung:* CONC. Merov. p. 81,16 si quis . . . ad s a e c u l a r e *(C,* saecularem *cett.)* -um (a-, -u, ambitum *var. l.*) miliciamque reverti praesumserit (STATUT. Murb. p. 442,13. *al.*). CONC. Merov. p. 160,11 quae *(monacha)* . . . se de r e l i g i o n i s -u (-o *var. l.*) ad inlecebras saeculi subtrahere . . . censuerit (CAPIT. episc. III p. 28,1. *al.; cf. p. 924, 19).* CONC. Karol. B I 47,9 ut . . . eorum *(canonicorum et monachorum)* religio et -us exquiratur, si vita et moribus sint probi. COSMAS chron. 1,29 p. 52,26 tua *(sc. praesulis)* dignitas . . ., tui -us sanctimonia multum concordant ad pontificalia regimina. CHART. Carniol. II 115 p. 89,20 si . . . sorores . . . ad vitam seu -um declinaverint laxiorem. *persaepe. adde:* CHRON. Fred. 4,70 Chrotharius . . . eam *(Gundebergam)* . . . retrudit eamque ad privato -eto vivere fecit.

C *spectat ad condicionem:* **1** *status, dispositio – Zustand, Verfassung:* THIETM. chron. 3,12 p. 112,17 nonne . . . in tristi meo *(sc. Dodiconis)* -u non voluntatem, sed oboedientiam solum . . . vales *(sc. archiepiscopus)* considerare? OTLOH. prov. G 14 gestu corporis -us demonstratur mentis. EPIST. Hann. 26 p. 60,25 quem *(episcopum)* omnis nostrę *(sc. praepositi)* fortunę -us respicit. CONSTANT. AFRIC. coit. 10,9 coitus solvit malum -um (habitudinem, humorem, thimum, chimum *var. l.*) corporis et furorem mitigat. VITA Meinw. 152 p. 81,2 episcopus quasi advena ignotus de situ, statu, -u monasticę conversationis . . . queritans. HIST. peregr. p. 162,18 bellatores exercitus . . . coram imperatore in forti, sed miserando -u consederunt. *al. v. et p.921,54. vis – Kraft:* MIRAC. Pirmin. 5 is *(clericus)* languore superante iacuit triduanus excepto tenui spiramento vitali -u despoliatus. **2** *ordo – Stellung, Stand:* CONC. Karol. B I 3 p. 14,27 tam in . . . ordine clericali quam et inlustres viri in nobili laicali -u constituti. 9,1 si de canonico -u . . . ad episcopalem ordinem sumus adsumpti *(sc. episcopi).* VITA Meinw. 29 frequentia . . . utriusque sexus et -us, etatis et dignitatis . . . eam *(ecclesiam)* . . . dedicavit. CHART. Babenb. 232 p. 46,20 penarum gravitas . . . debet secundum qualitatem culpe vel cause et -um persone . . . moderari. *al.*

II *praevalente notione habendi i. q. actus habendi, possidendi – das Haben, Besitzen (usu philos.; cf. ThLL. VI/3. p. 2486,53sqq.):* **A** *in univ.:* ALBERT. M. metaph. 5,5,2 p. 277,50 'dicitur' . . . -us 'tamquam actio habentis et habiti' et 'sicut actus quidam' medius 'aut motus'. p. 278,1 -us . . . semper vult esse quoddam medium habentis et habiti. *ibid. al.* **B** *praesentia – das Vorhandensein:* ALBERT. M. metaph. 4,1,8 p. 172,7 qualiter . . . coelementatio contrariorum ad p r i v a t i o n e m e t -um reducatur (4,3,8 p. 197,57. *ibid. al.*). p. 172,54 album est -us propter lucis participationem, et nigrum est privatio eiusdem. animal. quaest. 15,2 p. 260,62 defectus et privatio non sunt meliora -u; ergo natura non intendit defectum et privationem. *ibid. al.*

habo *v.* *huba. **habsencium, -ntium** *v.* absinthium. **habuncolus** *v.* avunculus. **habyo** *v.* 1. habeo.

1. hac *v.* 1. hic. **2. hac** *v.* ac. **hacaricum** *v.* agaricum. **haccenus** *v.* 1. hic. **hacola** *v.* accola.

***hacsasinus** *v.* *assassinus. **hactenus, hactinus** *v.* 1. hic.

***hades** (ade) *subst. n.* (Ἅιδης) *infernum – Hölle:* COD. Udalr. 282,3 (vs.) erue *(sc. Deus)* de clade, maledictum quos ligat ade.

***hadrarius,** -i *m.* (*hadra *[v. Latinitatis Medii Aevi Lexicon Bohemorum. II. 1993. p. 941], ex theod. vet.* hadara *[cf. Ahd. Wb. IV. p. 584] et* hader *[cf. Lexer, Mittelhochdt. Handwb. I. p. 1138]; theod. vet.* hederer *[cf. Lexer, op. cit. p. 1202])* *venditor pannorum – Lumpenhändler:* TRAD. Ratisb. 795 p. 375,33 (c. 1135/40) Hartwich mercator salis, . . . Enze -us *(sc. testes).*

haebitas *v.* hebitas. **haecclesia** *v.* ecclesia.

***haediculus** (he-), -i *m.* (haedus) *haedulus – kleiner, junger Ziegenbock, Böckchen:* CAPIT. reg. Franc. 128,7 hircos XVII, capras LVIII, he-os XII *(sc. repperimus in curte).*

***haedilinus** *v.* *haedulinus.

haedinus (e-, he-), -a, -um. *script.* eden(us): *l. 36. form. acc. sg.* -o: *l. 36. ad haedum pertinens – zum Ziegenbock, zur Ziege gehörig, Ziegen(bock)-:* **1** *in univ. (de capra):* HROTSV. Pafn. 7,3 quam *(capellam semivivam)* . . . tui *(sc. abbatissae)* sollicitudine gestio mederi, quoadusque abiecta -ae pellis austeritate ovini velleris induatur mollitie. **2** *ab haedo sumptus – vom Ziegenbock, von der Ziege stammend:* **a** *in univ.:* AESCULAPIUS 5 p. 10,6 accipiant *feminae* . . . capreolum, -as et volatilium agrestium carnes. FRAGM. mul. II 11 quaculum *(i. coagulum)* edeno unc. III *(sc. recipe).* ITIN. Petr. Dam. 11 quos *(famulos)* non e-is, non ovinis, sed vulpinis pellibus texit *abbas. al. adde (ni subest subst. fem. [cf. ThLL. VI/3. p. 2488,25sqq.]):* DIAETA Theod. 67 e-a *(sc. caro)* similiter ut caprina. **b** *ex pellibus haedorum confectus – aus Ziegen(bocks)fellen gefertigt:* HEINR. AUGUST. planct. 1673 -as nudos tunicas Deus induit ambos. **c** *ex cute haedorum factus – aus Ziegen(bocks)haut gemacht:* CHART. Bund. 1107 (a. 1267) dixerunt *(sc. domini)* se habere in depositum . . . quadraginta duos quaternos Codicis . . . veteris . . . i n c a r t i s he-is (CHART. Turic. add. 1389[a] e-is. *al.*). **3** *ex haedis consistens – aus Ziegen(böcken) bestehend:* EKKEH. IV. pict. Mog. 863 solvens millenas e-o cum grege pęnas ardet . . . satanas.

***haedulinus** (e-, hoe-, -dil-), -a, -um. (haedulus) *ab haedulo sumptus – vom jungen Ziegenbock stammend, Böckchen-:* BENVEN. GRAFF. ocul. B 34 p. 57,2 dedimus eis *(patientibus)* de c a r n i b u s castrinis et edi-is elixatis (BRUNUS LONG. chirurg. 2,7,6 p. 125[H] caro ho-a. *saepius*). VITA Mariae rhythm. 7794 hec est illa pellis e-a, qua Iacob . . . texerat manus. *adde (ni subest subst. fem. [cf. l. 38]):* IOH. S. PAUL. diaet. 438 sicut agnina annualis *(sc. caro)* et ho-a sunt temperata, ita et vitulina. *ibid. al.*

haedulus (ae-, e-, he-), -i *m.* *haedus parvus, iuvenis – kleiner, junger Ziegenbock, Böcklein:* **1** *proprie:* HUMB. Sim. 2,35 p. 184,22 quaedam *(monasteria)* . . . ne agellulum quidem . . . nec asellulum vel -um . . . retentant. CHART. ord. Teut. 15 que *(praesentia)* fiunt ex tota terra Toroni . . ., in gallinis scilicet, ovis, caseis, ectulis (*sic cod. per errorem pro* e-is). *per compar.:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,6 he-us ut dulci depulsus ab ubere matris gaudebam summas herbarum vellere cimas. **2** *translate de sidere (in aurigae signo posito):* COMPUT. Borst 17,5,1 gemini . . . habentes a laevo latere agitatorem cum -is (e-, ae-, he- *var. l.*) duobus.

haedus (edus, aedus, hedus, hoedus), -i *m.* *abl. pl.* -ibus: *p. 927,4. caper (iuvenis),* ἔριφος *– (junger) Ziegenbock, Böcklein:* **1** *proprie:* **a** *strictius:* RHYTHM. 87,10,1 edi (edum *var. l.*) caprarum sanguinem (sanguine *Duemmler*) Ioseph . . .

[Wellhausen]

inquinaverunt *(v. notam ed.; spectat ad Vulg. gen. 37,31).* Capit. reg. Franc. 128,31 iumenta maiora capita LXXIX, . . . capras cum hedis XV *(sc. repperimus).* Adalh. brev. Corb. 22 p. 396,17 de edibus (aedibus, -ibus *var. l.*) . . . decimandis et nutriendis similis ratio, sicut de agnis diximus, . . . servetur. Walahfr. carm. 41,10 gallinae fundant -os atque ova capellae. Ekkeh. IV. bened. I 18,69 legitimum fędus pasche mactetur et edus. *saepe.* **b** *latius:* **α** *de capris iuvenibus utriusque generis ('Zicklein'):* Hildeg. phys. 7,16 -i, sive hirci sive capre sint, usque ad autumpnum homini ad comedendum valent. **β** *de specie animalium ('Ziege'):* Frid. II. Imp. art. ven. 2 p. 139,33 poterunt dari carnes quadrupedum domesticorum, sicut sunt carnes arietinas, . . . agnorum et hedorum et similium. Albert. M. animal. 3,84 humiditas . . . habundat . . . in corio vaccae et ovis et <h>edi. 8,25 frequenter simul sunt edus et porcus et habent . . . unum cibum. *al.* **2** *in imag.:* Uffing. Liutg. 57 recolas *(sc. pater almus)* misererier hedi Uffingi inmensi vallati mole piacli. **3** *alleg.:* **a** *strictius:* Hraban. univ. 5,10 p. 131[B] caprae . . . vel -i in hostiam oblati aut carnem Salvatoris . . . aut poenitentes pro peccatis suis significant. 14,21 p. 396[D] in agno lascivia, in -is peccata diversa. Albert. M. euch. 3,1, 1,4 p. 232[b],41 in hoedo . . . significatur *Christi officium*, quantum ad incarnationis et passionis causam, quae est peccatum. *al.* **b** *latius de distinctione -orum malorum ab ovibus bonis ('[Ziegen-]Bock'):* **α** *in univ.:* Godesc. Saxo theol. 24 p. 345,23 non oves Christi, sed -i sunt *reprobi baptizati* antichristi. Epitaph. var. II 46,6 non hedus, sed ovis sumet amica bonis. Ekkeh. IV. pict. Mog. 240 spes agni respuit ędum. *al.* **β** *spectat ad Vulg. Matth. 25,33:* Trad. Scheftl. 10 p. 15,25 (c. 782) quod si praesumpserit aliquis . . . iniuste inire temptavit *(sic)*, iram Dei incurrat . . . et inter hedis deputatus. Hraban. univ. 7,8 p. 202[D] -i . . . iuxta allegoriam significant peccatores, qui ad sinistram iudicis in fine statuendi sunt. Poeta Saxo 5,691 si, Christe, velis hędum transferre sinistrum, me . . . ut dextris consocies ovibus. Ekkeh. IV. pict. Mog. 854 agnos pax dextris, edos locat ira sinistris. Vita Meinw. 49 p. 42,34 iudex orbis, . . . cum ovibus in dextera, non cum hedis hunc *(Meinwerc)* colloca. *al.* **4** *translate de sidere (in aurigae signo posito):* Gesta Bereng. 2,146 haud tanta cadentibus hedis aeriam Rhodopen . . . nive verberat arctos. Arnold. Saxo flor. 1,2,2 p. 18,10 <in> vicesimo septimo gradu *(sc. sagittarii)* herfin, id est edi, et Eridanus occidunt. *Wellhausen*

haelemosina *v.* elemosina.

haemagogus (e-), -a, -um. (αἱμαγωγός) *script.* cina-: *l.53. struct. c. gen. obi.: l.51.* **1** *adi. i. qui sanguinem, menstrua deducit – Blut, Menstruation abführend:* Matth. Platear. (?) gloss. p. 372[F] antidoton . . . -um, id est sanguinem menstrualem ducens *eqs.* **2** *subst.:* **a** *neutr. i. q. medicamentum (sanguinem, menstrua) deducens – (Blut, Menstruation) abführendes Medikament:* Bernh. Prov. comm. 1,5 p. 277,44 e-a sanguinis ab emag *(sc. dicuntur).* 4,1 p. 282,37 si . . . sanguis qualitative habundet, operare cum columpna e-orum. Tract. de aegr. cur. p. 332,9 cin-um datum confert *(sc. ad menstrua provocanda).* Alphita E 34 ema interpretatur sanguis, inde e-um quasi ducens sanguinem. **b** *fem. per confusionem c.* ἀναγωγή *i. q. haemorrhagia, eruptio sanguinis – Blutsturz:* Aesculapius 16 p. 20,2 id . . . -am (e-a *cod. Augiens. CXX*) vocaverunt *Graeci*, quae magis ex inferioribus affluere significat *eqs.* (*cf. Cael. Aur. chron. 2,9,120* anagogen vocant, quod magis ex inferioribus ad superiora fluorem significat). p. 20,7 -a (e- *cod. Augiens. CXX*), id est, quod reiicitur.

haematites (ae-, e-, hęm-, -thi-, -thytes), -is *m.* (αἱματίτης) *script. et form.:* ce-: *p.928,12.* etm-: *p.928,8.* -ttita: *p.928, 8.* -tri-: *p.928,11.* -ist(es, -a; *?per contam. c.* amethystus): *p. 928,5.13.16. adde* Circa Instans p. 17a[r]. *nom. sg.:* -is: *p. 928,2.7.10. adde* Geber. investig. 4 p. 484. *al.* -a: *p.928,8.9. 16. acc. sg.* -en: *l.71.p.928,18. nom. pro abl.: p.928,7.12.*

αἱματίτης, *lapis sanguineus – Hämatit, Blutstein, Roteisenerz (de re v. H. Lüschen, Die Namen der Steine. 1968. p. 235sq. et RE VII. 1912. p. 2215sqq.):* **1** *techn., alch., pharm., medic.:* **a** *def.:* Constant. Afric. grad. p. 358,7 hę-hiten Galenus dixit parum esse calefactivum et extenuativum *eqs. (sim.* Circa Instans p. 19a[r] e-es frigidus est et siccus *eqs.* Matth. Platear. [?] gloss. p. 372[A] -is. Geber. clar. 2,69. *al. cf. Diosc. 5,126 et Galen. ed. Kühn XII. p. 195 et Plin. nat. 36,144sq.).* Arnold. Saxo flor. 3 p. 71,47 e-hytes (e-es *ed. Rose*, e-stes *ed. Lecouteux*) lapis est rufus ferrugineus *(sim.* Albert. M. miner. 2,2,5 p. 36[a],38. *cf. Plin. nat. 37,169).* **b** *exempla:* Compos. Luc. H 1 de lapis e-hitis. K 15 pone petalum super et cum et-e (et-hite *var. l.*) lixas. α 6 cum a-ttita *(cod., -a ed.)* lapide . . . defricas *(sc. plumbum).* Paul. Aegin. cur. 176 p. 101,21 lapis e-is (e-hitis *var. l.*) solutus cum suco mali granati. Marb. Red. lap. 467[tit.] de e-e (e-hite, e-rite, e-hites *var. l.*). Compos. Matr. 24,4 cum c-hite poli *(sc. litteras scriptas).* Urso element. 6 p. 177,27 sic . . . e-stes percussus sole calescit, ut urat. Ps. Arist. magist. p. 651[a],24 aqua sedine lapidis sive -is. Anon. secret. p. 34,15 lapides sunt XIII: . . . ferruzegi, e-hita (e-sta *var. l.*), cuchol *eqs. al.* **2** *usu communi:* Aethicus 63,15 gignit *Albania* . . . gemmas pretiosas: e-em (e-en *var. l. ed. Prinz*), cristallum *eqs.*

***haematosis** (emado- *sim.*), -is *f.* (αἱμάτωσις) *conversio in sanguinem – Umwandlung in Blut:* Alphita E 38 ab ema et dosis dicitur emadosis, id est secunda digestio *(sim.* P 103 emadosis [emagdasis, emagdosis *var. l.*]; *cf. comm. p. 415).*

haemigranium *v.* hemicrania.

*?***haemiticus** (he-), -a, -um. (αἷμα; *per inventionem arbitrariam formatum, ut vid.*) *?sanguinolentus – ?blutig, blutrot:* Aethicus 6 terram dicit . . . ut he-a, carpaica, satayca . . . in eaque *(sc. informi)* massa posita *(cf. comm. p. 60).*

haemoptoicus (ae-, e-, emt-, -oto-, -pht-, -tho-, -oycus), -a, -um. (αἱμοπτυϊκός) *script. et form.:* int-: *l.42.* omoptoius: Gloss. med. cod. Trev. p. 173,30. amoithocius: Antidot. Glasg. p. 117,7. emmoti-: *l. 43.* -ma(p)t-: *l. 41. 49.* (ha)emophthisicus (*per contam. c.* phthisicus): *l.45.46.*

1 *adi. i. qui sanguinis exscreationem affert, sanguinis exscreatione mixtus – zum Blutspucken führend, mit Blutspucken verbunden:* Aesculapius 16 p. 21,27 supra scriptas caussas -as vocant, id est sanguinem exspuentes. Hildeg. caus. capit. 420 p. 14 de e-a passione (Alphita E 39 e-a [emot-a *var. l.*] passio; P 81 e-yca [e-a, emot(h)-a *var. l.*] passio). Ps. Otho med. 147 fluxus. **2** *subst.:* **a** *masc. i. qui sanguinem exspuit – einer der Blut spuckt:* Recept. Lauresh. 5,17 stomachicis, aemap-is, caeliacis *eqs.* Antidot. Glasg. p. 104,14 ad . . . int-os (*item* p. 118,41). p. 109,7 dabis *(sc. antidotum)* . . . emmoticis. p. 120,3 emtoycis . . . sanguine stringit *emplastrum.* p. 155,36 ad emt-os. Odo Magd. herb. 385 prodest *coctio althaeae* -is (a-is, emophthisicis, haemophthisicis *var. l.*). 511 quos *(sc. qui cruorem sputant)* -os (haemophthisicos, -hthoicos *var. l.*) soliti sunt dicere Graeci. *saepius.* **b** *fem. i. q. exscreatio sanguinis – das Blutspucken:* Richer. Rem. hist. 4,5 ea sede *(sc. hepate)* concussa sanguis in emath-am redundavit. Hildeg. caus. capit. 323 p. 12 de e-a (*item* 423 p. 14). Urso anat. 130 fit . . . asma, e-yca *eqs.*

haemoptois (e-, emp-, -mot-, -thoys, -oys), *acc.* -im *f. abl.* -ysi (-yci): *l. 57. exscreatio sanguinis – das Blutspucken:* Constant. Afric. theor. 7,9 p. 33a[v] quid significet pulsus membrorum pectoris . . . sicut . . . peripleumoniam . . ., empima, e-hoym sive phthysim. Maurus phleb. p. 22[a] laborans epimate, emptoysi (p. 22[b] emptoyci) . . . minuat de vena *eqs.* Alphita E 39 e-is (emotois, emoroys, emorrois *var. l.*; *sim.* P 80 e-ys [e-is, emotoys *var. l.*], id est sanguineum sputum).

haemorrhagia (e-, -r(r)a-, -r(r)ogia, -acia, -gya) *vel* ***haemorrhosagia** (e-, hę-, -or(r)o-, -aia), -ae *f.* (αἱμορραγία) *script. et form.:* -rigia: *l.70.* -sia: *p.929,8.*

profluvium, fluxus sanguinis, haemorrhoia – Blutung, Blutfluss (usu abund.: p.929,8): **1** *in univ.:* Paul. Aegin. cur. 139[capit.] de narium e-ragia (e-rogia *var. l.*; *3,24,8[capit.]* αἱμορραγίας). 160[capit.] ad oris e-ragias (e-rogias *var. l.*). 233 p. 168, 13 si vehemens e-ragia fiat (e-rogia, e-racia *var. l.*). *al.* Alphita E 36 e-rosagia (emorogia, emorosagia, emorosaia *var. l.*). **2** *spectat ad profluvium feminarum:* Tract. de caus. mul. 19 p. 22,4 ad fluxum sanguinis mulierum, id est, quod Greci emorigia (emoragya *var. l.*) vocant. Paul. Aegin. cur. 237 p. 174,20 pessis . . . uti ad e-ragiam (e-rogiam *var. l.*). *ibid. al. v.*

[Niederer]

et p. 884,23. in prava etymologia: MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 372G alii dicunt, quod dicitur *antidotum haemagogum* ab haema . . . et rhoos . . ., et ideo dicitur -orosagia. **3** *spectat ad urinam sanguineam:* AESCULAPIUS 41 p. 66,39 -rogia vesicae, hoc est sanguinis fluxus, fit ex ruptione venarum *eqs.* (*sim.* GLOSS. med. p. 17,6 e-rogia, id est, qui sanguinem per urinam faciunt. p. 28,19). **4** *spectat ad vulnera:* ROGER. SALERN. chirurg. 1,183 (add. cod. M) contra e-rosiam sanguinis ex quolibet vulnere. 2,246 si . . . e-rosagia nimia sequatur. MAURUS progn. 40 p. 49b,49 dum propter incisionem e-rosagia sequitur. BRUNUS LONG. chirurg. 1,3 p. 106D cessante -hagia seu hęmorosagia. THEOD. CERV. chirurg. 1,3 p. 135G ne propter nimiam hę-sagiam patiens syncopizetur. *al.*

haemorrhoicus (ae-, e-, -ro-), -a, -um. (αἱμορροϊκός) aemorrac(us) (*fort. per confusionem c.* haemorrhagia): *l. 23.* **1** *adi. i. qui haemorrhoiae, profluvii est – Blutungs-, Blutfluss-:* ALBERT. M. miner. 2,2,18 valet *topasion* contra -roicam et lunaticam passionem. **2** *subst. fem. ea quae haemorrhoia, profluvio laborat – eine die an Blutungen, Blutfluss leidet:* VITA Ermin. app. p. 500,18 corpusculum sancti patris . . . cepit . . . miraculis choruscare . . . surdis, e-roicis (-roicis *var. l.*) sospitate potita. *huc spectare vid.:* RECEPT. Lauresh. 5,1,8 a-racis sive profluvium patientibus cum posca frigida *(sc. datur antidotum).*

***haemorrhoidalis** (e-, -ro-), -e. (haemorrhois) *qui haemorrhoidis est – Hämorrhoiden-:* WALTH. AGIL. med. 35 p. 136,29 si exit *sanguis* per posterius et significat aperitionem vene e-roidalis. WILH. SALIC. chirurg. 1,45 p. 317H si patiens . . . molestaretur ab ista passione -i.

haemorrhois (e-, -oro-, -ro-, -oys) -idis *vel* **haemorrhoida** (ae-, e-, -oro-, -ro-, -oeda, -oyda), -ae *f.* (αἱμορροΐς) *script. et form.:* cinorois: *p.930,7.* comorreis: *p.930,8.* ermo(is): *l. 42.* emm-: *l. 71.* emarois: *l. 45.* emer-: GLOSS. med. p. 72,22 *(var. l.).* -rphois, -rthois: *p. 930, 6.* -rso(is): *l. 39.* -rogid(a): *l.47. nom. sg.:* -reus: *p.930,10.* -idis: *l.45.*

I *t. t. medic.:* **A** *strictius i. q. vena circa anum sita sanguine tumens, fluens – Hämorrhoide(ngeschwulst, -nblutung):* **1** *de vitio:* **a** *in univ.:* GLOSS. med. p. 44,14 quibus solet sanguis . . . ex e-roidis [e-soidis *var. l.*] venire et non venit *(sc. manici fiunt).* RECEPT. Lauresh. 1,5 ad e-roidas *(ed.*, e-roedas *cod.)*, quę in ano nascuntur. RUD. FULD. Leob. 15 quem *(morbum)* medici emoroidas (ermoidas, e-roidas, e-roydas *var. l.*) vocant. RICHER. REM. hist. 3,96 cuius *(diarrhoeae)* . . . fluxus e-roides tumentes procreavit. ARS med. 7 p. 426,23 emorosis *(ed.,* emarois *G*, emoroidis *H)* dicitur impetus sanguinis per venas circa anum. WILH. CONG. chirurg. 30 capit. p. 365 de tumore e-rogidarum. *persaepe.* **b** apium -arum *fort. i. q. Ranunculus ficaria L. – viell: Scharbockskraut (de re v. W. Daems, Nomina simplicium medicinarum. 1993. nr. 8. 9. 208):* CIRCA INSTANS p. 3bv sunt . . . alie maneries apii, sicut . . . apium risus et apium e-roydarum. ALPHITA A 108 apium e-roydarum (e-roidarum *var. l.; cf. comm. p. 352sq.*). **2** *de vena:* **a** *vena circa anum sita, haemorrhoidalis q. d. – Hämorrhoidalader:* MAURUS (?) anat. II p. 29,19 quidam *(rami venarum)* descendentes ad pudendum circulum . . . faciunt a-roidas. URSO anat. 395 ibidem *(sc. in ano)* quinque capita facit *vena*, et illa dicuntur emoroydae *(sim.* TRACT. de aegr. cur. p. 282,33. GLOSS. Roger. I A 3,20 p. 692,16 nomen e-roys equivocum est a V ramos kilis vene ad anum terminantes et ad passionem venarum. NICOL. anat. 729 aemoroidae. *al.). al.* **b** *per pravam interpr. de vena capitis (fort. sanguine tumente):* AESCULAPIUS 2 p. 3,6 chronica valitudine capitis onerantur -ae, quae in capite sunt *(sim. Gariopont. pass. 1,5* -es, quae in capite sunt, inflantur; *sed cf. Cael. Aur. chron. 1,2,51).* **B** *latius:* **1** *de vitio feminarum i. q. vena sanguine tumens, profluvium sanguinis – geschwollene Ader, Blutung (de re v. P. Diepgen, Frau u. Frauenheilkunde. 1963. p. 190sq.):* PAUL. AEGIN. cur. 250 p. 193,2 e-roides (e-roydes *var. l.*) . . . fiunt circa orificium matricis aut collum. CONSTANT. AFRIC. theor. 9,42 p. 50bv e-roys . . . intelligitur in aperiendo ore vulve . . ., ut visui appareat et tactui. ARS med. 7 p. 426,10 emmorroida est emanatio sanguinis de vena vel arteria . . ., quae etiam circa muliebria loca evenire solet. **2** *per confusionem c.* haemoptois *i. q. exscreatio sanguinis – das Blutspucken: p.928,58.*

II *de genere serpentis morsu suo fluxum sanguinis provocantis fort. i. q. Echis carinatus – viell.: Sandrasselotter (de re v. K. Kitchell, Albertus Magnus on Animals. II. 1999. p. 1718 adn. 69):* CARM. didasc. 297 e-ois (emorphois, emorthois, cinorois *var. l.*) ingens *(cf. Lucan. 9,709).* ARNOLD. SAXO flor. 2,10 p. 67,43 co-reis, qui, dum hominem leserit morsu, continue sanguinem sugit *eqs.* CONR. MUR. physiol. 1100 e-reus anguis. ALBERT. M. animal. 25,29 emoroys Graeco nomine serpens vocatur *(cf. notam ed.).*

***haemorrhosagia** *sim. v.* haemorrhagia.

haemorrhousa (e-, emer-, -r(r)o-, -reusa *sim.*) *vel* **haemorrhoissa** (e-, he-, -ro-, -oysa *sim.*), -ae *f.* (αἱμορροῦσα) *script.* ematrosa (ma-): *l.20.21.* **1** *adi. i. q. profluvio, fluxu sanguinis laborans – am Blutfluss leidend, blutflüssig:* **a** *gener. (loci spectant ad Vulg. Matth. 9,20sqq.):* AMALAR. off. 1,14,14 mulier emorousa (emerousa, emorouso, emoruosa, erumnosa *var. l.*; HRABAN. hom. II 87 p. 313A he-roissa m. CHRIST. STAB. Matth. 9,310 m. ematrosa. 9,369sqq. 14,416 ematrosa [matrosa *var. l.*]). **b** *medic.:* ALBERT. M. sent. 4,33,25 p. 319a,11 si erat *mulier* chronica aegritudine laborans, ut . . . -ssa, menstruosa *eqs.* **2** *subst. i. q. femina profluvio, fluxu sanguinis laborans – blutflüssige Frau (loci spectant ad l. 17):* MILO carm. 3,4,2,465 emoreusa . . . tetigit quam *(vestem)* credula Christo *eqs.* VITA Serv. 8 p. 31,15 ad cuius *(Domini)* . . . manus contactum . . . mulieres . . ., una peccatrix Maria, altera e-roysa (e-roissa, e-rousa *var. l.*, vel emorousa, emetroufa *add. C*), pedum seu fimbrie amplexu liberate sunt. *al.*

[**1. haera** *v.* 1. aera. *adde ad vol. I. p. 321,25:* CAPIT. episc. I p. 182,11 in haera XI *(de re v. H. Mordek, DtArch. 25. 1969. p. 216sqq.).*]

2. haera *v.* 1. hera. **haered-** *v.* hered-.

haereo (e-, hę-, he-), haesi, haesurus, -ere. *script. et form.: partic. praes. abl. pl.* heredibus: *p. 931, 51. partic. perf.* hęs(us): *p.931,10. struct. c.* per: *p.931,10. usu absol.: p.931, 19. 42; impers.: p. 932, 15; ?mediopass.: p. 931, 10. partic. praes. usu adi.: p.931,5; subst.: l.45.p.931,30.51.*

I *ad-, in-, cohaerere – hängen, haften (an), festhängen, -kleben, -stecken, zusammenhängen:* **A** *proprie (in imag.: l. 55.58):* **1** *in univ. (proverb.: l.45):* COMPOS. Luc. B 1 pones pectalum heramentinum *(sc. sub petalum vitreum)*, ut incensum non herebit. POETA SAXO 4,220 spacium campi concluserat . . . textilis excelsis paries herendo columnis. OTLOH. prov. H 32 -entes terrae nequeunt subdi theoriae. THEOPH. sched. 1,15 qui *(colores)* . . . cum ipso muro siccentur, ut -eant. *al. latius de sensibus:* HEINR. AUGUST. planct. 775 herent tot *(sc. sensus)* capiti, quot flumina sunt paradysi. **2** *accretum esse – an-, festgewachsen sein:* ALBERT. M. animal. 1,330 -et *musculus* loco, qui est inter pollicem et indicem et medium *(cf. Avic. canon. 1,1,5,2,19 p. 17ar).* **3** *defixum esse, firme stare – fest stehen, fest verwurzelt sein (in imag.: l.55):* BEDA hist. eccl. 1,2 p. 14,19 circumfuso plumbo inmobiliter erant (herent *p. corr. B*) *sudes* in profundum fluminis infixae. CHART. Welt. 3 p. 104,24 (a. 1128) ut eadem plantacio firma hereret radice. **4** *adhaerescere – sich festklammern (an), anklammern (in imag.):* HROTSV. Dion. 77 supra quod *(barathrum)* miseri plantis lapsantibus illi *(sc. scelerosi)* -bant . . . in litore summo. **5** *inniti, acclinem esse – sich anlehnen, angelehnt sein (an), sich stützen (auf):* EPIST. var. I 33,5 ut nec baculum eis *(infirmis)* . . . ferre liceat nec ad inclinatorium, quod nos formulam dicimus, morando -ere. WANDALB. Goar. 1 p. 21,16 videt in angulo domus tanquam vectem ligneum parieti -entem (inhaerentem *var. l.; cf. comm. p. 160sq.*). **6** *sedere – sitzen (auf) (proverb.):* EGBERT. fec. rat. 1,175 labitur enitens sellis herere duabus. **7** *implicari – sich verfangen, verwickelt sein (in):* WALTHARIUS 1021 petit Trogum -entem in fune nefando. RAHEW. gest. 4,67 p. 312,22 quibus *(instrumentis muscipulis similibus)* ignari multi herentes aut capi facile poterant aut occidi. **8** *adiacere, contingere, proximum esse – anstoßen, angrenzen (an), nahe sein, berühren (de tabulis in pagina scriptis: p. 931, 4):* BEDA hist. eccl. 3,17 p. 160,5 ut . . .

[Niederer]

tentorium parieti hereret ecclesiae. AGIUS comput. 5,4 quatuor his alias subieci quatuor aeras: prima tenet cunctas serie currente kalendas, quo nos pascha pie nunc catholicum celebramus; his dextra levaque scias herere kalendas, quas *eqs.* THEOD. TREV. Liutr. 137,1 basilice herentem sibi fecit cellulam. TRANSL. Viti 12 qui *(sc. genu claudi)* pene natibus herebat (cohaerebat *var. l. ed. Stentrup*). *?mediopass. i. q. (prope) applicatum esse – (nahe) entlangführen:* GREG. CAT. chron. I p. 155,27 hanc fabricari iussit *abbas* formam per montis huius latera hęsam. **9** *insequi – folgen:* WANDALB. martyr. comm. 23 illi *(Iuvenco)* coniunctis spatiis Arator -et. **B** *translate:* **1** *in univ.:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,140 tuis hęsura medullis mortis perpetuę miseranda pericula nostro ascribis *(sc. rex)* generi *eqs.* **2** *tenacem esse – festhalten (an):* BRUNO MAGD. bell. 36 p. 38,16 vix suum honorem, cui adhuc -bat, se dixit *(sc. Philippus rex Franciae)* retinere, nedum *eqs. ?absol. i. q. stare, praevalere – sich halten, behaupten:* BRUNO MAGD. bell. 83 p. 79,3 genero suo ... redituro in patriam, in cuius extremitate paucas urbes habendo vix -bat, episcopum Burchardum commendavit *Heinicus rex.* **3** *(animo) infixum esse – (im Bewusstsein) haften, eingeprägt sein:* POETA SAXO 4,354 pietas Caroli cunctorum mentibus herens tunc perspecta magis fuerat, cum *eqs.* ECBASIS capt. 259 quod foris excessit *vitulus*, nobis *(sc. lupo)* nullatenus hesit, sed post ingressum sit nobis discutiendum. **4** *studere, incumbere, persistere – beharren (auf), verharren (in), nicht lassen (von) (proverb.: l.30):* WALAHFR. carm. 5,46 ut ... casuris -ere bonis non ... velitis *(sc. episcopus)*. ERMENR. ad Grim. 1,3,4 liceat habitu hęreas, animo tamen spernis prę̨sens seculum. OTLOH. prov. E 29 ethnica verba legens et in ipsis moribus -ens, hic *eqs. al. appetere, inhiare – verlangen (nach):* VITA Corb. I 11 is, qui cum eo missus fuerat, videns ... equum viri Dei, animo herens, emere cupiens. **5** *deditum, addictum, coniunctum esse, sequi – anhängen, angehören, verbunden sein, (nach)folgen (usu absol. i. q. invicem coniunctum esse – einander verbunden sein: l. 42):* WALAHFR. Gall. 1,22 p. 301,14 sponsa Dei iam agni comitatibus -ens avelli non potuit ab altari. RHYTHM. I 53,4,2 cuius *(Christi)* erere mandatis corde toto querere. WIDUK. gest. 2,7 illi *(turbatores pacis)* ... duci suo -bant (adhaerebant *var. l.*) ad omne nefas. THEOD. TREV. Liutr. 127,3 si tempore perbrevi separemur corpore, perpetim ... heremus spiritibus. *al. spectat ad matrimonium:* VITA Anselmi Non. 1 (MGLang. p. 567,11; c. s. XI.) cui *(regi)* Giseltruda ... in coniugio herebat (*sim.* 3 [p. 567,34] quae regio herebat thalamo). **6** *dependere – abhängig sein (von):* ABBO FLOR. calc. 3,36 p. 94,26 constat diem ... qualitatem luci obnoxiam *(sc. esse)*, que essentialiter -ens soli interdiu sua abstinentia tenebras refundit. **7** *pertinere – dazugehören (in formula pertinentiae q. d.):* TRAD. Lunaelac. 39 (a. 747) donavimus ... IV^or^ villas cum campis, pratis, silvis, cum omnis heredibus suis.

II *(con)sistere, constare, impediri, intermittere – stehenbleiben, stocken, gehemmt sein, aussetzen:* **A** *strictius:* AGIUS vita Hath. 21 in ipso ad filiam accessu -sit gradumque revocavit *mater*. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,190 ad quem *(lucum)* ... muliercula quędam nisa parare gradum, dum ... per atria templi curreret ..., mirandi vultus subito perterrita visu hęserat. **B** *latius:* **1** *in univ.:* PASS. Kil. II 11 audiens haec princeps primo -sit stupore, deinde ... tale fertur dedisse responsum: '*eqs.*' EGBERT. fec. rat. 1,1167 in pluviis heret, nimio sub sole fatiscit *(sc. Ardenna sicca)*. *locut. c. dat.* stupor -et *i. q. verba deficiunt (aliquem) – (jemandem) fehlen die Worte (per enallagen):* ERINH. Heimer. 430 predicto vati *(sc. Meinwerco)* stupor hesit carmine tali (*cf.* EKKEB. HERSF. Heimer. 15). **2** *(com)morari, versari – bleiben, verweilen:* CARM. Salisb. I 11,2 pone focum mensis dictus de nomine Iani heret contractus frigore sive sedet. RAHEW. Theoph. 495sq. ille suo more sacratis edibus heret; heret, ut herebat prius, et sua crimina meret. FABULAR. MIN. 16,8 oppida cum villis, ex quo te moribus illis non piget herere (habere *var. l.*), tu *(sc. picus)* poteris struere. **3** *durare, permanere, exsistere – andauern, fortbestehen, vorhanden sein:* VITA Pus. 6 p. 219,1 ut patris amor circa filiam inconvulsus hereret maneretque inmobilis *eqs.* DONIZO Mathild. 2,465 urbs bene protecta, degebat rex procul extra, mensibus undenis obsessio civibus -sit. *fort. add.:* CARM. de Lamb. I 110 cuius *(sc. socci ad terram lapsi)* de sonitu vexatio fratribus -sit, qua depulsa quies quosdam turbamine pressit. **4** *haesitare, cunctari, dubitare – zaudern, zögern, zweifeln, unschlüssig sein:* HERM. SANGALL. Wibor. 1,32 p. 196,12 quomodo ista retentio beatę Rachildę placuisset, heremus, quia fertur postea extimuisse martyrium. CARM. cod. Pal. lat. 206 f. 183^v^ (ed. B. Bischoff, Lorsch im Spiegel seiner Hss. ²1989. p. 70; s. XI.²) sic, ubi corrector meus hęsit, corrige, lector! HERM. IUD. conv. 6 p. 92,16 dum ... sic herens maximas in corde meo dissidentium inter se cogitationum pugnas sustinerem. *impers.:* CHART. Eberb. 251 p. 5,12 (a. 1249) ne in ministratione prescripte elemosine -atur vel paciatur aliquis defectus *eqs.*

haeres *v.* heres.

haeresco (e-, he-, -so), -ere. **1** *proprie i. q. (com)morari, versari – bleiben, ausharren:* ALDH. virg. I 50 p. 305,13 lautumiae liminibus libenter -it (erescit *var. l.*, forte erexit *suprascript. G*; *sc. Anastasia*). **2** *translate:* **a** *(animo) infixum esse – (im Gedächtnis) haften bleiben:* ALDH. virg. I 35 p. 277,3 ut, quicquid lectitando ... rimaretur *Chrysanthus*, ... intra sagacis animi conclave radicatum -ret. **b** *obsequi – (nach)folgen, nachleben:* ALDH. virg. I 52 p. 309,19 virgunculae ... Victoriae exemplis et monitis -unt (heresunt *var. l.*).

haereseus (e-, he-), -a, -um. *qui haereseos est, haereticus – häretisch, ketzerisch, Ketzer-:* IONAS BOB. Columb. 2,9 p. 250,7 Columbanum ... missarum sollemnia multiplicatione orationum ... celebrare et multa alia superflua, quae ... acsi he-a tradita execrari debere. p. 250,9 audito Eusthasius -o (hereseon, hereseos *var. l.*) nomine se vel suos cum magistro vocatos ait: '*eqs.*' CONC. Karol. A 21 p. 185,13 sacerdotem ... virginem ... immaculata fidei puritate quasi virginem et non he-a pollutione corruptam in amplexu amoris excipere. RHYTHM. 88,10,2 e-a dogmata.

haeresiarches (he-, -ces), -is *vel* **haeresiarcha** (he-, -ca), -ae *m.* (αἱρεσιάρχης) *script.:* -essi-: MARIAN. chron. a. Chr. 469. -s(a)ea-: *l. 54. adde* PAULIN. AQUIL. c. Fel. 2,18,12. -sya-: UDALSC. Egin. 1 p. 432,42. -imart(es): *l.52.* -iracha: *l.58. form. sing.: nom.* -is: CHRON. univ. (MGScript. XIII p. 6,43). *abl.* -ae: *l. 50. form. decl. II.: nom. sg.* -us: CHRON. univ. (MGScript. XIII p. 6,66 *[var. l.]*). *acc. pl.* -os: ACTA imp. Winkelm. I 693 p. 548,44. *in tmesi: l.66.*

1 *auctor haeresis, dux sectae, magister haereticorum – Urheber, Gründer einer Häresie, Anführer einer häretischen Glaubensgemeinschaft, Sektenführer, Ketzermeister:* **a** *praevalente notione doctrinae a fide ecclesiae Romanae (Iudaeorum: l.63) discrepantis:* **α** *in univ.:* EPIST. Wisig. 9 p. 672,11 de eorum *(sc. Arianorum)* quotidie -a (-ae, hęresiarum *var. l.*) omne ... mundo cantatur. PAUL. DIAC. Rom. 16,5 Anastasius ... Eutychium -em (he-martem, he-cam, he-em *sim. var. l.*) sequens *eqs.* PAULIN. AQUIL. c. Fel. 1,2,20 antiqui he-aearces ... detrahentium tibi *(sc. ecclesiae)* iuvenum patres extiterant. BERTH. chron. B a. 1075 p. 224,5 quo *(gladio)* ... Symonem he-am de ... suo celesti ascensu ... ad usque inferos deiecerat *Petrus*. RUP. TUIT. vict. 13,7 p. 411,3 Arrius he-arum (-racha *var. l.*) notissimus. *al.* **β** *de Iuda Iscarioth (in lusu verborum):* BERENG. TREV. laud. 1,3 p. 939^B^ sicut Ioseph in exsilium traditus est consilio Iudae patriarchae, sic in mortem crucis traditus est Christus consilio Iudae Iscarioth he-he. **γ** *de Christo:* LAMB. LEOD. Matth. II p. 174,8 maximus horum *(sc. haereticorum)* -es Iesus Nazarenus insurrexit, qui *eqs.* **b** *praevalente notione violationis canonum ecclesiasticorum:* DONIZO Mathild. 2,767 ore sacerdotum dampnantur facta malorum ac heresi- papae Guiberti scilicet -archae regis et Henrici, quia *eqs.* CHRON. Basil. a. 1155 Pascalis et duo alii he-he electi fuerunt contra Alexandrum, quos fecit Fridericus imperator. *al.* **2** *remissius i. q. haereticus – Häretiker:* DIPL. Otton. III. 324 p. 752,23 ad reverentiam sancti Eusebii ... episcopi *(sc. Vercellensis)*, invicti contra he-as militis. WILLIR. cant. 1,6 p. 53 ne mihi quid partis contingat in -is.

[Niederer]

haeresis (ae-, e-, hę-, he-), -eos *vel* -is *f.* (αἵρεσις) *script.:* -ris(s)is: *l.62. adde* MARIAN. chron. a. Chr. 291. -essis: *l.43. form.: sing.: nom.* -es: *l.42. gen.:* -sy(s): EPIST. Hann. 87 p. 149,27 *(cod.).* -reos: BEDA hist. eccl. 1,8 p. 22,33 *(var. l.). acc.:* -im: *l.18.30. al.* -ym: EPIST. Hann. 87 p. 151,37 *(cod.).* -in: *l.54.* -e(m): *l.27.38. abl.:* -i: *l.45.* -e: *l.32.41.* -ei: BEDA hist. eccl. 2,19tit. *plur.: gen.:* -eon: *l.33. p.932, 31.* -ium: *l.53.* -sum: *l.29.69.* -uum: *l.29. acc.:* -is: *l.31.* -es: *l.56. decl. I.: abl. sg.* -sa: *l.32. abl. pl.* -is: GLOSS. psalt. Lunaelac. 54,22. *decl. II. gen. pl.* -eorum: *l.34. adde* IONAS BOB. Columb. 1,30 p. 221,2. *metr.* h(a)ĕr-: *l.35.45.69. al.*

I *disciplina, schola – Disziplin, 'Schule':* **A** *de medicis (in titulo libri: l.15):* CONSTANT. AFRIC. theor. praef. p. 1a[r] quae *(sc. volumina Galeni)* sunt phironton, he-eos (*cf. Galen. ed. Kühn I. p. 64* περὶ αἱρεσέων) medicorum particula I, *eqs.* **B** *ars – Handwerk, Kunst:* MAPPAE CLAVIC. praef. p. 189,30 ut . . . distinguentes istam he-im . . . omnem picturam et laborem . . . inveniamus.

II *doctrina, secta fidei contraria, ecclesiae nociva – vom rechten Glauben abweichende, die Kirche schädigende Lehre, Häresie, Ketzerei (de re v. LThK. [3]IV. p. 1189sqq. et H. Fuhrmann, Festschr. H. Beumann. 1977. p. 274sqq. et H. G. Walther, Miscellanea Mediaevalia. 11. 1977. p. 286sqq.):* **A** *proprie:* **1** *praevalente notione doctrinae a fide ecclesiae Romanae (paganorum: l. 47) discrepantis:* **a** *in univ.:* CONC. Merov. p. 25,11 lapsis, id est, qui . . . in he-em transierunt, . . . redeundi difficultatem sancxit antiquetas. LEG. Wisig. 12,2,3 cum virtus Dei . . . heresum (he-uum *var. l.*) extirpaverit surculum. VITA Elig. 1,33 p. 690,7 ob e-im conprimendam. ORD. Rom. 19,44 omnes . . . he-is fregit *(sc. ecclesia).* LEX Sal. Pipp. prol. 1 p. 2,12 gens Francorum . . . emunis ab he-a (he-e *var. l.*). WALAHFR. exord. 23 p. 497,10 ab omni faece he-eon (e-eorum *corr. m. al. 5*) . . . pura remansit *ecclesia Romana. persaepe. per prosop.:* CAND. FULD. Eigil. II 10,25 He-is (H-is *var. l.*) refugit, subito . . . intrat . . . Concordia. **b** *de diversis sectis:* CHRON. Fred. 4,66 p. 154,9 Eraglius . . . Euticiana ae-e . . . sectans. LIBER diurn. 24 quam *(basilicam)* . . . asseris *(sc. episcopus)* Arriane he-is speluncam fuisse. ANNAL. Maxim. a. 792 (MGScript. XIII p. 22,16) libri . . . Felicis sive Elipandi in eadem he-e perduranti combusti sunt. AGNELL. lib. pont. 79 Manichaeorum he-es exorta est. MARIAN. chron. a. Chr. 358 heressis Macedoniana. *persaepe.* **c** *de ecclesia Byzantina (cf. p.934,36):* METELL. exp. Hieros. 1,408 hic *(sc. in Palagonia)* he-i sordens aliquod castrum tenuit gens. **d** *de fide christiana:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,69 nondum veteris deterrima radix destitit -eos? **2** *praevalente notione violationis canonum ecclesiasticorum (interdum fere i. q. schisma, discissio – Spaltung, e. g. l.53.56):* ANNAL. Rom. p. 469, 15 rex a . . . pontifice coronatus est, et . . . Romana civitas . . . gaudio repleta est . . ., quod tam magnam -im . . . inde eradicata est. BERTH. chron. B a. 1077 p. 281,13 regi Heinrico, . . . tot he-ium et scismatum auctori, . . . percuperent *(sc. omnes)* . . . adhaerere. EPIST. Hann. 18 p. 42,23 si damnatam . . . hę-in simoniacam laboratis *(sc. Hermannus rex)* . . . extirpari. CONC. Karol. app. 5 p. 827,1 quemadmodum he-es et seditiones abolere possent *viri religiosissimi. saepe.* **B** *alleg.:* ALBERT. M. sacram. 230 p. 150,67 -is ancilla ecclesiae est, per quam *eqs.* **C** *meton. i. q. grex haereticorum – häretische Gemeinschaft, Sekte:* CONC. Merov. p. 83,8 iudex . . . si aeretecum (heriticum, hereticum, heretico *var. l.*) aut Bonosiacum vel cuiuslibet alterius aerisis (he-im, he-is, herisis *var. l.*) sacerdotem quamcumque personam de catholicis rebatizasse cognoverit *eqs.* PONTIF. Rom.-Germ. 126 benedictio cum impositione manuum super eos, qui de diversis he-bus (-eos *var. l.*) veniunt. GREG. VII. registr. 5,14[a],4 aspirator et socius factus *(sc. Hugo cardinalis)* he-is Cadoloi Parmensis episcopi. *usu plur. i. q. haeretici – Häretiker:* DONIZO Mathild. 2,863 ut cervum serpens heresum sic turba timet quem *(sc. Conradum). al.*

III *?per contam. c.* diaeresis *fort. i. q. sectio, divisio – viell.: das Abschneiden, Trennung (cf. K. Vollmann, Festschr. P. Klopsch. 1988. p. 538sq.; aliter comm. ed. Ziolkowski p. 308):* CARM. Cantabr. A 48,2,3 deprecor Lachesim, . . . ne curet he-im.

haereticus (ae-, e-, hę-, he-, -rit-, -tecus, -tycus, -iquus), -a, -um. (αἱρετικός) *script.:* erect-: *l.26. adv.* -cae: *l.59.* **1** *adi. i. q. ad haeresim pertinens, fidei contrarius, ecclesiae nocivus, erroneus – vom rechten Glauben abweichend, die Kirche schädigend, häretisch, ketzerisch:* **a** *de christianis:* **α** *praevalente notione doctrinae a fide ecclesiae Romanae discrepantis:* CONC. Merov. p. 5,8 de he-is clerecis, qui ad fidem catholicam . . . venerint, . . . id censuimus observari, ut *eqs.* WILLIB. Bonif. 6 p. 36,1 ut quendam scismaticum he-a pravitate deceptum . . . damnavit. GODESC. SAXO conf. p. 71,8 dogmata. BERNO epist. 6 p. 26,31 error. OTTO FRISING. gest. 1,58 p. 83,27 sensus. *saepius.* **β** *praevalente notione violationis canonum ecclesiasticorum:* BERTH. chron. B a. 1077 p. 268,18 hac *(sc. regis)* electione vere non he-a, utpote communi totius populi suffragio . . . legitime . . . peracta. a. 1078 p. 315,10 officia. MANEG. c. Wolfh. 23 p. 102,15 nos eundem hominem he-um, qui . . . per . . . manum . . . excommunicati regis . . . sedem apostolorum usurpare . . . conatus sit, dampnatissimum execramur. *al.* **b** *de paganis:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,144 tibi *(sc. regi)* tortas . . . per flammea texa catenas hę-e labis vindex conflavit amussis. **2** *subst. masc. i. q. auctor, fautor haeresis – Häretiker, Ketzer:* **a** *de christianis:* **α** *praevalente notione doctrinae a fide ecclesiae Romanae discrepantis:* VITA Boniti 17 (MGMer. VI p. 129,13) e-orum (erecticorum *a. corr. 2*) personae proprie designantur *(sc. in epistula).* AMULO epist. 2 p. 377,6 omnes, qui insaniae sensuum tuorum . . . resistunt, he-quos appellare non metuis *(sc. Hincmarus episcopus).* ANSELM. BIS. rhet. 1,6 nostra . . . correccione deterior videris *(sc. frater)* velut ae-us (he-us *var. l.*). CONST. imp. II 85,6 Chataros, Patarenos, Leonistas . . . et omnes he-os . . . perpetua dampnamus infamia. ALBERT. MIL. temp. 196 ut terram Albigensium invaderet et he-os deleret *rex Francorum. persaepe. v. et p.933,60. spectat ad ecclesiam Byzantinam (cf. p.933,43):* METELL. exp. Hieros. 1,376tit. de expeditione Boimundi et he-orum eversione. **β** *praevalente notione violationis canonum ecclesiasticorum:* BERTH. chron. B a. 1078 p. 344,11 in . . . synodo sententia anathematis data est in omnes symoniacos et nicolaitas he-os. GREG. VII. registr. 8,21 p. 547,21 non potuisse regem Heinricum, hominem christianę legis contemptorem, . . . videlicet he-orum auctorem et consentaneum, excommunicare. MANEG. ad Gebeh. 74 p. 427,22 cum . . . usurpatores interdictorum officiorum . . . he-os apellare possimus. ANNAL. Rosenv. a. 1076 concilium apud Wormaciam he-ycorum adversus papam Hildebrandum perverse congregatur. *saepe. spectat ad violationem praecepti ab imperatore editi:* DIPL. Otton. III. 324 p. 753,11 (interp.) qui . . . fuerit transgressor *(sc. praecepti)*, sancta trinitas eum maledicet et inter he-os damnabit. **b** *de Saracenis:* DIPL. Karoli M. 179 p. 241,43 Iohannes . . . super e-os sive Sarracenos infideles nostros magnum certamen certavit in pago Barchinonense. **c** *de paganis:* CHART. ord. Teut. 204 p. 196,37 (a. 1237) exceptis he-is et Pruthenis seu cuiuslibet christiane fidei inimicis.

adv. ***haeretice.** **1** *more fidei contrario, a fide discrepante – in ketzerischer, vom rechten Glauben abweichender Weise:* MILO Amand. I 2 p. 455,8 (epist. papae) quae a decessoribus suis -ae (-e, he-e *var. l.*) exposita fuerant, destruens *(sc. exepiscopus Constantinopolitanus).* OTTO FRISING. chron. 8,22 p. 425,30 alii omne hominum . . . genus a penis liberandum post mille annos he-e dicebant. GERHOH. Antichr. 2,48 p. 294, 31 si tu quicumque -e negaveris Deum verum in carne venisse. **2** *cum canonum violatione – in gegen die Kirchengesetze verstoßender Weise:* GREG. VII. registr. 1,82 p. 118,10 cum ille *(Theodericus archiepiscopus)* . . . in loco *(sc. abbatia)*, ad quem he-e aspiraverat, permanere non potuerit *eqs.*

***haesibilitas,** -atis *f.* (haerere) *adhaesio, cohaerentia – die Fähigkeit hängen zu bleiben, Zusammenhalt, Verbindung:* ALBERT. M. euch. 3,1,9capit. de cibi . . . ad cibatum firma -e ex cibati per cibum apprehensione. 3,1,9 p. 275[a],39 videndum est, quae cibi ad cibatum firma sit -s, ne qualibet occasione

abradatur *eqs.* 6,2,1 p. 367[a],30 sunt . . . substantiae subtilitas ad penetrandum et nutrimenti -s.

haesitatio (he-, -cio), -onis *f.* *script.* exci- *(per confusionem): l.14.16.* **1** *dubitatio, animus incertus – das Schwanken, Zweifel, Unsicherheit (per enallagen: l.12):* **a** *in univ.:* LEG. Wisig. 2,1,1 p. 45,12 (rec. Erv.) hinc *(sc. nebuloso verborum [sc. legum] tractu)* . . . he-o iudicum nascitur, ita ut *eqs.* LIUTG. Greg. 3 p. 70,28 in coepto opere sine ulla -e permanentes *(sc. electi Dei).* ADALBOLD. sphaer. 1 p. 303,17 ut vulnere aperto -is a vobis praesto sit medicamentum certitudinis. CHRON. Reinh. a. 1202 p. 565,36 ea *(colloquia)* ceperunt ei *(Philippo)* . . . fidem he-cionis facere. *al.* **b** *?metus – ?Furcht:* CHRON. Salern. 126 p. 140,1 armis tulerunt *Salernitani* et, ubi Agareni sine exc-cione degebant, audaciter animo properarunt, quatenus *eqs.* 149 p. 157,33 vos *(sc. Sikenolfus)* . . . sine aliqua exc-cione aripitis principalem honorem *(cf. notam ed.).* **2** *cunctatio, mora – das Zögern, Verzögerung:* TRAD. Frising. 1764 (a. 1141/47) ut . . . predia . . . sine omni he-e ad antiquos possessores revocarentur. CHART. Oelsn. 67 quas *(marcas argenti)* sine he-e sibi *(militi)* terminis constitutis promisimus *(sc. abbas)* persolvendas.

haesito (exito, he-), -avi, -atum, -are. *script.* excit(o), essit(o) *(per confusionem): l. 31. adde* CHRON. Salern. 65 p. 62,30. *form. partic. praes. abl. sg.* -ente: *l.48. usu impers.: l.30.44.*

1 *dubitare, in dubio esse, animo pendere – Zweifel haben, zweifeln, unschlüssig sein:* **a** *in univ.:* LIUTOLF. Sever. I 6 si adhuc de istis *(sc. vita et obitu sanctorum)* -ans mihi non credideris *(sc. Erlarius diaconus).* TRANSL. sang. Dom. in Aug. 27 quod eius *(fratris)* apud illam *(sororem)* verba potius valere non -retur. CHRON. Salern. 38 p. 39,13 ut talia *(sc. verba)* Grimoalt audiens excitare *(ed.*, e/itare *cod.*, essitare *p. corr.)* cepit, quatinus nempe castra . . . expiare valeret. GERH. AUGUST. Udaldr. 2,30 l. 17 ipsi *(fideles)* . . . in fide he-antes *eqs. al.* **b** *in dubium vocare – anzweifeln, in Zweifel ziehen:* CARM. de Germ. 2,3,2 (MGPoet. IV p. 130) quod Iudaei mare rubrum pedibus transierint, -ari posset, libris si non esset traditum. **2** *cunctari, morari – zaudern, zögern, säumen:* **a** *in univ.:* ARBEO Emm. 41 surge! ne he-es! MEGINH. FULD. Alex. praef. p. 436,34 he-ans . . ., ut ego indoctus tam perfecti viri opus aggrederer. GERH. AUGUST. Udaldr. 1,27 l. 4 'induite *(sc. camerarii)* me . . . calciamenta!' qui he-antes propter . . . eius infirmitatem *eqs.* VITA Heinr. IV. 5 p. 20,15 post hanc regum fortunam *(sc. mortem turpem)* in creatione regum diu he-tum est. CHART. Heinr. Leon. 4 p. 6,12 ut Henricus . . . ob remedium anime sue non he-ret, quin *eqs. al.* **b** *?exspectare – ?(ab)warten:* MOSES PANORM. infirm. 1 p. 103,2 refricavit *(sc. discipulus Hippocratis)* sibi *(domicello regis)* linguam cum digito suo toxicato, et exitente aliquantulum domicello obiit.

adv. **haesitanter.** *dubitanter, non sine dubio – zweifelnd, mit Bedenken:* AETHICUS 66[d] nonnulla ab auditoribus vel narratoribus -r recipimus.

haesus *v.* haereo. ***haeverinus** *v.* *haverinus.

***hafergaria** *v.* *avergaria.

*?***hafra** (a-), -ae *f.* *(franc.* *hafer; *cf. A. Quak, Evidence and Counter-Evidence. 2008. p. 476)* αἴξ, *capra – Ziege:* LEX Sal. Merov. 5,1 si quis tres capras furaverit ˻malb. afrae sive lamphebrus˼ (add. C 6).

***haftunna** (a-, apht-, -unga), -ae *f.* *(theod vet.* haft; *cf. H. Tiefenbach, Untersuchungen zur eisenzeitl. u. fma. Flur in Mitteleuropa. 1980. II. p. 296sq.)* *acc. sg.* -a *(ni subest forma theod.): l. 66.* *terra novalis circumscripta et occupata, captura, bifangus q. d. – umgrenzter und in Besitz genommener Neubruch, 'Bifang' (de re v. HRG I. p. 418sqq.):* COD. Lauresh. 2817 (a. 771) donamus . . . VI iurnales de terra aratoria in supradicta marca et unam aph-am. 245 donamus . . . unum bivangum vel -ga cum terra ex integro, qui circumcingitur *eqs.* 256 quidquid . . . habere visa fui excepta I[a] -a. *al.* CHART. Fuld. B 240 exceptis V -is. COD. Lauresh. 2162 dono . . . portionem meam de tribus a-is. TRAD. Weiss. 69 l. 99 excepta . . . -a. *Niederer*

***haga** (haia), -ae *f.* *(franc. vet.* *hagja; *v. Wartburg, Frz. etym. Wb. XVI. p. 113sqq.)* *dumetum, saepes, concaedes – Hecke, Umfriedung, Gehege, Verhau, 'Hag':* **1** *proprie:* CAPIT. reg. Franc. 273 p. 328,21 quicumque . . . castella et firmitates et haias sine nostro verbo fecerint. PAX Valenc. 20 si aliquis dampnificet alium destruendo . . . muros, fossata, sepes, -as aut alias firmaturas ville *eqs.* ROB. TOR. chron. a. 1169 p. 518,38 rex Henricus fecit . . . burgum pergrande iuxta haiam de Malaffre. **2** *meton. i. q. silva (defensioni destinata) – (Bann-)Wald:* WILH. ANDR. chron. 64 ipse *(abbas)* . . . opus lapideum . . . consummavit, lignis de haia Gisnensi . . . adductis fabricavit, plumbo cooperuit. GISLEB. MONT. chron. 62 p. 101,22 Balduinus . . . et sui, ut haiam, que de Carnieres dicebatur, transierunt *eqs.* 80 p. 119,24 quod *(nemus)* haia de Avethnis dicebatur. 116 p. 176,16 (*sim.* p. 176,19). **3** *pro nomine loci ('La Hague'):* ROB. TOR. chron. a. 1173 p. 522,57 Gaufridus de Poentio . . . et Radulfus de Haia Normanus . . . infestant terram regis.

***Hagarenus** (A-), -i *m.* (*nom. propr. hebr.* Hagar) *Saracenus – Sarazener, 'Muslim':* HERM. CARINTH. essent. 1 p. 80,19 hoc solum e multis adiecto, quibus infelicissimum A-um saluti nostre oblatrantem redarguere solemus.

***hagenus,** -i *m.* *(cf. theod. vet. inf.* hāgen; *v. Mittelniederdt. Handwb. II/1. p. 193)* *ager consaeptus – eingefriedetes Feldstück:* CHART. Mog. A II 45 p. 88,15 (a. 1143) filius . . . Sigebodo mortuo patre decimam . . . loci et omnium circumiacentium -orum tradidit *(sc. fratribus).*

***hagiographa** (a-), -ae *m.* *auctor libri cuiusdam sacrae scripturae, hagiographus – Verfasser eines biblischen Buches, biblischer Schriftsteller (de Isaia propheta):* EPIST. Wisig. 7 p. 16,12 (ed. Gil) quem *(sc. pretium)* ex nostris *(sc. Sisebuti regis)* seminibus *(i. filiis)* destinasse confidimus ad regione beata a-a interclamante precepta: 'beati, filios suos', inquit, 'qui constituunt in Sion *eqs.' (LXX Is. 31,9; cf. Cassian. conl. 21,32,2 [v. A. Resch, Agrapha. 1906. p. 313]).*

***hagiographia** (a-, -afia), -ae *f. et semel* ***hagiographia** (agi-osg-), -orum *n.* (ἁγιόγραφος) *script.:* ayo-: *l.43.* axi-: *l. 43.* *metr.* -īa: *l.40.* *c. gen. inhaerentiae: l.38.*

sacra scriptura – Heilige Schrift: **1** *in univ. (in imag.: l.41. 43):* AETHICUS 30 a-fia veteris testamenti. ERMENR. ad Grim. 1,5,40 nomina, quae habent primitiva greca, . . . longa fiunt in penultimis, ut . . . agiógraphus, a-îa. ITIN. Willib. 2 solertissimus prelatus pectus suum h-e armarium fecit. CHRON. Reinh. a. 1213 p. 582,23 leccioni vacabat *praepositus* . . ., unde ex paradiso ay-e (ax-e *var. l.*) velud apis . . . in alvearium sui pectoris . . . flores melliflue recondiderat theologie. **2** *de parte quadam veteris testamenti:* **a** *def.:* HONOR. AUGUST. cant. prol. p. 350[D] vetus testamentum partitur in tria: in historiam, prophetiam, a-am; . . . a-a est, quae tracta<t> aeterna, ut David; sunt . . . a-ae septem libri, . . . scilicet Iob *eqs.* **b** *exempla:* HONOR. AUGUST. spec. p. 1047[C] septem sportae de fragmentis superant *(cf. Vulg. Marc. 8,8)*, quia VII libri a-ae de VII donis spiritus sancti redundant. cant. prol. p. 350[C] hic liber est unus de septem a-ae.

hagiographus (ag(g)i-, ai-, agyo-, agig-, agiacr-, -afus), -a, -um. (ἁγιόγραφος) *script.:* agy(r)o-: *p.937,38.* apyo-: *p. 937,24.* ayg-: *p.937,38.* -osg-: *p.937,1.* -afph(us): *p.937,31.* -aff(us): *p.937,32.* -phi(us): *p.937,1.37.* *form. abl. sg.* -u: *p. 937,11.* *metr.* hāgiogrāpha: *p.937,13.* *c. gen. inhaerentiae: p.937,1.*

1 *adi.:* **a** *ad sacram scripturam pertinens – zur Heiligen Schrift gehörig:* CLAUD. TAUR. epist. 11 p. 609,22 ad librum Iesu Navae a-um . . . transire desidero. HARTW. Emm. 11 in libris a-is novę legis et veteris . . . valde fuit perspicax (*sim.* TRANSL. Dion. Ratisb. epist. p. 354[b],42 agy-is). ALBERT. M. eccl. hier. 1 p. 19,44 'quaecumque donata sunt nobis in deltis', . . . sumitur hic pro libris '-is', id est sacrae scripturae, 'et theologicis' *eqs.* (*cf. PG 3,376[B]* ἐν ἁγιογράφοις . . . καὶ θεολογικαῖς . . . δέλτοις). *v. et l.40. vol. III. p. 272,54.* **b** *ad vitam sanctorum pertinens – 'hagiographisch':* HUGO TRIMB. registr. 841 scripsi . . . solsequium, quod agy-orum (ay-orum *G*) dat clericis prosaice noticiam rumorum. *cf. vol. I. p. 611,5sqq.* **2** *subst.:* **a** *fem. vel neutr. i. q. sacra scriptura – Heilige Schrift:* **α** *in univ.:* HUGEB. Willib. 2 p. 89,18 alios *(sc. prae-*

ter psalterium) divinae legis agios-iorum armariolas indagando *(inde* VITA Willib. p. 17,4 -orum se . . . subdidit instrumentis. *cf. p.936,41).* EPIST. Alcuin. app. 2 p. 485,39 quia nihil incassum seriem a-arum sanctionibus nancisci decens est, noveritis *eqs.* EPIST. Mog. 15 p. 343,10 multifariam . . . in a-is et theologicis expressum est deltis *(cod.,* de his *ci. Jaffé),* qualiter *eqs. al.* **β** *de parte quadam veteris testamenti (de re cf. p.936,47sqq.; in titulo libri: l.11):* LIBRI Karol. I 30 p. 232,2 in a-fis . . . de eius *(Christi)* . . . resurrectione . . . videbamus praefiguratum fuisse mysteriis. FORM. Morb. 20 ego ille epigraphus (*i.* apographum) curavi tibi carrexere de 'agiacrafu' *eqs.* HRABAN. epist. 17b quem *(librum Esther)* Ebrei inter a-a (a-fo *A*, a-fa *V*) annumerant. carm. 61,2,2 quae lex significat et quae -a figurat, psallite . . ., pueri laeti. RATHER. prael. 1,14 l. 493 ut . . . habentur *verba spiritus sancti* in a-a . . .: *'eqs.' (Vet. Lat. Sirach 7,31sqq.).* CATAL. biblioth. A IV 41 p. 49sqq. vetus testamentum quatuor ordinibus distinguitur: lege, prophetis, agy-is et, qui extra canonem sunt *eqs.* A III 62 p. 184,30 hi libri hic habentur: liber regum; a-a, I volumen. *al.* **γ** *de quibusdam scriptis Iudaeorum:* EKKEH. IV. bened. I 23,12 tela Cain stupido Lamech iacit et fugitivo (gloss.: ut Iudei in suis a-is asserunt scriptum). **δ** *de vita sanctorum sim. ('hagiographische Literatur'):* VITA Serv. 6 p. 25,8 omnibus . . . placuit . . . preconia laudum huius sancti Rome inter a-fa (apy-a *R*) sollempnizari. HAIMO (?) Wilh. 29 p. 223,46 sciat *(sc. incredulus quisque)* nusquam in ai-is scriptum esse . . ., quod *eqs.* **b** *masc. i. q. auctor operum sacrorum, ecclesiasticus – Verfasser theologischer Werke, Kirchenschriftsteller:* EPIST. var. II 13 p. 317,20 perscrutando . . . volumina antiquorum ⌊seu a-orum⌋ (sena-orum *C*, seu agy-orum *B*) sive . . . gentilium scriptorum. suppl. 4 p. 619,22 post libros . . . congestos ex a-orum (a-fphorum *P1*, -orum *F*, a-forum *T*, agigrafforum *P2*) sive gentilium historiis. EPIST. Worm. I 61 p. 104,35 scio multos alios tam ex a-is quam ex paganis . . . de ea *(caritate)* disputantes. ARNULF. MEDIOL. gest. 3,1 ut sapiens ait quidam a-fus *([ex Paul. Med. vita Ambr. 41,1];* a-ffus *var. l.).* HUGO TRIMB. registr. 229 satis probabiliter tales *(auctores increduli)* excusantur, ut cum agy-is (agyr-iis, agy'o-iis, ayg-iis *var. l.*) ponantur *(v. notam ed. p. 215). ad ius canon. spectare vid.:* EPIST. Worm. I 21 p. 41,22 in a-is, quorum exemplo volupe est uti, scriptum reperi *(sc. Ebo) eqs. (v. notam ed.).*

***hagistaldus** *vel* ***haistaldus** (hei-, -tol-), -i *m. (theod. vet.* hagustalt; *de re v. Dt. Rechtswb. IV. p. 1426sq. et HRG I. p. 1909sqq.) servus, vassallus, censualis (caelebs et iuvenis) – (junger, unverheirateter) Knecht, Höriger, 'Haistalde', 'Hagestolz':* HINCM. annal. a. 869 p. 153,6sqq. de centum mansis unum hai-um . . . ad Pistas mitti praecepit *episcopus*, quatenus ipsi hai-i castellum . . . custodirent *(v. notam ed.).* DIPL. Karoli III. 167 p. 271,3 in villa Borco . . . hag-os censales XIV et feminas XIII, in villa Crangia hag-um unum . . . et uxorem *(sc. concessimus).* CHART. Lamb. Leod. 32 p. 52,19 nichil . . . in predictis locis se habere debere professus est *advocatus* nisi tercium denarium . . . in he-oldorum . . . negligentiis. CHART. Aquens. 47 l. 23 haistoldi solvunt I libram. *persaepe.*

hagius (a-, aius, agyus), -a, -um. (ἅγιος) *script. et form.:* age(us): *p.938,17. adde* AETHICUS 98,26. agino: FORM. Senon. II add. 4,2 *(var. l.). gen. sg.* agi: *p.938,2. nom. pl.* agi: *p.938,32. metr.:* ā-: *p.938,3.33.* -ī-: *p.938,3.21.22.* -ȳ-: *p. 938,24.25. adde* EKKEH. IV. bened. I 18,27. 18,41. *voc.* -ē: *l. 70. coniunctim scribitur* Age-mons: *p.938,17. gr. scriptum: l.67.p.938,7.*

1 *adi. i. q. sanctus – heilig:* **a** *de anim.:* **α** *spectat ad Deum (deam paganam: v. p. 762,30):* VITA Gaug. 8 (MGMer. III p. 655,11) voce magna . . . ⌊'agius, agius, agius'⌋ (aius *eqs.,* agyos *eqs. var. l.*) per trinum numerum inposuit (*sim.* ORD. iud. Dei A 29a p. 632,27). GODESC. SAXO fragm. p. 22,27 agia trias (ἁγία τριὰς *Sirmond*), id est sancta trinitas. CARM. biblioth. 3,1,160 terrae marisque Creator ipsius et Natus spiritus atque agius. AMARC. serm. 3,5 carmen futile promo, ni tu, Rex agye, . . . sis inbecilli columen. *al. v. et p.939,62.* **β** *spectat ad homines, qui in sanctorum numero referuntur sim.:* VITA Audom. prol. (MGMer. V p. 753,24) homines agios Dei gratia preditos . . . concessit *Deus.* DIPL. Otton. III. 69 p. 476,35 que *(ecclesia)* in memoria agi Petri . . . constructa est. CARM. libr. III 40,25 agiae loca . . . secunda Mariae (*sim.* DIPL. Heinr. II. 385). *al.* **γ** *spectat ad homines titulo honorifico praeditos sim.:* STEPH. LEOD. Lamb. 7 (ASBoll. Sept. V p. 582) agius pontifex Teodardus . . . episcopalem administrabat dignitatem. LIUTPR. antap. 4,6 (ed. Chiesa) libet . . ., ⌊pater agie (gloss.: id est sancte)⌋ *(gr. scriptum a. corr. F)* aliquantulum immorarier *eqs.* TRIUMPH. Remacli 2,36 (vs.) aveto, praesul agye, patrone . . . inclite. **δ** *spectat ad coetum venerabilem ('ehrwürdig', 'heiligmäßig'):* VITA Audom. 3 (MGMer. V p. 755,16) inter agium monachorum populum (*sim.* VITA Winn. 22 [*op. cit.* p. 770,5] gregem). LAMB. ARD. hist. 31 p. 577,25 agium monachorum conventum in . . . monasterio . . . nuper constructo . . . instituit *comitissa.* **b** *de rebus (de cruce Christi: l.24):* HUGEB. Willib. 4 p. 95,31 cives nominant illum *(sc. montis Thabor)* locum Age-mons *(sic; cf. Vulg. II Petr. 1,18).* DONAT. Trud. 1 (MGMer. VI p. 275,21) ingenioli mei viscera . . . affluentis aie (suae *var. l.*) sapientiae dulcifluo rore inrigare dignetur *Dominus.* CARM. var. III 28/29,10 (add. p. 687) qui sophiam complecti queris agiam, hanc studiosus adi *eqs.* 32,1 utilis ecclesiae pius Erchanbaldus agiae inclitus antistes libros perlegerat omnes. EKKEH. IV. bened. I 3,29 brachia (gloss.: Christi) cruce dilatantur agya (in alma *supra lineam*). 14,53 per se quisque viam monachus pręsumat agyam (gloss.: sanctam; *sim.* 18,27. 41). *al. in nomine ecclesiae:* THEOPH. sched. 2 praef. p. 37,2 apprehendi atrium agiae (regiae *var. l.*) Sophiae conspicorque cellulam diversorum colorum . . . varietate refertam (*sim.* OTTO SANBLAS. chron. 49 p. 81,14 quod *[templum]* Iustinianus . . . in honorem agye Sophie . . . construxit). **2** *subst.:* **a** *masc. ('Heiliger'):* FOLCUIN. Bert. 1,54 p. 72,4 (chart.) abbati de monasterio Sithiu, ubi duo agi, Audomarus . . . et . . . Bertinus, pausant in corpore. AMALAR. mar. 5 agius *(sc. s. Silvester, v. notam ed.)* inter frondentes lauros habitans *(de abbatia Nonantula).* **b** *neutr. i. q. res sacra – das Heilige, heiliger Gegenstand:* BONIF. epist. 9 p. 5,15 universi aurilegi ambrones . . . agiis frustratis adflicti inservire excubiis . . . dinoscuntur.

***hagnonia** (a-), -ae *f.* (ἁγνός) *castimonia – Enthaltsamkeit, Reinheit:* HYMN. Sangall. p. 105 corpus suum domuit *virgo* freno ieiunii et luxuriam secuit ense a-ae (agoniae, asnomiae *var. l.*).

hagnus (a-), -a, -um. (ἁγνός) *sanctus, purus – heilig, rein: v. p. 539,18.*

hahae (ha ha he) *interi. (ir)ridendi (cf. ThLL. VI/3. p. 2513,56sqq.)* LIUTPR. leg. 21 cum Nicenam Chalcedonensem *(sc. synodum)* . . . edicerem: 'ha! ha! he!', ait *patriarcha*, 'Saxonicam dicere es oblitus.' VITA Norb. I 10 p. 680,51 demon insultando clamabat: 'ha! ha! he!'

hai (hy, ha, hay) *interi.* **1** *in univ. i. q. eho, heus – he, heda, hallo:* YSENGRIMUS 1,758 arma omnes rapiunt, arma omnia visa putantur; ⌊'hai! hai!'⌋ (ha hay *E*, hay hay *BD*) continuant, 'hai!' (hy *E*, hay *BD*) sine fine fremunt. **2** *de dolore i. q. heu, vae – oh weh, ach:* CARM. Bur. 100,4a,11 quid agam *(sc. Dido)* misera? . . . hai (heu, prohdolor *var. l.*), vixi nimium!

***haia** *v.* *haga. ***haistaldus** *v.* *hagistaldus.

***hala** *v.* 1. *halla.

***halachatio** (alc-, alcheio, -cio), -onis *f. (?theod. vet.* halz; *v. E. Seebold, Chronol. Wörterb. d. dt. Wortschatzes. 2001. p. 356a) actio mutum faciendi – das Stummachen:* LEX Sal. Pipp. 48,12 si quis alterius linguam capulaverit, unde loquere non possit – mallobergo alchacio (alcheio, -cio *var. l.*; *cf.* LEX Sal. Merov. 29,15 alchaltea) <IVM dinarius qui faciunt> solidus C culpabilis iudicetur.

halatio (a-), -onis *f. exhalatio, exspiratio (an suspirium? – Atemnot?) – das (Aus-)Atmen:* ARBEO Corb. 12 vir Dei eum *(sc. hominem suspensum)* oratione . . . potuit . . . sustentari, ut ne pondere corporis collus desolveret, . . . aut inhediae vel a-e in tante disperationis damnatione positum . . . orando sustineri.

halatus (a-), -us *m. odor, evaporatio – Geruch, Ausdünstung:* ROD. GLAB. hist. 2,13 Vesuvus mons . . . suo a-u putido circa se inhabitabilem cepit facere provintiam. *in imag. de florilegio:* BENZO ad Heinr. IV. 5 praef. p. 438,19 decerpsit

[Fiedler]

frater Benzo purpureas rosas ex multitudine regię actionis, quę hodorifero -u trahant cesarem augustum ad sententias huius lectionis.

***halaustium,** -i *n.* *(?*halare, halatus; *cf. ital. merid. dial.* alare; *v. G. Rohlfs, Dizionario dialettale delle Tre Calabrie. I. 1932. p. 80. s. v.)* *oscitatio – das Gähnen:* PETR. DAM. epist. 117 p. 325,23 accidietur . . . cor, palpitent oculi, os per crebra -a gannire non cesset *eqs. (v. notam ed.).*

halec *v.* allec.

***halgravius,** -i *vel* ***halgravio** (-vo), -onis *m.* (*theod. vet.* hal *et* grafio) *praepositus, iudex rerum ad salinas spectantium – 'Hallgraf' (de re v. Dt. Rechtswb. IV. p. 1478):* CHART. Salisb. II 157 (a. 1133) traditionis testes sunt: Engilbertus marchio . . ., Engilbertus -vo *eqs.* (*sim.* DIPL. Conr. III. 201 p. 365,31. NECROL. II 107 p. 387,27 -us). TRAD. Ransh. 157 presentis pagine baioli a domino Dieterico quondam -o pro servitio . . . sunt liberati. CHART. Babenb. 82 annotatis . . . testibus, qui huic nostre *(sc. ducis)* ordinationi interfuerunt: Dietricus -us, Hadmarus *eqs.* TRAD. Bercht. 8 (QuellErörtBayer Gesch. I. 1856. p. 245,1) Engelbertus, qui -o dictus est (*v. notam ed.; sim.* 82 p. 280,7).

***halhidada** *v.* *alhidada. **haliaetus** *v.* alietus.

(h)alicac(c)abum (-avu(um)), -i *n. vel* -us, -i *m. vel f.* (ἁλικάκαβον, ἁλικάκκαβα) *script.:* caca- (*?per haplographiam vel per confusionem c.* caccabus): *l.28.34.* -avi: *l.30. nomen plantarum:* **1** *solanum, strychnum – Juden-, Blasenkirsche (Physalis Alkekengi L.; cf. Hegi, Flora. V/4. p. 2580sqq.):* DYASC. p. 165ᵃ strigni est altera species, quam alii cacabum vocant (*Diosc. 4,71* ἁλικάκκαβον). PAUL. AEGIN. cur. 231 dialicacavi *(3,59,7* δι' ἁλικακκάβου; *cf. vol. III. p. 548,65). cf.* 1. caccabus. **2** *?strychnum hypnoticum – ?Bittersüß (Solanum Dulcamara L.; cf. Hegi, Flora. V/4. p. 2589sqq.):* DYASC. p. 165ᵇ strignus ypnoticus ˹ab aliis <ali>cacabus˺ (*ci.; an* [ab] alii[s] cacabus? *cf. Diosc. 4,72* οἱ δὲ ἁλικάκκαβον) aut cabalaris vel a Latinis lunaria vocatur. **3** *Convolvulus oleaefolius (Desr.) – olivenblättrige Winde: v. vol. III. p. 992,25.*

***(h)alipergum** *v.* *albergum. *adde ad vol. I. p. 426,68 sqq.:* LEO MARS. chron. 3,15 p. 377,22 Girardus de Bono Alip-o. *cf.* *haribergum.

halitus (a-), -us *m. script.* -ttus: *l.44. confunditur c.:* anhelitus: *l. 44.* alitur: *l. 51. spiritus, respiratio – Hauch, Atem, das Atmen:* **1** *in univ.:* HUGEB. Willib. 3 p. 92,10 vix iam in illis *(germanis)* vitae a-us . . . vergebat. AMALAR. off. 1,12,28 -us (-ttus, hanelitus *var. l.*) ab interioribus et secretis procedit ad publicum et vocatur spiritus. HEINR. AUGUST. planct. 768 testes . . . foris sunt flatus et -us oris, quod calor et frigus dant temperiem . . . intus. HILDEG. phys. 1,1,17 qui *(sc. canis)* morsus de -u eius venenosius est quam alterius animalis. caus. 201 qui *(homines)* in . . . humida temperie aeris concipiuntur, . . . male odorantem -um . . . habent *eqs. (sim.* HILDEG. [?] caus. 359. *al.).* CARM. Bur. 68,5,1 -us (alitur *var. l.*) flagrans oris tenelli. *persaepe. in imag.:* EKKEH. IV. cas. 124 invidi monachis nunc temporis episcopi vix nobis . . . -um relinquentes. *alleg.:* HRABAN. univ. 6,3 p. 180ᴬ -us diaboli inspiratio occulta *(sc. est)*, per quam corda peccatorum amore carnali ardere facit, ut est illud in Iob: '*eqs.*' (*Vulg. Iob 41,12; sim.* ALBERT. M. Iob 41,12 p. 496,20sqq. -us dicitur . . . emissio malorum consiliorum . . .; -us dum igne cordis sui malos consiliarios accendit). **2** *spectat ad animam ('Lebensodem'):* HROTSV. Cal. 9,9 iube *(sc. Deus)*, ut reducto -u . . . Calimachus resurgat plenus, ut fuit, homo. **3** *spectat ad spiritum sanctum:* CARM. Aldh. 2,112 quorum *(voluminum)* auctori aius adesse constat a-us.

1. *halla (a-, hala), -ae *f.* *(theod. vet.* halla, halle; *cf. Ahd. Wb. IV. p. 630) mercatus vel horreum tectum – (Markt-, Speicher-)Halle:* CHART. scrin. Col. A I p. 24,16 (c. 1142/56) Sigewinus . . . et uxor . . . emerunt domum . . . et obumbraculum, quod -a dicitur. p. 35,33 Elisabet duas tabernas et appendicia, scilicet -as, . . . dedit marito. CHART. Lamb. Leod. 98 p. 153,27 quas *(marchas)* mihi *(sc. marchioni)* assignavit *episcopus* . . . habendas in domo sua Hoii, que hala dicitur. p. 154,1sq. si quid . . . infra perceptionem . . . hale forefactum acciderit *eqs.* CHART. Gosl. I 397 p. 404,3 (epist. papae) in Goslaria curiam cum alla *(sc. duximus exprimendam).* CHART. civ. Hild. 195 p. 95,31 -as sutorias . . . vendiderunt *canonici.* CHART. Rhen. inf. II 591 p. 346,15 macellas carnium sitas . . . in foro carnium extra -am carnificum . . . tradidimus. *persaepe. v. et vol. II. p. 643,61.*

2. *halla, -ae *f.* *(theod. vet.* hal; *cf. Hoops, RGA ²XIII. p. 432sqq.) salinae – Salzwerk (pro nomine loci):* CHART. Hall. 142 (a. 1214) ut . . . sex sartagines salinarum, quas in valle, quae H-a vocatur, a theloneo . . . habet liberas, . . . possideat *ecclesia.*

***hallaricus,** -a, -um. (*hallarius) *ad hallarium q. d. pertinens – Salzsieder-:* TRAD. Salisb. I 222ᵃ (c. 1147) comes . . . tradidit . . . bina integra octonaria et dimidium in salinario fonte, que -o appellantur more IIᵒ áhteil.

***hallarius,** -i *m.* (2. *halla) *gen. pl.* -ium: *l.20. qui salem coquit – Salzsieder, 'Hallarier', 'Haller' (cf. Dt. Rechtswb. IV. p. 1475 et LexMA. IV. p. 1877sq. s. v. 'Halle'):* TRAD. Salisb. I 108ᵇ (a. 987/1025) abbas . . . cuidam -o . . . predium dedit. 166 nomina -um: *eqs.* 180 Deo devotus -us . . . dimidium patellaris loci . . . tradidit *eqs.* (*sim.* 199. 478). *ibid. al.*

1. *hallensis, -e. (2. *halla) *ad hallam q. d. pertinens – zum Salzwerk gehörig:* TRAD. Bercht. 172 (QuellErörtBayer Gesch. I. 1856. p. 340,4; s. XII.²/XIII.¹) aquam, quam in fonte -i . . . possederat *comes*, . . . tradidit in manus domini Burchardi *(cf. l.14). in iunctura* comes -is *('Hallgraf'; de re v. p.939, 12):* TRAD. Patav. 629 p. 232,14 (a. 1158) comes Engilbertus -is . . . et uxor eius . . . quosdam . . . homines . . . delegarunt *(sim.* TRAD. Bercht. 103 [op. cit. p. 298,12]. *al.).* TRAD. Bercht. 82 (op. cit. p. 281,1) Heinrich ministerialis -is comitis de Laimingin.

2. *hallensis, -is. *(nomen loci theod.* Hall *sim. vel* Halle *ex theod. vet.* hal; *cf. l.7)* **1** *adi. i. q. a civitate vulgo 'Hall' nominata oriundus – aus Hall stammend, 'Haller':* CHART. Nuremb. 397 (a. 1262) quod XL et V Nurinbergenses vel XXXIV Ingolstatenses pro XXX H-bus denariis . . . persolvantur. 525 dilecti fideles . . . cives H-es. **2** *subst.:* **a** *pro nomine civium loci ('[Reichen-]Haller'):* TRAD. Bercht. 4 (op. cit. *[l. 23]* p. 241,13; s. XII.²/XIII.¹) comes . . . tradidit . . . aquam, quam H-es dicunt quartam partem in loco, qui *eqs.* **b** *de nummis ('Heller'; de re v. F. v. Schrötter, Wörterb. d. Münzkunde. 1930. p. 259sqq. s. v.):* CHART. Nuremb. 341 (a. 1251) abbas . . . nobiscum composuit dando nobis XII libras -ium et eosdem -es assignando sculteto. CHART. Eberb. 399 p. 164,17 idem H. . . . unam carratam hunici vini et unum talentum -ium ad sustentacionem sacerdotis . . . requisivit. CHART. ord. Teut. (Hass.) 319 bona sua . . . vendidit *miles* fratribus . . . pro centum et sexaginta libris -ium minus quinque . . . possidenda. CHART. select. Keutgen 278,14 qui . . . vendiderit . . . pannum in civitate . . ., de qualibet ulna IV -es per totum pannum dabit. *persaepe. cf. l.36.*

*?****hallingensis,** -is *m.* (*?**hallinum, *?**hallensis) *fort. i. qui salem coquit – viell.: Salzsieder, 'Hallinger' (an pro nomine civium oppidi 'Hallein' q. d.?):* CHART. Salisb. II 746ᵇ (a. 1219) archiepiscopus . . . -<sibus> gratiam suam (*cf.* 746ᵃ a salinariis nostris).

***hallinum** (hel-), -i *n.* (2. *halla) *salinae – Salzwerk, Saline:* CHART. Salisb. II 744ᵃ (a. 1219) centum saumas ab -o nostro in Mulpach singulis annis solvendas . . . fratribus . . . contulimus. CHART. Carinth. 2717 salinarii de salina et he-o . . . predictos sales . . . solvere tenentur.

***hallo,** -onis *subst.* (1. *halla) *domus, deversorium, taberna – Behausung, Bleibe, Laden:* CHART. episc. Hild. I 514 p. 489,23 (a. 1195) habet . . . sacerdos . . . tres mansiones, quas vulgo -es dicunt, in fine sacerdotalis aree . . . edificatas.

hallus *v.* callus. **[halnane** *v.* balanus.]

1. halo, -are. **1** *trans. i. q. efflare – ausblasen, -hauchen:* ALDH. ad Acirc. 111,13 odorato ture flagrantior -ans *(sc. creatura)* olfactum ambrosiae necnon crescentia glebae lilia purpureis possum conexa rosetis vincere spirantis nardi dulcedine plena. **2** *intrans. i. q. flare – blasen, hauchen:* PONTIF. Rom.-Germ. 99,271 (add. K) -at *episcopus* ter super ipsam am-

pullam (*item* 99,273. *sim.* 99,277).

2. halo *subst.* (ἅλως) *area solis – 'Halo':* ALBERT. M. meteor. 3,4,1 p. 175,19 postquam ... diversitas nubium fuerit determinata, tangemus de 'coronis', quae 'graece -o vocantur' *(Sen. nat. 1,2,1; sim.* 3,4,3[tit.] de circulo ..., qui graece -o ... vocatur. 3,4,3 p. 177,1 -o, quod area interpretatur. *al.). ibid. al.*

***halsberga** (has-, -spe-, -gha), -ae *f. vel* ***haubergus** *vel* ***osbergus** (as-), -i *m.* *(cf. theod. vet.* halsberc, *francog. vet.* auberc, *ital.* osbergo; *v. Wartburg, Frz. etym. Wb. XVI. p. 134[a]sqq. et D. Vitali, Mit dem Latein am Ende? 2007. p. 552sq.)* *?script.* obse-: *l.20.* *lorica – Panzerhemd, 'Halsberg':* TESTAM. Eberh. p. 94[a],30 Adalardus volumus, ut habeat ... helmum cum has-ha et manicam I. CONST. imp. I 447,1 contigit principes cum militibus ... contendere distringentes eos ... -pergas de beneficiis suis sibi ducere. CHART. Hans. 201 p. 63,34 (a. 1226) quod ... reddant *Ricardus et socii* Hardelino ... et sociis suis ... unum hau-um et tres balistas *eqs.* CHART. Tirol. notar. I 805 item stat *(sc. pignus)* Fr<iderico> Latino de Nacu I o-um; item dixit *Eberhardus serviens*, quod Cuncius persolvisset I o-um (obs- *ed., vix recte*) et I panceram. LANZIL. Lament. (MGScript. XXII p. 374,38) unum as-um largiri volebat *Marcvaldus volens Viterbiensium esse civis. al.* *cf.* *haubergio. *Fiedler*

hamadryas (ama(n)drias), *acc. pl.* -ades *f.* (ἁμαδρυάς) *dryas – (Baum-)Nymphe:* VITA Serv. 43 p. 115,13 verebatur *Traiectinus* ..., ne illusio nereidum esset *(sc. pueri in arbore sedentes)* aut a-iadum. OLIV. hist. reg. 114 gens Livonum ... numina gentilium colebat: driades, a-iades *eqs.* (*inde* EMO chron. 17 p. 42,7 a-iades [amandriades *a. corr.*]).

hamaleon *v.* chamaeleon. ***hamallus** *v.* *gamallus.

hamatus (a-), -a, -um. **1** *anulis (intextis) consertus – aus gekrümmten, ineinander verhakten Gliedern gefertigt, Ketten-:* WALTHARIUS 911 -am (a-, armatam *sim. var. l.*) resecans loricam. HIST. Mosom. 1,8 p. 154,14 qui *(comes)* ... lorica trilici et -a indutus ... ingreditur ... proelio. PETR. DAM. epist. 109 p. 217,12 -ae (a-e *var. l.*) loricae mole detritis *(sc. membris)* Ethiopicam contraxisse nigredinem videbatur *Dominicus.* *respectu inverso de homine i. q. anulis (intextis) indutus – mit gekrümmten, ineinander verhakten Gliedern bedeckt (in imag.):* ERMENR. ad Grim. 1,4,1 te ... crevimus ... summae ... lorica caritatis -um. **2** *unco, uncis praeditus – mit (einem) Widerhaken versehen (per compar.):* ELIS. SCHON. vis. 1,78 p. 37,45 vidi quasi sagittas igneas -as ... de celo in terram cadentes (*sim.* 3,6). ALFRED. ANGL. miner. p. 47,13 in Parthia cadunt ... cum corruscatione corpora aerea ... similia sagittis -is (barbaricis *var. l.*). **3** *aduncus, curvus – hakenförmig, gekrümmt:* WILH. CONG. chirurg. 427 cum acu -a vel uncello ... capitur et versus exteriora trahitur *ungula oculi.* CONR. MUR. physiol. 1109 cruribus -is, longis exilibus utens *(sc. formica).* 1156 ungue -o pigrum trahit *chamaeleon* ... gressum *(sim.* ALBERT. M. animal. 25,35 habet ... ungues -os subtili aduncitate *(cf. Sol. 40,21).*

***hamedius,** -i *m.* *(franc.* *hamedja *[cf. Dt. Rechtswb. IV. p. 1532]; ?cf. theod. inf. vet.* ham *et* ê[i]t *[v. Mittelniederdt. Handwb. I. p. 620. II/1. p. 208 et P. Derks, Rhein. Vierteljahrsblätter. 53. 1989. p. 227 adn. 1)* *form. plur.:* *nom.* -ae: *l.60.* *acc.* -us: *l.59.* *coniurator, iuramenti praestandi adiutor – Eideshelfer:* DIPL. Merov. I 126 veniens ... Amalgarius ad ipso placito ... una cum -us suos ipso sacramento ... adimplissit, et tam ipse quam et -ae suae diliguas eorum derexsissint. CAPIT. reg. Franc. 32 p. 91,10 (add. gloss.) -i, id sunt coniuratores, quos nos geidon dicimus.

hameleon *v.* chamaeleon.

***hamger** *subst. m.* *(?cf. nederlandice* ham *et theod. vet.* gêr, *anglosax.* gar[fish]; *v. W. Sanders, Rhein. Vierteljahrsblätter. 42. 1978. p. 443)* *Belone belone L. – Hornhecht:* ALBERT. M. animal. 24,10 '-r (*Thom. Cantimpr. 7,12* haniger) piscis est ..., qui amio ... similis est'; et est longus et rotundus, qui germanice gervisch vocatur *eqs. (cf. K. Kitchell, Albertus Magnus on Animals. II. 1999. p. 1663 adn. 52).*

hamio, -onis *vel* ***hamius** (a-), -i *m.* *?*ἁμία *– ?Atlantischer Bonito (Pelamys sarda Bloch; cf. D'A. W. Thompson, A Glossary of Greek Fishes. 1947. p. 13sq.):* AMARC. serm. 3,68 cui *(ganeoni)* stipatur lepori -o, caseus ovis *eqs.* ALBERT. M. animal. 24,10 'amius piscis est ... saxatilis, qui lapidem gestat interius *eqs.' (ex Thom. Cantimpr. 7,11 [cf. Isid. orig. 12,6, 33]; cf. notam ed. et K. Kitchell, Albertus Magnus on Animals. II. 1999. p. 1663 adn. 51). v. et p.941,68.* *cf.* 1. amia.

[**hammodites** *v.* ammodytes. *adde ad vol. I. p. 572,38:* CARM. didasc. 288 malus h-ites (-ites *var. l.*).]

hamoniacus *v.* ammoniacus.

[**hamotides** *v.* ammodytes. *adde ad vol. I. p. 572,38:* CONR. MUR. physiol. 1177 hamotides dirus ... scit in hostem fundere virus.]

hamus (a-), -i *m.* *uncus, spiculum – (Wider-)Haken:* **1** *proprie:* **a** *uncus piscarius – Angel(haken):* WALTHARIUS 343 in qua *(virga)* piscator -um transponit in undam. DIPL. Otton. III. 144 aliqui pisces aliqua arte sive retibus sive -o seu neste ... capi possunt. CHRON. Pol. 1,7 p. 22,8 rex ... in navicula ... cum -o piscabatur. ALBERT. M. animal. 4,84 in -o posito animali, quod multipes vocatur, ... multi pisces deprehenduntur. *al. v. et l.23.* *per pravam interpr. pro nomine piscis:* ALBERT. M. animal. 8,117 'animal, quod dicitur alokylôs (*i.* ἀλώπεκες) graece', quod latine -us sonat, eo quod fila glutit -orum *eqs.* **b** *de unco ad lupos capiendos apto ('Wolfsangel'; de re v. LexMA. IX. p. 313sq.):* CAPIT. reg. Franc. 32,69 lupellos perquirant et conpraehendant *(sc. iudices)* tam cum pulvere et -is quamque cum fossis et canibus. REGISTR. Salisb. 1,8 p. 168,7 qui *(mansus)* solvit -os ad capiendos lupos. WOLFGER. itin. comput. 2,157 pro -is ad lupos XII den. ALBERT. M. animal. 7,48 abscondunt -os multos in morsellis incisis et lupis expositis, et tunc transglutiunt -os cum morsellis et moriuntur. **c** *de spiculis in re militari usitatis:* RAHEW. gest. 4,68 p. 313,16 uncos ... et -os ferri ... sudibus dissolvendo conatus eorum *(sc. obsessorum)* in irritum revocabant *(sc. obsessores).* HEINR. LETT. chron. 10,12 p. 42,27 quia ... pedes equorum ... undiqe talibus *(sc. tridentibus)* -is essent perforata. **2** *per compar., in imag., alleg.:* **a** *gener.:* VITA Liutb. 19 p. 24,1 veluti arte piscatoria quis -um cibo ... inclusum ... faucibus praetendit ..., ita *eqs.* HEINR. TEG. Quir. I 4 p. 250,9 ducem rex dialectico -o adgreditur. GUTOLF. Agn. 93 captus amoris in -o langueo *(sc. iuvenis). al.* **b** *theol.:* **α** *spectat ad diabolum, mortem sim.:* TRANSL. sang. Dom. in Aug. 2 p. 153,14 quae *(mors)*, dum vitae auctorem appetis, propriae improbitatis -o, tui ipsius mordacissimo perforaris aculeo. HERM. AUGIENS. vit. 152 quin et vos *(sc. mulieres)* furvus aucupis -us iam captas teneat. ECBASIS capt. 1113 mortis hic *(sc. qui regis iussa fefellit)* est amus *eqs.* PAUL. FULD. Erh. 1 epil. p. 537[B],54 virus invidiae corde felloso -um detractionis labio gestat mortifero. *al.* **β** *spectat ad Christum, divinitatem sim.:* EKKEH. IV. bened. I 19,91 in cruce confregit *Christus* postquam ... Leviathan -o (gloss.: deitatis) *eqs. (sim.* RUP. TUIT. vict. 12,14 p. 386,23. ALBERT. M. Iob 40,20. *al.; loci spectant ad Vulg. Iob 40,20).* HILDEG. scivias 1,4 l. 364 divinitatis *(sim.* HRABAN. univ. 8,5 p. 240[D]; *cf. B. Widmer, Heilsordnung u. Zeitgeschehen in der Mystik Hildegards von Bingen. 1955. p. 90sq.).* HONOR. AUGUST. spec. p. 906[A] Virginis genealogya ab evangelistis quasi linea ad -um contexitur, in cuius fine filius eius ut -us annectitur *eqs. al.* **3** *translate i. q. insidiae, dolus – Falle, Intrige:* CARM. de Iuda 2,170 surgite *(sc. discipuli)*, vadamus, iam detegitur necis -us: traditor appropriat, ut fraus eius patefiat.

han *v.* 1. hic.

hanappus (a-, anaphus, -apus), -i *m.* *script.:* napp(us): *p. 943,1.* anf(us): *l.70.* imap(us): *p.943,2.* hanniba (-ipa): *p. 943,11.*

de vase (vinario) i. q. catinus, patina, scyphus, calix – Napf, Schale, Schüssel, Becher, Kelch (cf. P. Stotz, Handb. 1,III § 14.9 et H. Tiefenbach, Studien zu Wörtern volkssprachiger Herkunft in karoling. Königsurkunden. 1973. p. 52 adn. 467): **1** *in univ.:* COMPOS. Luc. F 27 tolle acetum acerrimum, funde in anfum (*sim.* F 29). GESTA Font. p. 81,5 dimisit *(sc. abbas)* ... -os (-apos *var. l.*) argenteos deauratos II. CATAL. thes. Germ. 82,32 a-um I cum aquamanile ex cupro *(sc.*

repperimus). 23,30 argenteum I n-um valde preciosum *(sc. invenimus).* IOH. METT. Ioh. 75 vas quoddam, quod imapum dicunt, guttulae excipiendae vasi vinario suppositum invenit *vestiarius.* BENZO ad Heinr. IV. 2,18 p. 262,9 argenteis cuppis, anaphis quoque ... dotatur ... victrix milicia. *al.* **2** *de poculo:* CARM. Cent. 85,10 tunc *(sc. in rapina)* ... cuppa ivit ... mea; quocirca ... tibi *(sc. Hildeberto)* ... sit mittere velle -um. CARM. potat. 1,2,4 sumentes anaphum (anaphos *cod.*) ... rogate *(sc. fratres)* Deum, ... quo *eqs.* HARIULF. chron. 3,3 p. 88,10 -us ad bibendum argenteus I. **3** *de cratere:* WOLFHARD. Waldb. 3,5 p. 268,19 vas, quod hanniba (hannipa *var. l. ed. Holder-Egger*) nominatur, quo mixtio agebatur, inter manus propinantium ita exinanitum est ..., ut *eqs.*

[**hanc** *v.* *anc. *adde ad vol. I. p. 622,70:* ***anc** *adv. (per contam. ex* an *et* ac; *cf. B. Löfstedt, ALMA 29. 1959. p. 48sq.) etiam, insuper – und (auch), außerdem:* TRAD. Patav. 3 (a. 748/88) ad Mohhundorf *(sc. sunt)* III mansas et IIII ab X.; et hanc item ad Mohhundorf II mansas et dominicales.]

***handacoca** (-ota), -ae *f.* *(arab.* ḥandaqūqā; *cf. E. Lev, Z. Amar, Practical Materia Medica of the Medieval Eastern Mediterranean. 2008. p. 31) de variis herbis generis loti i. q. trifolium, lotus, fenugraecum – (Honig-, Bockshorn-)Klee (cf. W. Daems, Nomina simplicium medicinarum. 1993. nr. 742; per errorem de alia herba, ut vid.):* WILH. SALIC. chirurg. 5,10 p. 361[C] -ta, id est septemnervia, calida est *eqs.*

hanel- *v.* anhel-. **hanniba** *v.* hanappus.

***hansa** (a-), -ae *f.* *(theod. vet.* hanse; *cf. HRG I. p. 1990sq. et P. Stotz, Handb. 1,III § 30.7)* **1** *tributum pro iure mercaturae solvendum – Abgabe, Steuer für das Recht (Fern-)Handel zu betreiben (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 188sqq. et op. cit. [l.27] p. 1992sqq.):* CHART. Brem. 58 (c. 1181) debito cuiusdam exactionis, quod sleischat dicitur, eos *(cives)* alleviavimus *(sc. archiepiscopus)*; -am eciam, quę ad nos respectum habuit, arbitrio civium permisimus et utroque isto incommodo civitatem nostram libertavimus. DIPL. Frid. I. 981 p. 265,32 ut cum mercibus suis libere eant et redeant *burgenses de Lubeke* per totum ducatum Saxonie absque -a et absque theloneo (*sim.* p. 266,3). **2** *societas, collegium mercatorum – Gemeinschaft von Kaufleuten, Handelsgilde, 'Hanse':* CHART. Hans. 57 (a. 1201) quod nullis infra Durdreth liceat pannos ad venditionem incidere ... , nisi in fraternitate at ansa sint oppidanorum ad Durdreth attinentium. 694 p. 245,14 quicunque ... liber confraternitatem ... acquirere voluerit ... , sexaginta denarios ... dabit comiti, -e duos denarios. *v. et l.49.* **3** *status, ius viri ad collegium mercatorum pertinentis – Mitgliedschaft, Mitgliedsrecht in einer Handelsgilde:* CHART. Traiect. 851 (a. 1233) quod, quicumque ex eis *(mercatoribus Rheni)* statutum nostrum infregerit, -a sua sit versus Renum privatus ...; si ipse solus emerit vinum Colonie, hoc nullus fratrum -e potabit Traiecti, et si quis potaverit ..., -a sua carebit (*item* 1247). **4** *stips collegio mercatorum (pro iure mercaturae) solvenda – der Handelsgilde zu entrichtende Gebühr (für das Recht Handel zu treiben):* CHART. Hans. add. ad 776 p. 408,4sqq. (a. 1276) si quis burgensis, non confrater dicte gulde, tamquam mercator ultra Mosam perrexerit, persolvat -am ...; si vero fuerit de officio fullonum ... , solvat dupliciter -am antedictam *eqs. ibid. al.*

***hansecomes,** -itis *m.* (*theod. vet.* hanse *et* comes) *magistratus officio fori mercaturaeque fungens, praefectus collegii mercatorum – Hans(e)graf, Vorsteher der Handelsgilde (de re v. l.68):* CHART. Dortm. 110 p. 50,24 (a. 1261) Bertrammus senior, filius Heinrici -is, ... omnem partem hereditatis ... resignavit.

***hans(e)gravius,** -i *m.* (*theof. vet.* hanse *et* grâvo) *script.* hang-: *p.944,4. magistratus officio fori mercaturaeque fungens, praefectus collegii mercatorum – Beamter für Markt- und Handelssachen, Hans(e)graf, Vorsteher der Handelsgilde (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 197sqq. et HRG I. p. 2002sq.):* **1** *spectat ad civitatem Ratisbonensem (cf. K. Bosl, Die Sozialstruktur d. mittelalterl. Residenz- und Fernhandelsstadt Regensburg. 1966. p. 18sq.):* CHART. civ. Ratisb. 57 p. 26,7 (a. 1230) cives potestatm habebunt eligendi hansg-um, qui disponat et ordinat extra civitatem ... ea ..., que respiciunt negocia nundinarum. 81 p. 42,28 testes sunt: ... Gerhardus hansg-us, Rapoto prepositus. 103 Fridericus Veslarius tunc ... hang-us. GUTOLF. hist. p. 650,33 cum magistro civium et hansg-o ... civitatem ... ingreditur *Otakarus rex.* **2** *spectat ad civitatem Tremoniensem:* CHART. Westph. VII 1066 (c. 1260) que *(Burken civitas)* ... quoddam ius et dignitatem, videlicet hansegrafscap, de hanse-o Tremoniensis civitatis in beneficio tenuit; et ut in memoriam quosdam revocemus, qui hac dignitate ... fungebantur: ... Ecbertus et Ezekinus ..., qui eandem comiciam de Heinrico hanse-o recepit.

***hanso,** -are. (*hansa) *stipem collegio mercatorum (pro iure mercaturae) solvere – eine Gebühr an die Handelsgilde entrichten (für das Recht Handel zu treiben):* CHART. Hans. 694 p. 245,12 (a. 1271) quicunque duas uncias ... valens de foro ad forum attulit ..., debet -are.

***hantrada,** -ae *f. vel* ***hantradum** (handr-), -i *n.* *(?theod. vet.* hantreihhida; *cf. Ahd. Wb. IV. p. 703sq.) ?manus data – ?'Handreichung' (de re v. G. Waitz, Verf.-Gesch. II. p. 231 et S. Gutenbrunner, ZRGGerm. 85. 1968. p. 190):* LEX Franc. Cham. 11 qui per -am (-dradum *var. l.*) hominem ingenuum dimittere voluerit, sua manu duodecima ipsum ingenuum dimittere faciat. 12 qui per cartam aut per -am (-um *var. l.*) ingenuus est *eqs.*

***haplus** (a-), -a, -um. (ἁπλοῦς) *neutr. plur. usu subst. pro titulo libri i. q. simplicia – die einfachen Heilmittel:* ALFAN. premn. phys. 3,44 p. 34 ut ... in aplis (*codd.,* -is *ed.*; *PG 40,556*[C] τοῖς ἁπλοῖς), hoc est in libro simplicium, demonstravit (*sc. Galenus; cf. Galen. ed. Kühn XI. p. 379,1* περὶ κράσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἁπλῶν φαρμάκων βιβλίον).

hara (ara), -ae *f.* *metr.* hār(a): *l.36. saeptum, stabulum (porcorum, pecudum) – (Schweine-, Kleintier-)Gehege, Koben, Verschlag:* **1** *proprie:* DIPL. Otton. I. 338 p. 461,17 concedimus ... oppidum ... cum aquis et aris ibidem structis terrisque omnibus (*sim.* p. 461,25). HEINR. AUGUST. planct. 1833 -as utilitas, coenacula condit honestas. AMARC. serm. 1, 501 quis *(daemonibus)* pulsis olidę concedit *Christus* are pecus *eqs. (spectat ad Vulg. Matth. 8,28sqq.).* CHART. Quedl. 18 p. 16,22 locavit *Thankolfus* aram porcorum. *al.* **2** *per compar., in imag., translate:* NOTKER. BALB. carm. p. 139 atria caelorum lutulenta muto platea, ... discursor -arum. CARM. Bur. 101,43,2 (s. XII.[1]; *cf. B. Vollmann, Carmina Burana. 1987. p. 1080*) urbs *(sc. Troiae)* vetus et clara ... fit pecualis -a (ara *var. l.*; *sim.* ALBERT. STAD. Troil. 6,520). HEINR. TREV. gest. 35 p. 435,8 locum suum ... utpote stabulum aut aram porcorum fedatum ... reperierunt *fratres.*

***haracium** (a-), -i *n.* *(cf. francog. vet.* haraz, *fort. ex* hara; *cf. DEAF H. p. 177sqq.) equitium, equaria – Pferdeherde, Gestüt:* FRID. II. IMP. epist. A 6 p. 201,17 super equorum emenda ... provisionem debitam apponentes equos ... de a-is nostris e vestigio vobis *(sc. militibus)* duximus transmittendos.

***harahus** (ara(c)hus, -aus *sim.*), -i *m.* *(theod. vet.* harug, *cf. Ahd. Wb. IV. p. 743sq.) locus sanctus (ad iusiurandum in iudicio praestandum aptus) – Heiligtum, heilige Schwurstätte des Gerichts (de re v. R. Schmidt-Wiegand, Nationes. 1. 1978. p. 177sq.):* LEX Ribv. 34[a] ad placitum veniens cum tribus testibus in -o (-ao, a-, a-oc, aracho *sim. var. l. [v. p. 184]*) coniuret *dominus,* quod *eqs. (cf. ind. p. 197).* 36,2 ille, qui eum *(sc. hominem manitum)* manit, cum tribus rachinburgiis in -o (-oc, arahco *sim. var. l.*) coniuraverit, quod *eqs.* (*sim.* 36,3 in -o [arhaho *sim. var. l.*]. 75,1 in -o [araco, ahro *sim. var. l.*]. 80 in -o [arao *sim. var. l.*]). 37,2 sibi septimus in -o (ahraho *sim. var. l.*) coniuret *(sc. homo accusatus),* quod eum *(auctorem)* ibidem legibus manitum habuisset *eqs.* 45,1 in -o (haroho *a. corr. A1*, arahbo *sim. var. l.*).

***haranscara** *v.* *harmiscara.

***hararius,** -i *m.* *(theod. vet.* harrer; *cf. J. u. W. Grimm, Dt. Wörterb. IV/2. 1877. p. 496) de officiali Argentinensi fort. i. q. apparitor – viell.: Amts-, Gerichtsdiener, Büttel (de re v. Ch. Schmidt, Straßburger Gassen- und Häusernamen im Mittelalter. 1871. p. 159 et E. Brinckmeier, Glossarium diplomaticum. I. 1856/61. p. 962[a]):* CHART. Argent.

add. 220 p. 133,10sq. (a. 1251/58) -us dat . . . annuatim . . . XL prebendis unicuique stouphum et cuneum unum; item idem -us habet quasdam vineas in Bergheim.

***hardis,** -is *f.* *(theod. vet.* hard, hart; *cf. G. Köbler, Wb. d. ahd. Sprachschatzes. 1993. p. 517b)* *silva (compascua) – (gemeinsamer Weide-)Wald, 'Hard' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 209):* TRAD. Weiss. 209 (a. 788) dono in pago Salinense . . . porcionem meam de illa -e. VITA Adalb. Wirz. 7 p. 28,18sq. (chart.) inferioris . . . -is nemorarius erat Enzo; superioris . . . -is nemorarius erat Engizo.

***haribannator** (a-, her- *sim.*) *vel* ***haribannitor** (a-, her-), -oris *m.* (*haribannus) heribanniator: *l.18.* *officialis qui tributum loco militiae solvendum exigit, exactor haribanni q. d. – Dienstmann zur Eintreibung des 'Heerbanns' (de re v. A. de Sousa Costa, Studien zu volkssprachigen Wörtern in karoling. Kapitularien. 1993. p. 119sq.):* CAPIT. reg. Franc. 40,5 ut illi, qui haribannum solvere debent, coniectum faciant ad -atorem (he-iatorem, a-atorem, arbanda-em *sim. var. l. [v. op. cit.]; inde* ANSEG. coll. capit. 3,35 -atorem [hairb-atorem, airb-atorem *var. l. (v. op. cit.)*]. LEG. Lang. p. 504b,32 ad a-itorem). 57,2 ut liberi homines nullum obsequium comitibus faciant nec . . . coniectum ullum . . . eis resolvant ⌞excepto servitio, quod ad regem pertinet et ad⌟ *(om. 3)* -itores (he-itores *1*, -atoribus *3*).

***haribannus** (a-, ariva- *sim.*) *vel* ***heribannus** (e-, heir-, hereb- *sim.*), -i *m.* *(theod. vet.* hari, heri *et* ban; *cf. Ahd. Wb. I. p. 802. IV. p. 971 et A. de Sousa Costa, Studien zu volkssprachigen Wörtern in karoling. Kapitularien. 1993. p. 110sqq. et H. Tiefenbach, Studien zu Wörtern volkssprachiger Herkunft in karoling. Königsdiplomen. 1973. p. 64sqq.)* *script.:* agr-, agreb-: *l.46.* arr-: FORM. Senon. I 19. hir-, hair-: ANSEG. coll. capit. 3,14 *(var. l.).* hareb-: DIPL. Merov. I 188 p. 471,15. hairb-: *l. 60.* heirb-: *l. 70.* herii-: *l. 46.* -and(us): *l.67.* -an(us): FORM. Sal. Merk. 41. *form. acc. pl.* -a*: l.44.*

tributum militare – Kriegssteuer, -abgabe, 'Heerbann': **1** *de tributo a liberis loco militiae debitae solvendo (de re v. M. Innes, State and Society in the Early Middle Ages. 2000. p. 153sqq. et G. Halsall, Warfare and Society in the Barbarian West. 2003. p. 54sq. 76sq. 94sqq.):* **a** *proprie:* DIPL. Merov. I 99 p. 254,24 (a. 662/75; interp.) ut nullus iudex publicus . . . freta nec sthopha nec here-o recipere . . . non praesumat *eqs. (inde* DIPL. Karoli M. 143. *sim.* TRAD. Weiss. 12. CHART. Alsat. B 458 [dipl. Ludow. Pii] freda, ha-a, opera revisoria, stipendia *eqs.).* CAPIT. reg. Franc. 44,19 de he-o (ha-o, agr-o, a-o, ariv-o, herii-o, here-o, agre-o *var. l. [v. op. cit. (l. 27) p. 112sq.]*) volumus, ut missi nostri . . . exactare debeant *eqs.* (*sim.* 46,5). CHART. Sangall. A app. 15 p. 393,22 quod nihil . . . habuisset *Adalolfus* proprietatis, pro quo he-um reddere debuisset *eqs.* FORM. imp. 43 p. 319,33 immunes constituimus . . . liberos forestarios a bannis et a-is (e-is *p. corr.*). *saepe.* **b** *meton. i. q. ius tributi militaris exigendi – das Recht den 'Heerbann' einzuziehen:* DIPL. Otton. III. 104 regalem he-um super milites liberos et servos eiusdem *(sc. Halberstadensis)* ecclesiae . . . episcopo . . . donamus (*inde* DIPL. Heinr. II. 13 p. 15,32. *sim.* GESTA Halb. p. 88,28). **2** *de tributo militari a mancipiis loco rerum naturalium solvendo (de re v. G. Waitz, Verf.-Gesch. VIII. p. 157 et J. Schneider, T. Erb, ALMA 64. 2006. p. 97):* REGISTR. Foss. I 6 solvunt vestiti mansi hairb-um pro duobus bovibus solidos XX, pro homine redimendo de oste solidos III. REGISTR. abb. Werd. 2,4 p. 22,5 Liuddag . . . he-um octo den<arios>. p. 22,9 Gaddo . . . pro he-o sex den<arios>. *al.* TRAD. Fuld. I 7,32 de possessione Gerwihi . . . he-um solvendum, id est ad rosbannum, XXX denarii. *cf. et l. 54.* **3** *multa pro militia detrectata solvenda – Buße für (eine) nicht geleistete Heerfolge:* CAPIT. reg. Franc. 98,2 de ha-o (a-do, e-o, aure-o *var. l.*): si quis liber contemta iussione nostra caeteris in exercitum pergentibus domi residere praesumpserit, plenum ha-um (ariv-um, bare-o, he-o, aure-o *var. l.*) . . . sciat se debere conponere (*sim.* 74,1 he-um [heirb-um, e-um *var. l.*]. 141,27 ut vassi nostri . . . , qui . . . in hoste non fuerunt, he-um [e-um, aure-um, ariv-um *var. l.*] rewadient. *al.* ANSEG. coll. capit. 3,67. app. 2,36 heir-um). EINH. epist. 23 non videtur mihi iustum esse, ut he-um solvere debeant, qui non aliubi fuerunt, nisi ubi ipse imperator precepit *(cf. op. cit. [p.945,39] p. 95 adn. 133).*

[haribergum *v.* *albergum. *adde ad vol. I. p. 426,66:* DIPL. Karoli M. 143 p. 195,36 actum in hari-o publico *(cf. A. de Sousa Costa, Studien zu volkssprachigen Wörtern in karoling. Kapitularien. 1993. p. 263sqq. et H. Tiefenbach, Studien zu Wörtern volkssprachiger Herkunft in karoling. Königsurkunden. 1973. p. 40 adn. 325).* *cf.* *herberga.**]**

***hariraida** (a-, -ada) *vel* ***heriraita** (e-, -reita, -ata, -ida *sim.*), -ae *f.* *(cf. theod. vet.* hari, heri *et* reite; *v. Ahd. Wb. IV. p. 971 et Lexer, Mittelhochdt. Handwb. II. p. 398)* *impetus hostilis manu armata (maiore) effectus, impressio contra domum m. a. (m.) effecta – Überfall, Heimsuchung durch eine (größere) bewaffnete Schar, 'Heerreite' (cf. Dt. Rechtswb. V. p. 527 et H.-R. Hageman, ZRGGerm. 91. 1974. p. 15 sqq.):* LEX Ribv. 67 si quis hominem ad domum propriam cum ha-a (a-, a-ada, arraida, he-da, heriada *sim. var. l. [v. p. 185]*) interfecerit (*cf. ind. p. 197; cf. et* LEX Sal. Karol. 42,1 si quis collecto contubernio hominem . . . occiderit). LEX Baiuv. 4,23 si quid liberum hostili manu cincxerit, quod he-a (heriraite, he-ata, heireita, herereita, e-eita, he-eita *sim. var. l.*) dicunt, id est cum XLII clyppeis *eqs.* (*cf. ind. p. 487*).

***harmelinus, *harmilinus** *v.* *hermelinus.

***harmiscara** (a-, harms-), -ae *f.* *(theod. vet.* harmscara, haranscara; *cf. Ahd. Wb. IV. p. 720sqq. et A. de Sousa Costa, Studien zu volkssprachigen Wörtern in karoling. Kapitularien. 1993. p. 276sqq. et H. Tiefenbach, Studien zu Wörtern volkssprachiger Herkunft in karoling. Königsurkunden. 1973. p 86)* *script. et form.:* hara(n)s-: *l.51.* harsc(h)a-: *l. 48.49.*

poena ignominiosa – demütigende Strafe, 'Harmschar' (de re v. Hoops, RGA ²XIV. p. 16sq. et J.-M. Moeglin, ALMA 54. 1996. p. 11sqq. et L. Kéry, Gottesfurcht und irdische Strafe. 2006. p. 45 adn. 135): **1** *de poena a rege constituta:* CAPIT. reg. Franc. 191,1 utrum nobis placeat, ut aut . . . bannum persolvant aut aliam -am (a-a, armis caram, armis ctra *var. l. [v. op. cit. [l.27)]*) sustineant (*sc. qui sine consensu episcopi presbyteros constituunt; inde* CONC. Karol. B II 41 p. 599,9 harms-am). 259,9 nostram harms-am (a-am *var. l.*) durissimam sustinebunt *(sc. episcopus eiusque ministri).* 218,9 quicumque caballum . . . tollere ausus fuerit, triplici lege componat: et liber cum -a, id est sella ad suum dorsum ante nos a suis senioribus dirigatur et usque ad nostram indulgentiam sustineat; servi vero *eqs.* (*inde* CHRON. Cas. 3 p. 470,37sqq.). *ibid. al.* **2** *de poena a filiis ducis constituta:* VITA Meing. 11 p. 559,51 ad pedes filiorum *(sc. ducis interfecti)* ibi sedentium cecidit, hars-am (harsch-am *var. l.*), hominium, emolumentum ad placitum illorum obtulit. **3** *?de poena ab episcopo constituta:* EPIST. Heinr. IV. 1 ut sibi *(sc. militi)* illam haran-am (haras-am *var. l.*) cum vadimonio, quam vobis iureiurando promisit, nostri amoris . . . causa dimittatis *(sc. pontifex Bambergensis).*

harmonia (a-), -ae *f.* (ἁρμονία) *script.:* arino-: *p.947,13.* anno-: *p.947,20.* her-: ALDH. ad Acirc. 3 p. 73,34 *(var. l.).*

I *(recta) compositio, temperatio, ratio, compages (bene composita) – (richtige) Zusammensetzung, Mischung, Proportion, (wohlgeordnetes) Gefüge:* **A** *philos. et theol.:* **1** *in univ.:* ALFAN. premn. phys. 24,5 p. 146 levatur . . . et deponitur arteria ⌞per quandam a-am⌟ (*PG 3,697C* καθ' ἁρμονίαν τινά) atque rationem. Ps. GALEN. anat. 4 p. 178B est . . . cordis pulsatio -am principiorum complexionis corporis animati assimulans vel eorundem discordiam. ALBERT. M. gener. 2,2, 16capit. forma substantialis non est mixtura vel -a mixtorum. veget. 5,89 non convenit *actio retinendi* frigiditati excellenti -am, sed potius ei, quae est complexionalis, quae *eqs. ibid. al. v. et p.950,47.* *locut. adv.* ad -am *i. q. per congruentiam, convenientiam – in Übereinstimmung (mit):* ALBERT. M. nat. anim. 2,6 p. 26,12sqq. non operabitur *actus* . . . nisi ad -am corporis, cuius est actus, sicut visus non operatur nisi ad -am oculi. **2** *spectat ad animam:* ALFAN. premn. phys. 2,4 p. 24 Dinarchus . . . ait eam *(animam)* esse '-am (*PG 3,537A* ἁρμονίαν)

quattuor elementorum', hoc est temperantiam et concordiam elementorum *eqs.* 2,49 p. 35 si . . . -a (*cf. PG 3,557*[A] κρᾶσις), hoc est concordia salutis et fortitudinis atque pulchritudinis, anima est *eqs. al.* MANEG. c. Wolfh. 3 p. 49,13 quorum *(philosophorum)* Plato . . . animam diffinivit essentiam, . . . alius a-am. ALBERT. M. anim. 1,2,8[capit.] de improbatione opinionis, quae dixit animam esse -am corporis commixti. *ibid. al.* **3** *spectat ad mundum:* HRABAN. carm. 39,20,2 dum pius *(i. Deus)* mundi machinam praevidens et a-am, polum et siccum fecerat *eqs.* **B** *medic. pro nomine emplastri (usu meton.):* PAUL. AEGIN. cur. 237 p. 174,19 efficaciter . . . ad hoc *(sc. superfluam purgationem)* faciunt . . . adherentia emplastra ut -a (arinonia *B*; *3,62,2* ἁρμονία), icesios *eqs.* **C** *usu communi:* **1** *de corpore:* THEOD. PALID. annal. a. 1134 p. 79,19 per totius corporis a-am quandam nature mutationem sensit *matrona paralytica.* **2** *de re publica fort. i. q. ordo, disciplina – viell.: Ordnung (spectat ad censum, ut vid.; cf. Vulg. Luc. 2,1):* CHRON. Tiburt. a. 2 (MGScript. XXXI p. 228,24; c. 1242) Octavianus Augustus . . . totum mundum in unam redegit a-am (*ed.*, ann-am *cod.*; *inde* CHRON. Basil. app. a. 2 p. 296,12 mundum . . . in unam describendo redegit a-am).

II *apta (sonorum) coniunctio, concentus, sonus dulcis, symphonia, consonantia – zusammenpassende (Ton-)Verbindung, Wohlklang, (guter) Zusammenklang, Konsonanz, 'Harmonie' (de re v. LexMusLat. II. p. 164sqq.):* **A** *praevalente notione proportionis sonorum:* **1** *mus. et math.:* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* REMIG. ALTISS. mus. 494,20 -a est consonantia et coadunatio vocum *(sim.* MUS. ENCHIR. 9,2 diversarum vocum apta coadunatio; *cf. Macr. somn. 1,6,38. Boeth. arithm. 2,32 p. 126,16).* ALBERT. M. eth. II 8,1,1 p. 518[b],42 ex contrariis sonis, acutis scilicet et gravibus, optima fit -a. *al. per compar. et in imag.:* ALDH. ad Acirc. 135 p. 189,16 cum . . . quasi quaedam organicae modulationis melodia, ita consors temporum a-a teneatur. virg. I 30 p. 268,14 de quo *(Domino)* lactantes evangelici consona vocis a-a psallentes concorditer cecinerunt: *'eqs.' ibid. al.* **β** *spectat ad systema modorum, tonorum:* SYLL. Bern. 5,101 totius a-ae tonos tot *(sc. sex)* dicimus *eqs.* MUS. ENCHIR. 12,1 dum . . . eorum *(modulorum)* . . . tetrachordo veluti elemento a-a contexatur *eqs.* (*sim.* SCHOL. enchir. 1,31 quattuor sonitibus competenter sibi diversis dum constet a-a. 1,44). **γ** *spectat ad cantum pluribus vocibus diversis (consonis) constitutum:* LAMB. mus. quadr. p. 281[a] dicendum est de quadam a-a resecata, que . . . hokectus vulgariter appellatur. ANON. mus. Sowa 2[b] p. 224,17 quae quidem hoquetatio . . . anthonomasice nuncupari poterit a-a. **δ** *genus enharmonicum – enharmonisches Tongeschlecht:* SCHOL. Boeth. mus. 1,15,16[b] diatonum et diatonicum, chroma et chromaticum unum sunt; a-a et enarmonium idem sunt *(cf. Boeth. mus. 1,15 p. 200,26). ibid. al.* **ε** *intervallum q. d. consonum – konsonantes Intervall:* SYLL. Bern. 5,117 hic *(sc. senarius numerus)* procreasse primus a-as patet *eqs. (v. notam ed.).* ANON. mus. Bernhard I 38 a-a, quae vocatur diapente (*item* II 104). *per compar. et in imag.:* ABSAL. serm. 20 p. 122[A] istae *(sc. quinque sensus)* sunt quinque vocales animalis musicae facientes -am, quae dicitur diapente. IOH. AEGID. mus. 4,5 ligantur . . . qualitates elementorum et consonant sibi ad invicem quasi per quasdam congruentes chordarum consonantias et rationabiles -as. **ζ** *modus – Tonart, Modus:* CARM. de mus. 327 quas distinctiones vocant, bene scire satage, quia iste -e firme sunt clavigere (*cf. LexMusLat. I. p. 1059 s. v.* 'distinctio'). **b** *meton. i. q. musica, harmonice – Musik(theorie), Harmonik (per prosop.: l. 64. 66):* REMIG. ALTISS. mus. 490,10 'germanam et gemellam' dicit Arithmeticam et A-am, quoniam ex numeris et modis, id est tonis, tota musica conficitur *(sim. 499,7. al.).* SCHOL. enchir. 2,154 quomodo ex Arithmetica matre gignitur A-a *eqs.* SCHOL. Boeth. mus. 2,14,12 a-a (*cf. Boeth. mus. 5,2 p. 352,4* armonica) 'est facultas differentiae acutorum et gravium sonorum . . . ratione perpensa'. **c** *translate:* OTLOH. quaest. 43 p. 119[D] quia in harmonicis instrumentis aliquoties lusi . . ., libet etiam . . . in -a spirituali et intellectuali ludere. **2** *natur., philos., theol. de -a planetarum, caeli (interdum expressius i. q. sonus, concentus planetarum, caeli – Sphärenharmonie, -klänge, e. g. l. 5. 6):* **a** *in univ.:* ALCUIN. carm. 1,1440 alios fecit . . . nosse magister -am caeli, solis lunaeque labores *eqs.* AUREL. REOM. mus. 20, 28 mundus et caelum supra nos . . . gestare ⌊in semet⌋ (insemet *ed.*) dicuntur a-e sonoritatem. GUNZO epist. 16 p. 52,7 stantibus . . . aliquibus planetis non integratur iugis a-e concentus. HONOR. AUGUST. imag. 1,85 hi *(sc. planetarum)* septem orbes cum dulcisona a-a volvuntur. ALBERT. M. metaph. 1,4,3 p. 50,45 'totum caelum -am (*p. 986[a],3* ἁρμονίαν) esse' dixit *Pythagoras* 'et numerum *eqs.*' *al. v. et p. 950,57.* **b** *spectat ad laudem Dei:* HROTSV. Sap. 9,5 tibi *(sc. Deo)* iubilet iocunda serenitas angelorum dulcisque a-a syderum. HONOR. AUGUST. gemm. 2,32 hac *(sc. matutina)* hora astra matutina . . . Deum . . . dulci -a laudaverunt. HILDEG. epist. 103[R],151 bene celestis -a . . . Deo cantat. *al.* **c** *spectat ad cohaerentiam animae cum -a caelesti:* ALBERT. M. anim. 1,2,7 p. 34,51 obliviscuntur *animae* superioris -ae, cuius tamen similitudinem et species in se habent. **3** *usu communi:* **a** *in univ.:* BERTHA Adelh. 7 p. 761,25 si qua . . . sororum . . . cantanti choro sonorae vocis non congruebat a-a, correpta . . . a pia matre . . . delectabili vocis donata est claritate. **b** *spectat ad auditum:* ALDH. virg. I 34 p. 276,3 surdorum auribus a-as rerum restaurando (*sim.* II 474). ALBERT. M. animal. 4,86 'accidit ei *(delphino)* gravitas capitis ex vocibus' *(sc. piscatorum)* et sonis corrumpentibus a-am auditus sui.

B *praevalente notione soni audibilis:* **1** *cantus, melos, modulus – Gesang, Melodie, Lied, Musik(stück):* **a** *mus.:* **α** *in univ.:* MUS. ENCHIR. 1,41 horum *(quattuor sonorum)* sociali diversitate tota adunatur -a (idest modulatio musicae *add. P*). AUREL. REOM. mus. 18,23 octo toni cum omnibus suis varietatibus omnem a-ae regunt suavitatem. SCHOL. enchir. 1, 16sq. quae *(voculae)* sunt a-ae elementum; etenim sicut loquela litteris, ita constat ptongis a-a. Ps. ODO CLUN. mus. p. 272[a] aliquando vitiosa et maxime lasciviens . . . -a plura, quam diximus, semitonia quaerit. *al.* **β** *cantus pluribus vocibus diversis (consonis) effectus – mehrstimmiger (konsonanter) Gesang:* YSENGRIMUS 7,117 a-am quandoque damus ter quinque modorum *(cf. notam ed.).* **b** *liturg. de officio:* CONSUET. Eins. 27 officium hoc prosequatur ordine: primum choro preficiatur ebdomadarius a-ae *eqs.* CONSUET. Trev. 67 que sit distantia inter cantorem et ebdomadarium a-e *eqs.* FOLCUIN. Lob. 18 passionem . . . Lamberti impolito digestam stilo urbanius elucidavit et a-am ex ea dulcissimam melodiae . . . composuit *Stephanus episcopus (cf. LThK.* [3]*IX. p. 966 s. v. 'Stephan, Bf. von Lüttich').* **c** *usu communi:* **α** *in univ. (in imag.: l. 48):* VITA Sev. Col. 8 ut -a, quam magister intentus audierat, etiam discipulum non lateret, orabant *episcopus et diaconus.* HONOR. AUGUST. gemm. 2,14 Gregorius . . . delectabilem -am . . . sonuit, dum musica arte divinum officium agi docuit. *de cantu avium:* VITA Bard. 19 p. 337,5 volucres . . . quandam suae modulationis a-am concinuerunt. **β** *de cantu caelesti, angelorum:* MIRAC. Nicol. Brunw. 5 p. 197,18 ut post auditam caelestem -am . . . mors . . . maculas ablueret vitae prioris. HONOR. AUGUST. sigill. 8 (PL 172,517[C]) qui *(solitarius)* singulis annis -am in coelo nocte nativitatis eius *(Mariae Virginis)* audivit. HILDEG. Rup. epil. 1 p. 358,11 haec in coelesti -a audivi et didici: 'O Hierusalem *eqs.*' WIBERT. GEMBL. epist. ad Hildeg. 18,205 inestimabili nobis . . ., sibi autem cognita symphonialis a-e dulcedine avocata . . . dormit. 18,209 quos *(modos)* in spirituali a-a discit et retinet, . . . eosdem . . . modulos . . . prosis ad laudem Dei . . . compositis . . . decantari facit. *spectat ad susceptionem animae in chorum angelorum:* CHRON. Thietm. 8,9 infantes . . . eius *(solitariae)* . . . premium pronunciabant, scilicet . . ., quam meruit, a-am celestem. CHART. Sev. Col. 11 p. 23,15 quicunque . . . celestis chori cantui et a-e interesse . . . desiderat *eqs.* **2** *de instrumentis i. q. sonus – Klang (per compar.: l. 71):* ALDH. virg. I 21 p. 252,15 musica sambucorum a-a persultans insonuerit. II 1716 a-is praesultent organa multis. *al.* EPIST. var. II suppl. 7 p. 627,17 concentu organi fistulae . . . uno flatu . . . a-am velut salpix . . . reddunt. ALBERT. M. phys. 5,2,2 p. 424,2 est . . . motus quorundam animalium sicut -a citharae, in qua faciens -am percutiendo citharam aliquantulum

[Niederer]

deficit chordae, quia *eqs.*

harmoniacus (a-), -a, -um. **1** *adi.:* **a** *harmoniae aptus, analogos – der 'Harmonie' entsprechend, übereinstimmend, analog:* ALBERT. M. summ. creat. II 1,3,1 p. 22b,35 Plato ... dicebat animam movere corpus propter hoc, quod complexa est ad ipsum secundum ⌞-os (*ni leg.* harmonicos) numeros⌟ *(cf. p. 406b,20* ἁρμονικοὺς ἀριθμούς; *cf. l. 19. 32).* **b** *(secundum proportiones) dulce sonans, consonus – (nach Zahlenverhältnissen) wohlklingend, 'harmonisch':* AUREL. REOM. mus. 10, 11 per hos *(sc. dictos)* ... tonos omnis modulatio a-a vergit. **2** *subst. fem. fort. i. q. concentus dulcis, harmonia – viell.: Wohlklang, 'Harmonie':* AUREL. REOM. mus. 19,2 uti prudens dinoscere queat cantor varietates versuum in a-a (armonico *var. l.*) vergentes tenore.

***harmonialiter** *adv.* (*harmonialis) *composite, congruenter, per analogiam – wohlgeordnet, übereinstimmend, analog:* ALBERT. M. anim. 1,2,7 p. 33,37 'constituitur *anima* ...' sic 'ex elementis, quatenus habeat sensum' et potentiam cognoscitivam omnium ex numeris -r componentibus eam *(cf. l.6.32; cf. et Plato Tim. 35asqq.).*

harmonicus (a-), -a, -um. (ἁρμονικός) *script.:* armen-: *l. 41. form. acc. sg. fem.* -en: *p.950,12.* **1** *adi.:* **a** *(secundum proportiones) bene compositus, harmoniae aptus, concinnus, analogos – (nach Zahlenverhältnissen) wohlgeordnet, dem richtigen Verhältnis, der 'Harmonie' entsprechend, übereinstimmend, analog (usu philos.):* HROTSV. Pafn. 1,4 mundus ex IIII contrariis elementis, sed ad votum creatoris secundum a-am moderationem concordantibus perficitur. HERM. CARINTH. essent. 1 p. 116,15 qui *(sc. extremi)* ... affectus, ne extrema ab invicem divellerent, a-o nexu ... compacta sunt (*sim.* 2 p. 232,2 nodis a-is). ALBERT. M. anim. 1,2,7 p. 33,32 dicit ... Plato, quod anima constituitur ex -is numeris *(sim.* p. 35,9; *cf. p. 406b,29* ἁρμονικοὺς ἀριθμούς; *cf. l. 19).* animal. 18,31 causa ... omnium istorum *(sc. similitudinis generati ad parentes)* accipitur ex a-a proportione complexionis spermatis ad naturam concepti. *ibid. al.* **b** *(secundum proportiones) dulce sonans, consonus, consone iunctus – (nach Zahlenverhältnissen) wohlklingend, konsonant, 'harmonisch':* **α** *mus. et math. (de re v. LexMusLat. II. p. 175sqq.):* MUS. ENCHIR. 8,16 dum solo ab invicem semitonio vel tono, id est a-o (arme-o, arco *var. l.*) spacio, distant *quattuor descriptiunculae*. CONR. HIRS. dial. 1692 qui omni capacitatis suae industria a-i modulaminis sibi comparavere scientiam *eqs.* ANON. IV mus. 4,1 p. 63,13 sequitur de concordantiis a-is *eqs.* 4,2 p. 71,15 omnis inceptio naturalis a-a ... est aut in unisono vel diapason vel diapente vel diatesseron *eqs. al. v. et l.13.* **β** *philos. de harmonia caelesti:* HERM. CARINTH. essent. 1 p. 148,18 sonis ... iuxta ascensus et descensus stellarum a-a modulatione variatis. *v. et p.950,57.* **γ** *usu communi:* SEDUL. SCOT. carm. II 7,18 me tristificum solatur *Calliope* carmine vatem -o (a- *var. l.*) cantu mystica verba sonans: '*eqs.*' HECEL. Clem. 2,2 (MGScript. XXX p. 903,33; s. XI.ex.) precentor cum illud Ambrosianum ... a-a dulcedine imponeret *eqs.* ALBERT. M. animal. 9,3 faciunt *(sc. organa vocalia immatura)* vocem non a-am et inaequalem, quasi sit interrupta. **c** *ad consonantiam, symphonias pertinens – die Konsonanz(en) betreffend (usu mus.):* ANON. IV mus. 1,1 p. 32,12 nullus hoc *(sc. longas et breves)* poterit cognoscere nisi iuxta a-am considerationem superius sibi attributam, ut *eqs.* **d** *ad musicam, harmoniae disciplinam pertinens – die Musik(theorie), Harmonik betreffend (usu mus.; cf. op. cit. [l.39]):* AUREL. REOM. mus. praef. 3 quoniam ... ingenio prepollentem ... vosmet *(sc. Bernardum)* ... agnovi in a-a philosophia. mus. 6,11 constituitur *diatessaron* ... in epitrita proportione, ut est quaternarius, ternarius in eiusmodi -is medietatibus invenitur *(sim.* ASILO rhythmimach. 49 qui victoriam desideret, in campis adversarii festinet medietates ponere a-am, arithmeticam. 56 *[cf. comm. p. 33. 42sq. et passim]; cf. Boeth. arithm. 2,41,1sqq.).* ANON. IV mus. 2 p. 46,13 Perotinus fecit quadrupla optima ... cum habundantia colorum a-ae artis (*sim.* 4,1 p. 66,19). *al. in titulo libri:* HUCBALD. mus. 43 primus a-ae disciplinae Boetii liber. REGINO harm. inst. 1tit. incipit epistola de a-a institutione. *al.* **e** *musicus – musikalisch, Musik- (usu mus.):* HIER. MOR. mus. 25 p. 184,4 est ... flos -us decora vocis ... et celerrima ... vibratio. *v. et p.947,69.* **2** *subst.:* **a** *fem. i. q. musica, harmoniae disciplina – Musik(theorie), Harmonik:* SCHOL. Boeth. mus. 5,2,5 diffinitio a-ae. 5,3,7 nota intentionem a-ae. ALBERT. M. phys. 2,2,2 p. 100,11 -a est aliquo modo sub arismetica *eqs.* anal. post. 1,2,16 p. 61b,42 sicut se habet consonativa *(sc. scientia)*, quae est de cantu consonante, quae dicitur -a (*cf. p. 75b,16* τὰ ἁρμονικά) sive musica, ad arithmeticam. metaph. 3,2,3 p. 117,57 sequitur de his, de quibus inter 'mathematicas' tractat '-a' (*p. 997b,21* ἡ ... ἁρμονική) sive musica. *per prosop.:* SEDUL. SCOT. carm. II 68,9 -en (a- *var. l.*) videas *(sc. episcopus)* melicas depromere voces. **b** *neutr.:* **α** *genus enharmonicum – das enharmonische Tongeschlecht:* SCHOL. Boeth. mus. 1,15,15 'diatonum, chroma, armonia': unde diatonicum, cromaticum, a-um vel enarmonicum. **β** *cantus – Gesang (de cantu angelorum; cf. Vulg. Luc. 2,14):* PONTIF. Rom.-Germ. 99,3 et nos cum pastoribus vigilare debemus, ut mereamur illud suavissimum -um, quod *eqs.*

adv. ***harmonice.** **1** *philos. i. q. composite, congruenter, per analogiam – wohlgeordnet, übereinstimmend, analog:* ALBERT. M. anim. 2,4,1 p. 149,60 sensitivi primi perfectio est a generante, et species sensibilium sunt in ipsis sicut actus secundi -e *eqs.* p. 150,10 quia organa plantarum non sunt -e proportionata ad solas 'sensibilium species recipiendas' *eqs.* 3,2,1 p. 178,53 sensus ... se habet ad sensibilia sicut medietas et proportio formalis -e media existens sensibilium. metaph. 1,4,2 p. 50,12 corpore obumbrata dat *lux* naturam sentiendi et proportionata organo dividitur -e ad sensibilia. **2** *mus. et math.:* **a** *(secundum proportiones) apte, bene sonanter, consone – (nach Zahlenverhältnissen) wohlklingend, 'harmonisch':* HROTSV. Pafn. 1,6 sicut pressi excellentesque soni a-e coniuncti quiddam perficiunt musicum, ita *eqs.* ALBERT. M. anim. 2,4,1 p. 150,2 sicut in 'symphonia ', quando -e extensae sunt chordae, si quis 'fortius', quam harmonia permittat, 'percusserit chordas' *eqs.* ANON. IV mus. 1,1 p. 32,6 si bene a-e deducantur *modi.* p. 32,23 operabantur *antiqui* iuxta relationem inferius ad superius, superius ad inferius, et hoc iuxta sex concordantias a-e sumptas. **b** *in harmoniae disciplina – in der Harmonik:* ANON. IV mus. 7 p. 85,36 diapason, quod a-e dicitur quadrupla proportio.

***harmonio,** -atum, -are. *(congruenter) iungere, aptare – (passend) zusammenfügen, verbinden (mit):* ALBERT. M. praedicam. 7,11 p. 293b,24 qui *(Mani)* ... dixit mala per naturam ... essentialem esse mala, ad quam naturam et formam -antur et constituuntur, ut non possint esse non-mala. p. 293b, 31 corruptis modis et harmoniis et commensurationibus in his, quae sunt ad aliquid commensurata et -ta, adhuc remanent ipsa, quae mensurata erant possibilia ad commensurationem.

***harmonius** (a-), -a, -um. (ἁρμόνιος) *dulce sonans – wohlklingend:* THEODULF. carm. app. 3,3 a-um ... melos ..., dum sine me *(sc. Musica)* reboat, utilitate caret.

***harmonizatus,** -a, -um. *(secundum proportiones) dulce sonans, consonus – (nach Zahlenverhältnissen) wohlklingend, 'harmonisch' (spectat ad harmoniam caelestem):* HIER. MOR. mus. 7 p. 26,28 ex motu earum *(stellarum)* accidit quaedam harmonia, id est sonus -us (harmonicus *a. corr.*). *Niederer*

***harnesium** (a-), -i *n.* (-a, -ae *f.: l. 71*) *(francog. vet.* herneis, harneis; *cf. ital.* arnese, *theod. vet.* harnas, harnasch *[cf. DEAF H. p. 424sqq.])* *script. et form.:* asn-: *l.67.68.p. 951,9.* asnis-: *l.68.* her-: *p.951,6.* -ensi(um): *p.951,1. nom. sg.* -nascha *(ni subest forma theod.): p.951,4. acc. sg.* arnixiam: *l.71.*

supellex, armamentum – Gerät(schaft), Ausrüstung: **1** *in univ.:* ANNAL. Ianuens. II p. 98,10 comes ... Siracusie cum sua baronia de civitate exeuntes ... multos Pisanos ... et totam raubam eorum, vexilla et tentoria et as-um totum ceperunt. p. 128,12 Papienses ... boves, carros ... et as-um (asnisium *var. l.*) totum retinuerunt. RYCCARD. chron. a. 1229 p. 155,16 nichil de suo -o ammiserunt *nonnulli de exercitu imperiali.* ANNAL. Plac. a. 1270 p. 545,37 totam arnixiam exercitus habuerunt *homines de Gravago.* SABA MALASP. chron. 10,24 p. 367,7 co-

mes ... sua in mulis a-a (a-nsia *var. l.*) sarcinat. *saepe*. **2** *armatura, ornatus militaris – Rüstung, Kriegsausrüstung:* CONST. imp. I 173,1 si miles vociferatione signi litem commoverit, auferetur ei omne suum -ascha *eqs*. GISLEB. MONT. chron. 100 p. 140,13 comiti Hanoniensi et suis tornamento intendentibus rapuerunt *homines ducis* he-a sua, scilicet vestes, palefridos, runcinos et huiusmodi. ANNAL. Ianuens. II p. 110,8 cum ... Veneti ipsum *(sc. corpus Rainerii)* in tribus galeis cum suo as-o apud Venetas mitterent. *al.*

harpa (a-), -ae *f.* *instrumentum musicum lyrae simile – Harfe:* THEODULF. carm. 43,14 haec sonet -a tibi *(sc. Gislae)*, perstrepat ista lyra *eqs*. EPIST. Worm. I 19 p. 36,15 de lirę vel arpę qualitate. RUODLIEB XI 30 est ... -a, melior qua non erit ulla. IOH. AEGID. mus. prol. 31 de cuiuslibet instrumenti ... inventione ac constitutione, videlicet ... cithararum, -arum *eqs*. *al.*

1. harpago (a-), -onis *m.* (ἁρπάγη) *hamus – Haken:* ALDH. virg. I 58 p. 318,8 quos *(cavanos)* edendi necessitas instigat ... rapaci ungularum a-e alites ... insectando grassari. REMIG. ALTISS. mus. 533,12 creagra, id est fuscinula vel -o. MIRAC. Adalb. Wirz. 15 sinistra *(sc. mulieris)* librans a-em, dextera autem circumrotans fusum, ut staminum argute in a-e conponat fila.

2. harpago (a-), -are. *hamo (vulnera) infligere – mit einem Haken (Wunden) schlagen, reißen:* ALDH. virg. II 2313 affer *(sc. tortor)* cuncta simul nobis *(sc. Secundae)* tormenta cruenta ... caerula sanguineis a-ans vulnera rivis.

***harparius** (a-), -a, -um. (ἅρπαξ) *rapax, avarus – (raff)-gierig, habsüchtig:* CONR. MUR. summ. p. 159,29 mulier deridenda ... poterit nominari: ... avara, a-a, aspida *eqs*.

***harpator,** -oris *m.* (harpa) *qui harpa canit – Harfner:* LEX Frision. iud. Wul. 10 qui -em, qui cum circulo harpare potest, in manum percusserit. RUODLIEB XI 26 miles, consanguineus simul eius cum domina vadunt, -es ubi ludunt.

***harpazo** (arpaxo), -avi, -atum, -are. (ἁρπάζω) *arripere, rapere – an sich reißen, rauben:* PETR. DAM. epist. 70 p. 319, 16 Pambo inter opaca venalium unum e porcis irruens a-xavit (arripiunt, arripuit *var. l.*). 112 p. 278,18 quae *(sc. leaenae)* ... incautos homines ad suae perditionis interitum cruentis amplexibus a-xatis.

[**harpfanus** *v.* orphanus: CONST. imp. II 427,86.]

***harpo,** -are. (harpa) *harpa canere – Harfe spielen: l.32.*

harpyia (a-, -pi(i)a, -ya), -ae *f.* (ἅρπυια) *script.:* -peia: *l. 47.* -peya: *l.48.* -pig(a): *l.53.*

monstrum fabulosum partim e femina, partim ex ave constans – 'Harpyie': **1** *proprie:* CARM. de conv. Saxon. 51 (NachrGött. 1985/I. p. 63; a. 777) alipedes griphes subito arpeiasque (-eiasque, arpeyasque *var. l.*) volucres in placidas convertit *Carolus* aves. WILH. CLUS. Bened. 13 p. 205a,48 gula arpiis digna rapacibus. ALBERT. M. animal. 23,19 arpyam ... dicunt esse avem rapacem ... habentem ... humanam faciem. *saepius*. *per compar. de feminis presbyteris concubantibus:* PETR. DAM. epist. 112 p. 278,14 vos arpigae (arpiae *var. l.*), quae sacrificium Domini circumvolantes arripitis. **2** *translate i. qui rapit, avarus est – einer der rafft, habgierig ist:* WALTH. CAST. carm. 1,12,2 (MG Lib. Lit. III p. 558) pastores ecclesie facti sunt arpie.

***harscaria** *v.* *harmiscara. **harta** *v.* charta.

haruspex (a-, aur-), -icis *m.* *script.* aris-: *l.63.* *hariolus, augur, vaticinator, sortilegus – Opferschauer, Seher, Wahrsager:* LEG. Wisig. 6,2,1 qui de salute vel morte principis ... ariolos, a-es vel vaticinatores consulit. ALDH. virg. I 42 p. 294,14 a-um (ari-um *var. l.*) superstitione. HINCM. divort. 15 p. 207,15 aur-es (a- *a. corr.*), qui ... fibras atque spatulas vel cetera quaeque 'inspiciunt et ex eis futura praedicunt' *(Isid. orig. 8,9,17)*. ALBERT. M. Is. 19,3 p. 241,22 -es ... dicuntur, qui aras erigebant et per responsa daemonum, quibus sacrificabant, futura praedicebant. *saepe*.

haruspicium (a-), -i *n.* *oraculum, augurium – Weissagung, Prophezeiung:* WILLIB. Bonif. 6 p. 31,5 alii ... a-a et divinationes, prestigia atque incantationes occulte, alii quidem manifeste exercebant. HUGEB. Wynneb. 7 p. 111,37 alii a-a observantes, alii divinationes demonium dicentes. LEG. Lang. p. 443a,23 si quis ... ad ariolos aut ariolas pro a-is aut quibuscumque responsis ab ipsis accipiendis ambulaverit.

***hasasinus** *v.* *assassinus. ***hasbergha** *v.* *halsberga.

haschites *v.* ascites.

[***hasco** *v.* *asco. *adde ad vol. I. p. 1024,66:* WILH. HIRS. const. 1,8 p. 942A pro signo piscis, qui h-o appellatur *eqs*.]

***haspa,** -ae *f.* (*theod. vet.* haspa, haspe) *de mensura i. q. alabrum, funis – Garnwinde, -strang, 'Haspel' (de re v. Heyne, Hausalt. III. p. 224):* COD. Falk. 36 dantur -e lini VIII. REGISTR. Salisb. 1,2 que *(curtes)* solvunt ... lini -as X (*cf.* TRAD. Salisb. I 479e p. 515,30 dantur ... novem scilę de canabo, que vulgo haspe dicuntur). *al.*

***hassacinus, *hassessinus** *v.* *assassinus.

hasta (a-), -ae *f.* **1** *pertica, baculum, contus – Stange, Stecken, Spieß:* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* ODILO SUESS. Seb. 94 -as, quibus vexilla tempore letaniarum ferenda aptantur, conspiciens. ANON. geom. I 3,22 accipe -am duorum cubitorum longiorem te et pone ante te in plano *eqs*. GESTA Trud. cont. I 12,6 p. 307,21 marones ... -as longas ad palpandam sub alta nive viam in manibus ferentes. REGISTR. Xant. p. 107,39 II fertones ad candelam -e, qua corona accenditur. *saepe*. **β** *stipes, palus – Pfahl, Pfosten:* BURCH. URSB. chron. p. 28,12 quadam trabe lignea -is hinc inde sustentatis (sustentatus *ed. princ.;* sustentata *ci. ed.*) fluvium transivit *imperator*. **γ** *hastile – (Lanzen-)Schaft:* ARBEO Corb. 18 p. 209,4 lantiae summis nisibus piscem tam viriliter percussit, ut ferro asta sequeretur. THEOPH. sched. 2,31 p. 59,20 lignum ... ita in ferro iungatur, sicut iungitur -a in lancea. ALBERT. M. animal. 24,36 ex cute huius bestiae *(sc. hippopotami)* -ae tornantur. THEOD. CERV. chirurg. 2,17 p. 149A cum concutitur -a sagittae, quae est in ferro, extra dorsum *eqs*. *al.* **δ** *tubus, fistula – Röhre, hohler Schaft:* ALBERT. M. animal. 22,143 ille, qui loquitur per -as et ligna cavata, quantumvis longe auditur. **ε** *caulis – Stengel:* RECEPT. Lauresh. 2,243 p. 234 musto de pecullo ... dactilos, astas aneti, astas feniculi, astas apii. *in nomine plantae:* GLOSS. med. p. 57,16 pionia: -a (a- *var. l.*) rubra, a colore rubeo nomen habet. **b** *translate de pedibus pulicis:* ALBERT. M. animal. 26,21 -as habet *pulex* posterius ad saltandum et pedes alios sex ad ambulandum. **c** *meton. de mensura longitudinis:* MIRAC. Ursm. 1,23 p. 835,28 cum ... plaustrum venisset in medium pontis, ubi altior erat a terra pene duabus -is. **2** *lancea, iaculum – Lanze, Speer, Wurfspieß:* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* CHRON. Fred. 4,19 globae igneae ... et ad instar multitudinem astarum (istarum, astrorum *var. l.*) igneum ... apparuerunt (*inde* PAUL. DIAC. Lang. 4,15 quasi -ae [-e, aste, harte, hoste *var. l.*] sanguineae). CAPIT. reg. Franc. 44,5 (add. 13) ut servi lanceas non portent, et qui inventus fuerit post bannum, -a frangatur in dorso eius. WALTHARIUS 185 -ae volitant hinc indeque densae. EKKEH. IV. bened. I 37,6 tela micant astęque volant, ubi numina pugnant. CHRON. Pol. 3 prol. p. 124,20 -is ... circumquaque plectentes *(sc. milites)* ericium. CHART. Burgenl. II 10 p. 9,33 Sydou una asta et duabus sagittis transfossus alia multa letalia vulnera ... sustinuit. *persaepe*. *spectat ad ludos militares ('Lanzenbrechen'):* WILBR. peregr. 1,22,28 illi *(milites)* in phaleratis equis discurrentes et -as disrumpentes egerunt ludos militares. **β** *de sacra Christi lancea q. d.:* METELL. exp. Hieros. 4,517 monstrabo *(sc. apostolus in visione)* tibi *(sc. Petro peregrino)* ..., sacra Dei qua parte loci velit -a recondi *eqs*. 4,599 -a, quę pandit cunctis potum lavacrumque salutis per lateris Christi sacrum vulnus crucifixi. *de usu pro insigni regni: v. l.66.* **γ** *de insigni regni sim.:* THIETM. chron. 6,3 genero ... cum ... -a signifera ducatum dedit *rex (de re v. P. E. Schramm, Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. 1955. p. 506)*. THANGM. Bernw. 38 regimen et regiam potestatem cum dominica -a illi *(Heinrico)* tradiderunt *(sc. episcopi; de re v. F. Kirchweger, G. Wolf, Die Heilige Lanze in Wien. 2005. p. 30 et 43)*. ANNAL. August. I a. 1086 p. 132,19 -am ... regiam deauratam ab hostibus abreptam recepit *imperator*. CHRON. Cosmae cont. I a. 1126 p. 133,10 qui *(capellanus)* tenebat -am eiusdem sancti *(sc. Wenceslai). al.* **δ** *de signo iurisdictionis, auctionis publicae in*

iunctura sub -a *i. q. publice, in auctione – öffentlich, bei einer öffentlichen Versteigerung:* CONC. Rem. 14 (MGScript. III p. 664,34; a. 991) qui . . . bona . . . civium Remensium praedones impiissimi velut sub -a distraxistis. *cf.* subhastatio. **ε** *pro cognomento:* CHART. Col. II 201 p. 198,7 (a. 1239) versus domum Henrici H-e. **b** *in imag. et alleg.:* HRABAN. univ. 20,7 p. 539A in significatione . . . -ae vel hastilium potest tentatio diabolica intelligi. CARM. pro schola Wirz. 183 assis, Ambrosi, fautor belli generosi, sancte, regens -as, Hieronyme, poscimus, astes. WILLETR. Sus. 133 quales conflictus faceret cum crimine virtus, aut mala quo vasta caderent virtutis in -a *(de sancta Susanna)*. ALBERT. M. Iob 41,17 p. 499,17 -a . . . est eminus feriens auctoritas et dicitur eminus ferire, quia de aeterna veritate ferit. **c** *meton. i. q. eques lancea munitus, loricatus – berittener Lanzenträger, Panzerreiter (de re v. Waitz, Verf.-Gesch. VIII. p. 116):* DONIZO Mathild. 1,957 dux iratus . . . terdenas -as ad castrum tendere mandat *(cf. notam ed.)*.

***hastaludium** *v.* *hastiludium.

hastarius, -i *m.* *qui hastas fabricat, tornat – Speermacher (de re v. S. Hagström, Kölner Beinamen. 1949. p. 315sq. et 372):* CHART. scrin. Col. A I p. 126,36 (a. 1172/78) Sophia et filius suus Heinricus exposuerunt Waldero . . . omnem hereditatis portionem, que eos contingit in domo i n t e r -os, pro V marcis (p. 187,17. CHART. Col. II 156 p. 156,32. CHART. scrin. Col. B 537. *saepius*). *pro cognomine:* CHART. Col. II 72 (c. 1222) Geraldus filius Henrici H-i et uxor eius . . . posuerunt in pignore terciam partem domus . . ., que olim fuit Henrici H-i senioris. CHART. scrin. Col. B 732 Methildis, filia Ulrici H-i (*cf.* 1115 erga . . . Ulricum Schehtere). *saepius*. *cf.* *hastator.

[hastaticum *v.* *hostagium.]

***hastator,** -oris *m.* **1** *qui hastas fabricat, tornat – Speermacher (de re v. op. cit. [l. 20]):* CHART. scrin. Col. A I p. 31,15 (c. 1142/56) Mathildis . . . paravit sibi et filio suo Heinrico domum suam i n t e r -es sitam, ut *eqs*. (p. 54,38. *ibid. saepe*). **2** *hastatus – Lanzenträger:* ACTA imp. Winkelm. I 685 p. 541,25 (a. 1242) quatenus . . . cum militibus et peditibus, balistariis et -bus et cum omni apparatu bellico . . . nobis *(sc. Romanis)* . . . succuratis *(sc. Alatrini)*.

hastatus (a-) -a, -um. *hastis armatus – mit Lanzen, Speeren versehen, gerüstet:* WILLIB. Bonif. 8 p. 49,15 a-a (-a *var. l.*) ac scutata inruerat multitudo.

hastile (a-, -tale), -is *n.* **1** *scapus, pertica, baculum – Schaft, Stange, Stecken:* **a** *in univ.:* CATAL. thes. Germ. 84,33 cruces IIII cum -bus suis . . .; ventilabrum deauratum cum -i suo. THEOPH. sched. 3,5 incudes superius longae et strictae quasi duo cornua ab -i praecedentia. RUP. TUIT. inc. 3 quidam de fratribus . . . corporale Dominicum longo -i superne illigatum flammis obvius stetit. ALBERT. M. animal. 24,18 p. 1524,31 habet *piscator ceti* instrumentum, cuius -e est de ligno abiegno, ut levius sit. *saepe*. **b** *de parte hastarum, sagittarum sim.:* ALCUIN. epist. 117 p. 172,16 nonne -e (a- *var. l.*) aciem lanceae sequitur in ictu. ANNALISTA SAXO a. 1088 p. 480,38 quod *(ferrum)* vir Dei -i retracto in visceribus retinuit. ACTA imp. Winkelm. I 693 p. 550,40 fecit . . . fidelis populus . . . dolabra . . . inserta proceris a-bus. ALBERT. M. meteor. 1,1,11 p. 15,28 plumbum in -i ab arcu proiectum confricatum ad aerem liquescit *(cf. p. 954,28). al. v. et p. 954,15.* **c** *de parte candelabrorum:* ORDO Bened. 17 p. 206,14 candelabra fabrili arte mirabiliter producta, de quorum stipite procedunt a-a spherulaeque ac lilia. *per compar.:* ALBERT. M. veget. 6,157 eam *(olivam)* pullulare ad modum candelabri, quod brachia emittit de medio -i, et cum -e elevatur, ex utraque parte elevantur et brachia sua. *alleg.:* ABSAL. serm. 30 p. 178A sicut . . . per candelabrum ecclesia, sic et per -e candelabri Christus homo . . . recte figurantur *eqs*. **2** *hasta, lancea, iaculum – Lanze, Speer, Wurfspieß:* **a** *in univ.:* NOTKER. BALB. gest. 2,12 p. 75,11 cum . . . Bemanos, Wilzos et Avaros in morem prati secaret et in avicularum modum de -i suspenderet *vir de Durgowe*. WALTHARIUS 669 -e micans vi nititur omni ac iacit *Camalo*. COSMAS chron. 2,39 p. 143,15 -a in primo congressu franguntur. *saepe*. *alleg.: l.7.* **b** *arma – Waffen (usu plur. in lusu verborum):* COSMAS chron. 3,35 p. 206,18 non nos hostilia portamus *(sc. Polonii)* -a (a-, astalia, -alia *var. l.*) nec venimus pugnare, sed te *(sc. ducem)* fratre cum tuo pacificare.

***hastiludium** (a-, -tal-, -tullid-, -lilu-), -i *n.* *ludus militaris, exercitium militare (quo hastis certatur) – Waffenspiel, Tjost, Buhurt, Turnier, Lanzenstechen, -brechen (de re v. J. Fleckenstein, Das ritterliche Turnier im Mittelalter. 1985. p. 352sq. et al.):* PAX Valenc. 29 quod viri pacis villam exeant ad faciendum -ullidia (*versio francog. vet.* cembiel), torneamenta aut consimilia *(cf. op. cit. p. 173)*. SICARD. chron. a. 1212 eum *(regem Siciliae)* Cremonam cum tripudio et -o (astililudio *var. l.*) deduxerunt *Cremonenses* (*inde* ALBERT. MIL. chron. 182 a-o). ANNAL. Mell. Vind. I a. 1269 filius marchionis de Brandenburch in -aludio obiit. SALIMB. chron. p. 45,12 cum -o tristes letos efficere. p. 168,18 cum in parasceue in -o luderet *marchio*, ab hastili haste fracto dexstrum oculum sibi destruxit. *persaepe*.

hastula (a-), -ae *f.* *script.* abs-: *l.27 (cf. Isid. orig. 17,6,26).* **1** *gener.:* **a** *bacillum – Stab, Stöckchen:* MAPPAE CLAVIC. 146 p. 217,8 vitrum . . . fricandum est in lapide arenatio usque ad formam . . ., deinde super -am ligneam. 292 ex his *(sc. mixtura)* ferrum purgatum cum ferura vel alia qualibet levi -a defricatur. *al.* **b** *virga, virgula – Zweig, Zweiglein (in imag.: l. 24):* NOTKER. BALB. gest. 2,14 p. 78,14 hic *(Arnoldus)* . . . solus ramusculus cum tenuissima Bennolini a-a de fecundissima Hludowici radice . . . pullulascit. *fort. add., ni subest* 1. astula: CONR. MUR. physiol. 581 dum transire lacum parat *speriolus* . . ., cortex tenuis aut ab-a subpeditatur pro navi *eqs*. **c** *hastile sagittae, sagitta – Pfeil(schaft):* ALBER videmus ⌞in -a plumbata proiecta ex arcu sagittarii⌟ (*cf. p. 289a,23* ἐπὶ τῶν φερομένων βελῶν) . . .: in illa enim calefit plumbum ita, quod . . . distillat de -a. **2** *bot.:* **a** -a regia *i. q. sclareia – Muskatellersalbei (Salvia sclarea L.; cf. André, Plantes. p. 117):* GLOSS. med. p. 11,12 a-a regia: genus herbae, quae a Graecis dicitur molocin agria. **b** -a rubra *i. q. paeonia – Pfingstrose (Paeonia officinalis L.; cf. André, Plantes. p. 116):* DYNAMID. Hippocr. 2,117 paeonia nocte lucet, -a rubra in modum thyrsi, inventa a Paeonio. *cf.* 1. astula, sclare(g)ia.

[hatenticus *v.* authenticus. *adde ad vol. I. p. 1280,38:* hate-: CHART. Ticin. 94 p. 30,15.]

***hatta** (a-, hata), -ae *f.* *(theod. vet.* ahta; *v. J. u. W. Grimm, Dt. Wörterb. I. 1854. p. 165 s. v. 'Acht')* *praedium (dominicale) – (Herren-)Grundstück, Herrengrund (de re v. Dt. Rechtswb. I. p. 378sqq. et Lamprecht, Wirtschaftsleben. I. p. 418sq.):* CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 398,19sqq. (c. 1220) ibidem habet archiepiscopus VIIII attas . . .; omnes iste -e continent in se circa C iurnalia. III 1376 p. 991,24 ortum *(sc. contulimus)*, qui fuit Henrici Ungarii in hatis episcopi.

***haubergus** *v.* *halsberga.

haud ((h)aut) *adv.* *script.* chaut: *l.67.* *non, nequaquam, minime, nullo modo – nicht, keineswegs, auf keine Weise, kaum:* **1** *negantur adi., pron. vel raro subst.:* **a** *in univ.:* CAND. FULD. Eigil. II 1,2 -d multa moratus *iuvenis* tempora. RUOTG. Brun. 29 -d dubium, quin *eqs*. (VITA Heinr. IV. 9 p. 29,33). FROUM. carm. 32,52 diligit -d omnis, lepide qui loquitur. THIETM. chron. 2,45 -d inmemores *(sc. optimates;* 6,3. *al.)*. OTTO FRISING. gest. 1,32 p. 49,34 -t mirum, si *eqs. persaepe*. **b** -d ullus, unus *sim. i. q. nullus – kein, nicht ein:* POETA SAXO 3,227 ex quibus *(bellis)* -d unum penitus sufferre valeret *gens*. 3,250 -d ullum respirandi dare . . . spacium. *al.* **c** *c. abl. subst. fere pro praep. i. q. sine – ohne:* WETT. Gall. 28 p. 272,19 -d . . . m o r a extenditur rete (CAND. FULD. Eigil. II 10,52. *al.*). AGIUS epic. Hath. 548 a quibus *(curis)* -t opere se quivit exuere. WALTH. SPIR. Christoph. I 2 ab illorum grege -t iniuria probatur exclusus, quibus *eqs. al.* **2** *negantur adv.:* **a** *in univ.:* CHRON. Fred. 2,43 aut l o n g e ab Spania (EINH. Karol. 17 p. 20,22 -d l. *saepius. sim.* WALAHFR. hort. 369 -d procul. *saepe*. CHRON. Salern. 97 p. 98,14 chaut procul). WETT. Gall. 29 p. 273,33 quod -d s e c u s credo divina dispositione actum *eqs*. (WALAHFR. hort. 99. *al. sim.* WALAHFR. carm. 58,3 -d aliter. *saepe*). WALAHFR. carm. 5,82 -d umquam. POETA SAXO 1,364 -d frustra. *saepe*. **b** *usu pleonastico c. altera negat. (sensu negat. firmato):* HRABAN. carm. 56,4 nu-

merum annorum certum . . . nusquam reperire -d potui. NADDA Cyriac. I 11,1 Sestius . . . putabat se non -t cito intelligere posse, quid agere debuisset. **3** *negantur verba:* WALAHFR. Mamm. 17,14 -d trepidat flammae medios intrare per aestus. POETA SAXO 1,12 -d retractantes domino se subdere tali. 3,394 regia castra -d traiecerunt fluvium. DIPL. Heinr. II. 232 -t diffidimus. *persaepe*. **4** *negantur enunt. (in loco corrupt.):* GESTA Alber. 332 quam *(comitivam)* de . . . regni . . . fidelibus uni subdidit *rex*, ⌊haut quia, nec diu⌋ *(cod.,* h. d. q. n. *ci. W. Bernhardi, Konrad III. 1883. p. 422 adn. 29)* multo post obit ille.

haudquaquam (hautq-) *adv. nequaquam, minime, nullo modo – keineswegs, auf keine Weise:* DIPL. Loth. I. 87 dum utilitatibus . . . aeclesiae . . . consulimus, . . . id . . . ad profectum . . . imperii . . . congruere -m diffidimus. AGIUS epic. Hath. 48 haut-m digne. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,75 illa *(soror)* . . . tantis haut quaquam territa monstris. IOH. AFFLIG. mus. epist. 3 p. 44 -m mihi videbar idoneus *eqs. saepe*.

haveo *v.* 1. habeo.

***haverinus** (haev-), -a, -um. (*theod. inf. vet.* havere) *avenaceus – aus Hafer bestehend, Hafer-:* REGISTR. Xant. p. 59,1 ex Bislike de mansis curtis solvunt . . . XVII mal. brasii avenatici sive -i; ex Sulen de mansis curtis XXV mal. hae-i brasii. p. 59,8 summa brasii . . . manet CIII mal. haspelmalt et CIX et dimidium avenatici et -i.

***havotus,** -i *m.* *(francog. vet.* havot; *cf. DEAF H. p. 305 sq.) quaedam mensura capax – ein Hohlmaß:* CHART. Hans. 432 p. 145,42 (a. 1252) -us mellis purgati vel non purgati si vendatur, obolum.

*?***haurimentum,** -i *n.* (*?*haurire) *sensu inc. fort. i. q. pars (sagittae) ad hastile circumplectendum apta – viell.: Tülle, Fassung:* HERBORD. Ott. 1,35 acceptis . . . sagittis patula retro -a (haesimenta *ed. Köpke*) omnibus convolvi iussit ac de nobilissimis sagittis clavos tegularum fabricans tecto ecclesie illos coaptavit *abbas*.

haurio, hausi, haustum, -ire. *script. et form.:* a-: *passim, e. g. l.44.56.61. perf.:* (h)auri: *l.44.p.956,22.23.24.* (h)auxi: *p.956,25. partic.* auct(us): *p.956,15. depon.: l.46.p.956,15. def.:* EUGEN. VULG. syll. 25,10 -sisti: 'haus' graece profundum, hinc '-sit', et est poliphemus sermo: modo accipit, modo vidit, modo audivit, plura significat.

1 *extrahere, sumere, colligere, anclare – schöpfen, herausholen, -nehmen, entnehmen, sammeln:* **a** *de liquoribus:* **α** *proprie:* RHYTHM. 1,2,1 (c. 575) crispantibus ausisti (auristi *var. l.*) nimphis fontem ex undis turgidis. PASS. Praeiecti I 7 iubet puero pergere ad fluvium, ut deferret limpham; -itur (-ens, -it *var. l.*) puer *eqs*. REGISTR. Prum. 41 p. 198,18 de cyconia . . ., id est locus, ubi stat, quando aquam -it *eqs*. THEOPH. sched. 2,25 patella ferrea calefacta -i liquefactum plumbum et funde in ferrum. CHART. Heinr. Leon. 93 aquam unam in salina Halla de assere uno -enda . . . possidendam permisimus *(cf. notam ed.). saepe*. sanguinem -ire vultu *i. q. erubescere – erröten:* CARM. Bur. 92,20,1 -it (-sit *var. l.*) Flora sanguinem vultu verecundo. **β** *in imag.:* FORM. Marculfi 2,2 de . . . vivo fonte . . . nec subtraetur poculum nec minuetur alveus, sed pocius, quisque auserit, inrigatur dulcedine a celitus. HRABAN. epist. 23 p. 429,20 ipse de purissimis fontibus catholicorum expositorum . . ., qui aeque vellet, -ret. CARM. Salisb. I 14,7 dulcia dum -unt divino de latice mera. *al.* **b** *de rebus non liquidis (absol.: l.61):* TRAD. Lunaelac. 66 (a. 817/29) in loco ad ipsa salina, ubi a-ant. GISLEB. ELNON. inc. 4,8 plebs, quid festinas veteres -ire ruinas fractis cementis a fundo pulverulentis. CHART. select. Waitz 9 p. 22,11 de unoquoque modio . . . segetis . . . vel farine . . . dat *comes*, quantum -ire potest utraque manu sine malo ingenio. incrementum -ire *c. gen. i. q. augeri, augescere – Zuwachs bekommen (an):* UFFING. Ida 1,10 virtute Dei carbo sopitus nulla flammarum incrementa -ire valuit. **c** *de hominibus:* WOLFHARD. Waldb. 3,1 p. 258,9 licet te *(sc. puellam caecam)* . . . lux gratanter excipiat, caecam tamen -it a tenebris, orbam remittit ad tenebras. **2** *exhaurire, vacuefacere – ausschöpfen, leeren:* VITA Burch. Worm. 17 consultius est, ut . . . quidam navigent . . ., alii vero sentinam -ant. **3** *transigere – zu Ende bringen, vollenden:* IUSTIN. Lippifl. 565 curriculo non longi temporis -to ipse suum coepit commemorare statum. **4** *implere – vollschöpfen, füllen:* ALBERT. M. animal. 2,9 cum natat *elefas* in aqua, ⌊inspirando -it⌋ *(p. 497b,29* ἀναφυσᾷ) ipsum *(calceum, i. promoscidem)* plenum aqua et eicit super venatorem. **5** *accipere, recipere, capere, assumere – auf-, einnehmen, zu sich nehmen:* **a** *proprie:* **α** *de aere, odore sim.:* TRANSL. Patrocli p. 281a afflati sunt omnes *(sc. miro odore)*, ut . . . velut sitibundi -ire amplius niterentur. OTTO FRISING. gest. 2,34 p. 143,1 e vicinis stagnis . . . erumpentibus et exhalantibus nebulis . . . crassatur aer ad -endum mortalibus letifer ac pestifer. **β** *de lumine:* HROTSV. Gong. 514 caecus visu reparato -it . . . oculis lumina clara suis. **γ** *de liquoribus i. q. bibere, sorbere – trinken, schlucken:* CHRON. Fred. 4,50 Adloaldus rex venino auctus (acuto, austus *var. l.*) interiit. WALAHFR. hort. 257 pistillo lilia praestat commacerare gravi sucosque -ire Falerno. HINCM. divort. 1 p. 114,7 ut celaretur *uxor regis* flagitium, potum -sit et partum abortivit. *saepius*. **δ** *de verbis sim. i. q. audire – hören, vernehmen:* WALAHFR. carm. 24,38 evigilans pariterque volens retinere, quod -si. CAND. FULD. Eigil. II prol. 2,10 quae . . . a u r i b u s -si . . . pia facta (CHRON. Salern. 81 p. 80,18 aurierat. 92 p. 92,12 aurisset. *saepius*). CHRON. Salern. 122 p. 136,12 cum . . . Ildericus angelorum dicta aurisset. PETR. CAS. chron. 4,98 p. 558,22 fratres reversi rumorem, quem auxerant, pandunt. CHRON. rhythm. Austr. 311 vanitates -unt pueri. *saepe*. **ε** *usu vario:* RADBERT. corp. Dom. 12,88 licet leprosus sit, qui offert, munda sunt, quae -untur, quia caro et sanguis Salvatoris nullius inmunditia sordidatur (*sim.* AUREL. REOM. mus. 20,20). HROTSV. Abr. 6,3 quid sentio *(sc. Maria)*; quid stupendae novitatis gustando -o? ALBERT. M. animal. 1,529 ut in eis *(commissuris cerebri)* contineatur spiritus animalis, ad quem -endum non continue aperitur cerebrum. **b** *in imag. vel translate:* **α** *in univ.:* BEDA hist. eccl. 5,12 p. 309,20 qui . . . profectum pietatis ex eius *(viri Dei)* verbis -ire (a- *var. l.*) volebant. VITA Rimb. 4 primam philosophiae definitionem meditationem esse mortis; id . . . toto pectore -sit. OTTO FRISING. gest. 1,52 p. 74,29 non levem ab eis *(magnis viris)*, sed gravem doctrinam -serat *Gilbertus*. HELM. chron. 64 p. 121,26 -ant *Slavi* gustum audaciae vestrae *(sc. Fresonium). saepius*. **β** *consequi, adipisci – erlangen, erhalten:* RADBERT. corp. Dom. 21,24 ex quo . . . calice, id est ex eadem morte, sanguis et per sanguinem vita -itur aeterna. WALAHFR. carm. 61,20 -sero si caelum. NECROL. I Feb. 14. p. 549 esse manens Perlint mittens istud nihil -sit. **6** *consumere, ferire – vernichten, töten:* VITA Heinr. IV. 12 p. 39,20 multo plures fluvius absorbuit, quam ensis -sit *(spectat ad Vulg. II reg. 18,8 et Verg. Aen. 2,600)*.

adi. **hauriens,** -entis. *ad hauriendum aptus – zum Schöpfen geeignet, Schöpf-:* REGISTR. Weiss. 310 (a. 1179/87) curia Gaboldeis debet pretaxate ecclesie . . . furcam ad puteum -em et canalem capitalem.

subst. **haustum,** -i *n.* *abund.* liquoris -um *i. q. liquor haustus – geschöpfte Flüssigkeit, Getränk (cf. p.957,60):* WILLIB. Bonif. 8 p. 50,30 conperto adamato liquoris -o (haustu *var. l.*) coepit *turba gentilium* gylosam ventris satiare ingluviem et vino madidum inebriare stomachum.

hauritorius (a-, ar-), -a, -um. **1** *adi. i. q. ad hauriendum (aquam) aptus – zum (Wasser-)Schöpfen geeignet, Schöpf-:* ALDH. virg. I 9 p. 237,8 quam *(lympham)* anthlia, hoc est rota -a (ar-, a- *var. l.*), exanthlamus. **2** *subst. neutr.:* **a** *vas, instrumentum ad hauriendum (aquam) aptum – Schöpfgefäß, -instrument:* **α** *proprie:* RATHER. prael. 1,39 l. 1359 non est . . . puteus, . . . ipse non adest torrens, -um omnino nullum. **β** *in imag. vel per compar.:* BEBO ad Heinr. II. 1 p. 490,24 cum quo *(intellectu)* quasi quodam -o potabimur aqua sapientiae. EPIST. Ratisb. 8 p. 305,30 quod de fonte Iacob suę possibilitatis -o (haritorio *a. corr.*) haurit. ALBERT. M. euch. 3,1,7,6 p. 269b,38 hydria . . . -um nostrae devotionis *(sc. est)*, quae super fontem conteritur. **b** *puteus, fons – Brunnen, Quelle:* **α** *proprie (usu anat.):* Ps. GALEN. anat. 9 p. 187C sub radice linguae sunt duae concavitates, quae fontes sive -a (salive *add. V*)

[Leithe-Jasper]

appellantur, in quibus saliva digeritur. 41 p. 213B. ALBERT. M. animal. 1,240 fontes . . . nominantur duo salivae -a, quae conservant rorem salivalem in lingua. **β** *in imag.:* THIOFR. Willibr. I 11 p. 466E qui eo, quod inconsulcius de -o sacrilege lymphę presumpsit ęs immolacium *(leg.* immolaticium; *cf. W. Levison MGMer. VII p. 125 adn. 3)*, . . . cruore fuso venialis delicti abluit nevum.

***haurula,** -ae *f.* (haurire) *instrumentum ad (sal) hauriendum aptum – (Salz-)Schöpfwerk, 'Galgen' (de re v. H. Wanderwitz, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 123. 1983. p. 143sqq.):* TRAD. Salisb. I 270a p. 394,15sq. (c. 1147) advocatus . . . patellam unam . . ., quę sunt . . . XIIa pars in -a, quę vocatur Schultheize, Xa pars in -a, quę dicitur Milchgazzare . . ., delegavit. 366 p. 451,6sq. nona pars in -a, quod vulgo dicitur galge, et unus pars patellaris locus et dimidius; item in -a sive galgen una sextadecima.

***hausorium** (?hauto-), -i *n.* *vas ad hauriendam aquam aptum, trulla – Schöpfgefäß, -kelle:* CHART. Sil. D I 115 p. 81,28 (a. 1208) quod numquam eam *(villam)* de cetero repetere posset, iussus est *Stephanus*, prout moris est, -um aque ebibere *(item* 181 p. 132,42; *de re v. J. Grimm, Deutsche Rechtsaltertümer. I. 41965. 262sq.). fort. add., ni subest* hauritorium *(in imag.):* HILDEG. epist. 13,4 p. 373,24 (ed. Pitra) quisque divina evocatione ad hauriendum excessit, tanto plus . . . exinde hausit, quanto capacius fidei -torium *(cod.)* attulit.

***hauster,** -tri *m.* (haurire, *per analogiam ad* auster *formatum*) *de voce ficticia i. qui haurit – einer der schöpft:* ALBERT. M. meteor. 3,1,23 p. 124,73 auster . . . dicitur quasi -r, eo quod aquas haurit *(cf. Isid. orig. 13,11,6).*

haustor, -oris *m.* *qui haurit, bibit – einer der schöpft, aufsaugt (in imag.):* ALBERT. M. nat. bon. 88 p. 36,71 'multi magistrantium similia patiuntur Sardanapallo, ˹qui gratiantur et qui -es sunt honorum˺ *(sed cf. p. 1095b,22sq.* χαρίεντες καὶ πρακτικοὶ τιμήν); civilis vitae paene hic finis est.

haustus (a-), -us *m.* *acc. pl.* -os: *l.38.* **1** *de actu hauriendi:* **a** *potio, potus – das Trinken, Trunk, Trank, Schluck, Zug:* **α** *proprie:* ALDH. virg. II 478 quamvis letiferos sorberet *Iohannes* faucibus -us (a-, a-os *var. l.*). WANDALB. mens. 157 ieiunis placet . . . -u vitare calores. HROTSV. Abr. 3,17 quid fiet, si carnium esus vinique -us apponetur. WALTHARIUS 310 quam *(nappam)* rex accipiens -u vacuaverat uno. ADEMAR. hist. 3,33 Oto . . . imperator -u veneni . . . periit. *saepe.* **β** *in imag.:* ALDH. ad Acirc. 11,31 viscera perpetui si roris repleat -u (a-, hastu *var. l.*). WALAHFR. Wett. 805 gloria summa beatis civibus aeternae reddit d u l c e d i n i s -um (RADBERT. carm. 1,170 [MGPoet. III p. 51] d. a-u [-u *var. l.*]. *al.*). EPIST. Hann. 51 p. 97,11 cum . . . naturalem . . . fontis sui virtutem doctrinę vestrę *(sc. magistri)* -us redoleat. CHART. Turic. 1578 quod . . . scultetus . . . cum motu corporis furibundo . . . mihi mortem -u . . . voluit propinasse *(cf. notam ed.).* CARM. Bur. 103,3,2,4 ut -u Venereo eius bibam puteo. *saepius.* **b** *spiramentum, spiritus – das (Ein-)Atmen, Atem:* FLOR. LUGD. carm. 4,20 tu *(sc. virtus Dei)* torpentis humi corpus de corpore sumptum vivifico sacri spiraminis erigis -u. THANGM. Bernw. 51 p. 779,31 (chart.) quo amplius quemque correxerit divinior -us, tanto divinius se Deo quisque obligat in omnibus rebus. **c** *receptio, susceptio – An-, Aufnahme:* MIRAC. Columb. 4 (MGScript. XXX p. 999,38; a. 944/67) agebat . . . Francigena fratrem suum . . . caduca passione vexatum a-u (-u *var. l.*) ipsius crucis sanitati pristinae restitutum. **2** *res hausta, aqua (hausta), liquor (haustus) – das Geschöpfte, (geschöpftes) Wasser, (geschöpfte) Flüssigkeit:* **a** *proprie:* BEDA hist. eccl. 5,7 p. 293,13 (vs.) ut . . . sedem . . . Petri rex cerneret hospes, cuius fonte meras sumeret almus aquas splendificumque iubar radianti carperet -u (a- *var. l.*) *eqs.* *abund.:* WALAHFR. Otm. 9 mirum in modum coepit in . . . vasculo ita liquoris -us crescere, ut continua effusione nihil minui videretur. *v. et p.956,55.* **b** *translate fere i. q. excerptum, aliquantulum – etwa: Auswahl, ein wenig, ein bisschen, etwas:* ERMENR. ad Grim. 1,3,44 quia mandatum novum est, ut etiam inimicus diligatur propter Deum, et de hoc -um dedi. **3** *sapor – Geschmack:* WALAHFR. hort. 294 quis *(sc. foliis mentae)* odor alter inest pauloque immitior -us (gloss.: zug). *abund.:* WALAHFR. hort. 184 in foliis *(sc. absinthii)* color est alius, ramisque odor alter puberibus longeque saporis amarior -us. **4** *fons – Quelle:* HERIB. hymn. 2,3,3 maris fons est Deus, pars Willibaldus, quem procul patriis sitit ab oris, cervi more suum tendit ad -um *(spectat ad Vulg. psalm. 41,2sq.).* *Leithe-Jasper*

haut *v.* haud. **hautenticum** *v.* authenticus.

[hautorium *v.* hausorium.**]** ***haxasinus** *v.* *assassinus.

1. he. *littera quinta alphabeti Hebraici:* CARM. Scot. I 14,1,5 he quod gramma sonat, ΡΩΜΘΕΙΣΤΙ (gloss. V: latine [latini *cod.*]) dicitur 'ista' *(cf. Hier. epist. 30,5).*

2. he *interi.* *heus, eho – hallo, heda (ni subest vox theod. vet.* hê; *cf. Lexer, Mittelhochdt. Handwb. I. p. 1198):* HILDEG. epist. 26R,24 he, he, qui *(sc. archiepiscopus)* in vice Christi es, iterum audi: *eqs.* 141,12 he, he, he, quare dormis *(sc. praepositus)* in scientia tua?

he- *v. et* e-.

hebdomada (e-, epd-, ed-, epto-, -dam-, -meda, -moda, -ata), -ae *vel raro* **hebdomas** (e-, -damas), -adis *f.* (ἑβδομάς) *script. et form.:* ob-: *p.959,45.* ebed-: *p.959,52. adde* ANNAL. Plac. a. 515,17. eppid-: *p.959,40.* eddo-: CONST. imp. II 43 p. 54,33. e(b)ptho-: *l.57.59.* -ogm-: *l.42.* -omm-: *l.54.* -mida: *l.49.* -atta: *l.45.* *abl. pl.* ebbmadimus: HIST. peregr. p. 145,32 *(cod.).* ebdoma, -ae *f.: l.44.p.959,68.*

I *numerus septenarius – Siebenzahl, Gruppe von Sieben:* GUIDO ARET. reg. rhythm. 15 vocum ut dierum aeque fit -a (e-, ept- *var. l.*). GESTA Trev. cont. IV 7 p. 404,1 quod . . . sint *Tassenses et Ismaelitae* . . . obtenturi orbem terre octo e-bus annorum, id est LVI annorum. *al.* *in titulo libri:* OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 21,5 Boethius in octava regula libri e-e *(cf. Boeth. subst. bon. l. 1 M.).*

II *septem anni, septuennium – Zeitraum von sieben Jahren:* HUGO FLAV. chron. 1 p. 309,15 ablactatus . . . est *Pulchronius* et decursa balbutientis infantiae e-a litteris traditus.

III *septem dies, septimana – Zeitraum von sieben Tagen, Woche:* **A** *gener.:* **1** *in univ. (def.: l.38):* VITA Pard. 7 (MGMer. VII p. 28,17) comedebat semel in e-a. HONOR. AUGUST. imag. 2,31 e-a (ep- *var. l.*) est IIII. pars lunaris mensis. THIETM. chron. 6,47 p. 332,26 utrum dies an e-as seu menses an signaret *(sc. numerus quinque)* annos. URSO element. 5 p. 128,14 quare . . . natura generandorum . . . secundum diversa tempora variet, scilicet secundum dies, e-as (edog-as *var. l.*) *eqs. saepius.* **2** *praevalente notione spatii temporis:* HUGEB. Wynneb. 8 p. 113,3 ibi *(sc. Fuldae)* iacebat tres e-as (e-mas *var. l.*). COMPOS. Luc. fragm. 16 requiescat ipsa confectio -tta una. ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 892 p. 121,19 per IIII ep-as . . . regionem . . . devastandam versabatur *rex.* FUND. Mur. 13 p. 40,2 prefuit *Uodalricus* . . . loco X annis et tres menses et tottidem e-idis et uno die. *persaepe.* *spectat ad certum spatium vitae:* THIETM. chron. 6,46 ne sis *(sc. praesul)* . . . de fine tuo sollicitus: quatuor annos et duas e-as vel tres exspectabis. 7,55 nil nisi XIIII e-as et tres dies supervixit *senior germana* (*sim.* 8,10). **3** *praevalente notione (certi) temporis determinati:* SALOM. II. epist. 36 in sequenti e-a (e-mmada *cod.*) ad te *(sc. procuratorem)* . . . venire debebo. THIETM. chron. 6,1 in . . . quintae inicio e-ae, in Februario mense. REIN. LEOD. Wolb. 16 (MGScript. XX p. 569b,10) quinta . . . subsequentis epth-ae feria . . . crucem Dominicam accepit in manibus (annal. a. 1208 p. 661,11 in prima ebpth-a Maii). *saepe.* *spectat ad aetatem infantis:* GERH. AUGUST. Udalr. 1,1 capit. p. 74 e-a duodecima ablactatus est (*sim.* 1,1 l. 11). **B** *comput.:* WANDALB. martyr. compr. 13sq. e-s . . . septem complectitur integra soles; quattuor e-es vulgarem volvere mensem dicuntur *eqs.* 21 Maius . . . et Iulius aucti quattuor e-is fulgent ternisque diebus (*sim.* 32). AGIUS comput. 1,11 menses e-asque, dies noctesque vel horas hic . . . distribuit *Deus* (*sim.* 5,6sqq. 7,24). **C** *theol. de creatione:* BEDA temp. rat. 8,8 prima . . . singularis illa -a, et a qua caeterae formam capessunt, divina est operatione sublimis *eqs.* 8,18 ad huius exemplum divinae -is secunda hominibus observanda mandatur *eqs.* 8,77. *ibid. saepius.* **D** *eccl. et canon.:* **1** *proprie:* **a** *in univ.:* STEPH. Wilfr. 64 p. 260,4 omni e-a quintam feriam, in qua obiit, quasi Dominicam in epulis venerare

[Niederer]

. . . constituit. CONSUET. Trev. 13 qui *(sacerdos)* publicam celebrat missam e-a anteriori, cum eisdem ministris cantet posteriori *eqs.* TRAD. Neocell. Brixin. 167 quod . . . singulis . . . ebda-bus sui *(sc. donatricis)* . . . habeatur memoria. CONR. MUR. lib. ord. 586 qui *(psalmus)* per totam e-am legitur ad primam. *saepius. v. et l.43.* *spectat ad ferias:* CONR. MUR. lib. ord. 382 epistola ex toto legitur, sed infra e-odam dividitur. 589 per totam e-am et omnes Dominicas . . . canuntur *(sc. Kyrieleison et Gloria). ibid. al.* **b** *in nomine pentecostes:* RUP. TUIT. trin. 38,402 quae *(festivitas)* dicitur pentecoste . . ., quae et vocatur festivitas -arum, eo quod *eqs.* **c** *in nominibus certarum septimanarum anni ecclesiastici:* **α** *de septimanis quadragesimae:* NOTKER. BALB. gest. 1,21 p. 28,13 cum . . . hęc *(sc. episcopum carnem edere)* prima e-a XLmę gererentur *(sim.* OTTO FRISING. gest. 1,58 p. 82,15 decursa medianae quadragesimae e-a. *al.).* **β** *de septimana ante pascham:* NOTKER. BALB. gest. 2,8 p. 59,11 in maioris XLmę e-a m a i o r e (PONTIF. Rom.-Germ. 99,212 p. 56,5 feria quinta maioris -ae. *al. sim.* BERNOLD. CONST. chron. a. 1094 p. 511,2 in ep-a maiori ante pascha). PONTIF. Rom.-Germ. 99,451 p. 136,30 in . . . e-a sancta (GERH. AUGUST. Udalr. 1,24 l. 3 s. e-a finita). p. 137,19 paenitentiae. ANNAL. Ianuens. I p. 9,17 ferialium. *al.* **γ** *de septimana post pascham:* ANSO Ursmar. 8 (MGMer. VI p. 461,17; interp.) obiit . . . feria tertia -ae p a s c h a l i s (AMALAR. off. 1,2,6. *saepe. sim.* COSMAS chron. 2,51 p. 158,17 in . . . e-a pasche. *saepius*). CHRON. Pol. 2,25 p. 92,3 in . . . e-a Dominice resurrectionis *(sim.* CHART. Eberac. 44 p. 105,27 in . . . resurreccionis Dominice die totaque e-ta [-a *var. l.*]). *de septem septimanis post pascham:* EKKEH. IV. bened. I 20,152 gaudia longa (gloss.: VII ep-arum) diem similent requiete perennem. **δ** *de septimana ascensionis:* ANSO Ermin. 12 (MGMer. VI p. 470,20; add. ed. Mabillon) obiit . . . VII. kalendas Maias, feria quinta ante -am rogationum. CONR. MUR. lib. ord. 1184 pro . . . e-eda de ascensione. **ε** *de septimana post pentecostem:* BERTH. chron. B a. 1079 p. 355,24 domnus . . . apostolicus . . . synodum . . . in e-a p e n t e c o s t e s fieri destinavit (CHRON. reg. a. 1124 [rec. II] infra e-edam [e-am *var. l.*] pęntecostes. *al.*). CONR. MUR. lib. ord. 129 pneumatis. **ζ** *de septimana epiphaniae:* TRAD. Claustr. 252 (Font. rer. Austr. II/4 p. 51,10) haec facta sunt in proxima eppi-a eppiphanie Domini. **2** *meton. de munere, officio hebdomadario:* **a** *in univ.:* CONSUET. Trev. 109 p. 353,2 omni tempore, qui e-a exeunt, sequenti e-a aquam ad se lavandum fratribus . . . procurent. **b** *spectat ad munera missae celebrandae, officii celebrandi sim.:* IOH. METT. Ioh. 62 ut . . . missae e-am (o-edam *a. corr.*) . . . adimpleret. HIST. Aret. 2 (MGScript. XXX p. 1474,16) ut . . . presbiter in ęcclesia e-am (ebda-am *a. corr.*) missarum . . . faceret et e-am coquinę similiter. CHART. Lamb. Leod. 479 p. 583,25 ille sacerdos, qui e-am suam facit ad maius altare, in sequenti septimana missam de mortuis celebrabit. CHART. Turg. III 548 p. 374,30 quilibet canonicus sacerdos . . . suam habeat e-am per . . . dictam ecclesiam . . .; si vero quis honorem ebedomodam recusaverit *eqs. al. v. et p.962,8.* **c** *spectat ad munera coquinae sim.:* VITA Sadalb. 25 (MGMer. V p. 63,5) cum quodam tempore in coquinae officio . . . e-am suam sororibus deserviret *eqs.* BRUNO QUERF. Adalb. A 14 p. 16,12 coquinas purgat, e-as (-as *var. l.*) nitissime procurat, scutellas lavat *eqs. al. v. et l.48.* **E** *publ. et iur.:* **1** *proprie:* **a** *spectat ad servitium praestandum:* LEX Baiuv. 1,13 p. 289,6 opera . . . III dies in e-a (-a, e-ta, ep-a, ept-a *var. l.*) in dominico operet *servus.* TRAD. Frising. 490 quod ego in IIIa e-e in . . . molina diem unam et noctem habeam. FUND. Mur. 20 p. 62,28 non serviunt *hobarii* in e-eda nisi unum diem, quem *eqs. saepius. v. et p. 960,7.* **b** *spectat ad tributa solvenda, iura sim.:* BREV. NOTIT. p. A 6,16 in unaquaque e-a donent *(sc. qui in salinis habitant)* . . . de sale modium unum. DIPL. Karoli III. 124 p. 198,29 deputamus . . . nocte una in e-a piscationem (*sim.* 125 p. 201,2 concedimus . . . unaquaque e-ma duas noctes). DIPL. Arnulfi 184 p. 285,22 concedimus . . . venationem . . ., id est ep-as (e-as *var. l.*) III ante aequinoctium autumnale. *saepius.* **c** *fort. spectat ad pacem Dei q. d. ('Gottesfrieden'):* MIRAC. Adalh. 1,4 (MGScript. XV p. 861,29; c. 1051) Ambianenses et Corbeienses cum suis patronis . . . integram pacem, id est tocius e-ae, decernunt *(cf. H. Hoffmann, Gottesfriede und Treuga Dei. 1964. p. 64sq. et O. G. Oexle, Träger und Instrumentarien des Friedens im hohen und späten MA. 1996. p. 138sq.).* **2** *meton. de ipso servitio praestando:* REGISTR. abb. Werd. 2,3 p. 17,8 (s. IX./X.) de servicio: duas e-as in autumno, duas e-as ante vernum . . . ; in singulis e-bus V dies. CHART. Sangall. A 782 e-as II in autumno et in vere II facere debeo. REGISTR. Salisb. 1,9 p. 169,20 de eisdem mansis ad werchart e-<adas> XXVIII.

hebdomadalis (e-, -med-, -mod-), -e. *qui ad hebdomadem pertinet, unius hebdomadis est – Wochen-, wöchentlich:* **1** *iur.:* **a** *qui quaque hebdomade habetur – wöchentlich stattfindend:* DIPL. Karoli III. 152 p. 245,39 ut de mercatis annalibus . . . medietas et de e-bus summa integritas partibus . . . ecclesiae cederetur. DIPL. Heinr. II. 358 p. 462,9 mercatum . . . annale . . . et e-e . . . instituimus. CHART. Oelsn. 59 p. 92,21 fora e-ia . . . deponere. REGISTR. Baiuv. A p. 141,15 proventus: . . . de foro e-i V solidi. *al.* **b** *qui quaque hebdomade, certa hebdomade praestandus est – wöchentlich, wochenweise zu leisten(d), zu vollbringen(d):* TRAD. Ratisb. 933 p. 465,2 (a. 1179) qui *(Dietricus)* . . . ecclesiam nostram in annona fratrum tam in dominicalibus quam in familia vel in e-edalibus s e r v i t i i s . . . infestabat (REGISTR. Altah. 5,7 de curia ad servicium e-e in Va ebdomada XII caseos. *ibid. al.; cf. Ph. Dollinger, Der bayrische Bauernstand. 1982. p. 173sq.*). CHART. episc. Halb. 705 p. 31,10 dabunt *villici* porcos e-odales et annonam e-odalem. EPIST. Laens. 11 ut pocius foro exhibeatur *pignus*, quam perdatur per incrementum e-is (e-odalis *cod.*) usure. *adde:* REGISTR. Xant. p. 61,29 quorum *(mansorum)* quilibet solvit annuatim III solidos leves, qui dicuntur e-es sive wekepenninge. **2** *eccl. et canon.:* **a** *qui quaque hebdomade tribuendus est – wöchentlich zu verteilen(d), zuzuteilen(d):* CHART. episc. Hild. II 1142 p. 565,18 (a. 1260) prebendam . . . in denariis e-odalibus . . . amministrator . . . ministrabit (*sim.* CHART. Westph. VII 1636 percipiet *canonicus absens* . . . panem, cervisiam, servicia et denarios e-edales). REGISTR. abb. Werd. app. A 8 p. 369,3 dabit . . . prepositus . . . ad pistandum panem siligineum e-edalem XII mlr. siliginis. **b** *?qui hebdomadarii est, hebdomadario tribuendus – ?dem Hebdomadar zustehend, zuzuteilen(d):* CHART. Rhen. med. II 263 p. 305,22 (a. 1210) in prebenda, que dicitur sacerdotalis vel e-is, ut canonicus sacerdos participium capiens ius ligna secandi . . . habebit. **3** *usu communi:* ANSELM. BIS. rhet. epist. p. 100,5 cuius *(rhetoricae)* longum . . . laborem ad sat parvam diligentiam perstrinximus; de annali eius opere mensualem et de mensuali reddidimus e-em. ALBERT. M. princ. 4,4 p. 41,9 aliquis *(sc. numerus)* est 'annuus' ex 'tempore' sive mensura temporis, aliquis -edalis, aliquis mensualis.

hebdomadarius (e-, epd-, -med-, -mod-), -a, -um. *script. et form.:* ewd-: *p.961,37.* edomar-: *p.961,49.* ebed-: *p.961, 51.* ?ebdamadin(us): *p.961,38.* ebdomari(us): *l.60.62.* ebdomori(us): CHART. Bund. 1207 p. 7,25.

I *adi.:* **A** *iur.:* **1** *qui quaque hebdomade habetur – wöchentlich stattfindend:* DIPL. Loth. I. 50 p. 145,29 abba et fratres . . . dividant forum . . . tam anniversarium quamque e-um. **2** *qui quaque hebdomade, certa hebdomade praestandus est, confieri debet – wöchentlich, wochenweise zu leistend(d), zu vollbringen(d):* REGISTR. abb. Werd. 8,17 p. 288,14 (s. XII.) de Aldenforde . . . pro uno . . . e-mario opere III d<enarios>, pro altero similiter III d<enarios> (*sim.* 9,8 p. 302,10 pro e-mario opere). **B** *eccl. et canon.:* **1** *qui per unam hebdomadem munere, officio fungitur – einen Wochendienst leistend, ein Wochenamt versehend (cf. p.961,31):* **a** *in univ.:* LIBER ordin. Rhenaug. p. 123,21 conversi e-odarii, qui turibulum et candelabra defferant, . . . exeunt. p. 126,30 ad tres orationes faciendas ter . . . a custode e-o percutitur tabula foris ecclesiam. CHART. episc. Hild. I 590 p. 565,31 de claudendis hostiis, pulsandis campanis frater e-us providebit. *al.* *adde:* EKKEH. IV. cas. 135 p. 262,17 milites . . . mensę suę propositores et pincernas e-os habere solebat *Notkerus abbas.* **b** *spectat ad munera missae celebrandae, officii cantandi sim.:* VITA

[Niederer]

Athan. Neap. 4,28 constituit s a c e r d o t e s -os (ep-os *ed. Waitz*) in ecclesia Domini Salvatoris (LEO MARS. chron. 3,20 e-m sacerdotem ... extinxit *fulmen*. CHART. Worm. 79. *al.*). CONSUET. Trev. 63 presbiter. WILH. HIRS. const. 1,2 p. 933[B] ad lectionem ... mensae et -i c a n t o r i s ... non admittitur *monachus alienus* (CONSUET. Marb. 256 cum -edarius cantor antiphonam ... imponit. *al.*). CONR. MUR. lib. ordin. 1444 ad matutinum omelia e-edario dyacono reservatur. *al. de episcopis (usu ellipt.: l.10):* ORD. Rom. 6,21 debet pontifex venire in tribunal ecclesiae ... et uni episcopo de -is et archipresbytere et diaconis omnibus pacem dare. 6,39 episcopus -us suscipit post pontificem oblationes reliquorum *(cf. Hinschius, Kirchenrecht. I. p. 323sq.).* **2** *qui quaque hebdomade, certa hebdomade exercendus est – wöchentlich, wochenweise zu versehen(d), verrichten(d):* CHRON. Merseb. 4 p. 174,11 habebat *episcopus* e-am (e-odariam, e-edariam *var. l.*) suae canoniae in Magdeburg vicem sic annotatam, ut *eqs.* **3** *qui quaque hebdomade tribuendus est – wöchentlich zu verteilen(d):* GUTOLF. Delic. p. 13,29 domnabus nostris *(sc. Cisterciensibus)* e-as pitancias procurare solitus erat *Paltramus*. **C** *usu communi i. qui unam hebdomadem perseverat – eine Woche dauernd:* HUGO FLAV. chron. 2 p. 482,32 quam ... gratiarum actionem *(sc. pro ereptione a mortis faucibus)* ... post decursam e-am mei ipsius alienationem rependerim *eqs*.

II *subst.:* **A** *masc.:* **1** *iur. i. qui servitium hebdomadale praestare debet – einer der einen Wochendienst leisten muss (usu attrib.):* CHART. Sangall. A 113 (a. 787) ad proximam curtem vestram in unaquaque zelga e-edarii iurnalem arare debeamus *(sc. Waldbertus)*. **2** *eccl. et canon. i. q. monachus, clericus qui per unam hebdomadem munere, officio fungitur – Hebdomadar, 'Wöchner' (cf. LThK. [1]IV. p. 852):* **a** *in univ.:* EPIST. var. II 5,5 prepositus ... pulsat signum tintinnabuli, ut e-i et ceteri servitores ... accipant ... mixtum (*sim.* 4, 21). LAND. MEDIOL. hist. cont. 34 p. 34,52 in predicto ... festo ... ordinarii e-i cum aliis e-is Mediolanensis ecclesie processionaliter vadunt *eqs.* TRAD. Westph. IV p. 96,28 non licet alicui piscari ... preter quatuor e-edarios (ew-edarios *var. l.*), quibus *eqs.* p. 154,20 dabuntur ... cuilibet e-orum (ebdamadinorum *var.l.*) II modi. *de scriptoribus, testibus:* CHART. Rhen. med. I 378 p. 436,45 (a. 1083) scripsit ... Gozpertus ..., beati ... Martini benignus e-us. CHART. Argent. I 99 p. 81,25 hi sunt testes: ... Heinricus canonicus, Theodericus ep-edarius. CHART. Friburg. 40 p. 27,5 testes ... donationis sunt ... e-i: Wernherus plebanus de Bercheim, Fridericus *eqs.* **b** *spectat ad munera missae celebrandae, officii cantandi sim.:* CONSUET. Eins. 20 hoc sit officium e-i melodiae: *eqs.* 27 armoniae. CAES. HEIST. mirac. I 5,5 p. 283,37 cum ... -us invitatorii antiphonam inciperet *eqs*. RICHER. SENON. gest. 4,24 p. 313,11 qui e-us *(ed.*, edom-us *cod.)* maioris misse et matutinalis esset, ... terciam missam ... celebraret. CHART. Turg. III 548 p. 372,31 in eis *(sc. horis canonicis psallendis)* ad supplendam ebe-edarii ... absenciam erit *(sc. qui vice plebani est)* obligatus. *saepius.* **c** *spectat ad munera coquinae:* REGINO chron. a. 746 p. 42,13 ut ... ad quoquinae officium e-us (ep-us *var. l.*) deputaretur *Carlomannus*. CONSUET. Trev. 6 e-edarii coquine calcinantes lavantesque se ... ad lectionem sedent. CAES. HEIST. mirac. I 11,11 p. 278,6 ut ... cum iuvene quodam monacho, -o coquinae, lignum incideret *conversus. al.* **B** *fem. i. q. monacha quae per unam hebdomadem munere, officio fungitur – Hebdomadarin (usu eccl. et canon.):* CHART. Friberg. 605 p. 401,35 (epist. papae a. 1232) <e-e provideant>, que legenda fuerint vel cantanda.

***hebdomadatim** (e-) *vel semel* ***hebdomatim** (e-) *adv.* (hebdomas, hebdoma; *cf. Stotz, Handb. 2,VI § 99.3*) **1** *quaque hebdomade – wöchentlich, jede Woche:* NOTAE Gembl. (MGScript. XIV p. 597,26; s. XIII.[in.]) ut missa diatim vel e-matim a singulis sacerdotibus ... celebraretur. CHART. eccl. Erf. 291 p. 160,11 quod ... capellam ... procurare e-datim *(cod.*, ebdonnuadatim *ed.)* in missis aliisque requisitis ... velimus *(sc. abbatissa)*. CHART. Friburg. 185 p. 157,24 e-datim in die lune. **2** *per unam hebdomadem – eine Woche lang:* PS. ARIST. pract. p. 661[a],53 decoque per hebdomadam et calcina ... terram, et ita -datim praeparabis ... assando, donec *eqs.* (*sim.* PS. AVIC. tinct. 5 p. 629[b],51 -datim decoquendo).

***hebdomado** (e-), -are. *?depon. partic. perf. usu subst. (usu attrib.): l.12. eccl. i. q. munere, officio hebdomadario fungi – den Wochendienst leisten, das Wochenamt versehen:* CHART. Brixin. 225 p. 216,18 (a. 1281) ut ... sacerdotes, qui huc usque in choro maiori e-are non consueverunt, ... teneantur ... conservare, videlicet ut ebdomadas suas teneant. *?ironice de commercio coniugali (fort. spectat ad Vulg. I Cor. 7, 3):* CHRON. rhythm. Austr. 394 qui *(milites Christi gladiati ['Orden vom hl. Jakobus vom Schwerte', cf. LThK. [1]V. p. 269])* exacti debitum bis e-ati *(ed.*, ebdomati *codd., fort. recte)* solvunt, et sunt alias caste coniugati *(cf. A. Demurger, Die Ritter des Herrn. 2003. p. 66. 97 et H. Prutz, Die geistlichen Ritterorden. 1908. p. 95).*

***hebdomaeus** (e-, epd-, -meus), -a, -um. (ἑβδομαῖος) **1** *de febre i. qui septima die revertitur – am siebten Tag wiederkehrend, Siebentage-:* GLOSS. med. p. 86,3 thypica febris, id est triteus aut tetarteus ... vel ecteus *(ed.*, epteus *codd.)* vel epdomeus. **2** *septemplex, septiformis – siebenfältig:* URSO element. 5 p. 135,16 si ... duorum coniunctio prevaleat in subiecto, talis sextana coniunctio septies, si vero trium, bis et non amplius diversificatur; ... dum duo tantum possint excedere secundum coniunctionem, talis e-mea (ebdomada *var. l.*) coniunctio sexies et non amplius distinguitur.

hebdomas *v.* hebdomada.

***hebdomatim** *v.* *hebdomadatim.

hebefactus, -a, -um. *fractus, demissus, languidus – kraftlos, mutlos, matt:* METELL. Quir. 14,36 spoliatę regionis populis sic -is, ut adustus timet incendia cattus.

hebenum *v.* ebenus.

hebeo, -ere. *partic. praes. usu adi.: l.35.* **1** *de colore i. q. splendore carere, splendorem amittere, pallescere – stumpf, trüb sein, werden, verblassen:* WALAHFR. carm. 54,10 Tyros incusat -entes muricis haud dignos ... rubores. IUSTIN. Lippifl. 658 qui *(flos)* protinus aret, decidit et languet, et color eius -et. *in imag. de acie oculorum:* CARM. Bur. 169,1,1 -et sidus leti visus cordis nubilo. **2** *de sanguine i. q. torpere – träge, langsam sein, werden:* ERMOLD. Ludow. 2,13 iam ... sanguis -et, torpescit dira senectus *(cf. Verg. Aen. 5,396).* **3** *de mente i. q. languere, stupere – matt, schwach, betäubt sein, werden:* BRUNO QUERF. Adalb. A 30 p. 36,5 moritura caro colorem mutat, ␣pavore vita tremula -et␣ (pavorem vitę tremula habet *var. l.*; B p. 66,23 pavore [pavor *var. l.*] in mente tremula -et). CARM. Bur. 115,2,3 -et animus, vires deficiunt: subveni *(sc. puella)*!

hebes (e-), -etis. *script.* ae-: *p.963,32. metr.* hē-: CARM. Otton. III. 20,1,21. *confunditur c.* ebrius: *p.963,32.*

obtusus, retusus – stumpf: **I** *proprie:* **A** *gener.:* YSENGRIMUS 5,27 vos *(sc. dentes)* e-e exterebret culica ... Satan! FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 114,31 ubi est *rostrum* durum, rotundum et -s. ALBERT. M. animal. 2,52 'dentes senum *(sc. canum)* sunt fusci vel crocei et -es' *(p. 501[b],13* ἀμβλεῖς). *usu subst.:* ALFAN. premn. phys. 8,12 p. 83 communia *(sc. sensibilia)* ... sunt tactus et visus haec: acutum et -s (*PG 40,652*[C] τὸ ... ἀμβλύ), asperum et lene *eqs.* **B** *geom. de angulis angulo recto maioribus:* GERB. geom. 4,6 quod ... -es *(sc. anguli)* ... exteriores ... solent appellari. PS. BOETH. geom. 399 rectus ... angulus est normalis, -s plus normalis, acutus minus normalis. ALBERT. M. eth. II 1,4,1 p. 51[b],19 instrumentum *(sc. est)* ... malleus -em angulum habens. summ. theol. II 1,4,2,1 p. 80[b],31 -em angulum sive expassum *(sc. atomorum)* dixerunt *Democritus et Leucippus* operari ad diffusionem super alia corpora *eqs. al.*

II *translate:* **A** *spectat ad res sensibiles, sensus corporales sim.:* **1** *fuscus – dumpf (klingend):* ALBERT. M. animal. 1, 420 ex cartillagine ... fit *canna vocis*, ne sit nimis acuta vox, si ex osse esset, aut nimis -s, si esset ex carne. **2** *?splendore carens, non refulgens – ?matt, glanzlos:* PS. ARIST. lap. I p. 198,17 ex istis lapidibus *(sc. aurum attrahentibus)* est quidam lapis -s et iste vocatur badhare *(cf. comm. ed. p. 9sqq.).* **3** *modicus, parvus – mäßig, gering (usu natur.: p.963,3):* THE-

ODULF. carm. 29,52 si . . . calor exanima menbra relinquat ebes *(cf. Verg. Aen. 3,308)*. ALBERT. M. animal. 3,72 humidiora capitis ossa feminarum -i calido rotantur in rotundum. 20,79 -s est frigidum valde in simplici et non ingreditur in rem profunde, nisi sit valde excellens. summ. creat. II 1,60 p. 518a,1 habet *subtilitas* tres gradus, quorum primus est, quo indiget adiutorio doctrinae ad omnia intelligibilia, et hic dicitur -s. **4** *debilis, sagacitate carens – schwach, unempfindlich:* PAUL. AEGIN. cur. 247 p. 187,2 consequitur . . . eas, que patiuntur *(sc. suffocationem matricis)*, . . . pallor faciei, visus ebes (*cf. 3,71,1* περιλίπαρον). EPIST. Hildesh. 134,3 que *(ars animae innata)* nisi per doctorem discatur, per carnis -is (e- *var. l.*) coniunctionem debilitatur. ALBERT. M. animal. 1,501 'alii . . . sensus . . . sunt in homine -iores ceteris multis animalibus' (*cf. p. 494b,17* ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις λείπεται πολλῶν). 21,36 habent *(sc. animalia mollis testae)* valde -em tactum, ita quod . . . lenem tactum non sentiunt. **5** *rigidus, immobilis – starr, unbeweglich:* WANDALB. mens. 347 cum terra -i torpore rigescit *eqs.* **6** *?lentus, vigore carens – ?träge, kraftlos (usu natur.):* ALBERT. M. animal. 6,125 quorumcumque . . . ovorum sunt magis -es et frigidi spiritus et sunt multi et spissi, oportet esse nidum calidum. **B** *spectat ad homines (vulpem: l. 39) eorumque animos sim.:* **1** *tardus, stolidus, socors – stumpfsinnig, einfältig, geistesschwach, dumm:* **a** *in univ.:* WALAHFR. carm. 79,1 hoc opus exiguum Walafridus pauper -sque collegit. HROTSV. Dulc. 13,2 o insensati et -es totiusque rationis incapaces *(sc. milites)*! MEGINH. BAMB. fid. p. 272,9 si . . . parvuli sint *(sc. haeretice baptizati)* vel -es, respondeant pro illis, qui eos offerunt. CONR. MUR. summ. p. 26,20 plures ingenii adeo duri, -is et obtusi *(sc. sunt)*, quod *eqs. al.* **b** *per confusionem c.* ebrius *(masc. usu subst.):* GLOSS. med. p. 43,5 inritantur *maniaci* in audacia . . ., sicut a-s nescit, quid faciat (*cf.* AESCULAPIUS 4 p. 7,13 ebrius). **c** *pro cognomine regis:* ROD. GLAB. hist. 1,5 perduravere . . . reges ex eorum *(sc. Karolingorum)* prosapia . . . usque ad ultimum regem, Karolum H-em cognominatum. **2** *gravis, rusticus – schwerfällig, ungeschickt, plump:* **a** *in univ.:* THEODULF. carm. 50,28 barbara praedatrix *(i. vulpes)* pariter cum pondere praedae stipitis in parte sponte pependit -s *eqs.* **b** *de eloquentia:* BRUNO MAGD. bell. 83 p. 79,26 quanta gratulatione totius populi fuisset *episcopus* acceptus, meus -s non valet explicare stilus. BURCH. URSB. chron. p. 93,12 elegerunt *fratres* sibi in rectorem . . . hominem nullius intelligentie . . . et adeo -is eloquentie, ut *eqs.* **3** *languidus, mollis – schlaff, 'lahm', 'lau':* COLUMB. epist. 7 p. 181,13 efficax in prospectu, -s in vindicta *(sc. iuvenis esto)*. HELM. chron. 47 p. 92,15 furari et largiri apud Holzatos ostentacio est; qui vero predari nesciat, ebes et inglorius est. **4** *fractus, demissus – entkräftet, mutlos (per enallagen):* CARM. de nat. animal. 140 illic *(sc. in inferno)* nullus erit ordo, sed horror -s (e- *var. l.*). **5** *?imbecillus, infirmus – ?hinfällig:* CHART. Port. 83 p. 108,39 (a. 1217) infirmitatis humane fragilitas cum sit -s, labilis et caduca *eqs.*

hebesco (hae-), -ere. *languescere, deficere – schwach, schwächer werden, nachlassen:* WALAHFR. Mamm. 17,8 virtus . . . ignis -at *(ed.*, hae- *C*, habescat *a. corr.)*. CONSUET. Marb. 43 post calorem temptationis -entem lacrimis penitentie ablutus spei . . . se insinuare presumat *frater*.

hebetatio (ebitio), -onis *f.* *obtusio, imbecillitas (mentis), socordia – Abstumpfung, (geistige) Beschränktheit, Geistesschwäche (usu medic.: l. 61):* GLOSS. med. p. 52,9 paracopen Greci dicunt -em mentis adque degressionem. LEX Baiuv. 10,6 si quis . . . praesumptione vel inimicitia nec non et incuria aut certe -e (ebitione, habitatione *var. l.*) liberi culmen eiecerit.

hebetesco, -ere. *hebetem, inertem esse, vitam inertem agere – stumpf, abgestumpft sein, dahinleben, 'vegetieren':* HONOR. AUGUST. offend. 5 parvo naso est, qui nec in divinis nec in secularibus discendis insistit, sed . . . in torpore neglegentiae -it.

hebeto (e-), -atum, -are. *script.* hab-: *p. 964,20.* *partic. perf. usu adi.: p. 964,10; subst.: p. 964,20.* **1** *proprie i. q. retundere – stumpf machen:* EPIST. var. II 20,16 p. 334,33 sancti viri . . . virgis caesi et ex studio -tis (e- *var. l.*) securibus sunt decollati. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 146,27 sunt ungues eorum *(falconum)* -andi (*sim.* 3 p. 44,26sqq.). **2** *translate:* **a** *spectat ad res sensibiles, corpora sim.:* **α** *splendore privare, expallescere facere – des Glanzes berauben, zum Verblassen bringen:* WALDO Anscar. 70,6 cum . . . luna . . . cederet aurorae lucis -ta rubore. **β** *imminuere – vermindern, verringern (usu natur.):* ALBERT. M. anim. 2,2,9 p. 94,70 etiamsi ponatur non -ari calor et non indurari corpus, nihilominus *eqs.* top. 5,3, 2 p. 421a,38 apud inertes . . . resolvitur . . . caro, ut nocivum recipiat . . ., et a se repellere non possit per calorem -tum. animal. 3,145 ex humore sanguinis -atur calor et remittitur (*sim.* 7,53. 15,113). **γ** *hebetem reddere, debilitare – abstumpfen, beeinträchtigen, schwächen:* PASS. Ursulae 19 p. 156,10 cum mihi *(sc. Helmdrudae)* caligo inscitiae mortales -et visus. MAURUS progn. 23 p. 37b,20 aggravatur cerebrum et in suis actionibus e-atur *(cod.*, ebatatur *ed.)*. ALBERT. M. aet. p. 318b,12 alterationes . . . virtutum . . . debiles faciunt virtutes membrorum et organa . . . -ant. animal. 7,155 inspissatur humor et e-atur digestio. *vigore privare – entkräften:* GESTA Ern. duc. I 1,293 rex occisos funerari, plagis -tos *(ed.*, -tis, ha-tis *a. corr. E²)* curari precepit. **b** *spectat ad animos hominum:* **α** *torpere, languere facere, fatigare – betäuben, lähmen, ermüden (mediopass. i. q. torpere – betäubt, gelähmt sein: l. 24):* UFFING. Ida 1,15 ut e vicino adstantes stupore -ti hunc *(sc. cephalargia percussum)* . . . coniectarent supremo vitae periculo citius occasurum. PETR. DAM. epist. 81 p. 434,6 rudes audientium animos stili prolixitas e-at. **β** *mediopass. i. q. stolidum, stultum esse – stumpfsinnig, einfältig, dumm sein (fort. per confusionem):* RUP. MEDIOL. Adalb. 25 nullus tam stolide mentis haberetur (habetur, -etur *var. l.*) vesania, ut sancti . . . preiudicare velit potentie *eqs.* **γ** *obumbrare, caecare, (iudicio) confundere – vernebeln, 'blenden', (im Urteilsvermögen) trüben:* BERNH. GEIST. palp. 1,82 animae . . . retia tendit usus adulandi dominis et eos -andi (e-, habenandi, laqueandi *var. l.*).

hebetudo ((h)ebit-), -inis *f.* *script.:* hepit-: *l. 64.* -titud(o): *l. 60.* *struct. c. gen. subi.: l. 46.* **1** *spectat ad res:* **a** *de qualitate elementi i. q. obtusitas – Stumpfheit (usu philos.):* ALFAN. premn. phys. 5,29 p. 68 dicit *Plato* . . . unumquodque elementum tres qualitates habere, ignem quidem acumen, raritatem, motum; alterum vero extremum elementorum, hoc est terram, harum contrarias qualitates habere: -em (*PG 40,625A* ἀμβλύτης), densitatem, stationem, ut *eqs.* (*sim.* 5,30 p. 69 -o et densitas). **b** *de stella i. q. imminutio (splendoris, luminis) – Beeinträchtigung, Verminderung (der Leuchtkraft):* VITA Ludow. Pii 62 p. 544,8 stellarum . . . ordo ita cernebatur *(sc. in eclipsi)*, ut nullum sidus ebi-em (hebi-em, -em *var. l.*) lucis solaris pateretur. **c** *de veneno i. q. vis parva – schwache Wirkung:* ALBERT. M. animal. 25,10 serpentibus accidit magna diversitas in acuitate et -e veneni. **d** ἀναισθησία, *torpor – Gefühllosigkeit, Taubheit, Lähmung:* AESCULAPIUS 3 p. 5,6 -em membrorum *(sc. epilepsia efficit)*. **2** *spectat ad homines eorumque animos:* **a** *tarditas (mentis), stultitia, ingenium hebes, obtusum – Beschränktheit, Dummheit, Stumpfsinnigkeit (in imag.: l. 60):* FORM. Marculfi 1 praef. p. 8,12 nec ad videndum mihi oculi sufficiunt caligantes, nec ad cogitandum sensus sufficit ebi-o. ERMENR. ad Grim. 8 p. 542,13 prudentiam oppugnat ex una parte versutia, ex altera vero ebi-o. EPIST. Ratisb. 5 p. 282,33 si . . . animi acumen recipiendum est, hebi-o refellenda est. WIBERT. GEMBL. epist. ad Hildeg. 18,48 oravi spiritum sanctum, ut . . . hebi-em (-titudinem *var. l., cf. ed. Pitra p. 382,32*) cordis mei ad capienda, que legissem, acueret. *al.* **b** *inertia, torpedo, segnitia, languor – Trägheit, Schlaffheit, Lassheit, Lauheit:* **α** *gener.:* COD. Karol. 97 p. 648,24 nulla . . . hepi-o aut quaelibet ambiguitas ascendat in . . . mentem tuam *(sc. episcopi)*. EPIST. Teg. I 15 de hebi-e nostre inprovidentie . . . servuli . . . quendam clericum . . . membratim detriverunt. HIST. peregr. p. 139,25 quam *(sc. aciem)* ut viderunt Greci . . ., timor et hebi-o mentis cecidit super illis (*sim.* HIST. de exp. Frid. imp. p. 5,13 horror et hebi-o mentis). **β** *medic. et natur.:* AESCULAPIUS 5 p. 9,11 maniaci . . . initio passionis caput dolent cum mentis -e. ALBERT. M. summ. theol. II 18, 121,2 p. 393b,10 '-o mentis', quae fit, quando cibus vel potus

oppilat vias, quibus *eqs. al.*

hebitas (hae-), -atis *f.* *ingenium hebes, stultitia – geistige Stumpfheit, Einfältigkeit:* VITA Pard. praef. (MGMer. VII p. 25,9) non audeo ... gestorum copiam ad meam humillimam ha-em declinare.

***hecatepanus** *v.* *catapanus. *adde ad vol. II. p. 360, 71sqq.:* DIPL. Constantiae 11 p. 38,23 quo *(tempore)* ... sub nostra *(sc. dominatoris)* cura Desigius hecate-us Botonti ... baiularet.

hecatontarchus (te-, e- *sim.*), -i *vel* ***hecatontarcha** (e-, -tho-), -ae *m.* (ἑκατόνταρχος, ἑκατοντάρχης) *centurio, centenarius – Anführer einer Hundertschaft:* RAHEW. gest. 3,35 p. 209,9 quos *(rectores ordinum)* antiqui centuriones vel e-os (teta-, t-, tecac-, pentatec- *var. l.*) seu chiliarchos appellare consueverunt *(cf. Ps. Rufin. Ios. bell. Iud. 5,13 p. 769 [ed. Basil. 1524])*. CONR. MUR. summ. p. 38,5 nomina quarundam dignitatum, que quondam in urbe fuerunt: ... ecath-e, pentacontarche *eqs.*

heccontra *v.* econtra.

***hechia,** -ae *f.* (*anglosax. vet.* hecg; *cf. DMLBS I. s. v.* hecca) *saepes, cratis – Umzäunung, Hürde:* CHART. Hans. 600,3 p. 384,32 (s. XIII.med.) debent *wesdarii* ponere wesdam super kayum et includere eam ... cum claiis et -is.

hectaeus (epteus), -a, -um. (ἑκταῖος) *qui sexto die recurrit – am sechsten Tag wiederkehrend, Sechstage-: v. p. 962, 19.*

hęctasis *v.* exstasis.

1. hecticus (e-, ethi-, etycus), -a, -um. (ἑκτικός) *script.:* etich(us): *l.35. metr.* ĕthi-: REGIMEN san. Salern. 97. **1** *adi. i. q. tabidus, phthisicus – (aus)zehrend, zur Schwindsucht gehörig (de re v. Reallexikon d. Byzantinistik. A I. p. 361):* PAUL. AEGIN. cur. 177 p. 104,7 febricitant *phthisici* ... ⌞e-a (ethica *var. l.*) febre⌟ (*3,32,1* ἑκτικὸν πυρετόν). CONSTANT. AFRIC. theor. 8,7 p. 37b^{v} febris, que vocatur ethica, dividitur in duas species. MAURUS phleb. p. 20^{a} laborans febre ethica (eticha *B*) ... minuat sibi de mediana. ALBERT. M. mot. animal. 1,2,4 p. 274^{b},2 calor ethicus infusus factus est habitudinalis. ARNOLD. SAXO flor. 3 p. 75,49 illi *(lapides)* ... defendunt se ferentem ab etyca febre. *al.* **2** *subst.:* **a** *masc. i. qui tabe, phthisi laborat – einer der an Auszehrung leidet, Schwindsüchtiger:* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 385,5 lumen naturalis caloris extinguitur, maxime ... -is et insipientibus, ictericis. MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 369^{G} confert -is *macropiper.* ALBERT. M. anim. 2,3,33 p. 146,47 ethicus, qui maiorem quam febricitans habet calorem, non sentit eum. *al.* **b** *fem. i. q. tabes, phthisis – Auszehrung, Schwindsucht:* MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 377^{G} phthisicis ... datur *diapenidion*, sed non in secunda vel tertia specie -ę. WALTH. AGIL. med. 30 p. 127,21 cuius *(sc. tertiae speciei)* ethice tres sunt species *eqs.* ALBERT. M. animal. 1,504 si sunt *ungues* cum macie digitorum, significant futuram ethicam vel ptysim. *al.*

[2. hecticus (ce-) *v.* septicus: ANTIDOT. Sangall. p. 96,34.**]**

heculeus *v.* equuleus. **hecum** *v.* ecce. **hedem** *v.* idem.

hedera (e-), -ae *f.* *script.:* hae-: *p. 966,1. adde* RECEPT. Bamb. 6 *(var. l.).* ęd-: *l.62.* et(t)era: *p. 966,4.14.* idora: *p. 966,6.*

κισσός – *Efeu (plur. i. q. virgae hederaceae, brachia hederacea – Efeuranken):* **1** *gener.:* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* ALDH. virg. I 4 p. 232,2 -arum corimbos ... constipantes ... favorum machinam ... opertis cellulis construunt *apes*. MAPPAE CLAVIC. 289 capra ... -a pascatur. BENZO ad Heinr. IV. 4,12 p. 492,7 Ionas ... sedit sub ę-a *(spectat ad Vulg. Ion. 4,6)*. CONSUET. Vird. 20 p. 404,8 vestient custodes pavimentum ex foliis -arum. **β** *spectat ad coronam hederaceam:* WALAHFR. imag. Tetr. 15 hirta suis -is circum bene tempora cincti *(sc. poetae; sim.* 18). NADDA Cyriac. I 4 nigra -a circumcingit *caesar* illius *(praefecti emeriti)* timpora. **b** *per compar. et alleg.:* HRABAN. univ. 19,8 p. 528^{C} -a ... typum Iudaici populi habet, qui *eqs.* WALAHFR. hort. 102 velut ulmum -a implicuit cum frondibus altam ..., sic *eqs.* BENZO ad Heinr. IV. 7,4 p. 620,9 huic *(consilio scripturae)* hęre, ut arbustis implicatur -a. *al.* **2** *natur., botan., pharm., medic.:* **a** *in univ.:* RECEPT. Donauesch. 42 succi foliorum -ae *(ed.*, ha-e *cod.)* cyathi duo. RECEPT. Lauresh. 1,42 agrimonia radices et ... similiter e-a nigra et gelisia radices *eqs.* RECEPT. Sangall. I 156 e-a maiore ... in naribus infunde. II 5 picula ettera insimul bulliant. ANTIDOT. Sangall. p. 99,4 oleum cissimum, hoc est de bacis e-e *eqs.* ANTIDOT. Glasg. p. 110,21 idora dr. II *(cf. ALMA 24. 1954. p. 221)*. TRACT. de chirurg. 1031 recipit: ... suci e-e arboris, suci e-e (terrestris *add. I*) mature *eqs. (sim.* CHIRURG. Sudhoff I p. 79,43 nodus de ... e-a arborea. *v. et l.14.18). saepe.* **b** -a terrestris *i. q. chamaecissos – Gundermann, Gundelrebe (Glechoma hederacea L.; cf. André, Noms des plantes. p. 117):* RECEPT. Lauresh. 1,12 abrodanum et e-am terrestrem inter ambas manipulum I teris. ANTIDOT. Lond. p. 20,45 recipit: ... etera terrestre et alia etera. ANTIDOT. Cantabr. p. 161,6 e-a terestria fasciculum I ... in aqua cum oleo coque. p. 167,1 e-a terestri folia XXX. GLOSS. Roger. III 135 (add. in marg.) electuarium: ... e-is terrestris 3 semis et gumi eius ℈ I. CHIRURG. Sudhoff I p. 79,45 con decoctione e-e terrestris et arboree. *al. v. et l.8. fort. huc spectat* -a minor: RECEPT. Sangall. I 142 e-e minore colligis radices eius.

[hedibus *v.* heres.**]** **hedific-** *sim. v.* aedific-.

[hedis *v.* heres.**]** **[heditas** *v.* hereditas.**]**

hedra (e-), -ae *f.* (ἕδρα) *solium, sedes – Thron, Sessel:* AGNELL. lib. pont. 141 p. 319 l. 226 proiecit Iohannicis ... cartulam in faciem ... imperatoris in edra sedentis. CONR. FAB. Gall. 22 p. 58,12 (vs.) sevit *abbas* ad exedras primatum solvit et edras.

?***hedranos** (ideranos, cranos) *subst.* (ἕδρανον) *os coxarum, natium – Hüft-, Gesäß-, Beckenknochen:* TRACT. de chirurg. 767 coxarum ossa sunt duo, id est c-os (vel ide-os *add. II*), quod grece sedilia.

hedricon (e-), -i *n.* (ἑδρικός) *medicamentum ad alvum, anum pertinens – den After, Stuhlgang betreffendes Heilmittel:* PAUL. AEGIN. cur. 224$^{tit.}$ ediica et e-a (*3,59$^{tit.}$* ἑδρικά). 231 obtima sunt e-a (id est anum *add. A*) et ediica. 250 p. 192, 23 ulceribus conveniet ... aliquid e-orum (cardiacorum *a. corr. A*). *ibid. al.*

hedus *v.* haedus.

hedyc(h)rus (ydioc- *sim.*), -a, -um. (ἡδύχρους) *fere form. graec., saepe in locis corruptis in forma contracta c.* magma (*fort. per contam. c.* crocomagma). **1** *adi. i. qui iucundi, pulchri coloris est – von lieblicher, schöner Farbe (per pravam interpr. i. q. ruber – rot: l.44.46):* **a** *in univ.:* ALPHITA O 43 ocron interpretatur rubeum, inde trocisci ydiocri (ydroci *var. l.*) ab ydea ... et ocron, quia formati inde trocisci sunt rubei (*sim.* Y 22 trocisci ydiocri; *aliter comm. ed. p. 448sq. 492, sed cf. Paul. Aegin. 7,11,2 [ed. J. L. Heiberg, Corp. med. graec. IX/2] et Nicol. Antidot. 121 [ed. W. S. van den Berg. 1917]* trocisci ydiocri). **b** *iunctura* -um magma *sim. i. q. unguentum iucundi, pulchri coloris – Salbe von lieblicher, schöner Farbe:* ANTIDOT. Lond. p. 18,21 recipit *antidotum lexoperitus* (*i.* ληξιπύρετος) ... sisileus < IV, iriocrocomagmatus < VI *eqs. (sim.* ANTIDOT. Sangall. p. 80,44 conficitur *sotera* sic: ... storace z VI, ydrococumaum z VI *eqs.* ANTIDOT. Augiens. p. 52,11 ydiocroco magmatos drag VI; *cf. Paul. Aegin. 7,11,23 [cit. l.47])*. ANTIDOT. Bamb. 15 p. 26,20 trocischus ideocrou *(cod.*, ideocrocu *ed.)* magmatos: amomu *eqs.* ANTIDOT. Augiens. p. 64,14 recipit *epithima euodis* ... cardamomu unc. II, idiocrocu magma unc. I *eqs. (cf. Alex. Trall. II. p. 391,9 [ed. T. Puschmann. 1878/9]).* **2** *subst. neutr. i. q. unguentum iucundi, pulchri coloris – Salbe von lieblicher, schöner Farbe:* ANTIDOT. Bamb. 15 p. 25,37 sotera recipit hec: ... cinnamomum < I, storace < sex, ydiocrocum autem < sex *eqs. (cf. l.55).* ANTIDOT. Augiens. p. 45,21 recipit *antidotum hesdra* sinonu scrip. III, ydiocru scrip. VIII *eqs. (cf. Paul. Aegin. 7,11,26 [cit. l.47]).*

hedyosmus (edio-, idio-, ydio-, -mos *sim.*), -i *m.* *nom. sg.* -a *(?f.): p.967,2.* (ἡδύοσμος) *menta – Minze (de re v. André, Lex. bot. p. 157):* ANON. herm. p. 99,39 edi-us, id est menta sive erisimus. PAUL. AEGIN. cur. 25 cum idi-o (ydi-o *var. l.; 3,4,2* ἡδυόσμῳ), cum glicono mixtis *(sc. cataplasmatibus).* 41 p. 20,10 addere ... idi-i (ydiasmi *corr. in* ydi-i *B*) su-

cum. 54 p. 31,11 soluto . . . herpillo aut ydi-o. DIAETA Theod. 127 (add. Br, Hi) -a (-us *Hi*) herba est calida. 232 edi-us (-a *Br, Hi,* hoedi-us *corr. in* -iosmo *Harl.*), id est menta. *al.*

[**hegabus** *v.* cabus. *adde ad vol. II. p. 7,1:* COMPOS. Luc. I 3 modos . . . per literas: mensura hegabus (*corr. m.*[2] *ex* helabus) lib. X *(cf. J. Svennung, Compositiones Lucenses. 1941. p. 55).*]

hegumenus (e-, ig-, yg-, -minus), -i *m.* (ἡγούμενος) *nom. pl.* -nti: *l.13. metr.* ȳgŭmēn(us): *l.17.18. adde* THIOFR. Willibr. II 4,110. 234. *?struct. c. gen. obi.: l.16.*

abbas, rector – Abt, Vorsteher: COD. Karol. 51 p. 572,19 Pardus e-us propter inbecillitatem corporis sui proficiscere minime valuit. NICOL. I. epist. 88 p. 482,6 e-i (e-ti *var. l.*) . . . Niceta Chrysopoleos, Nicolaus Studii *eqs.* EPIST. pont. Rom. sel. I 7 p. 64,28 Theodulus i-inus. THEOD. AMORB. comm. p. 11,38 sanctissimus cuculligeri cetus Benedictus -inus. THIOFR. Willibr. II 3,234 accit Adelbertus cęnobitas y-us. 4,345 remeavit ovans y-us. GREG. CAT. chron. app. I p. 313,25 ad . . . Adenolfum . . . e-inum eligendum . . . convenimus. *al.*

***heimarmene** (ym-, hym- *sim.*), *acc.* -em *f.* (εἱμαρμένη) *nom. sg.* -es: *l.25.27.28.30. al. t. t. philos. i. q. fatum, sors – Schicksal, Geschick:* ALBERT. M. bon. 95 p. 62,53 -e (*cf. PG 40,761*[B] εἱμαρμένην) . . . est pars necessitatis. eth. I 302 p. 259,43 quam *(conexionem causarum)* Graeci y-em vocant *(sim.* 932 p. 780,33 y-es [marmenes, marmores, ymaninares, ymanigares *var. l.*] vel fatum; *cf. Cic. div. 1,125).* phys. 2,2,10 p. 113,29 multi dixerunt, quod y-es impedit fieri aliquid a fortuna et casu *eqs. (cf. Apul. mund. 38).* cael. 1,1,2 p. 5,64 y-es iacit semen, quod necessitas explicat et dispensat ordinatio *(sim.* caus. univ. 1,4,6 p. 50,80 prima . . . hy-es est, quae iacto . . . semine futurorum omnium suscipit prolem; *cf. Ps. Apul. Ascl. 39sq.). ibid. al.*

***heimburgensis,** -is *m. (theod. vet.* heimburgo; *cf. Ahd. Wb. IV. p. 846) ?abl. sg.* -go: *l.44. magister villae, procurator vici – Heimbürge(r), Gemeinde-, Stadtteilvorsteher (de re v. HRG II. p. 50 et H. Planitz, Die dt. Stadt im Mittelalter. 1954. p. 207):* CHART. Argent. I 616 p. 467,20 (post 1129) ad causidicum pertinet statuere tres personas, quas heymburgen (-es *interp. S*) dicimus, unum in interiori, scilicet veteri, urbe et duos in exteriori *(cf. C. Bauer, E. Hassinger, J. H. Müller, Geschichte, Wirtschaft, Gesellschaft. 1974. p. 107 sqq.). fort. add. (ni subest forma theod.):* CHART. Wirt. 534 p. 360,16 (a. 1207) coram his testibus: . . . Ludewico vahmeistro, Hiltebrando filio eius, Eberhardo -o *(ed.,* heimburg̃ *cod.).*

***heimburgia** (henb-), -ae *f. (theod. vet.* heimbürge) *officium procuratoris vici – Heimbürgenamt, Amtsbereich eines Gemeindevorstehers (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 592sqq. et l.40):* CHART. Basil. A I 296 p. 453,20 (a. 1210) ad villicos pertinet iusticias facere de hiis, quae pertinent ad hen-am.

***heimreita** (heinr-), -ae *f. (theod. vet.* heimgereithe; *v. Lexer, Mittelhochdt. Handwb. I. p. 1219) ususfructus fundi communis – Nutzungsrecht an der Allmende (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 634 s. v. 'Heimreide' et HRG II. p. 57sq. s. v. 'Heingereiden'):* CHART. Wirt. 2327 p. 231,19 (a. 1273) ius . . ., quod dicitur hein-a, cum convicinis suis observare tenentur *monachi.*

***heimsucha** (hai-), -ae *f. (theod. vet.* heimsuoche; *v. Lexer, Mittelhochdt. Handwb. I. p. 1221) vis, impressio contra domum effecta, pax domus violata – Heimsuchung, Hausfriedensbruch:* CONST. imp. II 438,22 (a. 1256) de ha-a (*cf.* 427,42 de haimsůch).

***Heinriciades,** *abl. pl.* -is *m. assectator Heinrici (regis) – Parteigänger (König) Heinrichs:* GESTA Alber. 17 cedibus ac predis intentis -is sic appellatis Heinrici nomine regis.

***heistoldus** *v.* *hagistaldus.

helaresco *v.* hilaresco. [**helbica** *v.* erpica.]

helcticus (elt-), -a, -um. (ἑλκτικός) *attrahens – anziehend:* ALPHITA E 73 eltica (eluca *var. l.*) dicitur virtus attractiva vel appetitiva.

***helcus,** -i *m.* (*?cf. finnice* hylje *[orig. germ., cf. anglosax.* seal; *v. A. D. Kylstra et al., Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. I. 1991. p. 131]; cf. Der Zoologische Garten: Zeitschrift für Beobachtung, Pflege und Zucht der Thiere. 11. 1870. p. 282; sed aliter K. Kitchell, Albertus Magnus on Animals. II. 1999. p. 1681 adn. 157* [ἕλκω]) *vitulus marinus, phoca – Seehund, Robbe:* ALBERT. M. animal. 24,31 -us est vitulus marinus *eqs. (ex Thom. Cantimpr. 6,22 [ed. Boese. 1973]).* 24,37 koky (*i.* phoca) est vitulus marinus, et de hoc iam superius diximus, quod vocatur latine -us.

helcysma (elquima), -atis *n. nom. sg. (form. corrupt.)* elquison: *l.12.* (ἕλκυσμα) *scoria argenti – Silberschlacke:* MAPPAE CLAVIC. 2 sumes tracturam (trituram *S*) argenti, que grece elquison dicitur. 52 vini peregrini z. XX, elquimatis I . . .: omnia contundis.

***helena** *v.* helenium. **helencus** *v.* elenchus.

***helenites** (e-), *acc.* -em. (helenium; *per analogiam ad* πρασίτης *sim. formatum) helenio confectus – mit Alant angesetzt, zubereitet (cf. l.21):* DYASC. p. 201[a] vinum e-em confice sic: elenii (gloss.: id est enule) sicci 3 I liga in linteolo (*cf. antea:* vinum dirapniten, vinum prassiten). *cf.* *inulatus.

helenium (e-, ell-, -neum), -i *n. vel* ***helena** (e-, ell-, (h)elna), -ae *f.* (ἑλένιον; *cf. S. Amigues, Journal des Savants. 1990. 3/4. p. 177sqq.) script. et form.:* elin(i)a, elini(um): *l.30.46. adde* ANTIDOT. Berolin. 7. *al.* ?elua: *l.40.* eleun-: *l.36.* elemu(m): *l.37.* ?elenela: *l.48. nom. sg.* elenius: *l.33. acc. sg.:* -o: *l.35.* ?-u *(ni subest form. gen. Graeca): l.36.37. fort. huc spectat* clemios: ANTIDOT. Glasg. p. 101,34 *(ni subest* cleonium, *cf. vol. II. p. 708,71).*

Inula helenium (L.) – Alant (cf. André, Plantes. p. 118 et Amigues, op. cit. [l.21] p. 182sq.): **1** *usu originario:* ANON. herm. p. 99,32 elinia (elina *m.*[1]), id est e-a sive enula. RECEPT. Lauresh. 1,35 conprehendis herbas has: . . . aceri manipulum I, helnae manipulum I. ANTIDOT. Sangall. p. 80,2 conficitur *antidotum* sic: . . . e-us, ciperus *eqs.* DYNAMID. Hippocr. 2,60 hinola campana agrestis dicitur . . . -a. 2,115 -um, hoc est inula. ANTIDOT. Glasg. p. 118,33 ell-o < IIII, satureia < IIII. ANTIDOT. Augiens. p. 53,27 eleuniu siccu drag. III. ANTIDOT. Bamb. 27 crocu dragma duo, elemu dragma duo. MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 371[F] (add.) -um . . . multi symphitum vocant. *saepe. v. et l. 18. fort. add.:* TRACT. de aegr. cur. p. 357,1 recipe ebulum, elnam *(ci.,* eluam *ed.) eqs.* **2** *per confusionem:* **a** *c.* hedera: ANTIDOT. Sangall. p. 87,8 unguentum diacissum: . . . ex oleo paululum mittis in mortario et teres ⌞cum inde ellena⌟ (*cf.* ANTIDOT. Augiens. p. 63,35 gummen hedere; *cf. Alex. Trall. gr. II. p. 539,11 [ed. T. Puschmann. 1878/9]* κισσοῦ) – III. **b** *c.* linum: MAPPAE CLAVIC. 166 compositio lulacis (*i.* indici): flores caucallide et flores elinii (e-ii *S; cf.* COMPOS. Luc. Q 21 lini) mundi *eqs.* **c** *?de galanga (per errorem, ut vid.):* GLOSS. Salern. p. 6[b],43 galenga, elenelam *(cf. comm. ed. p. 34).* *cf.* inula.

heleosparagus (elio-), -i *m.* (ἕλειος ἀσπάραγος; *confunditur c.* ἥλιος) *per pravam interpr. i. q. turio(nes) asparagi – Spargeltrieb(e):* ALPHITA E 17 eli-us, id est teneritas ramorum sparagi, . . . dictus ab elios . . ., quia sicut sol radios, sic sparagus emittit hos turiones *(cf. comm. ed. p. 413).*

heliacus (e-, helya-, -akus), -a, -um. (ἡλιακός) **1** *solaris, qui sole efficitur – auf die Sonne bezogen, durch die Sonne bedingt, verursacht:* BOVO CORB. Boeth. 17 ipsae *(stellae intra circulum arcticum contentae)* numquam kosmi compatiuntur occasum, solo absconduntur -ko. PS. BEDA mund. const. 1,253 -us *(sc. occasus est),* cum sol ad aliquam stellam accedens illam videri non permittit. *al.* ALBERT. M. meteor. 3,1,17 p. 117,47 cum duplex sit ortus *(sc. Canis),* scilicet cosmicus et -us *eqs. al.* animal. 5,30 'quando' occasu -yaco 'occidunt Pliades', et hoc est quarto nonas Aprilis in vere *eqs. al.* **2** *qui eodem tempore ac ortus solis fit – zeitgleich mit dem Sonnenaufgang stattfindend:* ALBERT. M. veget. 1,198 in aestate . . . mala est plantatio propter calidum et siccum . . ., praecipue . . . in Cancro et Leone, postquam -o ortu oritur stella, quae dicitur Canicula *eqs. (v. notam ed.).*

helice (e-) *subst. f.* (ἑλίκη) *de sidere i. q. arctos – Großer Bär:* HONOR. AUGUST. imag. 1,112 quod *(sc. Plaustri)* sydus etiam Septentrio et E-e nominatur. *cf.* helix.

[Niederer]

helichrysus (elicrisus), -i *m.* (ἑλίχρυσος) *Helichrysum (L.) – Strohblume (cf. André, Plantes. p. 118):* PAUL. AEGIN. cur. 204 p. 138,14 da . . . apozimam artemisie bibere et elicrisi (*3,45,8* ἑλιχρύσου) . . . semen.

***helicoides** (elycoydes, li-, lyc- *sim.*), *acc. pl.* -es *vel* -as *(per analogiam formatum, ut vid.).* (ἑλικοειδής) *tortuosus, curvatus – gewunden, gekrümmt:* GERB. geom. 4,2 p. 65,1 quas *(lineas)* Graeci cyclicas sive elycoydas (lycoydes, licoydes, ly-es, locordes *var. l.*) sive campellas vocant.

***helidrium** *v.* *elydrium.

[**helimentum** *v.* alimentum. *adde ad vol. I. p. 454,41sqq.:* BOTAN. Sangall. 46,1 he-a ad manducare facit *herba sister*.]

helimosina *v.* elemosina.

heliotropium (e-, elyo-, -pum), -i *n. vel* **heliotropia** (e-, elyo-, elyt-, elit-, -pa), -ae *f.* (ἡλιοτρόπιον) *script.:* ae-: *l. 30.* ol-: *l.41.* eri-: *l.34. in forma ex* herba *et* (h)eliotropum *contracta: l.32.*

1 *de diversis herbis solem foliis floribusve sequentibus (cf. André, Plantes. p. 119 et W. Daems, Nomina simplicium medicinarum. 1993. nr. 199. 578):* **a** *Cichorium intybus (L.) – Wegwarte (cf. Daems, op. cit. [l.19] p. 28):* GLOSS. med. p. 27,23 e-um herba, quam Latini intubum silvaticum vocant. ANON. herm. p. 99,35 e-a, id est solsequia. DYNAMID. Hippocr. 2,54 -ae, id est solisequae, id est intybi agrestis sucus. CIRCA INSTANS p. 37a[r] sponsa solis, e-a, intiba, cicorea, solsequium, dionysia idem est (*sim.* ALPHITA I 1 e-a [elitropa *var. l.*]). HUGO TRIMB. sols. epil. 358 ely-um grece nuncupatur *herba*, latine solsequium. *al. fort. huc spectat:* RECEPT. Lauresh. 2,118 p. 182 ad sciam: . . . plantaginem, porrum virginem et a-pum, viridia folia teris *eqs.* **b** *Heliotropium (L.) – Sonnenwende:* RECEPT. Lauresh. 4,54 colera rubea deponit scamunia et agarico . . . nec sucus herbe-pi *(cf. Paul. Aegin. 7,3,7 [ed. J. L. Heiberg, Corp. med. graec. IX/2]).* PAUL. AEGIN. cur. 226 p. 166,11 ˹e-i magni˺ (er-is magni *B; 3,59,3* ἡλιοτροπίου τοῦ μεγάλου) fructus. *fort. huc spectat (usu alleg.):* RADBERT. psalm. 1,578 sunt *(sc. in agro euangelii)* . . . -i flores, qui . . . gaudent ad ortum solis, cuius colorantur . . . fulgore *eqs.* (*sim.* 1,605. 2,442). **c** *de genere tithymalli fort. i. q. Euphorbia helioscopia (L.) – viell.: Sonnwend-Wolfsmilch:* COMPOS. Matr. 74,5 accipies . . . lac de tutumilo et lac artemisie, que o-um vocatur (*cf. André, op. cit. [l.19] p. 262 s. v.* tithymallus). **2** *de lapide i. q. lapis viridis, iaspis sanguineis guttis sparsus – Blutjaspis, Heliotrop (cf. H. Lüschen, Die Namen der Steine. 1968. p. 236sq.):* MARB. RED. lap. 421 de e-a (ely-a, elyt-a, elit-a *var. l.*): ex re nomen habens est e-a (elit-a, ely-a *var. l.*) gemma, que *eqs. (v. notam ed. p. 100).* ARNOLD. SAXO flor. 3 p. 71,40 ely-a gemma est viridis . . . cum sanguineis guttis (*sim.* add. 6 p. 390 e-a).

helitio *v.* elitigo.

helix (e-, elyx), -icis *f.* (ἕλιξ) *script. et form.: nom. pl.* kicles *(per contam. c.* cyclus, *ut vid.): l.57. gen. pl. m.* elicorum (eliquorum): *l.54.55. metr.* ēl(ix): *l.62.*

1 *gener. i. q. pampinus – Ranke:* PAUL. AEGIN. cur. 195 p. 118,25 si elixatura sit rosarum aut inanthi aut ru aut ˹e-orum (eliquorum *B*) vitis˺ (*3,39,1* ἑλίκων ἀμπέλου). **2** *astron.:* **a** *cyclus, orbis – Kreis, Bahn:* ALBERT. M. metaph. 3,2,3 p. 118, 45 'ait' *Protagoras* 'nec motus . . . nec kicles (*p. 998[a],5* ἕλικες)', hoc est circulos, 'caeli similes' in aliquo esse his, 'de quibus *eqs.*' **b** *arctos – Großer Bär (per prosop.):* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,210 lacrimis vultus infecerat Elix. CARM. anon. 1,127 (SBMünch. 1873/III p. 699) signa tibi *(sc. Phaetonti)* curae sint Elycis et Cinosurae. *cf.* helice.

***hella** *v.* *aella. *adde ad vol. I. p. 295,11:* ***aella** (he-), -ae *f.* (ἄελλα) *in imag. i. q. tempestas, impetus venti – Sturm(bö), Wind(stoß):* BENZO ad Heinr. IV. 6,5 p. 552,11 (vs.) vacas *(sc. Roma)* hellis *(?*nullis *a. corr.)* nullis turbata procellis.

Hellenicus (ellin-), -a, -um. (ἑλληνικός) *qui linguam Graecam, litteras Graecas tractat, graece loquitur – sich mit der griechischen Sprache, Literatur befassend, des Griechischen mächtig:* NOTKER. BALB. ad Lantb. p. 41,14 (add. SG) salutant te Elli-i fratres *(cf. W. Berschin, Griechisch-Lateinisches Mittelalter. 1980. p. 177. 191 adn. 91).*

***hellinum** *v.* *hallinum.

helluo (e-, il-, eluo, ello *sim.*), -onis *m.* **1** *ganeo, nepos, homo nequam – Vielfraß, Prasser, liederlicher Mensch:* CARM. Scot. I 10,3 octones generat lapsus ellonis (gloss.: gluttonis) amica *(i. gula) eqs.* ARNULF. delic. 460 uberiore cibo semel -o (glutio *suprascr. H*; -uc *var. l.*) fartus in anno *eqs. (spectat ad Vulg. prov. 30,22).* PETR. DAM. epist. 97 p. 76,9 facti sunt *pontifices* eluones (i-es, eplones *var. l.*). CARM. Bur. 5,11,1 e-o (cellio *B*), periurus, raptor fallax, Epicurus *eqs. al.* **2** *?per confusionem c.* *fello *fort. i. q. homo scelestus – viell.: Bösewicht, Schurke:* THEODULF. (?) carm. 52,9 de bilingue: . . . percurrit e-o (*cf.* 52,1 filo) mentes infestus iuvenum, quod agit aura levis.

helluor (hil-), -ari. *in imag. i. q. luxuriari – schlemmen, schwelgen:* EPIST. Meginh. 32 p. 230,3 in eo *(sc. Cassiodori libro)* . . . cepistis *(sc. archiepiscopus)* quasi -ari (*ed.*, hi- *cod.; cf. Cic. fin. 3,7* quasi helluari libris).

***helmus** (e-), -i *m.* (*theod. vet.* helm) *cassis, galea – Helm:* LEX Ribv. 40,11 -o (-um, galium *var. l.*) condericto pro sex solid<is> tribuat *(sc. qui weregeldum solvere coeperit).* ORIGO Lang. 4 occidit *Tato* eum *(Rodolfum)*, tulit vando ipsius capside (capsides *M*, quod nos elmos dicimus *add. in marg. M*). ABBO SANGERM. bell. 2,521 unus *(Danus)* . . . securis vibratu pepulit conum (gloss.: -um) de vertice regis. LANZIL. lament. (MGScript. XXII p. 374,38) scutum cum elmo et unum asbergum largiri volebat *Marcvaldus. al.*

helna *v.* helenium.

helodis (eloidis), -e. (ἑλώδης) *de febre i. q. paluster – Sumpf-:* CONSTANT. AFRIC. theor. 8,6 p. 37b[v] quedam *(sc. febris)* . . . vocatur eloidis.

[**helsum** *v.* aloxinum. *fort. add. ad vol. I. p. 500,19:* HILDEG. phys. 3,9 huic *(suco mori)* modicum minus helsum (de suco absivin *W*, de suco absinthii *S*) addat.]

helus (ylus *sim.*), -i *m.* (ἧλος) *t. t. med. i. q. callus, clavus – Schwiele, Hühnerauge:* PAUL. AEGIN. cur. 266[tit.] ad ylos (ylios *a. corr. B; 3,80* ἥλους) et tilos. 266 p. 212,11 ilos *(ed.*, los *codd.)* prius circumpurgantem superponere unam putrefacientium. p. 212,13 est . . . ylus rotundus, albus . . . consistens . . . in pedum pelmate et in digitis. p. 212,23 ylo . . . circumpurgato superponitur *emplastrum*.

helvus (elbus), -a, -um. *sufflavus, ravus – gelblich, (gelb-, braun-)grau:* HERM. CARINTH. essent. 1 p. 100,8 quod . . . equaliter omnia, id plane nullum *(sc. est)*, velut si nigrum et album ex equo commisceas: fit enim -um *(ed.*, elbum *NL*, album *C)*, quod nec nigrum nec album. 2 p. 204,22 color *(sc. metallorum)* purpureus seu Persicus vel Indicus Mercurii, -us *(ed.*, elbus *N*, albus *LC)* Lune *(sc. est).*

helxine (e-, elex-, elix- *sim.*), -is *f.* (ἑλξίνη) *herba parietaria – Glaskraut (Parietaria officinalis L.; cf. André, Noms des plantes. p. 119):* ANON. herm. p. 100,12 ele-e, id est vetragine *(cf. Oribas. eup. 2,1 E 5 p. 468).* PAUL. AEGIN. cur. 206 cataplasmandum . . . ypocondrium . . . foliis vitis et . . . e-is (elfinis *A*, ελξινη *in marg.*, eli-is *B*; *3,45,10* ἑλξίνης) et andragnis.

helyacus *v.* heliacus. **helymosina** *v.* elemosina.

hem *interi.* **1** *c. notione questus i. q. hui! o! – ach! oh!:* HROTSV. Abr. 3,7 hem! par victoria spiritalibus in sorte heremitarum nequitiis antea fuit insolita. Cal. 5,1 Drusiana, tui *(sc. Iohannis)* assecla :: estne homine exuta? :: hem! est. Dulc. 14,1 hem! ignoro, quid agam *(sc. Sisinnius)*; pessumdatus sum maleficiis christicolarum. **2** *?c. notione triumphi i. q. ei! – ha!:* HUGO FLAV. chron. 2 p. 387,31 habeo *(sc. diabolus)* siquidem te *(sc. animam)* in mea potestate et de fratribus tuis unum. hem! num me ibi dudum vidisti, ubi *eqs.*

*?****hemaon** (maon), -onis *m.* *(?orig. gall.; an subest* daemon *vel* haemonius*?)* *daemon quidam qui segetes aufert – eine Art Dämon der die Feldfrucht stiehlt (de re v. E. Hauswald, Language of Religion – Language of the People. 2006. p. 284sqq. et B. Filotas, Pagan Survivals, Superstitions and Popular Cultures. 2005. p. 80sq.):* VITA Richar. 2 (MGMer. VII p. 445,4) malefacere adfirmabant stulti *(sc. gentiles)*, ˹quod

essent *sacerdotes peregrini* dusi; -es⸢ (quos esse dusie manes *[fort. leg.* dusi emanes; *v. notam ed.] var. l.*) vocitabant, qui Deum non credebant; eis reputabant, quod segetes tollebant. PIRMIN. scar. 22 p. 77,1 tempestarius nolite credere nec aliquid pro oc eis dare, qui dicunt, quo<d> m-es (manus, maiores *var. l.*) fructa tollere possint *(v. notam ed.; cf. et* AGOB. 1,2 ut ... dicant *stulti* quandam esse regionem, que dicatur Magonia, ex qua naves veniant in nubibus, in quibus fruges, que grandinibus decidunt et tempestatibus pereunt, vehantur in eandem regionem *eqs.).*

***hemera** (e-, ym-), -ae *f.* (ἡμέρα) *metr.* ȳmēr(a): *l. 14. dies – Tag:* FORM. Salisb. II 3,14,5 effecit heredem tedium praebens e-am tristem. CARM. Cantabr. B 3,8,3 que *(cuncta)* iussit *Deus* fieri ter bis y-is *(v. notam ed.). in forma contracta corrupt. (in titulo libri: l.16):* CONSTANT. AFRIC. theor. 1 praef. p. 1a^{r} quae *(volumina Galeni)* sunt ..., y-acriseos III (*cf. Galen. IX. p. 769 [ed. Kühn]* περὶ κρισίμων ἡμέρων). 10, 8 p. 53a^{v} de y-acrisi: y-acriseos habenda est in die determinato *eqs. (cf. Stephanus Antiochiensis, Liber totius medicine necessaria continens, quem ... Haly filius Abbas ... edidit. Lugduni 1523. p. 127a^{r}* de cognitione dierum criticorum *eqs.).*

***hemeradus** *v.* *hemradus.

hemerocalles (be-) *subst. n.* (ἡμεροκαλλές) *de lilio quodam fort. i. q. Lilium martagon (L.) – viell.: Türkenbund-Lilie (cf. André, Noms des plantes. p. 119):* DYASC. p. 103^{b} b-es aut catalempton vel bullius ematicus folia habet et astam similem lilio.

***hemeto,** -onis *m. (theod. inf. vet.* himte *[cf. Mittelniederdt. Handwb. II. p. 311], fort. ex* heminata *[cf. Th. Frings, G. Müller, Germania Romana. II. 1968. p. 272]) de mensura frumenti sim. i. q. certa pars modii – Him(p)ten (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 980):* CHART. Gosl. I 301 p. 323,4 (a. 1174/95) molendinum ... solvens qualibet septimana VI -es forenses de tritico. p. 331,28 sexagenarium de porro, -o salis *(sc. dandi sunt) eqs.* CHART. Hamb. 747 p. 617,24 dimidium mansum solventem sex -es siliginis *(sc. emit Bernardus). cf.* hemina.

hemicraera (e-rera), -ae *f.* (ἡμίκραιρα) *hemicrania – halbseitiger Kopfschmerz, 'Migräne':* PAUL. AEGIN. cur. 33$^{tit.}$ de cefalea et e-rera (*A,* emigranea *B*; *3,5,1* ἡμικραίρας).

hemicrania (e-, -igranea), -ae *f. vel* **hemicranium** (e-, emygr-, -igr-, -neum), -i *n. vel raro* **hemicranius** (emigr-), -i *m.* (ἡμικρανία) *script. et form.:* migr-: *l.56. adde* RECEPT. Sangall. I 124. hae-: *l.54.* epigr-: *l.61.* emegr-: *l.57.* -nus: *l.56.*

1 *dimidia, altera pars capitis – (die eine) Schädelhälfte:* RECEPT. Lauresh. 2,8 ad dolorem e-i sive temporum. ANTIDOT. Glasg. p. 142,5 facit *medicamen* ... ad capitis dolorem et -graniorum in frontem positum. ARS med. 7 p. 425,9 cefalia est longi ⸢temporis dolor emig-eorum⸣ (temporis minicarum *G*) vel musculorum capitis. ALBERT. M. animal. 1,409 veniunt *venae* ad locum, in quo duo sibi obviant emyg-ea *(ex Avic. canon. 1,1,5,5,3 p. 22^{v}). al.* **2** *dimidii capitis dolor – halbseitiger Kopfschmerz, 'Migräne':* AESCULAPIUS 1 p. 1,11 si medium caput dolet, haemig-um dicunt *Graeci.* RECEPT. Sangall. I 18 cui emig-us caput ledit *eqs.* BOTAN. Sangall. 13,7 ad aurium dolorum vel migranus (*sim.* 32,3 ad oculos mig-us). ANTIDOT. Glasg. p. 107,39 antidotum facis ... ad emeg-eum. HILDEG. caus 178 emig-ea tantam fortitudinem in se habet, ut, si totum caput hominis simul occuparet, homo pati non posset. phys. 3,1,18 ⸢qui ... de emig-ea in capite dolet⸣ (contra ... emig-eam *FW*, contra ... epig-eam *PV*). LAMB. LEOD. Matth. I 2131 frequens tulit emig-ea visum *(sc. filii). saepe. v. et l.40.* **3** *?vermis dimidii capitis dolorem efficiens – ?Migräne verursachender Wurm:* CONR. MUR. physiol. 1098 emig-us generatur, qui vermis capitis sibi noxius esse probatur *(cf. Isid. orig. 12,5,13).* **4** *per confusionem i. q.* περικράνιος ὑμήν, *membrana calvam tegens – Membran, Haut um den Schädel:* ARS med. 7 p. 426,2 hydrocefalus est feculenti sanguinis suffusio inter e-eum (peregraneum *G*) et cutem *(cf. Oribas. gr. III. 46,28,2 p. 237 [ed. Raeder]).*

hemicranicus (e-, -igr-), -a, -um. (ἡμικρανικός) *script.:* imagr-: *p.972,13.* -ami-: *p.972,7.* -raci(us): *p.972,12.*

1 *adi. i. q. ad hemicraniam pertinens – zum halbseitigen Kopfschmerz gehörig:* RECEPT. Sangall. II 3 capit. p. 37 ad emig-a passione. ANTIDOT. Bamb. 35 sanat *(sc. hiera Galeni)* ... emig-as passiones. **2** *subst. masc. i. qui hemicrania laborat – einer der an halbseitigem Kopfschmerz leidet:* ANTIDOT. Sangall. p. 78,20 curat *hiera Galeni* ... emig-os. p. 88,25 dolor *(sic)* tollit *emplastrum* emigramicis. PAUL. AEGIN. cur. 33 p. 14,13 videntur ... percuti caput, hi quidem totum, hi vero secundum alteram partem, quos et e-os (emig-os *B; 3,5,1* ἡμικρανικούς) nominant. 36 hoc *(unguento)* ... -granicos (emig-os *B*) curabat *mulier.* ANTIDOT. Glasg. p. 115,46 qui *hiera Galeni* facit ... emigraciis, elefanciacus. p. 117,8 facit *emplastrum* ... ad ... imag-us. *al.*

hemicranius (e-, -igr-, -neus), -a, -um. **1** *adi. i. q. ad dimidiam, alteram partem capitis pertinens – (die) eine Schädelhälfte betreffend:* CHIRURG. Sudhoff I p. 90 ad superciliorum et emig-eum dolorem. **2** *subst. masc. i. q. hemicranicus – einer der an halbseitigem Kopfschmerz leidet:* ANTIDOT. Augiens. p. 51,17 datur *antidotum* ... elefantiosis ... et e-is (emig-is *a. corr.*).

hemicyclium (e-, -cic-), -i *n.* (ἡμικύκλιον) *t. t. geom. i. q. hemicyclus – Halbkreis:* WALTH. SPIR. Christoph. I 29 (vs.) hic ... quadratus pingitur orbis: quatuor ecce duas cohibent -iclia rixas (rigas [*i.* lineas] *ci. Harster, v. notam ed.*). ALBERT. M. metaph. 7,3,4 p. 360,8sq. ad invicem 'se habent circulus et e-um' (*p. 1035^{b},9* ἡμικύκλιον) sive semicirculus: 'e-um enim diffinitur' per 'circulum' (*sim.* p. 365,35).

hemicyclus (e-, -cic-), -i *m.* (ἡμίκυκλος) *script.* emiculus: *l.41. semicirculus – Halbkreis:* **1** *proprie:* **a** *geom.:* Ps. BOETH. geom. 890 dicendum esse censuimus de e-iclo protinus dicturi. ANON. geom. I 4,19 in -o, cuius basis sit pedum XXVIII, diametrum XIIII, aream sic quaeras: *eqs.* (*sim.* 4,42). **b** *astron. de circuitu planetarum:* HERM. CARINTH. essent. 1 p. 134,29 quoniam uterque eorum *(planetarum)* per e-iclum fere ambitus sui infra solem est *eqs.* **c** *techn. de parte astrolabii:* HERM. AUGIENS. util. astrolab. 4 in superiori ... medietatis regione -i (e-iclos *var. l.*) et integri etiam orbiculi artificiosa industria machinati sunt, quos dicunt almucantarat. 9 quorum *(circulorum)* interior in duos -os per diametrum partitus est. **d** *usu communi:* ALPHITA E 85 inde *(sc. a hemi)* ... e-iclus (e-ulus *var. l.*). **2** *meton. fort. i. q. locus semirotundus, conclave semicirculatum – viell.: halbrunder Platz, Raum:* DROGO Lew. 1,11 (MGScript. XV p. 787,20; a. 1060/70) ossa ... virginis ... a nauclero domum deferuntur ac in e-iclo eiusdem domus locantur *(v. notam ed. J. B. du Sollier [ASBoll. Iul. V.] p. 619^{A}). cf.* *semicyclus.

hemina (e-), -ae *f. vel raro (p. 973, 18. 19)* ***hinnus,** -i *m.* (ἡμίνα) *script.:* ae-: *l. 72.* im-: *p. 973, 14. 20. 22. 23.* ymen(a): *p.973,16.* emîn(a): *p.973,4. form. neutr.* iminum: *p.973,22.23. confunditur c.* geminus: *p.973,1.*

de mensura variam copiam liquidorum vel siccorum continente fere i. q. cotula, dimidius sextarius – etwa: halber Sextar, 'Immi' (de re v. G. Schuppener, Die Dinge fassbar machen: Sprach- u. Kulturgeschichte der Maßbegriffe im Deutschen. 2002. p. 338sq. et H. Sigerist, Kyklos. III. 1930. p. 444 et Dt. Rechtswb. VI. p. 203 s. v. 'Immi'): **1** *def. (in locis erroribus plenis interdum pro pondere accipitur):* DICUIL. epist. cens. 142sqq. (Cod. Paris. N. A. 1645 f. 10^{v}; c. 818) e-am ductus hic *(sc. acetabulum)* bis quater efficit unam; e-a in liquidis constat ceu libra metallis; e-as duplices aequat sextarius unus. 187sqq. e-a aut semis plene seu libra manebit *eqs. ibid. al.* CATAL. mensur. 7 e-a habet libram I et dimidiam. 21 olei e-a habet libram I *(cf. comm. ed. p. 170).* **2** *exempla:* **a** *in univ.:* DONAT. Ermenl. 6 (MGMer. V p. 694,25) qui *(frater)* ... ait non plus ... vini adesse nisi in parvissimo ... vasculo, quod parum plus quam e-am caperet vini. *meton. de poculo ipso:* VITA Walar. 19 (MGMer. IV p. 167,38) nonne ... illa *(coniunx)* tibi *(sc. uni germanorum)* ... e-am plenam porrexit, et tu ... ante missam bibere praesumpsisti? **b** *de portione:* **α** *monachis danda (loci spectant ad Bened. reg. 40,3):* EPIST. var. I 13 p. 511,19 quas *(sc. poti)* duas mensuras aestimaverunt maiores nostri e-ae (a-ae, e-am *var. l.*) mensuram esse. ADALH.

[Niederer]

brev. Corb. 14 p. 382,20 cellerarius ... fratribus e-am (geminam *var. l.*) suam sub equali mensura anteponat. CONSUET. Trev. 56 e-a (e-am *var. l.*) in die vini et in nocte addito servisie potu ... porrigetur. TRAD. Frising. 1668c de cervisa emîne II *eqs. al. v. et p.977,19.* *meton. de potu ipso:* VITA Meinw. 29 ut quisque fratrum ... unum panem et unam carnem et e-am mediam acciperet. **β** *mansionario coenobii danda:* CHART. select. Altmann 82,18 (a. 1150) uxor eiusdem *(sc. mansionarii)* debet ... accipere ... e-am vini, id est stoff. **c** *de parte medicamentorum:* RECEPT. Lauresh. 2,62 quinque ovorum cruda lutea in vini -a propinantur. PAUL. AEGIN. cur. 169 petroselini ÷ ς, mellis e-a (*3,28,11* ἡμίνᾳ). ANTIDOT. Augiens. p. 54,3 recipit orobi farina e-a *eqs.* ANTIDOT. Bamb. 20 coquis, ut redeat ad i-am. p. 39,17 lini semen e-a, fenugreci e-a. *saepe.* **d** *de tributis:* CHART. Argent. I 41 p. 33,11 (a. 961) ut ... mansi ... persolvant ... viginti quatuor ymenas avenę. CHART. Rhen. inf. I 188 dabunt *mansi* ... VII e-as vini. REGISTR. abb. Werd. 3,38 p. 123,21sq. Gelung ... V hinnos sigili (*i.* secalis); extra haec omnes cives communiter LXXII hinnos sigili. CHART. Bern. II 137 solvit *Ulricus* ... VII i-as frumenti *eqs.* CHART. Basil. C II 7 p. 5,20 promisit *Gůta* se daturum ... censum certum, videlicet unum i-um pisarum. CHART. Wirt. 2314 assignari debent ... IIII i-a *(ed.*, im *cod.)* tritici. *al.* *cf.* *hemeto, *mina.

***hemiobolion** (e-) *subst. n.* (ἡμιοβόλιον) *semiobolus – Gewicht von einem halben Obolus:* PAUL. AEGIN. cur. 173 p. 97,4 quod *(dichalcon)* est -on (e-on *B; 3,29,2* ἡμιοβόλιον). *cf.* semiobolus.

hemiolius (e-), -a, -um. (ἡμιόλιος) *script. et form:* enno-: *p.974,13.* emo-: *p.974,13.* -e(us): *p.974,9.* -lus, -la: *l.50. p.974,4.5.* *neutr. sg.* -on: *l.71. p.974,13. adde* REMIG. ALTISS. mus. 495,1.

1 *adi. i. q. sesquialter, sescuplus – anderthalb(fach), im Verhältnis drei zu zwei stehend:* **a** *math.:* RHYTHMIMACH. 15a,3 -us est *numerus*, cum de duobus numeris maior habet minorem et insuper eius medietatem. ALBERT. M. phys. 6,1,6 p. 458,17 possunt *(sc. velocius et tardius)* ... esse in proportione 'dupli et' in 'proportione e-a' (*p. 233b,21* ἡμιόλιον; *sim.* p. 458,25. eth. II 5,2,5 p. 346a,22). p. 458,49 quae duo sunt subemiolia (sub emiolia *ed.*) ad tria, quae sunt e-a ad duo. metaph. 4,4,1 p. 202,46 'non solum' sunt 'e-a' (*p. 1012a,12* ἡμιόλια) sive sesquialtera ista, 'quae' novimus, 'sed plura' alia *eqs.* *de pede metrico:* REMIG. ALTISS. mus. 520,19 'rythmica' ... 'genera sunt tria, quae alias' ... 'dactilica' ..., 'iambica' ... 'peonica', sescupla divisio, quae est -a et sesqualtera. **b** *mus.:* **α** *de ratione tonorum generis chromatici (cf. l.67):* REMIG. ALTISS. mus. 511,15 tria hemitonia unius spatii comparata duobus hemitoniis -a (-i *var. l.*) ratio efficitur. **β** *de ratione diapente consonantiae:* REGINO harm. inst. 9,1 sunt ... numeri, qui consonantias creant ... sex, id est epitritus, -us (-lus *var. l.*), duplaris *eqs.* (*sim.* 9,5). *expressius i. qui diapente, quintae est – eine Quinte umfassend:* GUIDO AUGENS. mus. 202 apud ... anticorum plebem cantorum ... duplari elevationi e-am vel epitritam subponebant depressionem, ita ut *eqs.* 687 sicut ... epitrita elevatio plagalem exprimit formam, sic e-a autenticam. ANON. mus. Guenter 3 p. 33,23 sunt multi cantus, in quibus duplari elevationi e-am vel epitritam depositionem ... subtractam invenies. **2** *subst. masc., fem., neutr. i. q. proportio, ratio sesquialtera, numerus sescuplus – das Anderthalbfache, Verhältnis von drei zu zwei:* **a** *math.:* ABBO FLOR. calc. 3,94 siquidem ratione -i tota quantitas mellis propensior est ipsa medietate conmensurati olei. ALBERT. M. phys. 6,1,6 p. 458,21 inde *(sc. a hemi et holon)* componitur e-um, quod est continens alteram partem et totum. metaph. 5,3,8 p. 268,49 'e-um (*p. 1021a,1* τὸ ... ἡμιόλιον) ad subemiolium' sive sesquialterum ad subsesquialterum etiam dicitur 'secundum numerum'. **b** *mus.:* **α** *de ratione tonorum generis chromatici (per confusionem, ut vid.; cf. LexMusLat. I. p. 949 s. v.* diatonicus *et p. 968 s. v.* diesis): REMIG. ALTISS. mus. 511,15 'una *(divisio diatonici generis)* mollis' *(sc. est)*, scilicet propter integrum tonum, 'altera robusta' ... propter -on *(cf. Mart. Cap. 9,959).* 512,3 duae quartae partes in enarmonio *(sc. genere)* segregatae coniunguntur in unum in -o, hoc est in diatono, et efficiunt hemitonium, a quo incipit diatonicum genus *eqs.* ANON. mus. Bernhard I 38 in diatono retinet *diesis* tertiam toni et dimidiam tertiae ..., et facit -am (-lam *var. l.*), id est sesqualteram *(sim.* II 104 -lam; *cf. Mart. Cap. 9,930). v. et p. 973,48.* **β** *de ratione diapente consonantiae:* REGINO harm. inst. 11,3 diapente ... fit de -o, id est de semis et toto. HROTSV. Pafn. 1,14 quae *(sc. diapente)* constat ex quinque et est in ratione e-ei sive sesqualteri. HEINR. AUGUST. mus. 76 prior modus *(sc. loquendi de consonantiis)* est proportionalium vocabulorum, ut est duplum ..., sesqualterum vel e-um *(cod.*, -um *ed.)* vel sescuplum. RUP. TUIT. trin. 40,16 l. 1192 XXX ad XX ennolion (e-on, emolion *var. l.*) ... faciunt et sonum diapente reddunt. ANON. IV mus. 4 p. 66,8 sexquialtera *(sc. proportio)* ... dicitur e-us. *al.* *cf.* *subhemiolius.

***hemiplegia** (e-ligia) *vel* ***hemiplexia** (e-, emp-), -ae *f.* (ἡμιπληγία, ἡμιπληξία) *dimidii corporis paralysis, paraplexia – halbseitige Lähmung:* PS. GALEN. puls. 268 urina eis *(lethargicis)* spissa cum fuerit ..., ⌞paraplexiam et paralisin⌟ (emplexiam *Vr,* e-xiam *Va*) significat. PAUL. AEGIN. cur. 63tit. de apoplixia et e-igia (cimpligia *B; 3,17* ἡμιπληγίας) aut paralisi *eqs.* (*sim.* 64tit. curatio apoplexie et e-xie et paralisis).

***hemiplenilunium** *v.* *hiemiplenilunium.

***hemisescla** (e-, emiss-), -ae *f.* **1** *de numero minuto i. q. dimidia sextula, pars centesima quadragesima quarta – ein Hundertvierundvierzigstel:* GERB. geom. 6,8 embada inter se ducta in MDCVI bissem e-am consurgunt *(v. notam ed. et Dictionary of Medieval Latin from British Sources. I. 1989. p. 1144).* **2** *de nummis i. q. pars centesima quadragesima quarta assis, nummus minutus – ein hundertvierundvierzigstel As, sehr kleine Münze* (*fort. per contam. c.* siclus, ἡμισίκλιον): HERM. SANGALL. Wibor. 1,14 p. 148,15 incautum foret me hoc *(sc. fenerationem)* aggredi, cum nesciam de tot talentis emiss-as (emissĕclas *codd.*) vel obolos observare *(cf. W. Berschin, G. Becht, ALMA 43. 1984. p. 24).*

***hemisphaera,** -ae *f.* (hemi *et* sphaera) *hemisphaerium – Halbkugel:* ALBERT. M. veget. 6,204 quia, si esset *basis glandis* omnino -a (hemisperalis *var. l.*), non contingeret locum nutrimenti nisi in puncto *eqs.* *cf.* *semisphaera.

***hemisphaerialis** (e-, -pe-, -ra-), -e. (hemisphaerium) *formam hemisphaerii exhibens – halbkugelförmig, halbrund:* VITA Serv. 5 p. 17,10 admonetur per cidarim -perialem celo mentuale caput inserere. ALBERT. M. veget. 2,69 haec *(sc. arboris)* ... figura duplex, scilicet pyramidalis, quae facit columnam, et -is (e-perialem *var. l.*), quae *eqs.* 2,74 in fungis ... resultant duae figurae primae, columnalis videlicet in stipite et -is in capite. *v. et l.38.* *cf.* *semisphaeralis.

hemisphaerium (e-, emys-, -pe-, -he-), -i *n.* (ἡμισφαίριον) *script. et form.:* hie-: *l.55. p.975,11.* *nom. sg.* -on: *l.55. metr.:* ĕmispĕr-: *p.975,41.* -spĕr-: HEINR. AUGUST. planct. 59.

I ἡμισφαίριον, *dimidia pars sphaerae – Halbkugel:* **A** *de figura (saepe per compar.):* HRABAN. inst. cler. 3,23 l. 28 ubi *(sc. in aedificatione templi)* linealis mensurae usus et circuli ac sperae atque -perion (hi-perion *var. l.*, dimidie rote *add. P2*), quadrangulae quoque formae ... dispositio habita est. ALBERT. M. veget. 2,69 figura ... totius arboris est quasi semisphaerae sive -i *eqs.* 6,204 conus eius *(glandis)* non est superficies plana, sed sicut -um habens punctum in medio *eqs. al.* animal. 6,86 quod (*animal afforez* [*i.* ἀφρός]) ... spericum sicut emysperium diximus esse. *ibid. al.* **B** *de rebus:* **1** *naturalibus:* **a** *de dimidia parte lunae:* LAMB. LEOD. Matth. I 378 (gloss.) cum -perium, quod latebat, iungitur alii -perio, quod apparet, et fit spera lune plena. **b** *de dimidia calva:* ALBERT. M. animal. 1,188 ut ... sint duodecim ossa emysperii capitis. **c** *de parte corporis animalis cuiusdam marini:* ALBERT. M. animal. 4,74 in medio circa polum emysperii sui substantiae est *animal* spissioris. **2** *arte factis:* **a** *tholus – Gewölbe, Kuppel:* HERBORD. Ott. 1,22 illa *(sc. ecclesiae)* structura vetus cum in cyborii e-perio rimam haberet intrinsecus *eqs.* **b** *de instrumento astron. quodam:* GERB. epist. math. I 3,2 alterutro ... -orum sumpto interius cavato et ... perfora ...; in capi-

tibus . . . sphaerae . . . foramina facis, ut medietas foraminum illorum terminet praedictum -um *(v. notam ed.)*. 3,3 descriptum -um taliter pone sub divo, ut *eqs.* **c** *de parte monochordi i. q.* μαγάς – *'Steg'* (*cf. LexMusLat. II. p. 395sq. s. v.* magada): COMM. microl. 51 totum spatium *(sc. monochordi)* subiectum chordae . . . mensurari iubet diversis passibus usque ad finem, id est capitellum, quod magada vel -um dicitur.

II *dimidia pars caeli (conspicua), dimidium caelum – (sichtbare) Hemisphäre, Himmelszelt:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* ALDH. ad Acirc. 2 p. 63,1 quam *(universitatem creaturae)* . . . bina cingunt e-peria (-peria, hi-peria, -heria *var. l.*). GODESC. SAXO carm. 10,1,11 binis aequinoctium tangens punctis quadruplatum ˹reddit *sol* -um˺ (reditemisterium *var. l.; cf. comm. ed. p. 302sq.*). BOVO CORB. Boeth. 18,369 ut quarto decimo die toto iam superiore -perio decurso . . . plena . . . lampade procedere videatur *luna*. ALBERT. M. nat. loc. 1,12capit. de natura et dispositione inferioris -i terrae. *saepe. v. et p. 1099,21.* **2** *latius de dimidia parte caeli in exemplaribus terram vel caelum imitantibus:* **a** *spectat ad globum terrae:* HERM. CARINTH. essent. 2 p. 216,24 designabitur . . . equinoctialis circuli orizon, nostri videlicet -perii *(cf. comm. ed. p. 336)*. p. 222,15 quantum *(sc. spatii)* infra orizontem -perii nostri secernitur. *ibid. al.* **b** *spectat ad astrolabium q. d.:* GERB. (?) astrolab. 2,9 p. 121,22 arctius -um ab Ariete initiatum . . . dies . . . dilatando per verna ascendit signa *eqs.* p. 122,1 a Libra maius -um initiatum et dilatata circuitione depressum . . . ad Capricorni solstitium pervenit. 4,3 horae diei et noctis per diametrum -i fiunt *eqs. ibid. al.* **B** *meton.:* **1** *horizon – Horizont, Gesichtskreis:* ALBERT. M. Matth. 14,25 p. 433,48 semper sex signa *(sc. zodiaci)* sunt super -um et sex sunt subtus. summ. theol. I 5,23,2,2,2 p. 134,24 si prima hora est tangente sole -um, in quo contactu prima hora incipit *eqs.* **2** *regio quae sub caelo est, usque ad horizontem patet – unter dem Himmelszelt liegende Gegend, das Land bis zum Horizont:* MIRAC. Bert. 6 cum -perium nihil ibi *(sc. obsidione Cirisiaci urbis)* praevalentes consumarent et . . . fame ac siti . . . artati pene deficerent *(sc. exercitus) eqs.* **C** *in imag. et alleg.:* ACTA imp. Winkelm. II 101 p. 86,12 (a. 1275) lune siquidem corruscantia iam diu subducta de nostre habitabilitatis *(ed.,* habitabilis *cod.)* e-perio . . . facta fuit nox *eqs.* ALBERT. STAD. quadr. 94 transivit *sol (i. Christus)* in ipsum mortis e-perium *(cf. comm. ed. p. 129sq.)*. **D** *translate i. q. regnum (dimidium) – (halbes) Reich, (halber) Machtbereich:* CAES. HEIST. hom. exc. 259 p. 169,30 apostolici . . . condiderunt decreta, imperatores leges et iura, quorum tanta concordia est, ut unus alterius regat -um.

III *?semicirculus, diameter circuli – ?Halbkreis, Kreisdurchmesser (usu alleg.):* EUGEN. VULG. syll. 24 p. 428,17 penthas numerus diameter dicitur, quia decadis perfectio circulusque eius huius -herio edisecatur. *cf.* semisphaerium.

hemistichium (e-, emysticon, e-con), -i *n.* (ἡμιστίχιον) *dimidius versus – Halbvers:* **1** *in univ.:* ABBO SANGERM. bell. 3,42 exares *(sc. clericus)* e-um (gloss.: dimidium versum), cum distica sculpes. **2** *remissius de loco quodam (partim) citato:* EPIST. Meginh. 27 p. 224,9 verum est illud Mantuani nostri . . . e-um: *'eqs.'* THIOFR. flor. 3,1 l. 68 si . . . revolverit *(sc. quicumque invocaverit nomen Domini)* secum illud emy-con carminis Davitici: *'eqs.'* (*sim.* Willibr. I praef. p. 460A iuxta illud psalmystę emy-con *eqs.* 13 p. 468F e-con). *cf.* *semistichion.

***hemiticus** *v.* *haemiticus.

hemitonium, -i *n.* (ἡμιτόνιον) *semitonium – Halbton:* REMIG. ALTISS. mus. 496,18 dicit diatessaron habere tonos et -um, hoc est quinque -a, cum *eqs.* ABBO FLOR. calc. 3,11 p. 79,33 sesqualter . . . tres sesquioctavas proportiones cum minore (maiore *var. l.*) -o et sesquitertius duas cum minore item -o *(sc. continet; v. notam ed.)*. Ps. ODO CLUN. mus. p. 272b Graeci per eam *(sc. aspirationis)* litteram -um dicunt et scribunt. TRACT. de fist. org. p. 14 faciet quarta *(sc. fistula)* . . . ad tertiam -um. *al.* *cf.* semitonium.

***hemitonus,** -i *m.* (hemi *et* tonus; *metri causa formatum, ut vid.*) *semitonium – Halbton:* ANON. mus. Wolf p. 215 septem sunt voces, quae formant symphonias tres: . . . ditonus at trimode diatessaron -usque. *cf.* *semitonus.

hemitritaeus (e-, emet-, -ret-, -teus), -a, -um. (ἡμιτριταῖος) *script. et form.:* ?met-: *l. 16.* -the(us): *l. 12.* *nom. pl.* -ti, -te: *l. 12.13.*

t. t. medic.: **1** *adi. i. q.* ἡμιτριταῖος – *Halbdreitage-, 'Semitertian-':* AURELIUS 1 p. 489,18 e-tea (emitritaica *cod. Augiens. CXX; sc. febris*) est, quae duplum habet tertianae *(per errorem, ut vid.; cf. Ps. Soran. quaest. med. 127sqq.)*. **2** *subst. masc.:* **a** ὁ ἡμιτριταῖος (πυρετός) – *Halbdreitagefieber, 'Semitertianfieber':* AURELIUS 1 p. 489,19 sunt . . . e-teorum (e-eteorum *cod. Augiens. CXX*) genera tria *eqs. (cf. l. 8)*. GLOSS. med. p. 28,9 tres sunt . . . eme-tei (eme-hei, eme-te, eme-ti *var. l.*), medius, maior et minor *eqs.* ANTIDOT. Bamb. 40 febrientibus . . . vel quolibet typu vel e-teum ante accessione datum *(sc. antidotum)*. ANTIDOT. Berolin. 9 capit. p. 66 epitima ˹de me-teo˺ *(an leg.* <a>d eme-teo*?)*. CONSTANT. AFRIC. theor. 8,6 p. 37av quedam *(febris composita)* . . . habens proprium nomen est -teus, id est media tertiana *eqs. al.* **b** *hemitritaicus – einer der am Halbdreitagefieber, 'Semitertianfieber' leidet:* ANTIDOT. Augiens. p. 50,32 ad e-teos.

hemitritaicus (e-), -i *m.* (ἡμιτριταικός) *t. t. medic.:* **1** *adi. i. q.* ἡμιτριταῖος – *Halbdreitage-, 'Semitertian-': v. l. 6.* **2** *subst. masc. i. qui hemitritaeo laborat – einer der am Halbdreitagefieber, 'Semitertianfieber' leidet:* ANTIDOT. Augiens. p. 44,14 que *(hiera Galeni)* facit . . . stomaticis, e-is.

***hemmerca,** -ae *f.* *(theod. inf. vet.* hammerik, hemmerik; *cf. Mittelniederdt. Handwb. II. p. 211) fundus communis, pratum compascuum – Gemeindeweide, 'Heimmark' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 630sq. s. v. 'Heimmark'):* CHART. Westph. III 65 (a. 1211) totam villam . . . et totam -am illius villae cum agris attinentibus.

hemorrhosagia *sim. v.* haemorrhagia.

hemorroissa *v.* haemorrhousa.

***hemradus** (hemer-), -i *m.* *(franc. inf. vet.* heemrad; *cf. Lexicon Latinitatis Nederlandicae Medii Aevi. III. 1986. p. 1653) qui ex collegio ad aggerem gubernandum instituto est, curator aggeris – Mitglied einer Deichverwaltung, Deichinspektor:* CHART. Traiect. 1767 p. 41,17 (a. 1269) quod sculteti mei *(sc. Walteri)* et prospectores mei, qui vulgo 'heemraders' nominantur, cum scultetis et -eradis domini Zwederi . . . simul prospicient weteringam.

hemtor *v.* emptor. ***henburgia** *v.* *heimburgia.

hencenia *v.* encaenia.

***hendecagonus** (e-), -i *m.* (ἑνδεκάγωνος) *figura geometrica undecim lateribus praedita – Elfeck:* Ps. BOETH. geom. 873 idem *(sc. podismum embadalem)* . . . de e-o ceterisque plurilateris figurarum descriptionibus si feceris *eqs.*

hendecas (e-, in-, endicas, -egas), -adis *vel raro* **hendecada** (e-, endic-), -ae *f. vel* ***hendecadus** (e-, endic-, -etadus), -i *m.* (ἑνδεκάς) *script. et form.:* un-: *l. 56.* inditas: *l. 56.* -an(us): *l. 58.* *nom. sg.* endicadas: *l. 56.* *abl. sg.* -ate: *l. 60.*

spatium, cyclus undecim annorum – Zeitraum, Zyklus von elf Jahren (usu abund.: l. 61): **1** *comput.:* ALDH. epist. 4 p. 483,17 qui *(patres)* . . . decemnovalem . . . circulum per ogdoadam et endi-am . . . decurs<ur>um . . . sanxerunt. COMPUT. Borst 10,33 appellatur e-s (i-s, e-gas, u-s, inditas, -s, endicadas *var. l.*) ulterior *(sc. pars cycli)*. 10,34 e-is (i-is, e-gadis, i-i, e-i, e-tadi, e-ni, e-e, endi-i *var. l.*) una dena conprobatur series. 12,4,3 sapientes Graecorum ogdoados et e-os . . . instituerunt. 20,86 de ogdoade et e-e (e-te *var. l.*). RHYTHM. 113,26,2 in qua *(divisione circuli)* ogdoas annorum e-sque (-sque *var. l.*) quaeritur. *saepius.* *?per confusionem fort. i. q. undecimus – viell.: der Elfte:* MEGINFR. (?) carm. p. 647D ut semper sic crescat circulus ille *(sc. lunae)* praeter in ogdoade, quod non sit et -e anno. p. 648A dicitur octavus *(sc. cyclus)* ex Graeco nomine factus; -s hic quoniam undecimus post ogdoadem fit. **2** *usu communi:* HEIRIC. Germ. I alloc. 24 Aeneadas in arma pulchros e-s (gloss.: undecim anni) ad limam . . . redegit.

hendecasyllabus (e-, -sil-), -a, -um. (ἑνδεκασύλλαβος) *t. t. gramm. et metr.:* **1** *adi. i. qui undecim syllabas habet – elfsilbig:* WANDALB. ad Otric. p. 570,27 commendatio metro falleutio pentametro e-o constat, quod *eqs.* HERM. AUGIENS.

vit. 252a metrum falleutium e-illabum constans ex spondeo, dactilo et tribus trocheis (*sim.* METELL. Quir. 36tit.). 301a metrum saphicum e-illabum. METELL. Quir. 65tit. metrum iambicum trimetrum catalecticum e-um. **2** *?subst. masc. i. q. versus undecim syllabas continens – Elfsilbler:* HEIRIC. Germ. I invoc. p. 432,13 sequitur invocatio falleucio e-o explicata.

hendiadyoin (e-diin, -dys) *subst. t. t. rhet. i. q.* ἕν διὰ δυοῖν – *'Hendiadyoin' (per pravam interpr.: l. 10):* GESTA Bereng. 3,80 (gloss.) 'Pergami ad urbem' pro 'ad urbem Pergamum'; e-iin est, id est una res divisa in duas. ALBERT. M. Is. 64,5 p. 605,14 occurrit ... 'laetanti et facienti iustitiam', ut sit -ys, scilicet quod unum resolvatur in adiectivum alterius, id est *eqs.*

***hendilingus** (-del-), -i *m.* *(theod. inf. vet.* hendiling; *cf. F. Holthausen, Altsächsisches Wb. 21967. I. p. 32b) mensura liquidorum quaedam – ein Hohlmaß, 'Händling' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 88 s. v. 'Händling'):* CHART. Westph. I 151 (a. 1059/64) constituit *episcopus* ... dari unicuique fratri ... I eminam cervisę et dimid<iam> et I -um medonis. REGISTR. Xant. p. 59,36 notandum ..., quod ... faciunt ... II stopi I -elingum, III -elingi I sextarium. p. 98,1 de cervisia septimanali quot -elingi cotidie debeantur. *ibid. al.*

heneus *v.* aeneus.

***hengistfuotrum,** -i *n.* (*theod. vet.* hengistfuotar) *pabulum equorum (pro tributo solvendum) – (als Abgabe zur Verfügung zu stellendes) Pferdefutter (de re v. C. Brühl, ZRGGerm. 76. p. 65 et H. Tiefenbach, Studien zu Wörtern volkssprachiger Herkunft in karol. Königsurkunden. 1973. p. 39sq.; cf. et* COD. Frid. 15 [a. 976] censum, qui hengistfuôter vulgari lingua dicitur, ... Arbo addidit): DIPL. Ludow. Inf. 28 p. 139,24 delegavimus *(sc. curtem)* cum ... -is, censibus, campis *eqs.* (*inde* DIPL. Conr. II. 136. DIPL. Heinr. III. 11. DIPL. Heinr. IV. 6). *cf.* *fodrum. *Niederer*

1. *hepa, -ae *f.* (*anglosax. vet.* hype; *v. The Oxford Dictionary of English Etymology. 1966. p. 441b s. v.* hip1) *caro coxae adiacens – Fleischstück aus der Hüfte:* CHART. Hans. 432 p. 144,42 (a. 1252) baco sive vlek obolum, -a I d. *(cf. L. Macquet, Histoire de la ville de Damme. 1856. p. 213 adn. 11).*

2. *hepa, -ae *f.* *(theod. vet.* habba, heppa; *cf. G. Köbler, Wb. d. Althochdeutschen Sprachschatzes. 1993. p. 503b) falx quaedam – eine Art Sichel, Hippe (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1078):* CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 424,43 (c. 1220) de quolibet instrumento, quod -a dicitur, dabit *(sc. qui utitur)* I den.

hepar (e-), -atis *n.* (ἧπαρ) *script.:* ae-: ANTIDOT. Augiens. p. 64,9sqq. ipar: ANTIDOT. Bamb. 24. ypar: RECEPT. Lauresh. 3,40 *(cod. a. corr.).* *?*iber: RECEPT. Sangall. I 100. *form. gen. sg.:* eparis: RECEPT. Sangall. I 105. ANTIDOT. Glasg. p. 131,34. *al.* epaticis: ANTIDOT. Bamb. 6. 45 *(cod.). metr.* hĕ-: *p.978,25. adde* YSENGRIMUS 7,287. 423.

iecur – Leber: AESCULAPIUS 33 p. 50,23 in e-e multae fiunt passiones. GLOSS. med. p. 31,1 epar: Grecum, id est ficatum. HRABAN. univ. 6,1 p. 172A in iecore ..., id est, in e-e *eqs.* ALFAN. premn. phys. 23,10 p. 144 venter ... utile *(sc. cibi sumpti)* in ... humores permutans submittit -i (*PG 40,696A* ἥπατι). ALBERT. M. animal. 13,74 e-a ... avium assimilantur e-bus ovantium in hoc, quod *eqs. persaepe. v. et l.64.p.978,4.5.7.9.25. 31.36.45. sumitur pro cibo:* IOH. S. PAUL. diaet. 465 -r bonum generat sanguinem et bene nutrit.

***hepaterus** (ip-), -a, -um. (ἡπατηρός) *ad iecur pertinens – zur Leber gehörig, Leber-:* PAUL. AEGIN. cur. 198 p. 123,13 i-am (*3,42,1* ἡπατηρόν) ... hanc vocant disinteriam, de qua in tractatu de epate dicemus.

hepaticus (e-), -a, -um. (ἡπατικός) *script. et form.:* ae-: *p.978,43.* yp-: ANTIDOT. Augiens. p. 47,48. emp-: *p.978,31. adde* CHIRURG. Sudhoff. I p. 96,20. epitac(us): *p. 978,25.* hae-: *p. 978,26.* -t(ha)ea: *p. 978,26.* ?-tri-: *p. 978,26. 43. nom. sg.:* -ite: *p.978,22.25. adde vol. I. p. 498,42sq.* ?-tis: *p. 978,26. coniunctim scribitur* aloepatice (-enp-): *p. 978,22. adde vol. I. p. 498,42sq. metr.* ĕpătī-: *p.978,25.*

1 *adi. i. q. ad iecur pertinens – zur Leber gehörig, Leber-:* **a** *strictius:* **α** vena -a *i. q. vena ex iecore prodiens – Lebervene:* Ps. HIPPOCR. phleb. 19 e-a vena, hoc est deficado (*leg.* de ficado) habet principatum. TRACT. de aegr. cur. p. 230,10 si ab epate *(sc. fluit sanguis)*, aperiatur vena e-a. p. 266,2 fiat minutio de vena e-a. TRACT. de chirurg. 946 e-a vena ab epate habet principium. 1022. WILH. CONG. chirurg. 1561 e-a vena inciditur propter dolorem epatis et stomaci et pleuresis. **β** *de morbo mala complexione iecoris provocato:* CONSTANT. AFRIC. theor. 9,28 p. 47br dissinteria aut est ab epate et vocatur e-a ... aut *eqs.* VITA Karoli M. 2,22 p. 63,26 e-a passio, immo ebitudo animi, caduca gutta et cotidiana vecordia ipsum *(filium)* desipere faciebant. CHRON. Sigeb. auct. a. 1142 (MG Script. VI p. 392,19) immatura morte prereptus, e-a passione consumptus *(sc. Godefridus).* **γ** *de hominibus i. q. morbo iecur affectante laborans – leberleidend:* PAUL. AEGIN. cur. 209 p. 141,9 de inbeccillitate ... eius *(hepatis)* prima dicendum, secundum quam proprie e-os (*3,46,1* ἡπατικούς) vocare patientes consueverunt. **b** *latius i. q. colorem iecoris habens – leberfarben* (*saepius in iunctura* aloe -te *['Leber-Aloe']; de re v. W. Heyd, Geschichte des Levantehandels im Mittelalter. II. 1879. p. 557; cf. Ps. Galen. ed. Kühn XIV. p. 404,9* ἀλόην ἡπατικήν): ANTIDOT. Glasg. p. 102,27 aloep-te summe dr. C. CIRCA INSTANS p. 1br aloes tria sunt genera: cicotrinum, e-um, caballinum. ODO MAGD. herb. 2234 quae *(aloe)* ... est ... intus sicut hepar, cum frangitur, haec e-te (epitacum, -taea, ha-haea, epathaea, e-ea, e-tis, e-rite, e-e *sim. var. l.*) dicitur. *v. et vol. I. p. 498,42sq.* **2** *subst.:* **a** *masc. i. q. homo morbo iecur affectante laborans – Leberleidender:* ANTIDOT. Augiens. p. 41,29 qui *(sc. antidotum)* facit ad omnes dolores, splenaticis cum pusca, e-is cum vino *(sc. datum).* CHIRURG. Sudhoff I p. 85 e-us (gloss.: patiens in epate). e-us (em-us *var. l.*) incenditur sic *eqs.* TRACT. de aegr. cur. p. 288,35 e-i dicuntur, quorum cor in calore vel in nimia distemperatum est frigiditate. *al.* **b** *fem.:* **α** *vena e iecore prodiens – Lebervene:* GLOSS. med. cod. Trev. 130 p. 135 e-am incidimus, id <est> lateranam, propter epatis dolorem. HILDEG. caus. 262 in cephalica plures humores habundant quam in mediana aut quam in e-a. 263 p. 162,12 qui caliginem in oculis patitur, in e-a sanguinem minuat. THEOD. CERV. chirurg. 3,55 p. 179C aperiatur una cephalicarum et altera -arum. WILH. SALIC. chirurg. 4,2 p. 28,21 illic vocatur *vena* salvatella seu e-a vel splenetica. *al.* **β** *Anemona hepatica (L.) – Leberblümchen:* RECEPT. Sangall. I praef. p. 10 radicis asparagi, a-ricis (*ni leg.* aepat<icae> r<ad>icis) *eqs.* CIRCA INSTANS p. 18ar -a ... est ... herba quedam in aquosis locis ... crescens ...; dicitur e-a, quod precipue est epatis iuvativa. TRACT. de aegr. cur. p. 295,8 utantur *patientes* hoc siropo: -a, capilli Veneris coquantur in succo scariole. WALTH. AGIL. med. 32 apponantur iste herbe, scilicet rostrum porcinum, e-a *eqs. al.*

hephaestitis (epis-, epys-, epitistes, epytriste, -tatem *sim.*), *abl. sg.* -e *f. (cf. ThLL. VI/3. p. 2611,17sqq.)* (ἡφαιστῖτις) *sing. indecl.* -e(m): *l.54.58. lapis quidam rubeus – ein roter Stein (de re v. H. Lüschen, Die Namen der Steine. 1968. p. 214a s. v.* epistites): DYASC. p. 120a lapis epistatem (*Damig. lapid. 15* epistites) rubicundus et dilucidus est. MARB. RED. lap. 454 nascitur in bimari ... dictus epi-es (epitistes *var. l.*) rutilans lapis et rubicundus *(v. comm. ed.).* ARNOLD. SAXO flor. 4,8 p. 86,48 lapis epytriste (epi-es *ed. Rose p. 427,16*) securitatem a besti<i>s prebet. add. 22 p. 395 epystrites. *al.* ALBERT. M. miner. 2,2,5 p. 36b,5 epistrites lapis est natus in mari, rutilans et rubicundus.

[**hepirum** *v.* pirus: ALBERT. M. pol. 3,1 p. 208a,1.]

hepitimum *v.* epithymum. **hepitudo** *v.* hebetudo.

***hepsesis** (e-), -is *f.* (ἕψησις) *script.:* op-: *p. 979, 2.* ephe-: *l.67.* -sys: ALBERT. M. animal. 20,10. *coctura, actio elixandi – das Kochen, Sieden (fere de mutatione materiae):* ALBERT. M. summ. creat. II 1,9,2 p. 110a,29 in 'ephesi' (*p. 379b,12* ἕψησις) ..., quae est digestio ad totum a calore humido *eqs.* meteor. 4,1,12 p. 225,10 haec ... 'species' calidi *(sc. digestio)* sub se continet alias tres, scilicet 'pepansim, e-im' et 'optesim'. 4,1,13 p. 226,70 e-is elixatio interpretatur. veget. 3,14 fit *(sc. maturatio seminum)* in humido circumfuso et est simi-

lis -i. 3,80 cum assantur *mala acetosa* in igne aut elixantur, optesis ⌞vel -is (o- *var. l.*)⌟ *(om. V)* digestione convertuntur in dulcedinem. *ibid. al.*

***hepseticus** (e-), -a, -um. (*cf.* ἑψητός) **1** *adi. i. q. coctu-ram sive hepsesim q. d. provocans, perficiens – zum Kochen bringend, 'kochend', verdauend:* ALBERT. M. animal. 16,51 sperma . . . inspissatur calido e-o in corpore animalis. **2** *subst. neutr. i. q. materia hepsesi q. d. coquenda, cocta – zu kochende, gekochte Materie, Kochgut:* ALBERT. M. meteor. 4,1,25 p. 241,12sqq. si . . . e-a (*?p. 380b,19* τὸ . . . ἑψόμενον) interius arent, si postea optesi complentur, resolvet calor siccus humidum . . ., et ita erunt et exterius et interius sicca, ergo nec e-a (*?p. 380b,21* ἑφθά) nec optetica. pol. 1,8e p. 67b,8 'e-a' aliter praeparari oportet ad digestionem, eo quod interius debent esse sicca et exterius humida, quae apud nos vocantur elixabilia, et aliter optetica, quae apud nos assabilia dicuntur.

***heptacephalus** (e-), -a, -um. (ἑπτακέφαλος) *septem capitibus praeditus – siebenköpfig (de dracone; spectat ad Vulg. apoc. 12,3sq.):* HONOR. AUGUST. spec. p. 937A e-us draco, princeps tenebrarum, traxit de coelo cauda sua partem stellarum et nebula peccatorum eas obtexit. p. 1009B oritur bellum in coelo a Michahele archangelo et dracone e-o (*antea:* draco . . . VII capita habens).

heptachordum (-tic-, -aco-), -i *n.* (ἑπτάχορδος) **1** *septem chordarum, tonorum series – siebentöniger Tonbereich, 'Heptachord' (de re v. LexMusLat. II. p. 185sq.):* ALIA MUSICA 159 p. 166 in -o . . . respondet prima pro octava, secunda pro nona. FRUTOLF. brev. 1 p. 28 septimum *(sc. nervum)* Perpander *(i. Terpander)* . . . adiunxit sicque ad similitudinem septem planetarum ex tetrachordo -um reddidit. IOH. AEGID. mus. 9,5 -um ab hepta graece, quod est septem latine. HIER. MOR. mus. 13 p. 58,8 hepti-um a septem *(sc. chordis est appellatum).* **2** *intervallum inter primum et septimum scalae gradum – Intervall zwischen der ersten und siebten Stufe der Tonleiter, (kleine) Septime (de re v. op. cit. [l.26] p. 187:* IOH. GARL. introd. mus. 133 primus *(sc. intervallum)* est tonus, secundus semitonus, tertius ditonus, . . . octavus -cordum (thetracordum *var. l.*). 140 -cordum (tetracordum *var. l.*) est de c grave usque in b acutum.

***heptagamus**, -a, -um. (ἑπτά *et* γάμος; *per analogiam ad* bigamus *sim. formatum*) *septimum matrimonium agens – zum siebten Mal verheiratet:* ALBERT. M. sent. 4,27,19 p. 171b,45 trigamus . . . et exagamus et -us et polygamus.

heptagonus (e-, epit-, ep(i)thog-, epig-), -a, -um. (ἑπτάγωνος) *acc. pl.* -es: *l.55.* **1** *adi.:* **a** *de numero i. q. septenarius – Sieben- (usu math.):* ALBERT. M. phys. 3,2,1 p. 170,39 si sequentem parem *(sc. numerum)*, qui est quatternarius, circumponas huic numero *(sc. ternario)* constituto, generabitur e-us, hoc est septem. **b** *de medicina i. q. septem speciebus confectus – aus sieben Zutaten bestehend:* ALPHITA G 43 gonos *(sc. dicitur)* genus; inde trociscus trigonus, de tribus generibus specierum, et tetragonus et e-us (epit-, epig-, epitetragonus *var. l.*). **2** *subst. masc. i. q. figura septem angulis constans – Siebeneck:* HRABAN. cruc. C 21,2 in qua *(figura)* per quattuor -os (e-es *var. l.*) LXXII numerus demonstratur. Ps. BOETH. geom. 848 collocetur . . . e-us (eptho-, epitho- *var. l.*) senaria quantitate circumscriptus. ANON. geom. I 4,27 p. 351,7 omnis -us quadragies ductus acceptis IX facit quadratum. *al.*

***heptangulus** (e-, obt-, emp-, -ag-, -acu-), -a, -um. (ἑπτά *et* angulus) **1** *adi. i. q. septem angulis constans – siebeneckig:* ALBERT. M. nat. anim. 1,1 p. 3,40 ad formam domus trigonae vel -ae. summ. theol. I 6,29,1,1 p. 215,40 domus -a, quae forte nulla est, opinione tamen et arte multae fingi possunt. **2** *subst. neutr. i. q. figura septem angulis constans – Siebeneck:* ALBERT. M. praedicab. 1,5 p. 10,13 sicut -um (emptag-, emptac-, ob-, eptag- *var. l.*), si ponamus nihil esse -um secundum actum, ratione tamen est . . . in multis.

***heptaphonus** (e-, op-, eta-, eut-, epatp-, -tha-, -thop-, -aficus, -po-, -ph(a)nus), -i *m.* (ἑπτάφωνος) *metr.* -phŏ-: *p. 980,2. confunditur c.* semitonium: *p.980,6.*

neuma tono graviori altiorique liquescenti constans – eine Neume, bestehend aus einem tieferen Ton und einem nachfolgenden liqueszierenden Ton (cf. LexMusLat. II. p. 32; de voce prolata: l.6): TABULA neum. p. 42,1 e-us (e-ficus, epth-, et-, op-, e-ponus, epthophanus, eutaphnus *sim.*, eptasonus *var. l.; v. comm. p. 45; inde* FRUTOLF. (?) brev. 14 p. 102 e-us, strophicus *eqs.*). IOH. AFFLIG. mus. 26,16 hoc offertorium plurimi male emittunt vitantes -um (epatph-, semitonium *var. l.*), qui in fine est, quia eis absonus videtur. TABULA neum. p. 53,5 gurtulus, e-us, clivis *eqs.*

heptas (e-), -adis *f.* (ἑπτάς) *acc. sg.* -in: *l.12. numerus septenarius – die (Zahl) Sieben:* WALAHFR. (?) carm. 50,2,19 e-s . . . totidem *(sc. septem)* designat dona superna. EPIST. var. III 26,2 p. 182,36 ideali theoremate cathedralem e-in iure tenenti *eqs.* CARM. de Lamb. 3,14 e-s haec eadem, qua *eqs.* HEINR. AUGUST. planct. 634 nostra quies signatur in e-e perpes. HECEL. Clem. 2,7 (MGScript. XXX p. 906,39) senarium *(sc. numerum)* -s (e- *var. l.*) sequitur. METELL. Quir. 6,29 parricida Cain plectitur e-e *(cf. Vulg. gen. 4,15).*

heptateuchus (e-, -the-, -ticus *sim.*), -i *m.* (ἑπτάτευχος) *script.:* se-: ALDH. ad Acirc. 2 p. 70,7 *(var. l.).* ap-: ORD. Rom. 16,28. etpa-: *l.24.* eptha-: *l.35.* -thec(us): ALCUIN. epist. 162 p. 260,36. ad Acirc. 2 p. 70,7 *(var. l.).*

1 *septem priores veteris testamenti libri – die ersten sieben Bücher des Alten Testaments, 'Heptateuch':* ALCUIN. carm. 69,105 -heucus (etpaticus *var. l.*) . . . librum decurrit in istum *(i. iudicum).* ORD. Rom. 13B,1 in septuagesima paschae ponunt -icum (*sc. legendum; item* PONTIF. Rom.-Germ. 99,38. 103,25. *sim.* IOH. METT. Ioh. 81). HRABAN. epist. 28 p. 443,3 quos *(commentariolos)* mea parvitas in -icum et in libros regum . . . ędidit. LIBER ordin. Patav. 2,2 p. 955,35 in ferialibus diebus . . . leguntur lectiones de -ico. *al. de volumine septem priores veteris testamenti libros continente:* CATAL. biblioth. A I 16 p. 71,35 (s. IX.med.) -ici II; regum volumina V. **2** *per confusionem de nomine loci Epfach q. d. fere i. q. locus medius – etwa: mittlerer Ort:* VITA Magni Fauc. I 23 p. 172,14 bene vocatur iste locus Epthaticus, quia in medio constat inter monasterium beatae Afrae et cellulam tuam *(inde* OTLOH. Magn. prol. l. 42 E-icus. *cf. ibid. l. 45).*

1. *heptaticus (e-), -a, -um. (heptas) *septem partibus constans – siebenteilig:* GUIDO AUGENS. mus. 281 dispone septem species diapason . . . eo ordine, quo generantur . . ., et altrinsecus fige metas, quas diximus, et occurret tibi e-a formula.

2. heptaticus *v.* heptateuchus.

***heptatonus** (eptatho-), -i *m.* (ἑπτάτονος) *intervallum inter primum et septimum scalae gradum – Intervall zwischen der ersten und siebten Stufe der Tonleiter, Septime:* IOH. AEGID. mus. praef. 29 de . . . tetratoni . . ., -i (e-honi *var. l.*) et diapason . . . natura *(sc. disseritur).*

***hepteni** (ebde-), -ae, -a. *(per contam. ex* ἑπτά *et* septeni, *ut vid.)* Idus ebdenae *i. q. septimus dies (mensis) – siebter Tag (des Monats):* EPITAPH. var. II 49,11 Idibus ebdenis (et denis *var. l.*) Septembris iam revolutis decessus sorte clauditur *Deodericus* hac silice (*inde* SIGEB. GEMBL. Theod. 22 p. 482,47).

hepthemimeres (e-, -te-, -tim-, -mem-, -ris), *abl. sg.* -e *f.* (ἑφθημιμερής) *acc. sg.:* -en: BONIF. (?) metr. 118. -im: ALDH. ad Acirc. 6 p. 76,13 *(var. l.).* virg. I 4 p. 232,25 *(var. l.).* -in: ALDH. ad Acirc. 6 p. 76,13. virg. I 4 p. 232,25. *usu attrib.: l.64.*

t. t. gramm. et metr.: **1** *proprie i. q. caesura semiseptenaria – Zäsur nach der ersten Hälfte des vierten Versfußes, 'Hephthemimeres':* ALDH. ad Acirc. 10 p. 93,13 versum . . . eptime-e carentem modernus usus . . . non libenter admittit. p. 95,18 quid est eptime-is (epte-is *var. l.*)? :: latine semiseptenaria appellatur caesura. BONIF. (?) metr. 40 hepti-es caesura fit, quotiens post tres pedes remanens syllaba orationis partem determinat. ABBO SANGERM. bell. praef. p. 78,12 epti-is. **2** *meton. i. q. metrum tribus pedibus et medio constans – aus dreieinhalb Versfüßen bestehender Versteil:* HERM. AUGIENS. vit. 411a metrum Alcmanium . . . constans eptime-e *(corr. ex* eptimere *M)* dactilica, id est tribus dactilis et sillaba.

***heptiforus** (e-), -a, -um. *(per contam. ex* ἑπτά *et* septiforis) *septem fores habens – sieben Öffnungen habend:*

HEINR. AUGUST. planct. 757 venas ingenii cui *(cerebro)* spiritus indidit alti, unde per e-um spargit signacula vultum. planct. 808 caput e-um. *cf.* septiforis.

1. hera (haera), -ae *f.* *terra – Land:* LIOS MON. 84 haera (gloss.: terra) creatoris, quae *eqs. (de paradiso).*

2. hera *v.* 1. aera. **3. hera** *v.* 1. era.

Heracleoticus (e-eydes, hyrcallus, hycillus), -a, -um. (Ἡράκλεια) **1** *adi. i. q. iuxta Heracliam urbem exsistens – in der Gegend von Herakleia auftretend:* ALBERT. M. animal. 4,19 qui *(cancri)* hyrcalli (*p. 525b,5* Ἡρακλεωτικοί) vocantur. 4,32 quidam ... cancri plus aliis appropinquant ad invicem suos oculos, sicut genus hycillorum (*p. 527b,12* Ἡρακλεωτικοί) cancrorum. **2** *subst. masc. per confusionem i. q. piscis quidam iuxta Heracliam urbem exsistens – eine Fischart aus der Gegend von Herakleia:* ALBERT. M. animal. 24,33 -ydes (*Thphr. fr. 171,7* ὀρυκτοί), ut dicit Theophrastus, pisces sunt in ponto circa Eracliam morantes *(cf. K. Kitchell, Albertus Magnus on Animals. 1999. II. p. 1683 adn. 169).*

Heracleus (e-, -cheus, -l(i)us, -es), -a, -um. (Ἡράκλειος) **1** *adi.:* herba -a *i. q. verbenaca – Eisenkraut (Verbena officinalis L.):* DYASC. p. 103b -a (*Diosc. 4,33* Ἡρακλείαν) herba sive Herculata, patercalia vel feraria; si quis invitatus ambulare voluerit, herbam -am secum portet, latrones non timebit. **2** *subst.:* **a** *masc. i. q. lapis magnes – Magnetstein:* ALPHITA E 100 E-es, magnetes idem. M 45 magnes, lapis calaminaris, qui lapis E-us (E-heus, E-ius, E-lus *var. l.*) et adamas dicitur. **b** *fem. i. q. Artemisia Abrotanum (L.) – Eberraute (de re v. Hegi, Flora VI/2. p. 634 adn. 1):* ANON. herm. p. 100,4 e-a, id est sisimbrio. p. 103,30 sisimbrius, id est balsemita vel e-a (*cf. Diosc. 3,24* Ἡράκλειον). *cf.* Herculaneus.

***Heraclianus** (E-, -lea-), -i *m.* *(per contam. sive confusionem c. nom. propr.* Heraclianus, *qui subest; cf. schedulas ThLL.) assectator Heracliti rationum – Anhänger der Lehren Heraklits:* ALBERT. M. phys. 1,1,2 p. 4,8 ita violenta videbatur *ratio* esse Heraclito et aliis -is (E-, E-eanis *var. l.*), quod *eqs.* p. 5,19.

***Heracliticus,** -i *m.* (Heraclitus) *assectator Heracliti rationum – Anhänger der Lehren Heraklits:* ALBERT. M. anal. post. 1,5,7 p. 143a,44 non scimus eam *(sc. causam universalem)*, sicut quidam H-i fatentur.

***heraclizo,** -are. (ἡρακλειτίζειν) *Heracliti rationes defendere – die Lehren Heraklits vertreten (cf. Stotz, Handb. 2,VI § 104.15):* ALBERT. M. metaph. 4,3,4 p. 192,37 'quae', opinio, 'est' eorum, qui 'docent -are' (*p. 1010a,11* ἡρακλειτίζειν), hoc est, quam 'Heraclitus' tenuit.

***heralis,** -is *subst.* (erus; *per analogiam ad* *cortalis *formatum, ut vid.*) *fundus, cortis – Grundstück, Hof, Gehöft (de re v. L. Kuchenbuch, Bäuerliche Gesellschaft und Klosterherrschaft im 9. Jh. 1978. p. 247):* REGISTR. Prum. 41 p. 198,9 Engilardus tenet -em I, id est curtilem, solvit denarios IV. p. 198,11.

[heranea *v.* 1. amia.**]**

1. herba (e-), -ae *f.* *script.:* ?ah-: *p.984,58.* ae-: GLOSS. med. p. 49,12 *(var. l.).* hie-: FRAGM. mul. I 71. (h)erv(a): ANTIDOT. Glasg. p. 158,8. ANTIDOT. Lond. p. 20,26. *form. abl. pl.* -iis: EPIST. var. I 13 p. 511,27 *(var. l.). coniunctim scribitur:* herbaviva: *p.983,64.* herbeliotropum: *p.969,32.*

satum, planta – Gewächs, Pflanze: **I** *proprie (in imag.: p. 983,69):* **A** *de diversarum specierum satis:* **1** *in univ. (fere de terrenis; de aquaticis: l.63):* EKKEH. IV. bened. I 21,160 vivit ... terra, consurgunt arbor et erba. HILDEG. caus. 162 radices -arum in hyeme viriditatem in se habent. ALBERT. M. animal. 5,36 hoc genus piscis ovat super fundum in terra inter -as graciles virides aquaticas. Iob 8,11 p. 125,16 -a est ..., quae ex una radice multa proicit folia sine stipite. *persaepe. v. et p.978, 44.982,36.* **2** *spectat ad -arum vires:* **a** *de -is edibilibus, medicinalibus:* CAPIT. reg. Franc. 32,70 volumus, quod in horto omnes -as habeant *vilici*, id est lilium, rosas *eqs.* VITA Liutb. 22 tantummodo pane cum sale et -is vescebatur. EKKEH. IV. bened. II 218 concisas erbas in acetum crux det acerbas *(v. notam ed.).* HILDEG. (?) caus. 525 sanis ... -is in oriente nascentibus succurrendum est *eqs. al. v. et p.978,48.982,45.983,51. 985,72.* **b** *de -is noxiis, venenatis:* RECEPT. Sangall. I 102 ad vermes vel -as qui habet in ventre. II 55 haec potio -as vel omnia maleficia et omnes vermes proiciet. *spectat ad infusionem, potionem:* LEX Sal. Merov. 19,1 si quis alteri ... -as (e- LEX Sal. Pipp. 25,1) dederit bibere, ut moriatur *eqs.* (*sim.* LEX Sal. Merov. caus. 6,2. LEX Sal. Pipp. 25,3). BONIF. (?) paen. p. 433,3 bibisti ullum malificium, idem -as ..., ut non potuisses infantes habere (*inde* PONTIF. Rom.-Germ. 136,13 p. 239,21). **c** *spectat ad superstitiones:* ORD. iud. Dei A 12b si per -as vel quecumque temptamina ... peccata sua contueri contra veritatis tuae *(sc. Dei)* examen voluerit *reus.* 22c p. 626,25 neque virtus -arum neque alterius creaturae vis potenciam tuam, Domine, ... et ... iudicium infamet, sed *eqs.* B 8,3f quod si ... per unctionem eius aut p e r -as aut per aliqua maleficia hoc peccatum tegere celarique voluerit *reus eqs.* (8,4d). 10,5 valitudines -arum. EINH. Marc. et Petr. I 3,16 -isque et frivolis incantationibus malehabenti *(sc. mulieri)* succurrere moliuntur *cohabitantes. al.* **3** *de certis speciebus (iuncturae selectae, quarum posteriora elementa sola non pro nomine plantae repperiuntur; v. et p.981,21.23):* **a** -a canina *fort. i. q. Cynodon dactylon (Pers.) – viell.: Finger-Hundszahn (cf. André, Lex. bot. p. 68 s. v.* canaria *et Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 1294sq.):* BERNH. PROV. comm. 4,3 p. 285,12 -a canina in fomentis posita sanguinem constringit. **b** -a capillacia *i. q. Adiantum capillus Veneris (L.) – Frauenhaar:* COMPOS. Luc. P 17 qui *(selinisteo)* dicitur erba capillacia (capillatia MAPPAE CLAVIC. 276). **c** -a catholica *i. q. Daphne mezereum (L.) – Seidelbast (cf. Marzell, op. cit. II. p. 29sq.):* DYASC. p. 138a tolle -e catholice, id est alipiados, lib. III. MATTH. PLATEAR. (?) gloss. add. p. 378A alipiados ... est mezereum ... et aliter vocatur -a catholica. ALPHITA H 10 -a catholica, alipiados idem *(v. comm. ed. p. 442).* **d** -a fortis *i. q. Artemisia absinthium (L.) – Wermut: v. p. 424,68.* **e** -a fullonis, fullonum: **α** *Saponaria officinalis (L.) – Seifenkraut (cf. Marzell, op. cit. IV. p. 105):* TRACT. de aegr. cur. p. 370,18 fiat unguentum de -a fullonum et albumine ovi crudo. ALPHITA B 48 borith, -a saponaria sive -a fullonis idem *(v. comm. ed. p. 374).* H 11 -a fullonis, borith idem. *v. et p. 542,47sq.* **β** *Isatis tinctoria (L.) – Färberwaid (cf. Hegi, Flora IV/1. p. 198sq.): v. p. 542,53.56.* **f** -a lanata *i. q. Verbascum (L.) – Königskerze (cf. p.983,47sqq.):* RECEPT. Lauresh. 2,121 folia -ae lanatae per triduum alligata tumorem sedant. **g** -a leporis *i. q. Asarum europaeum (L.) – Europäische Haselwurz (cf. Marzell, op. cit. I. p. 457sq.):* ALBERT. M. veget. 6,117 est *(sc. gariofilos q. d.)* -a, quae vocatur ungula equi et apud vulgum vocatur -a leporis *(v. notam ed.). v. et vol. II. p. 3,62.* **h** -a luporum *fort. i. q. Aconitum vulparia (Rchb.) – viell.: Gelber Sturmhut (cf. Marzell, op. cit. I. p. 108sqq.):* ALBERT. M. veget. 6,333 quae *(herba)* a quibusdam vocatur -a luporum, eo quod lupos ... interficit *(v. notam ed.).* **i** -a paralisis *i. q. Primula officinalis (L.) – Frühlingsschlüsselblume, Arzneiprimel:* TRACT. de chirurg. 220 quod *(unguentum)* recipit ... -e paralisis, -e sancte Mariae ... libras IV. GLOSS. Salern. p. 7a,19 -a paralisis, -a sancti Petri, palladium, prima veris. THADD. FLORENT. cons. 42,42 recipe ... -am paralisis. ALPHITA H 18 -a sancti Petri, -a paralisis, primula veris idem *(v. comm. ed. p. 443b). adde:* BERNH. PROV. comm. 6,4 que *(primula veris)* alia est ab -a paralisis, licet dicant quidam, quod idem sit. **j** -a pedicularis *i. q. Delphinium staphisagria (L.) – Scharfer Rittersporn (cf. Marzell, op. cit. II. p. 74sqq.):* ALPHITA H 15 -a pedicularis, staphisagria idem. S 54 alio nomine dicitur *staphisagria* -a pedicularis *(v. comm. ed. p. 549a).* ALBERT. M. veget. 6,436 interficit *stafisagria* pediculos, praecipue cum arsenico, propter quod etiam -a pedicularis vocatur. **k** -a perforata *i. q. Hypericum perforatum (L.) – Echtes Johanniskraut (cf. Hegi, op. cit. V/1. p. 526sqq.):* GLOSS. Salern. p. 7a,21 -a sancti Iohannis, -a perforata, ypericon, scopa regia. ALPHITA H 1 hypericon, -a sancti Iohannis, -a perforata idem *(v. comm. ed. p. 445a).* **l** -a Roberti *i. q. Geranium Robertianum (L.) – Ruprechtskraut (cf. Hegi, op. cit. IV/3. p. 1712 adn. 1):* GLOSS. Salern. p. 9a,29 pes milvi, -a Roberti, cetrac. GLOSS. Roger. III 83 (add. in marg.) recipe titimalli, ... -e Roberti ...

folia X. 122 (add. in marg.). 323 -a Roberti cum sale trita et superposita . . . mortificat cancrum. I A 1,12 p. 533,32 recipe succi sanamude, absinthii, . . . -e Roberti ana. *fort. add. (ni subest corruptio loci sive lacuna):* THEOD. CERV. chirurg. 3,1 p. 158[E] recipe . . . sanamundam, -am Roberti, id est muscatam maiorem (*cf. vol. I. p. 147,58sqq. s. v.* acus). **m** -a saltans *i. q. Euphorbia lathyris (L.) – Spring-Wolfsmilch (cf. Marzell, op. cit. II. p. 382sq.):* ALBERT. M. veget. 3,20 proicit *esula maior* semen suum, propter quod a quibusdam -a saltans vocatur *(v. notam ed.).* **n** -a salutaris *i. q. Solanum nigrum (L.) – Schwarzer Nachtschatten (cf. Hegi, op. cit. V/4. p. 2592sqq.):* RECEPT. Lauresh. 4,75 exstringnus, hoc est -a salutaris *eqs.* **o** -a sanctae Mariae *fort. i. q. Polygonum persicaria (L.) – viell.: Floh-Knöterich (cf. Marzell, op. cit. III. p. 933sqq.): v. p.982,52.* **p** -a sancti Iohannis *i. q. Hypericum perforatum (L.) – Echtes Johanniskraut (cf. p.982,66): v. p. 982,66.68.* **q** -a sancti Pauli *i. q. Asperula odorata (L.) – Echter Waldmeister:* ALPHITA H 19 -a sancti Pauli, spargula idem *(v. comm. ed. p. 443).* **r** -a sancti Petri *i. q. Primula officinalis (L.) – Frühlingsschlüsselblume, Arzneiprimel:* BERNH. PROV. comm. 12,1 p. 323,15 primula veris, id est -a sancti Petri. TRACT. de aegr. cur. p. 167,32 succus -e sancti Petri. p. 355,22 ad omnes guttas accipe . . . radices et folia -e sancti Petri. THEOD. CERV. chirurg. 4,6 p. 182[H] recipe . . . eupatorii, -ae sancti Petri. *v. et p.982,54.55.* **s** -a scelerata *i. q. Ranunculus (?sceleratus) (L.) – (?Gift-)Hahnenfuß (cf. André, Lex. bot. p. 284 s. v.* scelerata): ALPHITA B 9 botracion, -a scelerata, apium risus, smirmon idem *(v. comm. ed. p. 374[b]).* **t** -a tinctorum *i. q. Isatis tinctoria (L.) – Färberwaid (cf. p. 982, 39):* GLOSS. Roger. III 733 donec educi possit tota sanies cum . . . tenta facta in modum corrigiole de cortice -e tinctorum. ALBERT. M. veget. 6,430 sandix est -a tinctorum. **u** -a trutanorum *fort. i. q. Thapsia garganica (L.) – viell.: Garganische Purgierdolde (cf. Hegi, op. cit. V/2. p. 1500sq.):* ALBERT. M. veget. 6,456 tapsia est -a trutanorum *(v. notam ed.).* **v** -a Veneris *i. q. verbenaca – Eisenkraut (Verbena officinalis L.):* ALPHITA V 41 verbena . . ., -a Veneris, ierobotonon vel peristereon idem. **w** -a venti: **α** *Anemone Pulsatilla (L.) – Gemeine Küchenschelle (cf. Hegi, op. cit. III. p. 535sqq.):* THEOD. CERV. chirurg. 3,12 p. 163[G] consolida minor, illa scilicet, quę ab aliquibus dicitur -a venti *eqs.* TRACT. de aegr. cur. p. 196,3 ad plagam accipe pimpinellam et saniculam et -am venti. TRACT. de chirurg. 219 quod *(unguentum)* recipit . . . betonice, -e venti *(sc. libram 1).* **β** *per confusionem c. vitriola i. q. Parietaria officinalis (L.) – Aufrechtes Glaskraut (cf. Hegi, op. cit. III. p. 143):* GLOSS. Salern. p. 7[a],25 -a venti, paritaria. **x** -a ursi *i. q. Verbascum (L.) – Königskerze (cf. Marzell, op. cit. IV. p. 1039sq.; cf. p. 982,41sq.):* CONR. MUR. physiol. 782 que *(herba)* Greco nomine flomus (gloss.: latine -a ursi) fertur. ALBERT. M. animal. 22,145 contra infirmitates . . . formicas devorat *ursus* et -am, quae graece fleonus vocatur et latine vocatur -a ursi. **y** mater -arum *i. q. artemisia – Beifuß (cf. Hegi, op. cit. VI/2. p. 637 adn. 1):* ANON. herm. p. 104,5 tagantis, id est artemisia vel mater -arum. WALAHFR. hort. 182 proximus absinthi frutices locus erigit acris -arum matrem simulantes vimine lento. RECEPT. Sangall. I 181 mater -arum. GLOSS. Salern. p. 4[a],39 arthemesia vel mater -arum, matricaria. ALPHITA A 37 arthemisia, matricaria, mater -arum idem *(v. comm. ed. p. 359[b]).* **z** *species dubiae:* MAPPAE CLAVIC. 171 adde *(sc. ingredientibus)* cinnabarin, z. I -ae liciae excoctae. CIRCA INSTANS p. 39a[v] t e t r a h i t vel -a I u d a i ç a . . . viridis bona est, sicca parum valet (GLOSS. Salern. p. 10[b],22. ALPHITA T 6 *[v. comm. ed. p. 556sq.]*). SALERN. comp. 126 succus -bevivae. GLOSS. Roger. I B 1,10 p. 529,39 recipe . . . trescolanam, id est roscolanam, id est -am Deo gratias *(cf. p. 791,51sqq.).* WILH. SALIC. chirurg. 1,47 p. 318[B] recipe . . . -ae imperatoris sive silicoris *eqs.* **B** *gramen – Gras-(halm):* **1** *in univ.:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,7 hędulus ut dulci depulsus ab ubere matris gaudebam summas -arum vellere cimas. CHART. Burgenl. I 142 p. 101,47 nec aliquis -as falcandi, silvas secandi, prata depascendi habeat facultatem. 576 p. 382,4 ut gramina sive -as incolis terre nostre . . . vendere possent *barones. al. v. et p.985,62.63.* **2** *sing. sensu collectivo i. q. caespes, fenum – Rasen, Gras, Heu (de plantis aquaticis: l. 9):* **a** *gener.:* CAPIT. reg. Franc. 18,6 quicumque in itinere pergit . . ., nulla super suum pare praendat . . . excepto -a, aqua et ligna. ALFAN. premn. phys. 1,67 p. 17 Hebreorum . . . doctrina habet omnia . . . propter hominem facta fuisse, velut subiugalia et boves pro terrae cultura, -am (*PG 40,525[A]* χόρτον) autem propter boves. 1,74 p. 19 quidam de piscibus facti sunt a carnibus abstinentes et . . . marinam -am (*PG 40,528[B]* βοτάνην) pascentes. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 177,15 sub pertica ima . . . sternenda est palea vel -a vel sabulum. *al. v. et p.987, 30.* *pratum – Wiese, Weide:* CAPIT. reg. Franc. 260,13 ne homines nostri . . . vicinos . . . tempore aestatis, quando ad -am suos caballos mittunt . . ., depraedentur. DIPL. Otton. III. 402 p. 836,12 quod *(herbaticum)* . . . rei exactores a famulis . . . de montanis in -am (-a *var. l.*) venientibus . . . exigere solebant. CARM. Cantabr. A 20,6 asinam . . . misi ad erbam. **b** *publ. et iur.:* **α** *spectat ad ius pascendi, feni colligendi ('Weiderecht'; de re v. HRG V. p. 1214sq. s. v. 'Weidegerechtigkeit'):* CHART. Sangall. A 705 p. 307,1 (a. 896) esca, quantum illi pertinet, et erba cum omnibus abeat presbiter Valerius. CHART. Bund. 211 dono *(sc. comes)* . . . predium . . . in silvis, in -a et in folio ac viniatoribus ad cellam Sancte Marie Zwivilde *(sim.* 220. 297 p. 219,7. *al.).* DIPL. Constantiae 42 p. 132,17 continens *(sc. diploma regis)* confirmationem et libertatem -arum, aquarum pro animalibus Hospitalis. **β** *iunctura* per ipsa<m> -a<m> *sim. i. q. manipulo graminum decerpto – mit einer Handvoll Gras (de re v. HRG I. p. 989 s. v. 'Erde'):* FORM. Senon. I 7 ut, quicquid . . . ei vendidit, per manibus partibus ipsius lue vel -a vel terra visus fuit tradidisset *(i. tradidisse).* 34 quem *(locum)* . . . femina . . . ad ipso monasterio visa fuit delegasse . . . per ipsa -a et cespite, sicut lex est. **C** *pars superior plantae, folia (recentia) – oberirdischer Teil der Grünpflanze, Trieb, (frisches) Kraut (fere sing. sensu collectivo; ?aliter l.35):* COMPOS. Luc. Q 17 erba<s> papaberis cocta<s> cum folia florum reponis in piniatu<m> novum. MAPPAE CLAVIC. 95 accipe . . . ordei seminati -am. EINH. epist. 59 qui *(sc. lapathium)* solet in magnam -am excrescere. HILDEG. phys. 1,165 qui quartanas febres patitur, rubeam et -am veprium . . . coquat (*inde* HILDEG. [?] caus. 448). *al.*

II *alleg. vel per compar.:* HRABAN. univ. 19,8 p. 529[C] -a vita carnis est *eqs.* CARM. Cantabr. A 26,2 emicat . . . Cecilia sancta inter odoriferas, Christus quas prospicit, -as. EPIST. Ratisb. 19 p. 342,2 qui vires -arum, id est Dei verborum, in tantum nescio, ut *eqs.*

III *translate:* **A** *gener.* ad -am *i. q. vere – im Frühling:* GESTA Camer. cont. II A 397,3 fecit *rex* iurare . . . magnum valde exercitum ad -am statim facturum in Flandrias retrogradum. **B** *alch. in vel pro nomine ficticio i. q. substantia tingens vel permutans – verändernde, 'färbende' Substanz:* TURBA phil. 18 p. 128,20 cum radicis -ae lacte miscete et coquite *(sc. confectionem).* 25 p. 135,20 sunt *tincturae* condensum et humidum ac -ae (*v. comm. ed. p. 212 adn. 3 et 4; cf. Zos. alch. p. 170,7 [ed. M. Berthelot, Collection des anciens alchimistes grecs. 1888. II.]* βοτάναι). 62 quicquid philosophi narraverunt . . ., kenkel scilicet, -as geldum *('chelidonium')* et çarmeç *('coccus')*, unum quid sunt. Ps. GERH. CREM. sal. I 19 p. 23,19 est *argentum vivum* . . . lac virginis in ah-a ablutionis. II 9 p. 59,7 ipsum *(sc. argentum vivum)* est -a mundificans et lavans. Ps. AVIC. anim. 1,8 p. 76 spinachia, coriandrum, -a sana, multae earum significant lapides.

2. herba *v.* 1. ervum.

3. herba *v.* arvum. *adde ad vol. I. p. 1009,30sqq.:* DIPL. Otton. III. 333 p. 761,18 vadit *terminus* . . . in campum Aquilę . . ., tunc ad herbas Cerbune *('la Cervona'; cf. M. Fabi, Corografia d'Italia. I. 1853. p. 505),* in ⌞via maiore⌟ *(fort. de Via Casilina) eqs.*

***herbagium** (herwa-) *vel saepius* ***herbaticum** (e-, hęr-), -i *n.* (herba, *cf. francog. vet.* herbage; *v. Wartburg, Frz. etym. Wb. IV. p. 405sqq.*) *script.* -tiis: *p.985,22.* **1** *tributum pro pecoribus pascendis solvendum – Weideentgelt:* DIPL. Karoli M. 174 p. 234,14 ut homines . . . nullam decimam nec . . . ullum

debeant persolvere -ticum. DIPL. Otton. I. 336 p. 451,43 confirmamus ... castellum ... cum glandatico et e-tico ... omnique dato seu reddito, quem ipsi habitatores ... soliti sunt persolvere. ACTA imp. Stumpf 530 p. 746,5 -ticum de ovibus et glandaticum de porcis ... homines sancto reddant. RYCCARD. chron. a. 1232 p. 183,12 pro -tico animalium ... servabitur forma antiqua. CHART. Gelr. 883 p. 861,20 -wagio. *saepe. v. et l. 19. p. 716,34sq.* **2** *ius pascendi – Grasnutzungs-, Weiderecht (de re v. p. 984,19):* INNOC. III. registr. 2,262 p. 507,5 quas *(libertates)* habetis *(sc. monasterium)* per regnum de plateatico, passagio et -tico. CHART. Tirol. 1130 p. 172,14 quod ... conductor et sui heredes ... mansum ... cum capulo et pasculo, -tico ... habere ... debeant. COD. Wang. Trident. 149 p. 849,40 quod non debeant *homines* prohibere pasculum vel -ticum equis ... custodum. *al.* **3** *pratum – Wiese, Weide:* DIPL. Otton. I. 413 p. 564,27 confirmamus ... ecclesie cunctas suas res ... arboribus tam pomiferis quam infructuosis, -ticis, desertis *eqs.* CHART. Tirol. 671 p. 126,39 pro qualibet bestia, que venit ad e-um ..., debet habere dominus -ticum (*inde* COD. Wang. Trident. 238 p. 1060,9). ACTA imp. Winkelm. I 213 p. 192,39 quod *(ius)* monasterium ipsum habet in terris, pratis, vineis, nemoribus, -tiis et pascuis. 307 p. 276,11 cum ... nemoribus, pascuis, -giis, pedagiis, glandagiis. *al.*

***herbalis,** -e. (herba) *usu subst.: l. 28. 36.* **1** *ad herbas, gramina pertinens, herbarum, graminum insignis – zu Pflanzen gehörig, für (Klein-)Pflanzen typisch, kennzeichnend, pflanzlich:* Ps. AVIC. anim. p. 15,4 omnia, quae sunt in mundo de vitali et -i, sunt composita de ... quatuor elementis. p. 15,10 non debes aliqua ignorare de centum XIV diversitatibus, in quo loco unicuique illarum est res vitalis et -is. ALBERT. M. veget. 1,149 venae et caro lignea vel -is plantarum ... constant omnia ex quatuor elementis. 2,35 lignum in habentibus *(sc. plantis)* lignum vel caro -is in non-habentibus lignum est sicut membrum simile in animalibus. Ps. CALID. secret. 3 quidam eorum *(philosophorum)* ... nominaverunt ea *(sc. naturas rerum)* mineras, et quidam animale, quidam autem -e. *al.* **2** *herbis, graminibus similis – Gräsern, Grashalmen, einer (Klein-)Pflanze ähnlich:* ALBERT. M. animal. 26,26 quaedam *(sc. aranea)* ... est -is rotunda parva. Ps. AVIC. anim. 7 capit. p. 396 in capitulo tertio agit de lapide -i, id est de capillis.

adv. ***herbaliter.** *modo herbarum, graminum – nach Art von Gräsern, (Klein-)Pflanzen:* ALBERT. M. veget. 1,160 primo ... nascuntur *arbores* -r ex granis seminatis.

[herbaria *v.* *herbergaria.**]**

herbarius (e-), -a, -um. **1** *adi.:* **a** *herba oneratus – mit Gras beladen:* CHART. Scafhus. app. p. 129,18 (c. 1150) si ... vinum non nascitur, I talentum in precio, sagmarius I -us, alter fenarius *(sc. dabitur pro censu).* **b** -us liber *i. q. catalogus herbarum – Pflanzenkatalog, Kräuterbuch (pro nomine libri):* CATAL. biblioth. A I 49 p. 248,9 (a. 821/22) -us Apulei Platonici liber in codice I. 53 p. 258,28 libri duo de architectura Faventini et liber unus -us (Hebraicus *var. l.*) Apulei. **2** *subst.:* **a** *masc. i. q. apothecarius – Apotheker:* CHART. Aquens. 126 (a. 1239) cives ...: Stephanus -us, Iohannes faber. **b** *fem. i. q. venefica, malefica – Giftmischerin, Hexe:* CHRON. Fred. 3,56 clamantes filii negligenter materem -am et meretricem. PACTUS Alam. 13,1 si femina aliam stria aut e-a clamaverit *eqs.* 14,1 -a. **c** *neutr.:* **α** *pratum – Wiese, Weide:* CHART. Sangall. A 173 (a. 883) vendit *Priectus* tibi Otolhfo ... una tercia de formatico, de -o in alpes. **β** *cibus (herbis consistens) – Futter (aus Kräutern):* IORDAN. RUFF. equ. 6,49 p. 93,16 cavendum est, ... ne patiens herbas comedat, ... quoniam herbae et multa -a (cibaria *Clm 23646 f. 57r*) humores addunt de more.

***herbaticum** *v.* *herbagium.

***herbator,** -oris *m.* (herba) *apothecarius – Apotheker (de re v. J. Berendes, Das Apothekenwesen. 1907. p. 88):* CHART. scrin. Col. A II 1 p. 177,39 (c. 1202/12) Heribertus -r *(suprascr.)* ... hereditatem ... remisit Conrado Paguil.

***herbatus,** -a, -um. (herba) *herbis, aromatibus conditus – Kräuter-, Würz-:* ALPHITA C 131 crama ..., vinum -um (herbarum *var. l.*) sive nectar, ut in Alexandro (*v. comm. ed. p. 403b s. v.* crama).

herbaviva *v.* 1. herba *et* vivus.

herbegia, herbella *v.* ervilia.

herbeliotropum *v.* 1. herba *et* heliotropium.

***herberga** (-ria, -gia), -ae *f. vel raro (l. 10. 12)* ***heribergum,** -i *n.* *(theod. vet.* hereberga; *cf. A. de Sousa Costa, Studien zu volkssprachigen Wörtern in karoling. Kapitularien. 1993. p. 263sqq. s. v.* heribergum*) script.* -bur-: *l. 22.*

1 *hospitium, deversorium – Gasthaus, 'Herberge':* CAPIT. reg. Franc. 273,37 quoniam ... heri-um nostrum, quod praeterito anno hic fieri iussimus, homines de illa parte Sequanae ... destruxerunt per occasionem, ... istud heri-um non sine labore ... fieri fecimus. *al.* CHART. Salisb. III 104 p. 111,27 celerarium ... et nuntios eiusdem *(ecclesiae)* in suis -is recipient *Wernhardus et Gebolfus.* **2** *officium hospites recipiendi – Beherbergung(sdienst), Gastung(spflicht):* CHART. Tirol. 594 (1210 vel paulo post) nullas faciet exactiones vogetmutte ... nec -am in eorum *(fratrum)* bonis exigendo. CHART. Wirt. 1352 p. 118,18 comes ... -am sive hospicium accipiet in Swaichouen sine dampno illorum hominum in consweto. CHART. ord. Teut. (Hass.) 182 p. 140,3 nulli debent *advocati* dare -urgas, nisi in bonis suis. CHART. Wirt. 1676 p. 78,18 nec ipse comes aliquas -rias (-ias CHART. episc. Spir. 328 p. 296,4) faciet *(i. sibi vindicabit)* in ... curia. *al.* **3** *castra – Lager (spectat ad mobiles Mongolorum urbes):* WILH. RUBRUQU. itin. 4,5 Baatu habet XXX homines circa -iam suam. 8,4 semper circa loca illa, ubi sepeliunt nobiles suos, est una -ia hominum custodientium sepulturas. 10,1 dictum fuit michi, quod non plus quam quingentos *(sc. homines haberet Scatatay)*, quorum medietatem transiveramus in alia -ia. 29,27 queruntur *ossa* diligenter cotidie per totam -iam. *ibid. al.* *cf.* *albergum.

***herbergaria** (-bag-, -geria, -giria), -ae *f.* (*cf. theod. vet.* hereberga) *script.* -bariis: *l. 41.* *form. gen. pl.* -um: *l. 44. officium hospites recipiendi – Beherbergung(sdienst), Gastung(spflicht):* DIPL. Conr. II. 143 p. 194,31 si quis ... fodrum aut -as aliquas ... ibi exigere presumat *eqs.* (*inde* 226 p. 307,28 [herbag-as *var. l.*]. DIPL. Heinr. III. 197). DIPL. Frid. I. 898 salvo fodro et -is imperatorie maiestatis. CHART. Rhen. med. III 461 p. 361,25 curtim ... ab omni exactione, hospiciis sive -iriis eximimus *(sc. comes).* CHART. Argent. I 435 p. 328,18 liber ... erit ... cultor ... ab ... procuracionibus et -bariis, qui vulgariter herberge dicuntur. CHART. Westph. III 808 p. 417,37 nec ... Hermannus miles ... petet -eriam sive hospitium. REGISTR. Baiuv. A p. 306,30 summa denariorum -um XX libras Ingolstatenses. *al.* *cf.* *albergaria.

***herbergo** (heir-, herib-, -bo, -birgo), -are. *(cf. theod. vet.* herebergon; *de re v. op. cit. [l. 6] p. 266sqq. s. v.* heribergare*) inf. pro subst.: l. 50.* *hospitem recipere, curare – als Gast aufnehmen, beherbergen, versorgen:* CAPIT. reg. Franc. 74,2 ut ... nec pro heri-are (heirbare, hei-are *var. l.*) neque pro alio banno heribannum comis exactare praesumat. CHART. Engelb. 29 p. 5,9 nec equi comitis ... in circumiacentibus villis -irgentur, nisi *eqs.* *cf.* *albergo.

***herberia** *v.* *herberga.

herbesco (e-), -ere. *herbas gignere, virescere – Kräuter hervorbringen, grünen:* EKKEH. IV. pict. Mog. 225 Nilus abhinc cecidit, e-ere terra nequivit.

herbido, -are. *herbas gignere, viridem esse – Kräuter hervorbringen, grün sein:* GESTA Camer. 1,48 tellus visa est -are.

herbidus (e-), -a, -um. **1** *adi.:* **a** *herbis, graminibus consitus – mit Gras, Gräsern bewachsen, Gras-:* CARM. Salisb. I 11,14 Quintilis *(sc. mensis)* falcem collo dum vectat acutam, -a pratorum rura secare cupit. MEGINFR. Emm. 13 p. 982D -o in aprico loco (*antea:* in campum quemdam gramineum) ... resolvi coepit. CHART. Burgenl. I 485 p. 325,23 eundo ad viam e-am, que vadit versus occidentem, sunt tres mete *(cf. p. 987, 31). al.* **b** *qui herbarum est – von Kräutern, Kräuter- (per compar.):* LAMB. TUIT. Herib. 1,11 p. 190,7 nonne eius semper virent -i odores? **c** *artis herbariae, veneficae peritus – erfahren in der Anwendung (giftiger) Kräuter:* BENZO ad Heinr. IV. 4,34 p. 392,12 (vs.) talibus deliramentis *(sc. Perfidiae)* congregantur perfidi ... et Medea fascinante qui videntur

-i. **2** *subst. fem. i. q. ars herbaria – Kräuterkunde, -wissenschaft:* CARM. Ratisb. 3,12 quid medicina valet, quid nobis -a confert?

***herbiger,** -era, -erum. (herba *et* gerere) *herbas, gramina ferens – Gras, Gräser, Kräuter tragend:* MILO Amand. II 4,233 membra -is prosternit in aggere glebis. carm. 3,4,2,1055 quanta per -os errent animalia pastus. VITA Balth. A 17 p. 504,24 quae tantam meruit gratiam penes stelliferi nec non -i orbis . . . imperatorem.

herbilia *v.* ervilia.

***herbilis** *v.* *ervilis. *adde ad vol. III. p. 1383,67:* ***ervilis** (herbi-), -e. (1. ervum) *ervo confectus – aus Wicklinse gewonnen:* THEOD. CERV. chirurg. 1,15 p. 141^{G} farina . . . fabarum et farina herbilis decoquantur in lixivio.

herbipotens, -entis. *artis herbariae peritus – kräuterkundig:* ARNULF. delic. 491 antidotum lesis non spernes utile membris: verbipotens hominem mihi condidit -em.

***herbirgo** *v.* *herbergo.

***herbo,** -atum, -are *(an* ***herbor,** -atum, -ari*?). supinum* -tum. (herba) *(herbis, graminibus) pasci – (Gras, Gräser, Kräuter) fressen, grasen:* RICHER. REM. hist. 2,89 exspectandum *(sc. erit)* . . ., qua tempestate equos educant agasones -tum potatumque. *cf.* *herbulo.

herbol- *v.* herbul-.

herbosus (e-), -a, -um. **1** *herbis, graminibus consitus – mit Gras, Gräsern, Kräutern bewachsen:* WIDUK. gest. 3,36 pecus omne urbis loco -o (heb- *var. l.*) delatum . . . est. VITA Norb. I 12 p. 682,22 cespites -ae terrae, quae sanguine suo maduerant. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 46,4 feratur grus . . . in locum planum, -um de herba minuta et parva. CHART. Burgenl. I 485 p. 325,44 abhinc eundo per unam viam e-am versus orientem est una meta *(cf. p. 986,66). al.* **2** *herbis similis – pflanzenähnlich:* ALBERT. M. animal. 7,25 a ˹materia crescente -a˺ (*p. 591^{b},12* φυομένην ὕλην) cibantur *animalia marina.*

[herbugione *v.* herbula *et* barba Iovis.**]**

herbula (e-), -ae *f. script.:* ae-: *l.39.* -bola: *l.41. herba (parva) – (kleines) Kraut, (kleine) Pflanze:* **1** *terrena:* GLOSS. med. p. 49,11 olysatrum: genus e-e (a-e *var. l.*) ortulane latine. FORM. imp. 7 ut ad stipendia eorum *(vasallorum)* . . . dare faciatis panes XX . . ., -ola ortolanas, ligna sufficienter. RECEPT. Sangall. I 157 ad surdum: . . . modico de herbugione *(ed.,* -a *[corr. ex* herbabul*]* <barba> *[ci.]* giolne [*?corr. ex* gione, *leg.* giove] *cod.;* barba Iovis *supra l.)* ius tepefactum in aures mitte. HILDEG. phys. 1,50 nec multas vires nec sanitatem per se habet *humela*, nisi aliis -is aut pigmentis addatur. *al.* **2** *aquatica:* HILDEG. phys. 5 praef. p. 260,33 ubi quies et bona . . . temperies aquarum sit et ubi -e, quibus interim pascantur *pisces*, circumnate *(sic ed.)* sint. p. 260,42 -is circumpositis *(sic ed.)* interim pascantur *pisces.* 5,8 -e, de quibus fecunditatem accipit *piscis*, kazzenzagele aliquantum assimulantur. 5,10 quod *(semen)* de quibusdam -is accipit *piscis.* 5,16.

***herbularius** (-bol-), -i *m.* (herbula *et* herbarius) **1** *hortus herbis medicinalibus consitus – Heilkräutergarten:* FORMA mon. Sangall. 7 -us. **2** *vir artis herbariae peritus, apothecarius – Kräuterkundiger, Apotheker:* MATTH. PLATEAR. (?) gloss. add. p. 372^{D} falsi -olarii, qui se omnia scire fatentur *eqs.* **3** *catalogus herbarum – Kräuterbuch:* CATAL. biblioth. A IV 6,186 (a. 1259) physicales libros, -um.

***herbulo,** -atum, -are *(an* ***herbulor,** -atum, -ari*?). supinum* -tum. (herbula) *(herbis, graminibus) pasci – (Gras, Gräser, Kräuter) fressen, grasen:* SALIMB. chron. a. 1188 cum Tyrenses lignatum vel -tum exire Saracenis occursitantibus non auderent *eqs.* (*inde* ALBERT. MIL. chron. 165). *cf.* *herbo.

herbum *v.* 1. ervum. ***herburga** *v.* *herberga.

***herburgius** (ch-, e-, hereb-, -bor-, -gus *sim.*), -i *m.* (*orig. inc.; v. A. Niederhellmann, Arzt und Heilkunde in den frühmittelalt. Leges. 1983. p. 115sq.; cf. Dt. Rechtswb. V. p. 755 et DuC. s. v.* chervioburgus) *minister strigarum – Hexendiener:* LEX Sal. Merov. 64$^{tit.}$ de -um (e-is, erbo-, chere-o *sim. var. l.;* here- [-um, chere-, ere- *var. l.*] LEX Sal. Karol., here-o [recemburgio *var. l.*] LEX Sal. Pipp. 96$^{tit.}$). 64,1 si quis alterum -um (chere-, herbo-, chervioburgum *[Herold]*, barbaro *var. l.;* here- [-um, chere-, ere- *var. l.*] LEX Sal. Karol., here-o [-o, recemburgio *var. l.*] LEX Sal. Pipp. 96) clamaverit, hoc est strioportium *eqs.*

herbus *v.* 1. ervum.

hercle (e-, -cule) *interi. sane, certe – wahrlich, gewiss, tatsächlich, bei Gott:* HROTSV. Gall. I 9,1 aspicio innumerabilis exercitus legiones . . .:: -e, hostes. EUPOLEMIUS 2,672 -e, lutum peronibus his potes *(sc. rusticus)* altum trudere. HERM. CARINTH. essent. 1 p. 88,17 nec que dicta sunt, -ule, sine Deo dici possent nec *eqs.* ASINARIUS 246 hoc *(sc. nummos)* sine mensura meciar *(sc. rex)*, e-e (-e, -ule *var. l.*), tibi *(sc. filio).* HEINR. WIRZ. cur. 407 e-e (ecce, crede *var. l.;* gloss.: adverbium iurandi), tot horrendos mallem reperisse colubros.

Herculaneus (-arius, -atus), -a, -um. **1** *adi. i. q. magnis viribus artissime constrictus, inextricabilis – mit großer Kraft festgezogen, unentwirrbar, unlösbar (in imag.):* EINH. cruc. p. 147,40 quem *(nodum)*, nisi divinus esset, -um appellarem. **2** *subst. fem. i. q. verbenaca – Eisenkraut (Verbena officinalis L.):* DYASC. p. 100^{a} secunda *(sc. species hierobotanae)*, quam erectam diximus, vocatur etiam trigonionbunion vel gerebotanum vel ferraria, -ria (*Diosc. 4,59* Ἡρακουλάνια), latine cristellinatia. *v. et p.981,22. cf.* Heracleus. *Mandrin*

***here** *v.* *avero. ***herebannus** *v.* *haribannus.

***heredalis,** -e. *hereditarius – erblich, Erb-:* CHART. Drubic. 18 p. 21,15 (a. 1231) Godescalco . . . affirmante . . . reliquum . . . mansum . . . se iure -is feodi possedisse. CHART. ord. Teut. (Hass.) 182 p. 139,10 habebit feodum illud nomen et tytulum feodi -is.

heredipeta (hae-), -ae *f. heres – Erbe:* THEOD. TREV. sermo de Celso 3 ut . . . verus superni regni ha-a fieret. CHART. Osn. I 241 post mortem . . . utriusque nostri -a noster non unam, sed sex *(sc. denariatas)* . . . offerat. CHART. Wirt. 526 p. 350,17 predia . . . occupavit *Chǒnradus* et nomine -ę hereditatis sub pretextu et titulo omnia retinere nitebatur.

heredis *v.* heres.

***hereditabilis,** -e. *qui ex legibus hereditatem accipit, hereditans – erbberechtigt, erbend:* CAPIT. Bened. 3,463 filios non spurios, sed legitimos atque -es generabunt *homines* (*item* HINCM. divort. 4 p. 133,28. *sim.* EPIST. Ratisb. 10 p. 325,14. 17).

***hereditagium** (-iga-), -i *n.* (*cf. francog.* héritage) *heredium, praedium – Erbgut, Grundstück:* CONST. Melf. 1,61,1 si aliquis clericorum, qui -a (hereditaria *var. l.*) possidet . . ., sine herede decesserit (*item* 1,61,2). 3,8 ipsos *(homines)* ad feuda vel -a (-gagia *var. l.*) sua asserant *possessores* pertinere. *ibid. al.*

***hereditalis** (hae-), -e. *script.* -iva-: *l.54.* **1** *ad hereditatem pertinens – erbschaftlich, Erb-:* CHART. Sangall. A 422 (a. 853) ut . . . illud *(sc. quicquid in pago Nibalgaugiensi habeo [sc. presbyter])* . . . -i iure possideant *(sc. coenobium Sancti Galli).* **2** *hereditarius, hereditate acceptus – erblich, geerbt:* CHART. Alsat. B 451 (a. 820) de predio -i patrum traditione sibi *(episcopo)* concesso. LEX fam. Worm. 2 qui -em (ha-valem *var. l.*) mansum habet. 26 si quis in civitate -em (hereditatem *var. l.*) aream habuerit. CHART. Rhen. med. I 380 p. 438,12 solos . . . ˹servientes -es˺ *('Erbhörige')* in obsequium archiepiscopi excipiens *(sc. archiepiscopus) eqs. al.* **3** *qui ex legibus hereditatem accipit, hereditans – erbberechtigt, erbend:* COD. Falk. 136^{a} p. 107,7 (a. 1169/70) si . . . sine -bus filiis vitam finierit *Sigboto.*

***hereditaneus,** -i *m. heres, possessor – Erbe, Besitzer:* DIPL. Otton. I. 459 p. 625,9 (a. 1257) qui *(Atto et alii)* sunt -i huius terre et . . . mecum dotaverunt . . . ecclesiam de illis terris.

hereditarius (e-, hae-, -det-, -tor-, -tur-), -a, -um. *script.* hed-: *p.989,2.*

I *adi.:* **A** *ad hereditatem pertinens – die Erbschaft betreffend, zum Erbe gehörig, erbschaftlich, Erb-:* **1** *in univ.:* LEG. Burgund. Rom. 31,1 in -is causis. FORM. Senon. I 42 ego hanc cartolam -oria in te fieri et adfirmare rogavi (*item* FORM. Ratisb. I 7 -uriam). CHART. Rhen. med. I 430 ut . . . illud, quod vulgo solet dici eruideila, latine autem -a pars vocatur,

nemo ... solveret. HELM. chron. 25 p. 47,12 ad filium eius *(Godescalci)* ... pervenit principatus eius -a (hed- *var. l.*) s u c c e s s i o (99 p. 194,30. CAPIT. reg. Franc. 196 p. 34,23. UFFING. Ida 1,9 ha-a. *saepe*). CHART. Altenberg. 267 obtinuit *ecclesia* ... quatuor marcas et duodecim denarios ⌞-i c e n s u s⌟ *('Erbzins')* in domo et area Henrici Overstolz (CHART. Stir. IV 500. CHART. Gosl. II 217. *al.*). *saepe.* **2** *in iunctura* ius -um *(fere usu abl.):* **a** *in univ.:* TRAD. Ratisb. 54 (a. 863/85) qualem *(proprietatem)* ... -orio iure habere visus est *Adalburna*. ANNAL. Fuld. II a. 876 p. 87,18 noli *(sc. Karolus)* regnum nobis *(sc. Hludowico)* a genitore nostro iure ha-o derelictum more tyrannico invadere. CHART. Ioh. Ratisb. 43 p. 74,25 si aliquas possessiones ecclesie Sancti Iohannis contigerit alienari iure -o, quod erbreht vulgariter numcupatur. *persaepe.* **b** *spectat ad emphyteusim, locationem censualem:* CHART. Rhen. med. I 474 p. 531,23 (a. 1134) hoc *(allodium)* ... -o iure concessimus Wolvechino et filio eius. II 90 Radulfo Cani silvam Sancti Martini ... iure -o concessimus *(sc. decanus et alii)*. III 437 p. 128,15 concessimus *(sc. praepositus et alii)* quandam vineam nostram ... abbati ... iure -o in perpetuum possidendum. CHART. Welt. 8 recipiant fratres ... eiusdem predioli locationem et ius -um in proprios usus. *saepe.* **B** *qui est in hereditate, hereditate acceptus – erblich, geerbt, als Erbschaft hinterlassen:* **1** *proprie:* **a** *in univ.:* DIPL. Heinr. II. 271 ecclesiae ... largimur tale e-um beneficium, quod vulgo erbelehen dicitur. CHART. Westph. VII 113 pro ... rebus -is, que vulgo radhe et herwede dicuntur. CHART. Sil. D IV 394 p. 263,7 cupimus esse notum nos *(sc. Henricum ducem)* Frederico ... ⌞iudicium -um⌟ *('Erbvogtei')* de Ligniz ... vendidisse. **b** *de mancipiis, servis sim. ('Erbhörige'):* LEG. Burgund. Rom. 37,3 naturales *(sc. filii)* ..., si ex ancilla nati fuerint et non manumittuntur a domino, inter -a mancipia conputantur *(v. notam ed.)*. COD. Odalb. 102 p r o p r i a et -a mancipia ... tradidit *Engilhilt* ad Sanctum Petrum (TRAD. Frising. 1143 p. 72,21). TRAD. Salisb. I 64 si tres annos eundem censum non persolvendo supersederit ..., -us servus perpetuo erit *Wizili*. **2** *per compar.:* EINH. Karol. 2 quo officio ... velut -o fungebatur *Pippinus*. DIPL. Conr. III. 211 p. 380,32 ut nec ipse *(Erlolfus)* nec aliquis posterorum loci illius advocatiam quasi -am sibi vendicare possit. FRUTOLF. brev. 7 p. 53,10 quarta *(species diapason)* ... a quartis, quae sunt D et d, includitur et quarta finalium G propria et quasi -a nativaque sede vinculatur. *al.* **3** *translate:* ADAM gest. praef. p. 3,27 qui *(sc. archiepiscopus)* -am predicandi legationem possides in totam septentrionis latitudinem. BRUNO SIGN. Sim. 10 (MG Lib. Lit. II p. 554,29) quam utique maledictionem omnibus suis discipulis -am dereliquit *Symon (cf. p.993,64.65)*. *usu medic.:* THEOD. CERV. chirurg. 3,55 p. 178[C] est lepra m o r b u s ha-us (GLOSS. Roger. I A 2,6 p. 602,17. WALTH. AGIL. med. 68 p. 172,16). **C** *qui ex legibus hereditatem accipit, hereditans – erbberechtigt, erbend:* TRAD. Weihenst. 147[a] (a. 1147) -us successor. TRAD. Patav. 717 ut ... Cŏnradus et Heinricus et omnis -a eorum cognatio IIII denarios ... persolvant. CHART. Argent. I 180 p. 144,6 tamquam eas *(marcas)* heredibus -is reliquisset *Anshelmus*. CHART. Gelr. 924 tenebit *Swederus* illam *(hereditatem)* ... et post eum sui -i et legitimi successores. *in figura etym.: p.992,65.* **D** *iure hereditatis statu praeditus vel officio fungens – eine ererbte Stellung innehabend, ein ererbtes Amt ausübend, eingesessen:* TRAD. Ratisb. 261 (c. 1000) cum sub -o domno servituri degebant *mancipia*. CHART. Sil. A XI 2 quod Henricus advocatus -us ... civitatis nostre ipsos *(consules)* in multis causis ... indebite aggravaret.

II *subst.:* **A** *masc.:* **1** *heres, successor – Erbe, Nachfolger:* FOLCUIN. Bert. praef. p. 607,35 quae *(sc. syllaba ER in nomine Bertini)* datur intelligi -i significatio tota. **2** *colonus, homo proprius – (Grund-)Höriger, Hintersasse:* THIETM. chron. 6,73 nos in ecclesia maiore cum funere intrantes amici cum -is (heredibus CHRON. Thietm.) omnibus ... miserabiliter suscipiunt *(v. notam ed.)*. CHART. Rhen. med. III 145 p. 132,15 ea condicionis consideratione illud *(allodium)* vendidimus *(sc. abbas)*, salvo iure -orum *('Grundhörige'; de re v. Lamprecht, Wirtschaftsleben. I. p. 900 adn. 1)* et exceptis hominibus infeodatis in villa. CHART. ord. Teut. (Thur.) 206 dimidium mansum ... fratribus de domo Theuthonico dedi *(sc. Ludolfus)* cum omnibus -is meis. *al.* **B** *fem. vel ellipt. (cf. p. 988,70) i. q. charta vel epistula de herede instituendo, testamentum – Urkunde über die Einsetzung eines Erben, Testament:* FORM. Senon. I 42[tit.] -etoria (45[tit.] e-etoria. app. 1[c tit.] e-uria). 42 presens -etoria omni tempore firma permaneat (*item* 45). **C** *neutr.:* **1** *hereditas, possessio hereditate accepta – Erbe, Erbschaft, Erbbesitz (per compar.: l.15):* CHART. Sangall. A 195 (a. 807) quicquid nobis tam de paternico quam de maternico -o ... comparavimus *(sc. Himmini et filii)*. TRIUMPH. Remacli 1,16 p. 445,35 si vellet *rex* hoc evadere iudicium, quod iniuste subtraxerat, sancto reddere non differret eius -um. OTTO FRISING. gest. 1,9 vacuum ... nomen ducis gerens *Bertholfus* id quasi -um posteris reliquit. *al.* **2** *heredium, praedium – Erbgut, Grundstück: p.988,44.*

adv. **hereditarie**. **1** *gener. i. q. hereditate – durch Erbschaft (per compar.):* EBERW. Magner. 6 hic Petri imitator ... eius *(magistri)* ... acsi -e ecclesiam est sortitus regendam. ALBERT. M. nat. bon. 49 p. 23,40 quidam *(filii)* ... enutriuntur a vitiis, quae quasi -e possident a patribus. **2** *medic. i. q. modo hereditario – durch Vererbung:* GLOSS. Roger. I B 2,6 p. 599,38 si botium provenit -e, id est a patre vel a matre, nunquam curabitur. **3** *iur.:* **a** *iure hereditatis – nach Erbrecht:* CHART. Babenb. 237,18 (a. 1221) ne qua vidua bona puerorum suorum, que -e eos contingunt, velit conferre alteri viro. CHART. Brixin. 172 p. 183,20 quam *(curiam)* possedit *decanus* -e patrimonio patris. *al.* **b** *iure emphyteutico – nach Erbpachtrecht:* CHART. scrin. Col. B 817 (a. 1254) acquisiverunt *Gerardus et uxor* sibi -e domum cum area ... annuatim pro tribus marcis ... solvendis (*sim.* CHART. Altenberg. 256 p. 180,14 -e solvendis singulis annis). *al.*

hereditas (e-, hae-, herid-), -atis *f.* *script. et form.:* hed-: *p.991,2.* -itita(s): *p.991,3.*

I *proprie:* **A** *successio hereditaria – das Erben, Erbfolge, Erbnahme:* **1** *strictius:* **a** *in univ.:* EPIST. Alcuin. 3,16 decreto abdicitur filiis meretricum legitima -s. BRUNO MAGD. bell. 91 p. 85,29 hoc ... Romani pontificis auctoritate est corroboratum, ut regia potestas nulli per -em ... cederet, sed *eqs.* OTTO FRISING. chron. 7,26 p. 352,4 Guelfo ... princeps ... ducatum se iure -is contigisse calumpnians. TRAD. Neocell. Frising. 10[b] ut ... in eorum *(heredum)* succederet *mulier* -em. *al.* **b** *emphyteusis – Erbpacht (de re v. HRG I. p. 968sqq. et E. Haberkern, J. F. Wallach, Hilfswb. für Historiker. [2]1964. p. 171):* CHART. Rhen. med. I 474 p. 531,33 (a. 1134) si ... per incuriam ... agri devastarentur ..., -em suam legittimo iure perderent *heredes*. 477 quod bonum ... Rachulfo fideli viro hac ratione in -em concessimus *(sc. archiepiscopus)*, ut quot annis in epiphania Domini tres marcas ... persolvat. *al.* **2** *latius i. q. dominium, proprietas – Verfügungsgewalt, Besitz:* TRAD. Frising. 3 (a. 748/50) ut permaneat *locus* in -e sanctorum. 79 ut omnia sua *(sc. Cotahelmi)* ibidem in perpetuam -em permanerent. TRANSL. Marci in Aug. 2 quasi Deo tribuente in -em Sanctae Mariae donatus *locus Augiae.* **B** *possessio hereditaria – Erbe, Erbschaft, Nachlass:* **1** *in univ.:* TRAD. Frising. 1 p. 27,18 (a. 744) quicquid pater meus Petto mihi in -em reliquid ..., id est casas, curtes *eqs.* LEX Raet. Cur. 26,9,1 ille homo, qui sic moritur, qui testamentum non faciat, sua e-s (-s *var. l.*) ad suos filios debet pervenire. LEX Thuring. 27 ad quemcumque -s terrae pervenerit, ad illum vestis bellica ... debet pertinere. IOH. VIII. epist. A 111 p. 103,17 omnibus gradibus cognatorum in -e sumenda preferendi sunt filii? GERH. AUGUST. 1 interpr. l. 4 theutica ... lingua -s a proavis derelicta alt uodal dicitur. LEX fam. Worm. 1 ipsi *(filii)* matris -em possideant. *saepe. v. et p.988,34.991,64.992,13.* *spectat ad beatitudinem aeternam:* GERH. AUGUST. Udalr. 1 interpr. l. 7 aeterni patris -e ditatus floret. DIPL. Heinr. III. 250 pro aeternae ha-is spe quoddam ... praedium ... tradidimus. *al.* **2** *c. colore quodam:* **a** *heredium, praedium – (Erb-)Gut, Grundstück, (Grund-)Besitz (huc spectare possunt etiam exempla supra allata, e. g. l.57):* TRAD. Frising. 11 p. 38,18 (a. 758) ut in ipsa -e mea aecclesiam aedificassem *(sc. Haholt).*

[Orth-Müller]

TRAD. Patav. 20 transfundimus *(sc. Hiltinand et filius)* totam hed-em nostram . . . ad aecclesiam. 24 trado *(sc. Clauperht)* de mea ⌞p r o p r i a -titate⌟ *('Eigenbesitz')* . . . terram cultam . . . ad Sanctum Stephanum (TRAD. Frising. 376 p. 320,17 propriis -bus. DIPL. Karoli III. 158 p. 257,18). CHART. Sangall. A 780 ipsi *(Heribrantus et frater)* heri-em suam legitimo iure possideant. CHART. Brand. A XIV 18 tam bona mobilia quam stantes -es divident *pueri. saepe. v. et vol. III. p. 1254,26. de possessione regis:* DIPL. Karoli M. 180 p. 243,11 quod nostrę -i legibus ac iuste deberetur. *de possessione ecclesiae, episcopatus: v. p.992,19.* **b** *fundus vectigalis – Erbpachthof, Zinshof:* CAPIT. reg. Franc. 273,30 ut . . . suas -es, id est mansa, quae tenent, . . . vendunt *coloni* . . ., ut non solum census debitus inde non possit exigi, sed *eqs.* **c** *beneficium hereditarium – Erblehen (de re v. E. Haberkern, J. F. Wallach, Hilfswb. für Historiker. ²1964. p. 177):* CHART. Argent. I 62 (a. 1097) heres quinque tantum solidos preposito persolvens -em suscipiat paternoque iure possideat. **d** *substantia, res familiaris – Vermögen:* DIPL. Ludow. Germ. 140 p. 196,4 episcopus construxit . . . ex sua -e . . . monasterium.

II *meton. i. q. heres, proles – Erbe, Nachkommenschaft:* FORM. Sal. Bign. 10 ut . . . tam tu ipse quam -s tua contra tuos germanos . . . valeas possidere *(sc. mansum).* TRAD. Patav. 36 si quis . . . aut ego ipse aut aliquis ex -bus meis, qui contra hanc cartulam temptare . . . voluerit *eqs. al.*

***hereditatio,** -onis *f.* *hereditas, possessio hereditaria – Erbe, Erbschaft:* MANEG. c. Wolfh. 8 p. 58,26 cui *(sc. Christo)* -o gentium debebatur.

***hereditatula** (hae-, -acula), -ae *f.* *hereditas parva, heredium parvum – kleine Erbschaft, kleines Erbgut (abund.: l. 33):* FORM. Sangall. 2 p. 397,9 si quisquam de vicinis ex sua -a (-cula, ha- *var. l.*) ad eundem sanctum locum aliquid tradiderit. FOLCUIN. Bert. 2,83 p. 157,4 (chart.) ista -a parva, volumus *(sc. Goibertus et Gundbertus)*, ut ad ecclesiam Domini Salvatoris in Steneland deserviat.

heredititas *v.* hereditas.

heredito (hae-, herid-), -avi, -are *vel semel (l.44)* **hereditor,** -ari. *form. indic. praes.* -arant: *l. 69. struct. c. praep.:* cum: *l.63.68.* de: *l.69.* in *c. acc.: p.992,12.* super: *p.992,13. adde vol. III. p. 297,42.*

1 *trans.:* **a** *hereditate accipere – erben:* CHART. Sangall. A 348 (a. 833/41) quamdiu virilis sexus illas res heri-verit. CHART. Bund. 89 p. 75,4 abbatiam eo modo in diebus tantum suis -etur *Waldo,* ut *eqs.* TRANSL. sang. Dom. in Aug. 16 cruciculam cum ceteris . . . rebus patris -are coepit *filius.* CHART. Babenb. 287 p. 122,23 qui *(legitimus heres)* non tantum ipsorum *(decessorum)* divicias et potestatem, verum eciam virtutes studuerit -are. *saepe.* **b** *hereditate relinquere – vererben:* COD. Lauresh. 266 (a. 784) quidquid pater noster nobis *(sc. Amanoldo)* -vit. DIPL. Otton. I. 113 ut . . . Hooldus de his omnibus sibi nostro dono concessis liberam habeat potestatem (potestem *cod., ed.*) vendendi . . ., possidendi, -andi. CARM. Cantabr. A 11,5ᵃ,8 nomen, regnum, optimos -ans mores filio obdormivit *Otto.* DIPL. Conr. II. 9 quos *(mansos)* Wicheri . . . nobis regali iure -vit. *in imag.:* HELM. chron. 38 p. 75,13 ut . . . filiis nostris obprobrium sempiternum -emus *(sc. Saxones; spectat ad Vulg. psalm. 77,66). usu medic.:* WALTH. AGIL. med. 68 p. 172,16 lapis renum et vesicae est ex eis, que -antur. *saepe.* **c** *heredem instituere, (hereditate) donare, assignare – als Erben einsetzen, beschenken, (mit Erbe) ausstatten:* TRAD. Scheftl. 1ᵃ (a. 760/4) quomodo eam *(ecclesiam)* -are voluissem *(sc. presbiter).* TRAD. Frising. 585ᵃ p. 501,6 eo quod Hludolfus illum *(Oadalpald)* cum ipsa causa -ret et sibi in hereditatem dimitteret. TRAD. Patav. 99ᵇ hac traditione filium suum Dietbaldum -vit *comes.* DIPL. Conr. II. 141 p. 191,39 qualia *(praedia)* Belelinus habuit et nos imperiali iure -vit. TRAD. Weihenst. 54ᵇ Meginhardus aliud predium comparavit suosque filios cum ipso -vit. GESTA Camer. cont. II C 6,91,4 quod *(hospitium)* urbis huius presules . . . -arant pleniter de suis beneficiis. RYCCARD. chron. a. 1214 p. 56ᵃ,36 de quibus *(filiis)* -vit *Sephedinus* VII. *al.* **d** *hereditate succedere – beerben:* FORM. Sangall. 8 p. 402,2 neutri eorum *(fratrum)* . . . eum *(filium)* -andi facultas ulla concedatur. DECRET. Bern. 46 si duo contraxerint . . . et ambo sine legittimis heredibus unus post alium moriantur, propinquus in consanguinitate posterioris -bit eos. **2** *intrans.:* **a** *heredem, successorem esse, fieri – erben, Erbe, Nachfolger sein, werden:* WIBALD. epist. 81 p. 144,10 in beneficiis Stabulensis monasterii -ant feminę. DECRET. Bern. 41 nullus . . . liberorum -bit, nisi qui de legittimo thoro fuerit generatus. CHRON. Albr. a. 1195 p. 870,40 que *(filia)* in Sclavia -vit. a. 1197 p. 870,47 quamvis filie non soleant in imperio -are. *al.* **b** *iure hereditario contingere – nach Erbrecht zustehen, fallen (an):* CHART. scrin. Col. A I p. 39,40 (a. 1142/56) proprietas domus illius -et in Didericum clericum. p. 53,5 ut . . . hereditas illa tantum super filios suos . . . -et.

hereditorius, herediturius *v.* hereditarius.

***hereditus,** -us *m.* *hereditas, possessio – Erbe, Besitz:* EPIST. Lang. 19 p. 712,35 quia . . . nobis . . . factum est ecclesiae nostrae . . . contradicere de -u (*cf.* p. 712,28sq. gens perfida Langobardorum . . . nostrae *[sc. Gradensi]* ecclesiae invaserunt hereditatem).

heredium (hae-), -i *n.* **1** *patrimonium – Erbgut:* RAIN. GAND. Gisl. 9 (MGScript. XV p. 583,18; s. XI.¹) non solum -a supramemoratae Cellae, verum praedia . . . beato Gysleno reddidit *dux.* CHART. Dortm. 77 p. 31,36 voluit *iudex* ad iudicandum . . . de -o vel supellectili iudicio presidere. **2** *hereditas, successio – Erbe, Nachfolge:* URSIO Marc. 1,17 Maxentius peior prioribus . . . ut regnandi, ita et saeviendi in christianos obtinuit ha-um *(v. notam ed.).*

***heredo,** -avi, -are. **1** *heredem instituere – als Erben einsetzen:* HUGO FLOR. act. 10 p. 388,30 a quo *(rege)* benigne suscipi et postmodum feliciter meruit *Willelmus* -ari. CHART. Lamb. Leod. 407 ecclesiam . . . de eo *(feodo)* -vi *(sc. miles). ibid. al. theol.:* ALBERT. M. Matth. 6,9 p. 175,4 educatos *(sc. filios)* in disciplina -at *pater* secundum formam suae magnificentiae. **2** *hereditate accipere – erben:* CHART. march. Misn. II 188 (a. 1145) omni mea posteritate marchiam meam possidente vel -ante.

***herenicus** *v.* *irenicus. **herenosus** *v.* arenosus.

hereo *v.* haereo.

[hereosi *v.* herniosus.]

heres (e-, ae-, hae-, hęres), -edis *m. vel rarius (e. g. l.57.65) f. script. et form.: sing.: nom.:* hedis: CHART. Sangall. A 24. -is: TRAD. Frising. 304 p. 263,21. 333ᵇ p. 285,11. *plur.: nom.:* (h)eridis: DIPL. Merov. I 136 p. 346,8. CHART. Sangall. A 15. heritis: DIPL. Merov. I 158 p. 395,8. *gen.:* -erum: *l.59.* -dium: DIPL. Conr. II. 285 p. 400,40. *abl.:* hedibus: TRAD. Patav. 16. heridibus: DIPL. Merov. I 126. heridebus: DIPL. Merov. I 136 p. 346,7. 167 p. 416,18. -etibus: FORM. Andec. 4. 6. *decl. II.: ?dat.* heritis: DIPL. Merov. I 158 p. 395,7. *acc.* heritios: DIPL. Merov. I 158 p. 395,6. -dos: CHART. Ticin. 7 p. 22,6. *abl.:* -etis: CHART. Sangall. A 9. -dis: CHART. Sangall. B 12. TRAD. Frising. 344 p. 294,16.

qui in possessionem vel ius bonorum sim. defuncti succedit – Erbe (Erbin), Erbfolger(in): **I** *proprie:* **A** *strictius:* **1** *in univ.:* **a** *usu communi:* CHART. Alsat. B 271 p. 170,12 (a. 778) tibi *(sc. ecclesiae)* dono *(sc. episcopus)*, dulcissima domna et hęres mea, . . . monasteriolum. TRAD. Patav. 57ᵇ p. 49,33 si . . . aliquis de a-bus meis . . . contra hanc dominationem venire temptaverit. FORM. Augiens. B 36 si . . . ullus -um *(ed.,* -rum *cod.)* . . . contra hanc donationem . . . venire presumpserit. DIPL. Otton. III. 68 p. 475,17 cum consensu et comprobatione iustorum hę-um. *persaepe. v. et l. 2. p. 988,45. 991,17. proverb.:* OTLOH. prov. H 24 -s et propinquus est spiritualis amicus. *in figura etym.:* DIPL. Merov. I 69 p. 175,40 (spur. s. XII.) sanctam Mariam michi in hereditariam -em acquisivi *(sc. rex).* **b** *spectat ad filios:* LEX Alam. 54 capit. p. 44 (codd. 6. 7) de eo, qui sine -bus (codd. 4. 11 filiis) mortuus fuerit relicta uxore. TRAD. Neocell. Frising. 10ᵇ si eis *(sc. mulieri et viro)* -es nascerentur. EPIST. Hildesh. 5 servum meum . . . cum -bus suis et iam natis et postea nasciturís . . . ab omni debito collibertilis servitii relaxavi *(sc. dominus). al. distinguitur a filiis:* LEG. Burgund. const I praef. 6 ut facultatem eius, in quo vena-

litas vindicatur, a filiis aut legitimis -bus suis ... culpa non auferat. LEG. Alam. A 60,1 si ... filios non reliquid nec -es habuit. *al.* **c** *spectat ad cognatos:* LEX fam. Worm. 1 si autem ipsa *(uxor)* moritur sine filiis, proximi -es mariti sui dotem recipiant. CHART. Turg. III 706 p. 603,9 quod antedicte possessiones et bona ad -es collaterales nullatenus devolvantur. *v. et vol. II. p. 828,60.* **d** *pro nom. propr.:* TRAD. Frising. 9[b] (a. 757) ego H-s, id est Arbeo. 105[a] apud H-em episcopum. *al.* **e** *in titulo honorifico:* CHART. Turic. 538 p. 38,18 (dipl. Conr. IV.) Conradus ... semper augustus et -s regni Ierusalem. **f** *iuncturae selectae:* LEX Frision. 14,6 -s ... proximus (DIPL. Heinr. III. 273[a] p. 373,28. TRAD. Patav. 291. *al. v. et l.4. sim.* LEX Thuring. 27 proximus, qui fuerit paterne generationis, -s ex toto succedat.) GERH. AUGUST. Udalr. 1,28 l. 220 -es mei l e g i t i m i liberam habeant potestatem (CHART. Alsat. B 127 p. 68,9. BERTH. ZWIF. chron. 36 p. 254,14. *al.*). *v. et p. 136,65.* **2** *c. colore quodam:* **a** *coheres – Miterbe:* LEG. Wisig. 2,1,26 p. 74[b],17 quod si divisionem quisque cupiens celebrare dilationem ab e-e suo pertulerit *(v. notam ed.)*. CHART. Westph. III 1069 (a. 1279) cum ... nostris -bus omnibus, qui vulgariter anerven *('Anerbe'; de re v. Dt. Rechtswb. I. p. 615)* appellantur; liberam domum ... consanguineo nostro ... atque suis -bus omnibus, qui dicuntur anerven, donabimus *(sc. Bernhardus).* **b** *emphyteuta – Erbpächter:* COD. Lauresh. 139 l. 5 novi -es XXV urnas vini *(sc. persolvere debent)*. CHART. Rhen. med. I 618 p. 679,38 ut, quicunque de -bus illius terre ad eos *(fratres)* venerit, qui censum et debita iura sua eis persolvere voluerit, hereditatem suam ... suscipiat. **B** *latius:* **1** *de successore (honorum, munerum sim.):* HRABAN. carm. 7,2 Petri successor, Pauli dignissimus -s, ... respice *(sc. Paschalis papa)* nos miseros. POETA SAXO 2,382 qui *(Constantinus)* splendidus ortu debitus augustis patribus successerat -s. WIDUK. gest. 1,9 p. 10,13 nullum ... alium -em r e g n i relinquens *Huga* preter unicam filiam (ANNAL. Fuld. II a. 885 p. 103,21 ha-em. POETA SAXO 5,575. ANNAL. Altah. a. 1039. VITA Heinr. IV. 7 p. 26,11. *al.*). HROTSV. prim. 587 quarum *(sororum)* pollebat *Christina* honoris -s. HELM. chron. 16 p. 33,20 cuius *(Bennonis)* principatus -s factus est Bernardus filius eius. GESTA Godefr. Trev. 1 p. 200,40 ut ... prepositurae suae eum *(Uodelricum)* -em substitueret. *al.* **2** *proprietarius, (agrorum) possessor – Eigentümer, (Grund-, Land-)Besitzer:* GODESC. GEMBL. gest. 77 p. 551,48 hunc *(campum)* ... vacantem ... abbas ... vestiario addidit inconsultis -bus *(v. notam ed.)*. CHART. Osn. III 25 p. 19,4 quod *(ius)* ... -es, quod in vulgari erfekse *('Erbexe'; de re v. Dt. Rechtswb. III. p. 59sq. et D. Philippi, Erbexen. 1920)* nuncupantur, possidebant. CHART. Westph. VI 13 -es securium *('Erbexen' per pravam interpr.)* vel qui potestatem aut ius habent. *al.* **3** *socius, consors – Mitglied, 'Hausgenosse' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 407sq. s. v. 'Hausgenosse VII.'):* CHART. select. Jesse 330 (a. 1255) -es monete Coloniensis, qui vulgariter husgenozen appellantur; ... ipsis -bus monete ... duximus *(sc. archiepiscopus)* concedendum, quod *eqs.* **4** *mancipium, homo proprius – Höriger: v. p.989,68.* **5** *qui hereditatem relinquit, testator – Erblasser:* LEX Raet. Cur. 2,5,3 quod eorum *(heredum)* -s (-es *var. l.; v. notam ed.*) mortuus est. *v. et p.994,4.*

II *in imag. vel alleg.:* CAND. FULD. Eigil. I 9 p. 226,7 ut in ea *(auctoritate sanctae regulae)* permanentes -es sitis *(sc. fratres)* regni Dei *(spectat ad Vulg. Iac. 2,5)*. EKKEH. IV. bened. I 38,100 qui (gloss.: Nerones) Satanę -es (gloss.: filii) dederant tot in ordine clades (gloss.: persecutionum), quot *eqs.* pict. Mog. 90 spem ... dat *Enoch* -em (gloss.: hominem) quandoque resumere sedem (gloss.: avitum paradysum). CARM. Bur. 9,4,3 multi ... -es ... Simonis suis fovent blanditiis. 9,4,6 Simon nondum est mortuus, si vivit in -bus *(cf. p.989,46)*.

III *translate:* **A** *possessor – Inhaber, Träger:* NOTKER. BALB. gest. 2,9 p. 64,5 n o m i n i s sui fortissimus -s (heros *var. l.*) Aaron ex rebus minimis fortiorem Karolum deprehendens (WALAHFR. imag. Tetr. 159. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,18 heres). YSENGRIMUS 3,894 unius *(pellis)* est -s. **B** *habitator – Bewohner:* ECBASIS capt. 1210 piscosi gurgitis -s *(sc. luter).*

IV *meton. vel per confusionem i. q. hereditas, heredium – Erbschaft, Erbgut:* LEX Raet. Cur. 2,10,1 quicumque homo ingenuus ... causam de sua (suo *var. l.*) e-e (-e *var. l.*) agere potest, si ipse suus -s (hered *Bb*) hoc eum amittere voluerit. TRAD. Patav. 34 (a. 791/96) -s mea, que est in locum, qui dicitur Sulcipah, cum campis et cum pratis *eqs.* *Orth-Müller*

2. heres *v.* haereo.

***herescarius,** -i *m.* *(cf. theod. vet.* heri [here, her] *et* schar *[sed cf. Dt. Rechtswb. V. p. 528 s. v. 'Heerscharer']) miles, vir militaris – Krieger, Mitglied einer Verteidigungsgruppe (de re v. É. Renard, ALMA 57. 1999. p. 261sqq.):* REGISTR. Bert. 27 p. 19,2 resident ... -i CVIIII, veniunt solidi XIIII. 33 sunt ibi *(sc. in Terwana)* lunarii VIII, luminarii et -i CLV, veniunt libre II *(v. notas ed. p. 84 et 117)*.

herese-, heresi-, heressi- *sim. v.* haerese-, haeresi-.

hereticus, -iquus, -tycus *v.* haereticus. **hereus** *v.* aereus.

***herewadium** (herge-, herw-, -dum), -i *n.* *(?* ***hergeweda,** -ae *f. [ni subest forma theod.]: l.26) (cf. theod. vet.* here [her] *et* wât *vel* gewæte, gewât[e], her[ge]wæte; *v. Dt. Rechtswb. V. p. 520sqq. s. v. 'Heergewäte') apparatus, habitus militaris – Kriegsrüstung, -kleidung, -ausstattung (de re v. HRG II. p. 29sq. s. v. 'Heergeräte', Mittelniederdt. Handwb. II/1. p. 298sq. s. v. 'hērwêde' et Hoops, RGA ²XIV. p. 114sq. s. v. 'Heergewäte'):* **1** *proprie:* CHART. Rhen. inf. IV 646 p. 792,18 (a. 1202) proximi in consanguinitate ... ei *(castellano)* succedent sine -geweda (*sim.* CHART. Westph. III 840 p. 439,25 sine ... herw-o). CHART. Osn. II 123 p. 91,23 per equum meliorem praemortui *(sc. ministerialis)* vel cum dimidia marca ... herw-um exsolvit *filius*. p. 91,29 ad herw-um exhibendum. CHART. Westph. VII 446 ut ... ecclesia ... a militaris, quod -um dicitur, ... servitutis onere ... indempnis permaneret. *al.* **2** *meton. de redemptione ('Ablösung') -i q. d.:* CHART. Westph. VII 530 (a. 1242) liberos denunciamus *(sc. conventus provisores hospitalis)* ab omni herw-o, quod quilibet eorum post obitum suum de prefato manso ... dare teneretur. CHART. Traiect. 1286 triginta solidos ... pro herg-do persolvet *possessor bonorum*. CHART. Westph. III 707 herw-o sese ultra marcam ... minime extendente. CHART. Traiect. 1618 heres dabit pro herw-o ... decem solidos. 1854 cum -do suo quinque marcarum ... recipiet *filius* bona. *al.*

heri (eri) *adv.* *metr.* hēri: *l.43.50.* **1** *strictius i. q.* χθές, *die hesterno, pridie – gestern, am Vortag, tags zuvor:* **a** *in univ.:* WALTHARIUS 372 o detestandas, quas -i sumpsimus, escas. CHART. Tirol. notar. I 20 ut -i in diem Mercurii deberent *(sc. conquesti)* esse coram ... comite responsuri *eqs.* (*item de die iudiciali:* CHART. Ital. Ficker 474 p. 479,41 [a. 1279] ut die lune -i comparare deberet *Fedricus. sim.* CHART. Tirol. notar. I 859 de eri transacto die hinc ad proximum festum sancti Martini). WILLETR. Sus. 189 fortuitu soli cum nos incessimus *(sc. senes)* -i *eqs.* SABA MALASP. chron. 8,7 p. 305,11 rex, aut tabescis visu ... aut ab -i factus es ... mente captus *(aliter: l. 64sqq.). persaepe. v. et p.1002,55. adde ('bezüglich des gestrigen, vorhergehenden Festes'):* AMALAR. off. 1,13,13 altare, ⌞ut -i *(sc. in cena Domini)* diximus,⌟ *(om. BF)* Dominum nostrum significat. 1,16,1 -i *(sc. in parasceue)* retulimus ... hodie non celebrari missam. **b** *iuncturae:* **α** hodie quam -i *c. compar. fere i. q. de die in diem – etwa: von Tag zu Tag:* WIPO gest. 6 p. 28,13 hodie quam -i ... praestantior *rex.* **β** *in enumeratione* iam perendie, -i et hodie *sim. i. q. diu – schon lange, von jeher:* GESTA Trev. cont. I 7 p. 181,8 utpote sinodus (synodi *var. l.*) gratia, iam, ut ita dicam, perendie, -i et hodie celebratae. HUGO TRIMB. sols. 1,18 ad scolas venies *(sc. scholaris)*, sicut -i et nudius tercius vapulabat *magister. al.* **γ** ab *(aliter: l.51)*, ante -i *i. q. nudius tertius – vorgestern:* ANSELM. HAV. dial. 2,1 ab -i et nudiustertius. ALBERT. M. elench. 1,2,11 p. 555[b],34 -i ... et ante -i et pridie et perendie. **c** *usu subst. i. q. dies hesternus – das Gestern:* GODESC. AQUENS. opusc. 1,9 p. 71,15 'Iesus Christus -i et hodie ...'; in quo ... -i Christus intellegitur fuisse ante omne tempus. p. 71,28 quod *(sc. de quo ad Christum dicit Pater: 'ego hodie genui te')* hodie non praecessit -i. PETR. DAM. epist. 119 p. 360,1 Deo non est -i vel cras, sed hodie sempiternum. *al.* **2** *la-*

[Pörnbacher]

tius i. q. recenter, pridem – vor kurzem, jüngst, eben (erst, noch): VITA Anstr. 9 (MGMer. VI p. 70,13) redis ad me, frater . . ., -i vivus, hodie occisus; -i dimisi te incolumem, hodie *eqs.* HERM. IUD. conv. epist. p. 69,14 ut, quos -i perfidos dolebamus, hodie fideles . . . gaudeamus. ANDR. STRUM. Ariald. 16 -i clericus, hodie abbas. ARCHIPOETA 1,15,3 -i (eri *var. l.*) natus hodie moritur *(cf. Vet. Lat. Sirach 10,12). saepe.*

***heribannus** *v.* *haribannus. ***heriberg-** *v.* *herberg-.

heriditas, heridito *sim. v.* hered-.

***herimaldrum,** -i *n.* (*theod. vet.* heri *et* malter [malder]) *exactio solvenda pro apparatu militari – Heersteuer (in Roggen oder Hafer), 'Heermalter' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 525 s. v.):* REGISTR. abb. Werd. 2,4 p. 25,12 de heriscilling pene XXIIII sicli exceptis mansionibus et -is. 2,42 p. 86 adn. 12 LV modios de -o.

***herimania** *v.* *arimannia. *adde ad vol. I. p. 950,38sqq.:* DIPL. Frid. I. 1060 p. 385,17sqq. (spur.) ipsum *(comitem)* investimus . . . de plena iurisdictione, . . . plevaniis, he-aniis omnium villarum *eqs.;* ei concedimus . . . plevaniam et he-aniam . . . in villa Sancti Bonifacii (*item* 1071 p. 406,30sqq.).

***herimann-** *v.* *arimann-. **herimus** *v.* eremus.

herinacius *v.* erinaceus. ***heriraita** *v.* *hariraida.

herisipil- *sim. v.* erysipel-. **herissis** *v.* haeresis.

heritios, heritis *v.* heres. **heritius** *v.* ericius.

***herlio,** -are. *(francog. vet.* herliier; *v. DEAF H. p. 420sq.) baculis et pilis vel conis ludere – mit Stöcken und Bällen oder Kegeln spielen (de re v. op. cit.): v. vol. II. p. 532,64.*

1. herma, -ae *m.* (Ἑρμῆς) *simulacrum, truncus Hermae – Stele, Bildsäule, 'Herme':* AETHICUS 65,13 mulieres *(sc. in Gargania regione)* <latreuontes> latrantium et ignotarum -as . . . et omnem ignominiam *(v. comm. ed.).*

[2. herma *v.* hernia.**]**

***hermaphrodito,** -avi, -are. *hermaphroditum creare – ein Zwitterwesen erschaffen (in imag.): v. p. 125,38.*

hermaphroditus (e-, -afr-), -i *vel* ***hermaphrodita** (e-, -mop-, -afr-), -ae *m.* (ἑρμαφρόδιτος) *androgynus – Zwitter(wesen), 'Hermaphrodit':* RICHARD. ANGL. anat. I 567 in illa *(cella matricis)*, quae est media, dicunt *medici* formari . . . -froditum. (?) anat. II p. 92,9 in medio *(sc. matricis concipiuntur)* -frodite (*sim.* NICOL. anat. 862 ermaf-us). BRUNUS LONG. chirurg. 2,13 hermo-a (-a *ed. a. 1498*) . . . est passio innaturalis. ALBERT. M. animal. 4,102 in quo *(animali)* in uno eodem individuo est uterque sexus, . . . sicut ermaf-us. 17,39 'magis putatur de eis *(leporibus)*, quod sint ermaf-i', quam de aliis *(ex Avic.).* summ. theol. II 13,80,2 p. 116b,40 -us non generat. *al. v. et vol. I. p. 1469,1.*

***hermelinus** (e-, har-, -mil-), -a, -um. (*theod. vet.* hermilî(n), hermelîn, harmilin) **1** *adi.:* **a** *muris silvestris similis, qui muris silvestris est – hermelinähnlich, Hermelin- (usu subst. pro nom. propr.):* CHART. Westph. III 725 (a. 1264) H-us *(sc. fossatum occupavit)* nova structura, lignis et lapidibus. **b** *ex pelle muris silvestris confectus – aus Hermelinpelz gemacht:* EPIST. Worm. I 49 pellicium . . . cum manicis ha-is. LAND. MEDIOL. hist. 2,18 p. 56,5 quos *(milites)* . . . renonibus variis et -is ornaverat *archiepiscopus.* ALBERT. AQUENS. hist. 2,16 p. 84,25 in splendore . . . vestium . . . ex niveo opere ha-o. 8,20 sustulerunt *Turci* . . . pellicios . . . ha-os. GESTA Ern. duc. I 2,144 thalamum . . . viderunt . . . cum . . . coopertorio -o. **2** *subst. neutr. i. q. mus silvestris – Hermelin (Mustela erminia L.): v. p.996,11.*

***hermellus** (ar-), -i *m.* (*cf. theod. vet.* hermel) *pellis muris silvestris – Hermelinfell, der Hermelin:* ALBERT. STAD. Troil. 4,755 a-us, castor, martur . . . dat varium pannis . . . opus.

hermeneuma, *nom. pl.* -ata *n.* (ἑρμήνευμα) *glossarium, enarratio – Wörterbuch, Erklärung (de re v. B. Bischoff, Mittelalterl. Stud. II. 1967. p. 232 et 260sq. et W. Berschin, Griechisch-lateinisches Mittelalter. 1980. p. 43 et 237):* ANON. herm.tit. incipit -ta, id est interpraetatio pigmentorum vel herbarum: arsinicon, id est auropimentum; arciotidus *eqs. (v. et comm. ed. p. 17).*

hermenia *v.* perihermenia.

***hermeticus,** -a, -um. (Ἑρμῆς) *adv.* -cae: *p.996,7. in alchimia q. d. i. qui spectat ad artem Hermetis Trismegisti – alchemistisch, 'hermetisch' (de re v. C. Priesner, Alchemie. 1998. p. 176sq.):* ARTEPH. secret. p. 40 cum . . . viderem neminem magisterium -um posse obtinere.

adv. ***hermetice.** *plane, omnino – ganz und gar, völlig, luftdicht:* ARTEPH. secret. p. 36 in vase -e sigillato. p. 43 vas . . . -ae sigillatum.

***hermin(i)um** (ar-, e-), -i *n.* (*cf. francog.* hermine) *script.* armerin(um), armirin(um) (*ni leg.* armeni-, armini-): *l. 18. mus silvestris – Hermelin (Mustela erminia L.):* **1** *proprie:* ALBERT. M. animal. 22,101 'e-ium', quod quidam ermelinum vocant, 'animal est parvulum figurae mustelarum hyeme candens ad instar nivis' *(v. notam ed.).* 22,133 mustela est eiusdem *(sc. martari)* generis et -ium. **2** *meton. de pelle:* ALBERT. BEH. epist. 135 colleccio pellicularum cuiuslibet, -ni vel zabolini. ROLAND. PATAV. chron. 1,13 p. 25,10 fuit . . . castrum *(sc. ludicrum)* talibus municionibus . . . premunitum, . . . variis . . . et armerinis. 2,14 p. 37,5 mantatura . . . fuit de armirinis.

***hermodactylatus** (e-, -til-), -a, -um. *hermodactylo mixtus – mit Colchicum vermischt:* MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 374B detur benedicta -a; apponemus de hermodactylis in triplo, quam *eqs. (sim. vol. III. p. 1392,61).* MAURUS urin. II p. 10,3 purgetur patiens . . . benedicta et blanca scamoneatis e-ilatis vel . . . cum pillulis meis.

***hermodactylus** (e-, -mid-, -at-, -tilus, -talus, -tolus, -llus), -i *m.* (-um, -i *n.: l.32*) (Ἑρμοδάκτυλον) *sg.: gen.:* -is: *l.34. 38. adde* GLOSS. Roger. I A 2,5 p. 599,4. *al.* -u: *l. 36. adde* ANTIDOT. Augiens. p. 50,3. 54,45. *al. indecl.* -o: *l.34. adde* ANTIDOT. Sangall. p. 91,27. *al. metr.* hĕrmŏdā-: *l.42. colchicum – Herbstzeitlose, 'Colchicum' (Colchicum luteum vel autumnale L.; cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 1070sqq.):* ANON. herm. p. 100,8 e-alum, id est allios agrestis. ANTIDOT. Berolin. 20 antidotum podagricum: . . . gingiber . . ., e-olo *eqs.* (ANTIDOT. Glasg. p. 149,38 ermi-alis. p. 151,31 -olus). ANTIDOT. Augiens. p. 47,43 recipit hec: . . . absinthiu semis uncia, . . . e-ilu *eqs.* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 379,1 -i *(sc. sunt)* calidi et sicci in tertio gradu. THADD. FLORENT. cons. 18,38 recipe . . . ellebori nigri, -ilis *eqs.* IOH. IAMAT. chirurg. 7,13 caro superflua cum pulvere . . . -llorum corrodatur. ALBERT. M. veget. 6,359 -ilus herba est, cuius folia sunt expansa super terram *eqs.* PS. OTHO med. 92 laus tibi de iure datur, -e dure. *persaepe. v. et l.21. vol. III. p. 548,68. per confusionem: v. l.47.*

***hermola,** -ae *f.* (ἁρμαλά) *ruta agrestis – Harmel-, Wiesenraute (Peganum Harmala L. vel Ruta graveolens L. vel sim.; cf. André, Lex. bot. p. 277 et Plantes. p. 222 s. v. 'ruta'):* ALPHITA B 71 bissara, -a (hermodactili *var. l.*) idem.

***hermophrodita** *v.* hermaphroditus.

***hermula** (e-), -ae *f.* (herma) *simulacrum, herma – Bildsäule, 'Herme':* ALDH. epist. 5 p. 489,4 ubi pridem eiusdem nefandae natricis e-a cervulusque . . . fanis colebantur . . . in profanis, . . . oraminum aedes . . . conduntur.

***hernesium** *v.* *harnesium.

hernia (e-, hir-, -nea, -na), -ae *f.* *script. et form.:* zerima: *p.997,15.* herma: *p.997,12. acc. sg.* -a: *l.57.* **1** *proprie i. q. ruptura – Bruch (usu medic.):* **a** *in univ.:* LEX Alam. 57,69 si . . . aliquis alio -a (-am, e-am *var. l.*, cervicem *B18*) expresserit. RECEPT. Lauresh. 2,105 capit. p. 83,5 ad hirneas et ramices. 2,114 ramices et -as exsiccas. RECEPT. Sangall. II 75capit. ad -as et rupturas ani *(deest cod.)*, cui interanea descendunt. THEODULF. carm. 10,21 illa *(sc. remedia)* nihil, cui manserit -a, prosunt. ROGER. SALERN. chirurg. 3,579 si . . . magna sit crepatura, descendunt intestina per dindimum . . ., et -a fit. *saepe.* **b** *de ramice, hydrocele ('[Wasser-]Hodenbruch'):* CONSTANT. AFRIC. theor. 9,39 p. 49av si substent *intestina* in inguinibus, appellatur -a inguinaria, si descendunt in sacculos testiculorum, vocatur -a testiculorum. ROGER. SALERN. chirurg. 3,627 si -a est ex humoribus venientibus a renibus ad testiculum *eqs. v. et p.997,4sq.* **c** *de sarcocele ('Fleischbruch'):* ROGER. SALERN. chirurg. 3,634 fit -a quandoque ex carnositate. THEOD. CERV. chirurg. 3,34 p. 169F ne . . . ad . . . testiculos . . . humores descendentes -am carnosam generent. *al. v. et p.997,4.6.*

[Pörnbacher]

d *de enterocele ('Darmbruch'): v. l.3.* **e** *de -a ventosa:* BRUNUS LONG. chirurg. 2,11 p. 127[E] species -ae, quae accidunt in bursa testiculorum praeter -am intestinalem: . . . tres dicuntur esse, quarum una est aquosa, alia ventosa, tertia carnosa *eqs.* (*sim.* WILH. SALIC. chirurg. 1,51[capit.] p. 319[D] de -a ventosa, aquosa et carnosa). **2** *translate de tumore:* **a** *guttur tumidum – Kropf: v. p. 754,57.* **b** *apostema, abscessus, ulcus – Geschwür, Pustel:* RECEPT. Lauresh. 3,19 antidotum iera catarticum faciens ad omnia, . . . ad carbunculos, ad hirnam agrestem, ad lepras *(cf. vol. I. p. 408,71sq.).* THIOFR. Willibr. II 3,316 dum dextram pusio tendit, ulcio protensum punit divina lacertum: -a (-ma *ed., vix recte*) durior est factus, quasi dura silex est. ANON. coit. 2,6,4 apostema in lumbis solet innasci . . ., aut in virga scabies et -a solet subsequi. MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 396[E] contra . . . -am (zerimam *ed., vix recte*), id est maculam in cute, exterius accipiatur *hieralogodion* et interius (*cf. Antidotarium Nicolai 141 [ed. W. S. van den Berg. 1917. p. 185]* lepras et -as et varias maculas emendat).

herniosus (ae-, te-, e-, (h)ir-, -ssus *sim.*), -a, -um. **1** *adi. i. q. hernia laborans, ramicosus – mit einem Bruch behaftet, bruchleidend:* LEX Baiuv. 16,9 nisi . . . vitium invenerit *(sc. emptor)* . . . in mancipio aut in cavallo . . ., id est aut cęcum aut -um (i-, hi-, e-ssum, -o, -us, ae-o, e-o, e-us, errinoso, te-o *sim. var. l.*). VITA Theog. 1,15 p. 455,3 ut . . . de equo corruens ita corpus omne collideretur, ut . . . in infirmiori corporis parte confractus -us fieret. SIGEBOTO Paulin. 48 erat *abbas* . . . -us. MAURUS anat. I 110 sifac cum infrangitur, intestina . . . descendunt ad oseum, et fit homo -us (e- *var. l.; item* NICOL. anat. 820 hoc illi [*leg.* ille] efficitur -us). progn. 23 p. 37[b],42 contigit . . ., quod . . . ventositas veniens ad ventrem neque per secessum neque per urinam (ventrem *ed., vix recte*) emittitur, sed veniendo ad oxeum inflat, unde videntur e-i (crivosi *perperam ed.; cf. H. Antony, MittellatJb. 16. 1981. p. 306*), et non sunt *(de re cf. l.1sqq.). al. v. et vol. III. p. 205,41. huc spectare vid.* (*ni subest* 1. eros): CONSTANT. AFRIC. theor. 5,107 p. 25b[r] quicumque . . . faciunt propter rem extra naturam . . . aut sunt hereosi (-i *ed. Basil.*) aut phlegmate pleni. *alleg.:* ALBERT. M. nat. bon. 105 isti proprie dicuntur -i (e- *var. l.*) . . ., qui in seipsis rupti intestino libidinis . . . sordidantur *(v. notam ed.). per compar.:* INNOC. III. registr. 7,116 p. 186,13 quod tamquam e-us rupture vitio laborabat *praepositus.* **2** *subst. masc. i. qui hernia laborat – ein Bruchleidender:* RECEPT. Lauresh. 3,8 capit. p. 92,15 ad -os, et ad testiculorum dolorem. CHIRURG. Sudhoff I p. 93 -i *(sc. inciduntur)* ita. *al.*

[**herodia** *v.* *rhoodia: AURELIUS praef. p. 485,7.]

***herodiarius** *v.* *erodiarius. *adde ad vol. III. p. 1364,50:* ***erodiarius** (he-), -i *m.* (erodius; *cf.* *falconarius) *qui falcones custodit – Falkner:* CHART. Raitenh. 16 (a. 1163) testes sunt Dietmar de Aichaim, . . . Rŏdolfus -us. CHART. Walkenr. 120 cum sibi *(sc. comiti)* . . . abbas . . . summam pecuniae Volcmari h-i sui . . . praesentaverit (*sim.* 174). CHART. Osn. II 165 ut h-us noster *(sc. comitis)* in expensis eiusdem domus . . . usque ad festum Martini procuretur. CHART. Pomm. 974 testes sunt . . . Roderus magister coquine . . ., Rolf de Belecow noster h-us.

***herodus,** -a, -um. (Herodes) *qui est ut Herodes, crudelis (ut Herodes) – einer der ist wie Herodes, grausam (wie Herodes), herodianisch (in figura etym.):* INNOC. IV. registr. A 613 p. 435,31 factus Herode hic *(Fridericus imperator)* nequam -ior.

heroicus (ae-, e-, hae-, -oycus), -a, -um. (ἡρωϊκός) *metr.* hērŏ-: *p.998,12.17. adde* ALCUIN. carm. 9,175. *al.*

ad heroa pertinens, dominicus – einem Helden eigen, Helden-, 'heroisch', herrlich, Herren-: **1** *adi.:* **a** *gener.:* HERIG. Ursm. 1,455 gesta -a (*sim.* CHRON. Albr. a. 866 p. 739,19 -e cantilene). LAMB. LEOD. Matth. I 2098 quidam iuvenis notissimus . . . vices calonis agebat in bene agente domo . . . et -a renuit sub lege teneri. BERNH. GEIST. palp. 2,289 delicias habet omnimodas -a mensa. **b** *liturg. spectat ad Christum:* THANGM. Bernw. 27 p. 771,25 in sancta festivitate H-ycae coenae. *adde pro nom. propr.* (*cf.* Dominicus): LEO MARS. chron. 1,39 p. 107,15 in placito H-i (E- *D*) iudicis Beneventani. p. 108,4 iudicante . . . H-o. **c** *philos. in iunctura* -a virtus: ALBERT. M. mot. animal. 1,2,5 p. 277[a],14 asserens Aristoteles, quod omnes excelsi in sapientia et -as virtutes habentes fere fuerunt melancholici. animal. 20,60 vi in pilosophia et -ycis virtutibus praecipui *(ed. Borgnet).* nat. anim. 2,14 p. 40,24 est . . . virtus -a idem quod dominorum virtus; dominium . . . dicit, quod super est. miss. 2,4,3 p. 47[b],15 est virtus -a sive dominalis . . . virtus divina. *ibid. saepe. v. et l.49.* **d** *gramm.:* **α** *de hexametro ('episch', 'erhaben'):* BEDA hist. eccl. 4,28 p. 271,10 de vita illius *(s. Cuthberti)* . . . et v e r s i b u s -is et simplici oratione conscripsimus ([*inde* ALCUIN. carm. 1,687 -o . . . versu]. PAUL. ALBAR. carm. 11[tit.] versi -yci. *al. v. et p.1000, 18*). 5,24 p. 359,10 -o metro (CYPR. CORD. carm. 6[tit.] [MG Poet. III p. 145] eroyco. HERM. AUGIENS. chron. a. 824. *sim.* LAMB. LEOD. Matth. praef. p. 74,11 pede. ALBERT. STAD. Troil. prooem. 20 numero . . . -o). CARM. libr. II 8,1[tit.] carmen -um (MILO Amand. II[tit.] [hae- *B*, ae- *V*]. FLOR. LUGD. carm. 25,51 -o . . . carmine. *al.*). WANDALB. ad Otric. p. 571,14 coma -um . . ., quod dactilo constat *eqs.* (*sim.* p. 571,15 membrum). HROTSV. lib. 2 praef. 1,9 -o . . . strophio. *persaepe.* **β** *de tetrametro dactylico:* METELL. Quir. 4[tit.] prior versus archiloicus tetrametro -o et tribus trochaeis . . . constat. **2** *subst. neutr. (vel ellipt.) i. q. metrum -um, hexametrum – Hexameter:* CARM. Aldh. 2,6 quemadmodum . . . -orum vorsibus . . . sacris inserit scedulis . . . Sedulius *(v. notam ed.).* REMIG. ALTISS. mus. 477,14 iambicum est dimetrum coniunctum -o. 480,18 elegiacum carmen est simplex nullo -o interposito. ROD. GLAB. hist. 3,40 p. 166,23 cuius *(usus)* . . . detestans elogium paucis -is pernotavi: *eqs.*

1. herois, -idos *f.* (ἡρωΐς) *femina illustris, mulier heroica – Heldin, 'Heroine':* ACCESS. ad auct. p. 31,24 -es excellentiores matronae erant in Grecia. *v. et l.52.*

2. herois *v.* 1. eros. **heror** *v.* error.

heros (e-, hae-), -ois *vel* **heroa,** -ae *m. (f.: l. 51)* (ἥρως) *script. et form.:* hę-: *p.999,30.41. adde* CARM. de Quint. 199. *al.* horos: *l.64. adde* WALTHARIUS 649 *(K). gen. sg.* -oys: *p.999,46. indecl.: p.999,54. gr. scriptum:* LIUTPR. antap. 3,35 p. 90,23. *metr.:* hĕrŏas: *p.999,50.* hērŏe: *l.55.* hērŏibus: *p.999,61.* hērŏum: *p.999,3.*

1 *semideus, vir fortis – Halbgott, Göttersohn, 'Heros', Held:* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* ALBERT. M. eth. II 7,1,1 p. 463[b],18 qui *(Plato)* quosdam -as, quosdam . . . homines mortales . . . ex modis virtutum esse dicebat. p. 464[a],3 hos tales *(sc. qui passiones evadunt)* -as appellavit, quasi semideos (*sim.* probl. 1 p. 33,68). pol. 7,10[g] p. 701,3 -es dicuntur semidii et semiviri. *adde:* ALBERT. M. nat. anim. 2,14 p. 40,67 si . . . haec *(sc. continentia, humanitas, amicitia)* tria indeflexibilem habeant vigorem, faciunt -es per hoc, quod sunt heroicae virtutes. p. 40,77. **β** *fem. i. q. herois – Heldin:* ACCESS. ad auct. p. 31,20 quidam intitulant eum *(librum)* 'Ovidium -um', id est matronarum, vel librum heroidos; -s . . . Grecum est masculinum et significat Grecas mulieres nobiles. **γ** *vir (bello fortis), miles – Mann, Kämpfer, Krieger, Recke, '(Kriegs-)Held':* ABBO SANGERM. bell. 1,189 -e gaudebat *Francia* nullo lacrimisque rigatur. LIUTPR. antap. 1,27 his eroes *(B,* h- *rell.)* dictis animos accensi vitam . . . contempnunt, clipeis . . . operti muros adire contendunt. WALTHARIUS 317 -as (seniores *N*) validos plantis titubare videres. METELL. exp. Hieros. 1,5 -um fortes actus memorabo. *saepe. v. et p. 805,13. in etymologia nominis:* BERTH. chron. praef. p. 163,4 Herimannus, qui et '-s magnus'. *in carminibus epicis:* POETA SAXO 2,131 fortissimus -s. GESTA Bereng. 2,158 -s Athesinus *(i. Walfredus, v. notam ed.).* WALTHARIUS 292 -s (ho- *K*) magnanimus solito quem *(regem)* more salutans. 632 tunc -s magnam . . . conceperat iram. 829 -s Waltharius (*item* 1281). 1346 -is coepit subrepere menti quiddam. *saepe.* METELL. exp. Hieros. 1,125 prepollens -s Podiensis . . . sacerdos. ANNAL. Zwif. II a. 1199 (vs.) reos fugat ast Suevicus -s *(de Ottone duce). persaepe. v. et p.999,49. adde: p.1006,10.* **b** *translate de mortuis i. q. beatus – Seliger:* CYPR. CORD. carm. 7,3 (MGPoet. III p. 146) quae *(Hermildis)* . . . eroum conscendit in aulam. 11,2 (p. 147) qui *(Va-*

lentinianus) ad eroas latus est. **2** *vir egregius, nobilis – ausgezeichneter Mann, Edler, 'Herr':* **a** *in univ.:* AMARC. serm. 1,209 Lamia atrox cecat eburnos -um thalamos. RAHEW. gest. 3,19 p. 190,26 in quo *(facinore virtutis)* hos viros (-as *C*) ... de primis non compererim extitisse. *al. pro titulo ('Herr'):* VITA Pirmin. I 8 -s Uuernharius (*sim.* CHART. Wirt. 270 p. 341,18 -s Werinharius. CASUS Petrish. 3,33 -s Fridericus). TRAD. Ratisb. 214 vestram advertere pietatem, tam iudicum quam et ceterorum undique confluentium -um. 261 qualiter tradiderit unus nobilium -um Lieoparto nominatus ... predium. ANDR. STRUM. Ioh. 94 quidam -es ob invidiam ... ad invicem commiserunt. CARM. de Frid. imp. 976 -es gemini nostra in regione fuerunt ... pollentes *eqs.* CHART. Scheftl. 13 sub nobilium -um ac ministerialium ... testimonio. *saepe.* **b** *de viris veteris testamenti:* ALDH. virg. II 272 manet in tempis paradisi hactenus -s (e- *R; de Helia*). 299 *(de Hieremia).* PAUL. ALBAR. carm. 9,12 -s N a v e g i u s figurat a nomine Ihesus; inde liber sequitur Iudicum gesta retexens (CARM. biblioth. 6,11,1 Naveius -s). **c** *de viris novi testamenti:* HROTSV. Mar. 64 hic -s ..., de quo narrabo, Ioachim. 768 -s ... venerandus *(de s. Ioseph).* **d** *de sanctis:* ERMENR. Sval. prol. p. 157,7 magnorum -um omnium acta pensare dignum me fore haud censeo. ad Grim. 2,7,2 (vs.) in quibus *(locis)* est commoratus d i g n i s s i m u s -s *([de s. Gallo].* HROTSV. Gong. 371). CARM. de Cass. 477 -s sic infit ...: *'eqs.'* TRANSL. mart. Benev. 44 (MGLang. p. 575) ne pretereuntes -as comitarentur *populi.* EUGEN. VULG. calend. 150 Agapitus -s. VITA Adalb. Prag. 28 p. 42,5 dominus villae divinum -a Adalbertum transduxit in villam. EKKEH. IV. bened. I 33,8 Baptista per hunc *(Herodem)* cadit heros. LAMB. LEOD. Matth. I 350 venerabilis ... -s *(Prud. cath. 10,70).* **3** *dominus, senior – Herr, Gebieter:* **a** *in univ.:* ABBO SANGERM. bell. 1,22 presul Domini et ˹dulcissimus -s˺ (gloss.: suavissimus dominus) Gozlinus. EGBERT. fec. rat. 2,145 si persona potens, si quisquam mitteret -s pauperis ad tegetem cene invitans epularum *(v. notam ed.).* ANNAL. Altah. a. 1044 p. 35,31 cum noster -s ... venisset *(de rege).* **b** *maritus – Eheherr, Gemahl:* RUODLIEB XI 31 in qua *(harpa)*, dum vixit, meus *(sc. dominae)* -s simphoniavit. **c** *spectat ad superos:* **α** *de Deo, Christo:* GODESC. SAXO carm. 9,1 o mi custos, o mi -s, o mi pater misericors. SALOM. III. carm. 1,2,313 hoc *(sc. largitatem)* Heros mandat. **β** *de angelo:* PASS. Ursulae 11 tam stupendae auctoritatis -s ille *(sc. vir splendore angelicae venustatis illustratus).* **γ** *de sancto patrono:* ABBO SANGERM. bell. praef. p. 78,4 quorum *(bibliorum)* duo ... tam preliis Parisiace urbis ... quam ... almi ac -ys ... mei Germani ... praesulis effulgent miraculis. **d** *spectat ad honorem saec.:* **α** *de rege, imperatore ('Herrscher'):* PAUL. DIAC. carm. 35,3 celeberrimus -s, praepollens Arichis. CARM. libr. I 7,2,1 laudabilis -s *(de Karolo M.; inde* WALTHARIUS 427, *v. notam ed.).* VITA Galli II 759 delectos -as transcendit *Sigibertus* gestibus altis. 847 Sigibertus nobilis -s. NOTKER. BALB. gest. 2,8 p. 60,16 -s Karolus. IOH. NEAP. Sever. 6 p. 293,12 cruentissimus -s. p. 293,31 sanguinarius. CHRON. Salern. 149 p. 156,32 quatenus -s noster comprehendamus *(sc. Salernitani).* CHRON. Thietm. 6,32 (vs.) talibus alloquiis fatur ˹venerabilis -s˺ *(cf. l.31; de rege Heinrico).* LAMB. WAT. annal. a. 1167 p. 541,51 domnus -s (*cf.* p. 541,54 domnus rex). *saepe. cf. l.36. in imag. de animalibus: de leone in fabula:* ECBASIS capt. 563 tremefacta cohors complet, quod iusserat eros. *de erodio:* CARM. de nat. animal. 2189 herodius dominis servit tantum<modo> solis; nomen ab -bus contrahit ... sibi. *v. et vol. III. p. 1364,64.* **β** *de principe, nobili, magnatibus sim.:* VITA Mathild. I 2 p. 116,12 quis -um principatum *(i. ducatum)* teneret *(cf. J. O. Plassmann, Princeps und Populus. 1954. p. 108sqq.).* BRUNO QUERF. ad Heinr. II. p. 101,7 ad circumstantes -as me absente irrisisti. FUND. mon. Montisam. 3 (MGLang. p. 565,38) quod *(sc. dictum regis)* cuncti, qui aderant, -es audientes. VITA Godefr. Cap. I 28 p. 133,8 o -es et commilitones, dignamini advertere. RAHEW. gest. 4,3 p. 236,8 circumsedente eum *(imperatorem)* corona venerandorum ... -um. CARM. de Frid. I. imp. 294 vocat proceres in cetum ac talia fatur: 'spernimur, -es, in regno ... nostro.' *saepe. v. et l.9. cf. p.998,69.* **e** *spectat ad honorem eccl.:* **α** *de papa, (archi)episcopo, patriarcha sim.:* NICOL. I. epist. 57 p. 357,24 duorum -um, Innocentii ... et Gregorii, ... testimonia; sanctus Innocentius *eqs.;* beatus ... Gregorius *eqs.* ADAM gest. 1,51 (vs.) invenimus ... scriptum in antiquioribus ecclesiae libris uno versu ... ita: sanctus et electus fuit Hoger septimus -s. CHART. Mog. A I 553 p. 462,13 que *(praedia)* idem -s ... contradidit *(de Willegiso archiepiscopo).* RAHEW. gest. 4,70 p. 316,2 quando ... maiores civitatis se dictorum -um *(sc. patriarchae et ducis)* conspectui presentarent. HEINR. TEG. advoc. 4 p. 279,28 nil remoratus -s ad egrotantem ingreditur *(de archiepiscopo Salisburgensi). saepe. cf. p.998,68.* **β** *de seniore conventus i. q. pater spiritualis – Vorsteher, 'geistlicher Vater':* WALAHFR. exord. 7 p. 481,27 ab ... Grecis ... 'heroro (hero *var. l.*)' ab eo, quod est -s, ... accepimus.

herous, -a, -um. (ἡρῷος) *metr.* hĕrō-: *l.21.23.* **1** *adi. i. q. heroicus, epicus – heroisch:* CARM. de temp. rat. 192 cursum astrorum versibus -is *(V;* heroicis *rell., ed.)* veterum exprimo. **2** *subst. masc. i. q. dominus – (hochgestellter) Herr:* EPIST. Mog. 15 p. 343,27 (vs.) tuimet reminiscere *(sc. archiepiscopus)* ... fortuna ridens quantis subrepsit -is. *pro titulo in allocutione archiepiscopi:* EPIST. Mog. 15 p. 341,23 (vs.) nec, qui sim *(sc. sacerdos)*, cures, -e.

herpes (e-), -etis *m. vel* **herpeta** (se-, e-, herbeta), -ae *f. (an m.?)* (ἕρπης) *script. et form. sg.: dat.* -piti: *l.28. acc.* -en: *l.41. apostema, ulcus, scabies, impetigo – Geschwür, Ausschlag, Flechte:* **1** *in univ.:* ANTIDOT. Sangall. p. 97,14 oleo milinum ... facit ... ad furfures ..., erpiti. ODO MAGD. herb. 299 quae *(scabies)* dicitur -a (se-, e-, -beta *var. l.*) graece (*sim.* PS. ODO MAGD. herb. 373). TRACT. de aegr. cur. p. 367,32 impetigo et serpigo et -s. *al.* **2** *iuncturae:* **a** -s aranea *i. q. serpulus – Blasenflechte: v. vol. I. p. 853,69.* **b** -s cingulus *i. q. zoster, zona – Gürtelrose, Rotlauf:* WILH. CONG. chirurg. 1333 -s cingulus. *al. v. et l.42sq. vol. I. p. 853,68. II. p. 582,1. adde:* GLOSS. Roger. III 612 cingulum sive -s. **c** -s esthiomenus *vel* mordax: ODO MAGD. herb. 718 sacer ignis et -a mordax (1929 [e- *var. l.*]. 2044). ALBERT. M. Iob 33,21 p. 387,5 Iob videtur percussus -e esthiomeno. *al. v. et l.43. vol. III. p. 1392,13sqq.* **d** -s granulosus *vel* miliaris *(de re v. p. 782,44):* MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 368[F] si illinis hoc *(tragacantho)* -en granulosum, valet multum. NOTULAE Wilh. Cong. 1223 in ventre dicitur -s cingulus (gloss. P: sunt plura generea -is: -s cingulus, -s granulosus, -s estiomenus). THEOD. CERV. chirurg. 3,50 p. 175[F] contra -em miliarem.

herpesticus (-et-), -a, -um. (ἑρπηστικός) *edax, mordax – sich ausbreitend, um sich fressend:* DYASC. p. 10[a] agrilea ... medetur -etica vulnera.

***herpetitio,** -onis *f.* (ἕρπης) *progressus, dilatatio – Ausbreitung, 'Wanderung' (de morbo): v. vol. III. p. 48,15. cf.* *serpitio.

herpices *v.* irpex.

herpyllus (yp-, e-, -pil-, -pul- *sim.*), -i *m. vel f. vel* -um, -i *n. vel* **serpyllus** (sar-, -pil-, -pul-, -pyl(um) *sim.*), -i *m. vel f. vel* -um, -i *n.* (ἕρπυλλον; *cf. André, Plantes. p. 122 et 236*) *gen. sg.* -u: *l.62. adde* ANTIDOT. Glasg. p. 111,10. *al.*

1 *de thymo:* **a** *thymus agrestis – wilder Thymian, Feld-, Sandthymian, Quendel (Thymus serpyllum L.; cf. Hegi, Flora. V/4. p. 2308sqq.):* **α** *in univ.:* GLOSS. med. p. 33,20 erpillum, hoc est cicer agreste. RECEPT. Lauresh. 2,198 p. 212 recipit haec: ... s-illi fasciculum unum *eqs.* 5,1,29 p. 342 s-yli. RECEPT. Bamb. 61 s-ullus cum aqua dabis. ANTIDOT. Bamb. 14 recipit haec: ... trofolio semen, s-ullu siccu. ANTIDOT. Sangall. p. 97,44 h-illum, cassia, ... unicuique equali pondere commiscis. PAUL. AEGIN. cur. 25 facit *(sc. ad cefalalgiam)* ... erpulli (*3,4,2* ἑρπύλλου) cum aqua elixature mixta ... farina. *persaepe. v. et p.1001,13. vol. II. p. 569,64sqq. fort. huc spectat:* ALDH. ad Acirc. 120 p. 164,21 neutra ut vinculum, simbolum, s-ulum. **β** *distinguitur a puleio:* RECEPT. Sangall. I 1 apio et aceto, sarpullo minuto et sarpullo maiore. CIRCA INSTANS p. 38a[v] s-illum vel erpillum: ... duplex est eius maneries, domesticum, quod diffundit ramos suos super terram ..., silvestre, quod in altum crescit. **b** *zygis – Jochthymian:* DY-

NAMID. Hippocr. 2,62 s-um a Graecis dicitur gigus *(i. zygis)*, ab aliis polion *eqs.* **2** *de mentha:* **a** *puleium – Polei (Mentha pulegium L.; cf. Hegi, Flora. V/4. p. 2339):* ANTIDOT. Glasg. p. 126,12 polegio, qui dicitur s-ullum. DYNAMID. Hippocr. 2,32 s-um flores habet candidos ut canos hominum, ideo polion dicitur. *v. et l.1. p.1000,69.70.* **b** *calaminthe – Bergminze, Waldquendel (Satureja calamintha L.; cf. Hegi, Flora. V/4. p. 2290):* ALBERT. M. veget. 1,138 quae *(planta)* graece vocatur epygradium (*CV*, epigradrium *A*, epigadrium *B;* opigaidum *Nicol. Damasc., cf. Thesaurus Graecae Linguae. V. p. 2080*^{D} *s. v.* ὀπιγαῖς), quod aliqui s-illum ((h)ypillum *var. l.*) esse dixerunt *(v. notam ed.).* **3** *polygonum – Knöterich:* ALPHITA S 60 s-illum, h-illum idem, sed tamen h-illum quandoque ponitur pro poligonia.

herrarium *v.* aerarius.

***herscillinga,** -ae *m. (an f.?, ni subest forma theod.) (cf. theod. vet.* heri [her] *et* schillinc, schilling; *v. Dt. Rechtswb. V. p. 532 s. v. 'Heerschilling') exactio solvenda pro apparatu militari – Heersteuer:* REGISTR. abb. Werd. 8,2 p. 255,27 (s. XII.$^{med.}$) in ascensione Domini dabuntur -ae, in festo sancti Iohannis baptistę einlopetinse dabuntur.

***herstura,** -ae *f. (cf. theod. vet.* heri [her] *et* stiure; *v. Dt. Rechtswb. V. p. 533sq. s. v. 'Heersteuer') exactio solvenda pro apparatu militari – Abgabe zum Unterhalt des Heeres, zur Heerfahrt, 'Heersteuer':* LEX minist. Col. I 4 p. 6,3 si voluerint *ministeriales*, in expeditionem istam *(sc. ultra Alpes)* non ibunt, sed quilibet eorum -am, scilicet medietatem redituum feodi sui, dabit. DIPL. Frid. I. 354 quam *(pecuniam)* nobis dare debuistis *(sc. consules Cumani)* tam pro Mediolanensibus quam pro peticione -e. *Pörnbacher*

***herterinus,** -a, -um. *(theod. vet.* hert(e), hart, *compar.* hartara; *v. Ahd. Wb. IV. p. 729sq. et Lexer, Mittelhochdt. Handwb. I. p. 1265sq., cf. Gloss. I 612,62sqq. St.-S.* quercus: hartaraeih [hartira eich, hertiueih *sim. var. l.*]) *ilicinus, iliceus – Eichen-, von der (Stiel-, Stein-)Eiche (cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. III. p. 1209; p. 1213 et 1215 'Loheiche'):* CHART. Brunsv. II 188 (c. 1260/70) corium bovinum preparatur . . . in lo quercino, cutis de hyrco et de agno . . . in foliis -is. *Antony*

herva *v.* herba. **herucum** *v.* eruca.

herundo *v.* hirundo. **herus** *v.* 1. erus.

***herwadium** *v.* *herewadium.

***herwagium** *v.* *herbaticum. **hery(ci)os** *v.* erice.

herysypila *v.* erysipelas.

***heserium,** -i *n. (fort. cohaeret c. theod. vet.* hâz, haez(e), *v. Lexer, Mittelhochdt. Handwb. I. p. 1197) vestis, pallium – (Ober-)Gewand:* RATHER. prael. 5,11 l. 309 ut -um (haeresium *Ballerini*), quod solo frigoris debuerat obtentu parari, . . . limbum habeat ex alio *(pallio).*

***Hesiodista,** -ae *m.* (Ἡσίοδος, *per analogiam ad* Donatista *sim. formatum) usu attrib.: l.53.54. assecla Hesiodi – Anhänger Hesiods:* ALBERT. M. phys. 2,2,10 p. 114,30 sicut dicunt -ae theologi. cael. 1,3,6 p. 69,7 -ae . . . quidam dixerunt Deum fecisse mundos plures. meteor. 3,4,6 p. 180,51 -ae theologi, qui omnia diis attribuunt, quae apparent in naturis. praedicam. 7,4 p. 279^{b},35 -ae . . . philosophiam theologizantium sequentes dicunt inter bonum et malum . . . non esse medium. summ. theol. I 6,26,1,3,1 p. 182,30 derivatus est *error* ab antiquis -is, qui in secta epicureorum theologizando philosophantur. *ibid. al.*

hesit- *v.* haesit-.

[hesne *v.* resina: Ps. PLATO quart. 3 p. 138,25.**]**

***hespericus,** -a, -um. (ἑσπερικός) *occidentalis, Italicus – westlich, 'hesperisch', italienisch:* ALCUIN. carm. 45,5 ite per H-as, Musae, concentibus urbes clamantes: 'David, semper ubique vale' *(v. notam ed.).*

hesperius (sp-, e-, is-, ys-, ex(s)p-, hae-, -reus *sim.*), -a, -um. (ἑσπέριος) *ad occasum vergens, occidentalis, occiduus – nach Abend zu gelegen, westlich, 'hesperisch':* **1** *adi.:* **a** *in univ.:* AUDRAD. carm. 1,33 occiduis . . . surgebant iam partibus umbrae, vesper et -as ornabat lampade terras. GESTA Bereng. 2,275 ruit -as dum Phoebus in undas. **b** *in iunctura* regnum H-um, ora H-a *sim. i. q. Italicus – italienisch:* ANGILB. carm. 1,1 (MGPoet. I p. 358) ades H-is, Pipinus rector, ab oris. POETA SAXO 2,401 cum primores Grai . . . H-um litus . . . petissent. CHRON. rhythm. Austr. 97 per partes H-eas. 811. *saepe. v. et l.41.* **c** *de Baioariorum provincia:* EPIST. Bonif. 45 p. 72,9 (epist. papae) qui *(Deus)* ianuam misericordię . . . in illis partibus S-is (H-is, E-is *var. l.*) . . . aperuit (*sim.* p. 73,18. *cf.* 24 p. 42,4 [epist. papae] in partibus E-arum [H-arum *corr. m. al. 2*] ad inluminationem Germanię gentis). **2** *subst. fem. (vel ellipt.):* **a** *occidens – Abendland, 'Okzident':* OTTO FRISING. gest. 1 prol. p. 10,1 dum . . . spiritus . . . Dei ad sumenda contra gentes, quae orientem inhabitant, arma totam pene -am afflasset. 1,24 inter duo imperia, -ae . . . et orientis. **b** *Italia – Italien:* DUNGAL. (?) carm. 15,2 Pippinus rex . . . H-am rexit. GESTA Bereng. 2,216 instat regnator Etruscis H-e. *saepe. per prosop.:* WIPO gest. 40,35 (vs.) sentiebant Veronenses invicti caesaris enses, H-a se postravit *(sic)*, imperanti supplicavit. **c** *Hispania – Spanien:* THEODULF. carm. 68,10 quis *(virtutibus)* Libyae pollent fines, quis Francica regna, H-ae gentes florent populique Britanni. SICARD. chron. a. 1212 reges . . . Navarre et Castelle . . . eos *(paganos)* de finibus E-e (Exs-e, Exp-e *var. l.*) fugaverunt. *saepe.* **d** *de Baioariorum provincia (usu plur.): v. l.8.*

1. hesperus (e-, -pirus, -ros), -i *m.* (ἕσπερος) *vesper, stella nocturna – Abendstern:* **1** *proprie:* WALAHFR. Wett. 199 noctis . . . rotam -us (-irus *M*; gloss. R: stella vespertina) affert. (?) carm. 56,24 -us . . . pulcher te *(sc. episcopum)* superare nequit. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 6 cum . . . -o rutilante noctis tempus instaret. WALTHARIUS 1134 -os (-r' *B*, -a et *aV*) Ausonidis obvertit cornua terris. HONOR. AUGUST. imag. 1,76 tertius planeta est Venus, qui et -us, lucifer et vesper, rotundus, igneus. LAMB. LEOD. Matth. I 487 qualis, cum vespertinas sol ingerit . . . umbras destituitque diem, . . . subit -us *eqs.* (nota: sol est Mathie, -um arche plumbee comparari). ALBERT. M. eth. I 379 p. 322,7 -us est stella, quae claret post occasum solis. ARABS 42 (MittellatJb. 33,2. 1998. p. 73) quando Phebeos submovet axes e-us. **2** *meton. i. q. vespera – Abend(zeit):* HRABAN. carm. 24,12 -us hoc *(sc. instantiam precum)* videat, lucifer hoc videat.

2. *hesperus, -a, -um. *Italicus – italienisch:* ANNAL. Quedl. p. 410,8 H-um *(cod.,* Hesperium *ed.)* . . . regnum.

hestasis *v.* exstasis.

1. hesternus (e-, ex(s)t-), -a, -um. **1** *adi. i. q. pridianus – gestrig, von gestern, vortägig, vorig:* **a** *strictius:* **α** *in univ.:* VISIO Baront. 3 ext-a nocte. WIDUK. gest. 3,54 p. 134,13 -a comminatione (*sim.* METELL. exp. Hieros. 4,36 bello). THIETM. chron. 4,25 custodibus . . . -o gravatis vino. ADALBOLD. Boeth. 41 quod *(tempus)* nunc est crastinum, primum hodiernum, exinde fit -um. VITA Norb. I 14 p. 688,22 nescis . . ., quia energuminus ille -us insanit? *persaepe.* **β** *locut.* -o die *sim. i. q. heri – am gestrigen Tag, gestern:* IONAS BOB. Ioh. 9 si die exs-a blasphemare distulisses *(sc. Agrestius).* VITA Lucii 5 (MGMer. III p. 4,5) que ext-a die locutus sum, hec iterum loquor *(sc. b. Timotheus).* VITA Adalb. Prag. C 7 die postero . . . venit nuncius dicens, quia ⌞-o die⌟ (heri A 7) *eqs. saepe.* **b** *latius i. q. praeteritus – voraufgegangen, vergangen:* EKKEH. IV. cas. 116 -i diei . . . reminisci. DIPL. Heinr. III. 192 p. 242,33 -a – preterita – dies factalis et terminus causae ab imperiali fuerat concessus maiestate. *abund.:* AGNELL. lib. pont. 174 p. 353 l. 69 inito certamine die sabbato post -o die sancti Iohannis baptistae. **2** *subst. fem. (vel ellipt.) i. q. dies -us – der vergangene, vorige Tag:* HARIULF. chron. 4,9 p. 198,20 ut miro modo, quod -a in aquis totum diffluere putabatur *(sc. caelum)*, hodie . . . gigneret . . . laetitiam. 4,23 p. 243,8.

adv. **hesterno.** *heri – am gestrigen Tag, gestern:* **1** *strictius:* EPIST. Desid. Cad. 2,4 quod e-o ad illo monesterio venisset *Godenus*. EKKEH. IV. cas. 35 p. 80,25 ille *(Sindolfus)* . . . tres illos *(sc. monachos)* . . . -o, que Deo importabilia sint, mentitur locutos. CHRON. Gozec. 2 praef. p. 34 quod -o solvendum hodie vovimus. *saepe.* **2** *latius:* **a** *pridie – tags zuvor, am Vortag:* METELL. exp. Hieros. 4,21 supradicta dies hoc agmen viderat ingens urbis . . . muris . . . propiare, -o *eqs.*

[Pörnbacher]

al. **b** *recenter, pridem – vor kurzem, eben (noch):* POETA SAXO 1,163 -o Desiderius diademate regni floruit, en hodie est pauper.

2. hesternus *v.* externus. *adde ad vol. III. p. 1742,69sqq.:* MART. VALER. buc. 2,8 in quibus *(antris)* hes-os resonabat *Iarbas* et ante calores, ... tunc primum ... prodebat amorem *(v. notam ed.).*

hestoria *v.* historia.

***hetaericus** (etair-), -a, -um. (ἑταιρικός) *ad sodalem pertinens – den (Jugend-)Gefährten betreffend:* ALBERT. M. eth. I 754 p. 639,90 etai-a non est *amicitia* naturalis, sed reducitur ad naturalem, secundum quod habet similitudinem cum fraterna.

hetaerus (etairus), -i *m.* (ἑταῖρος) *sodalis – (Jugend-)Gefährte:* ALBERT. M. eth. I 741 p. 630,27 'non ...' est 'eadem' communicatio 'et fratribus' et 'etairis' (*p. 1160a,2* ἑταίροις), id-est connutritis.

heternus *v.* aeternus.

***heterogeneitas** (ethe-, -regeni-), -atis *f.* (ἑτερογενής; *cf.* ὁμογένεια) *acc. sg.* -netem: *l.26. status varius, multiplicitas, varietas – Vielfalt, Verschiedenartigkeit:* URSO element. 3 p. 61,16 si ... sit *elementatum* etherogenee commixtionis, actionem suam circa plura dissimilia ad invicem, sed similia partibus eiusdem rei agentis exercet ... vel circa unum sibi simile in eth-e (etheregenitate *R*), ut officiale membrum in sanguinem ad sui nutrimentum. p. 74,23 eth-em (ethere-etem *R*) ingerit materiato.

***heterogeneus** (et(h)e-, etr-, -nius *sim.*), -a, -um. (ἑτερογενής) *script.:* eutr-: Ps. ALBERT. M. secret. 12,56. etogen(us) *(gr. scriptum): l.49.*

1 *adi. i. qui diversi generis est, compositus, multiplex, varius – komposit, vielfältig, verschiedenartig, 'heterogen':* MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 393F est *brassica* ... e-ae, id est compositae, substantiae. URSO element. 3 p. 60,22 omne ... elementatum est eth-um, sive unum elementum dominetur in eo sive plura. 6 p. 163,2 materia. aphor. 105 corporea substantia ... homogenea vel -a reperitur. ARNOLD. SAXO flor. 1,5,5 p. 43,9 plumbum, quibus miscetur, partes omogenias congregat et etr-ias separat (Ps. AVIC. lap. p. 634b,20 -as). ALBERT. M. veget. 1,2 quamvis ... unumquodque vivorum habeat corpus -um magis quam *eqs.* animal. 1,4 omnia membra eth-ia a similibus habent ortum membris. animal. quaest. 2,1 p. 109,42 semen virtute est -um, licet actu homogeneum. *saepe. v. et l.22.* **2** *subst. neutr. i. q. compositum, differens – das Zusammengesetzte, Unähnliche:* **α** *def.:* ALBERT. M. div. 4,2 p. 116,16 quae *(membra organica)* Graeci -ia vocant. metaph. 1,5,3 p. 72,8 -ia ... fiunt ex compositione homogeniorum. **β** *exempla:* THEOD. TREV. phys. 192 informitate facta sunt monogena nacta; cum qualitate functa sunt ετογενα ducta *(v. notam ed.).* ARTEPH. secret. p. 31 si lento igne procedis separando e-a ab homogeneis, recipit ... compositum mundationem. ALBERT. M. phys. 2,2,7 p. 107,4 'partes' organicae 'totius' compositi, <id est> -ii. miner. 2,1,2 p. 25a,41 congregat *calor digestivus* homogenia et disgregat -ia *(sim.* cael. 3,2,9 p. 244,59. eth. II 9,2,1 p. 570a,29. *al.).* cael. 3,2,9 p. 244,64 corrumpit *calor,* quae sunt '-ia propinqua' (*cf. p. 307b,4* ἐξαιρεῖ τὸ ἀλλότριον) et permixta cum homogeniis. veget. 1,3 in genere -orum planta minoris est diversitatis quam animal. *persaepe. usu theol.:* ALBERT. M. sent. 4,8,12 p. 207a,18 quod panis et vinum sunt corpora homogenia; talia ... non habent similitudinem cum -io, sed ... oppositionem quamdam. p. 207a,42 -ium exprimit compositionem organorum in corpore vero et unitatem diversorum fidelium in corpore mystico, quorum neutrum videtur esse in corpore homogenio.

heteromeces (etro-, -machis, -ek(c)is *sim.*), -es. (ἑτερομήκης) *gr. scriptum: l.71. confunditur c.* heteromeres: *l.71. geom. i. q. inaequalibus lateribus consistens – ungleichseitig:* Ps. BOETH. geom. 786 tetragonus ... parte altera longior ab Euclide ... rectiangulum, sed non aequilaterum, definitur, a Nichomacho ... etr-chis (etr-k(c)is, etromachis, (a)tetromechis, ΗΘΗΡΟΜΥCΗYC, (h)eteromeres *[edd. s. XV./ XVI.] var. l.*) dicitur *(v. notam ed.).*

***heteropathia** (e-, -tia), -ae *f.* (ἑτεροπάθεια) *compassio, amor proximi – Nächstenliebe:* THEOD. TREV. phys. 448 alterna cum persona refert: e-tia *(v. notam ed.).* 452.

***heterothema** (etherit-) *subst. n.* (ἕτερος *et* θέμα) *t. t. rhet. i. q. digressio a proposito – Gedankensprung, Abweichung vom Thema, Themenwechsel:* CONR. MUR. nov. grec. 3,486 questio multorum versu quoque continuata clause solius est etheri-a vocata. summ. p. 61,14 faciunt interdum ... intellectus obscuritatem ... etheri-a, apostropha.

***heterusius,** -a, -um. (ἑτερ(ο)ούσιος) *gr. scriptum. theol. de personis trinitatis i. q. differens substantia – unterschiedlich im Wesen* (non -us *i. q. homousius, consubstantialis – wesensgleich; cf. Hist. Wb. Philos. X. p. 1495sq.*): THEOD. TREV. phys. 114 constat principale mira fertilitate pollere tres ferentes prosopas usiales; est ... in personalitate, quid discernat habere ter trifidas prosopas, quod non-ετερουσιας λογωΝ relationis ostendit specialis *(v. notam ed.).*

***hettos** *v.* *aetos.

heu (eu, hev *sim.*) *interi. script.:* neu: ALDH. ad Acirc. 71,6 *(F2).* 92,7 *(B).* hen: ALDH. ad Acirc. 83,7 *(R).* (h)eum me (mihi): *l.29. adde* PLANCTUS de obitu Karoli 1,3 (MGPoet. I p. 435 *[var. l.]). al. disyllabum: l.25.34.35. adde* GESTA Camer. cont. II F 313,1. 402,4. CARM. Bur. 127,15,1. *al.*

1 *sensu originario i. q. o, ah, ei, vae – oh, ach, weh(e):* **a** *in univ.:* SYLL. Elnon. 1,1 eu quam parvum perfunctus *(sc. Gogo)* tempore vita *eqs. (v. comm. ed. p. 143sq.).* IONAS BOB. Ved. 9 p. 317,22 ⌞heu (eu *var. l.*) me⌟ *(bis scribitur B1.2a.b.3a),* beatissimae pater, quid vis, ut faciam *(sc. Scupilio),* quia *eqs.* BENED. ANDR. chron. p. 69,2 eum me, quid faciam *(sc. papa)*? (*item* p. 168,4). GERH. AUGUST. Udalr. 1,26 l. 68 ait: 'heu! heu!' WIPO gest. 40,13 (vs.) heu quantum crudelis annus. CARM. de Frid. I. imp. 2663sqq. heu mihi! ... heu pudor! MART. VALER. buc. 2,9 heu male ... victus *Iarbas.* CARM. Bur. 50,1,1 heu, voce flebili cogor enarrare facinus. 50,19,1 heu heu. *saepe. v. et p. 857,60. 1005,11.* **b** *pro, eheu – leider:* REGINO chron. a. 866 p. 88,29 sed, heu (heheu *B1.2*), adversa nuntia. CHART. Turg. II 165 p. 543,2 (a. 1244) cum ... dictum, hev, monasterium ... destructum sit. *al.* **c** *iuncturae:* **α** heu (et) pro dolor *('o weh'):* BEDA hist. eccl. 3,14 p. 155,18 sed, heu pro dolor, longe aliter erat. TRAD. Frising. 430 p. 369,19 quam *(iracundiam)* ipse *(Engilbertus)* erga hanc sanctam domum, eu pro dolor, semper habuit. GERH. AUGUST. Udalr. 1,28 l. 273. BENVEN. GRAFF. ocul. B 27 p. 47,28 heu et proch dolor, stolidi medici, qui *eqs.* **β** o heu: ANSELM. BIS. rhet. 3,6 p. 177,2 o heu, pro unius scelere nos universos quandoque interire. **2** *per confusionem c.* heus: **a** *eia – holla: l.63. al.* **b** *en – nämlich:* DIPL. Arnulfi 190 p. 295,15 pro peticione heu tam venerabilis episcopi. *cf.* eheu.

***heuba** *v.* *huba.

heuresis (ereusis) *subst. f.* (εὕρεσις) *inventio – das Finden, 'Diagnose':* EPIST. Parax. 4 (Sudhoffs Arch. 46. 1962. p. 298; s. VIII./IX.) tercia *(pars medicinae)* loica, hoc est rationabilis ..., ereusis *(v. comm. ed. p. 303).*

heus (eus) *interi. disyllabum: p.1005,2.4.* **1** *in allocutione i. q. eia, eho – he(da), holla, hallo:* RADBERT. Arsen. 1,11 p. 39,8 aiebat dicens: '-s tu! cur *eqs.*' p. 39,19 'an nescis, -s tu, nos qui sumus?' HROTSV. Pafn. 2,1 Pafnutius: -s, iuvenes, quid estis? :: iuvenes: urbicolae huius civitatis. WALTHARIUS 646 '-s! audi', dixit *Camalo,* 'amice!' PETR. DAM. epist. 72 p. 336,13 '-s', inquit *episcopus,* 'nonne tu es papa Benedictus?' UNIBOS 74,2 '-s, insensate compater, qua causa *eqs.*? HERBORD. Ott. 3,4 p. 156,7 '-s tu', inquit *sacerdos,* 'bone homo!' CONR. EBERB. exord. 2,15 l. 17 dixit *comes:* '-s *(OB,* heu *cett.),* venerabilis pater *Bernardus,* quid est, quod facere voluisti? *al.* **2** *age, ergo – auf, los, wohlan:* ABBO SANGERM. bell. 2,235 'eus!' clamant litui (gloss.: cornua). LIUTPR. antap. 2,26 l. 12 (vs.) pro dolor, heroes! -s mage, quod nunc subdere nostra volunt colla tributo. l. 16 sit furor – -s! – ardens. GESTA Apoll. 42 -s, age, responde! EGBERT. fec. rat. 1,1449 cede prior, lapis, -s! inquam *(sc. serpens). al.* **3** *ecce – siehe, nun (denn):* CARM. de Cass. 184 -s, athleta Dei, vigeas in culmine divi. RADBOD. carm. 6,39 -s, homo, dum causas rerum miraris oper-

[Pörnbacher]

tas, ne spernas *eqs.* FROUM. carm. 19,28 nobilis ante fuit noster conventus honore; -s, unde iste ruit. HELM. chron. 42 p. 85,5 '-s', inquit *sacerdos*, 'ego iuvenem . . . putabam aliquid esse, sed *eqs.*' EGBERT. fec. rat. 1,1309 '-s', inquit *lupus*, 'huius quam vasta est machina mundi.' **4** *per confusionem i. q. heu – ach, weh(e):* HROTSV. Gall. I 9,2 hostes: -s, rex Bradan, sperandae fortuna victoriae illudit nos. CHRON. reg. cont. a. 1214 p. 192,38 ne – -s! – in vacuum cucurrisset *magister*. CONR. EBERB. exord. 2,31 l. 48 heu, detestande peccator, -s *(O,* heu *p. corr. BV)*, execrande proditor castitatis. 5,1 l. 37 ⌞-s, -s⌟ *(OB;* heu, heu *cett.)* miser, quis *eqs.*? *al.*

***heuwa** *v.* *huba.

hex (exa) *numer.* (ἕξ) *gr. scriptum: l. 17. sex – sechs:* RHYTHM. 118,11,1 inde *(sc. a ruina Troiae)* anni numerantur ⌞exa <et> tetracosia⌟ (in marg.: CCCCVI; exketetracosia *ci. ed.*), donec *eqs.* HEIRIC. Germ. I 6 praef. 36 partes omnimodae digesta sorte refusae ΕΞΑ (gloss.: i. e. sex) quidem reparant. CARM. de temp. rat. 223 ex ordine haec *(sc. regulares kalendarum)* discerne: . . . exa, mia, tessera.

hexachordus, -a, -um. (*ἑξάχορδος; *cf. e. g.* δεκάχορδος) *sex chordas complectens – sechs Tonstufen umfassend: subst. neutr. i. q. sex chordarum, tonorum series – sechstöniger Tonbereich, 'Hexachord' (de re v. LexMusLat. II. p. 188):* HIER. MOR. mus. 13 p. 58,8 -um a sex *(sc. chordis)* . . . est appellatum.

hexa(e)meron (ex(s)a-), -i *n.* (ἑξαήμερον) *interdum indecl., e. g. l. 36.43. usu attrib.: l. 35. spatium illud sex dierum, quibus mundus creatus est, opus sex dierum – die sechs Tage der Schöpfung, das Sechstagewerk (spectat ad Vulg. gen. 1,1sqq.; cf. W. Berschin, Griechisch-lateinisches Mittelalter. 1980. p. 139):* **1** *proprie:* **a** *in univ.:* RUP. TUIT. off. 7,3 l. 70 haec *(sc. libri genesis)* . . . lectio iam a magnis . . . viris . . . exposita est, a quibus et vocatur -ameron, id est opus sex dierum. HEINR. AUGUST. planct. 548 respicit aetates opus exam-n subeuntes. ARNO REICHERSB. hex. exc. 2,27 (JBKlosterneuburg. N. F. 10. 1976. p. 86) de sensu exam-n hystorico. 3,23 (op. cit.) ut ad moralem sive allegoricam exameri speculationem . . . veniamus. *al.* **b** *in titulo libri (cf. l. 33):* CATAL. biblioth. A I 49 p. 248,24 (a. 821/22) de opusculis sancti Ambrosii: . . . exam-n, volumen I *(sim.* B III 16 exsam-n. *saepe).* HARIULF. chron. 3,3 p. 89,20 (chart. a. 831) exam-n eius *(s. Augustini)* contra Manichaeos. CATAL. biblioth. A I 16 p. 75,11 de exam-n *(sc. Bedae)* liber I. A III 31 p. 118,5 Walfridus in exam-n. B I 12 p. 94,19 exam-n Arnonis *(cf. l. 35).* ALBERT. M. summ. creat. I 3,7,1 p. 396ᵃ,6 dicit Basilius in -ameron, quod *eqs.* 4,72,1 p. 734ᵃ,9. HUGO TRIMB. registr. 405 composuit *Prudentius* . . . exam-n (examenon *G*) de mundi vetustate *(de hamartigenia; v. notam ed. p. 289). persaepe.* **2** *in imag.:* EKKEH. URAUG. chron. a. 1116 p. 252,7 concilii exam-n.

***hexagamus** (e-), -a, -um. (ἕξ *et* γάμος, *per analogiam ad* bigamus *sim. formatum) sextum matrimonium agens – zum sechsten Mal verheiratet: v. p. 979,43.*

***hexagonalis** (e-, exogan-), -e. (ἑξάγωνον) *per confusionem, ut vid., i. q. sextus – der sechste:* PAUL. FULD. Erh. 1,4 p. 11,7 (ed. Levison) cum . . . lustrum e-e (exoga- *3b*) . . . egressus est . . . Herhardus.

hexagonus (e-), -a, -um. (ἑξάγωνος) *sexangulus – sechseckig, 'hexagonal':* **1** *adi.:* THEODULF. carm. app. 4,4 cum radio . . . plagas metior *(sc. Geometrica)* e-as. VITA Athan. Neap. 1,15 quas *(turres)* . . . octogonas e-asque fecit *Belisarius.* ALFAN. premn. phys. 7,19 p. 78 non . . . potest *visus* . . . colligere . . . ⌞-as . . . figuras⌟ (*PG 40,645ᴬ* τὰ ἑξάγωνα . . . σχήματα). ALBERT. M. animal. 26,5 omnes *apes* . . . faciunt domos e-as et aequales. *al.* **2** *subst. masc. vel neutr. i. q. sexangulus – Sechseck:* **a** *gener.:* HRABAN. cruc. C 9,1 haec figura sanctae crucis per quattuor -os et per monadem inter medios positam omnes dies anni conplectitur. *al.* ANON. geom. I 4,17 e-us quater lateris multiplicationem expostulat. ALBERT. M. animal. 1,298 os quoddam, quod vocatur grandinosum et est e-um (*Avic. canon. 1,1,5,1,30* e-o simile) in exteriori pedis et habet angulos ad exterius. praedicam. 5,12 p. 267ᵃ,13 ut circulus vel pentagonum vel e-um. *saepius.* **b** *astrol. de aspectu:* HERM. CARINTH. essent. 1 p. 134,30 si non lucent *(sc. planetae)* nisi in parte, quam Sol videt, nec umquam vel ad e-um Solis perveniunt, quidnam est, quod in ipsa inferiore sui circuli parte . . . equaliter semper lucent *(v. notam ed. p. 282)*?

hexameter (e-), -tra, -trum. (ἑξάμετρος) *nom. sg.* -rus: ALDH. ad Acirc. 10 p. 82,15. 17. *t. t. gramm. et metr. i. q. sex metris, pedibus constans – sechsfüßig, 'hexametrisch':* **1** *adi.:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 83,1 qui sunt versus e-i (exametrici *G*) dactilici? qui tantum sex pedibus dactilicis constant praeter bella et facta heroum quodlibet aliud continentes. RHYTHM. 149,497 e-is reciprocare . . . versiculis. HERIG. Ursm.ᵗⁱᵗ. incipit vita . . . metro e-o composita. PURCH. Witig. praef. l. 30 sub e-is versibus. EPIST. Worm. I 43 p. 79,15 e-a . . . prolocutione. SIMON SITH. gest. 1,15 epigrammate. *persaepe. v. et vol. II. p. 358,6. III. p. 302,68. 1556,63. adde:* WANDALB. ad Otric. p. 570,40 quod *(carmen heroicum)* . . . e-o numero pedum constat. **2** *subst. masc. (neutr.: l. 21) i. q. versus -r – Hexameter:* WALAHFR. carm. 38,95 loquacibus usus e-is. WANDALB. ad Otric. p. 570,8 pentametrum et e-um per simplices pedes computamus. EBERH. ALEM. labor. 263 historias habet -um servitque querelae pentametrum. *saepe. v. et p. 352,1. vol. III. p. 3,5. 591,16. 692,50.*

***hexametricus** (e-), -a, -um. *t. t. gramm. et metr. i. q. hexameter – sechsfüßig, 'hexametrisch': v. l. 8.*

***hexapharmacum** (exafa-), *abl.* -o *n.* (ἑξαφάρμακον) *medicamentum ex sex partibus efficacibus compositum – Arznei aus sechs Wirkstoffen:* PAUL. AEGIN. cur. 260 exaf-o (*3,79,2* τῷ ἑξαφαρμάκῳ) utere.

hexas (e-), -adis *f. (m.: l. 32)* (ἑξάς) *gr. scriptum: l. 32. senarius (numerus), sexis – Sechszahl, die (Zahl) Sechs:* HEIRIC. Germ. I 6 praef. 1 expensas operis claudit pulcherrimus ΕΞΑΣ (gloss.: senarius). EUGEN. VULG. syll. 2 prol. p. 413,9 quod . . . partes eius *(sc. numeri duodenarii)* monas, dias, trias et tetras necnon et exas insunt, omnia mystice trafusa *(sic)* secretorum arcana responsant.

***hexastrophos** (e-) *adi.* (*ἑξάστροφος; *cf.* δίστροφος *sim.) t. t. gramm. et metr. i. q. sex versibus constans – aus sechs Versen bestehend, sechszeilig:* METELL. Quir. 28ᵗⁱᵗ. ode monocolos e-os (*[om. a]. item* 68ᵗⁱᵗ.). 40ᵗⁱᵗ. ode dicolos e-os (*item* 41ᵗⁱᵗ.).

hexasyllabus (e-), -a, -um. (ἑξασύλλαβος) *t. t. gramm. et metr. i. q. sex syllabas habens – sechssilbig: subst. masc. i. q. versus sex syllabas habens – sechssilbiger Vers:* WALAHFR. metr. 61 ⌞trisyllabi cum trisyllabis copulati sexaginta et quattuor -os efficiunt, quos *eqs.*⌟ (duplicatis trissyllabis cum trissyllabis LXIV e-i nascuntur O).

[hexatetracosii *v.* hex *et* *tetracosii.**]**

***hexatonus,** -i *m.* (ἕξ *et* τόνος) *t. t. mus. i. q. sexta – Sexte:* IOH. AEGID. mus. prol. 29 de . . . tetratoni, pentatoni sive diapente, -i . . . natura.

hexecontalithus (exac-, exc-, -ll-, -icus, -itos, exacolitus *sim.*), -i *m.* (ἑξηκοντάλιθος) *de quadam gemma varia:* MARB. RED. lap. 38 ᵗⁱᵗ. de exa-to (exa-co, exc-to *var. l.*). 538 exa-tos (exa-cus, exa-tus, exc-llitos *var. l.*) lapis ex re nomen adeptus, qui sexaginta modico gerit orbe colores. ARNOLD. SAXO flor. 3 p. 72,11sqq. exacolitus lapis est varius; . . . exa-tus lapis est ex sexaginta coloribus distinctus (*item* add. p. 391,14 exa-cus).

***hexicholus** (e-), -a, -um. (ἕξις *et* χόλος) *iracundus – jähzornig (usu subst.: l. 63):* ALBERT. M. eth. II 4,2,10 p. 312ᵇ,26 aliquando dicuntur *acrocholi* e-i ab ἕξις, quod est velocitas, et χόλος, quod est ira. p. 313ᵃ,30sqq. difficiles . . . isti dicuntur eo, quod aliquando habent superabundantias aliorum, e-i . . . et amari; velocis . . . irae sunt manifesti sicut e-i *eqs.*

***heyssessinus** *v.* *assassinus. **hi-** *v. et* i-.

hiacin- *v.* hyacin-. **hiades** *v.* hyades.

(hiam), hias, hiat, hiant *v.* 1. eo.

***hiator,** -oris *m.* *(cf. francog. vet.* hiier; *v. DEAF H. p. 468sqq. s. v.* hiier[1]; *cf. et DuC. s. v.) de operario in construenda via fort. i. q. silicarius – viell.: Pflasterer: v. vol. III. p. 541,16 (v. notam ed.).*

hiatus (i-, (h)ya-), -us *m.* *abl. sg.* -o: *p. 1007,45. c. gen. inhaerentiae: p. 1007,8.*

[Pörnbacher]

foramen, rima, caverna – Loch, Lücke, Kluft, Spalt, Riss: **1** *proprie (in imag.: l.17sqq.33.35):* **a** *in univ.:* POETA SAXO 4,48 nec, qua prorumperet . . . vis venti, patulos usquam reperiret -us. AGIUS vita Hath. 12 t e r r a e -um vidisse (ANNAL. Quedl. a. 1013 p. 540,7 -us t. patuit. *al.*). EGBERT. fec. rat. 1,264 de folle accipias obturans follis hyatum. RUD. TRUD. (?) gest. 9,20 quod *(monasterium)* ante annos multos combustum . . . ruinae -um prebebat. VITA Heinr. II. A 11 p. 281,6 hyatum (-um *var. l.*) vulneris . . . sanatione redintegravit *s. Benedictus (inde* VITA Meinw. 23 p. 29,5 -u vulneris . . . sanato. *sim.* LAMB. LEOD. Matth. I 1045 ceco . . . patebit *plaga* hyatu. *al.*). ANNAL. Scheftl. II a. 1259 civitas . . . per terre motum et maris -um submersa est. *saepe.* **b** *fossa – Graben:* LIGURINUS 7,530 hunc *(murum)* vasto precinxerat ager hyatu. **c** *abyssus, profundum – Tiefe, Schlund (in imag.):* PAULIN. AQUIL. c. Fel. 2,28 l. 16 quam periculosius duarum tibi grandi discissione voraginis -us patet fovearum. PETR. DAM. epist. 44 p. 12,5 in oblatrantis Caribdis -us (i- *V2*) incidimus. COD. Lauresh. 123[c] p. 392,2 a v a r i t i e sue pandit *archiepiscopus* -um (CHART. Mog. A II 573 p. 947,6. *sim.* EPIST. Meginh. 41 p. 244,21 ad explendos Romanę cupiditatis -us [hy- *var. l.*]. *al. cf. et p.1008, 8*). AMADEUS LAUS. hom. 8,94 quoties . . . hos *(sc. aliquos mare praesentis saeculi navigantes)* Scyllea vorago -u horribili mergeret, . . . nisi ˹stella maris˺ *(i. Dei mater)* . . . obstitisset. *al.* **d** *fauces, os (vulcani) – Krater, 'Mund':* ROD. GLAB. hist. 2,13 Vesuvus mons . . . solito multipliciore hyatu evomens . . . saxorum multitudinem. **e** *fenestella – Luke:* ABBO SANGERM. bell. 2,406 quam *(sagittam)* nauclerus in ascellam per navis iatum . . . accepit. **f** *os dolii – Spundloch:* EKKEH. IV. bened. I 43,46 flasco stat inflatus, nec erat prclusus -us. REIN. ALEM. phagifac. 266 in haustu ultra, quam liceat, tibi corripiatur -us. **g** *intervallum – Abstand (in imag.):* GERB. (?) astrolab. 6,2 ne nimio -u abigatur intentio. **h** *os (hians) – (offener) Mund (in imag.):* HILDEG. vit. mer. 1,65 l. 915 sordes . . . vitiorum ab -u perversitatis sue evomens *serpens antiquus. al.* CARM. Bur. 21,5,11 patentibus -bus avaris *(sc. ministrorum altaris). de actione i. q. oscitatio, rictus – das Aufsperren (des Mundes):* RUP. TUIT. trin. 41 l. 640 o quantos . . . -us oris et gutturis eius *(draconis).* ARCHIPOETA 2,55 cetus . . . more suo dans -um *(spectat ad Vulg. Ion. 2,11).* CONR. EBERB. exord. 3,15 l. 66 rabido . . . -u efferebatur *belua* in eum *(servum Dei)* quasi vivum devoratura. ALBERT. M. animal. 2,56 'quaedam animalia sunt magni oris' et iatus (*cf. p. 502[a],6* τὰ στόματα ἀνερρωγότα) et 'quaedam parvi'. 8,46 'aperit *crocodilus* os' magno hyato. *al.* **i** *apertio – Öffnung, das Aufmachen:* WALAHFR. hort. 168 inter utramque manum parvo fit parvus -u (gloss. L: apertione) exitus. ALBERT. M. animal. 1,460 'obviat ei *(spermati)* orificium interius matricis cum' iatu (*Avic. canon. 3,20,1,1* apertione) 'et forti attractione'. 1,560. **2** *meton.:* **a** *halitus, flatus – Hauch, Atem(zug):* VITA Lupi Trec. 8 (MG Mer. VII p. 300,3) in quo *(aegroto)* ˹-us frigidi (frigide *2a*) designabant˺ (-us f. alitus designabat *2c*, -us frigidus designabat *3*) robor extinctum. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,106 de culmine sedis corruit *princeps* et tumido suffocat verba palato; . . . ubi seclusę vocis percepit -um ac membris validus caput extulit atque tribunal insedit *eqs.* HILDEG. scivias 3,11 l. 292 destituuntur -us sibilorum diabolicarum artium. ALBERT. M. sent. 4,20 p. 831,32 paenitentia . . ., etsi in extremo vitae -u advenit, sanat. *al. suspirium – Seufzer:* LIBER revel. Rich. 106 p. 127,12 intulit unus *(sc. daemon)* cum magno hyatu: *'eqs.'* **b** *ventus – Wind:* WILBR. peregr. 1,22,20 longas eorum *(sc. clericorum)* barbas, que illorum pectora sicut quedam plenaria contegebant, multo -u vidimus laborare. **c** *haustus – Schluck:* YSENGRIMUS 5,1007 omnia non sorbent *praesules*, parco bachantur -u. **d** *facies – Angesicht:* ARNOLD. LUB. chron. 7,16 dux intuitus leonem fusilem . . . ait: quousque -um (hy- *var. l.*) vertis ad orientem? **3** *translate:* **a** *gener.:* **α** *in bonam partem i. q. votum, desiderium – Wunsch, Verlangen:* EPIST. Worm. I 21 p. 40,32 cum me huiusce *(sc. persuasionis)* coloris *(sc. dicendi)* -u non digner, restat, ut *eqs.* GISLEB. ELNON. inc. 3,11 os designatum *(sc. puellae mutae sanatae)* pandit rationis -um. GODEFR. VIT. Frid. 1024 digno monocrator yatu iussit, ut *eqs. al.* **β** *in malam partem i. q. cupiditas, aviditas – Begierde, Gier:* CARM. de Karolo et Leone 363 unius in casum multorum saevit -us. VITA Galli II 1803 ne me flamma vorax crudeli sumat hyatu in chaos inmensum demergens. CONR. HIRS. mund. cont. 127 ad incognita nobis quodam -u ceci appetitus anhelare. CHRON. Reinh. a. 1201 p. 565,12 de hoc suo tam tumultuoso hyatu . . . Lupoldus extorpuit. CONST. imp. II 424,3 avaricie sue *(sc. ecclesiae)* y-bus *(cf. et p.1007,19).* CARM. de Iuda 2,157 caro fert languoris hyatus *(spectat ad Vulg. Matth. 26,41). al. de morbo, passione (febrili ['Sucht']; cf. J. u. W. Grimm, Deutsches Wörterbuch. X/4. 1942. p. 866):* GODEFR. VIT. Frid. 677 qua *(sc. in monte Miato)* requiem capiunt, quos fervidus urget yatus. **b** *mus. de defectu:* HERM. AUGIENS. mus. p. 20,20 ut eum *(tonum)* ad suum -um complendum valeant *consonantiae* corrogare, omnes suas mensurabiles partes . . . properent comportare. Ps. ODO CLUN. mus. p. 268[a],6 ne . . . plures -us et extensiones vocum dissonantiam praestent. ARIBO mus. p. 34,6 cum -us diezeuxis, id est disiunctionis tetrachordorum, patribus nostris . . . canendi praetendisset offendicula, . . . interposuerunt trite synemmenon ad emendandum iubilationis defectum. **c** *gramm. de concursu vocalium ('Hiat'):* ERCHANB. gramm. p. 106,12 ad evitationem -us. EBERH. ALEM. labor. 825 quae sunt effugienda, vide: . . . crebrae concurrunt vocales, surgit -us. LUDOLF. summ. 3 p. 369,5 antiqui septem vicia solebant vitare, scilicet hyatum, ut 'carmina amara' *eqs.* CONR. MUR. summ. p. 55,14sqq. quintum *(sc. vitium dictaminis)* est hyatus vocalium similium vel dissimilium *eqs. al.*

[hibeos *v.* hibiscum.**]**

hibernalis (hyb-), -e. *ad hiemem pertinens, hiemalis – winterlich, Winter-:* WILLIB. Bonif. 5 p. 19,12 cum . . . -e iam tempus praeteriret et calor estatis candesceret. ADO VIENN. chron. (MGScript. II p. 318,14) Drogo . . . defungitur hy-i tempore. PAUL. BERNR. Greg. 52 vir . . . ille . . . algore -is noctis afflictum allatis calefecit pellibus. *al. usu subst.:* HUGEB. Willib. 3 p. 92,4 dum ille gelidus . . . hiemps transiendo preteriit -aque (-eque *p. corr. 2. 3;* vernaleque *4. 4a.b; cf. E. Gottschaller, Hugeburc von Heidenheim. 1973. p. 27; aliter nota ed.*) iam incumbendo instaret germen.

***hibernaticus** (ive-, yve-, -agius *sim.*), -a, -um. **1** *adi. i. q. ad hiemem pertinens, hiemalis – winterlich, Winter-:* REGISTR. Prum. 45 p. 202,1 fimant de illorum fimum iornalem dimidium ad -am sationem ad sigulum seminandum. **2** *subst. neutr. i. q. frumentum hibernum – Wintergetreide (cf. D. Vitali, Mit dem Latein am Ende? 2007. p. 508):* REGISTR. Foss. I 1 arant *mansi* ad iv-um unusquisque perticas IV *(sim.* 2. 3. *al.).* REGISTR. Elnon. 2 de his *(terrae arabilis bunariis)* seminantur ad -um bunaria V de modiis XX *(sim.* 3. *al.).* TRAD. Altaerip. 213,4 pro annuo censu unius modii de hiv-gio (*inde* CHART. Altaerip. 16 p. 355,39 de hiv-gio [*sim.* 23]). GISLEB. MONT. chron. 16 canonici . . . habent quoquo anno a maiore ecclesia . . . quatuor modios yv-gii pro missa, que *eqs.* 249 p. 324,21 ut . . . habeat *sacerdos* XV modios segetis, medietatem . . . iv-gii et medietatem avene (*item* 251 p. 326,17).

***hibernicus** (yb-), -a, -um. *ad hiemem pertinens, hiemalis – winterlich, Winter-:* CARM. var. Walther 1,66,1 estas: o furor y-e, stridor glacialis!

hiberno (inve-), -are. *hiemem agere, hiemare – überwintern, den Winter verbringen:* ALCUIN. epist. 50 de hiemali mansione, in quo palatio . . . -are dispositum habeat *rex.* ANNAL. regni Franc. a. 797 p. 102,1 ad -andum (a. 818 p. 149,6 [hiemandum *var. l.*]). a. 814 p. 140,10. *al. c. sensu (com)manendi (in imag. de s. Otmaro sepulto):* EKKEH. IV. bened. I 43,60 hic flos virtutis Suevis inv-at acutis.

hibernus (i-, hyb-, (h)ive-), -a, -um. *confunditur c.* vernus: *p.1009,1.2.5.10.* **1** *adi. i. q. ad hiemem pertinens, hiemalis – winterlich, Winter-:* **a** *in univ.:* WANDALB. mens. 336 -o terras urente rigore. POETA SAXO 3,353 indigenas . . . dare compulit ipsis *(populis)* -as sedes. 3,631 -a quies. VITA Adalb. Prag. 14 -i (hy- *var. l.*) maris inconstantia. ARS med. 8 p. 431,39 hiv-um aequinoctium. *al.* **b** *iunctura* tempus -um *sim. i. q. hiems – Winter:* ANNAL. Petav. a. 784 (MGScript. I p.

[Pörnbacher]

17,13) eodem anno v-i *(codd.,* inverni *ci. ed.)* temporis. a. 786 (p. 17,19) ⌞in v-is (invernis *ed.*) temporis⌟ (v-o tempore *var. l.*) perrexit domnus rex . . . in Italiam. WANDALB. mens. 298 tempus . . . -um. POETA SAXO 1,130 temporis -i. 2,128 -as . . . horas. ARS med. 8 p. 431,37 annus . . . exordium habet a v-o tempore. *al.* **2** *subst.:* **a** *masc. et neutr. i. q. hiems – Winter:* SERMO de sacril. 17 qui in mense Februario -um credit expellere. ORD. Rom. 18,9 omne, sive estate sit sive -um, tempore. 19 tempore -i (ANNAL. Fuld. II a. 841 p. 33,1). ANNAL. Lauresh. a. 709 vernus (iv-us *CA [cf. ed. E. Katz p. 28]*) durus et deficiens fructus. a. 764 -us grandis et durus (*sim.* ANNAL. Hild. a. 975 -us fuit longus, durus et siccus). ANNAL. Alam. a. 797 Karolus rex . . . ibi *(sc. in Saxonia)* resedit i-um (-um *rec. B*) totum. *al.* **b** *neutr. plur. i. q. castra -a – Winterquartier:* ANNAL. Einh. a. 763 dimisso in -a exercitu *(sim.* a. 767. a. 782 p. 65,5. *al.). v. et p. 905,39.*

hibiscum (viscum, vissum *[cf. ThLL. VI/3. p. 2691,26sqq.]*, eb-, (a)evi-, i-, ivi- *sim.*), -i *n. vel* **hibiscus** (evi- *sim.*), -i *m.* (-a, -ae *f. [cf. Ahd. Wb. IV. p. 1441]: l.31.33.37. al.)* (ἰβίσκος) *script. et form.:* cius- *vel* cois- (*ni leg.* iuis-): *l.35.36.* ivis *(cf. ThLL. VI/3. p. 2691,19): l.32.* -cha: *l.33.34.37.* ?hibeos: ANTIDOT. Bamb. 34. *sg.: gen.* -u: *l.33. adde* ANTIDOT. Augiens. p. 61,38. *al. indecl.* -o: *l.30. adde* ANTIDOT. Sangall. p. 99,12. *al.*

althaea, malva (agrestis) – Eibisch, Hibiskus (Althaea officinalis L.; cf. André, Lex. bot. p. 161sq. et Plantes. p. 123): **1** *usu pharm.:* ANON. herm. p. 97,5 altea, id est ev-us. RECEPT. Lauresh. 1,6 unguentum dialtea . . . recipit hec: i-i radices *eqs. (item* ANTIDOT. Bamb. app. p. 39,21 ev-i. ANTIDOT. Glasg. p. 124,17 evissi. *al.).* 2,232 absencio, i-o (ebco *cod.*), malvas . . . quoquis. 4,63 ev-e sucus. FRAGM. mul. II 35 radices de ivis (aev-o III 65) multidudinem *(sic) eqs.* ANTIDOT. Augiens. p. 59,5 viscu unc. VI *eqs.* HILDEG. phys. 1,142 i-ha calida est; . . . qui febres habet, . . . i-ham in aceto tundat *eqs.* TRACT. de aegr. cur. p. 88,25 accipe ciusci, i. altee, radices (*sim.* p. 286,44. 308,3). p. 381,13 recipe co-um, id est bimalvam, malvam *eqs.* CHIRURG. Sudhoff II p. 434 de althea, id est de iv-a (iv-ha *p. corr.*), dimidiam marcam. *saepe. v. et vol. I. p. 516,18sqq. in lusu verborum:* ODO MAGD. herb. 368 hanc ipsam *(althaeam)* dicunt ev-um, quod quasi visco illius radix contrita madere videtur. **2** *in poesi:* AMARC. serm. 2,531 ut fungus surgit vel -us. CARM. de Rob. 38 conlige nobiscum vernos flores et -um. *cf.* malvaviscus. *Pörnbacher*

***hiblifluus** *v.* *hyblifluus. **hibrida** *v.* hybrida.

1. hic, haec, hoc *pron. demonstrativum.*

Caput primum: **I** *script.:* **A** *iunctim:* deo: *p.1012, 68.* nihilorum: *p.1014,2.* non-hoc: *p.1012,40.* posthaec: *p. 1016,18.* **B** *in script. secreta* hsecdc (*i.* hec): HUGEB. Willib. subscr. *(cf. B. Bischoff, StMBCO 1931. 49. p. 387sq.).*

II *form.:* **A** *formae simplices:* **1** *sing.:* **a** *masc.:* **α** *nom.:* [híc: VITA Heinr. IV. p. 37,21 *(ni spectat ad adv.).*] hi: WALTHARIUS 837 *(var. l.).* **β** *gen. (generis communis):* uius: *p. 1012,61. adde* CHRON. Fred. 4,64 p. 152,19. DIPL. Heinr. II. 299 p. 369,26. *al.* uihus: *p.1012,67.* hius: LEX Baiuv. 10,9 *(var. l.).* 10,11 *(var. l.).* hiuus: *p. 1019,10.* ?hii: FORM. Sal. Merk. 44 (hii testamenti . . . auctoritas; *an leg.* haec? *v. notam ed.*). huis: WALAHFR. hort. 173 *(a. corr. K).* **γ** *dat. (generis communis):* hic: *p.1013,50.* hoc: DIPL. Ludow. Germ. 26 p. 32,27 *(an abl.?).* huius: *p.1012,70.* huuic: *p.1012,36.* **δ** *acc.* unc: WALTHARIUS 914 *(var. l.).* 1228 *(var. l.).* **b** *fem.:* **α** *nom.:* anc: *p.1012,15.* ec: *p.1012,37. adde* CHART. Sangall. A 6. hec: *p. 1014,60. adde* POETA SAXO 2,171. THIETM. chron. 2,41. *al.* hęc: *passim, e. g.* CHART. Rhen. med. I 8 p. 10,29. FROUM. carm. 7,9. haaec: TRAD. Patav. 33ª p. 29,17. **β** *acc.:* anc: ALDH. virg. II 2671 *(a. corr.).* FORM. Andec. 22 p. 11,28. CONC. Merov. p. 219,19. anch: CHART. Sangall. A 397. ach: CHART. Sangall. A 397. hęc: DIPL. Otton. I. 111 p. 195,8. hac: *p.1016,67.* haec: ARBEO Emm. 12 p. 44,2 (hanc *var. l.*). LEX Ribv. 77 (hanc *var. l.*). han: DIPL. Karoli III. 37 p. 64,13. **γ** *abl.:* ac: *passim, e. g. p.1012,56.* ác: *p.1012,57.* ha: EINH. Karol. 33 p. 38,13 (testam.) *(var. l.).* **c** *neutr.:* **α** oc: VITA Sigir. 23 (MGMer. IV p. 619,35). **β** *acc.:* oc: *p. 1013,72. adde* FORM. Arvern. 1ª. FORM. Sal. Merk. 28 p. 252,14 *(?*coc *a. corr.; v. notam ed.). al.* os: *p.1012,50.* ho: *p.1014,10.* **γ** *abl.:* huic: WILLIB. Bonif. 5 p. 24,17 (hoc *var. l.*). ?CHART. Mog. B 70 p. 73,37. *al.* ho: *p.1012,34.* **2** *plur.:* **a** *masc.:* **α** *nom.:* hii: *passim, e. g. p. 1014, 39. adde* CHRON. Fred. 1,5 p. 21,10. THIETM. chron. 2,7; *in ligatura* hy: *p. 1014,22.* his: PASS. Leod. 23 (MGMer. V p. 305,5) (hi, hii *var. l.; item* 27 [p. 308,1]). **β** *dat.* hiis: RUOTG. Brun. 32. **γ** *acc.:* os: FORM. Marculfi 1,17 l. 6 (hos *var. l.; item* 1,33 l. 6. 2,9 l. 2. 2,35). FORM. Senon. I 7. 8. 33. hus: DIPL. Merov. I 137 p. 347,41 (*item* 138. *sim.* 170). **δ** *abl.:* is (*ni subest* iis): ACTA reg. Burgund. 39 p. 155,25. EPIST. Teg. II 176 p. 207,34. hiis: *passim, e. g.* THIETM. chron. 2,11. ?hic: ARBEO Corb. 17 p. 207,3 (his *ed. Brunhölzl p. 114,33*). **b** *fem.:* **α** *nom.:* ae: *p.1012,35.* aec: EPIST. pont. Rom. sel. I 2 p. 19,36. hee: *p.1014,20. adde* WIDUK. gest. 3,18 p. 114,12 *(var. l.).* hęę: THIETM. chron. 2,25. 7,55 p. 468,16. hęe: THIETM. chron. 8,13 p. 508,25. hęę: *p. 1016,11.* haec: ALDH. ad Acirc. 131 p. 178,18 (hęc, hae *var. l.*). PIRMIN. scar. 27 p. 62,27 (he *var. l.*). DIPL. Otton. II. 84. **β** *gen.* arum: *p.1013,14.* **γ** *acc.:* as: FORM. Senon. I app. 3. FORM. Sal. Bign. 23. 24. LIBELL. prec. Paris. 1 praef. hâs: TRAD. Frising. 671 p. 566,8 (har *a. corr.*). **δ** *abl.* hiis: *p.1012, 14. adde* ARBEO Emm. 3 p. 31,19 *(var. l.).* THIETM. chron. 8,2. DIPL. Heinr. IV. 112 p. 148,2 (*inde* 113 p. 149,30). *persaepe.* **c** *neutr.:* **α** *nom.:* hec: ANTIDOT. Lond. p. 19,28. HRABAN. epist. 8 p. 393,27 *(var. l.).* 46 p. 500,34. hęc: *passim, e. g.* HRABAN. epist. 11 p. 398,8. TRAD. Frising. 1315dª. he: WIDUK. gest. 2,24 *(var. l.).* ?hic: TRAD. Ratisb. 51 *(ni subest adv.).* **β** *acc.:* ec: *p. 1017,55. adde* LEX Alam. 21 *(var. l.).* hec: *passim, e. g.* CONC. Karol. A 16A,6. THIETM. chron. 4,66. hęc: *passim, e. g.* HRABAN. epist. 41 p. 480,2. OTLOH. vis. 5 p. 63,4. hae: *p. 1014,17.* haet: LEX Baiuv. 14,17 *(var. l.).* **γ** *abl.* hiis: THEGAN. Ludow. 9 *(var. l.).* RIMB. Anscar. 33 p. 64,25 *(var. l.).* THIETM. chron. 1,13 p. 20,4. *al.*

B *formae compositae:* **1** *sing.:* **a** *masc.:* **α** *nom.:* hicce: *p.1014,6.1018,13.55. al.* hiccae: *p.1014,5.* hiccine: *p.1012,22. adde* LAMB. WAT. annal. a. 1158 p. 531,44. **β** *gen. (generis communis)* huiusce: *p. 1012,30* (huiuscae *var. l.*). *p. 1014,14. adde* VITA Sollemn. 6 (MGMer. VII p. 316,8). DIPL. Ludow. Germ. 26 p. 32,23. HROTSV. Pel. 25. *al.* **γ** *acc.* huncce: *p. 1012,21.* **b** *fem.:* **α** *nom.:* haeccine: *p. 1014,15. 16.* hęcque: TRAD. Ratisb. 3 *(ni subest* -que *encliticum).* **β** *acc.:* hancce: *p.1012,29.* hancmet: *p. 1014,19.* **γ** *abl.* hacce: *p. 1012,46.* **c** *neutr.:* **α** *nom.:* hocce: PASS. Ursulae 19 p. 154,26 (hoc *var. l.*). hoccine: *p.1014,7.8.* **β** *acc.:* hocce: *p. 1013,48.1014,13. al.* hoccine: *p.1014,48.* **2** *plur.:* **a** *fem. abl.* hisce: METELL. exp. Hieros. 4,413. **b** *neutr.:* **α** *nom.:* haeccine: MEGINH. BAMB. fid. 1 p. 256,16. haecine: *p.1015, 2. adde* EINH. epist. ad Lup. p. 9,32. **β** *acc.* haecine: *p.1012, 29. adde* ALDH. ad Acirc. 139 p. 192,31 (haec in exempla *codd.*). **γ** *abl.* hisce: WALAHFR. carm. 5,77. RIMB. Anscar. 2 p. 21,9 *(var. l.).* METELL. exp. Hieros. 3,389.

III *struct.:* **A** *soloecismi (exempla paucissima):* **1** *confunduntur genera (et numeri: l.60):* VITA Galli I 6 hęc fuit primum signum. CHART. Sangall. A 9 hunc (*ni leg.* hanc) cartola *(ter).* VITA Goar. 7 p. 418,7 propter hoc causa, ut *eqs.* TRAD. Frising. 105ª per haec testes. 522 p. 447,34 ipse census hoc est: *eqs.* THANGM. Bernw. 32 immensa multitudo . . .; hos concivit Sophya *(constr. ad sensum). persaepe.* **2** *confunduntur numeri (et genera: l.63.64):* CHART. Rhen. med. I 8 p. 11,10sq. (a. 720) hoc sunt villas nostras *eqs.*; hoc sunt sessi cum *eqs. (sim.* CHART. Fuld. B 55 p. 91,21 de alia vinea hoc sunt fines *eqs. al.).* TRAD. Frising. 36 p. 64,14 sit haec omnia in potestate *eqs. persaepe.* **3** *confunduntur casus (et numeri: l.67):* VITA Desid. Vienn. 1 hac *(sic?)* victorias. FORM. Marculfi 1,2 l. 22 ut huic series debuit plenius declarare. TRAD. Frising. 8 p. 35,21 contra haec donationem (*sim.* 9b haec donatione scripsi. *al.* TRAD. Patav. 10 haec nomina testium hanc donationis signum). 31 p. 59,12 in hunc mundo. ALCUIN. Ved. 4 (MGMer. III p. 419,3) huic (hoc *var. l.*) praesenti miraculo in fidem . . . confor-

[Fiedler]

tatus *rex*. FORM. Sal. Merk. 16 p. 247,33 contra hac parem suum. *persaepe.* **B** *postponitur passim, e. g.* TRAD. Patav. 2. ANNAL. Xant. a. 867 p. 24,17. THIETM. chron. 2,39. **C** *pendet gen. partitivus vel explicativus ex pron. loco vocis simplicis:* ARBEO Emm. 35 p. 79,25. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,155. *v. et p.1013,24sqq.*

IV *metr. et prosod.:* **A** *de formis: masc. nom. sg.:* hīc: METELL. exp. Hieros. 1,286. *al.* RAPULARIUS 255. hĭc: AGIUS epic. Hath. 600. METELL. exp. Hieros. 1,337. RAPULARIUS 417. *al. neutr.: nom. sg.* hōc: ALCUIN. carm. 1,378. METELL. exp. Hieros. 3,607. 658. *acc. sg.:* METELL. exp. Hieros. 5,329. *al.* WILLETR. Sus. prol. 14. *monosyll. (in synaeresi):* huic: *p.1018,27. adde* POETA SAXO 1,273. WALTHARIUS 60. THEOD. TREV. Liutr. 24,1. THIETM. chron. 2 prol. 4. METELL. peripar. 2,5. 6,36. MART. VALER. buc. 4,78. *al.* hii: METELL. exp. Hieros. 2,226 *(an* hĭĭ*?).* 5,135. 6,445. LAMB. LEOD. Matth. I 1777. hiis: THIETM. chron. 6 prol. 14. ERINH. Heimer. 207. CHRON. rhythm. Col. 5,14. 46. heę: METELL. exp. Hieros. 4,43 *(pro* has; *v. notam ed. p. 157). bisyll.* hŭic: WALTHARIUS 36. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,212. THEOD. TREV. Liutr. 75,1. 92,1. **B** *de aspiratione (h littera consonans):* ALDH. ad Acirc. 11 praef. 25. virg. II 2899. CARM. de Nyn. 165. GODESC. SAXO carm. 93. POETA SAXO 2,160. TRACT. Micon. prol. 2 (MGPoet. IV p. 932). INVENT. Quint. I 49 (MGPoet. IV p. 993). II 61 (p. 998). *saepe.*

V *confunditur c.:* ac: WALTHARIUS 27 *(a. corr.).* ex: TRAD. Lunaelac. 87 (*cod. pro* hec). WALAHFR. Wett. 334 (*var. l. pro* hac). hic *(adv.):* CAND. FULD. Eigil. II 24,11 *(var. l. pro* his, hīc *Becht-Jördens).* hinc (*pro* huic): WANDALB. mens. 80 *(var. l.).* WALTHARIUS 1018 *(var. l.). saepe.* huc: HRABAN. epist. 11 p. 398,11 (*a. corr. pro* hoc). WALTHARIUS 497 (*var. l. pro* hic). ille (illis): ARBEO Emm. 23 p. 58,12 (*var. l. pro* his). is: *passim, e. g. frequentatur a* THIETM. chron. *fort. huc spectant: p.1010,5.12.16.17.18.23.34.* nam: WIPO gest. 39 p. 59,32 (*var. l. pro* hanc). nunc: WALTHARIUS 720 (*a. corr. pro* hunc). qui (cuius): ALDH. virg. II 877 (*var. l. pro* huius). CHRON. Salern. 54 p. 55,14 (cuius *ed.,* huius *cod.*). quod: THEGAN. Ludow. 20 p. 206,1 (*var. l. pro* hoc). sic: ALDH. virg. II 1380 (*var. l. pro* hic). tunc: ALDH. virg. II 835 (*a. corr. pro* hunc). LEX Alam. 57,5 (*var. l. pro* hoc). WALTHARIUS 939 (*var. l. pro* hunc). 1228 (*a. corr. pro* hunc). ut: LEX Baiuv. 1,1 (*var. l. pro* hoc).

Caput secundum: ὅδε, οὗτος – *dieser (hier):* **I** *mera vi demonstrativum, i.* δεικτικόν: **A** *usu pron.:* **1** *exempla praesertim usum gramm. illustrantia:* **a** *spectat ad I. personam:* TRAD. Frising. 1 p. 27,25 (a. 744) hereditas mea haec. HRABAN. epist. 20 p. 426,13 hoc opus meum *(sim.* RUOTG. Brun. prol. p. 2,19. *al.).* WALAHFR. carm. 25,4 quam *(fidem)* vobis *(sc. imperatori)* servare diu . . . hanc animam *(i. me)* veluti nitar ad usque obitum (*sim.* CAND. FULD. Eigil. II 11,17 nec terruit hoc cor *[i. me]* horridus iste *[sc. muneris abbatis]* labor). GERH. AUGUST. Udalr. 1,26 l. 37 quando anima mea derelictura est hoc corpus. OTTO FRISING. gest. 2,30 p. 137,9 qualiter . . . robur ab hac nostra urbe translatum sit ad . . . urbem regiam. *persaepe. v. et p.1015,5.* **b** *spectat ad II. personam:* CAND. FULD. Eigil. I 9 p. 227,9 in hac electione vestra *(sc. fratrum)* . . . vigilate. HRABAN. epist. 42 p. 487,20 vide, frater, ne hac licentia tua in predicando offendiculum fiat infirmis. WALAHFR. (?) carm. 83,9,1 hic topus vester *(sc. ss. Sergi et Bachi)* vocitatur Alba Civitas. AGIUS epic. Hath. 212 fomentum . . . liquet esse doloris hos vestros *(sc. sororum)* fletus *eqs.* VITA Heinr. IV. p. 36,6 rex bone, . . . supernam iram in hac sorte tua recognosce! *saepe.* **c** *spectat ad III. personam:* ARBEO Corb. 15 p. 204,8 se nequaquam recedere ab huius tramitis perfectione professus est. Emm. 5 p. 34,23 ut . . . abbas huius *(i. Theotonis loquentis)* provintiae cenubiis . . . proles cupare non recusaret. CASUS Petrish. 1,41 cum . . . responderent *habitatores*, hos *(i. se)* esse suos *(i. eius, sc. comitis)* homines et . . . advenisse, ut *eqs. saepe.* **d** *loco pron.* ille *de temporibus remotioribus ('damalig'):* ARBEO Emm. 35 p. 78,12 qui *(episcopus)* in his diebus urbis Radaspone regebat pontificatum. TRAD. Frising. 183 p. 174,20 ante hos annos *(i. tunc; sim.* OTTO FRISING. gest. 1,48 p. 67,34 fuit illis in diebus in Aquitania . . . episcopus; . . . hic . . . noviter . . . ante hos dies ad culmen pontificale . . . sublimatus fuerat. *al.).* HRABAN. carm. 26,6 concedat *Deus* . . . tui *(sc. Samuelis presbyteri)* omonimi meritum . . ., exstitit ut templi typici hic *(i. Samuel biblicus)* servitor. *al.* **e** *loco pron.* iste *demonstrat ea, quae remotiora sunt ('der dort'):* ARBEO Corb. 37 agentes *Longobardi* viri Dei hoc nequaquam fuisse corpus (*item* GERH. AUGUST. Udalr. 1,11 melius mihi placet istud . . . cavallum habere quam librum, cum quo *eqs.*; . . . utile tibi *[sc. spoliatori]* forte fuisset, si manus tua hunc librum . . . non tetigisset). **2** *exempla praesertim contextum vel notiones illustrantia:* **a** *in univ.:* WILLIB. Bonif. praef. p. 4,8 adgrediar opus . . . profuturum legentibus praebens exemplum, dum hiis (his *var. l.*) quisque instruitur formulis. FORM. Senon. II 12 anc nostra consensio. EINH. Karol. 31 p. 35,25 sub hoc conditorio situm est corpus Karoli Magni *(sim.* WALAHFR. carm. 42,7. FROUM. carm. 3,1. *al.).* WALTHARIUS 575 o senior, desiste lacessere bello hunc hominem! WIDUK. gest. 2,1 p. 66,6 accipe *(sc. rex)* . . . hunc (hoc *var. l.*) gladium, quo *eqs.* (*sim.* 3,69 p. 145,17). ECBASIS capt. 128 huncce locum petii *(sc. vitulus).* METELL. exp. Hieros. 4,798 hiccine Francorum fuerat cetus miserorum, quos *eqs.? persaepe. v. et p.1014,44.* **b** *de eo, qui praesens est, de quo quis loquitur sim. ('vorliegend, in Rede stehend, mich, uns beschäftigend, mein, unser'):* **α** *gener.:* WILLIB. Bonif. 5 p. 24,17 accito . . . huic (hoc *var. l.*) Dei famulo (*ni subest dat. commodi; cf. antea:* qui tanto praeesse potuisset populo). ABBO SANGERM. bell. prol. p. 77,7 tibi *(sc. fratri Gozlino)* hancce dirigi pagellam. p. 78,15 suggessit haecine mihi facultas. FORTOLF. rhythmimach. 110 ad opus . . . huiusce (huiuscae *var. l.*) scientiae construenda est tabula quadrata. *persaepe.* **β** *publ. et iur.:* TRAD. Frising. 3 (a. 748/50) siquis contra hanc donationis cartulę venire temptaverit. LEX Baiuv. 9,6 si fuerit *fur* occisus, nulla ex hoc (ho *var. l.*) homicidii (homicidio *var. l.*) querella nascatur. FORM. Senon. II 16 ut ae littere firmiorem obteneant dignitatem. DIPL. Ludow. Germ. 71 huuic decreto . . . contradicere. TRAD. Frising. 1066 ut ec commutatio firmior . . . habeatur. *persaepe.* **γ** *philos.:* ALBERT. M. div. nom. 5,8 p. 308,35 in his, quae absoluta sunt, non potest dici aliquid esse hoc respectu huius et non-hoc respectu alterius *(cf. PG 3,824*^{A} καὶ γὰρ οὐ τόδε μὲν ἔστι, τόδε δὲ οὐκ ἔστιν *eqs.). abund.:* CHART. Fuld. B 18 p. 36,20 (a. 752) presens donatio hec *(sim.* 22 p. 45,3. *ibid. al.).* **c** *vi temporali ('heutig, jetzt anwesend, jetzig, gegenwärtig, mein, unser'):* EIGIL Sturm. 12 p. 143,12 quidquid ⌊in hac die⌋ (hodie *rec. EPB*) proprium . . . videor *(sc. rex)* habere *(sim.* CAND. FULD. Eigil. II 17,85 hacce die nos, Christe . . ., dignare tueri. GERH. AUGUST. Udalr. 1,28 l. 23 his diebus. OTTO FRSING. gest. 1,60 p. 86,10. *al.).* WALAHFR. imag. Tetr. 50 pro temporis huius pace *(sim.* DIPL. Otton. I. 340 p. 465,26 iammante os tempus venit . . . Rainerius diaconus . . . in . . . meo episcopio. *al.).* BERTH. chron. B a. 1079 p. 364,15 dum nihil aliud h a c v i c e . . . fieri . . . arbitraretur *rex* (OTTO FRISING. gest. 1,47 p. 65,3. *al.). persaepe.* **d** *vi locali (saepe i. q. terrenus, caducus – hiesig, irdisch, diesseitig, vergänglich, e. g. l.62):* **α** *spectat ad vitam humanam:* FORM. Marculfi 1,5 l. 16 ab ac (hac *var. l.*) l u c e migrasse (TRAD. Frising. 93 ab ác. OTTO FRISING. gest. 2,1. *persaepe*). WILLIB. Bonif. 1 p. 7,15 quae huius mundi sunt *(sim.* POETA SAXO 2,129 hunc . . . redemptor salvavit mundum. *persaepe).* ARBEO Corb. 7 sicut huius vitae norma declarat *(sim.* FORM. epist. IV 1 post transitum uius vite. THANGM. Bernw. 57 [vs.] felix hanc vitam mutat in angelicam. *persaepe).* Emm. 25 p. 64,6 anima exuta huius exilii nexibus *(sim.* WETT. GALL. 28 p. 271,36 Eustasius hoc aerumnosum exilium dereliquit. THIETM. chron. 2,18. *al.).* HUGEB. Wynneb. 9 p. 113,39 diem novissimum . . . in hoc seculo perducentes *(sc. fratres; sim.* FORM. epist. 4 p. 527,5 post excursum labentis seculi uihus. *persaepe).* THIETM. chron. 4,26 p. 162,32 transivit *Arnulfus* ⌊de hoc⌋ (deo *B*) carcere ad indeficiens lumen. **β** *usu vario:* ARBEO Corb. 40 sicut huius urbis forma declarit. *ibid.:* huius episcopatui praeesse *(in struct. contam.).* WALAHFR. Wett. 729 instruimus . . . cunctos, quos haec Germania gignit. carm. 87,3 mole sub

[Fiedler]

hac terrae . . . praesulis . . . membra iacent *(in epitaphio)*. HRABAN. epist. 42 p. 487,18 quale scandalum . . . opinio . . . in hoc populo generarit. WALTHARIUS 561 hac coram porta verbum modo iacto superbum. WIDUK. gest. 1,3 novimus Saxones his regionibus navibus advectos. *persaepe.* γ *abund.:* HUGEB. Wynneb. 2 p. 107,16 presentis vitae huius falsis divitiarum florere prosperibus (*sim.* HRABAN. epist. 11 p. 398,30). 9 p. 113,36 Dominus servum suum . . . de temporalis vitae huius laboribus ad aeterne retributionis mercede perducere . . . volebat. WETT. Gall. prol. 2 oceanus . . . gyrat haec terrestria regna. HRABAN. carm. 37,30 non te conturbet . . . inconstantia . . . haec mundana . . . gurgitibus variis. *al.*

B *usu subst. (saepe ellipt., e. g. l.18.22):* **1** *in univ.:* COD. Karol. 24 p. 529,17 praeceptum . . . per arum *(sc. litterarum)* latorem direximus eximietati vestrae *(sc. regis)* deportandum. RHYTHM. 86,5,2 nec minoris gloriae structor dignus habebitur . . . suo hoc *(sc. opus)* complens opere *(v. notam ed.)*. DIPL. Otton. III. 202 p. 612,3 ab hac *(sc. hora)* in futurum (*sim.* p. 612,15 ab hoc *[sc. momento]* in futurum). THIETM. chron. 4,26 p. 162,22 prepositus est hiis de capella regis Arnulfus et . . . ordinatur. *al. v. et p.1014,3. adde:* HRABAN. epist. 37 p. 472,32 Domini misericordiam imploro, quatinus hoc *(sc. opus dedicatum e contextu supplendum)* . . . ad salubrem finem pervenire concedat. **2** *neutr. c. gen. partitivo vel explicativo loco vocis simplicis:* WIDUK. gest. 1,22 p. 33,8 (rec. A) hoc responsi accepit *faber*, quia *eqs.* (*sim.* 3,68 p. 143,11). DIPL. Otton. II. 306 p. 363,7 cum hoc iuris . . . apud reges . . . velut egregium extaret ecclesias Dei roborare *eqs.* BERTH. chron. B a. 1080 p. 378,19 maxima vis algoris nec non ad hoc pugne recentis precipui labores omnes . . . confectos . . . exacerbaverant. *al. fort. huc spectat: p.1012,34.*

II *anaphoricum (de eo, qui notus, iam dictus est sim.; 'der bekannte, genannte' sim.):* **A** *exempla praesertim usum gramm. illustrantia:* **1** *in struct. abl. absol.:* ARBEO Corb. 16 p. 205,21 hoc facto *eqs. (sim.* THEGAN. Ludow. 9 hoc facto [his ita gestis, hiis ita peractis *var. l.*]. POETA SAXO 1,78. *al.)*. CONC. Karol. A 16B p. 105,8 hoc peracto concilio. HRABAN. epist. 28 p. 443,22 his . . . omnibus consideratis unum opusculum condere disposui (*sim.* 29 p. 447,23). AGIUS comput. 8,1 hac *(pagina)* . . . percursa nunc de quarta . . . dicam. GERH. AUGUST. Udalr. 1,14 l. 32 his praeparationibus exequiarum . . . perpetratis *eqs. persaepe.* **2** *c. enunt.:* **a** *rel.:* WILLIB. Bonif. praef. p. 2,16 quod . . . revelare potuistis *(sc. coepiscopi)*, hoc mihi velut ignaro inponere *(sc. decrevit sanctitas vestra)*. WALAHFR. carm. 37,8 quidquid . . . possum facto . . ., corde fideque, hoc totum vestro *(sc. comitis)* mancipo servitio (*sim.* RUOTG. Brun. 38 p. 40,28). 79,6 si quid in hoc *(opere)*, lector, placet, assignare memento id Domino, quicquid displicet, hocce mihi. MARIAN. chron. a. Chr. 263 p. 518,23 cui commisisti *(sc. b. Sixtus)* Dominici sanguinis consecrationem . . ., hic sanguinis tui consortium negas. **b** *vario:* WALAHFR. carm. 16,16 valeant cuncti fratres . . ., servulus hoc vester oro pusillus. HRABAN. carm. 37,94 si quid displicuit . . . moribus in . . . tuis, corrige hoc citius *(sim.* epist. 20 p. 426,18. CAND. FULD. Eigil. I 19. *al.)*. epist. 45 p. 500,5 cum . . . personaliter alius sit Pater, alius Filius, alius spiritus sanctus, his tamen unum est naturę nomen. RIMB. Anscar. 35 p. 67,29 quia . . . solito nequivit uti parsimonio, studuit hoc elemosinis . . . compensare. RUOTG. Brun. 17 p. 16,4 quo quis melior . . . erat, hunc magis exosum habebant *hostes*. 20 p. 20,30 ne nobis non desimus, hoc . . . curandum est. 37 p. 38,16 quotquot . . . de principibus . . . consenserant, hos ipse inter . . . familiares habebat. *al.* **3** *pendet gen. respectus ex pron. interr.:* NADDA Cyriac. I 11,6 mirantibus . . . aliis et sciscitantibus, quid horum voluisset, respondit: *'eqs.'* **4** *abl. mensurae in correlatione* quo . . ., hoc *sim.:* WALAHFR. carm. 1,44 quanto . . ., tanto . . ., hocque magis summae debetis imaginis arcem intrepido lustrare gradu *(sim.* 5,69 quo mage . . ., hoc . . . magis *eqs.)*. WANDALB. Goar. 1 p. 13,2 ne, . . . quo pluribus ita licuerit agere, hoc pontificalis auctoritas amplius infirmetur. **B** *exempla praesertim contextum vel notiones illustrantia:* **1** *absol.:* LEX Baiuv. 17,3 si quis testem habuerit per aurem tractum . . . et hoc (oc, hanc *var. l.*) confirmant per testes. WILLIB. Bonif. 6 p. 31,10 alii . . . ⌊nihil horum *(auspiciorum)*⌋ (nihilorum *var. l.*) commisserunt. TRAD. Frising. 608 p. 521,27 filius . . . rem habeat ita, ut . . . tres dies arat et hoc *(i. messem)* colligat. HRABAN. carm. 11,56 custodi semper amicum, hoc peto, nate Dei. EPITAPH. var. II 108,13 hiccae *(papa)* monasterium statuit *(sim.* 113,6 coenovium . . . condidit hicce *[metropolita])*. COD. Udalr. 231 p. 404,17sqq. hoccine est . . . excommunicatum in catholica communione recipere? hoccine . . . est peccatori cornua dare? CHART. Bund. 435 p. 327,35 interrogatus *Witardus*, quociens vidit ho, respondit: *eqs. persaepe. v. et p.1012,2.1015,42.1018,44.62.* **2** *accedit subst. sim. praecedentia comprehendens:* **a** *in univ.:* ERMOLD. Ludow. 3,552 detestatur . . . Francia hocce *(sc. coniurationis)* nefas. WALAHFR. hort. 260 dinoscere vires magnificas huiusce datur medicaminis. AMALAR. ord. antiph. 16,9 haeccine ratio est per festivitates apostolorum (*sim.* 58,12 haeccine causa est). FORM. Salisb. I 62 p. 454,2 libenti animo hae dona suscipere. WOLFHER. Godeh. I 20 p. 181,33 Osdagus eiusque successor . . . hancmet diocesim . . . tenuerunt. URSO element. 3 p. 71,7 licet hee virtutes naturales . . . quadriformiter moveantur ad suas peragendas actiones. CHRON. Albert. Beh. p. 480,9 cum Baioarii sint a Baiis dicti et Norici a Norico filio Herculis et hy omnes fuerunt Graeci *eqs. persaepe. v. et p.1018,63.* **b** *talis – (ein) derartig(er), solch(er):* WILLIB. Bonif. 5 p. 25,2 ut omni se . . . excusationis tergiversatione ab huius *(episcopatus, cf.* p. 24,21*)* gradus celsitudine declinaret (*sim.* 5 p. 25,7 ad suscipiendum huius celsitudinis gradum). WALAHFR. carm. 29,3 si condire meos mellis dulcedine versus . . . possem, . . . non haec pompa . . . condigna nitoribus esset, quos *eqs.* CAND. FULD. Eigil. I 21 ut per haec caritatis officia mercedem consequerentur *fratres*. RUOTG. Brun. 19 p. 18,8sq. tam egregiam . . . prolem deceret hoc agmine stipari, de hac delecta iuvenum excellentia gloriari. *persaepe.*

III *praeparativum:* **A** *exempla praesertim usum gramm. illustrantia:* **1** *c. enunt. rel. sim. (determinativum; fere loco* is *pron.):* LEX Alam. 25,1 ⌊de his, qui⌋ (si quis; de eo, qui *var. l.*) in exercitu litem commiserint *(sim.* 27,1 ⌊de his, qui⌋ [si quis; de eo, qui *var. l.*] sigillum ducis neglexerit *eqs.* LEX Baiuv. 1,2tit. *al.)*. ARBEO Corb. 10 p. 198,5 hii, qui funem tenebant. EIGIL Sturm. 4 p. 134,6 pergite . . . in hanc solitudinem, quae *eqs.* RIMB. Anscar. 42 p. 79,2 quod *(sc. elatio)* ut caveretur, hoc divina providentia . . . concessit, unde . . . meritis suis nihil minueretur. WALTH. SPIR. Christoph. I 27 annue *(sc. Christus)*, ut ab hac terra, quecumque meum corpus . . . susceperit, furor tuus . . . absistat (*sim.* II 3,97). *persaepe. v. et p.1012,39.* **2** *c. enunt. fin. vel consec. sim.:* PACTUS Alam. 1,2 si inter se de hoc intencione habe<an>t, ut *eqs. (sim.* METELL. exp. Hieros. 6,776 hoccine promeruere boni . . ., ut *eqs.*? *persaepe)*. LEX Baiuv. 2,5 si quis in exercitu . . . voluerit . . . casas incendere, hoc omnino testamur, ne fiat. RUOTG. Brun. prol. p. 1,23 estimo . . . multos . . . hac occupatos industria, ut *eqs.* WIDUK. gest. 3,69 p. 145,8 hoc . . . obtinere, quatinus *eqs.* VITA Heinr. IV. p. 11,22 cum hic mos dolentium sit, ut *eqs. persaepe. v. et p.1018,64.* **3** *c. enunt. interr.:* LIUTG. Greg. 11 p. 75,19 hoc dignum memoria esse videtur, qualiter *eqs.* TRAD. Ratisb. 20 p. 26,25 qui *(testes)* hoc testificent, quomodo *eqs.* THIETM. chron. 2,38 hoc ignoro, utrum *eqs. persaepe.* **4** *c. enunt. causali:* LEX Alam. 28,1 pro hoc (eo *var. l.*), quod praeceptum duci transgressus est. HRABAN. epist. 20 p. 426,11 cur . . . laborem adsumpserim, hec causa fuit, quia *eqs.* THANGM. Bernw. 12 p. 762,48. *al.* **5** *c. enunt. condicionali:* EINH. Karol. 10 p. 13,15 se . . . imperata facturum pollicetur *dux gentis* praeter hoc solum, si *eqs.* HROTSV. asc. 35. *al.* **B** *exempla praesertim contextum vel notiones illustrantia:* **1** *qui sequitur – folgend(er):* LEX Alam. 42,1 si quis *eqs.*, cognoscat hoc (haec rec. B *var. l.*) iudex: *eqs.* WILLIB. Bonif. 8 p. 48,1 quorum *(presbyterorum ac diaconum)* haec sunt nomina: *eqs. (sim.* TRAD. Frising. 203 hoc . . . sunt testes: *eqs.* 1760. *persaepe)*. LIUTG. Greg. 2 p. 68,4 coepit *magister* eum his verbis . . . laudare . . .: *'eqs.' (sim.* WALAHFR. Mamm. 21,23 vocibus. CAND. FULD. Eigil. I 9 p. 226,1 sermonibus. *persaepe)*. WALAHFR. carm. 14,8,1sqq. haec carnem . . . respiciunt, homo, consuetam

[Fiedler]

male vivere: puppis, pluma *eqs.* AMALAR. off. prooem. 21 haecine sunt, quae a Romana sede accepi *eqs.* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,217 hoc intestinas percussit pectine chordas: *'eqs.' persaepe. v. et l.45.* *qui imminet – (unmittelbar) bevorstehend(er):* WILLIB. Bonif. 8 p. 46,24 quae in hoc nostro sint usui itenere copulanda. **2** *talis – (ein) derartig(er), solch(er):* LEX Baiuv. 20,7 de his (is *var. l.*) canibus, qui ursis vel bubulis . . . persecuntur, si de his occiderit *eqs.* HRABAN. carm. 17,29 valde tibi nomen hic conferat ordo (*postea:* episcopus . . . vocaris). WIPO gest. 1 p. 9,13 divina providentia anchoras ecclesiae commisit . . . his gubernatoribus, quales *eqs. al.*

IV *indefinitum:* **A** *in univ.:* **1** *gener.:* LEX Baiuv. 19,4 de vestitu . . ., quod walaraupa dicimus, si ipse abstulerit, qui hos interfecit, dupliciter conponat. WALAHFR. Wett. 704 vitii ut radicibus omnis abscisis vireant virtutum germina pulchre; maior enim numerus mundanis rebus adhaeret, quam qui se stimulante Deo . . . haec ad castra ferant. hort. 196 mollis fotos constringat fascia crines, et . . . hoc (gloss.: hanc capitis medicinam) inter reliquas eius *(absinthi)* mirabere vires. WANDALB. creat. mund. 22 vero haec lumine nobis lux et fonte perenni illustrata patescit (*cf. Vulg. gen. 1,3* fiat lux). POETA SAXO 3,103 non proprius ex hoc, sed quod adoptivus sit *Christus* filius Omnipotentis. *al.* **2** *philos. (spectat ad suppositum q. d.):* ALBERT. M. sent. 3,6,3 p. 128^{b},45sq. si . . . dicam 'haec manus', pronomen, scilicet haec, dicit mihi suppositum 'manus'. 3,6,7$^{capit.}$ quid demonstrat pronomen 'hic', quando dicitur 'hic homo' de Christo. 3,6,7 p. 135^{b},13sqq. cum dicitur 'hic homo' demonstrato Christo, supponitur suppositum eius in tribus substantiis et duabus naturis; . . . si . . . consideremus substantiam pronominis, . . . non dicit nisi suppositum, ly 'homo' autem *eqs.* p. 135^{b},41sqq. cum dicitur 'hic homo est hic Deus', in illa . . . locutione bis in pronominibus 'hic' et 'hic' significatur unum suppositum *eqs. ibid. saepe.* **B** *iunctura* hoc et hoc *i. q. quodvis – dies und das, alles Mögliche:* **1** *gener.:* HROTSV. Cal. 9,9 ex hoc et hoc hominem fingis (*sim.* Pafn. 13,3). OTLOH. vis. 5 p. 63,4 hęc et hęc mihi *(sc. episcopo)* Deus addat, si presumptionem tantam nequitia tua *(sc. clerici)* impune ferat *(cf. Vulg. Ruth 1,17).* CARM. Bur. 206,2,2 cum sitio *(sc. poeta)*, siccor, nec in hoc nec in hec nec in hic cor *(v. notam ed.).* **2** *philos. (spectat ad individuum ['ein bestimmter']; loci pendent ex Boeth. trin. 2,32; cf. ThLL. VI/3. p. 2738,79sqq.):* OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 18,35sqq. hoc *(subiectum)* cum . . . nec passionibus nec motui subiciatur ex hoc aut ex illo constans, sed quidquid est, unum est; . . . omne . . . esse ex forma est; non est ergo hoc et hoc, sed hoc tantum: pulcherrimum et fortissimum *(sim.* 1,5 p. 20,7 quod . . . ex alio est, principium non est; ergo est hoc et hoc, ergo simplex non est, compositum igitur est. *ibid. al.).* **C** *iunctura* hoc aliquid *spectat ad individuum sive substantiam velut non-accidens (usu philos., respondet gr.* τόδε τι; *cf. L. Schütz, Thomas-Lexikon. ²1895. p. 356):* ALBERT. M. sent. 3,6,3 p. 129^{b},11 si conveniant *(hic homo et hic Deus)* in hypostasi et non re naturae *eqs.*; . . . hoc non est intelligibile, quod id, quod est aliquid, non sit idem et unum cum illo hoc aliquid, cum supposita non sint diversa. p. 130^{b},8sqq. non est dicendum, quod Christus umquam fuerit hoc aliquid vel suppositum unum vel *eqs.*, sed semper fuit hoc aliquid et unitate et singularitate personae divinae. *ibid. al.*

V *usu articuli definiti:* EGBERT. fec. rat. 1,196 fel terrę pallet, furit hoc absinthium et ardet. 1,1346 datur hunc pavidum *(i. porcellum)* occultasse sub alis *(sc. gruis).* OTTO FRISING. gest. 1,58 p. 83,11 dicebat *episcopus* . . . hoc nomen 'Deus' quandoque in designatione naturae . . . poni (*item* p. 83,20). ASINARIUS 305 ut videat, quid agant hic asellus et hec domicella, post velum servus nocte locatus adest. CARM. Bur. 219,8,3 ordo . . . noster secta vocatur, quam diversi generis populus sectatur; ergo hic et hec et hoc ei preponatur, quod *eqs. saepe.*

VI *iuncturae sim. adverbiales selectae:* **A** *temporales:* **1** ex hoc *i. q. posthac – von nun, da an, künftig:* WILLIB. Bonif. 6 p. 30,3 ut ex hoc inconvulsa . . . haec (hic *var. l.*) disciplinatae institutionis ordo permaneret. p. 30,7 familiaritatem . . . sedis apostolicae . . . omnibus sibi subiectis ex hoc in futurum condonavit *pontifex.* WALTHARIUS 1437 ex hoc . . . famulis . . . iubebis *eqs.* DIPL. Otton. III. 2 p. 396,1. *al.* *adde iunctura* ex hoc ordine *i. q. exinde – hierauf:* WANDALB. creat. mund. 61 hoc ex ordine demum formosi sator orbis undis arva retexit. **2** inter haec (haec inter) *i. q. interea – inzwischen, unterdessen:* WALAHFR. Mamm. 3,1 haec inter Domini . . . ore monetur. RIMB. Anscar. 2 p. 45,1 missarum sollemnia . . . ab eo exquirens *filia*; verum inter haec languore se praeoccupante coepit infirmari. WALTHARIUS 1000 haec (hic, hos *var. l.*) inter velut aesculus astitit heros. THIETM. chron. 8,33 (hęę *var. l.*). OTTO FRISING. gest. 1,38. *persaepe.* **3** post haec *vel* hoc *i. q. postea, deinde – später(hin), danach, darauf:* LEX Alam. 1,2 si . . . ipse, qui dedit, . . . post haec (postea *var. l.*) de ipsas res de illa ecclesia abstrahere voluerit. HRABAN. epist. 40 p. 478,31 primum . . .; deinde . . .; post haec quoque *eqs.* CAND. FULD. Eigil. I 2 non multis post haec evolutis annorum curriculis. POETA SAXO 2,165 ne . . . sanguinis effusi posthaec reus ipse *(Carolus)* maneret. WALTHARIUS 640 post haec Guntharius Camaloni praecipit aiens: *'eqs.'* THANGM. Bernw. 43 p. 777,44 ferulam . . . trado in testimonium, ut post hoc *eqs. persaepe.* *abund. (interdum c. notione causali):* HUGEB. Wynneb. 2 p. 107,17 post haec itaque . . . votiva voluntatum adimplere optabat desideria. 7 p. 112,33 denique post haec cumque . . . Dei famulus . . . non solum subditis . . . preesset. 9 p. 113,27 post hoc non fuit longum, quod *eqs. al.* RIMB. Anscar. 31 deinde post haec constituto in regno . . . Horico iuniore.

B *modales:* **1** *finales (fere i. q. eius rei causa – zu diesem Zweck, hierzu):* **a** ob hoc *(aliter: l.70sqq.):* HUGEB. Wynneb. 3 p. 108,31 Saxonicam . . . terram visitare volebat, et ob hoc precipue, ut si ullum de sua genealogia . . . secum ducere poterat. HRABAN. epist. 5 p. 390,9 illum *(sc. colorem)* ob hoc ponens, ut si quis *eqs.*, notet capitulum, quod *eqs.* OTTO FRISING. gest. 1,40 Bernhardus . . . Francorum regnum aggredi disponit . . . ob hoc, ut *eqs. al.* **b** propter hoc *(aliter: p.1017, 6sqq.):* ARBEO Emm. 28 p. 68,19 viatorum aliquotiens suspiria expremunt *loca* propter hoc, ut . . . cavere debeant, ne *eqs. v. et p.1010,58.* **2** *causales (fere i. q. propterea, ea causa – deswegen, aus diesem Grunde; cf. l.22sqq.):* **a** ad hoc *vel* haec *(aliter: p.1017,41sqq.):* EINH. Karol. 17 p. 21,3 molitus est . . . classem . . . aedificatis ad hoc navibus iuxta flumina. CAND. FULD. Eigil. I 10 p. 227,53 qui *(Christus)* ad hoc . . . descendit de caelo, ut *eqs. (sim.* RIMB. Anscar. 36 p. 70,41. GERH. AUGUST. Udalr. 1,27 l. 116. *al.).* POETA SAXO 5,504 sibi reges ad hoc firmata iunxit amicitia, quatinus *eqs.* WIDUK. gest. 2,15 p. 79,23 fuere multi . . ., qui rem celare . . . arbitrati sunt, ad hoc tantum, ne *eqs. persaepe.* **b** ex hoc *(aliter: p.1015,70sqq.):* WIDUK. gest. 3,55. THIETM. chron. 6 prol. 39 ex hoc laetantes sint semper quique fideles. **c** hac re: AGIUS comput. 4,6 scis lunam non ante suum cyclum peragrare, quam *eqs.*; hac re pagellas . . . annorum bis sex septemque peregi. epic. Hath. 136 rara . . . res est . . . et hac re . . . non . . . facilis, ut *eqs.* POETA SAXO 5,164. **d** hōc . . ., quod *sim. (abl. causae):* VITA Paulin. Trev. 17 in quo *(sc. parvipendendo)* hoc antecessores nostri culpandi sunt, qui *eqs.* CAND. FULD. Eigil. I 23 p. 232,49 arbori . . . infructuosae . . . stercora circumfusa prodesse noscuntur; hoc homini . . . circa mandata Dei negligenter agenti commemoratio peccatorum suorum ad aeternam . . . proficit sanitatem, dum *eqs.* WANDALB. mens. 75 quem Veneri sacrum . . . dixere priores mensem, hoc quod vigeat demulcens cuncta voluptas *eqs. al. v. et p.1018,71.72.1019,1.2.* **e** huius(ce) rei: ARBEO Emm. 37 p. 86,2 huius rei *(sc. dominum adiuvando)* invenit *senex religiosus* gratiam in conspectu patris familiae. VITA Sollemn. 6 (MGMer. VII p. 316,8) dedit huiusce rei opidum cognominante Dunum, in qua *eqs.* **f** ob hanc causam *sim.:* TRAD. Patav. 19 (a. 788/89) de tanta . . . pietate Domini . . . ob hac causa aecclesiam construxi (*sim.* 20 ob hac causam). WIDUK. gest. 2,11 p. 76,7 materna . . . se hereditate privatum aegre . . . tulit *Thancmarus* et ob hanc causam arma sumit. THIETM. chron. 6,2. *al.* **g** ob hoc: WALAHFR. Wett. 461 in his cruciatibus . . . restat ob hoc, quoniam *eqs.* POETA SAXO 5,275 cum natos sibi . . . mors auferret, ob hoc ipse . . . doluit.

[Fiedler]

THIETM. chron. 4,22 p. 156,23 ob hoc et quia *eqs.* CHRON. Thietm. 5,20 ob hoc . . ., quod *eqs. persaepe.* **h** pro hac re: RIMB. Anscar. 5 p. 25,31. GERH. AUGUST. Udalr. 1,28 l. 104. WIPO gest. 25. *al. abund.:* RIMB. Anscar. 32 p. 63,21 pro hac itaque re *(sc. persecutione)* . . . episcopus . . . sollicitus. RUOTG. Brun. 23 p. 24,4. **i** propter hoc: EIGIL Sturm. 13 p. 144,20 se in montem, qui . . . Mons Episcopi appellatur, contulit . . . et ibi sacris libris . . . insudabat et propter hoc monti vocabulum indidit. THEGAN. Ludow. 23 penitentiam suscepit propter hoc tantum, quia *eqs.* (*sim.* 46). FROUM. carm. 1,10 hoc placuit propter nullis me parcere verbis. *persaepe.* **3** *explicativae:* **a** et hic, hicque *('und zwar'):* RUOTG. Brun. 19 p. 18,21 ut maximis . . . urbibus, et his opulentissimis, . . . potirentur *rebelles*. SERMO nat. virg. 5 ex maiorum horumque admodum religiosorum traditione. WIDUK. gest. 2,36 p. 97,6 facies *(sc. Heinrici)* rubicunda, barba longior, et haec contra morem antiquum. THIETM. chron. 7,62 p. 476,13 dux . . . milites perdidit, et hos elegantes. BERTH. chron. B a. 1078 p. 314,13 rex . . . et . . . consentanei illius legatos suos, . . . et hos artificiosa . . . occasione . . ., ad . . . synodum transmiserant. *v. et l.28.* et hoc *(negat.* nec hoc: *l. 30):* TRAD. Frising. 19 p. 47,36 (a. 763) omnis hereditas . . . sit confirmata post obitum . . ., et hoc per consensu Tassilone . . . ducis. EINH. Karol. 24 p. 29,2 convivabatur rarissime, et hoc praecipuis tantum festivitatibus. DIPL. Karoli III. 158 p. 257,14 ut . . . reliqui . . . in hostem proficiscantur, et hoc quandiu *eqs.* DIPL. Heinr. III. 395 (spur.). BERTH. chron. B a. 1080 p. 379,21 omnes . . . ad deditionem . . . coegit *rex*, et hoc non absque illorum dampnis hisque non minimis. *persaepe. negat.:* EINH. Karol. 24 p. 29,23 lite cognita sententiam dixit; nec hoc tantum eo tempore, sed *eqs.* **b** hoc est *sim. ('das heißt, nämlich'):* LEX Baiuv. 1,3 si *eqs.*, triniungeldo solvat, hoc est ter novem restituat. *al.* HRABAN. epist. 39 p. 476,32 in epistola . . . subiunxistis tres petitiones . . ., hoc est, ut *eqs.* GERH. AUGUST. Udalr. 1,9 l. 57 gastrimargia, hoc est ventris ingluvies. *al.* ANTIDOT. Glasg. p. 126,2 mittis insimul, hoc est oleo nugleos de nuce gallica, piper *eqs.* THIETM. chron. 7,37. *persaepe. fort. huc spectat:* THEGAN. Ludow. 22 praeter episcopos, qui *eqs.*; ⌊hoc fuit⌋ (hic fuit, hi fuerunt, videlicet *var. l.*) Anshelmus . . . et Theodulfus . . . et Uuoluoldus. **4** *additivae (fere i. q. praeterea – darüber hinaus):* **a** ad haec *vel* hoc: WALTHARIUS 1147 terret ad haec (hi<c> *P*) triviis ignoti silva meatus. THIETM. chron. 1,15 urbanos maiori gloria . . . et ad haec muneribus dignis honorat *rex*. 5,32 p. 256,11 comperit *rex* etiam ad hoc, quod *eqs.* BERTH. chron. B praef. p. 169,8 libellum ad hec de octo vitiis . . . elaboravit *Herimannus*. *al.* **b** praeter haec *vel* hoc: HRABAN. epist. 5 p. 390,1 preter haec . . . nonnulla . . . adnexui. BERTH. chron. B a. 1066 p. 202,9 preter hec plura miracula . . . facta sunt. OTTO FRISING. gest. 2,28 p. 133,26 preter haec de sacramento altaris . . . non . . . dicitur *Arnaldus Brixiensis* sensisse. *saepe. v. et p.1014,63.* **c** super haec *vel* hoc: LEX Alam. 15,2 si . . . aliqua iniuria passus fuerit *clericus* . . ., sicut superius diximus, conponatur, et tertia pars super haec (hac *4*) addatur in conpositionem (*item* rec. B). 21 servi dimidiam partem sibi et dimidiam in dominicum arativum reddant, et si super haec (ec *var. l.*) est, sicut servi ecclesiastici *eqs.* 38 si . . . super haec inventus fuerit *servus*, ut *eqs.* THEGAN. Ludow. 8 quicquid super hoc (hec *var. l.*) remanserat. FROUM. carm. 32,15 centies et super hec millenas dico salutes patribus . . . in Domino. *al.*

VII *appendix stilistica:* **A** *in correlatione ('der eine . . ., der andere'):* **1** hic . . . hic *(aliter: p. 1015,33sqq.):* WANDALB. mens. 279sqq. hi ferro . . . caedunt de palmite fructus, . . . umeris hi gaudent ferre racemos, longius hi *eqs.*, at hi *eqs.*; hi quoque *eqs.* **2** hic . . . iste *(spectat ad res ante dictas seu propius seu remotius a pron.* hic *positas; aliter: p. 1018,47):* WALAHFR. Wett. 163 hic pater ante fuit . . ., filius iste prius ductor patris esse iubetur (*antea:* vernat uterque pater *[i. Heito Erlebaldusque]* vita . . . beatus). WALTH. SPIR. Christoph. II 6,200 his *(i. talibus rebus; v. notam ed.)* petit hic cenas, invisit et iste catenas. THIETM. chron. 5,7 isti *(percussores)* libenter his *(consororibus)* serviebant. 5,43 committitur huic *(imperatori)* iste *(electus)*. 6,17 haec *(prospera)* unanimi laeticia, ista *(detrimenta)* . . . maesticia . . . sunt . . . sufferenda. BERTH. chron. B a. 1079 p. 363,6 hi (hii *var. l.; sc. Saxones*) Saxoniam, isti *(patriarcha ceterique regis familiares)* . . . cum legatis apostolicis ad dominum suum remeabant . . . Ratisponam. *persaepe.* **3** hic . . . ille *(spectat ad res ante dictas seu propius seu remotius a pron.* hic *positas):* BEDA temp. rat. 35,20 terra . . . sicca et frigida, aqua *eqs.*, aer *eqs.*, ignis est calidus et siccus; ideo . . . haec autumno, illa hiemi, iste veri, ille comparatur aestati. HRABAN. epist. 33 p. 466,8 utramque editionem *(sc. canticorum sacrae scripturae)* simul posui: illam videlicet, iuxta quam Romana psallit ecclesia, et hanc, quam *eqs.* AGIUS vita Hath. 25 viri et feminae . . ., hae ostendebant *eqs.*, illi *eqs.* CAND. FULD. Eigil. II 10,12 hicce patrem petit hunc, illum namque ille reposcit. VITA Heinr. IV. p. 23,4 alii asserebant *(sc. vera esse)*, alii figmentum esse dicebant; utrisque Roma fuit in argumentum, his, quod *eqs.*, illis, quod *eqs.* OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 18,8sq. sicut haec *(humanitas rationalis)* illum rationalem seu mortalem, ita illa *(humanitas mortalis)* hunc rationalem seu mortalem facit. *persaepe. v. et p.1015,43.* **4** hic . . . alius: WETT. Gall. 25 p. 270,7 dum haec et alia multa . . . loquerentur *(sim.* THEGAN. Ludow. 6 p. 184,3 hec verba et alia multa . . . filio suo ostenderat. CAND. FULD. Eigil. I 10 p. 227,40. *saepe).* GERH. AUGUST. Udalr. 1,28 l. 118 episcopus . . . his et aliis multis adversis fatigatus. OTTO FRISING. gest. 1,70 p. 98,33 haec et alia . . . excellentiae tuae *(sc. augusti)* scribuntur. 2,28 p. 133,28 his aliisque modis *eqs. al. fort. add.:* AGIUS comput. 2,1 de pagina secunda: huic aliam non insimili subdens ratione annalem duplo seriem feci retinere. **5** hic . . . alter: HRABAN. carm. 37,39 haec . . . semper erat iusto temptatio vita (*antea:* altera vita . . . in arce polorum). THIETM. chron. 7,33 p. 438,41 vereor . . . maximam multitudinem huius pacti alteriusque esse praevaricatricem. *v. et p. 1012,40.* **6** *pron. varia:* **a** *in antithesi:* AGIUS vita Hath. 3 huius *(sc. sororis)* caritatem, eius humilitatem laudabat; illam obedientia praeire, hanc patientia praestare dicebat; in una largitatem, in altera abstinentiam mirabatur; omnium vero *eqs.* (*sim.* RUD. FULD. Leob. 7. WALTHARIUS 929). THIETM. chron. 3,22 fugierunt hii *(Graeci)* in alteram partem navis, nostri autem *eqs.* METELL. exp. Hieros. 5,65sq. hic humero caret, ille genu, tremit hic, gemit ille, verticis hic crusta, spina dolet iste revulsa, palmis ille retecta cruentis comprimit exta. OTTO FRISING. gest. 2,33 p. 141,19sq. videres nunc hos *(Transtiberinos)* istos *(nostros)* versus castra propellere, nunc hos *(Romanos)* illos *(nostros)* ad pontem . . . repellere. RAPULARIUS 255 hic *(frater)* exaltatur, ego . . . opprimor. *saepe.* **b** *spectant ad eosdem homines:* CAND. FULD. Eigil. II 13,2 ecce, senex iste hic praesens, quem poscitis, adstat, hunc habetote patrem, hunc, fratres, servate parentem. THIETM. chron. 1,16 si quid in regno suimet . . . is *(rex)* predatus sit, huic Deus . . . ignoscat. *al.*

B *de polyptoto:* ARBEO Emm. 26 p. 64,30 ut huius *(Emmerammi)* sanguinem ab his *(carnificibus)* in die iudicii non deberetur *superna pietas* requerere. CARM. Paul. Diac. app. I 6,1,28 quae tam dira fuit vulpi dementia . . ., ut regem, quem *eqs.*, hunc haec sola . . . non adiisse velit? CAND. FULD. Eigil. II 25,16sqq. pater hic . . . Buchonica rura petivit; . . . hicce in hac aede locum . . . celsum promeruit; . . . hunc *eqs.*; nec huic *eqs.*; hic acies *eqs.* RUOTG. Brun. 19 p. 17,31 hec et his similia domnus Bruno . . . perorabat *(sim.* 22. OTTO FRISING. gest. 2,28 p. 134,21. *al.).* DIPL. Otton. III. 197 talem utilitatem ac tantum honorem, id est *eqs.*, . . . concessimus; . . . ut . . . aecclesia ac . . . episcopus . . . hanc et hunc utilitatem honorem . . . feliciter obtineant (*item* 208). GESTA Ern. duc. II 11 p. 252,13 huius *(ducis)* huic peticioni . . . dux Saxonie annuit. *persaepe.*

C *de anaphora et epiphora:* HRABAN. carm. 17,41sq. hoc . . . nos omnes deposcimus . . ., hoc, Fridûrih, . . . Hraban et ipse peto, ut *eqs.* 37,5 egimus hoc (*sc. congaudere animo*), agimus nunc hoc, hoc semper agemus. HYMN. Hraban. 4,3,1sqq. caritas . . .; haec . . . fuit *eqs.* (*sequitur series pron.* haec). AGIUS epic. Hath. 49sq. haec soror, haec mater, haec nutrix atque magistra, haec abbatissa, haec fuerat domina, cum hac *eqs.* BRUNO QUERF. Adalb. A 17 p. 20,9sqq. hoc Gregorius abbas, hoc erat Nilus pater, hoc Iohannes bonus . . ., hoc simplex Stratus . . .,

[Fiedler]

hoc ex Romę maioribus Dei . . . Iohannes, hoc silens Theodorus, hoc Iohannes innocens, hoc simplex Leo (*sim.* rec. B 17). METELL. exp. Hieros. 6,246sq. grandibus hic factis, hic membris fidere vastis incipit; hic animis, hic palmam vendicat armis. *persaepe. v. et p.1018,47.*

D *iuncturae pron. sim.:* **1** hic iste: CHART. Sangall. A 2 (c. 700) qui contra hanc donationem istam agerit. VITA Chrod. 2 hic iste . . . vir beatus, nostri sermonis felix materia *eqs.* TRAD. Frising. 1325[b] ut hęc ista commutatio firmior esset. RAHEW. gest. 4,14 p. 248,28 Otto . . . presul, huius (*del. A*2;* hiuus β) istius operis auctor et . . . consummator. *al.* **2** hic idem: LIUTG. Greg. 8 in hoc eodem itinere. CAND. FULD. Eigil. I 4 cum . . . reversa esset haec eadem legatio. 10 p. 227,47 qui *(Benedictus)* hanc eandem regulam . . . conscripsit. WIDUK. gest. 3,49 hoc idem . . . matri . . . per nuntios demandans *rex.* OTTO FRISING. gest. 2,48 p. 155,15 haec eadem provincia est, a qua *eqs. persaepe. abund.:* NADDA Cyriac. I 25,4 hoc itaque hoc idem ita narrat historia. **3** hic ipse *(fere i. q. idem – derselbe):* HRABAN. epist. 36 p. 471,24 apostolus Paulus scribens ad Timotheum de doctrina sapientiae divinę ad hoc ipsum exortatus est eum dicens: *'eqs.' (Vulg. I Tim. 4,6).* CAND. FULD. Eigil. II 15,10 Racholpho dictante magistro *eqs.*, ut dixi, hoc ipso dictante magistro *eqs.* DIPL. Karlom. (II.) 3 p. 288,21 complacuit . . . hanc ipsam donationem . . . confirmare. RIMB. Anscar. 5 p. 25,28 pro hoc ipso illum excitans *pater Witmarus. saepe.* **4** hic talis *vel* hic tantus: WILLIB. Bonif. 6 p. 29,13 quia . . . contradicere huic tanto pontifici . . . non auderet *(sim.* PAUL. DIAC. carm. 19,12 non libet hunc talem calamos inflare labello. LIUTG. Greg. 2 p. 69,32 hic . . . tantus profectus. THEGAN. Ludow. 50 hi tales tam molesti ei fuerunt. CAND. FULD. Eigil. I 4 ut hunc talem . . . in hoc opus eligatis, qui *eqs.* AGIUS vita Hath. 27 haec tanta et talis femina. CHRON. Thietm. 5,17 (vs.) laudes et grates super has tantas pietates. ANSELM. BIS. rhet. 3,1 p. 165,7 sub hac tali contencione. *saepe.* **5** *contextu vario pron. auctis (fere abund.):* VITA Goar. 4 p. 414,2 quod haec audiens vir Dei . . . dixit *eqs.* (*sim.* 7 p. 418,15. 419,3. 9 p. 420,20). TRAD. Frising. 12 p. 40,17 signum David, qui hanc hanc *(sic)* donationem fieri rogavit. CHRON. Fred. cont. 38 p. 185,5 hec Pippinus rex cum per internuncios hoc (hec *var. l.; om.* 4c[1.2]) audisset *eqs.* CHART. Rhen. med. I 14 p. 18,2 quod et nos hoc vobis non denegavimus. TRAD. Frising. 197 p. 189,43 ut . . . ecclesias . . . reddidisset *Atto episcopus* hoc Maginhardum abbatem excepto illa decima tali ordine, ut *eqs.* 229 huic diacono nomine Meginperht non in aliud ei commendavimus *(sc. episcopus)* ecclesiam . . ., nisi ut *eqs.*

compos. **huius modi** (huiusmodi, huiusce modi, huiuscemodi). *script. et form.:* hoi-: *l.55.* huis-: *l.61. adde* WIDUK. gest. 2,38 *(var. l.).* -edm-: WIDUK. gest. 2,15 p. 79,21 (*a. corr.; item* 2,20). -medi: ALDH. virg. I 34 p. 276,6 *(var. l.).* -mudi: CONC. Merov. p. 7,8. -sormnis: LEX Baiuv. 12,10[tit.] *(var. l.).* -dae: *l.68.* -is: *l.58 (var. l.).* -o: *l.57.66. adde* LEX Baiuv. 4,25 *(var. l.).* 14,14 *(var. l.).* BERNO epist. 12. *rhythm. inc.:* RHYTHM. 147,71 -ōdi.

1 *usu adi.:* **a** *anaphoricum i. q. talis – ein derartig(er), solch(er):* **α** *in univ.:* LEX Baiuv. 4,22 qui potionem -i (ho-i *P3 a. corr.;* -cemodi *P6;* in vim modi *sP*) donaverit alicui. 4,26 propter presumptionem heiulati aut -i (-o, eiusmodi *var. l.*) sonu. 16,14 de iumentis vel -i (-is *var. l.*) quae fuerint. TRAD. Frising. 1 p. 27,15 Christus . . . intonat dicens: *'eqs.'*; . . . -cemodi exemplum secutus tradidi *(sc. Moatbertus) eqs.* TRAD. Frising. 41 p. 69,9 huis-i (-i *cod.*) in constitutione trado *eqs.* CONC. Karol. A 16,15 si quis signum . . . inhonoraverit vel -cemodi iniuncta minime impleverit. THANGM. Bernw. 14 p. 765,20 his et -i (-cemodi *var. l.*) verbis archiepiscopi animum adversus . . . Bernwardum . . . commovit *(sc. sanctimonialis).* BERNO epist. 12 pro -o recompensatione. *persaepe. forma adi. subesse vid.:* IULIAN. TOLET. Wamb. 25 cum . . . ante equum principis Paulus ipse vel ceteri -ae (-i *var. l.;* huius *2b[1]*) factionis capti producti consisterent. **β** *qui respondet – entsprechend:* OTTO FRISING. gest. 1,24 super his . . . negotiis inter utrumque principem -i directae inveniuntur epistolae. **b** *praeparativum i. qui sequitur – folgend(er):* ALDH. ad Acirc. 140 p. 194,6 tripertita . . . praepositionum definitio -cemodi differentia colligitur: aut *eqs.* CHRON. Salern. 34 p. 36,15 eidem Karoli -i epistola misit *imperator: 'eqs.'* OTTO FRISING. gest. 1,7 Rudolfus . . . diadema . . . accepisse traditur cum -i scripto: *'eqs.' persaepe. fort. add.:* BERTH. chron. B a. 1077 p. 280,17 se *(episcopum)* . . . eucharistiam in . . . -i iudicium accepturum fore, quod *eqs.* **2** *usu subst. (vel ellipt.):* **a** *res tales – Derartiges, solche Dinge:* RHYTHM. 147,71 sic . . . non lotus habetur, sed semper inmundus, nec capit -i (hoc modo *ci. W. Meyer; v. notam ed.*) veniam, sed *eqs.* CHRON. Salern. 118 p. 190,17 dum christiani approximassent, . . . armis se munierunt; . . . dum -i Agareni conspicerent *eqs.* BERTH. chron. B a. 1076 p. 236,12 non modo apostata in -i factus est *Quintius*, quin etiam *eqs.* TRAD. Patav. 445 testes -i *(i. traditionis)* sunt per aures tracti Sigboto, . . . Heinricus *eqs.* OTTO FRISING. gest. 1,62 p. 88,15 cum haec et -i aguntur in Gallia (*sim.* VITA Norb. I 4 p. 673,15 inter haec et -cemodi). *persaepe.* **b** *homines tales – derartige, solche Leute:* HRABAN. epist. 41 p. 479,40 sunt . . . -i ab . . . errore corrigendi. LUDOW. II. ad Basil. (MGEpist. VII p. 387,33) cum pro -i *(sc. principibus)* etiam apostolus orare iusserit, cum persequerentur ecclesiam. THIETM. chron. 8,3 p. 494,36 lex Dominica -i *(i. meretrices)* precepit lapidari *(spectat ad Vulg. Ioh. 8,5).* BERTH. chron. B a. 1077 p. 305,7 quicquid . . . de suis habere poterat patrimoniis . . ., preter manifestas necessitates cottidie in -i *(i. pauperes)* studiose disperserat *Agnes imperatrix.* ADAM gest. 3,2 p. 145,1 videant -i (eiusmodi *var. l.*), ne temere illum *(praepositum)* iudicent. **3** *usu adv. i. q. ea ratione, sic – derart, so (fort. abund.: l.35):* **a** *anaphoricum:* TRAD. Frising. 65 p. 92,38 (a. 774) si . . . quislibet . . . persona . . . contra hanc donationem inire conaverit, . . . cum Dei genetrice . . . communicet rem inlicite -i commissam. HRABAN. epist. 30,4 p. 450,38 neque ducere uxorem fratris convenit, quia -i absque filiis fieri, hoc est mortis reus esse iudicatur. VITA Liutb. 10 patebat non imbecilli corporis eius viribus tam -i continuatus labor exactus. BERTH. chron. B a. 1078 p. 313,21 rex . . . per loca incertus vagans . . . patriam . . . non modicis itionibus -i hostiliter devastans. *al.* **b** *praeparativum i. q. ratione sequenti – auf folgende Weise, folgendermaßen:* VITA Sollemn. 2 (MGMer. VII p. 313,8) sub tremendam adtestationem non taceam, sed -cemodi referam: *'eqs.'* ERMENR. Har. 177 nec ab oratione cessavit *frater*, donec thesaurum perditum invenit -i *eqs.* CHRON. Salern. 71 Rofrit . . . callidus -i est . . . locutus: *'eqs.'* BERTH. chron. B a. 1078 p. 317,11 causae status -i erat: *eqs. al.*

adv. **1. hac** τῇδε, *hic – auf der einen Seite, hier (fere correlativum; in iunctura* hac illacque *i. q. ubique – überall, allenthalben):* **1** *strictius:* AGIUS comput. 7,14 hac latus epactas, illac positos habet annos. ERMENR. ad Grim. 2,7,85 hac illacque vias varia cum gente subactus, Rhenus, abis laetus laetos in litore sistens. RIMB. Anscar. 16 p. 37,19 populi . . . a loco . . . exeuntes et hac illacque palantes. VITA Vicel. 240 eius . . . adventus fuit hac *(sc. Noviomonasterii)* tricesimus annus. **2** *latius:* **a** *huc – hierher, -hin, dorthin:* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,29 venerat hac, Sirios ubi plebs disterminat agros. VITA Max. Trev. II 73 undique diffusę vocat hac *(sc. in Aquitaniam)* dispersio famę cives Trevericos. ROGER. SALERN. chirurg. 4,112 pes aliquando a suo loco disiungitur et modo hac, modo illac . . . vergitur. *in iunctura* hac et illac *i. q. quoquoversus – nach allen Seiten, überallhin:* ALBERT. METT. div. temp. 2,9 p. 58,26 ceteri conspicientes . . . fugam hac et illac inierunt. METELL. exp. Hieros. 6,257 ne . . . cuncti procul hac nos dispergamur et illac. OTTO FRISING. gest. 1,47 p. 67,22 omnibus . . . hac et illac dispersis. *al.* **b** *ibi, ea via – dort, auf dem Weg:* VITA Heinr. IV. p. 32,6 cogitans imperator, quod inimici sui hac, qua venerat, persequerentur eum.

2. hactenus (a-) *(compos.). script.:* adt-: *p.1021,11.* att-: *p.1021,16. adde* CHART. civ. Hild. 123 p. 65,6. hacc-: *p.1021, 17.* ?-tre-: DIPL. Loth. I. 80 p. 200,24. -tinus: *p.1021,15. adde* CHART. civ. Hild. 123 p. 65,6. CHART. Stir. IV 137. *in tmesi: p.1021,12. confunditur c.* actu: DIPL. Loth. II. 35 *(var. l.).*

1 *de loco:* **a** *hucusque – bis hierher, so weit:* ALDH. virg. I

66 p. 315,19 Cyprianus de virginibus loquens 'quid', inquit, '*eqs.*'; -s Cyprianus. *al.* Otto Frising. gest. 1,3 p. 15,12 haec -s (*sim.* 1,47 p. 67,28. 1,55 p. 80,32. 1,61 p. 88,14 -s ista. Rahew. gest. 4,83 p. 340,30). *saepe.* **b** *huc, illuc – hierher, -hin, dorthin:* Arbeo Corb. 15 p. 205,1 auctoribus montanis ... vallis ..., ut, si quando revertere a-s illi contigisset, nequaquam a finibus Baiuvariorum ire permisissent *ministri.* **2** *de tempore:* **a** *usque nunc, usque ad hunc diem – bis jetzt, heute, dahin, bislang:* **α** *in univ.:* Dipl. Loth. I. 3 p. 59,12 sicut a-s, ... ita et in futurum. Ermenr. Sval. praef. 2 p. 155,34 (vs.) prima problema ad-s acta suscipe, nauta. Conquest. Heinr. 64 unde <coorta mala> quae sunt, tenus hac quasi clausa stabant (*item in tmesi:* Ruodlieb VIII 83. XIII 44). Trad.Frising. 1463 p. 315,2 ut ipsa *(femina)* et liberi eius ... ministerio consistant, quo et -inus consistebant. Petr. Cas. chron. 4,129 p. 605,33 ut att-s in pictura cernitur. Chart. Argent. I 212 (epist. papae) fideliter ... hacc-s astitistis *(sc. cives)* Argentinensi ecclesie. *persaepe.* *abund.:* Hugeb. Willib. 1 p. 88,11 vitae exordium et inante iuventutis medietatem ... et a-s usque decrepitatis etatem intimando. Acta imp. Böhmer 79 p. 73,33 (dipl. Heinr. V.) quod ipsa *(abbatissa)* in Sarmacia petebat ad a-s, eam *(investituram)* restituit *imperator.* **β** *iam – schon:* Otto Frising. gest. 2,30 p. 136,30 multa de Romanorum sapientia seu fortitudine a-s audivimus, magis tamen de sapientia. **b** *etiamnunc, etiamtunc – (immer) noch:* Vita Liutb. 8 inmaturae a-s aetatis vitam ... finivit *Reginhilda.* 30 p. 35,11. Poeta Saxo 5,29 poene recordantur populi hoc *(sc. Carolum bellis fidem imposuisse gentibus)* -s omnes Europae. Annal. Xant. a. 868 p. 25,8 gens Bulgarum -s idola vana colentium ad fidem catholicam conversa est. Waltharius 367. **c** *de temporibus futuris i. q. posthac – fortan, künftig:* Thietm. chron. 8,1 nupsit *Oda* duci ... post LXX^am^ absque canonica auctoritate; quae vivebat -s ... admodum digna tanto foedere. Frid. II. Imp. epist. A 1 p. 195,18 ut imperium nostrum omnem ruinam seditionis amittat et secum -s solidetur. **3** *de modo:* **a** *in iunctura* specie (h)-s *i. q. per speciem – dem Anschein nach, zum Schein:* Desid. Cad. epist. 1,15 p. 37,24 Dominus specie a-s per evangelium paenitentibus fuisse noscitur protestatus *(v. notam ed.).* **b** *ea tantum ratione, eo tantum modo – (nur) in der Beziehung, insofern:* Vita Rimb. 20 p. 97,6 quia nostris temporibus ... 'defecit sanctus' *(Vulg. psalm. 11,2)*, ... sufficiat nos -s comprobasse, quod hic vir Domini *eqs.* **c** *usque eo, in tantum – bis zu dem Punkt, so weit:* Dipl. Otton. II. 192 p. 220,7 nos ... imperiali miseratione huic *(sc. monasterii)* loco -s prolapso succurrere volentes (*antea:* tota ibi religiosa deperiit vita). *cf.* adversus hac, antehac, hanc (*anc), posthac, praeterhac. *Fiedler*

2. hic *adv. script.:* huhic: *l.54.* vic: Chart. Sangall. A 6. ic: Chart. Sangall. A 6. 37. 102. ig: Chart. Sangall. A 6. 40. hec: Rhythm. 1,13,1. huic: *l.52.*

1 *ibi, hoc loco – hier, da, an dieser Stelle, an diesem Ort:* **a** *in univ.:* Pass. Leod. 37 (MGMer. V p. 318,14) huic (hic *p. corr. C1a, om. C3a,* ut *C3b;* ubi *add. pars codd.*) in virtutibus Dei sanctus quiescit. Pass. Praeiecti I epitaph. 1 p. 213 huhic sub arva requiiscunt membra Genesi pape ponteficis. Wett. Gall. 11 p. 263,18 nec tamen hic (his *cod. a. corr.; sc. in montibus et collibus*) pecus laedas *(sc. ursus)* aut homines. *persaepe.* **b** *de loco in libris, chartis sim.:* Trad. Frising. 544 p. 464,24 (a. 827) que *(traditio)* hic supra notata est. Hraban. epist. 37 p. 473,27 quod de his *(sc. rerum naturis)* hic *(om. A; sc. in prooemio)* posui, nunc sufficiat. Wipo gest. 39 p. 60,19 quas lamentationes hic ... inserere non incongruum putavimus. *saepe.* *in imag.:* Froum. carm. 25,2 hunc ego psalmorum studui conscribere librum Ŏdalpertus, ut hic pascas *(sc. lector)* animam. **c** *in vita praesenti, terrena – im hiesigen, irdischen Leben, im Diesseits:* Hraban. epist. 9 p. 396,5 Deus hic te *(sc. Frechulfum)* diu ad multorum profectum conservet incolumem et in caelesti regno sanctorum gaudii efficiat esse participem. carm. 37,80 tantos ... suos Dominus perferre labores hic voluit, quos ad regna superna vehit. Froum. carm. 21,27 mors rapuit quosdam *(sc. amicos)* quoque vita beavit; hos peto, ut hic valeant, ast illi in pace quiescant *(v. notam ed.).* Thietm. chron. 7,14 cui *(iuveni)* ... plus placuit coram multis hic erubescere quam coram omnipotenti Deo latere. *al.* **2** *hoc (ipso) temporis spatio – in diesem Augenblick, zu diesem Zeitpunkt:* **a** *spectat ad tempus praesens i. q. nunc – jetzt:* **α** *in univ.:* Hraban. epist. 24 p. 431,13 omnibus diebus vitae meae hic et in futuro, nunc et semper (Thietm. chron. 1,27 aut hic aut i. f. 6,78 nec hic nec i. f. *al.*). carm. 29,10 hic et in aeternum tu *(sc. Samuel)* maneas, vigeas. Wipo gest. 3 p. 23,10 firmabitur thronus tuus *(sc. regis)* hic et in perpetuum. **β** *in versibus metr. i. q. ecce, age – sieh, nun (denn):* Wandalb. martyr. invoc. 41 ymnum personet hic mens humilis tibi *(sc. Christo).* Poeta Saxo 2,473 hic modo, Musa, novam Caroli deprome quietem. Waltharius 1043 ad scutum mucronem hic (hunc *var. l.*) tollito nostrum. Froum. carm. 19,17 hic habitu vario sit primus in ordine Gitto. 19,23 hic pariter *eqs.* **b** *spectat ad tempus praeteritum i. q. tum, tunc – damals, da, dann, darauf:* Annal. Fuld. I a. 764 hic *(om. M)* hiemps dura. Walahfr. carm. 19,23 hic aquila: 'absurdum est ...', inquit. Annal. Sangall. IV a. 1021 (vs.) hic quatitur totus terrae globus undique motus. Annal. Zwif. II a. 1189 (vs.) hosti gentili data sancti terra sepulchri hic est. *al.* **3** *hac (de) re, pro re – in dieser Angelegenheit, unter diesen Umständen, in dieser Situation:* Lex Baiuv. 17,5 hic (haec, his *var. l.*, hiis *edd.*) discordant nostri iudices de pacto, quod *eqs.* Wandalb. martyr. alloc. 67 nulli hic *(sc. in opere legendo)* ... subest mens pia culpae. Waltharius 1115 ecce, in non dubium pro te, rex, ibo *(sc. Hagano)* periclum; ast hic (hinc *a. corr. S*) me penitus conflictu cedere noris. Thietm. chron. 7,35 cum eundem *(praepositum)* ... mortuum conperirem, tunc sero hic ingemui, ad quod prius respicere neglecxi. *al.* **4** *ponitur pro* huc: **a** *ad hunc locum – hierher:* Chron. Fred. 2,57 p. 81,31 si cor habuisset *cervus,* ... nec hic numquam venisset. Ionas Bob. Columb. 1,17 p. 183,15 vade ... et defer *(sc. panes)* hic *(om. B1a).* Paul. Diac. Lang. 3,32 usque hic (huc *var. l.; sc. ad columnam in mari positam*) erunt Langobardorum fines. *al.* **b** usque hic *i. q. hucusque – bis jetzt:* Lamb. Aud. chron. a. 1120 (MGScript. V p. 66,43; c. 1120) ab Adam usque hic sunt anni MMMMMMCCCLXXX. *cf.* huc. *Mandrin*

[3. hic *v.* autem. *adde ad vol. I. p. 1277,59sqq.:* Antidot. Bamb. 5 similiter autem (his *cod. et ed., sed scriba falso interpretatus est abbr.; cf. A. Cappelli, Lexicon abbreviaturarum. 61961. p. 156*) et conpunctionem ... sanat *antidotum*, disintericis autem (his *cod. et ed.*) *eqs.*, si autem (his *cod. et ed.*) febricitaverit *eqs.* 14 hec autem (his *cod. et ed.*) antidotum facit: *eqs.* 30 conficitur autem (his *cod. et ed.*) sic: *eqs.* 36 recipit autem (his *cod. et ed.*) hec: *eqs. (item 40. al.). ibid. persaepe.*] *Fiedler*

[hicaroticus *v.* escharoticus.] **hic(c)e, hiccine** *v.* 1. hic.

***hicherus,** -i *m.* *(orig. inc., ni subest* scarus *sim.)* *piscis quidam – ein Fisch (fort. i. q. Scarus cretensis – viell.: Seepapagei; de re v. Grzimeks Tierleben. V. 1980. p. 156):* Ecbasis capt. 168 cancri, mulli, trutta, cavedonus, -us, allec.

hicine *v.* 1. hic. **hicneumon** *v.* ichneumon.

hiconomus *v.* oeconomus. **hictiocoll(a)** *v.* ichthyocolla.

[hicto *v.* nictio: Caes. Heist. hom. II p. 57a.]

***hida,** -ae *f.* (*anglosax.* hīd) *pars (terrae), mansus (a familia una cultus), huba – (durch eine Familie bestelltes) Stück (Land), (Groß-)Hufe (de re v. A. Dopsch, Die Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit. I. 21921/22. p. 344):* Heinr. Hunt. hist. 7 (MGScript. XIII p. 151,32; a. 1129/54) rex ... cepit ab unaquaque -a Angliae tres solidos (*inde* Rob. Tor. chron. a. 1110). Innoc. III. registr. 1,284 p. 394,26 in quibus *(possessionibus)* hec ... duximus exprimenda vocabulis: ... ecclesias de Sudministre *('Southminster')* ... cum duabus -is terre et marisco.

hidria *v.* hydria.

?***hidrum,** -i *n.* (*orig. inc., ni subest* ἱδρώς) *fort. i. q. aroma quoddam – viell.: ein Aromastoff:* Dipl. Merov. I 171 p. 425,14 olivas libras C, -o libras L, cicer libras CL.

***hidrotopion** (i-, (h)yd-, -oco-, -ocep-) *subst. n.* (ἱδρωτοποιός) *medicamentum sudorem provocans – schweißtreibendes Medikament:* Antidot. Augiens. p. 41,6 antidotum

olimpium, qui et hy-on dicitur. MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 384D idroc-on, id est potus contra rigores. PS. OTHO med. 160 oppresso triteo valet -copion aegro. *confunditur c.* hydragogium: ALPHITA Y 26 ydroc-on (ydrocepion *A*), id est aquans *(sic)* educens *(v. comm. ed. p. 449b)*.

hidrus *v.* hydrus. **hiehenna** *v.* gehenna.

hiemalis (i-, (h)ye-), -is. *script.:* ge-: *l.13.65.* him-: COLLECTIO legisl. Aquisgr. 76 (Corp. Consuet. Monast. I. 1963. p. 561,19). *metr.* gē-: *l.65.*

I *adi. i. q. ad hiemem pertinens, qui hiemis est – zum Winter gehörig, winterlich, Winter-:* **A** *strictius:* **1** *gener.:* **a** *in univ.:* **α** *usu communi:* ARBEO Emm. 25 p. 63,3 per totum g-em (i- *p. corr. A1;* -e *rell.*) tempus. CONSTANT. AFRIC. theor. 7,4 p. 32ar inhabitantes . . . frigidam *(sc. regionem)* . . . habent pulsum assimilantem hy-i. HERM. CARINTH. essent. 2 p. 206,26 hy-i (y-i *N*) tempore scaturigines fontium calidiores, estivo frigidiores. COD. Wang. Trident. 84 p. 702,12 in i-bus septimanis. *saepe. ellipt.:* TRAD. Lunaelac. 102 (a. 823) quomodo ista transeuncia . . . istius seculi evanescunt et quasi florencia -i *(an add.* <tempore>*?)* marcescunt. **β** *de indicatione temporis: per enallagen de sancti Martini festo hieme peracto ('Wintertermin'; cf. H. Grotefend, Taschenbuch der Zeitrechnung. [13]1991. p. 78):* CHART. Aquens. 141 l. 20 (a. 1245) ipsi *(sc. abbatissa et conventus)* . . . dimidietatem . . . pensionis nobis solvent in f e s t o beati Martini hy-is, alteram . . . dimidietatem in festo cathedre sancti Petri annuatim (CHART. Otterb. 211 p. 157,25 infra festum. *al. sim.* CHART. Helv. arb. 103 post festum). CHART. Gelr. 697 actum et datum . . . post o c t a v a s beati Martini hy-is (CHART. Otterb. 165 infra o. CHART. Helv. arb. 128. *al.*). CHART. Traiect. 2015 datum . . . in crastino beati Martini hy-is. *al. de parte anni ecclesiastici:* CATAL. biblioth. A I 46 (s. XII.in.) omeliarum liber -is. *al. v. et p.1059,47.* **b** *spectat ad originem, partum:* **α** *hieme partus – im Winter geboren, geschlüpft:* ALBERT. M. animal. 5,42 vernales . . . et autumnales pulli earum *(columbarum)* meliores quam aestivi et hy-es. **β** *hieme satus – im Winter ausgesät:* REGISTR. Udalr. August. 12 totum -e frumentum, id est sigalis, . . . dabit *(sc. vilicus). al.* DIPL. Frid. I. 767 p. 320,4 XIIIIcim maldros -is frumenti . . . concessit *abbatissa.* MENKO chron. 32 p. 372,5 in ordeo . . . -i et tritico . . . propter siccitatem estatis . . . damnum accidit. CHRON. Huisb. I (MG Stud. XVIII. 1997. p. 40,3) mansum . . . conquisivimus *(sc. abbas)* IVor maldratas hy-es . . . annis singulis persolventem. p. 41,11. *de agro i. q. semina -ia ferens – Winterfrucht tragend:* CHART. civ. Erf. 157 p. 90,24 (a. 1255) per fundum y-em decem agros habentem, per estivalem decem, per fundum quiescentem decem. **c** *hieme utendus – im Winter genutzt, für den Winter gemacht:* WOLFHARD. Waldb. 1,17 p. 176,18 illa *(mulier)* . . . z e t a s *(i. diaetas)* -es . . . ingrediens curceboldum . . . texere coepit (VITA Brun. Querf. 2 [MGScript. XXX p. 1360,23]). ARNULF. MEDIOL. gest. 1,3 quae *(capella et crux)* super altare in y-is ecclesie sunt collocata tugurio (*sim.* 4,8 p. 214,2. LAND. MEDIOL. hist. 2,35 p. 70,13). CHART. Mog. A I 554 p. 467,14 ędificata est . . . fratribus domus -is, videlicet stupa una *eqs.* CHART. Hall. 224,26 (interp.) magister sutorum dabit nostro episcopo . . . duos stivales hy-es (-es *D*). *al.* caseus -is *fort. i. q. caseus coagulo confectus – viell.: Lab-, Hartkäse (de re v. LexMA. V. p. 1029):* REGISTR. abb. Werd. 8,15,50 IV maldaria -ium caseorum. uvae -es *fort. i. q. uvae siccatae – viell.: getrocknete Weinbeeren, Rosinen:* WALTH. AGIL. med. 31 p. 131,38 comedat *patiens* . . . uvas y-es. **d** *?de flumine i. qui hieme solum profluit – ?der nur im Winter fließt:* CHART. Mekl. 223 p. 209,20 (a. 1216) per quod *(vadum)* fluit rivulus hy-is ex vicina palude. **e** *congelatus – gefroren:* LAMB. LEOD. Matth. I 624 g-is aquę naturam fasmate quodam ludit *turba incredula.* **2** *astron.* circulus, tropicus -is *i. q. circulus tropicus capricorni – Winterwendekreis, Wendekreis des Steinbocks:* GERB. epist. math. I 3,3 per quintam *(sc. fistulam astrolabii)* -em, per sextam antarcticum circulos metiri poteris. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 44,27 cum . . . sol recedit a topico *(sic)* -i *eqs.* **B** *latius i. q. borealis – aus dem Norden stammend:* CHART. Hans. 663 p. 230,6 (a. 1268) cum ⌊hospites hy-es⌋ (de Dudeschen unn de Goten *versio theod. ad* CHART. Livon. A 413,4) venerint ad torrentem *eqs.*

II *subst. neutr. plur. i. q. frumentum hibernum – Wintergetreide:* ANNAL. Prag. I a. 1252 hy-ia mediocriter . . . provenerunt, aestivalia fere penitus defecerunt.

adv. ***hiemaliter.** *ut hieme – wie im Winter:* YSENGRIMUS 7,623 ęstive transivit hyemps, hy-r ęstas.

***hiemannus** (hye-), -i *m.* (*theod. vet.* hîen, hîe(n)manne; *cf. Mittelniederdt. Handwb. II/1. p. 305sq.) famulus, mancipium, officialis (cortis) – Hausgenosse, Hofmann, Hofgeschworener (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 953sq.):* CHART. Xant. 94 (a. 1226) copiam . . . privilegii . . . habent hy-i et parrochiani. CHART. Rhen. inf. II 460 XII iurnales . . . coram hy-is in Hertene posuerunt *Elizabet et Godescalcus (de cautione).* 661 ad nullum iudiciale forum hy-orum. 743. REGISTR. Xant. p. 58,36 quod *(brasium)* solvunt -i sive mansionarii de mansis curtium. CHART. Xant. 279 p. 182,47 homines fideles attinentes curti nostre . . ., qui vulgariter dicunter hy-i *eqs.* p. 183,3 dantes *(sc. abbas et conventus)* eisdem hy-is . . . in mandatis, ut ipsi . . . Hermanno . . . fidelitatem . . . exhibeant. *al.*

***hiemiplenilunium** (he-, -plenium), -i *n.* (hiems *et* plenilunium) *mensis hiemalis plenilunio incipiens – mit dem Vollmond beginnender Wintermonat* (*cf.* BEDA temp. rat. 15,28sqq.): BEDA temp. rat. 15,49 winterfilleth potest dici composito novo nomine -plenium (*[ed.,* -um *pars codd.] inde* CALEND. Karol. C p. 1351,13).

hiemo (i-, gemo, (h)yemo), -avi, -are *vel semel (l.40)* **hiemor,** -atus, -ari. *script.:* (i)aem(o): *l. 32. 34.* yhem(o): *l. 42.* hem(o): *l.32.*

1 *intrans. i. q. hibernare, hiemem degere, superare – überwintern, den Winter verbringen, überstehen:* **a** *de hominibus:* CHRON. Fred. 4,48 Chuni aemandum ([a]emendum, hemandum, -andum *var. l.*) annis singulis in Esclavos veniebant. 4,72 Dagobertus iobit eos *(fugitivos)* iaemandum Badowarius recipere *eqs.;* cumque dispersi per domus Baioariorum ad hyemandum (i-, g- *var. l.*) fuissent *eqs.* ANNAL. Lauresh. a. 791 p. 35,2 rex Carlus rediit in Paioaria ibidemque g-vit. CHRON. Pol. 3,24 cum . . . Romani principes . . . in preparatis munitionibus y-rent (-rent *var. l.*). *al.* **b** *de animalibus:* FUND. Mur. 27 p. 80,27 qualiter peccora de alpibus veniant et qualiter -entur tam ibi quam in aliis locis, quos inter silvas habemus. CHART. ord. Teut. 128 p. 122,20 que *(caprae)* yh-bunt in terra predicta *eqs.* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 40,30 ad quae *(loca)* transeunt *aves* fugiendo frigus, ut in eis -ent. ALBERT. M. animal. 7,70 'turtures non hyemant in suis locis' (*p. 597b,4* χειμάζουσι). *?latitare – ?sich verkriechen, versteckt halten:* EGBERT. fec. rat. 1,1618 ignorantis eam scinifes -vit in aure . . . bubali. **2** *trans. i. q. refrigerare – erkalten lassen (in imag.; cf. p. 1025,24):* METELL. Quir. 7,47 flos vernans pueris, iunior estuat, autumnando senes decrepitos nive candentes -at.

adi. **1. hiemans,** -antis. *hiemalis – winterlich, Winter-:* MIRAC. Pirmin. 3 p. 31,29 -is anni tempore . . . contigit fratribus . . . aquam in abluendis defuisse manibus. OFFIC. Willig. p. 26,2 qui *(vir)* nec -i tempore ullo usus est calciamenti genere.

2. hiematus, -a, -um. *hiemalis – winterlich, Winter-:* CARM. Bur. 151,1,1 virent prata -a tersa rabie.

hiems ((h)ye-, -mps), -mis *f. (m.: saepius, e. g. p.1025,11.14). script. et form.:* i-: COD. Wang. Trident. 84 p. 702,9. CHART. Mog. A II 517 p. 852,26. gem(s): HUGEB. Willib. 4 p. 101,17. (h)ygem(s): REIN. LEOD. annal. a. 1220 p. 678,40. CHART. Naumb. I 416 p. 371,27. heims: ANNAL. Lauresh. a. 793 *(cod.). nom. sg.* -is: *p.1025,11. abl. sg.:* (h)iaem(a)e: CONC. Aquisgr. I 21 (Corp. Consuet. Monast. I. 1963. p. 436,9). CAPIT. bened. add. I 22 (Corp. Consuet. Monast. I. 1963. p. 547,14 *[var. l.]*). iemme: COD. Wang. Trident. 84 p. 702,9. *ibid. al. ?plur. sensu sing.: p.1025,19. usu attrib.: p. 1025,15. adde* REGISTR. Prum. 41 p. 199,1. *metr. nom. sg. pro monosyllabo sumitur:* ALCUIN. carm. 9,18.

1 *ventus fortis, tempestas (pluviosa) – Wetter(gewalt), Sturm, Unwetter:* **a** *proprie:* WILH. APUL. gest. 5,95 sub aediculis . . . contra nimbosas -es remorantur *(sc. classis)* in aequore tuti. **b** *in imag. vel translate:* WALAHFR. carm. 76,4

cupiens . . . linguam veteri pressam rubigine vestris *(sc. Hlotarii)* post -es iam saepe graves nitidare triumphis *eqs.* CARM. Bur. 53,5,3 nauta iam universalis de profundo maris -e remige integro portum pacis adiit. LAMB. LEOD. Matth. I prol. 11 non oblatratum canibus Scillę latus illi *(sc. navigatori)*, non hyemes obstant, non insaturata Karibdis. CARM. de nat. animal. 148 tantum sevit ibi *(sc. locis inferis)* seva doloris hyemps (-ps *B*). *de lacrimis:* THEODULF. carm. 35,21 mox lacrimosus -s oculorum nube refluxit imbreque suffudit frons peregrina genas. **2** *hibernum, frigidum, pluviosum tempus anni – Winter, kalte, nasse Jahreszeit:* **a** *proprie:* BEDA temp. 8 -s (-is *var. l.;* gloss.: -ps dicitur ab hemipheria *[sic]* . . . illo *(sole)* longius morante frigidus est et humidus. HUGEB. Willib. 3 p. 92,4 dum ille gelidus frugalisque -ps (-s *2*) transiendo preteriit. ANNAL. regni Franc. a. 784 p. 68,8 ut iterum -e (-is, hyemis *var. l.*) tempore iter fecisset *rex eqs.* GERH. AUGUST. Udalr. 1,10 l. 54 quamvis . . . -ps dura fuisset. NADDA Cyriac. I 3,1 lustris tribus et sex annis peractis, cum septem -es ter iam vidisset. VITA Norb. I 5 nudo pede per horrendas yemes et asperam glaciem superans profectus est. *persaepe. v. et p.1024,7.* **b** *in imag. vel translate:* **α** *in univ.:* CHART. Westph. IV 17 p. 12,6 (a. 1205) -s infidelitatis transiit, imber persecutionis abiit . . ., flores virtutum et miraculorum apparuerunt. **β** *de senectute (cf. p.1024,50):* CARM. Bur. 75,2,2 ver etatis labitur, -s (-ps *B*) nostra properat. **γ** *de tribulatione ('Not'):* BRUNO QUERF. fratr. 11 p. 55,23 erat . . . -s magna bellorum *(v. notam ed.).* HEINR. WIRZ. cur. 64 hunc *(papam)* peto, si forsan nostri miserebitur, et si paupertatis hyemps (hyems, -s *var. l.*) tanta movebit eum. *al.* **c** *alleg. de iudicio novissimo:* OTLOH. admon. 9 (PL 146,260[C]) -s . . . significat extrimi iudicii tempus.

1. hiena *v.* hyaena. **2. hiena** *v.* hyaenia.

hiennem *v.* gehenna.

[**hieracineus** (giracmeus) *immo* **drachmeus** (dracm-), -a, -um. *(cf. Oribas. syn. 9,17 p. 313[b],3 et ThLL. V/1. p. 2060,49sqq.) unam drachmam pendens – vom Gewicht einer Drachme:* ANTIDOT. Bamb. app. p. 38,6 forma trociscos giracmeos *(ed.,* giracineos *ci. Thomas, ALMA 5. 1929/30. p. 132).*]

hieracites (che-, ge-, iar-, i-, -a(r)chi-, -ati-, -ides) *subst. m.* (ἱερακίτης) *nom. sg.:* -em: *l.44.46.* -en: *l.44 (cf. ThLL. VI/3. p. 2780,71). lapis quidam (magicus) – eine Art (magischer) Stein:* MARB. RED. lap. 441 g-hitem (i-hitem, ch-hitem, geratite, g-e *var. l.*) vetus experientia laudat. ARNOLD. SAXO flor. 3 p. 72,35 g-hitem lapis est niger. 4,8 p. 85,39 iararchiten gestatus ab homine, non mordetur a muscis vel apibus. ALBERT. M. miner. 2,27 p. 38[a],20 g-hidem lapis . . . nigri coloris.

hieracuria *v.* hierus. **hieralogadiu** *sim. v.* hierus.

***hieranox(i)a,** -ae *f.* (ἱερὰ νόσος) *metr.* hie- *pro monosyllabo metitur (per synizesin): ubique. morbus comitialis – Epilepsie:* Ps. OTHO med. 143 delictum stomachi, capitis, -ia . . . si laedunt, sanum faciens est hoc *(sc. antidotum)* adrianum. 177 vitium -xae. 212 -xam. 215. *ibid. al. Mandrin*

hierapicra, hierapigra *v.* hierus.

***hierarcha** (ge-, i-), -ae *vel* ***hierarchus** (i-), -i *m.* (ἱεράρχης) *script.* ihe-: THIOFR. Willibr. I praef. p. 460[C]. *form. nom. sg.* -es: ALBERT. M. eccl. hier. 1 p. 12,66. *metr.* (h)ier- *syllaba per synizesin brevis: l. 66. p. 1026,16. adde* WALDO Anscar. 29,8.

t. t. eccl. et theol.: **1** *qui sacris praeest (ordinibus), antistes, praelatus – Vorsteher des Gottesdienstes, geistlicher Würdenträger, Ordinarius, 'Hierarch':* **a** *in univ.:* ALBERT. M. eccl. hier. 1 p. 3,14 in sanctificationibus descendentibus a summo -a per medios usque ad ultimos *eqs. ibid. al. v. et p.1027,37.41. de sanctis (per compar.):* EUGEN. VULG. syll. 25,1 inter sacratos caelesti iure i-os (gloss.: 'iera' divinum, inde 'ierarchia' sacer principatus vel divinus, vel 'hierax' dicitur sacer) ordine conspicuo rutilas, levita Iohannes. **b** *de Christo principe sacerdotum, pontifice ('Hohepriester'):* ALBERT. M. sent. 2,9[A],1 p. 189[b],31 contra praeceptum summi -ae, Christi, qui dicit suis -is: *'eqs.'* **c** *de discipulis Christi, apostolis: v. l. 71 (cf. p.1027,33).* **d** *de episcopo:* PASS. Agil. 10 (ASBoll.[3] Iul. II p. 722[F]; s. XI.[1]) noster -a (*sim.* 16 [p. 724[E]]. 18 [p. 725[A]]). THIOFR. Liutw. 1 p. 7,5 -a . . . futurus. MIRAC. Nicol. Brunw. 8 p. 199,15 beneficia . . . nostri pii -ae (i- *var. l.*). ALBERT. M. sent. 4,6[C],4 p. 123[a],38 -a, id est episcopus. epist. Dion. 7 p. 501,20 quam *(epistulam)* Polycarpo -ae, id est episcopo, scribit. *al. de papa:* THEOD. AMORB. Mart. epil. p. 295 (vs.) -a clarus in aula Regis Olympi munere fixus semper haberis. **e** *de abbate:* HARIULF. chron. 4,13 p. 208,2 in ecclesia Sanctae Mariae nostratis Galliae -a . . . traditus est *(aliter interpr. ed.).* PETR. CAS. chron. 4,125 p. 601,6 (dipl. Loth. III. 121) Lotharius . . . fideli suo Guibaldo Casinensi g-e . . . gratiam suam. *al.* **2** *de Christo i. q. Dominus – der Herr:* HERM. AUGIENS. hymn. 1,6[b],3 (ed. Klein-Ilbeck) quem *(Iesum)* festina queritat *Maria Magdalena* . . . i-um (i-am *var. l.*). **3** *patriarcha – Patriarch:* BENZO ad Heinr. IV. 4,34 p. 398,10 (vs.) cum -is et prophetis Fides regnum tenuit, usque quo Maria virgo Deum nobis genuit *(v. notam ed.).*

***hierarchia** (ge-, i-, -hya), -ae *f.* (ἱεραρχία) *script.:* pe-: *l.60.* xe-: *l.31.* yer(a)rachia: *p.1027,8.* ihe-: *l.42.63.* -cia: *l. 37. rhythm.* (h)ier- *fere pro una syllaba (per synizesin), e. g. l.36.38.62.p.1027,3. metr.* (h)ier- *syllaba per synizesin longa: l.68.*

t. t. eccl. et theol. (usu communi: p.1027,11) i. q. ordo, gradus (honoris), dignitas (religiosa) – (geistliche Rang-)Ordnung, 'Hierarchie' (de re v. LThK. [3]*V. p. 85sqq.; def.:* ALBERT. M. eccl. hier. 1 p. 3,3 -a . . . est quidam gradus potestatis): **1** *proprie:* **a** *spectat ad -am q. d. divinam:* ALBERT. M. sent. 2,9[A],1 p. 190[a],14 nulla istarum diffinitionum tangit -am divinam, quae est in tribus personis, quam vocant quidam 'supercelestem'. **b** *spectat ad -am q. d. caelestem, angelorum:* RADBERT. Matth. 8,2687 super -as (x- *R*) suas *(sc. angelorum)* constituti sunt principes, qui *eqs.* HUMB. Sim. 3,3 p. 201,22 Dionisius . . . in suis scriptis de caelesti g-a. ELIS. SCHON. vis. 3,13 p. 67,12 celestes ille essentie omnium altiores, que prima i-a dicuntur. VITA Mariae rhythm. 6434 universi spiritus t r i n e -e conveniunt in iubilo celestis harmonie (CARM. de Laud. 79 [MGScript. XXII p. 373] trina g-cia). 7443 super choros celestis -e (*sim.* 7963 super -am angelicam). ALBERT. M. miss. 1,2,2 p. 16[a],24 propter tres -as angelorum, in quarum qualibet sunt tres ordines angelorum. *saepe. v. et l.43.44.46.59.* **c** *spectat ad -am q. d. humanam, ecclesiasticam:* EPIST. var. III 14 p. 160,31 haec . . . nostra *(i. terrena)* i-a (i-ya, ih-a *var. l.*) instar caelestis tripartita est, in tres scilicet i-as. EPIST. Mog. 15 p. 343,12 superne nostra consimilata . . . constat i-a *eqs.* ALBERT. M. cael. hier. 3,1 p. 45,65 -a dicit altitudinem quandam, per quam quis sortitur divinum gradum. eccl. hier. 1 p. 10,18 -a angelica dividitur per novem ordines, ecclesiastica . . . tantum in tres, scilicet episcopos, presbyteros et diaconos. *saepe. v. et p. 1027,45. adde de officio religioso ('geistlicher Stand'; c. gen. explicativo: l.51):* VITA Ger. Bron. 1 vir . . . Domini . . . sacri principatus i-a (ierarcha *1*) caelesti . . . dignus. TRACT. Ebor. f. 58 hoc *(sc. salutem interioris hominis)* ipse Deus . . . operatur . . . per homines in i-a constitutos. ALBERT. M. eccl. hier. 1 p. 4,50 '-a', idest sacer principatus, 'puerorum', idest ministrorum . . . 'divinorum' per participationem sacrorum donorum. **2** *meton.:* **a** *de opere Dionysii Areopagitae quod putabatur (saepe in titulo libri; cf. e. g.* ANNAL. Magd. a. 824 deferentes *legati* . . . libros Dyonisii Ariopagitae ab eo conscriptos de i-a, idest sacro principatu *et l. 33):* SYRUS Maiol. 3,19 -as *(ed.,* g-, p- *codd.)* beati Dionisii . . . cum legeret. OTLOH. tempt. p. 356,4 collationes . . . patrum et i-am scripsi. RAHEW. flosc. 1,187 sacri theologi sacra i-a de sacris agminibus. CATAL. biblioth. B I 73 p. 514,8 opus Hugonis in ih-as (-arehias *cod.*) Dyonisii. *saepe.* **b** *agmen – (Heer-)Schar:* RHYTHM. Schir. 22,1 (ZDtAlt. 23 N. F. 11. 1879. p. 179; c. s. XIII.[1]) his *(sc. regis, i. Dei)* assistant nuptiis celi i-e. **c** *de gloria aeterna i. q. paradisus – Paradies:* ABBO SANGERM. bell. 3,4 machia (gloss.: pugna) sit tibi *(sc. clerico)*, quo i-a (gloss.: sacer principatus s<cilicet> sit tibi) necque cloaca (gloss.: idest fossa tartari). **d** *maiestas – Majestät:* TRANSL. Eug. Tolet. add. prol. l. 7 summa . . . ipsius unicae Deitatis g-a (i-a *N*) . . . sese animis propriae creaturae mirabilem . . . propalat praesa-

[Pörnbacher]

giis. **e** *regnum, potestas, dominatio – Reich, Herrschaft, Macht, 'Herrlichkeit':* **α** *in univ.:* VITA Mariae rhythm. 7701 ut in eternum in celesti regnes -a. ALBERT. M. sent. 2,9[A],1 p. 188[a],27 -a est sacrorum et rationabilium ordinata potestas in subditis debitum retinens dominatum. **β** *in doxologia q. d. (spectat ad Vulg. apoc. 5,13. 7,12 sim.):* HERM. AUGIENS. hymn. 2,1,2 (ed. Klein-Ilbeck) grates, honos, i-a (g-a, yerrachia, yerarachia *var. l.;* gloss.: sacrum vel principale sacerdot<i>um *D;* sacer principatus *L1;* summe pater *G6 [cf. comm. ed. p. 146]*) . . . tibi *(sc. Christo).* **γ** *usu communi (per translationem):* HARIULF. chron. 3,23 p. 153,8 -am (i- *var. l.*) Francorum absque titulo regii nominis disponebat *Hugo.*

***hierarchicus** (i-), -a, -um. (ἱεραρχικός) *t. t. eccl. et theol.:* **1** *adi.:* **a** *hierarchiae conveniens – der Hierarchie entsprechend, 'hierarchisch':* **α** *spectat ad hierarchiam q. d. caelestem, angelorum:* ALBERT. M. summ. creat. 1,33,3 p. 521[a],30 'ad dictas per unumquemque -arum (*PG 3,273[C]* ἱεραρχικῶν) illuminationum proprias anagogas'. cael. hier. 3 p. 45,8 scientia non est nobilissimum inter dona -a. summ. theol. II 4,15,2 p. 206[b],27 qui *(angeli)* in sublimioribus officiis . . . constituti sunt ordine -o. *ibid. al.* **β** *spectat ad hierarchiam q. d. humanam i. q. ecclesiasticus, spiritualis – kirchlich, geistlich:* WALDO Anscar. praef. 118 praeminet imperio ditione -us o r d o ; altior officii gradus est diademate regni (ALBERT. M. sent. 2,9[A],1 p. 190[a],13). ALBERT. M. resurr. 81 p. 288,57 secundum actum -um, qui est reducere inferiores in Deum. eccl. hier. 1 p. 4,66 quae *(perfectio)* est finis operationis -ae. *ibid. al.* **b** *distinctivus – unterscheidend:* INSCR. Germ. LVIII/2 33 K (s. XII.[med.]) < . . . symb>olum i-um *(de signo tau, cf. Vulg. Ez. 9,4; v. notam ed.).* **2** *subst.:* **a** *masc. i. q. discipulus – Jünger (de apostolis; cf. p.1025,71):* ALBERT. M. summ. creat. 1,35,3 p. 532[a],9 Christus prohibet suis -is, hoc est apostolis, dominatum super inferiores. **b** *neutr. plur. i. q. res ecclesiasticae, spirituales – kirchliche, geistliche Angelegenheiten, 'Spiritualien':* ALBERT. M. sent. 4,27[D],5 p. 138[a],14sqq. participatio -orum derivatur a hierarcha . . ., sed omne sacramentum est participatio quaedam -orum. p. 138[b],21 ubi est circa actus humanos tantum, non est de -is, sed ex illa parte, ubi est sacramentum, et hoc modo dispensatur per ministros habentes potestatem a hierarcha.

adv. ***hierarchice**. **1** *secundum hierarchiam – der hierarchischen Stufung gemäß, hierarchisch:* ALBERT. M. cael. hier. 3 p. 58,26 quae sunt 'manifestata ⌊hierarchiae' vel⌋ *(om. T)* '-e' (*PG 3,168[B]* ἱεραρχικῶς), id est ordine et actione hierarchiae 'ad imitationem animorum diligentium Deum'. 10,1 p. 163,10. eccl. hier. 1 p. 11,6 'ex quibus', scilicet symbolis . . ., 'reducimur -e (hierarchiae *var. l.*) in deificationem uniformem'. *ibid. al.* **2** *secundum auctoritatem, vim (hierarchicam), principaliter – gemäß der (hierarchischen) Gewalt:* ALBERT. M. summ. creat. 1,47,2 p. 580[a],3 'alias *(essentias)* -e (*PG 3,257[B]* ἀρχικῶς) ducere ad illud ipsum . . . principium' *(sim.* summ. theol. II 10,39,3,1,1,2 p. 472[b],34). *ibid. al. v. et l.44.*

hieraticus (gir-), -a, -um. (ἱερατικός, hiera; *cf. ThLL. s. v.*) *medicamento hiera q. d. confectus – aus dem Hiera-Mittel bereitet, Hiera-:* Ps. HIPPOCR. sang. 7 ut gi-um *(codd., ge- ed., vix recte)* purgatorium adhibendum sit illi *(sc. patienti)*, ut de toto corpore desenescat. *Pörnbacher*

***hierax** (geracis) *subst. m.* (ἱέραξ) *accipiter – Habicht (per compar. de homine rapaci):* AGNELL. lib. pont. 118 p. 290 l. 55 iste *(episcopus)* . . . ut lupus in grege . . ., geracis inter volatilia *eqs.*

hierba *v.* herba. ***hierbum** *v.* *gerbum.

hiereus (i-), -i *m.* (ἱερεύς) *sacerdos – Priester:* ODBERT. Frid. 21 p. 355,22 astiterunt ei *(sc. furi)* . . . tres i-i (gloss.: sacri sacerdotes).

hierimita *v.* eremita. **1. hieris** *v.* 2. iris.

[2. hieris *v.* 1. ago.**]**

hierobotane (ge-, -thane) *subst. f. vel* **hierobotanum** (ge-, i-, -reb-), -i *n.* (ἱερὰ βοτάνη) *script. et form.:* ?gelolione: *p. 1028, 9.* giras herba: *p. 1028, 2.* hierobus: *p. 1028, 5.* -botonon: *p.983,37. metr.* hie- *pro brevi metitur: p.1028,7. verbenaca – Eisenkraut:* ANTIDOT. Lond. p. 21,1 pipinella, ge-th<a>ne, apii folia. ANTIDOT. Glasg. p. 120,15 giras herba, qui et presterion Greci vocant *eqs.* DYASC. p. 100[a] gere-um (gloss.: sacra herba, i. berbena), quam multi perystereon, alii verbenam dicunt, species habet duas. p. 103[a] hierobus (*Diosc. 4,60* ἱερὰ βοτάνη) herba est porrecta virgultis ultra cubitum. ODO MAGD. herb. 1859 verbenam i-um peristereonque appellant Graeci. *v. et p.983,37.988,21. fort. add.:* ANON. herm. p. 100,38 gelolione, id est plantago sive nerma (*leg.* nervia).

[hieromandrea *v.* chamaedry(o)s.**]**

hiero(n)bulbum (-rabulbus), -i *n.* (ἱερός *et* bulbus) *separatim scribitur de herba quadam fort. i. q. Muscari comosum (Mill.) – viell.: Bisamhyazinthe:* DYNAMID. Hippocr. 2,98 bulbus agrestis, quem . . . hieron bulbum vocamus. DYASC. p. 104[a] hiera bulbus radicem habet rotundam et rubeam *(cf. Ps. Apul. herb. 21). cf.* bulbus.

hierophanta (i-), -ae *m.* (ἱεροφάντης) *(pseudo)sacerdos, magus – (falscher) Priester, Zauberer:* ALDH. virg. I 35 p. 279,7 quibus *(sc. liquoribus, i. urina)* arbitrantur *milites* cuncta Chaldeorum et -arum (i-, ine- *var. l.*) fantasmata . . . evanescere.

***hierosolymipeta** (i-, -lim-), -ae *m.* (Hierosolyma *et* petere) *qui Hierosolyma petit, peregrinus – Jerusalempilger, -fahrer:* NECROL. IV Mai. 17 p. 199 (s. XII.[2]/XIII.[med.]) Erchenfridus Medelicensis abb<as> -a. I Sept. 19 p. 26 Wernherus de Holnstain i-imipeta l<aicus> ob<iit>. Nov. 3 p. 29. 20 p. 30.

***hierosolymizo** (i-, -lim-), -are. (Hierosolyma; *de formatione et interpr. cf. Stotz, Handb. 2,VI § 104.16)* se -are *i. q. spiritualiter Hierosolyma petere – im Geiste nach Jerusalem wallfahren:* EPIST. Meginh. 23 p. 219,26 ut totam in te ipso edifices *(sc. episcopus)* Ierosolimam; si hoc modo te gratia ipsius *(Christi)* i-imizas, dicas te venisse Hierosolimam.

***hierosolymo** (ihe-, -limo), -are. (Hierosolyma) *(peregrinandi causa) Hierosolyma petere – nach Jerusalem wallfahren:* FUND. Querf. (ZHarzver. 4. 1871. p. 84,20; ante 1198) antequam ihe-imandi iter arriperent *donatores eqs.*

***hierosylia** (i-silia), -ae *f.* (ἱεροσυλία) *sacrilegium – Kirchenraub:* ODBERT. Frid. 21 p. 355,31 de i-ilia (sacrilegio *var. l.*) . . . confiteri noluit *(sc. fur).*

hierus (gerus, girus, i-, yerus, iherus *sim.*), -a, -um. (ἱερός) *?indecl.* -a: *l.53.56.65.p.1029,14. metr.* hie- *pro brevi metitur (per synizesin): l.60. p.1029,12. coniunctim scribitur:* hieracuria: *p.1029,12.* hieralogadiu, -godion *sim.: l.66sqq.* ierapigra, yerapicra *sim.: p.1029,2sqq.* yerahermetis: *p.1029, 16.*

sacer – heilig: **I** *adi.:* AESCULAPIUS 3 p. 4,26 quam *(sacram passionem)* . . . Graeci . . . '-am noson' (*Gariopont. pass. 1,7 p. 6[r]* hyeronoson) vocaverunt. RICHARD. ANGL. anat. I 66 partes ille *(sc. cerebri)* dicuntur sacre . . ., id est iere. **II** *subst. fem. i. q. species medicamentorum compositorum – eine Art zusammengesetzter Arzneimittel (de re v. LexMA. V. p. 1 s. v. 'Hiera-Mittel'):* **1** *in univ.:* AESCULAPIUS 1 p. 2,28 antidotum -a dari iubemus. 40 p. 64,23 purgari debent *(sc. qui febre laborant)* ex ihera (*Gariopont. pass. 3,35 p. 67[v]* -a). ANTIDOT. Bamb. 12[capit.] antidotum geram catartica. PAUL. AEGIN. cur. 1 p. 1,14 ⌊per iera (gera *var. l.*) antidotum⌋ (*3,1,1* διὰ τῆς ἱερᾶς ἀντιδότου) purgamus. HECEL. Clem. 2,5 (MGScript. XXX p. 906,14) quam *(sc. manuum paralysim)* nec Ypocraticum *(i. medicamentum)* iera resolveret nec *eqs.* Ps. OTHO med. 246 cervicibus, capiti . . ., vesicae, spleni -a parat opem Galieni. *al. v. et p.1029,16. vol. III. p. 548,18.* **2** *iuncturae vel formae concretae:* **a** -a logadion (gira logadion, yeralogodion, yeralopodion, -alogodion, yralogodion, ieralog(ord)on *sim.) i. q. -a Logadii – Hiera des Logadios:* ANTIDOT. Sangall. p. 82,9 antidotum gira logadion (*cf. Aet. iatr. 3,113,1* ἱερὰ Λογαδίου). ANTIDOT. Bamb. 38[capit.] antidotum -alogadiu. MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 396[C] '-alogodion memphitum', '-a' sacra, 'logos' sermo, 'memphitum' solvens. TRACT. de aegr. cur. p. 113,13 purgentur cum ieralogon. p. 115,33 dabis . . . ieralogordon. p. 135,30 yeralopodion. p. 137,13 cum yralogodion. WILH. CONG. chirurg. 635 yeralogodion, iera Rufini. *al.* **b** -a picra (gera pigra, ierapigra, yerapigra, yerapicra) *i. q.*

-a acuta – bitteres Hieramittel, 'Heiligbitter': GLOSS. Roger. III 576 contra brancos valet . . . purgatio cum blanca, yerapicra et similia. TRACT. de aegr. cur. p. 86,39 dabies yerapigram Galieni simplicem (*cf. Galen. ed. Kühn VIII. p. 40,7sq.* καλοῦσι δ' αὐτὴν [*sc.* τὴν δι' ἁλόης ἱερὰν] ἔνιοι καὶ πικράν). p. 90,16 dabis eis *(aegrotis)* ierapigram cum pulvere limature ferri. PETR. HISP. chirurg. 125 purgetur *patiens* cum gera pigra. 128. THADD. FLORENT. cons. 6,111 recipitur *clyster*: . . . benedicte, yerepigre . . . ana unzie dimidium. 49,248 recipe pulveris yerapigre drachmas V. *al.* **c** *de aliis medicamentis purgativis:* **α** -a abbatis *vel* curia: Ps. OTHO med. 247[a] -a abbatis de Curia. 248 nomine laetitiam tibi dat -acuria. **β** -a Constantini: Ps. OTHO med. 246[a]sq. -a Constantini, quam Constantinus promisit -a visus. **γ** -a Hermetis: THADD. FLORENT. cons. 49,259 electuarium solutivum est huiusmodi: . . . yerahermetis et yera diacoloquintidos, quarum dosis est a drachma IV usque ad VIII cum vino decoctionis salvie. **δ** -a Rufi (Rufini): TRACT. de aegr. cur. p. 366,28 dabis ieram Rufini. *v. et p. 1028,71.* *cf.* *hieranox(i)a, hierobotane, hiero(n)bulbum. *Mandrin*

higiia *v.* hygia. **hiho** *v.* hio. **hilarasco** *v.* hilaresco.

***hilaratio** (el-, eler-, -cio), -onis *f.* *animi relaxatio – Aufheiterung:* BOTAN. Sangall. 38,2 ad eleracionem: herba mentastro cum radicibus suis colato potui dabis . . ., e-cionem facit.

hilarativus (hyl-), -a, -um. *laetificus – auf-, erheiternd:* CONR. MUR. summ. p. 163,1 sunt verba . . . hy-a, humiliativa *eqs.*

hilare *v.* hilaris.

hilaresco (il(l)-, hyl-), -ere. *script.:* yl-: *l. 51.* hel-: *l. 34.* -rasco: *l. 47.* *pendet* pro: *l. 40.*

hilarem, laetum fieri, esse; laetari – heiter, froh, vergnügt werden, sein; Freude empfinden: **1** *in univ.:* EPIST. var. I 15 p. 518,5 merentia . . . corda . . . letitiae protinus repleta gaudio he-ant. CARM. Cantabr. A 10,4,1 -it (hy-, i- *var. l.*) philomela, dulcis vocis conscia. ANDR. STRUM. Ariald. 5 populus . . . in Dei laudem crescens ill-it. INNOC. IV. registr. B 226 grata devotorum obsequia gratuita sunt retributione . . . compensanda, ut illorum remunerata devotio ill-at. *saepius.* **2** *gaudere – sich freuen (über):* FORM. Augiens. C 24 pro vestris . . . prosperis non minus quam nostris -imus. CHRON. Grad. p. 40,29 hac *(sc. divina)* . . . revelatione non parum ill-ens . . . translationem eorum *(corporum sanctorum)* scripsit *(sc. patriarcha).* DIPL. Conr. III. 69 p. 122,40 de nostris hy-ere successibus dilectionis et nobilitatis tuae credimus experientiam. *al.* **3** *delectari – sich erfreuen (an):* CARM. potat. 40 (MGPoet. IV p. 351; c. 900) duci claro felicia reg<mi>na Christo poscentes eius placito -ascite Bacco *(v. notam ed.).* COD. Udalr. 42 p. 89,16 ut . . . de praesencia vel allocutione . . . divini patris mei Gregorii et Christi sacerdotum *(sc. in synodo)* -ens in melius proficerem. CHART. Slag. 13 dignum existit, quod huiusmodi nova plantatio piis favoribus y-at. *al.*

hilaris (il(l)-, hyl-), -e *vel raro (l. 62. 64. p. 1030,5. 10)* **hilarus** (hyl-), -a, -um. *script.:* yl(l)-: *l. 68. 70. p. 1030, 52. adde* CHART. Lamb. Leod. 441 ylanter (ylariter *B*). el(e)a-: *p. 1030, 12. adde* ANTIDOT. Berol. 1 p. 67,25 elares. *pendet* circa: *p. 1030,8.* *usu praed.: l. 62. 66. 68. saepius.*

1 *de animi affectione eiusque manifestatione i. q. laetus, gaudens, alacer, benignus – heiter, froh, fröhlich, freudig (erregt), vergnügt, freundlich:* **a** *de anim.:* **α** *de hominibus:* FORM. Flav. 117g ut . . . i-em et gaudentem citius vos cernere mereamus. HUGEB. Wynneb. 13 p. 117,25 ille *(sc. homo vinculis liberatus)* letus et -us Dominum laudabat. ALCUIN. Richar. 13 (MGMer. IV p. 397,20) omnes . . . angustiatos sanos et -os (-es *var. l.*) domum remeare fecit. CAND. FULD. Eigil. I 6 erat . . . -is facie, laetus mente. WIDUK. gest. 1,9 p. 15,10 quod *(sc. salutationem ducum)* cum Thiadricus -ior suscepisset *eqs.* EPIST. Hildesh. 81 pia . . . hy-is datoris devotio *(cf. Vulg. II Cor. 9,7).* ANNAL. Plac. a. 1159 p. 459,22 cum . . . yllares revertebantur *milites Mediolani (sim.* a. 1212 p. 468,43 y-es). CONR. MUR. summ. p. 156,12 imperator seu rex appelletur: . . . generosissimus, hy-issimus *eqs. persaepe.* **β** *de trinitate:* GODESC. SAXO theol. 1 p. 84,17 sanator . . . trinus et unus, purus, alacer, -is atque iocundus. **γ** *de equo:* ALBERT. M. animal. 22,80 si equus mingere non potest et minus hy-is fit solito. **b** *de vultu, animo, voce sim.:* TRAD. Frising. 34 p. 62,30 (a. 769) -i v u l t u tradedi (ARBEO Emm. 2 -issimo v. ALCUIN. Richar. 14 [MGMer. IV p. 398,21] praeclaro et -o [-i, hy-i *var. l.*] v. CONSUET. Marb. 288 vultus -is [hy- *var. l.*] et clarus. *persaepe).* DIPL. Karlom. (I.) 51 p. 71,14 animos . . . circa nostrum servitium de die in diem -iores atque promptiores esse scimus. DIPL. Karoli M. 311 p. 469,1 (spur.) illari animo concedimus. SEDUL. SCOT. carm. II 21[b],2 Hilarius -a facie nitet. VITA Emm. 13 -i mente. ANTIDOT. Glasg. p. 114,21 retet (*pro* reddet) omnes eleari fronte. WIPO gest. 2 p. 19,1 -i voce. *al.* *mus. de motu modi (per prosop., cf. l. 66):* GUIDO AUGENS. mus. 567 autentum . . . non diu permittas morari circa finalem, sed sepe eleva saltu vel -i m o t u ad quintam (*sim.* 667 a tercia littera ascendit *prima maneries* ad quintam per duos tonos, m. videlicet -i et lascivo). **c** *de actionibus sim., quae libenter et prompte fiunt:* BEDA hist. eccl. 2,11 p. 106,20 (epist. papae Bonif. V.) quatinus . . . -i confessione . . . Deo . . . gratias exsolvamus. HROTSV. Abr. 5,2 magnas tibi pro -i susceptione debeo. WALTH. SPIR. Christoph. I 1 minimos . . . -i facultatum sibi copulavit erogatione. DIPL. Heinr. IV. 430 iustis peticionibus . . . fidelium hy-i velocitate condescendere. **2** *de rerum specie externa i. q. aspectu placens, nitidus, lucidus – (wohl)gefällig, strahlend, glänzend (usu techn.):* COMPOS. Matr. 32,6 mitte in . . . argento es et confla et, ˹si -e fuerit *(sc. commixtum)*˺ (*cf.* 31,8 cum . . . tibi color placuerit; 35 cum . . . adriseri<t>), admisce plumbum (*sim.* 66,9 donec hy-ius asperiusque existat). *de colore i. q. vegetus, vigens – lebhaft, frisch:* MAPPAE CLAVIC. 38 recipe *(sc. mixturam)* in vas vitreum et, cum siccaverit, teris, ut -iora fiant.

adv. **hilariter** *vel raro (l. 36. 38)* **hilare.** *laete, gaudenter, alacriter, benigne – mit Freuden, fröhlich, vergnügt, freundlich:* **a** *in univ.:* WETT. Gall. 22 p. 268,28 cui *(sc. virgini)* rex -ius *(corr.* clarius *cod.)* dixit: '*eqs.*' CARM. Cantabr. A 6,6,6 manum manui eius *(Cobbonis)* tribuens *Lantfridus* -e *eqs.* BURCH. WORM. ad Alpert. (MGScript. IV p. 701,32) literas tuas . . . -r accepi. CHART. Heinr. Leon. 117 -e et habunde vobis *(sc. regi Francorum)* ostendemus, quam gratam acceperimus virtutis vestre benivolentiam. CONST. imp. II 103 fratres vestros *(sc. summi pontificis)* . . . honore condecenti suscepimus et ipsos i-r vidimus et audivimus diligenter. *saepe. v. et p. 800,19.* **b** *libenter, prompte, facile – bereitwillig, gern, ohne Umstände:* CAPIT. episc. II p. 106,19 illis *(hospitibus)* iuxta vires ea, quibus indigent, -r administrare studete. DIPL. Karoli III. 16 (interp.) postulationibus . . . aures benivolentie nostre -r (ill- *B*[2]) inclinantes *eqs.* (*ex* DIPL. Ludow. II. 52 p. 169,7 hy-r). DIPL. Otton. III. 61 p. 467,36 quatinus monachi . . . pro nobis . . . -ius Domini misericordiam exorare procurent (*ex* DIPL. Otton. I. 277 p. 394,14 [spur.] alacrius). SALIMB. chron. p. 398,25 ille vere censendus est curialis, qui libenter et yll-r sine spe retributionis suum servitium incognitis elargitur. *al.*

hilaritas (i-, hyl-), -atis *f.* **1** *spectat ad homines (ad trinitatem: l. 72) eorumque vultum, animum sim. i. q. laetitia, gaudium, alacritas, benignitas – Heiterkeit, Freude, Fröhlichkeit, Freundlichkeit:* **a** *proprie:* BEDA hist. eccl. 5,17 p. 319,9 quarum *(lampadum)* lux 'corda' intuentium 'cum' quadam 'alacritate (i-e *var. l.*)' et 'conpunctione pavefacere' dicitur. GERH. AUGUST. Udalr. 1,3 l. 91 hospites . . . tripudio et . . . -e vultus et animi suscepti sunt. CONSUET. Marb. 289 peregrinos . . . et extraneos maiori humanitate et -e (hy- *B*) quam . . . parentes . . . colligere oportet. RAHEW. gest. 3,29 p. 202,23 imperator coniuncta cum hy-e iuvenili regia severitate . . . huiuscemodi usus oratione memoratur: '*eqs.*' ALBERT. M. euch. 2,1,2[capit.] de -e donantis in donatione. *saepe.* *mus. spectat ad motum modi (per prosop., cf. l. 13):* GUIDO AUGENS. mus. 387 in ipso . . . sui principio cuiuslibet neuma autenti illam debet pretendere elevationis -em, que propria sit illius autenti. 661 in -e et gravitate compositionis, siquidem elevationem et -em usurpantibus autentis *eqs.* (*sim.* 397). **b** *meton. de ipsis personis:* GODESC. SAXO theol. 1 p. 84,23 trina et una alacritas, -s,

iocunditas. CHART. Stir. IV 46 p. 31,12 (a. 1261) prescriptam pecuniam, quam nobis *(sc. archiepiscopo)* eorum *(sc. abbatis et conventus)* dedit hy-s, ... persolvere. *in allocutione:* CHART. Engelb. 21 (Geschichtsfreund 14. 1858. p. 236,28; a. 1198/1216) a vestre *(sc. summi pontificis)* -is indulgentia devote petimus, quatinus *eqs.* **2** *spectat ad res laetitiam praestantibus i. q. gratia, iucunditas – Annehmlichkeit, Ersprießlichkeit:* ADAM gest. 2,50 ut ferocissimos reges aquilonis hy-e suorum munerum ... benignos ... haberet *Unwanus. fructus, usus – Genuss, Gebrauch:* RUP. MEDIOL. Adalb. 21 nullam potuit *(sc. presbyter)* penitus habere visus -em.

***hilarizo,** -atum, -are. **1** *intrans. i. q. laetari, gaudium declarare – Freude zum Ausdruck bringen (per prosop.):* TRANSL. Mod. 45 cuius *(oratorii)* parietes ... ornati multisque luminaribus accensis irradiati quodammodo -bant in adventu novi rectoris. **2** *trans. i. q. hilarare, laetificare – fröhlich stimmen, mit Freude erfüllen:* VITA Berth. Garst. I 42 (86) promissa sanitate -ta *(sc. mulier infirma) eqs.*

hilaro, -avi, -atum, -are. *hilaritate afficere, laetificare – aufheitern, fröhlich stimmen, mit Freude erfüllen:* WALAHFR. carm. 26,2 multa ... veniunt meritis non debita nostris, quae probitate sua nos -are queant. 37,10 si non fuerit vacuum, praesentia quo me vestra -et, mente vos tamen intueor. GERH. AUGUST. Udalr. 1,3 l. 103 eos *(sc. monachos sim. eum visitantes)* ... in omnibus -tos ire dimisit. 1,9 l. 153 ubi *(sc. in regno caelorum)* ... Dei genitrix Maria ... inestimabili claritate et formositate omnes -ans conspicitur. EUPOLEMIUS 1,355 reges me ... viderat Hoba ... bis binos, totidem quos regibus amplius uno inclita comprensis -arat palma, ... sternere *(v. notam ed.).*

hilarus *v.* hilaris.

***hilca,** -ae *f.* *(theod. vet.* hilza, *cf. Ahd. Wb. IV. p. 1060sq.) usu plur. i. q. capulus, manubrium – (Schwert-)Griff, Heft:* TESTAM. Eberh. p. 93[b],34 ut habeat primogenitus noster Unroch spatam I cum aureis -is et cuspide aurea (*sim.* p. 94[a],9 spatas II, unam cum -is argenteis et aureis simul).

hile *v.* 1. hyle. **hilex** *v.* ilex.

hilhominus *v.* nihilominus. **hilium** *v.* ile.

hilla, -ae *f.* *farcimen parvum, botulus – Würstchen:* ALPHITA M 92 mescara, alio nomine tucetum sive -a (i-, hulla, ulla, ula, uula *var. l.*), vulgariter salsicia.

***hillus,** -i *m.* *(orig. germ., cf. DuC. IV. s. v.* hullus *et DMLBS I. s. v.* hulla) *collis – Hügel:* COD. Lauresh. 590 (a. 772) pratum unum super fluvium Renum in -o, de cuius una parte tenet Norbertus, ... tradimus.

hilo minus *v.* nihilominus.

***hiltiscalcus** (-lichus, -c(c)hus), -i *m.* (*theod. vet.* hiltiskalk) *servus exercitualis – Kriegsknecht (de re v. Handbuch der bayerischen Geschichte. I. 1967. p. 420):* TRAD. Ratisb. 275 (c. 1006) Adalram tradidit ... sui proprii iuris servum ... et uxorem eius ... iuxta legem legitimam, quos dicunt -os. 326 ut more illorum, qui publice -cchi dicuntur, debita serviminis persolvant *mancipia.* 393 p. 263,25 ut de familia, quę ad Riut pertinet, mansi scilicet seu -chi expediti a sale fiscali ... vini sauma ... persolvant. TRAD. Monast. 59 ut ibidem *(sc. apud monasterium)* ea lege vivant *mancipia,* qua illi -ichi uti debeant.

himantopus ((h)ym-), -podis. (ἱμαντόπους) *loripes – schleppfüßig (pro nom. propr.):* ADAM gest. 4,25 p. 257,3 hii, quos Solinus dicit Y-es (y-pedes, ymancopedes, Hy-es, H-es *var. l.*), uno pede salientes *(cf. Sol. 31,6).*

himber *v.* imber. **himen** *v.* 1. hymen.

himineus *v.* hymenaeus. **himn-** *v.* hymn-.

himum *v.* inferus.

hinc *adv.* *c.* inde *coniunctim scribitur: p.1033,41. form.* hincce: *p. 1032, 41. pro praep. c. gen.: p. 1033, 65. confunditur c.:* huic: *p.1032,47.67. al.* hic: *p.1032,67.1033, 1.59.64. al.* tunc: *p.1032,67.* haec: *p.1032,67.*

I *de notione:* **A** *de loco:* **1** *proprie:* **a** *ab, ex hoc loco; abhinc, exhinc – von hier:* **α** *in univ.:* RIMB. Anscar. 26 p. 57,12 antea ... hic ... fuerunt clerici, qui populari -c seditione ... eiecti sunt. WALTHARIUS 509 procul -c acies *(i. oculos)* potis es transmittere. FROUM. carm. 17,5 cum pater -c transis *(sc. dux),* orphellus fit puer omnis. THIETM. chron. 2,32 p. 78,30 -c tristis nunc abcedere volo. *saepius. expressius* -c esse *i. q. abesse – fort, dahin sein:* CARM. Bur. 82,1,1 frigus -c est horridum, tempus adest floridum *(v. notam ed.).* **β** *de hoc mundo ('von dieser Welt'):* CAND. FULD. Eigil. II prol. 1,4 hoc carmen cecinit Candidus ... lecti commemorans inclita facta patris hic, abitum -cque venustum. AGIUS epic. Hath. 472 nos ... -c quasi de longo ibimus exilio. BERTH. chron. B a. 1069 p. 209,1 -c ad supercelestis municipatum curie feliciter illum *(Gotifridum ducem)* emigrasse. *saepius.* **γ** *de persona:* WETT. Gall. 16 ego *(sc. daemon)* intravi in puellam istam; ... non egrediar -c. WALTHARIUS 1238 Alpharides contra regi non reddidit ulla, sed velut -c *(i. ab eo)* surdus alio convertitur aiens: *'eqs.'* WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 65,32 absit ... -c *(i. a me)* procul ... inanis glorię ... cupido. **b** *ab, ex eo loco; inde – von da, von dort:* POETA SAXO 176 -c *(i. ex regionibus Saxonum)* est *rex* ... victor regressus. HROTSV. prim. 295 ossa *(sc. ducis)* ... sunt -c *(i. ex antiquo templo)* ecclesia translata locanda novella. THIETM. chron. 3,18 ecclesia Citicensis a Boemiorum exercitu ... capta est ... Hugone ... episcopo -c effugato. WIPO gest. 14 -c *(i. a montanis)* decedens ... usque ad confinium Italiae et Burgundiae pervenit *rex.* VITA Annon. I 3,7 p. 501[a],7 post eius *(senioris)* -c *(i. a coenobio)* emigrationem. *persaepe.* **2** *translate i. q. ex hoc, per hoc – von da(her), daraus, dadurch:* HRABAN. carm. 19,41 Dominum laudare memento ...; -c tua ... concrescit gloria. AGIUS vita Hath. 2 quantae ... nobilitatis ... ista ... femina fuerit, -c apparet, quod *eqs.* RUOTG. Brun. 9 multa ... in posterum previdit; -c e s t, q u o d *eqs.* (CHART. Friburg. 38 p. 22,38. *al.; sim.* OTTO FRISING. gest. 1,32 p. 50,24 -c e., ut *eqs.* 1,52 p. 74,32 -c erat, ut *eqs.*). THIETM. chron. 1,19 maxima perdicio est alienigenos regnare: -c ... libertatis venit magna periclitatio. WIPO gest. 2 p. 18,32 maior Chuono ... cognatum osculatus est ...; -c sumpto indicio concordiae consedere principes. *persaepe. ellipt.:* RUOTG. Brun. 15 -c blasphemię, maledicta *eqs.* 30 p. 30,20 -c lacrimę assiduę *eqs.* **B** *de tempore et ordine:* **1** *deinde, tum, postea – darauf(hin), (so)dann, hierauf, danach:* HRABAN. carm. 59,1 *(inter titulos ecclesiarum)* -c ... domum Salvator consecrat orbis hanc, baptista Dei vindicat atque sibi. CAND. FULD. Eigil. I 15 post refectionem ... dixerunt *(sc. fratres)* versum; atque -c ... quieverunt. II 11,14 -cce senis durum mollescere coepit pectus. WANDALB. creat. mund. 49 de die secundo; caeli -c proxima terris pars est condita *eqs.* THANGM. Bernw. 38 princeps quidam Bruno nomine ..., quoscumque ... armare poterat, pro viribus institit, -c ... rapinis passim bachatus in ... homines episcopi. HUGO TRIMB. registr. 137 -c (huic *G*) et Achilleydos est liber inchoatus *(v. comm. ed.). persaepe. in enumeratione alternat c.* inde, tum, tunc, mox, iam: WANDALB. mens. 36 tum tempus ... terram proscindere aratris, semina et -c sulcis prodest mandare ...; hordea tum ... serimus *eqs.* 151 iam tunc ...; mox ... atque inde ...; -c *eqs. ibid. saepe.* **2** *in posterum, posthac – von jetzt an, künftig(hin):* WALAHFR. carm. 18,51 -c in saecla valeto. GODESC. SAXO theol. 6 p. 137,26 quo semper -c valeas, vigeas *eqs.* VITA Erasmi 167 cui *(Christo)* servire volo -c sepe quoque tempora cuncta. DIPL. Heinr. IV. 211 ut ... Marquardus sibique successuri heredes liberam -c habeant potestatem tenendi, dandi, commutandi *eqs. al. abund.:* DIPL. Conr. II. 287 p. 404,41 (spur. s. XI.[ex.]/XII.[in.]) praecipimus, ut -c (*ex* 79 p. 105,41 ab hac) in futurum eadem sancta congregatio ... easdem ... curtes in suis utilitatibus habeat. *remissius i. q. nunc, praesens tempus – jetzt, der gegenwärtige Zeitpunkt:* CHART. Wirt. 2989 p. 238,9 (dipl. Rud. Habsb.) infra -c et nativitatis Domini festum proxime afuturum. **C** *de causa i. q. ideo, idcirco, propterea, quamobrem – deshalb, deswegen, daher:* ALDH. virg. II 2016 quae *(Eulalia)* mortale nihil vano dilexit amore ...; -c (hic, tunc, huic, haec *var. l.*) ... caducorum sortem dispexit honorum. GODESC. SAXO fragm. p. 21,5 -c ... haeretici Sabelliani ... nuncupati sunt etiam Patripassiani, quia *eqs.* AGIUS epic. Hath. 127 ipsius immani desiderio retinemur ...; -c gemimus, -c maeremus, -c denique flemus. FROUM. carm. 24,11 numquam vita manet, mors nisi cum ve-

niet; -c (hic *var. l.*) cogita plus gaudendum de morte beata. OTTO FRISING. gest. 1,65 p. 92,10 cum . . . aliquid bonum esse assero, utilitatem . . . intueor; . . . -c dicimus equum bonum ex usu vectigandi *eqs. persaepe.* **D** *de relatione i. q. de hac re, respectu huius rei, quod (quae) ad hoc attine(n)t – darüber, diesbezüglich, im Hinblick darauf:* HRABAN. epist. 5 p. 388,32 plures . . . fuere, qui . . . in evangelium Mathei tractatus ediderunt: nam Origenis -c XXV . . . exstant volumina. GODESC. SAXO conf. p. 64,17 si adhuc -c audire plura desiderant ob amorem . . . veritatis. HINCM. divort. 7 p. 162,29 plura -c dici poterant. NADDA Cyriac. I prol. 15,60 ut, quicquid certa disputatione in acie cernentis memorię -c inprimitur, remota obumbratione congeram. *persaepe.* **E** *de instrumento et materia i. q. (cum, ex) hac re, his rebus – damit, daraus:* HROTSV. Gong. 190 temptans, exiguam posset si lambere guttam *(sc. aquae)*; sed nec praesiccam tinxerat -c ligulam. RUODLIEB VI 52 <si be>ne conditum quid non sit, condiat *(sc. senior)* -c *(i. sale)* id. VIII 91 cesariem rasit *(sc. peccatrix paenitens),* -c resticulos ea plectit, cum quibus . . . constrinxerat illa mamillas. *huc spectare vid.:* TRAD. Ratisb. 17 p. 21,35 (a. 820/21) ipse per omnia ex his *(sc. a me traditis)* rebus libero fruar arbitrio, sicut et egi, priusquam traditionem aliquam [et *ci.*] -c fecerim, <et *ci.*> propriam habui potestatem. **F** *de partitione i. q. de hoc – davon:* RUODLIEB V 553 -c *(i. de pane secundo)* . . ., quantum vis, detur amicis.

II *de correlatione (cf. p.1032,48):* **A** *sensu copulativo* hinc-inde, -c (et, atque) inde *sim. vel raro* -c atque -c¸ -c atque illinc: **1** *ex una et altera parte, ex utraque parte – von, auf der einen und der anderen Seite; von, auf beiden Seiten; (von) hüben und drüben:* HUGEB. Willib. 4 p. 96,20 funiculus extensus supra Iordannem -c et inde firmatus. AGNELL. lib. pont. 49 p. 212 l. 114 -c atque illinc per spiritum cognoscens *(sc. papa)* vultum apostoli Petri et Apolenaris pontificis Chrisologi Petri dextram sinistramque tenentes. CAND. FULD. Eigil. II 15,28 obscuratus *(sc. Phoebus)* -c atque -c clausis . . . duobus. 21,29 octonae . . . stantes -cque inde columnae. TRANSL. Chrys. et Dar. 5 (2) -c i n d e a duobus sustentata *(sc. femina infirma;* WIDUK. gest. 1,4 multis -c i. cadentibus. *saepe).* WALTHARIUS 294 lateri . . . duces -c indeque binos assedisse iubet *rex.* INNOC. III. registr. 1,317 p. 459,14 constitit, quod fide h i n c i n d e data compromissum est (CHART. Sind. 13 p. 121,2 de quibus *[pratis]* h. questio vertebatur. *al.*). *al. abund.:* AGNELL. lib. pont. 40 p. 212 l. 368 -c atque inde ex utraque parte plateae civitatis. **2** *undique, ubique, hic illic – von, auf allen Seiten; (von) überall (her), allenthalben, da und dort:* ARBEO Emm. 35 p. 78,21 stabant -cque et inde per girum. CAND. FULD. Eigil. II 17,36 ecclesiasticus -c atque inde collectus in unum . . . ordo. 24,4 -c comminus atque -c . . . senes iuvenesque adstant. HRABAN. epist. 34 p. 468,14 multiplex odor -c et inde conquisitus. ANNAL. Xant. a. 846 afflictio christianorum . . . cotidie -c i n d e orta est (WALTHARIUS 1341 rabidi circumlatrant -c i. Molossi. *persaepe). al.* **B** *sensu disiunctivo* -c . . . inde *vel raro* -c . . . illinc *(ordine inverso: l.58. 64) i. q. ex una parte . . . ex altera, hic . . . illic – von, auf der einen Seite . . . von, auf der anderen Seite, (von) hier . . . (von) dort:* WALAHFR. imag. Tetr. 22 -c detractorum, sonat illinc clamor egentum. carm. 69,4 dum . . . fames illinc, morbus et -c premeret. POETA SAXO 2,39 -c volvitur amnis, qui Sala nomen habet, fluit Albia latior inde. WALTHARIUS 354 -c (hic *var. l.*) odium exilii, patriaeque amor incubat inde. RUOTG. Brun. 3 -c . . . sęva Danorum gens . . ., inde . . . Sclavorum rabies . . . inhorruit. VITA Heinr. IV. 6 p. 23,20 -c murum aries pulsabat, inde miles scalis ascendere parabat. ASINARIUS 174 inde locantur et hi, quos militie clamis ornat, ⌊-c servi⌋ (hic alii *var. l.*) resident inferiore loco. *al. pro praep. c. gen.* -c . . . illinc *i. q. cis . . . trans – diesseits . . . jenseits:* YSENGRIMUS 5,777 sublimis scopulus cono petit ęthera . . .; -c rupis: strepitus . . . susurrat aquę, illinc: *eqs. (cf. comm. ed. p. XLIII). compos.:* abhinc, dehinc, exhinc, posthinc, prohinc.

hincinde *v.* hinc *et* inde. **hinde** *v.* inde.

1. hinitus *v.* hinnitus. **2. hinitus** *v.* initus.

hinnibilis, -e. *facultate hinniendi praeditus, hinniens – fähig zu wiehern, wiehernd (fere usu subst. neutr. et de facultate ipsa et de equo; cf. Boeth. in Porph. comm. sec. 3,10 p. 233,2 et saepe):* CARM. var. III C 3,60sq. quid -e est? equus est; quid equus, rogitas, est? -e est. ALBERT. M. praedicab. 4,6 p. 74,21sq. praedicatio convertibilium – 'sicut -e de equo' praedicatur convertibiliter; omne enim -e est equus et omnis equus est -e (-is *var. l.*). animal. quaest. 11,7 p. 221,59 paucae differentiae apud nos nominatae sunt, quae convertuntur cum specie, nisi differentiae accidentales, sicut risibile et -e, quia accidentia sunt nobis nota. *ibid. al.*

hinnio, -ii, -ire. *script.:* gi-: *l.19.* hini(o): *l.16. pendet* in *c. acc.: l.25. equorum vocem emittere – wiehern:* **1** *proprie:* **a** *de equis:* CARM. de Karolo et Leone 162 -it equusque ad equum, conclamat turba pedestris. CARM. de philom. 54 taurus mugit, et celer -it equus. FRID. II. IMP. art. ven. 4 p. 77,21 non sit ad . . . insueta pavescens neque hiniat libenter *(sc. equus falconarii),* nam aves ad auditum hinitus aufugerent. ALBERT. M. animal. 22,53 ut sit equus audax valde, pedibus terram fodiens et terens, g-ens, membris tremens. *al.* **b** *de hippopotamo:* ALBERT. M. animal. 2,56 quando vocat *(sc. equus fluminis Nili)*, -it sicut equus. **2** *translate de hominibus:* **a** *spectat ad vocem:* ANON. inst. patr. 33 hystrionicas voces . . . sibilantes, -entes velut vocalis asina, . . . detestemur. **b** *spectat ad libidinem:* HERM. AUGIENS. vit. 1316 nec hoc sat est, in liberas si -at *(sc. adulter)* mulierculas: aliena coniunx sternitur.

adi. **hinniens,** -entis. *libidine ardens – brünstig, geil:* BONIF. epist. 74 p. 156,10 -ium equorum consuetudine vel rudentum asinorum more luxoriando et adulterando. ALBERT. M. animal. 6,99 equam ideo vocamus feminam luxuriam appetentem et dicimus eas esse anadomenas, hoc est -entes, quia hinnitu proditur equae desiderium ad coitum.

? ***hinnipotens,** -entis. *qui permagnum hinnitum edere potest – zu gewaltigem Gewieher fähig:* SEDUL. SCOT. carm. II 7, 134 me . . . Calliopem per nubes duxit aquosas Pegasus -s *(cf. comm. ed. p. 143,* hymnipotens *ci. Traube)* Musigenumque chorus.

***hinnitivus,** -a, -um. *hinniens – wiehernd:* ALBERT. M. Iob 39,19 p. 464,45 est *(sc. equus)* . . . -um animal propter libidinem et audaciam.

hinnitus, -us *m.* (-um, -i *n.: l.46*). *script.:* i-: *l.46.* hynn-: *l.47.* hini-: *l.17. vox equorum – Naturlaut der Pferde, das Wiehern:* GODESC. SAXO theol. 22 p. 320,8 ne . . . prematur *(sc. equus domitus)* adversis, habet -um fortitudinis. ANDR. BERG. hist. 14 p. 228,11 factum est sonitus magnus clangore bucine, i-a equorum, strepidus *(sic)* populorum. HELM. chron. 36 p. 71,21 ne forte hostes audirent . . . hy-um equi. ALBERT. M. animal. quaest. 4,8 p. 143,17 vox diversa est in animalibus, sicut mugitus in bove et -us in equo *eqs. al. v. et l.17.31. de hippopotamo:* ALBERT. M. animal. 24,36 habet *(sc. hippodromus [per confusionem])* . . . ungues bifidos ut bos . . ., dorso vero et -u est velut equus.

1. hinnula, -ae *f. mula – Mauleselin:* AETHICUS 58c -a *(i. Histria)* <hinniit> in alta quaeque mater philosophorum, nutrix errorum.

2. hinnula, -ae *f. capreola – (junges) Reh: v. l.72.*

hinnuleus, -i *m. pullus cervinus, capreolus – Hirschkalb, (junger) Rehbock:* WILLIR. cant. 2,9 p. 73,18 hunc *(dielctum)* similem capreę mea mens putat -oque (hinuloque cervorum *Vulg.*). 7,3 p. 207,6 ubera bina tui . . . binis -is (hinulis *Vulg.*) capreę compono gemellis. *ibid. al.*

1. hinnulus (i-), -i *m. parvus hinnus – junges Maultier:* EUPOLEMIUS 1,217 dis inmortalibus esset dedecus eternum . . ., hibrida (gloss. B in marg.: i-us), polluto si tu fruerere ducatu, qui Caco permissus erat.

2. hinnulus (hinu-), -i *m. script.* hymnucu-, hymnicu-: *p. 1035,6. pullus cervinus, capreolus – Hirschkalb, (junger) Rehbock:* **1** *proprie:* HRABAN. univ. 7,8 p. 205C -i filii sunt cervorum *(cf. Isid. orig. 12,1,21)*; damula *eqs.*; haec . . . animalia aut Christum sive innocentes homines significant *eqs.* VITA Magni Fauc. I 22 p. 166,17 locus . . . optimus . . . ad venandum, quia plurimi cervi, dammulae et -i (hinnule *var. l.*) . . . moran-

[Antony]

tur. CARM. Cantabr. A 48,3,6 ut cerva rugio, cum fugit -us (hinu- *V*). CONST. imp. I 430,10 si quis . . . cervos, hinulos, capreas . . . ceperit. CARM. Bur. 134,8 nomina paucarum . . . ferarum: -us et caprea, capricornus *eqs.* IOH. AEGID. mus. 17,26 tibia dicitur esse dicta, eo quod cervinis tibiis <cruribusque> hinnorum (hymnorum *var. l.*) seu -orum (hymnucu-, hymnicu- *var. l.*) creditur primitus fuisse facta *(cf. Isid. orig. 3,21,4). al.* **2** *alleg.:* HONOR. AUGUST. cant. 2,9 p. 390[C] -us (hinu- *Vulg.*) cervorum est Christus filius patriarcharum et prophetarum *eqs.* 8,14 p. 493[B] assimilare -o discernens incestos et requiescens in castis, sicut -us aestum declinans in umbra requiescit *(item spectat ad Vulg. iud. 9,15:* EPIST. Hildeg. 62 sub cuius *[Dei]* umbra velut -us a fervore temptationum et vitiorum requiescis. EPIST. Teg. II 156 p. 186,17 more estuantis -i in fervore tribulationum paternitatis quero umbram. *al.).* p. 493[C] -um cervorum posuit *(sc. Salomo)* ad distinctionem -i capreae, qui alta petit, ille vero velociter currit. *cf. p.1034,68.*

1.*hinnus (hymnus), -i *m.* (*retrograde ab* 2. hinnulus) *cervus – Hirsch: v. l.6.*

2.*hinnus *v.* hemina. **hinola** *v.* inula.

hinomel *v.* oenomel.

hio, -are. *script.:* hy(o): *l.45.47.* hih(o): *l.42.68. partic. praes.:* inantem: *l.40.* hyentes: *l.45.* hiens: *l.54. inf. praes. pro subst.: l.49. partic. praes.: pro adi.: l.28.34.35.45. 57. pro subst. n. pl.: l.66sqq.*

1 *proprie:* **a** *de rebus i. q. apertum esse, patere, hiscere – offen sein, offenstehen, klaffen:* **α** *in univ.:* BEDA hist. eccl. 4,19 p. 245,35 ut mirum in modum pro aperto et hiante vulnere . . . tenuissima . . . cicatricis vestigia parerent. AGNELL. lib. pont. 129 p. 305 l. 175 hians (inhiens *cod.*) terra omnes mortuos, quos infra se clausos habuit, . . . in suo sinu ostendit. HROTSV. Dion. 74 baratrum conspexit hiare deorsum. *in imag.:* WALTH. SPIR. Christoph. II prol. 25 omnibus inversam viciis obducito pennam . . . et hiantes obline rimas. **β** *de ore:* ALFAN. premn. phys. prol. 18 p. 4 et aemulorum hiantia ora picea offa compesces et a virosis eorum morsibus tuum . . . tueberis clientulum. **b** *de anim. i. q. os, rostrum aperire – den Mund, das Maul, den Schnabel aufsperren:* **α** *in univ.:* LULL. epist. 140 p. 280,2 hydram . . . semper novis hiantem (inantem *cod.*) sibilis. CARM. de philom. 50 pardus hiando felit. CARM. de Mart. 5,11 (NArch. 11. 1886. p. 465) ut . . . sacer antistes Ambrosius are obdormiret hihans. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 145,9 qui . . . ministrabit eis *(sc. pullis falconum)* escam, . . . solus accedat . . ., nam per hoc neque fient clamorosi neque frequenter hiantes (hyentes *N*). *al.* ore hiare: HILDEG. phys. 7,10,8 cervus . . . vocem suam exaltat, clamat, luet et ore hiat (hyat *var. l.*). **β** *expressius i. q. vocem edere – rufen, schreien (inf. pro subst.):* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 167,2 hiare suum *(sc. falconis sani)* clarum est et non raucum. **2** *translate:* **a** *de anim. (per prosop.: l.62) i. q. cupidum, avidum esse, appetere, concupiscere, desiderare – (be)gierig sein, begehren, verlangen:* WALAHFR. carm. 6,12 qui . . . finibus Europae sucina quaerit hians *eqs.* AGNELL. lib. pont. prol. A 56 scriptor . . . aestuat angens moliturque hians (hiens *cod.*) gratis tanto dare sese moli operis. PURCH. Witig. 116 honestius esse probamus huic desponsari, cuius dicione tueri possis *(sc. Augia),* raptori maneas quam pastus hianti. VITA Adalb. Wirz. 5 p. 22,16 quorum *(divitum)* animi sunt velut . . . rete capacius orbe, omnia cum capiant, insatianter hiant. hiare (ad) *i. q. sitire, ardenter cupere – dürsten, lechzen (nach):* STEPH. COL. Maurin. 11 (7) squalebant arva pulvere et flavi sulci ad aquas -bant. **b** *de textu, melodia i. q. dissipatum, male contextum esse, prave cohaerere – lückenhaft, schlecht verbunden sein, nicht ordentlich zusammenhängen* (*partic. praes. usu subst. n. pl. [l.66sqq.] et expressius i. q. lacuna – Lücke; cf. Boeth. arithm. 1 praef. p. 5,15* quin . . . supervacua reseces, hiantia suppleas, errata reprehendas): WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 66,5 superflua reseces, rimas hihantium s u p p l e a s (GUIDO ARET. microl. 17,34 si . . . hiantia *[suprascr.* multu aperta *E[1]]* s., compressa resolvas *eqs.* WOLFHER. Godeh. I praef. p. 170,6 ut . . . superflua resecare, hiantia supplere . . . dignemini. THIOFR. Liutw. praef. p. 4,1 superflua recidite, hiantia supplete).

hiper- *v.* hyper-. **hipiricum** *v.* hypericum.

hipo- *v.* hypo-.

***hippia** (yppia, ip(p)ia, ip(p)ya), -ae *f. vel ?* ***hispium,** -i *n.* (*orig. inc., ni cohaeret c.* ἵππιος) **1** *Alsine media (Vill.), Stellaria media (L.) – Hühnerdarm, Vogelmiere (cf. Hegi, Flora III. p. 352sqq.):* HILDEG. phys. 1,152[capit.] hunisdarm *(m. al. in marg.* ipia *W,* ipya *F).* **2** *Anagallis arvensis (L.) – Ackergauchheil (cf. Hegi, Flora V/3. p. 1869sqq.):* ALPHITA I 10 ipia (ippia, ippya *var. l.*) est morsus galline, huius due sunt species, maior et minor. *fort. huc spectat:* TRACT. de aegr. cur. p. 360,4 solet . . . tota cutis auferri hoc modo: de cimino et hispio et cantaridibus fit pulvis *eqs.* **3** *?Tanacetum vulgare (L.) – ?Rainfarn (cf. Hegi, Flora VI/2. p. 619sqq.):* ALBERT. M. animal. 22,32 si . . . in vulneribus vel plagis vermes innascuntur, succo y-ae, quae vocatur tanacetum agreste, perfundantur.

hippocentaurus (ypo-), -i *m.* (ἱπποκένταυρος) *animal fabulosum ex equo et homine compositum – ein Fabelwesen, halb Pferd, halb Mensch; 'Hippozentaur':* ANAST. BIBL. epist. 5 p. 410,1 si hydrae ac -orum . . . nomina dicuntur *eqs.* GERHOH. Antichr. 1,4 p. 315,13 hoc . . . clericorum biforme genus *(sc. qui nomine sunt clerici, habitu milites)* ypo-is simile (*sim.* psalm. 64,29 p. 46,9. 64,44 p. 68,33).

***hippocras** (ypo-) *subst.* ('Ιπποκράτης) *potio medicata ex melle et aqua vel vino commixta, mulsum – ein aus Honig und Wasser oder Wein gemischter Heiltrank, Met:* EKKEH. IV. bened. II 253 dextra Dei celsa velit hęc benedicere mulsa (gloss.: ypo-s; in mulsa bibat i. e. melle et aqua; invenitur et mulsum in com<. . .>. *cf. comm. ed.*).

***hippodromium** (i-, (h)ypo-), -i *n.* (ἱπποδρόμιον) *script.:* eupo-: *l.42.* pypodroneum: *l.45.* podi(um) im(um): *l.42. form. nom. et acc. sg.* -o: *l.36.42.*

1 *de loco i. q. curriculum (equorum) – (Pferde-)Rennbahn:* LEO III. epist. 8 p. 100,17 ingressi sunt ambo in locum, qui dicitur i-o *eqs.* BENZO ad Heinr. IV. 2,2 p. 194,15 tota nobilitas Romanorum et cetus rei publicę deduxerunt me ad quoddam hypo-um, quia ibi regię mandatelę videbatur esse competens auditorium *(de Circo Maximo).* CHRON. Ven. Alt. p. 108,21 Absimarus . . . interfectus est . . . in ipso ypo-o. p. 114,26 (cod. S) Andronicus . . . fuit occisus et derisus et suspensus est in eupo-o *(cf.* p. 115,24 [cod. D] in podio imo ductum et suspensum incidit miser in foveam, quam paraverat *[sc. Isakius]).* **2** *de actione i. q. cursus equester – Pferderennen:* ALBERT. M. top. 5,3,2 p. 421[a],40 cursus equorum pypo-neum vocatur et tripudium et huiusmodi; per haec enim praeservabant corpora, ne cachechiam incurrerent.

hippodromus (ipo-, ypo-, (h)ypp-), -i *m.* (ἱππόδρομος) *curriculum (equorum) – (Pferde-)Rennbahn:* ALDH. virg. I 33 ad palatinas ducitur *Babila* zetas et imperialis ypo-i vestibulum. LIUTPR. antap. 6,8 est domus iuxta y-um (ypo-um, ipo-um *var. l.*) . . ., quae Decanneacubita vocatur. THEOD. AMORB. Mart. 18 erat . . . multitudo populorum usque ad hy-um conferta convenientium illuc (*cf.* ANAST. BIBL. coll. [PL 129,595[A]] -um).

hippomanes (hypo-) *subst.* (ἱππομανές) *caruncula in fronte pulli equini modo editi – fleischiges Gewächs an der Stirn des neugeborenen Fohlens, 'Pferdebrunst', 'Pferdegeil':* ALBERT. M. animal. quaest. 8,11/14 p. 194,24 in fronte pulli *(sc. equini)* nati est quaedam caruncula carnis, quae dicitur hypo-es, quam tetigit philosophus supra *(cf. p. 577[a],9. al.).*

hippomarathrum (i-, yp(p)o-, -trum), -i *n.* (ἱππομάραθρον) *feniculus agrestis – wilder Fenchel, 'Rossfenchel':* PAUL. AEGIN. cur. 59 maxime eos *(maniosos)* adiuvat i-tri (ypp-tri, ippomatoria *var. l.; 3,14,3* ἱππομαράθρου) radix et semen. DYASC. p. 204[b] ypo-trum sive, ut alii, maratron agrion ⌞vel ut⌟ (velut *ed.*) Latini, feniculum rusticum, radicem habet moderatam.

Hipponacteus (Hypo-ius), -a, -um. ('Ιππωνάκτειος) *de metro iambico i. q. ab Hipponacte poeta adhibitus – hipponakteisch:* HERM. AUGIENS. vit. 1707[a] adn. metrum iambicum trimetrum catalecticum Hypo-ium constans quinque pedi-

bus et syllaba; paribus locis iambum, inparibus iambum vel spondeum recipit.

***Hipponacticus** (Yppo-, Hypo-), -a, -um. *Hipponacteus – hipponakteisch:* COMM. microl. 80 p. 154 sicut metrorum plurimae sunt divisiones, quia quaedam sunt Asclepiadaea, quaedam Sapphica, quaedam Alcaica et ad hunc modum Hypo-a . . ., sic *eqs.* METELL. Quir. 12tit. metrum Yppo-um ypercatalecticum.

Hippopodes (Ypo-) *subst. m. pl.* (Ἱππόποδες) *de gente fabulosa i. qui pedes equinos habent – Pferdefüßer:* GESTA Ern. duc. I praef. 37 Ypo-es humanam formam, sed equinos pedes habent *(cf. Plin. nat. 4,95 et Isid. orig. 11,3,25).*

hippopotamus (yp(p)ot(h)a-), -i *m.* (ἱπποπόταμος) *script.:* opopoda-: *l.17.* opopodian(us): *l.17. nom. pl.* ipotarii: *l.26. confunditur c.* hippodromus: *l.23.*

equus fluvialis – Flusspferd: AETHICUS 20,19 limpha aequoris magni contingui e Gangen opopodamis. 106,12 opopodiani . . ., rivi aequi. FRUTOLF. chron. p. 71,7 quidam ex iuvenibus . . . ingressi sunt fluvium, sed surgentes ex eo bestiae, quae dicuntur yppotami, devoraverunt eos (*sim. in eadem script.* p. 73,28sqq.). ALPHITA C 116 caballus marinus, ypotamus (ypothamus, ypostamus, ypocamus *var. l.*) idem; yppos enim equus dicitur, pothamos fluvius. ALBERT. M. animal. 24,36 ipodromus belua est aquatica, ut dicit Plinius *(nat. 8,96)*, quam . . . Scaurus Romanis lusibus intulit. ANNAL. Plac. a. 1284 p. 580,9 (epist.) in terra nostra oriuntur elephantes, . . . camelli, ipotarii.

hippoquistis *v.* hypocistis.

hipposelinum (ypo-), -i *n. et* ***hipposelina** (ipo-, ypo-, -sil-, -ell-), -ae *f.* (ἱππόσελινον) **1** *Smyrnium olusatrum (L.) – Pferdeeppich, -silge (cf. Hegi, Flora V/2. p. 1079):* ALPHITA I 19 ipo-a (ipia salvia *var. l.*) aquatica herba est nascens in aquosis locis habens folia fabe foliis similia, unde a vulgo dicitur fabaria, ad tumores valet. Y 5 ypo-a (yposi-a, yposili, yposerina, ypolistua, ypoania, posiluta *var. l.*), id est fabaria. **2** *nasturcium – Brunnenkresse:* TRACT. de aegr. cur. p. 220,32 si . . . non poterint mingere cause *(sic?)* vesice infrigidate, coque ypo-um, id est cresonem aquaticum, et super pectori pone tepidum. **3** *Veronica beccabunga L. – Bachbunge (cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. IV. p. 1056sqq.):* HILDEG. phys. add. I p. 385,12 ypo-a pungo *F,* yposellina bungo *W* (*spectat ad* phys. 1,71).

***hipposeta** (ypo- *sim.*), -ae *f.* (hippus *et* equisaeta) *cauda equina – Schachtelhalm:* ALPHITA H 22 hyrema (hirema, hyrenia, hircina *var. l.*), ypo-a (hypo-a, hyposita, oppocera *var. l.*), cauda equina, cauda caballina idem, herba est aspera, qua solent poliri pectines et arcus et ciphi. *cf.* equisaetum.

hippuris (ip(p)-, hip(p)-, hyp(p)-, -poris) *subst.* (ἵππουρις) *equisaetum, cauda equina – Schachtelhalm:* ANON. herm. p. 101,26 iquiladicon, iporis, id est cauda caballi. PAUL. AEGIN. cur. 198 p. 123,21 i-is (*3,41,2* ἵππουρις) ex aqua aut vino bibita. 238 p. 176,10 ipuris (et puris *var. l.*). ALPHITA H 7 hyporis (hip[p]oris, hypporis, hyponis, hisponis, hipos, hylopos *var. l.*), cauda equina idem, herba est.

hippus (yppus), -i *m.* (ἵππος) *equus – Pferd:* ABBO SANGERM. bell. 3,23 cum fisco teneas yppos (gloss.: equos); uxorius haud sis *(sc. clericus).*

hira *v.* 1. aera.

***hircaricia** (-tia), -ae *f.* *stabulatio et grex hircorum – Bockstallung, -haltung:* CAPIT. reg. Franc. 32,23 in unaquaque villa nostra habeant iudices vaccaritias, porcaritias, berbicaritias, capraritias, -tias, quantum plus potuerint.

hircinus (i-, (h)yr-), -a, -um. *script.:* yri-: *l.68.* -czi-: *l. 69.* hyrema: *l. 43. qui hirci est, ad hircum pertinet – Bock(s)-:* **1** *gener.:* **a** *de corpore eiusque partibus (saepius usu medic., e. g. l.68.69.72. p.1038,2.3):* CAPIT. reg. Franc. 128,7 coria -a X *(sc. invenimus).* FORM. Augiens. C 12 mittimus . . . ad calciamenta conficienda hy-as pelles sex. ANTIDOT. Glasg. p. 152,6 ysopi lib. I, adipes yrini lib. I. HILDEG. phys. 1,52,2 accipiat . . . de cervino et -o (hircz- *var. l.*) sepo, quantum habere potest. MAPPAE CLAVIC. 6 accipies fellis -i (COMPOS. Matr. 5,1 y-) partes II *eqs.* ANTIDOT. Cantabr. p. 165,13 ad colicis: sanguinem -um sicca *eqs.* ALBERT. M. animal. 23,105 si pedes guttosos habet *(sc. avis rapax)* . . ., carnes -as comedat in aceto tinctas. THADD. FLORENT. cons. 40,95 addita cera et pinguedine i-a. TRAD. Westph. IV p. 80,21 Wetheringe *(sc. solvit)* . . . cutem -am et II modios pise. *persaepe. usu subst. fem. de carne comedenda:* CHART. Tirol. 1263 p. 302,1 (a. 1251) nos *(sc. episcopus)* . . . LX dies criminalium et tertiam partem venalium et relaxationem ieiunii unius -e reliquimus omnibus Christi fidelibus inveniendum, qui illuc *(sc. ad capellam s. Katerinae)* . . . pervenerint tempore dedicationis. **b** *usu vario:* COSMAS chron. 3,24 p. 193,24 ne videamur velut hy-o (y-o, -o *var. l.*) cantu explicuisse tragediam, redeamus . . . ad chronicam. HONOR. AUGUST. plag. (PL 172,265D) tertia *(sc. plaga Aegypti erant)* cyniphes, -ae muscae, . . . hominibus et iumentis permolestae *(cf. Vulg. exod. 8,16sqq.).* CONR. MUR. summ. p. 160,12 mulier deridenda . . . poterit nominari: . . . horrenda, -i fetoris *eqs. expressius i. q. ex corio -o factus – aus Bocksleder gefertigt:* ACTA civ. Wism. A 876A (c. 1280) hii *(sutores),* qui operantur opus hy-um. NICOL. BIBER. carm. 1764 gens *(sc. calcificum)* . . . crebro defraudat homines . . . et . . . iurans -um vendit quandoque caninum *(sotularem).* **2** *bot.:* **a** *usu subst. fem. i. q. cauda equina – Schachtelhalm: v. p. 1037,44.* **b** barba -a: **α** *ablacta – Bocksbart (cf. vol. I. p. 1361,63sqq.):* WALTH. AGIL. med. 22 p. 123,27 recipe succi plantaginis libr. I . . ., radicis barbe y-e . . . ana mir. II *eqs. al.* **β** *herba sub cisto nascens – Schmarotzerpflanze auf der Cistusstaude (Cytinus hypocistis L.):* MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 385F recipe . . . succi barbae -ae, id est hypocisthidos, castorei *eqs.* **c** lingua -a *fort. i. q. Cochlearia coronopus (L.) – viell.: Niederliegender Krähenfuß, 'Schweinekresse' (cf. Hegi, Flora IV/1. p. 93sq.):* GLOSS. Salern. p. 7b,8 ling<u>a -a.

hircitallus *v.* hirquitallus. **hirco** *v.* urco.

hircocervus, -i *m.* *animal fabulosum ex hirco et cervo compositum – ein Fabelwesen, halb Bock, halb Hirsch (cf. Boeth. herm. pr. 1,1 p. 44,27 et al.; Isid. orig. 12,1,20):* CARM. Bur. 226,4,4 avem raram *(i. hominem vere largum)* nondum hanc potui videre, est Phenice rarior, -us vere. GUNTH. PAR. orat. 5,1 p. 140B aliud *(sc. animal fictum)* . . ., quod partim hirci, partim cervi naturam haberet, -us. ALBERT. M. phys. 4,1,1 p. 201a,25 sunt plura . . ., quae sunt in imaginatione sola, sicut est -us, qui graece dicitur 'tragelaphus' (*p. 208a,30* τραγέλαφος), et 'chimaera', quae fligax appellatur. anal. post. 2,2,5 p. 178a,3 tragelaphus, hoc est -us, a τράγος, quod est hircus, et <ἔ>λαφος, quod est cervus. *ibid. al.*

hircosus, -a, -um. *hirco similis – bockartig (usu subst. masc. pro convicio):* THEOD. AMORB. comm. p. 34,29 solent . . . illi voluptuosi episcopi fratres nostros despicere et -os vocitare, quia ovinis pellibus atque melotis vestiuntur.

***hircunus,** -a, -um. *hircinus – Bocks-:* BOTAN. Sangall. 13,3 herba ginciana . . .; adipe taurino, adipe -um inplastro facto calido *(cf. comm. ed. p. 269).*

hircus (i-, (h)yr-), -i *m.* *script.* -qu(i): *non nisi in exemplis p.1039,23sqq. allatis.* **I** *caper – (Ziegen-)Bock:* **A** *proprie:* **1** *gener.:* CARM. Sangall. I 1,3 qui *(pater)* moriens unum natis relliquerat -um. HRABAN. univ. 14,21 p. 396D in tauro . . . superbia . . .; in ariete furor; in -o libido *(de hostiis).* CHRON. Ven. Alt. p. 171,29 Bececani yrci comperatores erant seu occisores. CONR. HIRS. dial. 155 tragos . . . grece latine -us dicitur, qui recitatori carminum pro precio dabatur. HILDEG. phys. 7,16 -us (hy- *var. l.*) valde repentinum calorem habet et instabiles mores. HEINR. LETT. chron. 16,4 p. 108,25 canes et -os immolantes *(sc. Lyvones)* ad illusionem christianorum . . . de castro proiciunt. *saepe.* **2** *spec.:* **a** *publ. et iur. de possessione, traditione, censu:* CAPIT. reg. Franc. 32,66 de capris et -is et eorum cornua et pellibus nobis rationes deducant *(sc. iudices).* CHART. Fuld. B 232 p. 335a,19 novem capras cum -is et porcos XXIX . . . trado ad monasterium. TRAD. Werd. 110 p. 11,33 de tribus . . . molendinis *(sc. solventur)* . . . -us unus, caprae II *eqs. al.* **b** *medic.:* HILDEG. phys. 7,16,4 homo, qui in stomacho dolet, iecor -i asset et ita . . . sepe comedat. GLOSS. Roger. I A 2,15 p. 629,27 addatur cepi yrci vel cervi vel sanguinis porci. ALBERT. M. animal. 23,90 si . . . asmaticus fuerit accipiter, te-

gulam coctam contritam dabis illi cum carne calida et sanguine -i. *al.* **c** *techn. de usu sanguinis et urinae in incisione crystalli sim.:* MAPPAE CLAVIC. 290 occides -um et sanguinem eius urinae commiscebis; et sic lapidem impone per unam noctem *eqs.* HERACLIUS I 4,6 me quaerere iussit acetum utilis ars istis rebus calidumque cruorem ex -o (hy- *var. l.*) ingenti *eqs. (de sculptura vitri).* THEOPH. sched. 3,21 tolle hyrcum triennem *eqs.* 3,94 p. 169,8 si cristallum sculpere volueris, accepto hyrco . . . incide foramen . . . in loco cordis et impone cristallum, ita ut in sanguine eius iaceat, donec calefiat. HILDEG. caus. (?) 450 adamans sanguinem hyrci intinguitur, ut calibe incidi possit *(cf. Isid. orig. 12,1,14).* **B** *alleg.:* RADBERT. corp. Dom. 22,78 Christus pro peccatoribus quasi hedus accipitur, qui in lege quam sepe sub figura -us immolatur *eqs.* HRABAN. univ. 7,8 p. 203[C] -us, qui in lege pro peccatis offerebatur, peccatorum ostendit personam *eqs.* RUP. TUIT. vict. 8,28 p. 271,24sqq. fieri oportebat . . ., sicut Danihel previderat *(cf. Vulg. Dan. 8,5sqq.)*, ut videlicet -us caprarum . . . efferatus in arietem percuteret eum . . .; -us caprarum regnum fuit Macedonum *eqs. al.* **C** *translate:* **1** *de rebus:* **a** *gener.:* **α** *foetor hircinus (de ascellis proveniens) – Bocksgestank (aus den Achselhöhlen):* RECEPT. Lauresh. 2,55 capit. p. 81 ad hyrcos, quod Greci malen vocant (*item* 2,55). **β** *usu plur. i. q. anguli oculorum – die Augenwinkel:* GUNZO epist. 2 p. 22,13 quem *(pusionem)* frequenter aspiciebat magister qualisqualis in -quos oculis reflexis *(cf. Isid. orig. 12,1,14).* THIOFR. Willibr. II 2,245 terror inest oculis distorta tuentibus hyrquis. YSENGRIMUS 6,349 rimans . . . procacibus irquis . . . patrui singula membra notat *Reinardus.* **b** *spec.:* **α** *alch. de lapide sapientium q. d.:* ANON. tab. p. 178,13sq. per sanguinem -orum nigrorum etc. vult animam fluentem lapidis ab eo; et -i nigri, per hoc vult lapidem, quando . . . denigratur post dealbationem eius praeparatione ignis. **β** *astron. pro nomine stellae cuiusdam:* ALBERT. M. cael. 2,2,6 p. 140,10 stella, quae arabice dicitur alaiech, quod latine sonat -us (y- *var. l.*). **2** *de hominibus:* **a** *pro convicio:* **α** *de insolentia:* GODESC. SAXO theol. 16 p. 244,7 ista quisquis negat, nectus est, . . . rapax is lupus vel procax -us est. p. 244,15 bonus pastor *(sc. Christus)*, qui posuisti animam tuam non pro haedis vel hyrcis *(cf. Vulg. Matth. 25,32).* CARM. Bur. 206,1 -us quando bibit, que non sunt debita, dicit. **β** *de stultitia:* ANON. tab. p. 150,27 dixerunt sapientes antiqui: -us est nec cognoscit. p. 150,36. **b** *pro nom. propr.:* CHART. episc. Halb. 844 (a. 1251) Hermannus H-us. ACTA civ. Rost. C 1,437 p. 141 Hartwicus H-us. CHART. Eichsf. 504 Thidericus H-us.

II *?capreolus vel cervus – ?Rehbock oder Hirsch:* TRAD. Ratisb. 191 p. 143,27 (a. 902) quidam . . . nobilis nomine Rodolt . . . tradidit . . ., quicquid in illa valle videtur esse in mancipiis, campis . . ., in venatoribus -orum.

hiricius *v.* ericius. **hirinon** *v.* erynge.

***hirmo** *subst.* (*cf.* εἱρμός) *series continua, tractus – langgezogene Erstreckung, 'Kette':* AETHICUS 59[b],13 collium -o lucubria parturit *(cf. comm. ed. p. 227).*

hirpus, -i *m.* *lupus – Wolf (per compar.: l.56):* RUODLIEB II 37 venator . . . <i>n silvam pergit, plures -os ubi rescit. 43sqq. X (XIII) 39 lucius et rufus, qui sunt in piscibus -us, pisces namque vorant, illos ubi prendere possunt.

hirquitallus (hirci-), -i *m.* *qui pubescentis aetatis est – einer der sich in der Pubertät befindet (usu attrib.):* ALDH. virg. I 36 p. 283,1 Iulianus cum iuvenculo filio praesidis ut effebo hirc-o . . . in fundum ergastuli . . . retrusus *eqs.*

hirquus *v.* hircus.

hirrio (hyrrio), -ire. *hyaenarum vocem emittere – winselnd knurren:* ALDH. ad Acirc. 131 p. 180,8 hienae -unt (hy- *var. l.*), haedi balant vel bebant.

***hirsus,** -a, -um. (*cf.* hirsutus, hirtus) *asper, horridus – rau, barsch, ungehobelt:* PAUL. ALBAR. carm. 9,100 milleno pollet dono, qui zelo fidei clara poli releget castus iustusque piusque; ad *(i. at)* quisquis -us, cecus hec mente resolvit, milleno tetro fuscatur sensu retortus.

hirsutus (i-, (h)yr-), -a, -um. *script.:* her-: *p.1040,26.* -sidus: *p.1040,24.* *superl.* -issimus: *p.1040,33.* *hirtus, pilosus, saetosus, spinosus, asper – struppig, zottig, borstig, stachlig, rau:* **1** *proprie:* **a** *de anim.:* **α** *de animalibus:* ALDH. virg. II 2845 caper -us. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 18,32 dormiendo opponunt *(sc. aves aquaticae)* sua pectora vento, ut penne ipsarum iaceant conserte corpori . . . et non iaceant -e (*sim.* 2 p. 127,4. 166,33sqq.). ALBERT. M. animal. 1,16 hominem habere pellem lenem, leonem i-am. 1,21 quaedam *(animalia)* habent crines et sunt i-a et quaedam non. 24,14 quidam *(ceti)* . . . sunt i-i . . ., et quidam sunt planae pellis. *v. et l.61.* **β** *de hominibus:* ALDH. virg. II 349 ut . . . squalidus -us peteret myrteta luporum . . . tyrannus. NOTKER. BALB. gest. 1,21 p. 28,28 ipse manu sua . . . purulentias scabiesque per -orum corporum *(sc. indigentium)* vepres unguibus extraxit *(sc. episcopus).* HILDEG. scivias 2,6 l. 1659 quidam *(sc. communicantium)* . . . in corpore -i et in anima multa immunditia . . . perfusi sordent. CHRON. reg. cont. I a. 1198 p. 165,28 sanctimonialem quandam . . . in plumis lectualibus volutabant sicque monstruose -am caballo inposuerunt *(sc. milites regis Philippi). v. et l.59.* **b** *de plantis, arboribus sim. earumque partibus:* GLOSS. med. p. 60,11 radices molles . . ., y-os in formam digiti *(sc. plantago habet).* HROTSV. Gong. 172 applicat *(sc. vir emissus)* . . . se . . . -is vepribus et tribulis. ALBERT. M. veget. 2,27 ordeum saepe degenerat in quandam speciem graminis, quod -as (i-, -idas *var. l.*) et hispidas habet aristas. 6,47 fructum . . . suum habet *castanea* in hispida (hyspida *var. l.*) et -a (hy-, he- *var. l.*) et spinosa theca. REGISTR. Baiuv. A p. 234,19 lini -i (*cf.* REGISTR. Garz. 47 non purgati) tria schoet. *al.* **c** *de vestimentis:* ALDH. ad Acirc. 121 p. 166,24 amphitape genus vestimenti utrimque villosum et -um dicitur. FROUM. carm. 8[tit.] pro caligis -is quamvis vilibus. BRUNO QUERF. Adalb. A 11 p. 12,13 vigiliis et -a veste sine misericordia corpus affligit. VITA Burch. Worm. 23 invenimus . . . in eo *(scrinio)* cilicium -issimum. **d** *usu vario:* **α** *de loco spinis sim. obsito:* TIT. metr. III 3,4 iustitię sedis [hic] hec est . . ., -us ast quondam erimus erat aridus istic. **β** *de libelli involucro pellicio (cf. Wattenbach, Schriftwesen p. 402sq.):* TRAD. Altah. inf. 61 (Mon. Boica XI p. 72,25; a. 1268) super qua compositione habentur multi testes in y-o libello scripti. **2** *translate:* **a** *de moribus, ingenio i. q. hebes, incultus – stumpf(sinnig), ungehobelt:* CONR. MUR. summ. p. 160,11 mulier deridenda . . . poterit nominari: . . . hispida, hirta, -a, horrens. **b** *in titulo* comes -us *('Raugraf'; de re v. Dt. Rechtswb. XI. p. 177sq.):* CHART. Mog. A II 124 p. 237,17 (a. 1149) testes sunt . . . laici: Hermannus palatinus comes, Henricus comes frater suus de Catenelenbog, -us comes *(item de testibus:* CHART. Eberb. 19 p. 41,23 Conradus silvestris comes, Embrico i-us comes. *al.).* CHART. Lux. II 220 R. et G., comites hy-i. ACTA imp. Winkelm. I 555 nos . . . Cunrado comiti silvestri bona nostra . . ., que nobis Rupertus comes i-us libere resignavit, . . . titulo pignoris duximus obliganda. CONR. MUR. clip. 63 indomiti comitis niger et albus fore scitur . . ., -i clipeus divisus parte priore album, sed rubeum prefert in posteriore. *al.*

adv. ***hirsute.** *dense – dicht (in imag.):* PAUL. ALBAR. carm. 11,24 hic dulcis . . . vates *(i. Hieronymus)* . . . truncat falce frondes -e comantes.

hirtus, -a, -um. *script.* hyr-: *l.71.* *hirsutus, pilosus, saetosus, spinosus, asper – struppig, zottig, borstig, stachlig, rau:* **1** *proprie:* **a** *de anim.:* **α** *de animalibus:* PAUL. DIAC. carm. 22,23 sit *(sc. Sigifrid)* licet hirsutus -isque simillimus hircis *eqs.* Lang. 1,5 de quorum *(agrestium animantium)* . . . -is (hircis, hyrcis, hyrticis; hirsutis, yrsutis, istis *var. l.*) pellibus sibi indumenta peraptant *(sc. Scritobini).* METELL. buc. 2,39 que retinebatur species bovis, amplificatur, os torvum tauri, caput et pilus -cior auri. *fort. huc spectat:* EUGEN. VULG. syll. 31[B],25 -us erinis (echinus *ci. Winterfeld,* ericius *ci. Dümmler*) pungit . . . artus. **β** *de hominibus:* WALAHFR. imag. Tetr. 15 -a suis hederis circum bene tempora cincti *(sc. veteres poetae).* LIUTPR. leg. 3 p. 177,13 ante Nicephorum sum deductus, hominem . . . prolixitate et densitate comarum satis hyopam (alias -um *add. cod.*). EKKEH. IV. bened. I 12,58 magna Dei virtus, cui lenior est prius hyrtus (gloss.: Esau, id est gentes): en <est> formosus prius hispidus (gloss.: Esau) atque pilosus. **b** *de*

[Antony]

planta: ALDH. ad Acirc. 109,1 ostriger en arvo vernabam *(sc. elleborus)* frondibus -is (hircis, hur-, hor-, histis *var. l.*). **c** *usu vario:* **α** *de locis spinis sim. obsitis:* COD. Hartw. 10 -a incultaque loca. **β** *de parma per compar.:* EUPOLEMIUS 2,439 parma sagittis -a stetit velud ericius. **γ** *de auro i. q. infectus – unbearbeitet, roh: v. p.1040,64.* **2** *translate de moribus, ingenio i. q. hebes, incultus – stumpf(sinnig), ungehobelt: v. p.1040,41.*

hirudineus, -a, -um. *hirudini similis – einem Blutegel ähnlich:* TURBA phil. 46 cur . . . vocaverunt eam *(rubiginem)* philosophi -am?:: eo quod aqua in sulfureo auro celatur, quemadmodum hirudo in aqua.

hirudo (i-, (h)yr-), -inis *f. script.:* irr-: ANNAL. Plac. a. 1270 p. 545,26. irodo: ECBASIS capt. 761. *confunditur c.:* hirundo: *l.21.23.* arundo: *l.24.* aerugo: *l.20.*

sanguisuga – Blutegel: THEODULF. carm. 28,351 sanguine fit maior congesto semper i-o (y-o *var. l.*). ABBO SANGERM. bell. 3,55 abbaso quo fuerit, sit -o (gloss.: sanguisuga) frequens comitata. PETR. DAM. epist. 76 p. 379,3 diversae . . . intentionis est medicus et i-o (erugo *var. l.*). 132 p. 446,7 nonnulli vigeto corpore . . . sibimet i-es (hyrundines *var. l.*) adhibent. EUPOLEMIUS 2,223 sugendo minutor elicis *(sc. medicus)* egroti . . . cruorem sicut -o (hirundo *var. l.*) tenax. IORDAN. RUFF. equ. 6,1 p. 27,13 quod accipiantur arundines, quae sanguisugae dicuntur, et ponantur circum circa inflationes crurium. *al. v. et l. 12. per compar.:* HUMB. Sim. 2,46 p. 195,12 avaritia . . . extat -o saevissima. VITA Cuneg. B 21 ne more -is lectorem . . . effluendo fastidiosum occidamus.

hirundinea *et* **hirundina,** -ae *f. chelidonia – Schellkraut, Schwalbenwurz:* RADBOD. carm. 6,18 nostro *(sc. hirundinum)* nomen de nomine nascens urbetenus crassis accipit herba locis; quod qui nosse velit, Grecos primum ore sequatur, mox et -eam Roma et hirundo dabit. DYNAMID. Hippocr. 2,36 chelidonia, Italis -na.

***hirundinella** (hyr-), -ae *f. pullus hirundininus – Schwalbenjunges, Schwälbchen:* ALBERT. M. animal. 22,33 pulvis hy-arum in olla nova cum suis interioribus combustarum *(de medicamento).*

hirundo (i-, (h)yr-), -inis *f. script.:* yrr-: ALBERT. M. animal. 2,101. aer-: *l.65.* her-: CALEND. Karol. C p. 613,18. hyrond(o): *l.65. confunditur c.:* arundo: *l.45.* hirudo: *l. 70.*

chelidon – Schwalbe: **I** *strictius de ave:* **A** *proprie:* **1** *gener.:* **a** *in univ.:* FORM. Senon. II add. 5,7 volat *(sc. vulpes)* upupa et non arundine (arundo *var. l.; v. comm. ed.*). WANDALB. mens. 89 tectis nidum suspendit -o. ODO MAGD. herb. 1693 coecatis pullis hac *(sc. chelidonia)* lumina mater -o, Plinius ut scribit *(cf. Plin. nat. 8,98)*, quamvis sint eruta, reddit (*inde* REGIMEN san. Salern. 218). ALBERT. M. animal. 8,19 cum . . . sint tria genera hy-um, unum *eqs.* 23,122 i-o avis nota est parva. *persaepe. v. et l.33.p.1042,16.18. de voce:* ALDH. ad Acirc. 131 p. 180,7 -es trutissant vel trissant. WANDALB. mens. 58 garrula . . . stridet -o. CARM. Bur. 145,3,1 -o iam finsat. *al.* **b** *per compar.:* ALCUIN. epist. 146 p. 235,22 nos . . . velut aestiva -o ad palatium . . . properamus. NOTKER. BALB. gest. 1,14 episcopus . . . conturbatus more -is huc illucque discurrens. NICOL. BIBER. carm. 508 quis in hoc mundo, quem sic cecaret y-o stercore proiecto, cuius mens lumine recto non intelligeret . . . hoc fore mentitum? **c** *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,66 subsidet in tecto passer, dum migrat -o. 1,320 currit iter liquidum multo sinuamine hy-o. EPIST. Hildesh. 134,58 p. 229,19 non habeas -es domi; id est: ne habites cum garrulis. ALBERT. M. eth. II 1,6,9 p. 96[a],5 una . . . -o (*p. 1098[a],18* μία . . . χελιδῶν) ver non facit. **2** *medic.:* RECEPT. Bamb. 4 sanguinem recini canini inlinis aut fel hyro-is (ae-is *var. l.*) vel sanguine *(sc. ne pili renascantur).* PAUL. AEGIN. cur. 161 p. 89,24 caninum stercus . . . optimum est farmacum . . ., et agrestium i-um (y-um *var. l.; 3,27,2* χελιδόνων) cinis similiter. HILDEG. phys. 1,127,15 semen beonie . . . in sanguine hy-is (i-is, y-is, yrudinis *var. l.*) intinge *eqs.* caus. (?) 437 qui de gulositate et ebrietate leprosus efficitur, stercus hy-um accipiat *eqs. al.* **B** *alleg.:* HRABAN. univ. 8,6 p. 252[A] -o . . . poenitentium pro peccatis suis typum tenet, quae stridore vocis ploratum magis quam melodiam sonat. ALBERT. M. Is. 38,14 p. 399,82 -o . . . varia avis est, nigra et alba, et significat varietatem huius vitae per prospera et adversa *eqs. de Procne in -em conversa:* NICOL. BIBER. carm. 1659 quod perfusa cruore contraheret *(sc. mater parricida filii)* signum puerili pro nece dignum, quo fieret mundo notissima sicut y-o. **C** *pro nomine fluvii:* VITA Vicel. 7 defuncti . . . cineres adlambit Hy-o *(v. notam ed.).* 148 a modico fluvio, qui vulgo vocatur Hy-o.

II *latius:* **A** *de pisce* -o maris *i. q. Exocoetus volitans (L.) – fliegender Seehahn, 'Meerschwalbe':* URSO element. 6 p. 181,2 piscis huiusmodi nunc innatat aquis, alis nunc aera petit ut y-o maris alata *(cf. Plin. nat. 9,82).* ALBERT. M. animal. 4,92 y-o maris *(sc. sibilat),* haec enim habet alas latas parvas, quibus strepit. 14,78. 24,36 i-o maris piscis est simillimus volucri i-i. **B** *genus serpentium – eine Schlangenart:* ALBERT. M. animal. 25,9 est . . . serpens, qui vocatur y-o, eo quod color eius similis -i *eqs.* 25,31 i-o . . . est de surdis aspidibus *(cf. Avic. canon. 4,6,3,24).*

hisclus *v.* aesculus. *adde ad vol. I. p. 328,46:* EDICT. Roth. 300 si quis rovore aut cerrum seu quercum, quod est modola, hisclo (hisclum, isclo, esclum, ischal aut glandem *var. l.*), quod est fagia, infra agrum alienum . . . inciderit *eqs.*

hisco, -ere. **1** *de rebus i. q. hiare incipere, aperiri, dis-, resolvi – sich auftun, sich öffnen, auseinandergehen:* **a** *de labris, dentibus:* ARNULF. delic. 29 dactilus, ede, tuis non gratior -ere labris, quamquam multivole fastidis sirmata prose. YSENGRIMUS 5,49 -ere, non claudi, non stringere, solvere nostis *(sc. dentes),* -ite iam, quantum vultis! hiare licet *eqs.* **b** *de nave i. q. dirumpi, frangi – (zer)bersten, zerschellen:* ALBERT. AQUENS. hist. 9,23 navis . . . quassata ex nimio impetu . . . in partes dissiliens et -ens sabulo infixa est. **2** *de hominibus (per prosop.: l. 37):* **a** *intrans. i. q. os aperire – den Mund auftun (fere ad loquendum; aliter: l. 40):* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,69 pluribus -ere verbis. HUMB. Sim. 2,26 p. 171,22 qui *(mammona)* nec pro Deo nec pro proximo verbum ederet aut -ret vel manum levaret, nisi acciperet aut sperarat pecuniam. GISLEB. ELNON. inc. 2,34 -it *(sc. Berengarius adhuc mutus)* taliter orsus: *'eqs.'* WIGAND. Waldg. 36 cui *(matri)* pre magno singultu -enti illabitur memorie, quod *eqs. in malam partem per compar. c. brutis animalibus ('das Maul aufreißen'):* ALBERT. METT. div. temp. 2,24 p. 102,7 (epist.) non, ut tu improperas, -imus, set ut rationabilia animalia respondemus. **b** *trans. i. q. pronuntiare, dicere – aussprechen, sagen:* MART. VALER. buc. 2,93 iam nomina nostra videris voce sub extrema morientibus -ere labris *(cf. comm. ed. p. LVI).*

hisdem *v.* idem. **hisimicium** *v.* psimithium.

hismeram *v.* smyris. ***hismilarium** *v.* *smilarium.

***hisnachia** *v.* *snecca. **hisopum** *v.* hyssopum.

Hispanum (I-), -i *n. aerugo – Grünspan:* GLOSS. Salern. p. 12[b],17 I-o, viridi *(cf. J. u. W. Grimm, Dt. Wörterb. IV/I. 6. 1935. p. 960sq. s. v. 'Grünspan').*

hisperula *v.* sphaerula.

hispiditas (i-), -atis *f. qualitas hispida, asperitas – raue Beschaffenheit, Sprödigkeit:* ALBERT. M. veget. 7,97 provenient arbores . . . spissos et hispidos cortices habentes . . .; studium autem est radere aliquid de -e corticis. animal. 12,183 animalia . . . ovantia habent . . . i-em in pelle pennosa.

hispidus (i-, hys-), -a, -um. *script.:* ins-: *p.1043,1.* ipsi-: *p.1043,27.* -itus: *l.70. ?form. gen. sg.* -is: *p.1043,22.*

hirsutus, hirtus, saetosus, spinosus, asper, durus – struppig, zottig, borstig, stachlig, rau, hart: **1** *adi.:* **a** *proprie:* **α** *de animalibus:* PAUL. DIAC. Lang. 1,5 animal cervo non satis absimile, de cuius ego corio, ut fuerat pilis -um, vestem in modum tunicae . . . aptatam conspexi. FROUM. carm. 8,8 quod si -a pellis redditur . . ., venerabile donum est. ALBERT. M. animal. 4,37 carnem habet *(sc. conchylium)* intus et extra testam duram i-am. 25,43 quoddam genus parvum *(sc. serpentis tyri) . . .,* cuius pellis est -ta pilosa. *de Fama per compar. c. ave ('aufgeplustert'):* GESTA Bereng. 3,5 Arnulfi . . . tendit *(sc. Fama)* ad imperium solito magis -a plumis *(v. notam ed.).* **β** *de homi-*

nibus: CHRON. Salern. 65 p. 63,20 pro qua re in-o capite illotaque facie manes? EKKEH. IV. pict. Mog. 171 ecce etiam gratum membrana (gloss.: cutis) -a natum in cęli rore beat et pinguedine terrę *(cf. Vulg. gen. 27,28).* **γ** *de plantis, arboribus sim. earumque partibus:* ALBERT. M. veget. 6,105 fructus *(sc. fagi)* . . . est in thecis -is sicut fructus castaneae. 6,389 marrubium . . . habet folia -a rugosa fere sicut urtica mortua. *v. et p.1040,24.25. 1042,57.* **δ** *de vestimentis:* VITA Gamalb. 13 (6) talibus *(vestibus)* libentius utebatur, quas magis -as et rigidas vilius posset emere quam quas maiore pretio deberet acquirere. FROUM. epist. 37 ut mittatis mihi duos vuantos -os sullinos aut fiberinos vel vulpinos. **ε** *de locis:* CHART. Wirt. 236 (a. 1082) misimus fratres nostros . . . in idem prędiolum nemore densissimo -um, quatenus silva eruta . . . construerent monasterium. VISIO Godesc. B 5,1 facies campi . . . quasi spiculis acutissimis -a et in morem setarum rigida. ACTA Petr. p. 94,25 locus . . . in primo fratrum adventu erat omnino -us et spinosus. *al.* **ζ** *usu vario:* THEOPH. sched. 3,54 p. 106,18 quod . . . sit *(sc. ferrum)* . . . per omnia transforatum gracile, ita ut foramina sint interius plana et latiora et exterius subtiliora et -a. RUD. TRUD. gest. 6,14 crustula -i panis. OTTO FRISING. gest. 2,21 p. 125,22 -ae . . . r u p i s firmamento carens (*sc. civitas*; 2,40 p. 148,37 -ae [-is *A*] r. scabrosa malicia). **b** *translate de moribus, ingenio i. q. hebes, incultus – stumpf(sinnig), ungehobelt:* HONOR. III. registr. 189 p. 133,11 a paganis, qui adhuc gentilis erroris orrore sunt i-i tanquam spine. *v. et p.1040,41.* **2** *subst. fem. i. q. alcedo – Eisvogel (Alcedo ispida L.):* ALBERT. M. animal. 23,123 ipsida avis est pulcra, quae germanice isvogel vocatur. *Antony*

***hispium** *v.* *hippia. **hispodium** *v.* spodium.

hisquiamus *v.* hyoscyamus. **histafisagria** *v.* staphis.

histerelogia *v.* hysterologia.

historia (i-, (h)ys-), -ae *f. script.:* s-: *l.49.p.1044,56.62. al.* hes-: *p.1044,35.*

I *latius i. q.* ἱστορία, *investigatio, cognitio – Erforschung, Kenntnis:* **A** *proprie:* ALDH. ad Acirc. 120 p. 165,1 Plinius Secundus phisicas rerum -as sagaciter explanans. **B** *meton. i. q. explanatio, descriptio – Darlegung, Beschreibung:* Ps. GALEN. incis. 80 haec est -a nervorum, qui sunt ligamina corporis. 101 haec est -a lacertorum.

II *strictius:* **A** *proprie:* **1** *rerum gestarum inquisitio – Geschichtsschreibung:* ALDH. epist. 3 heroico stilo -ae caraxare. BEDA hist. eccl. praef. p. 8,6 qui, quod vera lex -ae est, . . . ea, quae fama vulgante collegimus, . . . litteris mandare studuimus. PETR. CAS. (?) chron. 4 prol. p. 461,21 est . . . -a testis temporum, . . . magistra vitae, priscorum temporum nuntia. **2** *(rerum gestarum) memoria, traditio – (geschichtliche) Überlieferung:* CHRON. Fred. 2,49 ut gestorum veritas, quae i-ae inseri possit, ad plenum reperire non potest. PAULIN. AQUIL. c. Fel. 3,3,34 quatenus . . . secundum fidem s-ae . . . sentiendum esset dictum de Christo. WIDUK. gest. 2,25 -ae (hy- *var. l.*) satisfaciendum arbitramur. HERM. IUD. conv. 4 p. 81,3 quiddam . . . huic simillimum antiqua nobis refert -a. *saepius.*

B *meton.:* **1** *spectat ad facta:* **a** *rerum gestarum cursus, series, res gestae – Ablauf, Abfolge geschichtlicher Ereignisse, Geschichte (interdum usu plur., e. g. l. 62):* ARBEO Corb. 4 p. 192,24 suae miseriae referebat *fur* -am. ADAM gest. praef. p. 1,14 pontificum loci hy-a (-a *var. l.*) non est tradita litteris. ALEX. MIN. apoc. 11 p. 226,29 ut servetur ordo -ae *eqs.* CHRON. Pol. 2,31 ut v e r i t a t e m hy-e teneamus (VITA Otton. Bamb. III prol. p. 48,10. *al.*). OTTO FRISING. chron. praef. p. 2,26 erit . . . utilis excellentiae vestrae *(sc. imperatoris)* -arum cognitio. gest. 1,55 p. 80,32 nunc ad hy-ae s e r i e m revertamur (BURCH. URSB. chron. p. 4,3. *al.*). *persaepe. v. et p. 1047,36.* **b** *res gesta, eventus – (geschichtliches) Ereignis, Begebenheit:* EKKEH. URAUG. Hieros. 20,1 versis in hy-as visibiles eatenus mysticis prophetiis: *'eqs.' (Vulg. Is. 60,1sqq.).* OTTO FRISING. chron. 7,7 p. 317,7 quam *(sc. fraudis Alexii imperatoris)* hy-am . . . luculenter in modum tragediae quidam . . . executus est. CONR. HIRS. dial. 136 -a est res visa, res gesta. CAES. HEIST. mirac. II 1,28 p. 53,4 interrogatus . . . Hermannus de serie huius *(sc. reditus ad viam salutis)* mirabilis hy-e. *al.* **c** *momentum historicum, gravitas historica – historische Bedeutung, Wichtigkeit:* ANNAL. Hild. a. 819 post hec annis quattuor requievit *imperator*, et nihil -ae factum est. CHRON. Erf. min. p. 602,28 Leo imperium adeptus regnavit annis III; iste nichil habet hy-e. **2** *spectat ad factorum expositionem:* **a** *(rei gestae) relatio, narratio – (geschichtliche) Erzählung, Bericht, (einzelne) Geschichte:* **α** *in univ.:* HRABAN. epist. 34 p. 468,30 ea, quae . . . de Susannae -a et Belis draconisque fabulis . . . narrantur. POETA SAXO 5,654 desine *(sc. lector)* mirari -as veterum. AMARC. serm. 1,318 per hy-as nos annichilare severas querunt ypocritę. RUP. TUIT. vict. 8,27 p. 271,12 cui vacat, sunt -ę multiplices, legat illas. IDUNG. PRUF. argum. 44 legitur . . . in quadam autentica -a, quod *eqs. persaepe. per compar.:* RUP. TUIT. vict. 3,15 p. 101,31 presenti operi . . . propositum . . . est . . . bellorum verbi Dei quamdam velut hy-am texere. **β** *c. notione fabulae:* RATHER. epist. 7 p. 38,2 quod martyrium versutiis . . . Milonis . . . pertulerim, satagam si referre, -am putetis *(sc. papa).* DAVID compos. 1,11 specifica ei *(confessori)*, quid feceris, -as autem et facta aliorum noli recitare. **γ** *de genere textus:* WILLIB. Bonif. 1 p. 4,18 sancti Bonifatii . . . vitam . . . simplici -ae tegmine, quemadmodum relegiosis viris referentibus conperimus . . ., texendo nitimur enodare. **δ** *spectat ad picturas sim.:* LIBRI Karol. 4,9 p. 510,15 in quibus *(libris)* . . . -ae inter scripturas pictoria arte insertae sunt. EPIST. pont. Rom. sel. I 2 p. 34,5 quando sacras imagines vel i-as pinguntur, . . . a sacro crismate unguntur *(in struct. contam.).* RICHER. REM. hist. 3,23 fenestris *(sc. ecclesiae)* diversas continentibus -as. DIPL. Karoli M. 254 p. 365,29 (spur.) qui *(sc. velum sericum)* habet i-am a nativitate Domini usque ad ascensionem eius. LEO MARS. chron. 3,28 p. 397,29 (rec. II) reliquas . . . atrii partes diversis tam veteris quam novi testamenti -is . . . depingi precipiens *(sc. abbas). al.* **b** *opus descriptionem rerum gestarum continens, liber historicus, annales, chronica – geschichtliche Darstellung, Geschichtswerk, -buch, Annalen, Chronik:* **α** *in univ.:* CHRON. Fred. 2,49 he-a . . . conscripta retenetur. ALCUIN. epist. 221 si habeas *(sc. abbas)* Iordanis -am, dirige mihi *(v. notam ed.).* CONC. Karol. B I 27 p. 292,11 qui annalem . . . Hludowici imperatoris -am . . . revolverit. MILO Amand. I 4 p. 457,10 -is ac cronicis sibi concinentibus. EPIST. var. III 22 p. 172,46 si . . . e c c l e s i a s t i c a r u m discutiatur series hy-arum (MANEG. c. Wolfh. 6 p. 55,11. *saepe. cf. l. 49*). CHRON. Salern. 17 quod nos huic y-e inserere fecimus. *persaepe. v. et p.1047,19.1048,7.1049,27.42. per compar.:* PASS. Ger. Col. 4 moveamus . . . nos . . . quasi -am . . . summatim quaedam necessariora chronographiae more perstringentem. *per prosop. (cf. l.69):* RAHEW. gest. 4,59 nec . . . sanum esset corpus reliquum hy-ae, si hanc *(sc. de schismate)* partem velut principale membrum . . . morbus haberet. *in titulo libri:* CATAL. biblioth. A I 16 p. 76,13 (s. IX.med.) Eusebii Hy-ae E c c l e s i a s t i c a e libri VIIII (49 p. 246,28. *al. cf. l.41*). EPIST. Teg. I 41 T r i p e r t i t e H-ę duas partes conscriptas habemus (47. OTTO FRISING. gest. 1,61 p. 88,13 Tripartita . . . Hy-a [H-a *var. l.*]). MARIAN. chron. a. m. 2843 Didymus scribit in Peregrina H-a et etiam praebet scriptorem eius. *saepe.* **β** *de carmine historico ('Epos'):* CHRON. Fred. 3,2 Hieronimus . . . scripsit, quod prius Virgilii poetae narrat s-a: *eqs. de prosimetro:* GUNTH. PAR. hist. 25,24 scripsit . . . hanc hy-am (-am *C*) magister Guntherus. **γ** *de (sanctorum) vitis ('[Heiligen-]Viten' [sing. pro plur.: l. 62]):* BEDA hist. eccl. 5,24 p. 359,4 de -is sanctorum: librum vitae et passionis sancti Felicis confessoris . . . in prosam transtuli. VITA Lamb. Traiect. 1 (MG Mer. VI p. 353,9) cum possimus . . . de s-a (i-a, hy-a, -a *var. l.*) sanctorum pandere *(sc. miracula Christi)* hominebus. ALCUIN. Willibr. 1,1 (MGMer. VII p. 116,20) qui hanc -am (hy- *var. l.*) sanctissimi patris . . . Willibrordi . . . conscripsi. *al. v. et p. 412,21. c. gen. inhaerentiae:* VITA Bonif. II 9 p. 101,7 sicut hy-a passionis eius narrat *(v. notam ed.). per prosop. (cf. l.47):* LAMB. HERSF. Lull. 27 ut . . . ea *(sc. dicta excerpta)* quasi disiecta -ae (hy-e *var. l.*) membra in unius libelli corpusculum congererem *(cf. Hor. sat. 1,4,62).* **c** *spectat ad sacram scripturam:* **α** (sacra, divina) -a *i. q. sacra scriptura, biblia q. d. – Heilige Schrift, Bibel (usu plur.: p.1045,4. al.; de re v. P.*

[Wellhausen]

Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. V. 1962. p. 63): BEDA hist. eccl. 4,22 p. 260,21 exponebant *doctiores viri* ... illi *(fratri)* quendam sacrae -ae sive doctrinae sermonem. HRABAN. epist. 18 p. 423,28 commentarios in divinas -as scribere decrevi. CONC. Karol. B I 47[E],11 iuxta -am Domino per prophetam reprobante *eqs.* GUNZO epist. 4 p. 27,4 legitur in divina hy-a: *'eqs.' (Vulg. exod. 32,23).* RUP. TUIT. vict. 2,1 p. 47,3 exemplum de sacra proferre libet -a. *saepe. de ipso codice:* CATAL. thes. Germ. 127,7 (a. 1034) -a integra; missalis unus cum evangeliis, epistolis et antiphonario. **β** *de parte sacrae scripturae:* vetus -a *i. q. vetus testamentum – das Alte Testament:* AETHICUS 1 quae ... et Moyses et vetus -a in enarrando distulerint, hic secerpens protuli. *liber (historicus veteris testamenti) – (Geschichts-)Buch (des Alten Testaments; de re v. LThK.* [3]*II. p. 365; cf. et Aug. doctr. christ. 2,13):* HRABAN. epist. 18 p. 423,17 inter ceteras scripturas veteris testamenti ... -a Paralipomenon non ignobilem locum tenet. AMALAR. ord. antiph. 75,1 Machabaeorum -a tempora et regna Grecorum memorat. VITA Vincent. 24 (MGMer. V p. 124,35) viri Philistei ... ceperunt archam Dei, ut narrat regum -a *(cf. Vulg. I reg. 4,11).* WILH. HIRS. const. 1,57 p. 476,11 tempus legende alicuius hy-ae vel prophetiae. OTTO FRISING. chron. 2,47 p. 123,18 in Machabeis omnes canonicae terminantur -ae. HONOR. AUGUST. cant. prol. p. 350[D] vetus testamentum partitur in tria ...; -a est, quae narrat praeterita, ut Genesis. *saepe.* **γ** *de Scholastica H-a q. d. (in titulo libri; cf. Lehmann, op. cit. [p. 1044,72]):* MENKO chron. 17 p. 320,17 sorores ... in scribendo informabat *(sc. Emo abbas)*, primo quidem textum veteris ac novi testamenti et Scolasticam H-am *eqs.* **d** *de officio divino (usu liturg.):* **α** *textus e sacra scriptura sumptus (lectioni subiacens), lectio – (einer Lesung zugrundeliegender) Bibeltext, (Schrift-)Lesung (de re v. Lehmann, op. cit. [p. 1044,72] p. 67):* AMALAR. ord. antiph. 17,4 responsorios ita ordinavi, ut ratio docuit -ae et gestorum ordo. 60,3 responsorios ... scripsi iuxta ... ordinem -ae, unde sumpti sunt. LIBER ordin. Sedun. A 618 dicimus ... unum responsum de y-a cum versu. 636 quando legitur quelibet y-a, cantantur sua responsoria. *saepe.* **β** *spectat ad responsoria in matutino q. d. cantanda i. q. officium (nocturnum) – Stundengebet (der Nokturn; de re v. Lehmann, op. cit. [p.1044,72] p. 68 et P. Wittwer, Der Liber ordinarius des Konrad von Mure. 1995. p. 107sqq.; cf. et LexMusLat. II. p. 192sq.):* AMALAR. ord. antiph. 57,8 hucusque -a praesentis *(sc. pentecostes)* festivitatis declarata est. LIBER ordin. Rhenaug. p. 72,14 quodlibet festum ... propria carens hy-a. LIBER ordin. Patav. 1,10 -a 'clama in fortitudine': *eqs.* 7,11 omnes ... dominicae istius temporis propriis hy-is et lectionibus ita occupatae sunt, quod *eqs.* TRAD. Patav. 1040 ut ... in festo sancte Marie Magdalene -am eius ... cantare non obmittant *fratres.* CONR. MUR. lib. ordin. 60 cantatur tertium responsorium -e dominicalis *eqs.* 80 circa hy-as sanctorum in matutino trium lectionum. LIBER ordin. Sedun. A 559 Kalendis Augusti y-a de Sapiencia *eqs. saepe.* **γ** *officium (rhythmicum, rimatum) – (rhythmisches, Reim-)Offizium (de re v. LThK.* [3]*VIII. p. 1006 s. v. 'Reimoffizium' et J.-F. Goudesenne, Les Offices historiques. 2002. p. 118. 269sqq. et passim):* BALTH. hist. Fridol.[tit.] (ed. M. Pörnbacher, Vita S. Fridolini. 1997. p. 264) -a de sancto Fridolino. HERM. AUGIENS. hist. Afrae[tit.] (in marg. A; WissAbhInstMediaev-Mus. LXV/10. 2004. p. 9) hanc hy-am composuit Hermannus Contractus. CHART. Hall. 143 p. 141,24 fratres conventus ... in die ... patronorum ecclesie ... -am de ipsis martiribus, quam ... attulimus de loco passionis eorum, ... cantaturi. CHART. Brand. A VII 1 p. 243,1 -am de sancto Iohanne baptista in die decollationis sue, que sic incipit: 'verba viri', conventus cantabit. CATAL. biblioth. B IV p. 23,33 glosas super artem; -am de corpore Christi. *al. v. et p.1047,57. spectat ad melodias, musicam artem:* Ps. GUIDO ARET. epil. 7,8 dum unus *(modus)* in modum -ae ... tranquillo feratur cursus. HIER. MOR. mus. 24 p. 178,26 si musicus pulcherrimam -am de sancto ... facere cupit *eqs. al.* **3** *spectat ad interpretationem i. q. sensus litteralis, proprius (locorum sacrae scripturae) – Literal-, Wortsinn (von Bibelstellen; usu theol.; cf. Lausberg, Rhetorik § 900 et G. Dahan, L'exégèse chrétienne de la Bible en Occident médiéval. 1999. p. 239sqq.):* ALDH. virg. I 4 p. 232,20 secundum -am, allegoriam, tropologiam, anagogen ... indagando. HRABAN. epist. 37 p. 473,17 ut lector ... et nature proprietatem iuxta -am et spiritalem significationem iuxta mysticum sensum ... inveniret. hom. II 7 p. 147[A] salva -a videamus intelligentiam. CONC. Karol. B II 9[E] p. 87,44 sic ... allegoriae vela pandimus, ut -ę veritatem non rennuamus. HONOR. AUGUST. gemm. 3,106 -a est, quae res gestas narrat, allegoria, quae *eqs. saepius. v. et p.1047,72.*

historialis (i-, hys-), -e. s-: *l.70. ad historiam pertinens – die Geschichte betreffend, geschichtlich, historisch:* **1** *in univ.:* CONR. HIRS. dial. 493 non negabis ... poetas compactae vanitati suae nonnihil interdum veritatis adiecisse ... sine -i ratione. VITA Karoli M. 3 prol. p. 67,20 que *(pauca)* ... congessimus -ia ipsius gesta ... ab hac serie excludentes. **2** *rerum gestarum descriptioni proprius – der Geschichtsschreibung eigen (usu rhet.):* HUGO FLOR. hist. p. 352,57 -i stilo contentus, quod restat operis, explanabo. **3** *res gestas describens, tradens – (geschichtliche) Ereignisse beschreibend, überliefernd:* WILLIR. carm. 9,31 si quis navigium ridet prestare papyrum, querat Alexandri scripta hy-ia Magni. *spectat ad vetus testamentum vel ad partem eiusdem libros historicos q. d. continentem (de re v. p.1045,15):* HILDEG. epist. 156[R],37 quae *(filiae)* ... se ... a te *(sc. abbatissa)* verterint, has cum -bus verbis et cum verbis evangelii ... revoca. BURCH. SION. descr. 11,12 que *(sc. terrae sanctae)* descriptio ... utilis est pro libris -bus et tota biblia. **4** cantus -is *i. q. series responsoriorum, historia (rimata) – Responsorienreihe, (Reim-)Offizium (usu liturg.; cf. p.1045,52sqq.):* BERTH. chron. B praef. p. 168,9 cantus ... hy-es plenarios ... de ... sancta Affra martyre, sancto Magno confessore ... composuit *(sc. Herimannus; v. notam ed.).* **5** *de interpretatione (locorum sacrae scripturae) i. q. sensui litterali congruens, litteralis – dem Wortsinn entsprechend, wörtlich, Wort-, Literal- (usu theol.; in imag.: l.39):* EPIST. var. II suppl. 6 p. 624,9 sunt ... primus -is (hy- *var. l.*), secundus allegorialis, tertius utriusque rei modus *(sc. descriptionis).* WILLIR. cant. 5,1 p. 145,27 superficiem que *(verba)* pandunt hy-em. 5,12 p. 165,32 lac post -e (hy- *var. l.*) flumina verborum conentur *(sc. oculi)* amare sacrorum. CONR. HIRS. dial. 1433 sub eo sensu, qui est in significatione vocum ad res, continetur sensus -is, cui famulantur ... grammatica, dialectica, rethorica. ALBERT. M. sent. 1,1,5 p. 19[b],24 habet *(sc. sacra scriptura)* quadruplicem expositionem, scilicet -em, allegoricam *eqs.*

adv. **historialiter.** **1** *de rebus gestis – über die Geschichte:* ROD. GLAB. hist. 1,1 p. 2,13 in spatio ... ducentorum annorum nemo ... extitit ..., qui -r quippiam posteris scriptum misisset. **2** *historiarum imaginibus – mit historischen Szenen:* DUDO hist. 4 p. 291,18 (ed. Lair) forinsecus dealbavit *(sc. dux)* illud *(delubrum)*, intrinsecus autem depinxit -r. **3** *secundum rerum gestarum cursum – dem historischen Ablauf entsprechend:* RADOIN. Pard. 2 (ASBoll. Mai. [3]VI p. 368; c. s. X.) quod ... Pardus peregre profectus sit, in fine istius opusculi -r enarramus. ALBERT. MIL. chron. pol. p. 580,32 prout res hy-r se habuerunt omnes et singule. **4** *re (vera) – wirklich, tatsächlich (cf. l. 65sqq.):* HRABAN. epist. 31 p. 456,38 haec *(signa)* ... -r ita facta esse credenda sunt. LUP. FERR. epist. add. 9 p. 123,40 quod primitiva ... ecclesia persecutionis tempore -r (i- *var. l.*) agebat. PONTIF. Rom.-Germ. 82,2 quia non utimur illis vestimentis -r (hy- *var. l.*), debemus ... his indui ... spiritualiter (*ni spectat ad l.65sqq.; cf.* 82,4 secundum litteram). EKKEH. URAUG. Hieros. 34,3 haec ... presagia ... periculis se tradere etiam hy-r ... cohortantur *(v. notam ed.). al.* **5** *secundum sensum litteralem, sensu litterali – dem Wortsinn nach, im Wortsinn (usu theol.; cf. l.56sqq.):* EPIST. Wisig. 5 p. 666,28 pars f i g u r a l i t e r, pars -r intimatur, nonnulla tropice narrationis obtinent locum (BERENG. TREV. laud. 1,5). LIBRI Karol. I 17 p. 186,19 in quibus *(Canticis canticorum)* nil -r (s- *a. corr.*), sed tantum s p i r i t a l i t e r accipiendum est (II 11 p. 258,10. HRABAN. epist. 12 p. 399,18). AMALAR. ord. antiph. 13,9 possunt haec verba -r intellegi.

[Wellhausen]

EPIST. var. II suppl. 7 p. 628,18 ut nil in hoc volumine hy-r requiras *(sc. caesar)*, sed flores allegoriarum cum morali intellectu investiges. *al.*

historiatus (ys-), -a, -um. **1** *historiarum imaginibus praeditus – mit historischen Darstellungen versehen:* VISIO Alber. 44 in qua ecclesia celum quoddam . . . factum erat de pallio pulchro et y-o. **2** *historicos eventus vel personas ostendens – historische Ereignisse oder Personen darstellend:* SALIMB. chron. p. 546,26 in qua *(porta)* sunt -e sculpture.

historicus (i-, (h)ys-, -tho-), -a, -um. s-: *l.17. adde* IULIAN. TOLET. insult.tit. s-us *confunditur c.* stoicus: *p.1048,6.*

I *adi. i. q. ad historiam pertinens,* ἱστορικός *– die Geschichte betreffend, geschichtlich, historisch:* **A** *de hominibus:* **1** *res gestas tractans, historia peritus – historische Ereignisse behandelnd, geschichtskundig:* VITA Lamb. Traiect. 2 (MGMer. VI p. 355,5) tradedit *pater* eum ad viros sapientes et sth-os (isth-os, -os, hy-os *var. l.*) sacris litteris aedocendum. HRABAN. epist. 25 p. 435,15 ad Philippi actus explicandos scriptor -us (hystoriae *var. l.*) videtur transire. PETR. BIBL. hist. a. 866 (MGScript. I p. 418a) Ruodolphus, monachus et poeta -us, in Germania floruit. **2** *qui (historia testante) tempore praeterito exstitit, antiquus – historisch (bezeugt), antik:* CARM. libr. II 18,5 -os . . . viros claro sermone nitentes . . . calamo perstrinxerat *Cassiodorus* atque notavit . . . priscos . . . magistros. CHART. episc. Hild. I 362 p. 345,8 quod *(templum)* Salomon construxit -us (*cf. postea:* veri Salomonis). **B** *de rebus:* **1** *de historia:* **a** *in univ.:* NADDA Cyriac. I prol. 14,56 qui *(Beda)* . . . documenta . . . papę -a cognitione colligens in memoria . . . posuit. **b** *rerum gestarum descriptioni proprius – der Geschichtsschreibung eigen (usu rhet.):* PETR. DAM. Rom. prol. p. 9,16 nemo adhuc . . . extitit, qui de tot . . . vitę eius preconiis pauca . . . hy-o stilo digereret. OTTO FRISING. gest. 1 prol. p. 12,14 si a plana hy-a dictione . . . ad altiora velut phylosophica acumina attollatur oratio. **c** *rebus gestis inhaerens – der Geschichte innewohnend:* COLUMB. epist. 5 p. 174,20 consequentiae ratio -ae (historiae *var. l.*) nihil me de quaestione praeterire permittit. CONC. Karol. B II 9E p. 87,46 qui *(locus)* . . . -ae v e r i t a t i refragetur (UFFING. Ida prooem. p. 471,31 hy-ae . . . veritatis. THEOD. AMORB. Firman. prol. p. 26,4 veritatis -ae). **d** *res gestas describens, tradens – (geschichtliche) Ereignisse beschreibend, überliefernd:* **α** *de annalibus, chronicis sim.:* ADAM gest. 2,20 si de . . . gentibus Sclavaniae -o aliquid dicemus compendio. COSMAS chron. 1,1 sicut hy-a (y-a, hy-iaca, -iaca, -a *var. l.*) relatione didicimus. OTTO FRISING. chron. 8 prol. p. 392,7 quasi tot alternantium malorum -is narrationibus tam ardua . . . scripturarum documenta non digne commisceamus. *al.* **β** *de sacra scriptura:* HRABAN. epist. 47 p. 502,2 postquam hy-os quosdam libros divine legis . . . sensu allegorico . . . explanare studueram. OTTO FRISING. chron. 8 prol. p. 392,26 Daniel ab -a narratione ordiens . . . visione opus suum terminavit. *al.* *qui veteris testamenti est – alttestamentlich:* CONR. MUR. lib. ordin. 800 super evangelium antiphone -e et evangelice. **e** carmen -um *i. q. series responsoriorum, historia (rimata) – Responsorienreihe, (Reim-)Offizium (usu liturg.; cf. p.1045,52sqq.):* ANON. Has. 10 factis . . . in carcere -is de sancta Walpurga carminibus *eqs. (v. notam ed.).* 12 hic *(Reginoldus)* . . . historiam sancti Nicolai fecit . . .; accepto . . . episcopatu . . . -a de sancto Willibaldo carmina conposuit *(v. notas ed.).* **2** *de interpretatione (locorum sacrae scripturae) i. q. sensui litterali congruens, litteralis – dem Wortsinn entsprechend, wörtlich, Wort-, Literal- (usu theol.):* HRABAN. epist. 5 p. 389,4 Hieronimus . . . -am (hy- *var. l.*) interpretationem digessit breviter et interdum spiritalis intellegentiae flores miscuit. 36 p. 471,11 ut . . . invenires *(sc. episcopus)* hy-am et mysticam singularum rerum expositionem (*sim.* 37 p. 473,5). 39 p. 476,36 s e n s u m in eo *(libro Genesis)* -um necnon et allegoricum . . . explanavi (OTLOH. Wolfk. 3. ALBERT. M. sent. 1,1,5 p. 19b,31. *al.*). EPIST. var. II suppl. 6 p. 624,16 primus *(sc. modus)* -us (hy- *var. l.*) ille est, ubi nichil spiritale continetur. MILO Amand. I 5 p. 462,21 -am . . . legalis litterae . . . superficiem . . . sermoni inserere. EPIST. var. III 24 p. 178,6 cum -a *(sc. intellegentia;* historia *var. l.)* fundamentum omnis intellegentiae sit. *al.* *adde:* HRABAN. epist. 13 p. 400,33 ut discant *fratres* ex typo Iesu *(i. Iosuae)* -i mysterium veri Iesu.

II *subst. masc. i. q. historiographus – Geschichtsschreiber:* PASS. Praeiecti I prol. p. 226,2 querat *lector* . . . non philosophorum flosculis et -orum (hy-, stoycorum, stoicorum *var. l.*) diversas adsertiones. AMALAR. off. 3,39,2 -us scribens historiam. HRABAN. epist. 19 p. 424,31 de Iosephi Iudeorum -i (hy- *var. l.*) traditione. ADAM gest. 1,14 p. 19,14 Dani . . . ab i-is Francorum . . . Nordmanni vocantur. BALDER. Alber. 16 secundum hy-orum peritiam. *saepe.*

adv. **historice.** **1** *secundum rerum gestarum cursum – dem historischen Ablauf entsprechend:* LAMB. WAT. annal. a. 1153 p. 525,39 acta . . . convenit -e narrare. a. 1167 p. 539,50 placet -e de utrorumque *(sc. Teutonicorum et Romanorum)* infortuniis pauca . . . stilo memoriae tradere. CHART. Turg. II 141 preterita hy-e, futura prophetice narrans *nobilis scriptura.* **2** *re (vera) – wirklich, tatsächlich (cf. l.23sqq.):* MILO carm. 3,4,1,16 Eufrates . . . Hieremiae lumbare . . . abdidit, -e si dictum creditur actum. **3** *(in) libro historico sacrae scripturae – in, mit einem historischen Buch der Bibel:* WILH. HIRS. const. 1,47 lectio prophetice incipiens, sed hy-e finiens *eqs.* (*sim.* LIBER ordin. Rhenaug. p. 245,3). **4** *secundum sensum litteralem, sensu litterali – dem Wortsinn nach, im Wortsinn (usu theol.; cf. l. 19):* CARM. var. III A 5,70 p. 604 lanam et candidulum quaerit *mulier fortis (i. ecclesia)* -e linum *(v. notam ed.).* HONOR. AUGUST. cant. praef. p. 349A quae *(nuptiae)* fiunt quatuor modis, scilicet -e, allegorice, tropologice, anagogice (*sim.* 1,1 p. 359B). LIBER ordin. Patav. 1,13 p. 944,16 quae *(reliqua)* quamvis mystice, tamen -e completa creduntur. ALEX. MIN. apoc. 16 p. 336,32 cum -e liber iste *(sc. apocalypsis Iohannis)* exponitur, personae plures per unum . . . angelum exprimuntur. *al.* *fort. add.:* CARM. cod. Vat. (5330) 2,2 omnia, quę cęlo sunt ex terraque, vocatur -e mundus.

historiographus (i-, (h)ys-, -iag-, -afus, -avus, -pphus), -i *vel semel (l. 61)* ***historiographa,** -ae *m.* (ἱστοριογράφος) *script.:* s-: *l.42.* -iagroph(us): NADDA Cyriac. I prol. 15,59 *(var. l.). ibid. iterum (var. l.).* *struct. c. gen. obi.: l.71sqq.*

I *subst. i. q. rerum gestarum (de)scriptor – Geschichtsschreiber:* **A** *absol.:* **1** *in univ.:* **a** *def.:* CONR. HIRS. dial. 138 'historin' . . . grece, latine visio dicitur, unde -fus rei visae scriptor dicitur. **b** *exempla:* CHRON. Fred. 3,1 haec s-us de Aiecio narrat *(v. notam ed.).* PAUL. DIAC. Lang. 2,23 certum est . . . Liguriam . . . veteres -os (histori(a)e grapphos, -pphos *var. l.*) Galliam Cisalpinam appellasse. ANNAL. Fuld. II a. 865 app. p. 63a,20 qui *(Ruodolfus)* apud . . . Germaniae partes . . . floruit -us (-vus *var. l.*). REGINO chron. praef. p. 1,16 Romanorum aliarumque gentium -i. LIUTPR. antap. 6,1 temporis instantis qualitas tragoedum me potius quam -um quaereret, nisi *eqs.* HERM. AUGIENS. chron. a. 21 Fenestella -fus (historiarum scriptor *Hier. chron. a. Abr. 2035*) . . . moritur. CONR. HIRS. dial. 738 veterum auctoritas . . . -is, tragedis, comicis, musicis usa probatur. *persaepe.* **2** *spectat ad historiam ecclesiasticam:* NICOL. I. epist. 88 p. 481,18 Theodoritus -us (-agraphus *var. l.*) in his hoc . . . verbis ostendit: '*eqs.*' p. 481,24 subiunxit . . . idem -us (i- *var. l.*) dicens: '*eqs.*' ANAST. BIBL. epist. 7 p. 421,16 omnia, quae a supra nominatis -is *(sc. Eusebio, Theodoreto et aliis)* commemorata sunt. NADDA Cyriac. I prol. 6,26 -us ille, qui gesta Marcelli scribit papę. *al.* *adde:* WILLIB. Bonif. praef. p. 3,8 Eusebius . . . Cesariensis, nominatissimus -orum (hy-arum *var. l.*) scriptor. **3** *spectat ad carmen historicum (de Lucano poeta):* RICHER. REM. hist. 3,47 legit *(sc. Gerbertus)* . . . Lucanum . . . -um *(v. notam ed.).* HERM. CARINTH. essent. 2 p. 170,20 testante -o: 'signa pares aquilas *eqs.*' *(Lucan. 1,7).* p. 188,1 ut de Erictoo scribit -us *(cf. Lucan. 6,508sqq.).* **4** *spectat ad vitas sanctorum:* VITA Elig. 2,20 p. 712,37 (add. 7) de . . . vexatorum numero . . . cautius . . . y-us hic indidit (*sim.* p. 713,27 [add. 7]). LUP. FERR. epist. add. 10,3 (ed. Duemmler) qui *(pontifices)* iuxta fidem . . . -i *(sc. Constantii)* testes operum illius *(sc. sancti Germani)* . . . extitere. **B** *c. gen. obi. i. q. (con)scriptor, auctor – Schreiber, Verfasser:* ALDH. virg. I 24 Lucas, . . . tertius evangelicae prae-

[Wellhausen]

dicationis -fus. EPIST. Teg. I 27 p. 30,10 qui eventus -is earundem rerum ... est reservandus. TRANSL. virg. Col. 4 (MG Script. XXX p. 1378,4) haec ... cronicorum vel annalium -is narranda remaneant.

II *adi.:* **A** *de hominibus i. q. res gestas describens – geschichtsschreibend:* AETHICUS 43 reliqua ... a ... reliquis scriptoribus -fis ... indaganda. ERCHEMB. CAS. hist. 1 mos ... y-i doctoris *(sc. Pauli Diaconi)* est ... ea tantummodo retexere, quae *eqs.* **B** *de rebus i. q. rerum gestarum descriptioni proprius – der Geschichtsschreibung eigen (usu rhet.):* BURCH. URSB. chron. p. 4,1 in superioribus ... gesta quatuor imperatorum ... sub stilo hy-o non sunt conglutinata.

historiola ((h)ys-, -iala), -ae *f.* *script.* s-: *l. 17. 18. 27. 35. form. nom. sg.* -e: *l.17.* *metr.* -iōla: *l.31.* **1** *spectat ad rerum gestarum, vitae cursum i. q. historia (brevis) – (kurze) Geschichte:* ANDR. BERG. hist. 1 p. 223,5 multa ... eius *(Grimoaldi)* s-e continet, sed pauca in hac adbreviationem conscribam. p. 223,13 multa ... eius *(Cuniperti)* s-e scripta invenimus. **2** *spectat ad rerum gestarum expositionem:* **a** *(rei gestae) relatio (brevis), narratiuncula – (kurze) Erzählung, Geschichtchen:* MIRAC. Adalb. Wirz. 2 minus ... necessarium fore putamus, ut hęc hy-a alieno fulciatur testimonio. 4 p. 46,19 propter brevitatem hy-ę subsequentis parum ... exorbitavimus. **b** *opus(culum) descriptionem rerum gestarum continens, liber historicus (parvus) – (kurzes, kleines) Geschichtswerk, -buch:* **α** *in univ.:* PAUL. DIAC. Lang. 1,21 sicut nos in hac -a (s-, -ala, istoria *var. l.*) inseruimus. 4,40 qui *(Secundus)* ... succinctam de Langobardorum gestis conposuit -am. ERCHEMB. CAS. hist. 1 compulsus ... ego Erchempert ... y-am condere Langobardorum. CARM. libr. III 81,3 hanc, quam misit iners, cape *(sc. princeps)* ... y-am. LEO MARS. chron. prol. p. 5,7 ut ... instar chronicę -am ... utilem componas *(sc. frater Leo). al.* **β** *spectat ad vitas sanctorum:* ANAST. BIBL. epist. 15 p. 436,24 licet ... sapientissimus vir *(sc. Constantinus philosophus)* ... in s-a sua, qualiter acta sit *(sc. inventio reliquiarum beati Clementis)*, strictim commemoret. UFFING. Ida 2,6 p. 486,13 non incongruum suspicamur de translatione sanctarum reliquiarum aliquid ... nostrae -ae strictim inserere.

***historiologus,** -i *m.* (historia *et* -logus) *historiographus, historicus – Geschichtsschreiber, Historiker:* HARIULF. chron. 4,37 capit. p. 178 de ... abbate Gervino ... et assertio -i. HUGO FLOR. hist. p. 349,28 aecclesiasticam ... relegens historiam a multis -is per partes editam ... uno volumine decrevi coartare. p. 352,47 in quo *(libro)* continetur Italiae situs secundum sententiam -i Pauli. p. 353,15 haec ... ab antiquis -is ... aggregavi.

historiuncula (hys-), -ae *f.* *opus(culum) descriptionem rerum gestarum continens, liber historicus (parvus) – (kurzes, kleines) Geschichtswerk, -buch:* **1** *in univ.:* LEO MARS. chron. 1 prol. p. 10,13 confido ..., quod ... pluribus ... nostra sit hy-a placitura. 1,24 p. 72,20 (rec. II) qualiter divisus sit *principatus* ..., necessarium huic hy-e ... inserere duximus. 2,100 p. 357,22 (rec. II) decens esse putamus, si ... tertium -e huius primordium eius *(Desiderii)* auspiciis dedicemus. **2** *spectat ad vitam sancti:* RADBOD. Bonif. 12 ut ... ad martirii eius revelationem hy-a nostra perveniat.

histrio (i-, (h)ys-, -ruo), -onis *m.* *script. et form.:* s-: *p. 1050,4. adde* AETHICUS 34. -torio *(quasi ab* historia *derivatum sit): l.64.*

(actor) scaenicus, mimus, scurra, ioculator – Schauspieler, Gaukler, Possenreißer, Unterhalter (fere in malam partem): **1** *proprie:* **a** *strictius:* **α** *in univ.:* CAPIT. reg. Franc. 167,8 viles personae ..., -es scilicet, nugatores *eqs.* NICOL. I. epist. 88 p. 470,14 fit plausus de ... sacerdote scurris et -bus (histor-, histru- *var. l.*). VITA Poppon. 12 p. 301,10 contigit ... ludis -um (hy- *var. l.*) imperiales ... fores occupari. CHRON. Suev. a. 1043 (MGScript. XIII p. 72,11) hy-um et ioculatorum multitudinem ... vacuam ... abire permisit *Heinricus rex (sim.* OTTO FRISING. chron. 6,32 p. 298,14. *al.).* TRAD. Welt. 121 p. 90,27 Gebehart filius Gebehardi -is (*sc. testis est; item* 122 p. 92,12). ALBERT. M. animal. 22,46 chymeram dicunt esse bestiam ... motus hy-um ... exprimentem. *persaepe. opponuntur pauperes:* FORM. Salisb. II 3,1,20 iustitia ... regis iusti haec est ... inpudicos et i-es non nutrire, ... pauperes elemosynis alere. ALCUIN. epist. 281 p. 439,17 melius est Deo placere quam -bus (s- *var. l.*), pauperum habere curam quam mimorum. CARM. Bur. 33,4,7 non abutaris *(sc. praelatus)* ... commisso tibi pauperum suffragio, nil a te ferat -o (hy-, y-, i- *var. l.). al.* **β** *musicus – Spielmann, Musikant:* ARIBO mus. p. 46,22 quique -es ... quaslibet laicas ... iubilant odas. IOH. AFFLIG. mus. 2,4 et ioculatores et -es ... dulcisonas aliquando videmus contexere cantilenas. ARCHIPOETA 2,8 turba strepens i-um ... conformat tono tonum. IOH. AEGID. mus. 17,5 propter abusum -um eiectis *(sc. ex ecclesia)* aliis ... instrumentis *(sc. praeter organum). al.* **b** *latius de quacumque persona infami:* NICOL. BIBER. carm. 1317 nec collo cedi debes *(sc. princeps)* nec ut -o ledi *(v. comm. ed. p. 354).* **2** *translate i. q. simulator, hypocrita, fraudator – Heuchler, Betrüger:* CAPIT. episc. III p. 370,2 de magicis artibus ... cunctorum ... incantatorum seu -um ... delendis. LAMB. LEOD. Matth. IV 25 assumptis ... duobus illis -bus (*antea:* lenonibus) Treverim versus ire coeperunt *(sc. Coloniensis et uxor eius).* TRAD. Pruss. I 218 p. 161,79 quod inter se non habebunt *neophyti* ... homines ... mendacissimos, -es, qui quasi gentilium sacerdotes in exequiis defunctorum ... promerentur. BERNH. GEIST. palp. 1,60 in tantum quod hias pro rebus, ut -o fias, militis oblitus fias nebulo parasitus. CARM. Bur. 172,1,3 -o per tesseres, clericus amplexibus deludat mulieres.

histrionicus (hys-), -a, -um. *script.* s-: *l.32.* **1** *adi.:* **a** *partes histrionis agens – schauspielend:* ALBERT. M. Matth. 14,6 p. 424,38 describit ... ab inducente saltatrice, garcia -a, motus meretricios matris detegente. **b** *dissimulatus, artificialis – verstellt, gekünstelt: v. p.1034,22.* **2** *subst. masc. i. q. musicus – Spielmann:* FORM. Augiens. C 8 ceu Straboni s-o gratias refero pro munusculo suo, quo solent stolidi in domo vagari *(v. notam ed.).*

adv. ***histrionice.** *modo histrionum – nach Art von Schauspielern:* ALBERT. M. eth. II 4,3,4 p. 324ᵃ,25 abusive tales -e ludentes 'eutrapeli' aliquando dicuntur, eo quod multis sunt gratiosi.

histrix *v.* hystrix.

? ***histumatriton** *subst. n.* (ἱστός *et* ἄτρητος) *?ulcus, tumor – ?(Gewebe-)Verwachsung, Geschwulst:* ARS med. 7 p. 429ᵃ,32 superest venientis matricis causa in agnicionem deducere, ... ⌞corciroma, proptosis, -on ex inmanitatem⌟ *(G,* canceroma propter ositromate et ronyphae rationem ponere *H). cf.* atreton.

***hivernagium** *v.* *hibernaticus.

hiulcus (huu-, hyu-, -licus), -a, -um. **I** *sensu pass.:* **A** *hians, patulus, patefactus – klaffend, offenstehend, (weit) geöffnet:* **1** *in univ.:* **a** *proprie:* ALDH. virg. I 36 p. 284,10 beluarum ingluvies ... -as faucium gurguliones opilavit. *al.* PAUL. DIAC. carm. 6,81sq. tellus -a (gloss.: patefacta) sinu corpus propellit humatum; iussa tenet corpus tellus -a sinu. WALAHFR. hort. 386 plagae quos *(pilos)* ... recentis pestis -a tulit *(per enallagen).* PETR. DAM. epist. 86 p. 494,3 si quando ... hy-is perfossa vulneribus sauciatur *ursa.* **b** *translate de concursu vocalium (usu gramm.):* BALDW. VICT. dict. 12,8sq. sunt ... hy-e (hyulice *a. corr.*) prolationes ... vitande; hy-e (hyulice *a. corr.*) prolationes sunt, ubi collisio vocalium similium ... quasi hiare facit orationis textum. **2** *cavus – hohl:* ODO MAGDEB. Ern. 6,313 montis -am introeunt *miseri* alvum. **B** *perforatus – löchrig:* **1** *in univ.:* YSENGRIMUS 2,159 Ysengrimus uti quis rete indutus -um (huu- *var. l.*) corpore multiforo vulnera totus erat. **2** *rimosus, fragosus – rissig, brüchig:* LAMB. ARD. hist. 77 turrim ... rimis fatiscentem et -am et ... ruinam minitantem reparavit *comes.* **3** *perfossus, discissus – durchbohrt, zerrissen:* METELL. exp. Hieros. 6,380 vulneribus truncos sanguis volvebat -os. **C** *separatus – abgespalten, getrennt:* THEODULF. carm. 1,171 in geminum duplicata ... consurgit *Superbia* -um.

II *sensu act. i. q. findens, discutiens – spaltend, zerschmetternd:* VITA Adalb. Prag. B 15 p. 58,23 velud qui -o (-ico *var. l.*) fulmine ictus certa loqui nescit.

[Wellhausen]

adv. **hiulce.** *late, fuse – weit(schweifig), ausführlich:* DUDO hist. 123 p. 286,31 (ed. Lair) consentaneam vestrae voluntati intentionem -e nobis *(sc. Northmannis)* aperuistis *(sc. Franci).* *Wellhausen*

ho *v.* 1. hic. **ho-** *v. et* o-. ***hoba, *hobo** *v.* *huba.

***hobarius** *v.* *hubarius. ***hobonia** *v.* *hubonia.

***hobunna** (huo-, hobinna), -ae *f.* (*hoba) *pars terrae (uni colono sive familiae sufficiens) – (für eine Bauernfamilie ausreichendes) Stück Land, Hofstelle, Hobe, Hufe (de re v. LexMA. V. p. 154sqq. s. v. 'Hufe'):* CHART. Epternac. 31 p. 75,6 (a. 721/2) dono . . . in loco Meginum Walamunt cum uxore et infantibus cum terris, duas -innas. CHART. Fuld. B. 156 trado . . ., quicquid proprium habeam . . . extra duas -as (*sim.* 189). 172 p. 258,35 novem trado colonias, hoc sunt -ae, integras cum omnibus adiacentiis. CHART. Hersf. 35 p. 62,23 donamus, quicquid proprium habeo in . . . Burgdorpf, . . . et illis XXX familiis huo-as; et si illę huo-ae plenae non sunt in Burgdorpf, restituentur in Ordon. *cf.* *huba.

***hoccitatio** *v.* *hoquetatio.

***hochofinna,** -ae *f.* (*theod. vet.* hoch *et* finne) *collis, clivus – Anhöhe, Hochbruch (v. DuC. IV. p. 211 et Dt. Rechtswb. V. p. 1132):* CHART. Epternac. 28 (a. 718) tibi *(sc. pontifici)* dono *(sc. monachus)* . . ., hoc est casis, curticlis, campis . . . cum manentibus ibidem aspicientibus X, servientes hafergarias, -as cum ingressu et egressu.

***hocsiporfiron** *v.* *oxyporphyron.

hoctoritas *v.* auctoritas. **hoctuagesimus** *v.* octogesimus.

hodie *adv. script.:* o-: *l.30.33. al.* hozie: *l.38.* -iae: *l.42.*

1 *strictius i. q. hodierno die – heute, am heutigen Tage:* **a** *in univ.:* CHRON. Fred. 2,36 p. 61,7 odie perdedi *(sc. Titus)* diem. WETT. Gall. 12 mane . . . facto dixit diaconus ad eum: 'pater, quid vis, ut faciamus -e?' CHART. select. Loersch 54 p. 41,24 nec odie nec nulloque tempore. RATHER. pentec. I 1,16 quinquagesima est -e dies a resurrectione Domini. HROTSV. Gall. II 5,7 quod facturus eris *(sc. Iulianus)*, -e perfice. *persaepe. de appellatione:* ERMENR. ad Grim. 1,5,120 multi Latinorum . . . nomina 'di' ante penultima habentia cum sono zetae litterae protulere, ut hozie, merizies. **b** *iuncturae:* **α** usque -e *i. q. usque adhuc – bis heute, bis jetzt:* LEX Baiuv. prol. p. 203,1 omnia vetera legum in melius transtulit *rex (sc. per illustres viros)* et unicuiqe genti scriptam tradidit, quae usque -e (-ae *var. l.*) perseverant. WILLIB. Bonif. 2 p. 9,6 quod *(monasterium)* usque -e dicitur Nhutscelle. EIGIL Sturm. 20 p. 155,22 (cod. W) quod privilegium usque -e in monasterium fratres conservatum habent. WIDUK. gest. 1,6 erat . . . illis diebus Saxonibus magnorum cultellorum usus, quibus usque -e Angli utuntur. *persaepe. v. et vol. II. p. 138,33.* **β** ab, ex -e *i. q. ab hodierna die, ab hoc tempore, posthac, abhinc – ab heute, von jetzt an, künftig(hin):* VITA Elig. 1,30 p. 686,27 ut numquam tibi *(sc. Columbae)* in hoc loco veneratio praebeatur ab -e. EKKEH. IV. cas. 123 p. 240,2 dux . . . circa trigesimum ab -e diem filium ex utero suo editum ad ubera suspendet. CONST. imp. I 333,8 p. 475,25 ab -e usque ad pentecosten proximum. CHART. Osn. III 55 p. 43,38 fideiussores dedimus nobiles viros . . . in hac fideiussione ad triennium ex -e duraturos. *al. abund.:* VITA Bertuini 4 (MGMer. VII p. 180,8) ab -e ac deinceps faciem meam amplius non videbitis *(sc. populus).* PETR. DAM. epist. 65 p. 243,14 Wido archiepiscopus . . . ab -e in antea . . ., quod promisit, . . . fideliter observabit. *saepe.* **γ** -e quam heri *c. compar. fere i. q. de die in diem – etwa: von Tag zu Tag: v. p.994,58.* **c** *usu subst. i. q. hodiernus dies – das Heute (c. sensu temporis praesentis ['Gegenwart']):* THEOD. TREV. transl. Celsi 16 cuius *(metropolitani)* memoria, quamdiu '-e' dicitur, semper est in benedictione habenda *(locus spectat ad Vulg. Hebr. 3,13).* COD. Udalr. 37 p. 77,20 cui *(Christo)* . . . permanet sempiternum -e in secula seculorum. GODESC. AQUENS. opusc. 1,9 p. 71,16 in -e designatur omne tempus ab initio saeculi usque ad finem saeculi *eqs.* EPIST. Hildeg. 98 valete, quamdiu in supernis dicitur '-e'. *al. v. et p.994,71.72.* **2** *latius i. q. his temporibus, nunc – heutzutage, jetzt, gegenwärtig:* WALAHFR. Wett. 880 est *Tatto* -e . . . probus, felix, spectabilis, aptus. WALTH. SPIR. Christoph. I 29 eius . . . inaudita quantitas signorum -e . . . diffunditur toto orbe terrarum. THIETM. chron. 1,4 p. 8,2 ubi -e sepe accensa videntur luminaria. OTTO FRISING. gest. 1,61 p. 88,9 cuius *(Iohannis Chrysostomi)* -e in aecclesia viget memoria. *saepius. v. et p.995,3.5. 6.7.*

hodiernus, -a, -um. *script.:* o-: VITA Bib. 9 (MGMer. III p. 100,14 *[var. l.]).* ord-: *l. 20.* -ihe-: *l. 21. adde* FORM. Augiens. B 1 p. 348,12 *(var. l.). form. abl. sg.* -um: FORM. Senon. I 14. 23. 29. *metr.* hō-: *l.12.*

1 *adi. i. q. praesens – heutig:* **a** *strictius:* **α** *in univ.:* AMALAR. off. 1,12,44 in fine quintae feriae -ae festivitatis. HYMN. Hraban. 16,4,3 prece -a quem *(Iohannem baptistam)* colit orbis. WIDUK. gest. 1,11 p. 19,10 -o . . . prelio fatigati quemadmodum sunt *adversi*, sine metu . . . manent. ALBERT. AQUENS. hist. 6,43 p. 460,3 cur in spe -e mortis . . . christianus populus delectaretur. GERHOH. psalm. 36 p. 544,21 petens *(sc. iustus)* panem cotidianum vel -um. CONR. MUR. lib. ordin. p. 233,3 responsorium ex evangelio sumitur -o. *persaepe.* **β** *in iuncturis* -a dies, lux *sim.:* CHART. Sangall. A 136 (a. 793) omnia . . . ad . . . monasterium . . . ex or-a die . . . volo esse donatum. VITA Galli I 11 lapis usque in -hernum diem in ipsa ecclesia . . . videtur. ALBERT. AQUENS. hist. 5,40 p. 394,3 latet usque in -am lucem, quo fine perierit *Walterus de Verva castello.* STATUT. ord. Teut. p. 129,3 quo *(ense)* hic famulus tuus *(sc. Dei)* -a die precingi desiderat. *persaepe. abund.:* CHART. Wirt. 63 p. 68,13 (a. 809) reliqua omnia . . . ad monasterium sancti Gallonis ab -o die et deinceps volo esse concessum. 86 p. 100,8 quicquid ab -a die et tempore rectores . . . monasterii . . . facere voluerint. *saepe. v. et vol. III. p. 233,65. ellipt. in cognomine:* ANNAL. Ianuens. I p. 209,1 Lucenses . . ., quos voluerunt nostri, sibi adsignarunt, videlicet . . . Guilinum de H-a et Silvanum. **b** *latius:* **α** *quod nunc est – jetzig, derzeitig (interdum c. notione novi, e. g. l.37.40):* TRAD. Patav. 20 (a. 788/89) quicquid in -o t e m p o r e possidere videor (RATHER. epist. 6 p. 33,4 in -i temporis clero. *al.*). RATHER. cena Dom. 3,103 in plurimis -i seculi hominibus magis mendacium habundat quam veritas. ANON. Has. 30,3 -am sancti Blasii capellam pro antiqua illa sancte Gerdrudis substituit *episcopus.* 30,27 camerarius veterem . . . sancte Marie capellam . . . deiecit et -am fecit. YSENGRIMUS 1,494 sicut iustitiam mos -us habet. *saepe.* **β** *ad diem pertinens – zum Tag gehörig, Tages-:* CARM. var. I 21,2,26 ales agit noctis, dormit -a volucris. METELL. exp. Hieros. 3,922 lux -a propinquat. **2** *subst. masc.:* **a** *qui hodie vivit, modernus – der heute, jetzt Lebende:* TRAD. Frising. 784 (a. 857) -i . . . veterum vestigia sequentes ad loca sanctorum propria sua collocant. EGBERT. fec. rat. 1,547 o, quantum distant -i a laude priorum (*sim.* 2,520). **b** *sensu adv. (ellipt.)* usque in -um *i. q. usque adhuc – bis heute, bis jetzt:* WETT. Gall. 41 p. 280,11 in honore Salvatoris ipse lapis ibi *(sc. in ecclesia)* usque in -um servatur. HERIG. gest. 44 p. 183,46 in -um usque praebet *oratorium* habitacula. CASUS Petrish. 4,20 Waginhusensis cella . . . ex contentione Scafhusensium impedita usque in -um parum profecit. 4,28 ex die . . . illa usque in -um formice ex eo loco tam pleniter defecerunt, ut *eqs.*

***hodius** *vel* ***hodus,** -i *m.* (-a, -ae *m.: l.64.65.66*; -um, -i *n.: l. 60*) (*theod. vet. inf.* hoet; *v. Mittelniederdt. Handwb. II/1. p. 362 s. v.* ¹hôt) *script.* hoed(us): *l.66.*

mensura quaedam frumenti – ein Getreidemaß, 'Hödt': ANNAL. Elmar. a. 1151 fames valida facta est in Flandria, et Bruggis vendebatur -ium frumenti XL solidis. CHART. Hans. 432 p. 145,34sqq. de quadraginta et quinque -iis (modiis *var. l.*) frumenti et supra debentur III viertales, de viginti et quinque -iis . . . debetur dimidius -ius *eqs.* 779 p. 269,40sqq. dabunt *mercatores* . . . de quolibet hodo (hoda *var. l.*) tritici . . . quatuor denarios Hollandenses, de quolibet hodo (hoda *var. l.*) avene et ordei duos denarios . . . , de quolibet hoedo (hoda *var. l.*) pisarum . . . unum denarium sterlingorum.

***hodoeporicus** (odep-, odop-), -a, -um. (ὁδοιπορικός) **1** *adi. i. q. ad iter pertinens – zur Reise gehörig:* VITA Rigob. 28 (MGMer. VII p. 77,22) ode-as incommoditates vitando nolebat. **2** *subst. neutr.:* **a** *iter – Reise:* ODILO SUESS. Seb. 69 -o licet difficulter expleto . . . tandem . . . ingreditur Romam.

[Weber]

b *narratio de itinere facto – Reisebericht:* HERM. AUGIENS. chron. a. 811 Heito ... Constantinopolim missus, odop-um suum scripsit. a. 813 Karolus ... archiepiscopum et abbatem ... Constantinopolim misit, quorum odop-um ... scriptum habetur. SIGEB. GEMBL. catal. 342 scripsit *Fortunatus* metrice ode-um suum.

1. hoedus *v.* haedus. **2.** ***hoedus** *v.* *hodius.

***hofecensus** (hove-), -i *m.* (*theod.* hof *et* census) *census curiae – Hof(statt)zins (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1382sq.):* CHART. scrin. Col. A I p. 238 nr. 2 (c. 1159/70) pater suus *(sc. Helkeri)* persolvet den hov-um iaregeliches de illa domo.

***hofelen** (hove-), -is *n.* (*theod. vet.* hoflehen) *feodum ministerialium – Ministerialenlehen, Hoflehen (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1276):* CHART. episc. Halb. 1201 l. 11 (a. 1269) quam *(aream)* ... Burchardus a nobis *(sc. episcopo)* iure hov-is possidebat.

***hofemaldrum** (houue-), -i *n.* (*theod.* hof *et* *maldrum) *mensura quaedam frumenti – ein Getreidemaß, 'Hofmalter' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1282.):* CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 407,4 (c. 1200) de ... mansis singulis in natali Domini solvitur, id est houu-um avene.

***hofescario** (ove-), -onis *m.* (*theod. vet.* hof *et* scario) *maior curtis regiae – Hofscharmann, 'Hofscherge' (cf. Dt. Rechtswb. V. p. 1337):* LEG. Lang. p. 203,17 si maior causa fuerit, per sacramentum ov-i (ov-us, obscurioni, obsecario *sim. var. l.*) ... finiatur *(v. notam ed.).*

***hofescultetus** (hove-), -i *m.* (*theod.* hof *et* *scultetus) *curtis administrator forensis – (Rechts-)Beauftragter eines Hofes, 'Hofschultheiß' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1343):* CHART. Steph. Wirz. 271 p. 298,31 (a. 1257) sunt ... bonorum hii salmanni: ... Heroldus de Rinpur, Gernodus hov-us. CHART. episc. Wirz. I 3409 p. 473,23 testes sunt hi: ... Heinricus Wolfolt camerarius, Arnolt, frater suus, hov-us.

[hoffium *v.* ostium: CHART. Rhen. inf. II 550 p. 316,21.**]**

***hofmagister,** -tri *m.* (*theod.* hof *et* magister) *qui curtem administrat, curti praeest – Hofverwalter, 'Hofmeister' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1296sq.):* TRAD. Garz 78 (a. 1230) per manum salmanni, scilicet Chunradi -i. TRAD. Salisb. II 368b testes sunt ... Rudolfus magister coquine, Chunrat -r.

***hofmannus,** -i *m.* *(theod. vet.* hovaman, *v. Ahd. Wb. IV. p. 1168)* *qui administrat vel conducit curtem feodalem – Verwalter oder Pächter eines Fronhofes, 'Hofmann' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1282sqq.):* CHART. Steph. Wirz. 283 p. 312,26 (a. 1264) testes ... sunt ... Gebeno -us allodii, Bertoldus Seldener possessor unius domus.

***hofmarchia** (hovem-, -hya), -ae *f.* (*theod.* hof *et* marca) *abl. pl.* -his: DIPL. Heinr. IV. 3012 p. 397,5 (spur.).

districtus ad ius fundi pertinens, territorium ecclesiasticum, advocatio (ecclesiastica) – zu einer (geistlichen) Grundherrschaft gehörendes Gebiet, Vogtei, 'Hofmark' (usu publ. et iur.; exempla in schedulis nostris collecta spectant ad territorium Bavariae q. d.; de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1286 et S. Hiereth, Die bayerische Gerichts- und Verwaltungsorganisation vom 13. bis 19. Jahrhundert. 1950. p. 11): CHART. Weihenst. 5 p. 13,23 (a. 1146) ius ... praxandi cerevisiam in monasterium sive eius -am Vötting ius transferendi concessimus, ut ... abbas ... exercere valeat. CHART. Austr. sup. I 245 p. 353,35 de quibus *(possessionibus)* ... aliquas in -ya nostra *(sc. episcopi)* Hag sitas nominatim duximus exprimendas. CONST. imp. II 277 de redditibus -arum, que ad dominicalia pertinere noscuntur. GREG. IX. registr. 480,2 ne castra et hove-as (hove-e *var. l.*) ... ecclesie lapsu temporis in successoris preiudicium variari contingat. REGISTR. Patav. I p. 34,12 in -a Waeneinstorf *eqs. al.* *cf.* *cortimarchia.

***hofsacha** (hovas-, hoves-, hofes-), -ae *f.* (*theod. vet.* hofsache) *praedium ad curtem attinens – zum Hof gehörender Grund (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1334 s. v. 'Hofsache'):* CHART. Austr. sup. I 76 p. 100,2sqq. (a. 1073) confirmamus *(sc. papa)* ... unam hove-am, quam Egeno ... dedit, et duas hove-as in loco, qui dicitur Alburch, ... et tres hove-as de Ebechendorf *eqs.* REGISTR. Patav. II p. 75,5sqq. ad Althaimen hova-a est XXXVI iugera per tres campos, ad Pollingen hova-a est, que habet XXII iugera *eqs.* CHART. Austr. sup. I 410 p. 605,28sq. tradidit *episcopus* ... ad Windeberch unam -am, ... ad Pinzheim unam -am. *saepe.*

***hofsteda,** -ae *f.* (*theod. vet.* hovastat, hostat*; v. Ahd. Wb. IV. p. 1170sq.* [*cf. nederl.* hofstede]) *praedium rusticum – Bauernhof, Hofstatt:* CHART. Traiect. 1739 (a. 1268) -am ... fratribus dictis *(sc. domus Teutonicae)* duxi *(sc. magister)* conferendam. 1744 filium meum dicte domui optuli *(sc. comes)* ... et unam -am in Middelburg.

***hoketus** *v.* *hoquetus.

holce (o-, -ca), -ae *f.* (ὁλκή) *species quaedam ponderis – eine Gewichtseinheit, 'Holke':* CATAL. mensur. 13 olca est dragma I et semis. DICUIL. epist. cens. 87 (Cod. Paris. N. A. 1645 f. 9v) denarius, clemes (*i.* chemes), dragma, olce eadem fore signant. PAUL. AEGIN. cur. 252 p. 197,1 nitri olce (*3,77,2* ὁλκαί) VIII, terevintine olce IIII.

[holeis *v.* holus.**]**

holitor (o-),-oris *m.* *qui holera vel herbas colit, novit – Kräuter-, Gemüsegärtner, Kräuterkenner:* TRAD. Ratisb. 950 (a. 1181) testes ... Hartwic -r, Werinhard pistor. CHRON. Noval. 2,7 p. 85,42 dicitur in hoc monasterio prisco habuisse tempore monachum quendam o-em nomine Waltharium. WILLIR. cant. 5,13 p. 167,13 illius areolis ego testor aromate fętis esse genas similes, quas consevere -es.

***holka** *v.* *olca.

***Hollandigena,** -ae *m.* *qui Hollandia q. d. ortus est – (gebürtiger) Holländer:* CHART. Anhalt. I 513 p. 375,36 (a. 1170) quos *(redditus)* nobis -e super ripam Albis positi ... persolvunt. CHART. archiep. Magd. 356 p. 468,20 offerimus *(sc. archiepiscopus)* Deo ... sex mansos ... -arum more per longum et latum dimensos *(v. notam ed.).*

***holocauste** *adv.* (holocaustum) *per sacrificandi causa combustum – mit Hilfe eines Brandopfers:* ALBERT. M. cael. hier. 7 p. 97,46 purgativum -e (*PG 3,205*C ὁλοκαύτως). summ. theol. II 10,39,1,1,1,2 p. 429a,11 -e purgativum.

***holocausto,** -are. (holocaustum) *comburendo sacrificare – als Brandopfer darbringen (in imag.):* RATHER. Metr. 8,335 qua exercebaris palestra, regis illius celestis athleta, quo -baris incendio, acceptissima hostia Christo.

holocaustoma, -atis *n.* (ὁλοκαύστωμα) *script.* -cha-: ALDH. ad Acirc. 2 p. 68,10 *(var. l.).*

quod sacrificandi causa comburitur – (Brand-)Opfer: **1** *proprie:* ALDH. virg. I 54 p. 312,16 -ta primus mortalium offerre promeruit *Abel.* RADBERT. corp. Dom. 9,150 omnium veterum sacrificiorum atque -tum (holocaustorum *var. l.*) huius *(sc. passionis Christi)* mysterii praeferre veritatem. ELIS. SCHON. vis. 1,69 p. 33,24 Dominus avertit faciem suam, ne videat -ta et sacrificia vestra *(sc. hypocritarum). al.* **2** *translate:* ALDH. virg. I 60 p. 322,15 cum ... monasticae classis caterva ... creatori medullata o r a t i o n u m -ta flexis poplitibus concorditer obtulerit (COD. Udalr. 96 p. 185,2).

holocaustum, -i *n.* (ὁλόκαυστον) *script.* -cha-: *l. 58. 67.* -utt(um): ALDH. virg. II 1053 *(var. l.).* *confunditur c. incaustum:* WILH. HIRS. const. 1,5 p. 252,13 *(var. l.)*

quod sacrificandi causa comburitur – (Brand-)Opfer: **1** *proprie:* **a** *in univ.:* ALDH. ad Acirc. 2 p. 65,2 de sanguine buculae rufae iuxta ritum caeremoniarum in -um (-haustum *var. l.*) concrematae. RADBERT. corp. Dom. 21,41 cum aspergeret *Moyses* populum de sanguine -orum. WALTH. SPIR. Christoph. I 16 p. 74,19 ut in conspectu omnium celebrius diis -um possit offerri. ALBERT. M. euch. 5,2,2 p. 345a,39 quinque *(sc. oblationes)* ... sunt -a, pacifica, hostia, victima et immolatio. *persaepe. v. et l. 46.* **b** *de Isaac:* RHYTHM. 4,3,4 quem *(Isaac)* in Dei -um pater iustus obtulit. EKKEH. IV. pict. Mog. 143 Isaac exhaustum mihi, mando, cremes *(sc. Abraham)* -um (-haustum *cod. p. corr.*). **c** *de Christo:* HROTSV. gest. 329 qui *(agnus paschalis)* pro nobis redimendis se dedit electum Patri moriens in -um. **2** *translate:* **a** *in univ.:* VITA Ansb. 23 (MGMer. V p. 635,25) offerens Altissimo cotidianae laudis -a dignissima. CHRON. Reinh. a. 1213 p. 582,31 se ipsum hostiam vivam offerendo mactabat praepositus -um cordis contriti. *al.*

[Weber]

b *de hominibus (spectat ad vitam monasticam; de Maria virgine: l. 6):* CARM. de Cass. 45 libavit totum Domino sese in -um ei servire volens. CHART. Rhen. inf. I 260 p. 168,43 (a. 1102) in qua *(ecclesia)* se ipsum Deo . . . offerens -um suavitatis habitum suscepit *Gerhardus* sanctissimę conversationis. AMADEUS LAUS. hom. 6,292 te *(sc. Mariam virginem)* . . . -um Deo suavissimum obtulisti (*sim.* 8,32). *al.*

***hologium** *v.* *alodis. *adde ad vol. I. p. 497,6sqq.:* CHART. Pruss. I 73 (a. 1230) mihi . . . contulerunt *dux et ecclesia Plocensis* . . . quinque hologia, unumquodque de V aratris, cum omni utilitate.

holographus (o-), -a, -um. (ὁλόγραφος) *script.:* -ab(us): *l. 15. 17. 18.* -af(us): *l. 15. 17. 18.* -av(us): *l. 15.* **1** *propria manu scriptus, factus – eigenhändig (geschrieben, angefertigt):* LEG. Wisig. 2,5,16 de o-fis (o-bis, o-is, -vis *var. l.*) scripturis; . . . si certa et evidens scriptura est, quam idem conditor o-fa (o-ba, o-a *var. l.*) ratione conscripsit . . .; testes . . . eandem o-fam (o-fa, o-va, o-bam, o-am *var. l.*) scripturam sua . . . suscriptione confirment. **2** *in locut.* -a manus *fere i. q. proprius – eigen (usu abund.)*: LEG. Burgund. Rom. 45,1 testamenta, si per o-am manum fiant, probata manus veritate sine testibus integram capiunt firmitatem. *de subscriptione:* ADAM gest. 3,30 nefanda sacerdotum coniugia o-a synodi manu perpetuo damnata sunt.

***holohagiographia** (oloa-ha), -ae *f.* (ὅλος *et* ἁγιογραφία) *integrae sacrae litterae – die ganze heilige Schrift:* ERMENR. SVAL. praef. 2 p. 156,4 quatenus . . . in campum oloa-hae (gloss.: totae sanctae scripturae) volare ac quiescere queam.

***holosericalis** (o-), -e. (holosericus) *plane bombycinus – ganz seiden:* CHRON. Andag. 39 p. 101,15 cum . . . iuvenis . . . adeo se accingeret, ut preciosissimas -is (o- *var. l.*) habitus vestes cum tunica holoserica sponte sua spoliatus abiiceret.

holosericus (o-, -sir-), -a, -um. (ὁλοσηρικός) *script.:* ols-: *l. 52.* oles-: *l. 48.* olisyr-: *l. 49.* -sce-: ADEMAR. hist. 3,56 l. 37.

1 *adi. i. q. plane bombycinus – ganz seiden:* ALDH. virg. I 35 p. 278,2 illum *(Chrisantum)* . . . o-is et bombicinis indutum v e s t i b u s misit *pater* in triclinium (WANDALB. Goar. 2,1 p. 45,4. *al.*). BONIF. epist. 63 p. 131,19 parva munuscula . . . transmitto vobis *(sc. episcopo)*, id est casulam, non olosi-am (o-am *var. l.*), sed caprina lanugine mixtam. GESTA Ern. duc. I 2,144 cum purpureis techis et linteamine -o et coopertorio hermelino. *saepius. v. et l. 32. vol. II. p. 353,52.* **2** *subst.:* **a** *fem. i. q. pannus (plane) ex bombyce confectus – Seidentuch:* EPIST. Bonif. 116 p. 250,25 o-am ad reliquias beatę memoriae Baeda magistri nostri . . . destinasti *(sc. Lullus).* **b** *neutr. i. q. (purus) bombyx – (reine[r]) Seide(nstoff):* PASS. Leod. 43 (MG Mer. V p. 322,5) matronae . . . velamen ex auro et olesirico (o-o, olisy-o, serico *var. l.*) et ornamentis offerentes. VITA Elig. 2,6 p. 699,26 o-irico praetiosissimo obvolutum . . . corpus *(sc. Quintini)* . . . citra altare transposuit. CHART. Sangall. A 178 inter auro et argento et olsirico. *al.*

holoverus (olobrium), -a -um. *purpureus – purpurn: subst. neutr. i. q. purpura – Purpurstoff, -wolle:* ACTA imp. Winkelm. I 670 (a. 1241) cappa una celestris de olobrio.

holovitreus (o-), -a, -um. *(plane) ex vitro confectus, vitreus – (ganz) aus Glas gefertigt, (völlig) gläsern:* FRUTOLF. chron. p. 67,65 invenerunt *milites* . . . sepulchrum o-um, de quo a foris apparebat corpus hominis. p. 70,58 fiat dolius o-us. MART. OPP. chron. p. 402,14 quod *(templum)* olim dicebatur o-um, totum factum de cristallo et auro.

***holtgravius,** -i *m.* (*theod. vet.* holzgrâve, *theod. inf. vet.* holtgrêve) *praefectus iudicii ad res silvaticas pertinentis – Vorsitzender des Gerichts über Waldangelegenheiten, 'Holzgraf' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1477sq.):* CHART. Rhen. inf. II 281 p. 146,30 (a. 1243) pro singulari arbore quercina -o, scilicet domino abbati, quinque solidos . . . oportebit erogare.

***holtmarca** (holzm-, -cha), -ae *f.* (*theod. vet.* holzmarca, *theod. inf. vet.* holtmark[e]) *saltus, area silvatica – Wald(gebiet), 'Holzmark' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1496sqq.):* CHART. Mog. A I 609 (a. 1136) tradentes *(sc. heredes)* . . . unam hobam et tres curtes et unam -ham. TRAD. Fuld. I 38,201 capturam unam et holz-ham ad X hubas.

***holtscara,** -ae *f.* (*theod. vet.* hol[t]z *et* scara, schar; *cf. O. Schade, Altdeutsches Wörterbuch* [2]*I. 1882. p. 780 s. v.* scara *et Lexer, Mittelhochdt. Wb. II. p. 661sq. s. v.* schar) *pars saltus ad saginam idonei – Anteil an Waldmastgebieten (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1511 s. v. 'Holzschar' et XII. p. 226sqq. s. v. '[1]Schar'):* REGISTR. abb. Werd. 1 p. 3,12 (s. IX.[1]) de -a in Uuiti *eqs.*

1. holus (o-), -eris *n. (f.: l. 16) script.* -ll-: *l. 21. adde* CHART. Tirol. 672 p. 133,26. *form.: dat. pl.* -eis: SIGEB. GEMBL. Theod. praef. p. 463,12. *decl. I.: l. 16.*

1 *herba, legumen, brassica – Kraut, Gemüse, Kohl (c. notione cenae frugalis):* **a** *proprie:* **α** *gener.:* AESCULAPIUS 4 p. 7,34 o-a, quę ventrem solvant. RECEPT. Lauresh. 2,251 mense Madio . . . o-leras frigidas usitare. CONC. Karol. A 39[A],122 p. 402,32 habeant . . . canonici h o r t o s -um (o- *var. l.*), unde *eqs.* (B 39,13 p. 447,25. *al.*). VITA Willeh. 9 aesca . . . eius erat panis et mel, -a et poma. CHRON. rhythm. Leod. 186 nos, qui damus decimas o-um. THADD. FLORENT. cons. 163,65 ex oll-bus . . . potest uti sicla, spinachiis, malva. REGISTR. Geisenf. 32 hortulanus . . . debet . . . ferre o-a (*theod.:* chrůt) sua decocta *eqs. persaepe. v. et vol. II. p. 852,26.* **β** *de speciebus:* -s iameni: *Amarantus viridis (L.) – Liegender Fuchsschwanz (cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 242):* ALBERT. M. veget. 6,417 pes locustae est herba similis o-i iameni. -s molle *(cf. Isid. etym. 17,10,16):* GLOSS. med. p. 49,15 olus molle: genus erbe ortulane. -s regis: *Fumariae species – eine Art Erdrauch:* ALBERT. M. veget. 1,159 olus, quod vocatur olus regis *(v. notam ed.).* -s rubeum: *fort. i. q. Brassica oleracea var. capitata f. rubra (L.) – viell.: Rotkohl:* TRACT. de aegr. cur. p. 193,24sqq. ad plagam potio: urtica rubea et rubeum olus . . ., urtica rubea et rubeum olus non permittant vulnus sanare *eqs.* **b** *per compar.:* CARM. Bur. 14,5,8 labitur *gloria* ut olus marcidum. **c** *in imag. (c. sensu vilitatis vel vanitatis: l. 39.40):* GUNZO epist. 6 p. 31,6 adhibete . . . viridariis vestris claustra, seras, custodes, ne o-a vestra bene olentia turpi ructamine vitientur. RAPULARIUS I 244 qui dederat magna, vile recepit -s. ANNAL. Hamb. a. 1238 (vs.) tres, ubi crescit olus . . ., abbas Albertus posuit radiantia quercus. *al.* **d** *meton. i. q. mixtura leguminum – Gemüseeintopf:* HERM. IUD. conv. 1 p. 71,19 ex eadem secum *(sc. cum rege)* scutella olus ex multigenis herbis radicibusque confectum manduco. 21 p. 125,10 olus, quod in mensa regia manducare mihi visus sum, Christi arbitror designare evangelium. *ibid. al.* **2** *de genere plantae* -s virens *fere i. q. frutex – etwa: Staude, buschartiges Kraut:* ALBERT. M. veget. 1,155 est . . . aliud *(sc. genus plantae)* medium *(sc. inter arborem et herbam)* . . ., quod vocatur olus virens *(v. notam ed.).*

compos. **holusatrum** (o-, osilia-, olys-, oles-, olis-, olixa-, oliza-, -ant-, -andro-, -astr-, -tum, -arum *sim.*) *Smyrnium olusatrum (L.) – Ross-, Pferde-Eppich, Gespenst-Gelbdolde (cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. IV. p. 350):* GLOSS. med. p. 49,11 olysatrum (oli- *var. l.*), genus erbule ortulane. ANON. herm. p. 101,17 hismirnion, id est olesandro. CAPIT. reg. Franc. 32,70 p. 90,5 volumus, quod in horto omnes herbas habeant, id est . . . olisatum, petrisilinum. RECEPT. Lauresh. 3,70 seminis olisari grana XVI. ALPHITA O 24 olixatrum (ol[i]sastrum *DH*, osiliatrum vel olixatrum *A*, vel olizarum *add. γ*), petrosilinum macedonium idem. *al.*

[2. holus *v.* oleum: AESCULAPIUS 2 p. 3,38.**]**

holusculum (o-), -i *n.* *script.* hul-: ALDH. ad Acirc. 134 p. 187,6 *(var. l.). (parva) herba, (parvum) holus – (kleines) Kraut, Gemüse, (kleiner) Kohl:* WALAHFR. exord. 28 p. 513,7 ut de minimis quibusque -is, ruta videlicet, menta et cymino . . . decimas daret *Iudaicus populus*. AMARC. serm. 3,74 is, qui ieiunum stomachum sustentat furfure sento, urticas, malvas et -a cetera ruris decoquit in testa. PETR. TREV. David 18 p. 40,21 tanta facilitate transverberavit singulas *(sc. radices quercus)*, ac si mollia o-a succideret. *saepius. in imag.:* PETR. DAM. epist. 67 p. 287,5 queque noxia demolitur *vir Dei*, steriles herbas extirpat, circumcirca sariens virentia excolit et communit -a.

[Weber]

***homagialis** (o-, -ai-), -e. (homagium) *ad hominium pertinens – die 'Mannschaft' betreffend, 'Mannschafts'-:* **1** *de rebus:* CHART. Westph. III 532 (a. 1251) que *(bona)* Thidericus ... o-i iure de manu nostra *(sc. praepositi)* tenebat. CHART. Turg. III 588 p. 431,33 quam *(decimam)* idem *(sc. ministerialis)* a nobis *(sc. episcopo)* in f e o d u m -e tenuit (V add. 20 p. 714,6 f. omaiale. *al.*). **2** *de hominibus:* CHART. Gelr. 968 p. 935,29 (a. 1275) hoc ... dominus ... coram suis fidelibus vel viris -bus domini de Horne ... discutiet et aequabit.

adv. ***homagialiter.** *iuxta ius hominii – nach dem Mannschaftsrecht:* CHART. Turic. 1584 p. 295,26 (a. 1275) quibus *(dotariis)* similiter a nobis dictaque ecclesia -r extitit *miles* infeodatus.

***homagium** (o-) *vel raro* (*l.29. adde* CHART. Tirol. notar. II 84) ***homaticum,** -i *n.* *(francog. vet.* hommage; *cf. Wartburg, Frz. etym. Wb. IV. p. 456b) script.:* obm-: *l.59. al.* hum-: *l.35.* -mm-: *l.27. al.* -açi(um): CHART. Tirol. 822. -gg-: DIPL. Karoli M. 316 p. 477,37 (spur.). -ai(um): *l.35. al.* -ay(um): *l.28. al.* -ge(um): ACTA imp. Winkelm. II 5 p. 5,32. -gy(um): CHART. Bund. 1017 p. 466,18. -g(um): CHART. Brixin. 146 p. 156,28. *form. gen. sg.* -gy (*pro* -gij): CHART. Westph. VII 1691. *al.*

hominium, commendatio – 'Mannschaft(sleistung)', Hulde (de re v. HRG II. p. 225sqq.): **1** *proprie:* **a** *strictius:* **α** *in univ.:* GESTA Ern. duc. I 1,39 multi nobiles et, qui ei *(duci)* -o tenebantur, ... cum eo exulare non timuerunt. ROB. TOR. chron. a. 1158 p. 508,29 ille *(comes)* f e c i t regi ... homm-um (LAMB. ARD. hist. 120. CHART. Westph. V 279 p. 135,33 -ya facta. CHART. Tirol. notar. I 665 facere ... -ticum. *persaepe*). GESTA Lob. 26 p. 332,8 accepto -o. CONST. imp. III 237,16 agere contra -um vel fidelitatem (*sim.* 237,26. 250,3). *persaepe. v. et p. 135,59. usu attrib.:* CHART. Rhen. med. III 1303 (a. 1255) quos *(iurnales)* Wilhelmus burggravius ... -o i u r e a nobis *(sc. comite)* ... obtinebat (CHART. Westph. VII 1731 p. 799,14 humaio iure). **β** *in iunctura* ligium -um *('unbedingte, absolute Mannschaft'; de re v. V. Henn, Das ligische Lehnswesen im W. u. NW. des mittelalterl. dt. Reiches. Diss. Bonn. 1970):* CHART. Lamb. Leod. 92 p. 147,4 (a. 1204) ligium -um facere tenebitur *comes*. CHART. Ital. Ficker 457 p. 465,17 pro quibus ... castris ab eo *(cive Senensi)* ligium -um et fidelitatis recepimus *(sc. rex)* iuramentum. *al.* **γ** *de commendatione imperatoris ecclesiae facta:* CONST. imp. II 130 p. 172,46 (a. 1230) pro quo *(sc. quod ad Romanam ecclesiam pertinet)* Romane ecclesie iuramentum fidelitatis exhibuit et -um prestitit *imperator.* **δ** *per compar. de pacto cum diabolo facto:* CHRON. Mett. a. 1078 add. 2 (MGScript. XXIV p. 500,48; c. 1200) compunctus iussit *(sc. scismaticus)* abscidi sibi omnia membra, quibus diabolo o-um fecerat. CAES. HEIST. mirac. II 2,22capit. qui *(scholaris)* dyabolo -um fecit propter versus componendos *eqs.* **b** *latius:* **α** *de condicione vasalli:* CONST. Melf. 2,32 nullus vilis condicionis ... de persone condicione, utpote de -o, ... in testem possit induci. CHRON. reg. cont. IV a. 1227 p. 259,38 qui *(castri possessor)* ei *(episcopo)* i u r e -i tenebatur (CHART. Sangall. A 958 p. 161,13. *al.*). *al.* **β** *de condicione domini ('Herrschaft'):* CHRON. Reinh. a. 1198 p. 560,19 se ... dedens *(sc. lantgravius)* Ottonis hominio (-o *var. l.*). ACTA imp. Winkelm. I 661 p. 528,3 omnes homines ... a dominio ... marchionis ... soluti, ad dominium ... inperatoris et ob-um perveniant. *al.* **γ** *iuramentum – Eid, Schwur:* CONST. imp. III 126 (a. 1277) prestito fidelitatis -o (*sim.* 141,2. 188). **2** *meton. de possessione hominio recepta (et de re ipsa et de statu possidendi):* ROB. TOR. chron. a. 1169 p. 518,18 dedit rex Gaufrido Grisagonella -um illius *(comitis)* et ipsam civitatem. CHART. Turic. 511 p. 13,13 -um in Dingilnchon; ... aliud -um est curia in Salun. CHART. episc. Hild. II 494 p. 241,30 que *(bona)* Philippus de manu nostra nomine et titulo -i tenuit. CHART. Helv. arb. 122 p. 187,41 quod ... comitissa ... assignet ... villam cum pertinenciis et omni iure ... cum omnibus feudis et -is. *saepe. locut.* in -um, in -o dare *sim.:* HUGO LAUB. fund. 2 (MGScript. XIV p. 547,44; c. 1160) quae *(terra)* ... alienis in -o tradita est. CHART. Lamb. Leod. 119 quod neque per nos *(sc. episcopum)* ... neque per ecclesiam Leodiensem unquam poterit alienari nec alicui in feodum sive in -um dari. *al.* *cf.* *hominagium, *hominium.

[homallo *v.* obmallo: FORM. Marculfi 1,31.**]**

homel- *v.* homil- *praeter:*

***homelix,** -icis *m.* (ὁμῆλιξ) *socius, sodalis – Kamerad, Begleiter:* AETHICUS 36c,9 piscium et biluarum ac -um *(ci. Herren;* homicum, hominum *codd.)* hamum *(sc. mare bromiscum).*

homicida, -ae *m. et f. script.:* o-: LEX Raet. Cur. 9,12. 9,28. hum-: *l.31.* homec-: *l.16. form.: nom. pl.* -des: *l. 19. adde* CAPIT. reg. Franc. 33,22. *decl. II.: l. 21. adde* CHRON. Camer. 3,34 p. 547,35.

1 *qui (quae) interfecit, occidit – Mörder(in), Totschläger(in) (fere de hominibus; de loco: l.27):* **a** *in univ.:* CONC. Merov. p. 2,20 de -is, adulteris et furibus. PIRMIN. (?) scar. 28a p. 66,5 -a cum -ecidis (-is *var. l.*). NICOL. I. epist. 155 p. 671,8 quae *(mulieres)* ante temporis plenitudinem conceptos utero infantes voluntate excutiunt, ut -ae ... iudicandae sunt. BENED. ANDR. chron. p. 63,13 hii, qui sunt -es, manibus tuis *(sc. principis)* damus *(sc. Beneventani).* CHART. Raitenh. 268 quod incendiarios, -os laicorum ... possitis *(sc. abbas)* auctoritate nostra *(sc. episcopi)* absolvere. *persaepe.* **b** *usu attrib.:* EPIST. var. I 33 p. 550,23 sicut factum est de illo -a clerico, qui monachum interfecit, qui *eqs.* GESTA Trud. cont. I 12,6 p. 307,29 qui huius *(sc. quod nivis marones involvit et extulit)* infausti mysterii aliquando conscii fuerant, precipiti cursu ad hunc -am locum velocissime ruerant. EPIST. Hildesh. 21 karta militis cuiusdam nobilis de quodam milite -a, quem recepit in patriam. **2** *inimicus, hostis capitalis – Todfeind (de re v. Brunner, Rechtsgesch. I. p. 223):* PACTUS Alam. 21,5 nisi hu-a (-a *var. l.*) suus ei in curte aut in casa fuerit ..., si sequenter ipsum currit, hoc non est ad requirendum.

homicid(i)alis, -e. *script.* hum-: *l.36.* **1** *adi. i. q. ad caedem, homicidium pertinens – Mord (Totschlag) betreffend, mörderisch, Mord-:* **a** *in univ.:* EPIST. Lang. 5 quatinus ... militaris integritas unius ob noxam hu-dali *(corr. in* humiadali *L)* contagio nequaquam subiaceat. PETR. DAM. epist. 108 p. 197,21 cum ... ad instar Aegyptiorum fluminum -dalis anima in odii sanguinem vertitur. GERHOH. psalm. 34,16 p. 375,5 in profundum inferni mersus illic -dalis nequitiae poenas luit *Nero.* vigil. 18 p. 524,43 incepta contra Christum crudelitas -dalis. **b** *gravis, capitalis – schwer, Kapital- (de summo crimine):* RATHER. coni. 16,635 melioratione relicta de sola peioratione -dalis perageretur solummodo c a u s a (ALBERT. M. pol. 3,1e p. 210a,36 'senes ... -iales' [*p. 1275b*,10 τὰς φονικάς] iudicant causas). **c** *perniciosus – verderblich, vernichtend:* RATHER. epist. 27 celare vobis *(sc. coepiscopo)* -dale computo, quantum *eqs.* **2** *subst. neutr. i. q. caedes, homicidium – Mord, Totschlag:* ALBERT. M. pol. 2,11 p. 200b,10 Chalcedonia ... civitas Thraciae est, 'cuius circa -ialia (*p. 1274b,24* τὰ φονικά) et haereditationes' ... studium ... est (*sim.* 4,14 p. 418b,41. p. 419a,7).

homicidium (o-), -i *n. script.:* um-: FORM. Turon. 29 *(var. l.).* hum-: *l.63.p.1059,2. al.* homid-: NOTKER. BALB. gest. 1,32 *(var. l.).* homec-: PIRMIN. (?) scar. 21. 28b p. 66,14. LEX. Raet. Cur. 9,9. homoc-: *l.65.* -itid-: CHRON. Pol. 2,33 p. 100,13 *(var. l.).* -idici(um): FORM. Sal. Lind. 19 *(var. l.).* -dum: *p.1059,11. form.: gen. plur.* -um: *l.65.p.1059,10. al. decl. I.: l. 65. adde* LEX Sal. Merov. 62 tit. *(var. l.).* ROD. GLAB. hist. 2,21 p. 88,27. *acc. pro abl.:* LEX Sal. Merov. 102,1. *al.*

gener. i. q. caedes, occisio – Mord, Totschlag: **1** *proprie:* **a** *in univ.:* CONC. Merov. p. 93,17 quisquis hu-um volumtate commiserit. CONC. Karol. A 16A,3 ea genera trium -orum (-um *var. l.*). CAPIT. reg. Franc. 34,8 de -a. 249,11 de homo-o. THIETM. chron. 7,16 qui *(Hericus)* ex nostra regione ob o-um illo *(sc. ad Merseburg)* fugit. HONOR. AUGUST. eluc. 2,5 -um saepe bonum praedicatur, ut occisio Goliae a David. CONST. imp. II 196,24 pro perfidia vel -o, quod dicitur mort. CHART. Carniol. II 346 p. 270,8 de -o, quod wlgariter dicitur totslach. *persaepe. de aqua caedis rea:* MIRAC. Pirmin. 3 p. 31,36 in fontem prolapsus est *senex* ...; incumbunt *fratres* orationi ...

[Weber]

Domino . . . supplicantes, ut pollui vitaret -o aquam. **b** *accedente gen. obi.:* LEX Sal. Merov. 41[tit.] de -is (hu- *var. l.*) ingenuorum. IOH. VIII. epist. B 58 qui de -o Romani religiosi clerici suspecti a nobis . . . vocati venire contempserunt. VITA Meinw. 201 quidam homo ingenuus de -o Sigifridi comitis incusatus. CHART. Burgenl. I 225[b] de matris -o. *saepius*. **c** *sing. pro plur.:* LIUTPR. leg. 4 qui *(imperator Otto)* . . . imperii nostri *(sc. Nicephori)* . . . civitates -o aut incendio sibi subdere temptavit. **2** *in imag. vel translate:* FORM. Senon. II add. 4,9 si loquestrem non stringit furorem latro fraudolentus, -um (-dum *cod.*) est reus, certus adulter. HILDEG. epist. 160[R],74 cum inimicalia -a odii ac invidie a nobis abicimus *(cf. Vulg. I Ioh. 3,15)*.

***homiculus,** -i *m.* (homo) *homo (parvus), homullus – (kleiner) Mensch, Menschlein:* LAMB. ARD. hist. 82 quod nunquam tante probitatis et virtuose magnanimitatis usquam oculis prospexerit *Reinaldus* -um. *Weber*

homilia (o-, -mel-, (h)um-, -lya *sim.*), -ae *f.* (ὁμιλία) **1** *gener. vel philos.:* **a** *sermo, colloquium, disputatio – Rede, Gespräch, Erörterung:* ALBERT. M. pol. 1,9[m] '-a' . . . dicitur ab ὅμος, quod est 'unum', et ἴλη, quod est 'turba', et est collatio sive collocutio ad alios habita. metaph. 4,3,2 p. 187,88sqq. 'non' . . . 'idem modus omeliae (*p. 1009[a],17* ἐντεύξεως) est ad omnes'; omelia . . . idem, quod colloquium vulgariter vocamus. 4,4,2[capit.]. **b** *sermo (moralis), convicium – (Moral-, Straf-)-Predigt:* CARM. Bur. 172,2,2 Amor est iam suavibus canendus melodiis, qui non tardet gravibus detentus -is. **2** *eccl. et liturg. i. q. tractatus, oratio (qua locus quidam sacrae scripturae explicatur) – 'Homilie', Predigt (zur Schriftauslegung):* **a** *proprie:* ORD. Rom. 17,10 celebrantur . . . vigilia Domini . . . novem lectionibus de hu-is (humeliis *var. l.*) sancti Augustini. 17,16 sicut sanctus Gregorius in u-is (hu-is, humeliis *var. l.*) suis loquitur. ALCUIN. epist. 136 p. 209,32 quid est omelia nisi praedicatio? CONR. MUR. lib. ordin. 1145 in . . . festis omelye leguntur. SALIMB. chron. p. 248,41 Gregorius in omelia pentecostes de spiritu sancto loquens ait: '*eqs.*' *persaepe*. *remissius:* AGOB. 2,13 in cuius *(regis)* conversione recitavit *episcopus* -eliam in populo sensuum suavitate plenissimam et verborum compositione dulcissimam. **b** *meton. i. q. homiliarium q. d. – 'Homiliar', Predigtbuch, Homilienband, -sammlung:* TRAD. Frising. 742 (a. 855) vestituram acepit *(sc. episcopus)* . . ., hoc est . . . lectionarios II, XL omelias, officialem I, penitentialem I, aliam omeliam, psalteria II. CHRON. Bened. I 7 p. 216,43 (add. 3) libri, quos ad altare sancti Benedicti dedit *Karolus*, sunt duae omeliae, una de adventu Domini usque in pascha et altera *eqs.* CATAL. biblioth. A III 90 p. 363,27 officiale minus; omelia hiemalis. CHART. Naumb. I 218 p. 199,45 ut, quicquid . . . residuum inveniatur, ad omelias duas, quas diligentissime conscriptas . . . tradiderat *canonicus*, . . . conservetur. *saepe*.

***homiliacus** (omel-), -a, -um. (homilia) *(locum quendam sacrae scripturae) explicans – 'homiletisch', schriftauslegend:* ROB. TOR. chron. a. 1182 p. 531,48 quod *(evangelium)* Iohannes Crisotomus sermone ome-o exposuerat.

***homiliaris** (omel- *sim.*), -e. **1** *adi. i. q. modo sermonis, homiliae factus – in Form einer Predigt, Homilie gestaltet, predigtartig:* ALCUIN. epist. 296 p. 455,36 necdum mihi . . . occurrit tempus dictandi ome-em ammonitionem. **2** *subst. neutr. i. q. liber homilias continens, homiliarium q. d. – Homilienband, 'Homiliar':* GESTA Font. p. 88,20 dedit *Gervoldus* . . . librum Enkiridion sancti Augustini codicem unum, ome-e (-e, o-e *var. l.*) diversorum auctorum volumen unum. p. 104,6 ome-e eiusdem *(sancti Augustini)* volumen I. p. 108,25.

***homiliarium** (omel- *sim.*), -i *n. vel* ***homiliarius** (omel- *sim.*), -i *m.* *liber homilias continens – Homilienband, -sammlung, 'Homiliar':* CAPIT. episc. I p. 189,12 ut libros ecclesiasticos, missalem videlicet, . . . martirologium et -um . . . habeant. FOLCUIN. Bert. 117 p. 634,29 ome-a III. CATAL. biblioth. Becker 44,34 ome-us I annualis. CATAL. biblioth. A I 94 p. 484,27 I home-<u>s per totum annum. 6 p. 20,25 o-um antiquum per anni circulum. *saepe*.

***homiliaticus** (o-, homel-), -a, -um. *(locum quendam sacrae scripturae) explicans – 'homiletisch', schriftauslegend:* EPIST. Alcuin. 196 p. 324,25 habemus . . . clarissimi doctoris Augustini home-o (ome-o, omelia cum *var. l.*) sermone explanationes in eundem *(Iohannem)* evangelistam. HRABAN. (?) epist. fragm. p. 526,27 Rabanus ei *(Reginario)* . . . sermones home-os de . . . principalibus virtutibus ac vitiis misit. LOTH. I. ad Hraban. (MGEpist. V p. 504,16) cuius *(lectionis)* in . . . codice . . . plena non inveniatur expositio et ome-us sermo.

***homilicus** (omel-), -a, -um. *(locum quendam sacrae scripturae) explicans – 'homiletisch', schriftauslegend:* ALBERT. M. metaph. 4,3,3 p. 189,40 de ome-is sermonibus.

***homiliola** (homel-), -ae *f.* *homilia (brevis) – (kleine) 'Homilie':* EPIST. var. II 26 p. 343,13 scribatur illa home-a de laude psalmorum propter aedificationem religiosorum.

***hominagium** (-gg-), -i *n.* (homo; *cf. Stotz, Handb. 1,III § 34.4*) **1** *proprie i. q. hominium q. d., commendatio – 'Mannschaft(sleistung)', Hulde, 'Hommage' (de re v. F. L. Ganshof, Was ist das Lehnswesen? 1961. p. 72sqq. et HRG II. p. 225sqq. s. v. 'Homagium'):* **a** *in univ.:* WIBALD. epist. I 143 p. 308,10 qui hactenus noster homo et tamquam miles per -um fuistis *(sc. episcopus)*. CHRON. Sigeb. cont. Aquic. a. 1157 p. 408,11 (epist. papae) qui *(imperator)* ab his . . . episcopis . . . -um requiris, fidelitatem exigis. NOTAE Stab. (MGScript. XV p. 966,32) quidam de familia . . . -um domno abbati Wibaldo fecerunt. GESTA Trud. cont. II 3,7 p. 347,13 cum imperator ab episcopis suis -um et sacramenta regalia exigeret. *al.* **b** ligium -um *('unbedingte, absolute Mannschaft'; de re v. V. Henn, Das ligische Lehnswesen im W. u. NW. des mittelalterl. dt. Reiches. Diss. Bonn. 1970):* CONST. imp. II 448,5 (a. 1208) qui comitatum Bolonie vellet habere, ipsi regi Francorum vel filio suo faciet -um ligium et servicium *eqs*. ACTA imp. Winkelm. I 829 p. 642,1 recepto ab eo *(fideli)* in curia fidelitatis et ligii -i vel hominii iuramento. **2** *meton.:* **a** *ius hominium q. d. recipiendi – Recht auf 'Hommage', 'Mannschaft':* CHRON. Sigeb. cont. Aquic. a. 1192 p. 428,24 rex . . . comitatum . . . Lensensem, -um Bolonie et Sancti Pauli *possedit*. **b** *fort. i. q. possessio hominio q. d. recepta, commendata – viell.: durch 'Mannschaft(sleistung)' erlangter Besitz:* CHART. Ital. Ficker 304 p. 339,2 (a. 1223) si . . . aliqua sententia feratur contra aliquem vel aliquos de -ggio aut persona, ipsi tradatur vel bona sua ipsi victori aut forbanditus expellatur de terra. *cf.* *homagium, *hominium.

***hominatio,** -onis *f.* (homo) *hominium q. d., commendatio – 'Mannschaft(sleistung)', Hulde, 'Hommage' (de re v. op. cit. [l. 18]):* BERTH. chron. B a. 1077 p. 280,9 hic *(Augustensis episcopus)* regi R<uodolfo> . . . vix -e et fidei non ficte pactione firmissime confederatus. *cf.* *homagium, *hominagium, *hominium.

***hominatus,** -us *m.* (homo) *condicio vasalli (hominio q. d. se commendantis) – (auf Mannschaftsleistung basierende) Vasallenschaft:* WILH. ANDR. chron. 35 p. 698,44 Manasses . . ., si aliquis suorum fenatorum de feno ipsius centum solidatas vel tantum, ut suum -um non perderet, donare voluisset, concessit. *cf.* *homagium, *hominium.

***hominialis,** -e. (*hominium) *hominio q. d. donatus – auf Grund von 'Mannschaft(sleistung)', Hulde verliehen:* CHART. Lux. III 496 (a. 1265) excepta sunt et fuerunt a bonis illis, <que> nobis *(sc. comiti)* . . . titulo -is feodo *(sic)* sunt subiecta.

hominicola (-cula), -ae *m.* *hominis cultor – Menschenverehrer (spectat ad humanam naturam Christi):* LIBER diurn. 84 p. 97,9 in quo *(concilio)* unitio in Christo convenientium naturarum, id est deitatis atque humanitatis in Christo conexio secundum subsistentiam, salubriter predicata est et profanus -ula Nestorius Dominice dispensationis infestus *eqs*.

***homininus,** -a, -um. (homo) *ad hominem pertinens – menschlich, Menschen-:* RECEPT. Sangall. I 141 herba maleficia proice et ter guga, si ossa habuerint *(sc. fetus)*, et medulla -a quamlibet diuturnas expellit.

***hominisformis** (-if-), -e. (homo *et* forma) *qui hominis naturam habet, humanus – menschenartig, menschlich (usu subst.):* ALBERT. M. cael. hier. 3,1 p. 45,29 videtur, quod male

[Leithe-Jasper]

dicat *(sc. hierarchiam)* 'deiforme': purgans enim conformat sibi purgatum; sed purgans est homo vel angelus, non solum Deus, ergo debuit dicere angeliforme vel -e (-iforme *var. l.*).

***hominitas,** -atis *f.* (?*hominium) *fort. i. q. iura et obligationes vasallatici q. d. – viell.: Rechte und Pflichten die aus dem Vasallendienst erwachsen (usu plur.):* CHART. Ital. Ficker 244 p. 292,3 (a. 1210) comune defendat ipsas -es et omnia instrumenta a consulibus . . . de franchitate et absolutione hominitium et servitiorum.

***hominitium,** -i *n.* (?*hominium; *cf. D. Vitali, Mit dem Latein am Ende? 2007. p. 509)* *gen. pl.* -um: *l.9. servitium vasalli, vasallaticum q. d. – Vasallendienst, Vasallität (de re v. op. cit. [p.1060,18] p. 32sqq.):* CHART. Ital. Ficker 225 p. 276,42 (a. 1210) papa conservabit Perusinos omnes eorum consuetudines novas et antiquas . . . tam in electione consulum seu potestatis quam in appellationibus, tam in -is et ceteris aliis. 244,3 (ed. A. Bartoli Langeli, Assisi al tempo di San Francesco. 1978. p. 324) quicumque . . . promisit facere servitium debitale alicui et fecit aut fuit detentus in servitiis . . ., de cetero sit absolutus ab -o et servitiis. 244,4 (op. cit. p. 325) quicumque . . . facit alia servitia de rebus et de persona, ille . . ., cui . . . probari poterit ipsum fecisse pro -o *eqs. ibid. saepius. v. et l.9.*

***hominium** (o-), -i *n.* (homo; *per analogiam ad* dominium *formatum; cf. Stotz, Handb. 1,III § 34,4 et Vitali, op. cit. [l. 10] p. 509)* **I** *proprie i. q. homagium q. d., commendatio – 'Mannschaft(sleistung)', Hulde, 'Hommage' (de re v. op. cit. [p.1060,18]):* **A** *strictius:* **1** *in univ.:* **a** *de commendatione regentium imperatori vel regi facta:* GENEAL. Welf. 1 (MGScript. XIII p. 733,30; c. 1126) H<einricus> inperatori -um facit. OTTO FRISING. gest. p. 1,25 (epist. Frid. I. imp.) rex Danorum . . . et -o ac fidelitate nobis facta coronam regni de manu nostra suscepit. HIST. Welf. 1 p. 458,12 ipsi *(Guelfi)* . . . Romano imperatori -um facere recusabant. CHRON. Hugon. Weing. (MGScript. XXI p. 479,6) centum milia marcas argenti persolvens et -um imperatori faciens liber in sua revertitur *rex Anglorum.* ALBERT. STAD. chron. a. 1179 p. 349,17 (epist. imp. Manuelis) Sultanus . . . fecit . . . imperio nostro o-um (-um *var. l.*). ANNAL. Rup. Salisb. II a. 756 Tassilo -um Pipino regi fecit. *persaepe.* **b** *de commendatione episcoporum imperatori vel regi facta:* SIGEB. GEMBL. (?) invest. 154 si episcopis faciendum est regibus -um (hominum, homagium *var. l.*) et sacramentum de regalibus, aptius est ante consecrationem. RAHEW. gest. 4,34 p. 276,27 (epist.) episcopos Italiae solum sacramentum fidelitatis sine -o facere debere domno imperatori. VITA Conr. Salisb. 5 p. 66,1 medullitus detestabatur -i et iuramenti prestationem, quam regibus exhibebant episcopi *eqs. saepe.* *de commendatione imperatoris papae facta:* OTTO SANBLAS. chron. 8 p. 9,14 quod quasi iure beneficii sub -o cesarem imperium a se suscepisse papa gloriaretur. **c** *de commendatione variorum vasallorum:* HUGO FLAV. chron. 2 p. 477,11 Hildegarius . . . -um recognovit et refirmavit et ex toto cellam . . . vurpivit. CHART. march. Misn. II 372 p. 259,22 ne alicui, nisi a quo essent beneficiati *cives*, -um facerent, vetavit *marchio.* CHART. Ital. Ficker 179 -um et fidelitatem . . . domno pape . . . exhibet *iudex.* ARNOLD. LUB. chron. 3,7 p. 150,4 quod Sclavos imperio subditos suo dominio per tributum et -um subdiderit *Kanutus rex. persaepe.* *spectat ad ius homagii q. d. recipiendi:* GISLEB. MONT. chron. 14 p. 25,14 quorumdam . . . villicorum dominus comes tamquam abbas habet -a et quosdam redditus. **d** *per compar. de pacto cum diabolo facto:* CAES. HEIST. mirac. I 1,32 p. 37,1 vis *(sc. abbas)* mihi *(sc. satan)* facere -um (homicidium *B*), et ego tibi dabo scientiam omnium literarum? II 1,35capit. de Henrico, qui dyabolo -um suum obtulit pecuniarum causa. hom. exc. 137 -um suum diabolo . . . offerens *civis*, dummodo ad pristinos redire posset honores. *ibid. al.* **2** *de ritu:* GALB. Karol. 56 -a fecerunt ita: comes requisivit, si integre vellet homo suus fieri, et ille respondit: 'volo'. **3** *iuncturae notabiliores:* **a** -um manuale *sim.:* CHART. Laus. 323 (a. 1226) nec erat necesse, quod ab ipso *(Amedeo)* -um manuale reciperetur *eqs.* ANNAL. Mosom. a. 1245 (MGScript. III p. 164,21) domnus Egidius miles . . . recognovit se esse hominem ecclesie Mosomensis et fecisse -um suum in manibus domni Hugonis . . . abbatis. **b** ligium (legium) -um *('unbedingte, absolute Mannschaft'; de re v. op. cit. [p.1060,27]):* CONST. imp. I 413,13 (a. 1156) Romane ecclesie fidelitatem iuravimus et vobis ligium homini<um fec>imus *(sc. rex Siciliae).* GISLEB. MONT. chron. 8 p. 12,13 Richeldis et eius filius . . . sub una manu et uno -o ligio universa allodia sua . . . ab episcopo Leodiensi receperunt. GESTA Halb. p. 110,27 legium ipsi *(imperatori)* faciens -um coronam regni sui ab ipso recepit *rex Angliae. al. v. et p.1060,33.* **B** *latius:* **1** *de condicione vasalli (vel domini):* **a** *spectat ad dominium ('Vasallität'):* CHART. Bund. 270 (a. 1121) ducem Apulię . . . ac ceteros barones et capitaneos terrę in -um et fidelitatem nostram recepimus *(sc. papa).* GERHOH. aedif. 178 milites ac principes in -um suscepisti *(sc. praesul).* ROM. SALERN. annal. p. 214,9 comes . . . Roggerius . . . a Salernitanis civibus honorifice receptus est . . . et eos in suo recepit -o. *al. v. et p. p. 1057,56.* **b** *spectat ad statum servorum ('Hörigenverhältnis'):* CHART. Sangall. A 973 (a. 1266) uxor Cuonradi . . ., que -o et dominio cum tribus pueris suis vestro *(sc. sancti Galli)* pertinet monasterio . . ., debeat . . . pertinere nostro *(sc. Brigantiensi)* monasterio . . .; nos vice versa . . . uxorem Walhteri . . ., que . . . -o nostro pertinet monasterio, cum tribus pueris suis . . . vestro damus monasterio. **c** *spectat ad statum feodalem, feodalitatem q. d. (de re v. Waitz, Verf.-Gesch. VI. p. 56sq. et 136sq.):* CHART. Wirt. 327 p. 44,2 (a. 1148) VII mansos . . . a predecessoribus nostris -i occasione alienatos . . . a quibusdam aliis -i vinculis pro eisdem mansis sibi obligatis recuperavi *(sc. episcopus).* CHART. archiep. Magd. 298 p. 372,39 ut . . . fratres . . . -i i u r e idem beneficium p o s s i d e a n t (CHART. Merseb. 102 -i i. . . . possederat. *al. sim.* CHART. Babenb. 53 p. 73,1 nomine pheodi vel -i possident. 339 p. 182,10. *al.*). CHART. episc. Wirz. I 200 p. 208,21 quod . . . eadem *(bona)* feodali successione libere potiantur *(sc. Henricus et heredes eius)* et cum eadem -i familiaritate cum ecclesia permaneant. *al.* **2** *sacramentum – Eid:* CHART. Rhen. inf. I 317 (a. 1126/33) quod -um . . . Heinrici ob fidem et fidelitatem super hac re ex utraque parte firmiter tenendam libenter suscepimus *(sc. abbas).* FUND. Boson. 1 (MGScript. XV p. 978,16) constituit . . . comes . . . monachorum familiae defensorem virum nobilem . . ., quem fideli -o ammonebat, ut *eqs.*

II *meton.:* **A** *feodum – Lehen (et de re ipsa et de iuribus feodalibus):* DIPL. Conr. III. 143 p. 258,31 castellaniam . . . et casaturas et -a, que de feodo episcopi esse consistit. GISLEB. MONT. chron. 49 p. 87,8 possessiones fuerunt . . . -um de Guisa et Leschieres, de Belvoir *eqs.* CHART. Wirt. 972 predium . . . contuli . . . cum omnibus suis appendiciis omnique -o, quod vulgari verbo 'manlehin' poterit appellari. CHART. Stir. IV 248 Ottoni de Lichtenstein curiam . . . et -um, quod vulgariter 'manschaft' dicitur, . . . contulimus *(sc. dux Karinthiae)* . . . possidendum *(de re v. Dt. Rechtswb. IX. p. 155 s. v. 'Mannschaft'). saepe.* **B** *servus, cliens – Höriger (de re v. Dt. Rechtswb. IX. p. 157):* CHART. Carniol. II 378 p. 292,36sq. (a. 1267) ut ipse *(ministerialis)* . . . homines aut heredes a nostro *(sc. ducis Karinthiae)* -o feminino maritali copula coniuncto cum suo -o masculino legittime procreatos teneat. *cf.* *homagium, *hominagium, *hominatio.

[homino *v.* omnino: VISIO Baront. 1 p. 378,4.**]**

***homiomerus** *v.* *homoeomerus.

***hommela,** -ae *f.* (*humulus; *cf. theod. inf. med.* hommel; *cf. O. Springer, Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen. IV. 2009. p. 244)* *lupus, humulus – Hopfen:* CHART. Hans. 432 p. 145,42 (a. 1252) saccus de -a II denarios, havotus mellis . . . obolum. *cf.* *humlo, *humulus.

homo (o-, homen(is)), -inis *m. (f.: p.1063,5.1066,23) script. et form.:* omm-: DIPL. Conr. (BullIstStorItal. 89. 1980/81. p. 441,8). homon(is): *p.1063,20. adde* DONIZO Mathild. 2,1042. *al. sing. dat.:* -e: *p.1063,13.* -ino: *p.1065,38. plur.: nom.* omnis: *p.1067,32. abl.* -nebus: *p.1044,63.1067,1.*

ἄνθρωπος, *vir – Mensch, Mann:* **I** *spectat ad genus humanum:* **A** *strictius (sing. fere sensu collectivo):* **1** *gener., theol., natur.:* **a** *in univ.:* **α** *usu communi:* PIRMIN. scar. 28a p. 113,2 omnes -is (-o, -es *var. l.*), in quacumque aetate

mortuus fuisset, ... resurgeremus omnes. HRABAN. carm. 17,25 cum vitiis -um. EINH. Karol. prol. p. 1,26 moderni temporis. EPIST. Hann. 41 p. 85,17sq. absit ... inhumana austeritas, quę -em per vitium et non in -e vitium odit. HILDEG. scivias 3,1 l. 34 ego -o sumpta ab aliis -bus. OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 18,14 humanitas, quae est integrum esse -is. ARNO REICHERSB. apol. p. 41,30 quid est -o? ... animatum et sensibile rationale. *persaepe*. *adde:* ALBERT. M. metaph. 12,2,3 p. 561,50sq. 'quare non magis' est numerus 'trinitas' illa, quae est 'per-se-hominis' (*p. 1081a,8* αὐτοάνθρωπος) separati, 'quam' quod fiat numerus per-se-hominis *eqs*. **β** *opp.* Deus: LEX Alam. 36,3 plus quaerat *qualiscumque persona* Deo placere quam -e (-i, -bus *var. l.*). 41,1 credat *iudex* se apud Deum mercedem recipere et laudem apud -bus (-es *var. l.*) bonam possedere. HRABAN. carm. 26,1 -um sanctissimus a u c t o r (6,7. *al.*). OTTO FRISING. gest. 2,13 principem aput Deum et -es excusare debebit necessitas. *persaepe*. **γ** *opp.* diabolus *sim.:* HRABAN. carm. 39,25,5 ne -o caelum habeat, quem iam plasmatum viderat *(sc. diabolus)*. LIOS MON. 25 decipiens hortatur -onem dusmus iniquus. THIETM. chron. 7,32 quod in imagine mortuorum callidus -i apparet inimicus *eqs. al.* **δ** *opp.* angeli: WALAHFR. Wett. 695 caelicolas -um custodes esse. GERH. AUGUST. Udalr. 1,9 l. 170 sicut angeli in prime conditionis possibilitate permanebunt, sic et -es *eqs*. THIETM. chron. 1,14 tres ... sunt animae ...: prima angelorum incorporeorum ..., II[a] -um *eqs. saepius*. **ε** *opp.* animalia *vel* alia animantia: EIGIL Sturm. 8 audit procul sonitum aquae, quod utrum ferae an -o fecisset, ignorabat. HRABAN. epist. 37 p. 473,25 de -e et partibus eius et reliquis animantibus. WIPO gest. 22 p. 41,30 dum magnum comitatum -um, maiorem quoque mutuorum animalium ... educeret *episcopus*. SCHOL. Adam gest. 141 unaquaque die offerunt *Sueones* -em unum cum ceteris animalibus. *saepe*. **b** *spectat ad speciem humanam (fere usu natur.):* **α** *in univ.:* CONSTANT. AFRIC. theor. 1,2 p. 1a[v] -o est animal erectum habens caput. coit. 3,4 semen est substancia humida et pura et calida, unde fit -o. OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 21,22 inter omnia ... nativa nichil magis compositum invenitur quam -o. ALBERT. M. sent. 3,10[A],1 p. 186[b],13sq. Christus, secundum quod -o, aut est -o in specie aut in individuo. animal. 1,17 communicant 'bubo' et linx 'in magna amplitudine apertionis oculorum' et in eodem 'discrepant ab aquila' et mure et -e. 1,88 quod dicitur de magnipedibus -bus, qui pede se cooperiant ab imbribus et sole *eqs*. 7,62 qui *(pygmaei)* cubitales -es vocantur. *saepe*. *philos. de notione* -o: ALBERT. M. div. nom. 5,8 p. 308,42 non dicitur aliquid respectu huius -o et respectu alterius non-homo. **β** *spectat ad bipartitam naturam humanam (cf. p. 1064,24):* HRABAN. univ. 6,1 p. 139[B] -o, quia ex duabus constat naturis, aliquando corpus humanum, aliquando etiam animam rationalem significat *(cf. Gennad. dogm. 19)*. OTTO FRISING. gest. 1,55 p. 79,27 ut haec anima ... cum hoc corpore ad constituendum hunc -em conveniat. *al.* **γ** *spectat ad corpus humanum:* HILDEG. caus. 1,82 aqua ... in -e est, cum sanguis in eo non deest, et hec humiditatem in -e facit *eqs*. ALBERT. M. animal. 3,71 -o habet os sincipitis. 18,67 viderunt *fide digni* talem -em, qui erat duo -es continuati in dorso. GLOSS. Roger. II 32 antiqui ... philosophici ... -em arbori everse assimilaverunt. *saepius*. *de carne humana:* CAPIT. part. Saxon. 6 si quis ... crediderit ... virum aliquem aut feminam strigam esse et -es commedere. **c** primus -o *(i. Adam):* LIUTG. Greg. praef. p. 66,27 post lapsum primi -is. EKKEH. IV. pict. Mog. 16 astat -o primus, vivit spiramine limus. *saepe*. **d** -o perditus *(i. antichristus):* ANNAL. Brunw. a. 1145 instare perditi -is adventus. **e** *de Christo (spectat ad humanam naturam Christi; cf. p. 1064,37):* **α** *in univ.:* VITA Sadalb. 3 (MGMer. V p. 52,17) unde verus Deus et v e r u s -o appellatus sit Christus (HRABAN. carm. 16,99. *al*). PAULIN. AQUIL. c. Fel. 2,27 unus Dei -enisque (-isque *var. l.*) f i l i u s (OTTO FRISING. chron. 8,10 p. 405,5. *saepius*). CARM. Cantabr. B 3,28,4 Deus ipse ac perfectus -o sedit in altis. *persaepe*. **β** *iunctura* Deus -o, Christus -o *sim.:* GODESC. SAXO theol. 1 p. 87,8 Christus -o dicit Christo Deo: '*eqs*.' EKKEH. IV. pict. Mog. 652 duxit ieiunas cum sole Deus -o lunas. ALBERT. M. sent. 4,5,6 p. 112[a],31 Christus -o habuit potestatem dimittendi peccata. *persaepe*. **f** *spectat ad effigiem (cf. p. 1066,41):* HERACLIUS I 5,15 ut ... fuere siccatae *(sc. fialae deauratae)* volucres, -es pariterque leones inscripsi. **g** *spectat ad signum Matthaei evangelistae:* ALEX. MIN. apoc. 6 p. 90,19 ecclesia fidelium intelligit ... per leonem Marcum esse designatum ..., per -em Matthaeum. **2** *alch. (in nomine ficticio):* TURBA phil. 58 p. 161,24 accipe illam albam arborem et aedifica ei domum circumdantem ... et impone ei -em magnae aetatis *(fort. spectat ad sulphur; v. notam ed. p. 246)*. ALLEG. super turb. p. 494[b],3 accipe -em, tonde eum et trahe super lapidem vel laminam, donec corpus eius moriatur et pereat spissitudo.

B *latius:* **1** *omnes gentes, gens humana – Menschheit, Menschengeschlecht (fere usu plur.; sing.: l. 17. 22. abund.: l. 18):* HRABAN. carm. 18,38 in qua *(lege caelesti)* est laus, merces, vita, salus -um. 37,50 quo *(prole Noea)* reparata manet progenies -um. 39,40,5 totus -o cum sobole interiret peccamine. AGIUS epic. Hath. 354 surrecturum omne g e n u s -um (OTTO FRISING. chron. 4,4 p. 188,20). *saepe*. *communio, societas humana – (menschliche) Gemeinschaft, Gesellschaft:* CONST. imp. II 397,10 (a. 1267) excommunicati tam a canone quam ab -e. 405 p. 528,34. **2** *generatio genealogiae – Generation:* RATHER. (?) Donat. 3,3 septimus -o ad meliora transfertur. **3** *humanitas, natura humana – 'Mensch-Sein', menschliche Natur, Lebensweise, menschliches Wesen (cf. p. 1063,46):* **a** *in univ.:* ALDH. virg. II 25 p. 258,13 tam i n t e r i o r i s -is aestus quam e x t e r i o r i s gestus (EPIST. Teg. I 102. *saepe*). OTLOH. prov. A 57 ad humilitatem non potes pervenire nisi magna utriusque -is contritione. EPIST. Ratisb. 6 p. 289,23 -em e x u e r e, induere bestiam (15 p. 335,16. *ibid. al.*). ALBERT. M. animal. 1,44 habent *pygmaei* aliquid -is in quadam deliberatione et loquela. *al.* -em vivere *i. q. humanae naturae convenienter vivere – der menschlichen Natur entsprechend leben:* ADAM gest. 1,42 ut ... in tam feroci, quae vix -em vivit, natione ... apostolus auderet accedere *(de constr. c. acc. interno cf. P. E. Dahlén, Eranos. 79. 1981. p. 138sqq.)*. **b** *spectat ad humanam naturam Christi (cf. p. 1063,63):* GODESC. SAXO theol. 22 p. 317,12 Dei filius ... habendo -em inventus ut -o est (*sed cf.* ALBERT. M. incarn. 26 p. 197,29 assumpsit *Christus* humanam naturam et non -em). AGIUS epic. Hath. 153 -em, quem pro nobis susceperat *Christus*, ultra caelos ad dextram substituit patriam. **c** *spectat ad mortem, resurrectionem (cf. l. 54):* LIUTPR. antap. 4,30 Heverardum atque Gislebertum -em e x u t o s esse (CHART. Mog. A I 451 p. 358,28 -em exuit. *saepe*. THIETM. chron. 4,43 -em exuit interiorem. *al.*). SALOM. III. carm. 2,105 veterem deponens martyr -onem. HROTSV. Agn. 297 ut corpus rigidum iubeat *Deus* recalescere rursum atque novum membris -em reparet redivivis. **d** *spectat ad vitam religiosam:* STATUT. ord. Teut. p. 130,9 induat te *(sc. fratrem vestiendum)* Dominus novum -em *(spectat ad Vulg. Eph. 4,24)*. **e** *spectat ad religionem:* EPIST. Ratisb. 29 p. 361,8 qui ... veterem -em induit, inconsutilem tunicam Domini scindit, sanctę ... fidei contradicit *eqs. (de Iudaeis)*. **4** *vita (terrena) – (irdisches) Leben, Dasein (cf. l. 43):* LIUTPR. antap. 1,3 ut, si quis ex ea *(silva)* vel ramum inciderert, mucronis percussione -em e x i r e t (1,42 p. 31,22. *ibid. al.; fort. huc spectat:* HROTSV. Pafn. 12,5 post quindecim ... dies -em exies *[cod.,* exues *corr. Celt. et al. edd.; cf. et B. Spieralska, ALMA 69. 2011. p. 89sqq.]*). THIETM. chron. 1,7 morte repentina archipresul exspirat -em. **5** *iuncturae notabiliores:* **a** memoria -um *('Menschengedenken'):* RUOTG. Brun. 2 p. 3,32 attavorum eius *(archiepiscopi)* attavi usque ad -um memoriam omnes nobilissimi. 5 p. 7,4 exemplar ... sapientię, pietatis et iusticię supra -um memoriam eminebat. **b** supra -em *i. q. plus quam pro facultatibus humanis – übermenschlich:* WIDUK. gest. 2,4 erat ... Wichmannus vir potens ... et tantae scientiae, ut a subiectis supra -em plura nosse predicaretur. 2,36 p. 96,11 amicis nichil negans *Heinricus* et supra -em fidelis. **c** quantum -is est *i. q. quantum facultatibus humanis fieri potest – soweit es menschenmöglich ist:* WIPO gest. 3 p. 22,4 ut dignitas, quae ... regi nostro Chuonrado ... a Deo praestatur, inviolata, quantum -is est,

[Leithe-Jasper]

ab eo servetur.

II *spectat ad singulos:* **A** *persona – Person (plur. i. q. personae – Leute):* **1** *in univ.:* LEX Ribv. 12,2 si -o ille ita pauper fuerit, ut *eqs*. LEX Alam. 44,1 si quis rixa orta fuerit inter duos -es (-is *var. l.*). LEX Baiuv. 17,3 super mortuum -em testare. WILLIB. Bonif. 6 p. 27,8 multis ... m i l i b u s -um ... baptizatis (p. 34,16. *persaepe*). p. 27,14 magna ... -um m u l t i t u d o (EIGIL Sturm. 15. *persaepe*). DIPL. Ludow. Germ. 13 p. 16,5 cum discreto n u m e r o -um (POETA SAXO 5,371. *saepe*). CAND. FULD. Eigil. I 5 p. 224,44 ut vulgo dicitur: '-o ustulatus ignem timet.' HRABAN. epist. 41 p. 480,5 quid de huiusmodi -bus *(sc. fornicatoribus)* iudicandum sit. HERBORD. Ott. 2,15 omnis illa multitudo quasi unus -o fidei sancte concordantes. *persaepe*. *abund.:* CHART. Rhen. med. I 25 (a. 772) si ... quislibet -o aut ulla persona qui contra hanc epistolam ... venire ... voluerit. 42 p. 48,19 qualibet *(sic)* -o aut extranea vel emissa persona. HINCM. ord. pal. 642 personas ... -um ... vestra solertia providebit. DIPL. Loth. I. 141 p. 316,26 da quibuscumque -bus vel personis. **2** *remissius sive pro pronomine positum sive notionem pronominis augens:* LEX Alam. 23 si quis a l i q u i s -o in mortem duci consiliatus fuerit (66. *al. sim.* 40 quis. *al.*). CAND. FULD. Eigil. II 15,1 -o coepit ... magno pietatis amore ecclesiae mundare loca. RIMB. Anscar. 36 p. 70,26 venerunt q u i d a m -es petentes, ut *eqs.* (GERH. AUGUST. Udalr. 1,8 capit. p. 76. *saepe. v. et p. 1066, 15. 16*). WIDUK. gest. 2,36 p. 97,16 qui *(Heinricus)* in adolescentia o m n e m -em egregia forma ad se inclinaret (WIPO gest. 40 p. 60,25 [vs.]. *persaepe*). EKKEH. IV. bened. I 44,17 quod quemque diem decuit, -o *(i. Notker)* vociferavit. *saepe*. **3** *spectat ad religionem, mores, vitae rationem:* **a** *in univ.:* LEX Alam. 35,1 per consilium m a l o r u m -um (-em *var. l.*; EIGIL Sturm. 11. *saepius*). CAND. FULD. Eigil. I 17 de ecclesia Christi ex lapidibus vivis, hoc est s a n c t i s -bus, compaginata (GODESC. SAXO gramm. 2 p. 492,7. *saepius*). RIMB. Anscar. 26 p. 56,3 se *(sc. regem)* in vita sua numquam tam b o n u m vidisse -em (39. *saepe*). THIETM. chron. 8,8 -um vitam piorum ... explanare ... ardeo. *saepe*. **b** *de christianis:* LEX Alam. 1,1 ut ... liciat christiano -ino (-e, -i *var. l.*) Deo servire. CAPIT. reg. Franc. 233,3 ut -es christianos de ... regno dominationis vestre *(sc. ducis Venetiae)* scientes non emamus. *al. de paganis:* PONTIF. Rom.-Germ. 110,1 gentilem -em cum susceperis, in primis catezizas eum divinis sermonibus. **c** *de clericis:* CHART. Monast. 8 p. 101,5 (a. 1141) spirituales -es in locum pauperculum restituti sunt. DIPL. Loth. III. 121[d] (spur.) audivimus ... quosdam -es beati Benedicti ... in castris tuis *(sc. abbatis)* manere. CHART. Bund. 774 p. 241,16 contra omnem -em spiritualem et secularem. *al.* *de laicis:* CONC. Karol. A 4,4 decrevimus, ut laici -es legitimi vivant. CHART. Sangall. A 87 isti seculares -es in villa Permotingas adscripti sunt isti testes: *eqs. al. v. et l.47.* **4** *spectat ad probitatem, fidem:* **a** *in univ.:* CHART. Bund. 593 p. 104,18 (a. 1219) obsides omnes debent esse l e g a l e s -es (p. 105,19. CONST. imp. II 441,4. *al.*). **b** *iunctura* bonus -o *sim. de testibus, arbitris ('Ehrenmann'; de re v. Waitz, Verf.-Gesch. II. p. 273sq.):* EDICT. Roth. 146 que vicini bone fidei -es (-enis *var. l.*) adpraetiaverint. LEG. Wisig. 6,1,5 p. 253[a],22 quantum ipse artifex a iudice vel b o n i s -bus rationabiliter valere fuerit estimatus (TRAD. Frising. 23 p. 52,20. FORM. Senon. I 207,20. *persaepe*). TRAD. Frising. 186 p. 179,10 cum Orendilo iudice et ceteris v e r a c i b u s -bus (CHART. Sangall. A 312 p. 289,31. *al.*). CHART. Babenb. 13 p. 18,32 sub testificatione legitima iuris iurandi per -es l e g i t i m o s facta (CHART. Bund. 316). *al. fort. add.:* TRAD. Lunaelac. 102 (a. 823) de -bus sunt in summa LXVI virorum nobilium. **5** *spectat ad negotium:* CHART. civ. Halb. 9 p. 10,32 (dipl. Heinr. VI.) quodcumque mercatum ... -es negotiatores civitatis Halberstadensis negotiationis suę causa intraverint. **6** *spectat ad nationem, locum habitationis:* **a** *in univ.:* HUGEB. Willib. 4 p. 95,3 Ispanius -o habebat fratrem. CAPIT. reg. Franc. 90,11 ut nullus quilibet -em Langobardiscum in vassatico ... recipiat. WANDALB. Goar. 2,7 p. 50,17 cum ... omnes Romanae nationis ac linguae -es ... execraretur *Reginarius*. GODESC. SAXO theol. 9 p. 208,13 Latini. WIDUK. gest. 1,9 p. 16,3 indomitum g e n u s -um fore *Saxones* (1,10. *ibid. al.*). VITA Adalb. Prag. A 15 Grecus. CHART. select. Keutgen 144,29 si forensis -o incusatur a cive pro debitis. *al.* **b** *incola – Be-, Einwohner (plur. i. q. incolae – Bevölkerung):* LIUTPR. antap. 5,5 Camerinorum ac Spoletinorum -um non est mihi *(sc. regi)* fides incognita. WIDUK. gest. 1,4 ictum ... est foedus eo pacto, quo ... ab agris, a caede -um atque rapina abstinerent *Saxones*. DIPL. Loth. III. 101 p. 162,41 -es de Cassissino. CHART. Aquens. 173 H<einricus> ... imperator ... universis -bus Aquen<sibus> gratiam suam. CHART. Burgenl. I 312 ab omnibus illius provincie -bus. CHART. Brixin. 218 p. 208,13 civibus et -bus civitatis et terre nostre. *persaepe*.

B *de viro ipso (de femina: l.23):* **1** *in univ.:* ARBEO Corb. 10 contigit quendam supervenire ... reum -em ... Adalpertum nomine. COD. Lauresh. 1822 -o quidam nomine Nibelungus. WIDUK. gest. 3,7 regnavit in Longobardia -o ferus et avarus ... Bernharius. EPIST. Hann. 15 p. 34,25 periculosus -o *(i. papa)* vult iubere, quę vult, episcopis ut villicis suis. OTTO FRISING. gest. 2,10 ab hac luce transiens *papa* Anastasio, -i veterano, ... sedem reliquit. *persaepe*. *femina – Frau:* EPIST. Hann. 55 p. 101,28 maiestatem vestram appello pro paupere sorore nostra ...; mittam ... vobis -em multis erumnis ... educatam, fame et siti et vigiliis multis assuetam. **2** *opp.* femina: **a** *in univ.:* DIPL. Otton. I. 32 p. 118,36 cum omnibus sibi in ministerium commissis -bus, mulieribus et infantulis. EKKEH. IV. pict. Mog. 50 vergit in auctorem -o de muliere ruborem. OTTO FRISING. chron. 8,12 p. 408,6 quoniam Deus solum -em (*Aug. civ. 22,17* virum) fecit ex limo, feminam ex viro. WILH. RUBRUQU. itin. 13,13 mulieres Rutene ornant capita sicut nostre, ... -es portant cappas sicut Teutonici. *al.* **b** *maritus – Ehemann:* DIPL. Loth. II. 31 p. 436,13 de villa Dalon feminas duas, quas habent duo -es fabri ac fratres, qui *eqs*. HROTSV. Mar. 84 hanc *(Annam)* ... memorant sterilem non tempore parvo spem partus -i nullam conferre fideli. **3** *in nom. propr.:* DIPL. Heinr. IV. 63 p. 83,32 Ugo ... et Bruno filii condam Boni-is. INNOC. III. registr. 1,528 p. 762,38 S<icardus> ... cuiusdam beati viri et re et nomine Homoboni vitam et actus ... nobis aperuit *('Gutmann';* SICARD. chron. a. 1198 p. 176,5 vir simplex ... nomine Homobonus. *al.*). CHART. Lux. II 481 de domo Iohannis dicto *(sic)* Homo. **4** *spectat ad effigiem i. q. figura masculina – männliche Gestalt, Figur (cf. p. 1064,2):* ARNOLD. LUB. chron. p. 196,25 cui *(monti)* Virgilius opposuerat -em ereum tenentem balistam tensam. ARNOLD. SAXO flor. 3 p. 76,33 Mercurius *(sc. in lapide insculptus)* est -o gracilis habens gracilem corpus *eqs*. ALBERT. M. animal. quaest. 8,3 avis fugit larvas vel -em depictum vel statuam factam ad similitudinem tenentis arcum. **5** *spectat ad staturam, magnitudinem corporis (in metro altitudinis):* BERTH. chron. B a. 1067 p. 205,9 ignis flammigerus plus quam ad staturam -is altus et XII pedum longitudinem protractus. REGISTR. abb. Werd. D 13 p. 183,13 horreum ... habebit VI virgas habentes in altitudine duas staturas -is. **6** *spectat ad laborem:* CHART. Sangall. A 24 p. 28,2 (a. 759) ut ... persolvam censum ..., id est cervisa siclas XXX, panes XL ..., unius -is anni vertente operas tres. CAPIT. reg. Franc. 253,6 de sogma una de cera duas massiolas ..., de onere unius -is massiola una eiusdem precii. **7** *aetas adulta – Erwachsenen-, Mannesalter:* RUOTG. Brun. 30 p. 31,4 in quibus *(delicatis vestibus)* nutritus et ad -em usque perductus est. **8** *vir fortis, bellator, heros – Krieger, Recke, Held:* WALTHARIUS 933 fatigatum cupiebat *(sc. inimicus)* fallere -onem. 1334 incurrunt -em nunc ambo nuncque vicissim. *ibid. al.*

C *de persona (dicioni alienae) obnoxia (condicione sua saepius adi. attrib. definita; de re cf. Dt. Rechtswb. IX. p. 116sqq. s. v. '[1]Mann'; saepe spectat ad 'familiam'; cf. L. Kuchenbuch, Bäuerliche Gesellschaft und Klosterherrschaft im 9. Jh. 1978 et Ph. Dollinger, Der bayerische Bauernstand. 1982):* **1** *spectat ad statum condicionalem, obnoxietatem ('Abhängigkeitsverhältnis'):* **a** *in univ.:* FORM. Marculfi 1,21 ut ... unicuique pro ipsum vel o-bus (-bus, omnibus *var. l.*) suis de reputatis condicionibus et derectum faciat (*sim.* 1,24

[Leithe-Jasper]

-ebus [-bus, omnibus *var. l.*]). Lex Baiuv. 2,5 sit requirendum, cuius -o hoc fecit. Capit. reg. Franc. 103 p. 212,1 insuper -es atque servientes a e c c l e s i a r u m Dei (Adam gest. 3,43 ecclesiae. *persaepe*). Form. imp. add. 2 p. 328,31 ut ab hodierna die nulli o-i coactivum impendas servitium. Gerh. August. Udalr. 1,3 l. 123 nullius potestatis -em sub suo regimine degentem hoc *(ius)* ei tollere permisit. Epist. Worm. I 11 mei iuris. *persaepe*. **b** *spectat ad religionem i. q. sectator – Anhänger:* Ekkeh. IV. pict. Mog. 525 hic Belial -es rapiunt lacerantque leones. **c** *spectat ad societatem i. q. membrum – Mitglied:* Chart. select. Keutgen 256 p. 353,28 (a. 1178/82) quicunque vir vel mulier -o fraternitatis existens de hac vita decesserit. *ibid. iterum*. **d** *fiduciarius, mediator – Treuhänder, Vertreter:* Leg. Wisig. 9,1,18 quicumque seu per se sive per -em suum requirenti fugitivum suum . . . reddere distulerit. Chart. Burgenl. II 172 (a. 1278) mediante testimonio capituli Iauriensis per -em suum Gregorium. **e** *miles – Soldat (plur. i. q. militia – 'Mannen', Heer; abund.: l.25):* Rimb. Anscar. 19 p. 41,40 in auxilium eius *(regis)* expeditorum ad pugnam -um viginti et unam naves impleverunt *Dani*. Chron. Pol. 3,3 p. 132,2 vehementer est miratus *imperator* -es scilicet nudos contra clipeatos . . . decertare. Alex. Min. apoc. 22 p. 508,21 Parmenses . . . dicunt se plus quam tria milia de -bus Frederici captivasse. Chart. Burgenl. I 576 p. 382,2 quod de villis omnium nobilium confinii de Rydigwe singuli decem -es pedites . . . interesse teneantur. *saepe*. *copia (navalis) – (Schiffs-)Mannschaft (usu plur.):* Hist. de exp. Frid. imp. p. 104,6 rex Anglorum dabit . . . imperatori quinquaginta galeas cum -bus et expensis *eqs*. **f** *vassallus, beneficiarius – Vasall, Lehnsmann (de re v. F. L. Ganshof, Was ist das Lehnswesen? 41975 et S. Reynolds, Fiefs and Vassals. 1994):* **α** *in univ.:* Form. Senon. I 35 p. 200,29 -es vassos nostros (*sim.* 44 p. 205,6 omnis vassi vestri). Capit. reg. Franc. 274,4 nisi fidelitatem nobis promiserit *infidelis* et noster aut nostri fidelis -o deveniat. Annal. Fuld. Ratisb. a. 884 p. 113,14 Zwentibaldus dux . . . -o . . . per manus imperatoris efficitur. Chart. Rhen. med. I 617 illos, quos iure feodatos didicerit, in -es suscipiat *decanus*. *persaepe*. *iron.:* Form. Senon. II add. 1,11 -o, satis te presumo salutare et rogo, ut pro nobis dignetis orare. **β** -o ligius *sim. i. qui ad homagium ligium q. d. obligatus est – zur unbedingten Mannschaftsleistung Verpflichteter (de re v. op. cit. [p.1060,27]):* Gesta Halb. p. 106,17 aderat . . . inclitus rex Danorum imperatoris -o legius. Chart. Basil. A II 183 p. 241,9 -o ligius. Chart. Gelr. 775 p. 762,7 de . . . castro sive domo ero *(sc. Hermannus)* -o suus *(sc. comitis)* absolutus, quod vulgo dicitur ledeghman. *saepe*. **g** -o censualis *sim. i. qui censum solvere debet – Zinspflichtiger, 'Zensuale' (plerumque de -bus ecclesiae; de re v. op. cit. [p.1066,68] p. 304sqq.):* Chart. Sangall. A 433 p. 51,29 (a. 854) quod . . . in quibusdam locis censati -es terras quasdam cum censu ad episcopatum proservire deberent. Chart. Aquens. 48 l. 63 quidam sunt -es ecclesie c e n s u a l e s, qui debent census capitum et vocantur vulgo heistoi (Chart. Babenb. 255 p. 85,35. *saepe*). Chart. Bund. 1102 -es de candela et buttarinos mihi *(sc. Henrico)* commisit *electus* ad tuendum. Chart. Bern. III 228 p. 219,34 in dominiis, feodis, vassallis, -bus liberis et talliabilibus *eqs*. *saepius*. **2** *spectat ad statum ex iure:* **a** *de liberis:* Lex Alam. 87,1 si coxa abscisa fuerit a l i b e r o -e (-em, -i *var. l.;* Lex Baiuv. 1,6. *persaepe*). Lex Baiuv. 16,5 si i n g e n u u m -em vendiderit (Vita Meinw. 201. *persaepe*). Capit. reg. Franc. 15,7 si f r a n c u s -o acceperit mulierem et sperat, quod ingenua sit (Dipl. Ludow. Germ. 134 p. 187,2 *al.*). Cod. Lauresh. 3667 de privatis -bus solvuntur XIIII sicli. *v. et l. 56.* **b** *de libertinis (de re v. HRG I. p. 1242sq.):* Lex Baiuv. 5,9 de interfectione liberti -is. Capit. reg. Franc. 41,9 -o denarialis non ante haereditare in suam agnationem poterit, quam *eqs*. 41,10 -o cartularius. **c** *de litis q. d. ('Minderfreier'; de re v. Dt. Rechtswb. VIII. p. 1350sqq. s. v. 'Litus'):* Trad. Corb. 114 (a. 826/76) tradidit Folcmer . . . mansum I et -em latum cum uxore et filiis. **d** *de -bus propriis, mancipiis:* Chart. Sangall. A 7 p. 7,21 (a. 741/45) volo . . ., quicquid habeo, . . . condonare . . .: -es VIII et terras et silvas. Trad. Lunaelac. 84 trado . . . -em I et equum I. Dipl. Heinr. IV. 182 abbatia . . . cum omnibus suis pertinentiis . . . p r o p r i i s que -bus (Const. imp. II 171,12. *persaepe*). Greg. Cat. chron. II p. 219,6sq. de omnium -bus castellorum per omnes ebdomadas XX -es veniant et . . . operi . . . insistant *eqs*. Dipl. Loth. I. 143 p. 323,14 tradidimus . . . -es utriusque sexus, maiores ac minores, senes ac iuvenes. Chart. civ. Halb. 154 p. 132,28 bona cum eorum fructu et utilitate -um, que bumede et buleve vulgariter dicitur, donavimus. *persaepe*. **3** *spectat ad statum ordinis et loci:* **a** *in univ.:* Leg. Lang. p. 140,23 de minimis (minoribus *var. l.*) -bus, qui nec casas nec terras suas habent, dimittant *iudices* -enis (-is, -es *var. l.*) decem. Hugeb. Willib. 1 p. 88,33 in nonnullis n o b i l i u m bonorumque -um predibus (Trad. Ratisb. 20 p. 26,15. *persaepe*). Lex Frision. 1,2 adhibitis secum XI eiusdem c o n d i t i o n i s -bus iuret *nobilis* (Chart. Babenb. 345 cuiuscumque c. *al.*). Capit. reg. Franc. 64,4 de homicidiis factis . . . inter vulgares -es. Dipl. Otton. I. 32 p. 118,38 nullius p e r s o n a e -o (Dipl. Otton. III. 336 alicuius p. *al.*). Dipl. Conr. III. 258 p. 449,21 testes: . . . multi nobiles et ministeriales et diversi generis -es. *persaepe*. **b** *de ministerialibus (de re v. op. cit. [p.1066,68] p. 264sqq.):* Dipl. Ludow. Inf. 64 p. 195,3 cum m i n i s t e r i a l i b u s -bus subnotatis (Vita Meinw. 49 p. 41,37. *saepe*). Dipl. Heinr. III. 211 (spur.) nostro . . . servienti Riziman . . . mansos regales . . . in proprium concessimus . . . ea . . . racione, ut prenominatus -o Riziman *eqs*. Chart. Salisb. II 646 p. 150,8 castrum . . . emimus cum -bus suis propriis m i l i t a r i b u s sexus videlicet utriusque (Chart. Bund. 731 p. 202,11. *al.*). *al*. **c** *de colonis, locatoribus hubae, mansi sim. (de re v. op. cit. [p.1066,68] p. 259sqq.):* Chart. Fuld. B 403 (a. 780/802) dono . . . -es manentes XII. Chart. Rhen. med. I 41 p. 46,24 dono . . . mansis, terris . . . cum -is ibidem c o m m a n e n t e s vel aspicientes, tam servos, ancillas, colonos, colonas (Trad. Lunaelac. 68. *saepe*). Chart. Burgenl. I 123 (dipl.) quod de triginta mansionibus -um, quos ipse abbas super eandem terram collocavit, nullam exactionem . . . persolvat *abbas*. Chart. Hohenloh. 92 p. 58,18 cum dampnum utrorumque -um rusticalium . . . fere sit equale, statuerunt *fratres*, quod uterque -es suos, qui sunt rustice conditionis, compescat. *saepe*. **d** *servus, famulus – Knecht, Diener, Bediensteter (de re v. op. cit. [p.1066,68] p. 406sqq.):* **α** *in univ.:* Form. Augiens. C 20 illum -em ipsius pueri apud illum episcopum excusatum habeo. Vita Bav. I 7 p. 540,5 abbatis Florberti -es cum vehiculo cymentum ministrarent. Bruno Querf. Adalb. A 17 p. 22,13 tota die ipse *(clericus)* et cum eo suus -o equitavit. Chart. Babenb. 232,65 si . . . eum *(sc. reum)* iudex vel sui -es vel iudicii quilibet adiutores vulneribus mortalibus superarint. *al*. *in imag.:* Carm. Cent. 151,3 quo modo vestra *(sc. abbatis)* fides vestrum servavit -onem Marte gravi quendam contra nequiter cupientem. **β** *de fabris:* Greg. Cat. chron. I p. 267,22 -es manuales infra casam in Forcone: . . . caballarius, . . . faber . . ., cocus *eqs*. **γ** *eccl. vel theol. fere in iunctura* -o Dei (*aliter: l. 55; cf. gr.* δοῦλος θεοῦ): Willib. Bonif. 6 p. 33,10 qui *(adulteri)* validissimum adversus -em Dei excitaverunt conflictum. Ekkeh. IV. pict. Mog. 279 perge liber, -o mi *(i. Moyses)*, mea *(sc. Dei)* scitaque fer Pharaoni. Berth. chron. B a. 1054 p. 174,5 felix ille *(Werinharius)* et incomparabilis -o Dei . . . feliciter . . . exspiravit. *persaepe*. *pro nom. propr.:* Wilh. Rubruqu. itin. 1,10 p. 170,4 eramus . . . quinque persone: ego et socius meus frater Bartholomeus . . . et Homo Dei *(i. Abdullah)* turgemanus *eqs*. *(v. notam ed.)*. **4** *aliae iuncturae notabiliores:* Dipl. Karlom. (I.) 45 p. 65,17 quantumcumque de -es f i s c a l i s nostros conparare . . . potuerent *(sc. abbas; sim.* Capit. reg. Franc. 56,4 -es fiscalini; *'Fiskalinen'; de re v. Waitz, Verf.-Gesch. IV. p. 347sqq.)*. Registr. Prum. 45 p. 207,14 absi -es ex nostra familia, qui infra potestatem nostram sunt sine mansis, solvit unusquisque annuatim friskingam I *('landlose Unfreie')*. p. 207,20 -es e x t r a n e i, qui infra nostra potestate resident, solvit unusquisque de avena modium I (118 p. 256,19. *al. sim.* Pontif. Rom.-Germ. 136,13 p. 239,2 transmisisti . . . alienum -em christianum in captivitatem; *'Eigenleute fremder Herrschaft'*). Chart. Mog. A I 443 p. 350,33 nullus

[Leithe-Jasper]

. . . absque beneficio alicuius -o causa defensionis, quod teutonice dicitur muntman, sine licentia advocati fiat *('Mundmann'; de re v. Dt. Rechtswb. IX. p. 990sqq.).* CHART. Tirol. 453 p. 248,8 exceptis famulis et -bus de masnata *('zur Hausgenossenschaft Gehöriger'; de re v. Dt. Rechtswb. IX. p. 343sq. s. v. 'Massenei').* CHART. Eichsf. 341 bona predicta ab -bus i m p e r i i processerunt (DIPL. Heinr. II. 518 p. 668,11 [spur. s. XIII.med.]. *al.; 'Reichsleute'; de re v. Dt. Rechtswb. XI. p. 665sq. s. v. 'Reichsmann'*). CHART. Rhen. inf. II 419 p. 226,40 exceptis bonis ac -bus a d v o c a t i c i i s, si qui dicte attinent advocatie (CHART. Wirt. 2596 p. 448,15. *saepe. sim.* CHART. Gelr. 797 p. 777,12 -em . . . advocatialem . . . recipiat. *al.* CHART. Carinth. IV 2919,45 advocatales; *'Vogtleute'; de re v. Waitz, Verf.-Gesch. V. p. 279sqq.*). *Leithe-Jasper*

***homocentaurus,** -i *m.* (homo *et* centaurus) *centaurus – Mischwesen aus Mensch und Pferd, Zentaur:* ALBERT. M. summ. theol. II 8,30,2 p. 328a,22 in quibus *(imaginibus nubium)* -i (*p. 461b,20* ἀνθρώποις καὶ κενταύροις) et diversae imagines animalium repraesentantur in vapore.

***homodoxia,** -ae *f.* (ὁμοδοξία) *consensus – Übereinstimmung:* ALBERT. M. eth. I 803 p. 678,1 dicitur . . . -a ab homos, quod est unum, et doxos, quod est opinio, quasi consensus in unam opinionem. p. 678,6 videtur, quod concordia possit esse -a. *ibid. al.*

***homoeomerus** (omnio-, omoio-, omom-, omyo-, homio-, homyo- *sim.*), -a, -um. (ὁμοιομερής) *script.* omnomeri(us): *l.33.*

1 *adi. i. q. similia elementa habens, ex similibus partibus compositum – ähnliche Bestandteile habend, gleichartig, gleichmäßig aufgebaut:* ALBERT. M. animal. 16,113 quae corpora omy-a sunt humida *eqs. (cf. l.50).* GEBER. summ. 10 p. 279 ut . . . fiat hec substantia *(sc. mixtio sicci et humidi)* una in suis partibus omni-a (omnomeria *P;* omni-a idest omogeneia *BD;* omogeneia omni-a vel omogeneia *W;* omni-a homogena *H*). 26 p. 328 habet . . . sulphur fortissimam compositionem et est uniformis substantie in suis partibus, omni-a (omnino materia *A;* omomera id est omogenia *B;* omnibus omni-a *WH*), quia homogeneum est. *ibid. al.* **2** *subst. neutr. plur. i. q. similes partes, similia particula (elementorum) – gleichartige Teile, Teilchen (der Urstoffe), 'Homoiomerien':* **a** *def.:* ALFAN. premn. phys. 4,13 p. 60 homi-a sunt, quorum partes toti sibimetque sunt similes. *al.* **b** *exempla:* ALFAN. premn. phys. 4,3 p. 59 ut . . . humorum . . . sint homi-a (*PG 40,608B* τὰ ὁμοιομερῆ), . . . quae sunt membra corporis. 4,12 p. 60 omne . . . non-homi-um ex homi-is constat. ALBERT. M. gener. 1,1,2 p. 114,2 Anaxagoras . . . omnia 'homy-a' *(p. 314a,19* τὰ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα; homogenea, (h)omogenia, omogenea, dinyomera *var. l.)*, id est similis generis, 'ponit' esse materialia, quorum 'pars synonima est toti'. meteor. 4,2,18 p. 269,20 omnia 'homy-a' (*p. 384b,30* τὰ ὁμοιομερῆ σώματα) materialiter constant ex aqua et terra *(cf. l.31). al. v. et vol. I. p. 683,72.*

homoeoteleuton (o-, -ont-) *subst. n.* (ὁμοιοτέλευτον) *quod simili modo determinatum est – Homoioteleuton (t. t. rhet.):* LIBRI Karol. 2,30 p. 308,13 haec *(figura)* . . . pro eo, quod dictiones plures simili modo finiuntur, . . . omoeon-on nuncupatur. OTFR. ad Liutb. 89 o-on, id est consimilem verborum terminationem, observare *(cf. comm. ed. p. 239). de exitu versuum extremis syllabis consonante ('Endreim'):* OTFR. ad Liutb. 81 non quo series scriptionis huius metrica sit subtilitate constricta, sed schema o-on assidue quaerit.

homoeusion (o-, -eys-) *subst. n.* (ὁμοιοούσιος) *script.* omeusyon: *l.65. similis substantiae natura – Wesensähnlichkeit (t. t. theol.):* GERHOH. novit. 14,1 qui *(haeretici)* sic inter Patrem et Filium affirmarent similitudinem, ut negarent equalitatem, recipientes omeusyon, quod est similis essentie, repudiantes omousyon, quod est interpretatum unius essentie. HUGO HONAUG. hom. prol. 1 -ysion, i. e. simili substantia, gloriose disputat *Hilarius* contra Arrianos. *ibid. al.*

***homogenealis** (o-, -nia-), -e. (ὁμογενής) *qui eiusdem generis est, aequalis, similis – gleich(artig), von gleicher, ähnlicher Beschaffenheit:* ALBERT. M. veget. 4,58 quae terra -is (o-ialis *B;* -ialis *CLP*) et connaturalis est commixtioni, quae exigitur ad plantarum originem.

***homogeneitas,** -atis *f.* (ὁμογένεια) *aequalitas, similitudo (generis) – Gleichartigkeit, 'Homogenität':* ALBERT. M. meteor. 4,1,11 p. 224,38 causa similitudinis horum *(sc. quae putrefactis innascuntur)* animalium est similitudo humidi educti de corpore, et -s humidi causa est, quod habent totum corpus simile et non sunt composita ex multis heterogeniis partibus. veget. 1,49 quia tota planta concipit semen fructuum . . . propter suae substantiae -em. metaph. 5,3,5 p. 264,11 propter -em corporis movebuntur *stellae* aequidistanter a centro. *ibid. al.*

***homogeneus** (o-, -nius) *vel raro* ***homogenus** (o-), -a, -um. (ὁμογενής) *script.:* -ei(us): *p.1069,34.* -ny(us): *l.19.*

1 *adi. i. qui eiusdem generis est, similis, aequalis, simplex – gleich(artig), gleichmäßig aufgebaut, einheitlich, 'homogen':* URSO gloss. 105 secundum quod materia rerum est -ea sive heterogenea, res ab ea generatae fiunt -eae sive heterogeneae. ALBERT. M. animal. 4,1 pertractavimus . . . de membris huiusmodi animalium consimilibus, quae o-ya graece dicuntur. div. 4,2 p. 116,20 alias . . . habet *corpus hominis* partes, quae sunt partium partes, ut est caro et os et nervus, quae similes sive -iae, ut Graeci dicunt, vocantur. *saepe. v. et p.1003,37sqq.59.63.1069,34sqq.* **2** *subst. neutr. i. q. simile, aequale – das Ähnliche, Gleichförmige, 'Homogene':* **a** *def.:* ALBERT. M. metaph. 1,3,8 p. 37,67 dico . . . -ia, quaecumque sunt unius formae et rationis in toto et in omnibus partibus divisim acceptis. 1,3,9 p. 38,21sq. considerans *Anaxagoras* omnia heterogenia componi ex -iis et resolvi in ea dixit -ia esse materiam heterogeniorum. *v. et p.1003,47.* **b** *exempla:* GLOSS. med. cod. Mon. p. 22,37 frigidum est, quod congregat o-na, calidumque disgregat o-na. ALBERT. M. serm. I 3 p. 45,26 unit *ignis* . . . -ia sibi. sent. 4,15,18 p. 498b,25 in toto -io omnes partes denominantur nomine totius. metaph. 1,5,3 p. 72,9 omnia . . . -ia sunt elementa prima. ROSIN. ad Sarr. 1 p. 298 ex qua *(aqua viva)* liquebat terram corpus mortuum ex duabus naturis compositum -num, scilicet Solis et Lunae. *saepe. v. et p.1003,51sqq.1069,47.*

***homogenice** *adv.* *aequaliter, aequabiliter – gleichmäßig, einheitlich:* GEBER. invent. 1 p. 710 quod . . . in omnibus suarum proprietatum differentiis terram sibi annexam, conversione utriusque in alterum -e, sic contemperet *humiditas* unctuose . . ., ut *eqs.*

***homologicus** (o-), -a, -um. (ὁμόλογος) *consentiens, congruens – übereinstimmend:* REMIG. ALTISS. mus. 515,10 sicut . . . comoedia media est inter tragicum et satyricum carmen, ita comiologica melodia dicitur mediis conveniens vel o-a, id est similem rationem habentia secundum quod res est.

homonymus (o-, -nimus), -a, -um. (ὁμώνυμος) *metr.* ōmŏn-: *l.51. adde* HRABAN. carm. 26,5.

1 *adi. i. qui idem nomen habet – den gleichen Namen habend, gleichnamig:* **a** *gener.:* HRABAN. carm. 23,1 clavipotens frater *(sc. Gerhohus)* simul o-imusque sagittae *(cf. 23,7; v. E. Förstemann, Altdt. Namenbuch I. 1856. p. 471. 481).* CHART. Osn. I 60 p. 54,22 cum . . . per adiutorium filii eius o-imi Hludowici cum honore ad regnum remeasset *Ludovicus imperator. al.* **b** *gramm. i. q. aequivocus – gleichlautend, mehrdeutig, 'homonym':* LUDOLF. summ. 3 p. 370,17 si aliqua dictio in materia occurrat, que sit o-ima, id est sub una voce plura significans *eqs.* **2** *subst.:* **a** *masc. i. q. homo eodem nomine praeditus – Namensverwandter, -vetter:* EPIST. var. II 32 p. 354,4 morem patris sui, videlicet et o-imi vestri *(sc. regis)*, Caroli nobilissimi augusti imitans *Ludovicus imperator. al.* **b** *neutr. i. q. verbum plura significans – 'Homonym':* ALBERT. M. sent. 1,8,3 p. 223b,34 synonyma sunt, quae tantum habent multitudinem secundum vocem sicut -a, quae habent unitatem secundum vocem et multitudinem secundum esse.

adv. **homonyme.** *eodem nomine – mit dem gleichen Namen:* ALBERT. M. meteor. 4,1,15 p. 228,50 si . . . humidi proportionaliter ad naturam maturatio et completio digestio est, erit in diversis diversimode et quasi -e dicta digestio.

***homopathia** (o-, -tia), -ae *f.* (ὁμοπάθεια) *de relatione gramm., ut vid., i. q. congruentia – Übereinstimmung, Entsprechung* (*cf. ThLL. VI/3. p. 2890,2sqq. s. v.* homoeopa-

[Orth-Müller]

thia): CONR. MUR. nov. grec. 3,449 dum res continget concorditer associari . . ., istam dic o-tiam (omopasion, -tiam *var. l.*) debere vocari. summ. p. 61,13 subscripte figure ad bonitatem epistolaris dictaminis . . . nichil operantur . . ., scilicet . . . omothesis, . . . o-a, ypallage *eqs.*

***homophonia,** -ae *f.* (ὁμοφωνία) *aequisonantia, soni sibi consonantes – Gleichklang:* ALBERT. M. pol. 2,2[h] p. 112[a],34 'quemadmodum utique si quis symphoniam', quae est concentus multarum vocum . . . 'faciat -am' (*p. 1263[b],35* ὁμοφωνίαν), ille . . . destruit symphoniam.

***homorusia** (emorr-), -ae *f.* *(arab.* amrusia; *de re v. J. v. Sontheimer, Zusammengesetzte Heilmittel der Araber: nach dem fünften Buch des Canons des Ebn Sina. 1845. p. 37) medicamentum quoddam – ein Heilmittel:* TRACT. de aegr. cur. p. 240,10 si dolor sit in stomacho . . ., dabis *(sc. patienti)* socrugenem . . . vel emorr-am cum vino calido. p. 245,33 contra hanc *(frigiditatem stomachi)* utendum est electuariis calidis, ut est zinziberis conditum, . . . -a et similibus.

***homos** (o-) *adv.* (ὁμῶς) *simul – zugleich:* HRABAN. carm. 39,58,2 tota draconis horrida vis fugit omos callida.

***homothesis** (o-), -is *f.* (ὁμός *et* θέσις) *aequatio, congruentia – Gleichsetzung, Entsprechung:* CONR. MUR. nov. grec. 3,421 redditur o-is (omathesis *var. l.*), si tu male nota per eque . . . studeas exponere queque. *v. et l.5.*

homotonos (o-, -tho-) *vel* **homotonus** (o-, -tho-, -thenus, -tenus *sim.*), -a, -um. (ὁμότονος) *aequaliter tentum – gleichmäßig anhaltend:* GLOSS. med. p. 79,14 sinocorum *(sc. febrium)* . . . tres sunt species, id est -us (-honus *P*), hoc est maior *eqs.* PS. GALEN. puls. 88 -us *(sc. synochus;* -honos, o-us, o-os, o-honos, o-o, o-henus, -enus *var. l.; loci spectant ad Galen. ed. Kühn VII. p. 337,2)* pulsum habet spissum, gravem et sordidum. MAURUS urin. I p. 17,12 in tribus speciebus sinochi variantur urinae: . . . apparet urina . . . in o-heno a principio subrubea . . . et dicitur o-honus, id est vis *(leg.* unius, *cf. l.36)* tenoris. WALTH. AGIL. med. 124 sunt tres species synochi; prima est -ena (o-hena), quia unius tenoris est.

homousios (o-, -oys-, -syon), -on *vel* **homousius,** -a, -um. (ὁμοούσιος) *nom. sg.* homohusio: *l.42. indecl.: l.44.49.*

1 *adi. i. q. coessentialis, consubstantialis – gleich beschaffen, vom gleichen Wesen (t. t. theol.):* HRABAN. cruc. B 1,17 Christus -on (-ysion, -yon *var. l.*) Patri. BENZO ad Heinr. IV. 7,4 p. 620,21 (vs.) benedictus sit Salvator noster -husio *(v. notam ed.).* COD. Udalr. 22 p. 46,13 iurans *Berengarius* per sanctam o-on (o-yon *var. l.*) et individuam trinitatem. ARNO REICHERSB. apol. p. 119,31 ut non soli patri vel soli matri, sed utrique parenti -us sit *Christus. al.* **2** *subst. neutr. i. q. consubstantialitas – Wesensgleichheit:* HUGO HONAUG. hom. prol. 1 quem *(librum)* . . . episcopis . . . transmisit *sanctus Hilarius* ad . . . fidei illorum confirmationem de -ysyon, i. e. una substantia. *al. v. et p.1069,66.*

***homullula,** -ae *f.* *puella, virgo – Mädchen, Jungfrau:* HROTSV. Sap. 5,34 o iniuria, quod a tantilla . . . contempnor *(sc. Adrianus)* -a *(sc. Karitate).*

homullulus (-ululus), -i *m.* *homo parvus, homunculus, homuncio – kleiner Mensch, Winzling, Zwerg (de daemone: l. 56):* VITA Liutb. 26 p. 30,12 -us, si illos . . . tres *(sc. spiritus malignos)* timeret *Liutbirga,* interrogabat (*cf.* p. 29,19 in puerili . . . effigie veniens). RATHER. epist. 30 p. 178,16 distare quid inter hominem et -ululum, sit omnibus dum non ignotum. GESTA Ern. duc. II p. 333,10 vidi *(sc. Gigas)* -um *(sc. Ernestum ducem),* qui superbissima verba pre omnibus aliis iaculabatur. *al.*

homullus (homil-, -ulus), -i *m.* *script.* hormillus: *l.69.* **1** *homunculus, homuncio – kleiner Mensch, Menschlein, Winzling (per compar.: l. 66):* **a** *in univ.:* WALTHARIUS 1104 ut . . . ingentem cuneum velut unum temnat -um (homi- *T*). ODO MAGDEB. Ern. 7,193 letantur -i *(sc. Pygmaei).* ALBERT. M. pol. 5,7[r] p. 514[b],34 'quae (insurrectio; qui *ed. per errorem; cf. 1311[b]*) Amyntae parvi', qui . . . fuit -us (hormillus *ed.*) *eqs. al.* **b** *in formula devotionis:* ARNOLD. RATISB. Emm. 2 p. 1047[A] ut ego *(sc. Ramwoldus)* vilis -ulus . . . auderem celsitudini vestrae *(sc. principis)* maledicere. **2** *homo – Mensch (interdum de homine misero, e. g. l.6):* HROTSV. asc. 3 quod *(spatium temporis)* cum terrigenis mansit *Christus* . . . -is. Bas. 193 his . . . miserum monitis correxit -um. HERM. AUGIENS. vit. 154 quin et vos *(sc. sorores)* furvus aucupis hamus . . . capiscat perpellens spurco nubere -o. HERM. ALTAH. annal. a. 1253 p. 396,17 is . . . -us *(sc. pauper rusticellus)* . . . fratri Berhtoldo . . . talia propalavit. *al.*

homuncio (-tio), -onis *m. vel semel (l.11)* ***homuntius,** -i *m.* *homo (parvus), homunculus, homullus – (kleiner) Mensch, Menschlein, Winzling:* **1** *in univ.:* LIUTPR. antap. 1,13 p. 15,16 unius -ii deiectio fit totius Europae contricio. GESTA Ern. duc. I 3,326 sunt *Pygmaei* tam parvi -es, quod se non sufficiunt defendere ab eis *(gruibus).* **2** *in formula devotionis:* HRABAN. cruc. D praef. 13 ego . . . vilissimus -cio opus . . . in prosam vertere curavi. THIETM. chron. 4,75 p. 218,22 videbis *(sc. lector)* in me parvum -tionem (-em CHRON. Thietm.). *al.* **3** *de Christo:* HROTSV. Mar. 725 quamvis humanis sim *(sc. Christus)* parvus -o membris. **4** *c. sensu despectus:* BENZO ad Heinr. IV. 6,2 p. 524,19 (vs.) Saonensis Buzianus est quidam -tio ventre lato, crure curto, par podicis nuntio. **5** *de persona gradu dignitatis inferiore ('Untertan'):* SALIMB. chron. p. 305,19 cum . . . a militibus suis reprehensus fuisset *rex,* quod nimis se humiliaverat uni -tioni *(sc. fratri Iohanni)* taliter occurrendi, respondit *eqs.*

***homunciolus,** -i *m.* *homo (humilis) – (niedriger, einfacher) Mensch:* TRANSL. Eug. Tolet. 26,2 -us quidam . . . vidit quadam nocte in somnis *eqs.* CONR. MUR. physiol. 607 turpis -us nature degenerantis.

***homunciunculus** (-uci-), -i *m.* *oboediens – Untergebener:* FORM. Sal. Bign. 25 precamus *(sc. abbas)* vobis de illos vestros homuc-os, que in vestro ministerio commanent.

***homuncula** (o-), -ae *f.* *femina parva, nana – kleine Frau, Zwergin (in formula devotionis; per compar.):* HUGEB. Willib. praef. p. 86,29 de illorum comparatione contribulum meorum quasi o-a.

homunculus (omiu-, hum-, -colus), -i *m.* **1** *homuncio, nanus – Menschlein, Gnom:* RUD. FULD. Leob. 23 p. 131,16 nigerrima avis . . . in speciem deformis et teterrimi -i transformata. **2** *homo – Mensch:* **a** *in univ. (interdum de homine misero, infirmo):* TRANSL. Eug. Tolet. 10,5 erat quidam -us in Traiectensi degens vico. THEOD. TREV. mirac. Celsi 4 p. 407[C] iubet *archipraesul* recreatum hu-um in medium quasi ad spectaculum sisti. *al.* **b** *c. sensu despectus:* VITA Filib. 27 (MG Mer. V p. 598,11) quidam miser -olus . . . monasterium suscepit ad regendum. BERTH. ZWIF. chron. 36 p. 254,27 VI mansus ad Itinhusen . . . eidem furibundo et bellicoso -o . . . dedit *Udalricus. al.* **c** *oboediens – Untergebener:* FROTH. epist. 9 p. 282,27 quia inpediti sunt actenus -i nostri propter tempus hiemis et tempus sationis. NICOL. I. epist. 53 p. 348,34 ut . . . nec sibi nec ⌞propriis⌟ queat ⌞-is⌟ *('Eigenleute';* omi-us *C)* omnino praestare *Theutberga.* *Orth-Müller*

homus *v.* humus. ***homyomerus** *v.* *homoeomerus.

1. honeratus *v.* onero. **2. honeratus** *v.* 1. honoro.

honestamentum, -i *n.* *ornamentum – Schmuck, Zierde:* VITA Serv. 5 p. 13,20 infantia . . . illius . . . puericie decoramentum fuit, pueritia -um (honestas digna *var. l.*) adolescentie accessit *eqs.*

1. honestas, -atis *f.* *script.* o-: DIPL. Ludow. Germ. 13 p. 16,6. *struct. c. gen.: inhaerentiae: l.64.p.1074,12. al. explicativo: p.1073,47.69. al.* **1** *status honestus, honor, dignitas, gravitas – Ehre, Würde, Ansehen:* **a** *proprie:* FORM. Salisb. I 60 summo presuli . . . cum gloria et omni -e . . . regente. OTTO FRISING. gest. 1,20 p. 34,16 nec te *(sc. ducem)* ab hoc *(sc. inimico)* facto propriae famae revocavit -s nec *eqs.* CHART. Eichsf. 340 p. 194,16 vir magnę -is miles Werhnerus. *saepe. v. et p. 1074,31.* **b** *meton.:* **α** *veneratio – Ehrerbietung:* CONC. Karol. A 50[D],91 secundum Dei voluntatem et vestram *(sc. imperatoris)* -em atque totius regni profectum. OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 130,20 qua -e sui *(sc. principis)* imperiive honore. **β** *de ipsa persona:* EPIST. Hildesh. 136 vestre *(sc. papae)* -is sanctitatem imploramus *(sc. imperator),* quatinus *eqs.* DIPL. Conr. III. 60 monetam . . . faciendi facultatem . . .

[Pörnbacher]

nunciorum vestrorum *(sc. populi Astensis)* sapienti -i concessimus. METELL. exp. Hieros. 2,409 boves ductans equitis ridetur -s. *in allocutione honorifica ('Euer Ehren'):* CHART. archiep. Magd. 428 (a. 1191) petitionem -is vestrę *(sc. abbatis)* super consecratione vestra ... suscepimus. CHART. Babenb. 346 -i vestre latorem presencium ... committimus. CHART. Aquens. 261 -i vestre *(sc. capituli ecclesiae Leodiensis)* significandum duximus *(sc. vilicus, scabini universitasque civium Aquensium)*, quod *eqs. al.* **γ** *locus – Stand:* VITA Cunib. C 1 iuxta saeculi -em erudiri. CHART. Salem. 579 p. 197,24 puellam secundum -em suam ... ad honestius monasterium ... conversandam sub regulari habitu ... sunt astricti *(sc. conventus; in struct. contam., ut vid.). al.* **δ** *salus, bonum, divitiae – Wohl(fahrt), Wohlstand, Reichtum:* CAPIT. reg. Franc. 187 p. 7,41 honor et -s regni. DIPL. Zwent. 7 p. 30,14 quas *(res)* antecessores nostri ... ad pauperum curam ipsiusque loci -em dederunt. ODILO CLUN. Adelh. praef. p. 28,4 honoris et -is largitor Dominus *(spectat ad Vet. Lat. Sirach 24,23).* 16 pacis et -is ... negotia. DIPL. Conr. III. 11 ad -em et utilitatem ecclesiae et regni. STATUT. ord. Teut. p. 55,2 si ... aliquid ... commiserit *frater* contra ... domus -em. *saepe.* **ε** *officium – Amt:* HINCM. ord. pal. 410 ut nunquam palatio tales ... deessent ministri propter has ... necessitates vel -es. STATUT. ord. Teut. p. 107,39 cum hospitalitatis -em loco magistri debeat exercere *frater.* **2** *decor, decorum, decentia, modestia, probitas – Ehrsamkeit, Ehrenhaftigkeit, Schicklichkeit, (äußerer) Anstand:* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* LEG. Burgund. const. I praef. p. 29,10 quid potissimum de singulis causis et titulis -i, disciplinae ... et iustitiae conveniret. LIBELL. de conv. Baiuv. 1 p. 90,11 morum -e (DIPL. Arnulfi 150 p. 229,34. BERTH. chron. B a. 1078 p. 338,12. *al. sim.* HINCM. coll. 3 p. 112,12 conversationis. CHART. Solod. I 443 [epist. papae] vite). EINH. Karol. 19 p. 23,25 ad omnem -em erudiri. HROTSV. Sap. 3,2 -em habitus ... admirari. EPIST. Hann. 17 p. 39,25 p u b l i c a m ... -em ... servari (YSENGRIMUS 7,449. *al.*). CONSUET. Marb. 17 cum ... humilitate et -e. *persaepe. v. et p.1074,5.1077,15.* salva -e: EPIST. Hann. 49 p. 95,27. IDUNG PRUF. argum. 817 hoc ... salva -e dicere possumus, quod *eqs. al.* *verecundia – Scham:* ALBERT. STAD. Troil. 5,557 tactus -e Pirrus referire moratur. **β** *pulchritudo, venustas – Schönheit, Anmut:* ARBEO Corb. 8 -em contemplabatur *papa* vultui *(2,* vultus *1).* HRABAN. epist. 30 p. 448,18 locutionis (*sim.* RUOTG. Brun. 20 p. 20,7 verborum). HINCM. coll. 1 p. 75,15 ut domus Dei pro possibilitate honeste (-e *L*) aedificata cum -e in circuitu suo consistat. REIN. ALEM. phagifac. 179 mense. *saepe.* *sanctitas – Heiligkeit, 'Weihe':* PASS. Ursulae 19 p. 156,5 athleta Dei ... beatae ... Helmdrudae summi -e silentii apparens. **γ** *aequitas – Richtigkeit:* REMIG. ALTISS. mus. 526,10 orcita (*i.* ὀρθία) ... graece, latine dicitur -s. ALBERT. M. Iob 36,22 p. 424,10 sua -e trahens *lex* desiderium hominis. **δ** *consensus, concordia – Einvernehmen, 'Harmonie':* EPIST. Ratisb. 10 p. 327,21 quam socialis gratia, quam dulcis -s inter Heliam et Heliseum erat. **ε** *virtus – Tugend:* WALAHFR. exord. 2 p. 476,33 quidam illa *(mandata)* propter -em, ut philosophi, ... observant. DIPL. Constantiae 3 p. 10,6 per ecclesiasticas probate -is personas. 9 p. 31,19 in quibus *(ecclesiis)* ... observatur religio, et ... cultus viget celebris -is *(item* 30 p. 94,19. *al.).* DIPL. Frid. II. 424 (spur.) attendentes ... religionem et -em prepositi et conventus monasterii Sancti Iohannis in Staingadem *eqs. (sim.* CHART. Raitenh. 79 religionis et -is ... fructus *[pendet ex Vet. Lat. Sirach 24,23, ut vid., sed cf. l.17].* CHART. Tirol. 767[A] p. 200,47 [epist. papae] religioni et -i convenire. *al.). saepe.* *per prosop.:* EPIST. Ratisb. 19 p. 341,18 venit cętus reliquorum vitiorum capitolioque -is expugnato senatum decapitavit virtutum. REIN. ALEM. phagifac. 416 cum sit -is victoria parcere parti. **b** *meton.:* **α** *cultus, ornatus – Schmuck, Zierde, Ausstattung:* WALAHFR. Wett. 778 felices patriae, quarum de cespite surgunt ... meriti decus, orbis -s. POETA SAXO 5,51 per Carolum nuper nobis est huius *(fidei)* -s ac ... vitae spes data perpetuae. VITA Liutg. I 31 p. 79,18 nullas aedifficiorum -es nec ... ornatus previdere. UFFING. Ida 2,2 p. 483,22 pro virium suarum modulo ... ibi *(sc. in Hirutfeldiensibus)* -is impendit *Bilo. al.* **β** *donatio – Begabung, Beschenkung, Geschenk:* DIPL. Otton. I. 417 p. 569,27 ut capellam ... plurimis ... prediis ... clericorum ... catherve usus commodos ... subministraturis -e ditaret *Karolus (in struct. contam.).* BURCH. URSB. chron. p. 12,1 tam curie sue largitate et -e quam finitimarum gentium maximeque Italie bellis et -bus multa magnifice peregit *Welfo V. al.* **γ** *privilegium – Privileg:* DIPL. Otton. III. 434 p. 870,17 (spur.) episcopatum Wirzeburgensem rebus et -is sublimavimus donacione. **δ** *documentum – Erweis, Dokument:* LEG. Wisig. 3,1,9 (rec. Erv.) quando nec coniunctionem celebratam publica honorat dignitas nec dotalium tabularum hanc comitatur -s. **ε** *regula, mos, usus – Regel, Gesetz, Gepflogenheit:* CONC. Karol. A 50[D],86 contra canonicam auctoritatem et aecclesiasticam -em. HINCM. coll. 2 p. 107,6 sepulturas mortuorum ecclesiastica -e et pietate disponant *presbyteri.* LIBELL. de Willig. 2 tempus ... honestissimo ... exercitio degebat; ... inter vesperam et completam eiusdem -is non excessit ... mensuram. INNOC. III. registr. 2,84 p. 178,4 secundum canonicam -em. CHART. Sil. D III 215 p. 145,32 quibus *(iudiciis, mercaturis)* fulcitur ius Theyntunicium et -s. *condicio – Bedingung:* LEG. Wisig. 5,7,18 quod ... gloriosius Deo adherere censetur, obsequiis hominum religari -e nulla sinitur.

[2. honestas *v.* inhonestas.]

***honestatio,** -onis *f.* *reverentia, honor, observantia – Ehrenerweis, Auszeichnung:* RUP. TUIT. off. 3,4 l. 306 hoc illis *(rectoribus ecclesiae)* celebri -e (statione *A.B*) officium dedicavit *b. Gregorius (cf. W. Berschin, StudMittBenOrd. 119. 2008. p. 117).*

honestitas, -atis *f.* *honestas – Ehrsamkeit (c. gen. inhaerentiae):* FORM. Marculfi 1,5 l. 23 quem ... morum probitas – vel: ⌞mansuetudinis⌟ et prudenciae ⌞-s (honestas *var. l.*)⌟ (mansuetudo ... honestat *a. corr. B1*) – exornat.

honestitudo, -inis *f.* *honestas – Ehrsamkeit:* MIRAC. Bav. 3,53 matrona ... magnae ... -is.

honesto, -avi, -atum, -are. **1** *obi. homines i. q. honorare, insignire – ehren, auszeichnen:* GODESC. SAXO theol. 22 p. 320,18 quae *(pietas Domini)* me ... sic visitet, ut ... decoret, -et *eqs.* ARNULF. delic. 410 nisi partum matris -es *(spectat ad Vulg. prov. 30,17). v. et l.32.* *in imag.:* CARM. Bur. 228,3, 2,2 quem *(fontem)* ... Socrates et Plato -arunt Ethice. **2** *obi. institutiones:* **a** *locupletare, donare – beschenken, begaben:* DIPL. Constantiae 32 p. 101,26 (interp.) ecclesiam ... beneficiis ditavi et -vi *(sc. Rogerius)* dignitatibus. **b** *augere – vermehren, fördern:* HERM. AUGIENS. chron. a. 948 qui *(dux)* provintiae sibi creditae cultum, habitum ... et instituta ... -verat. WIPO gest. 40,25 (vs.) rem publicam -vit, huius causa laboravit. GERHOH. tract. p. 81,21 quas *(dignitates saeculares)* ad ecclesiam Romanam -andam pii reges beato Petro dimiserunt.

***honestuosus,** -a, -um. *honestus – geehrt, (ehren)wert:* CONR. MUR. summ. p. 157,10 prelatus appelletur ... honorabilis, honoratus, honorandus, honorosus, honestus, -us.

honestus, -a, -um. *script.:* o-: *p.1075,24. adde* DIPL. Ludow. Germ. 13 p. 16,6. *al.* onost(us): *p.1075,25.* *compar.* -sci(or): *l.61.* *usu subst.:* *masc.: p.1075,39.41.* *neutr.: p. 1075,56.* *confunditur c.:* (h)onustus: *p.1077,10.* inhonestus: WIPO gest. prol. p. 7,25 *(var. l.).*

I *adi.:* **A** *honoratus, egregius, illustris – geehrt, würdevoll, erhaben, hochstehend, Ehren-:* **1** *spectat ad homines eorumve societates, animos sim.:* **a** *in univ.:* LEG. Burgund. Rom. 5,1 quae *(iniuria)* ... ab humiliore p e r s o n a -iori (-ciore, nullo rei *var. l.*) infertur (20 -iores [-ioris *A4*] persone. CHART. Monast. 21 p. 120,40 -is personis. *al.*). LIBER diurn. 60 p. 52,12 per ... -os cives (CONC. Karol. A 14 p. 86,29. *al.*). VITA Mathild. I 6 princeps ... -os misit satellites. CHART. Rhen. inf. IV add. 624 p. 774,21 ut posteritas ad meum -a sit servitium. OTTO FRISING. gest. 2,47 archiepiscopus, v i r -us (CHART. Solod. I 199. *saepe*). CHART. Babenb. 183,5 quicumque ... mulierem -am vi oppresserit. *persaepe. v. et p.1087,36.* *pro nom. propr.:* CHART. Eichsf. 577 (a. 1278) acta sunt hec ... viris presentibus ... H-o, Hildebrando, Hermanno ... et aliis fide dignis. **b** *vice epitheti honorifici i. q. reverendus, venerabilis – ehr-, hochwürdig:* CAND. FULD. Eigil. II 21,11

[Pörnbacher]

pastor et ipse simul infantum doctor -us. BERTH. chron. B a. 1077 p. 279,11 cum -issimis Dei viris, archiepiscopo Iuvavensi et episcopo Pataviensi. *saepe. v. et p.1074,51.1079,14.* **c** *conspicuus, (genere) clarus – edel, vornehm:* NOTKER. BALB. gest. 1,12 cum ... ille *(episcopus)* signato pane primum sibi perciperet, deinde -issimo Karolo porrigere voluisset. CHART. Otterb. 101 Marquardus -us vir de Rodenbach. CHART. Westph. III 1761 protestamur Vincentium -um iuvenem de Gemen ... vendidisse domum. *saepe.* **d** *honorandus – (ehren)-wert:* HRABAN. carm. 79,1,2 lector -e, lege. **2** *spectat ad res:* **a** *in univ.:* ARBEO Emm. 5 largiendo vultu -o ... pontifici ... possessiones concedere deberet *dux* (*sim.* MIRAC. Adelh. 13 [MIÖGErg.-Bd. 20,2. 1962. p. 53,29] tam severo quam -o vultu apparens). VITA Liutg. II 2,30 Albericus -o ... loco natus. AGIUS vita Hath. 2 ceteris *(sc. filiis)* ... -issimas nuptias sortiti sunt *parentes (de struct. v. notam ed.).* THIETM. chron. 7,58 qui *(abbas)* ut haec *(sc. nuntios)* comperit ..., quia emendare nequivit, -a gravitate tulit (*sim.* CHRON. Thietm. 5,31. EPIST. Worm. I 41 cum -issima gravitate morum). WIPO gest. 3 p. 24,3 -o incessu ad cubiculum rediit *rex. saepe.* **b** *liberalis, nobilis – frei, 'edel':* POETA SAXO 5,231 artibus ipse ... cunctis instructus -is. OTTO FRISING. gest. 2,13 p. 116,25 ab -ioribus et liberioribus studiis. **c** *laudabilis, gloriosus – ruhmvoll, rühmlich:* CONC. Merov. p. 171,23 defraudatus *clericus* o-i (onosti, -i *var. l.*) honoris stola *eqs.* WALAHFR. carm. 38,57 nomen -um (IDUNG. PRUF. dial. 2,656). 38,88 felix, participem qui se cognoscit -i ... operis. PS. VEN. FORT. Leob. 60 adiciatur ... huic *(sc. sanationis)* -o operi illud nobile miraculum, quo *eqs.* **d** *generosus – hochherzig:* OTTO FRISING. chron. 7,34 p. 367,24 quatinus ... ei subveniatur, deposcit *princeps* eiusque *(regis)* super hoc promissum ... -o intercedente placito impetravit.

B *probus, integer, discretus, bonus – anständig, recht(schaffen), aufrecht, tüchtig:* **1** *spectat ad homines:* **a** *in univ.:* WALAHFR. Wett. 130 verax, probus, aptus, -us (*sim.* 812. Blaithm. 24). imag. Tetr. 186 gratia ... maturos iam format -o in pectore sensus. *al. v. et l.48. usu subst.:* CHART. Babenb. 86,36 (a. 1192) si ... quisquam mulierem ... depilaverit non quorumlibet, sed -orum ... convictus testimonio. CHART. Aquens. 197 acta sunt haec ... praesentibus nobis ... praeposito, ... decano ... et aliis quam plurimis et -is. *al.* **b** *certus, fidus – zuverlässig:* CHART. Worm. 200 p. 139,21 (a. 1241) assignabit *clericus* hos reditus -o sacerdoti, qui ... faciet obedientiam decano (*sim.* 245 p. 163,20). **c** *eximius – vorzüglich:* HELM. chron. 83 p. 158,32 nulla gens -ior Slavis in hospitalitatis gratia. **2** *spectat ad res:* **a** *in univ.:* ALDH. virg. II 1542 lis quondam pacem crudescens rupit -am inter credentes. EIGIL Sturm. 2 -is (-us *EP*) moribus. WALAHFR. (?) carm. 60,2 virtutum vitam gradibus qui *(sc. Hartpertus)* scandis -am. WALTH. SPIR. Christoph. I 1 -a conversacione apparuit christianus. THANGM. Bernw. 5 p. 760,21 -issima disciplina. CONSUET. Marb. 36 omnia ... debent -a esse in ordine. IDUNG. PRUF. argum. 400 -i negotii utilitas. EPIST. Hild. 12 in paupertatem deiectus sum ... vestro ... fideli minus -am. *saepe. v. et p.1074, 16. usu subst.:* OTTO FRISING. gest. 1,70 p. 98,28 convenientissimum et -issimum et aecclesiae illi et imperio decernens *Babenbergensis ecclesia.* **b** *accomodatus, conveniens, iustus, aequus – angemessen, gehörig, entsprechend, recht, billig:* **α** *de servitiis, iuribus, tributis sim.:* CONC. Merov. p. 102,16 si ... saecularium servus esse convincitur, ei, qui ordinatus est, benedictione servata -um (-u, -o *var. l.*) ordini (ordine *var. l.*) domino suo inpendat obsequium *(sim.* TRAD. Lunaelac. 20 ut ... cum honore -a servicia facerent. CHART. Bund. 1230 -um servicium. *al.).* CHRON. reg. a. 1160 p. 104,18 tributum -um (excellentie eius condignum *rec. II*) annuatim ei *(imperatori)* persolvere. CHART. Salem. 198 p. 231,22 ut pro anime sue *(sc. patris)* remedio predium -um ... traderetur. CONST. imp. II 428,2,20 quod ... civitates ... naves bellicas -as ... preparent. CHART. Eberb. 377 sacrista ... ministret duas candelas -as. *al.* **β** *de mancipiis sim.:* CHART. Austr. sup. I 80 p. 113,38 (spur. c. 1260) hubas et ... -a mancipia ... contulimus. REGISTR. Patav. I p. 282,4 habemus ... bona feuda et homines satis -os. **γ** *de postulationibus (in formulis chartarum):* DIPL. Otton. I. 324 p. 439,5 -is ... obsequi rogatibus. 339 p. 462,43 aurem ... -is fidelium suorum p e t i c i o n i b u s inclinare (DIPL. Heinr. IV. 103 p. 136,38 -ae ... peticioni). **δ** *usu vario (saepe iunctus c.* utilis *sim.):* TRAD. Ratisb. 39 p. 45,12 (a. 863) fructuosa ... ac non solum -a, sed etiam ... utilis consuetudo (*item* TRAD. Patav. 86. 87. *sim.* CHART. Babenb. 109 p. 143,19 bonis et -is consuetudinibus. CHART. Aquens. 79). RUOTG. Brun. 23 p. 24,12 -um ... et utile nostrę rei publicę fuit omne, quod fecit. ALBERT. M. bon. 109 p. 72,37 quod id, quod in uno ordine est utile, in alio sit -um. eth. I 439 p. 347,12 ut desideretur illud, quod scitur non-honestum (inhonestum *var. l.*). *saepe.* **c** *usitatus, pactus – üblich, vereinbart, festgelegt:* CAND. FULD. Eigil. I 21 ut fratres, qui extra monasterium ministeria praevidere noscuntur, fratribus infra monasterium commanentibus ... iuxta ordinationem praepositi ... in cibo ... ad -am consolationem ... servirent. **d** *legitimus – berechtigt:* MANEG. c. Wolfh. 1 p. 46,3 quid -ę spei concipere potes? **e** *rectus – richtig:* HRABAN. carm. 20,17 certamen ... bonum cursu consummet *(sc. Deus)* -o. **f** *verus – echt, wirklich:* WIPO gest. prol. p. 5,20 fabulosas narrationes -is rebus et nominibus velatas ... adinvenerunt *veteres philosophi.* **g** *decens, debitus, meritus – gebührend, geziemend, schicklich:* TRAD. Frising. 353 p. 302,40 (a. 816) -a ... exenia (*sim.* DIPL. Constantiae 35 p. 170,27 -is donis. p. 170,40. ANNAL. Worm. a. 1273 presentationes). WALAHFR. carm. 77,8,4 genus ... laudis -ae. WIPO gest. prol. p. 7,17 mali ... -a invectione corriguntur. *al.* **h** *pudicus, castus – rein, keusch:* ALDH. virg. II 1238 si quisquam cuperet sacrum temerare pudorem gestibus obscenis contrectans corpus *(sc. Dariae)* -um. WALAHFR. Wett. 753 ad conservandum ius virginitatis -ae. WIDUK. gest. 2,11 p. 76,4 pudicitia. **i** *pius, religiosus – fromm, heilig:* CAND. FULD. Eigil. II 25,6 in fratrum precibus semper laetatur -is. WALAHFR. carm. 66,1,1 qui sacra templa petis votis accitus -is. CHART. Heinr. Leon. 91 p. 140,9 (spur. s. XIII.in.) in omni iure et libertate et -a consuetudine Zverinenses canonici Lubicensibus canonicis conformes sint. **k** *sincerus – aufrichtig:* CARM. de Frid. I. imp. 1508 consilium dare ... -um. **l** *speciosus, decorus, pulcher – wohlgestaltet, gefällig, hübsch, schön:* **α** *gener.:* HYMN. Hraban. 2,3 cordis tu *(sc. Deus)* lumen -um. HINCM. coll. 2 p. 107,2 ut ecclesias et altaria et vasa sacra et vestimenta pro possibilitate -a et linteamina munda ... habeant *episcopi. saepe. amoenus – lieblich:* VITA Magni Fauc. I 20 p. 160,8 invenit ... locum ... -um et formosum. *exquisitus – kostbar, erlesen:* ANNAL. Worm. a. 1273 -issima clenodia. **β** *rhet.:* RUOTG. Brun. 8 p. 8,23 lucubrationibus intentissimus inveniendis in dictatu, quecumque sunt -issima, acutissimus fuit. IDUNG. PRUF. argum. 331 quas *(conductiones)* -iori vocabulo vocant censualia beneficia. **γ** *mus.:* PS. HUCBALD. ton. 333 ut -is et plenis neumis congruo celeritatis pronuntientur modo *psalmi.* **m** *amplus, magnus, insignis – groß, ansehnlich:* ALTFR. Liutg. 1,23 -um construxit monasterium sub regula canonica famulantium. CHRON. reg. a. 1173 p. 124,11 tanta ... fuit multitudo exercitus, ut multi testentur nullum umquam imperatorem tam -a expeditione Poloniam intrasse. *v. et p.1077,13.* **n** *sollers – geschickt:* WALTH. SPIR. Christoph. II 4,56 quas *(puellas)* natura potens cum pollice finxit -o.

II *subst.:* **A** *masc. (usu compar. plur.) i. q. homines honesti, honestates – ehrenwerte, vornehme Leute, 'Honoratioren':* LEG. Burgund. Rom. 18,3 qui ... incendium probatus fuerit inmisisse, -iores (-ioris *A4*) exilio, viliores metallo deportantur. REGINO chron. a. 869 p. 99,15 -iores ex clero et nobiliores ex populo. a. 900 -iores et nobiliores quosque deiciebat et honoribus ... expoliabat *Zwentibold.* CHART. archiep. Magd. 321 p. 416,40 omnes -iores de civitate. CHART. Basil. C II 249 in -iores ville Kemsz. *saepe.* **B** *neutr.:* **1** *norma, virtus – sittliche Würde, Norm, Moral, Tugend:* ALBERT. M. incarn. 58 p. 234,8 virtutes ... perficiunt potentias ad actus secundum rationem -i. bon. 108 p. 71,76 bonum, quod ponitur in diffinitione virtutis, non est bonum naturae ..., sed est bonum formale, quod est -um, et est substantiale virtuti. *al. v. et p.1087, 19. usu plur.:* ANSELM. BIS. rhet. 2,10 p. 158,10 non ad ...

[Pörnbacher]

turpia, sed ad hec optinenda, quę in me ... vigent -a (hosta *C*) *eqs*. p. 159,8 ut tam minus -a patraremus. **2** *decens, debitum – das Zustehende, Schickliche:* WIPO gest. 20 p. 40,21 quicquid -i et iusti a nobis *(sc. comitibus)* exquiritis *(sc. dux)*. CARM. imag. 11,2ª,1 tractando iustum discernite semper -um, utile conveniat *eqs*. EPIST. Worm. I 21 p. 41,6 collige *(sc. Manno)* ... utile et -um cum necessario. ANSELM. BIS. rhet. 2,4 p. 148,19 cognitio utilis vel -i. *saepe. v. et vol. III. p. 243,35.41.* *de pretio convenienti:* YSENGRIMUS 3,567 perdere rem pravi malunt quam vendere -o (honusto, honeste *var. l.*). **3** *aequum, bonum – das Angemessene, Gute:* YSENGRIMUS 5,461 augescit census *(sc. monasterii)*, habundat honor, gaza venit cumulo cumulataque prostat -o (-a *a. corr. B*). ALBERT. M. bon. 109 p. 72,51 -um ... est, quod propter se expetitur ..., et si virtus est pars honestatis, secundum hoc erit bonum, quod est -um. 434 p. 230,72 -um est, quod sua vi trahit (*sim.* nat. anim. 2,6 p. 27,81).

adv. **honeste.** **1** *gloriose – rühmlich:* DIPL. Otton. III. 324 p. 753,3sq. ut in huius mundi hospitio -e vivere, de huius vitę carcere -ius avolare et cum Domino -issime mereamur regnare. WIPO gest. 28 p. 46,1 melius esse -e mori quam turpiter vivere *(cf. Liv. 22,50,7 et Iust. 16,2,6). al.* **2** *digne, decenter, convenienter – mit Ehren, mit Anstand, geziemend, würdig, auf rechte Weise:* **a** *in univ.:* EIGIL Sturm. 6 p. 138,4 -e comedere. EINH. Karol. 31 nusquam eum -ius tumulari posse quam *eqs.* HINCM. ord. pal. 416 -e suscipi. ODILO CLUN. Adelh. 7 p. 35,14 felicissime et -issime educatus *Otto III.* BERNO ton. prol. 9,19 a superioribus ... inchoata *mela* ... decurrant modeste finiantque ... -e. CHART. Rhen. inf. IV add. 624 p. 774,16sq. ut posteritas eorum *(ministerialium)* mihi -e ministrari possit, persolvat *eqs. persaepe. v. et l. 10. p. 1073, 11.* **b** *in iunctura* decenter et -e, -e ac legaliter *sim. ('mit Fug und Recht'):* LEG. Wisig. 3,1,4 p. 126,13 post eorundem virorum obitum alii viro ... -e hac legaliter nubere nullatenus inlicita erit *mulier*. CHART. Rhen. med. I 14 p. 17,41 nobis -e ac specialiter expetistis, ut *eqs.* GODESC. SAXO theol. 23 p. 336,20 decentius et -ius. HINCM. ord. pal. 370 rationabiliter et -e (413). **3** *bene, probe – gut, trefflich, ordentlich:* HERACLIUS I 5,19 se vitrum fialis tenuatum iunxit -e. 6,11 qui *(Plinius)* ... lapidum virtutes scripsit -e. **4** *largiter, copiose – reich(lich), fürstlich:* OTTO FRISING. gest. 2,23 p. 127,2 -e donatum *(sc. plebeium)* ad propria redire permisit *rex* contubernia. **5** *pulchre – schön, 'zierlich':* RIMB. Anscar. 18 p. 39,19 -e compositum *(sc. librum ex spoliis in domum advectum)* ad quandam ligavit *(sc. paganus)* sepem denuntians, ut, quique vellet, eum inde sumeret, et pro reatu commisso Domino ... satisfactionem vovit. HERACLIUS I 3,12 quas *(petulas)* finxit -e figulus. *v. et p. 1073,44.* **6** *utiliter – zuträglich:* RUOTG. Brun. 19 p. 18,3 innocens ... ab huius *(sc. coniurationis)* dissensionis miseria videri quam esse -ius duxit *Liudolfus*.

honor (o-) *vel* **honos** (o-), -oris *m.* *script. et form.:* *in abecedario:* h-: RHYTHM. 14,8,11. o-: *l. 70.* honno(r): *p. 1084,29.* honer(is): *p. 1081,39. 1082,54. adde* LEG. Wisig. 2,1,24tit. *(var. l.). fem.: p. 1080,8.10.11.35. 1081,58.61. 1082,35. 1084,4.72. al. adde* VITA Eucher. 2 (MGMer. VII p. 47,26). HUGEB. Willib. 4 p. 94,12. 109,20. VITA Corb. I 15. *saepe. sing.:* *gen.* -es: *p. 1095,10.* *dat.* -e: DIPL. Ludow. Germ. 54. 55. *acc.:* -s *(v. Stotz, Handb. 2,V § 84.11): p. 1083,44. 63.* -e: *p. 1078,5. 1080,60. adde* LEX Raet. Cur. 6,1 (-em *var. l.*). *al. plur.:* *acc.* -is: *p. 1078,34.* *abl.* -is: *p. 1079,44. adde* ARBEO Emm. 45 (-bus *A3*). *struct. c. gen. inhaerentiae: passim, e. g. p. 1078,27. 1079,62sqq. 1080,14.* *confunditur c.:* humor: *p. 1080,42.69.* onus: *p. 1082,61.* *metr.* hōnō-: ECBASIS capt. 1150.

τιμή – *Ehre:* **I** *de statu per se digno:* **A** *spectat ad homines (Deum: p. 1078,60sqq. 1079,20sq.; angelos: p. 1078,5; sanctos vel eorum reliquias: p. 1078,63. 1079,23; animalia: p. 1078, 12):* **1** *proprie i. q. status honestus, gravitas, excellentia, nobilitas – Würde, Ansehen, Vortrefflichkeit:* **a** *in univ.:* RHYTHM. 40,16,1 ˹o-em magnum˺ *(acc. Graecus q. d.; cf. et notam ed.)* David preeligitur. LEX Baiuv. 3,1 illis *(genealogiis, sc. Hosi, Drazza eqs.)* ... duplum -em concedamus, et sic duplam conpositionem accipiant, Agilolfingi vero usque ad ducem in quadruplum conponentur *eqs*. EINH. Karol. 18 p. 23,6 mater ... eius Berhtrada in magno apud eum -e consenuit. FORM. Senon. II add. 2,6 postea in regno numquam habuit *maiordomus* -e. GODESC. SAXO theol. 22 p. 316,20 culmen -is amisit *princeps angelorum. al.* THIETM. chron. 8,13 p. 508,34 innatus -r et datus. *persaepe.* *in interpr. cognominis:* WALAHFR. carm. 18 prol. 11 cui *(sc. Honorato)* quondam dederas *(sc. Fulgentius)* -e nomen ductum, dirigit hic tibi salutem. *in malam partem i. q. superbia – Aufgeblasenheit, Einbildung:* CAND. FULD. Eigil. II 25,40 nec procerum tumidos horrebat -es. *de animalibus:* CARM. de nat. animal. 1240 collatus -s hos *(grifones)* super alta tulit. **b** *de hominum congregationibus, institutionibus:* EPIST. Col. 9 p. 251,37 ad -em et statum sanctae Dei aecclesiae. HINCM. ord. pal. 205 quae ad sanctae ecclesiae ac rectorum ipsius -em et vigorem pertinent *(sim.* ADALB. SAMAR. praec. dict. p. 60,2 -em et statum ... civitatis. 60,6 -r, vigor statusque ... civitatis. CONST. imp. I 221 p. 313,10 statum ... et -em Mantuanorum ... conservabimus. *al.)*. VITA Bonif. II 8 p. 99,12 -r sancti Petri deiectus est et gloria domus eius imminuta. OTTO FRISING. gest. 1,14 p. 30,14 regni. CARM. de nat. animal. 1440 fideles gaudent, ecclesie cum ... crescit -s. STATUT. ord. Teut. p. 93,21 -r ordinis. *saepe.* **c** *decentia – Anstand:* FORM. imp. 32 cum -e residere et quieto ordine vivere. GODESC. SAXO theol. 24 p. 340,6 quod non modo cum venia, sed etiam cum -e dixerim. VITA Liutb. 8 cum sinceritatis -e. GERH. AUGUST. Udalr. 1,3 l. 109 laici ... cum eo omni -e et laetitia commorabantur. THANGM. Bernw. 23 p. 769,35 ut cum -e fiat *(sc. obsidionem solvi). saepe. v. et p. 1075,63.* *mores – Manieren, Sitten:* REIN. ALEM. phagifac. 33 non prius ad patrie recipi consortia mense dignus erat *natus*, quam mensales didicisset -es. **d** *virtus, meritum – Tugend(haftigkeit), Ehrsamkeit:* FORM. Senon. II add. 3,16 tollis eis *(sc. dominis)* aurum et argentum et -is *(cf. comm. ed. p. 158)*. WALAHFR. Wett. 624 vester *(sc. virginum)* praestabit -r, quod cuncta remittam *(sc. Christus)*. WANDALB. martyr. alloc. 37 illud nec modicum est culmen -is, servatis thalamis quae *(sc. coniugatae)* pietate compserunt socium rite cubile. EPIST. Hann. 2 p. 18,12 si ... clementia propria regis virtus est, digne tu *(sc. rex)* ... -e regio prefulges. ORD. coron. imp. 9,9 p. 22,18 coronet te Deus corona gloriae atque iustitiae, -e et opere fortitudinis. *al.* **e** *de corpore i. q. pulchritudo, venustas – Schönheit, Anmut:* PAUL. DIAC. carm. 6,85 exitiale malum *(i. morbus elephantinus)* capitis *(sc. pueri)* decussit -em *(spectat ad Greg. M. dial. 2,26)*. GUTOLF. Agnet. 55 articularis -r. *al.* **2** *meton.:* **a** *de persona ipsa i. q. maiestas – Majestät:* **α** *in univ.:* WALAHFR. carm. 30,3 nostro *(sc. Karoli)* ... -i litterulas ... mittis *(sc. episcopus)*. (?) carm. 56,11 regis -r, ... cunctis es mitis. MEGINH. Fuld. Alex. 4 p. 427,15 illius *(regis)* -is familiaritate ... fruebatur *Waltbraht*. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,81 ut me regalis presentia cernat -is. WALTHARIUS 580 forsan vestro *(sc. regis)* concedet -i. GERB. epist. 61 vobis *(sc. dominae)*, liberis, amicis ... prosperari salvo -e regio *(de Lothario rege, v. notam ed.)* ... congratulamur *(sc. archiepiscopus)*. EPIST. Heinr. IV. 21 quem *(laborem)* pro -e nostro sustinetis *(sc. cives). saepe.* *in versibus ad diem paschae memorandum scriptis (v. B. Bischoff, Mittelalterl. Stud. II. 1967. p. 198sq.):* MILO carm. app. 5,12 (s. XIII.) regis -s *(cf. l. 62).* *de Deo:* WALAHFR. Mamm. 17,21 Pater rerum, ... quondam pueros ... medio fornacis -em concelebrare tuum ... dedisti. WIDUK. gest. 1,39 gratiarum actiones divino -i ... solvebat *rex*. MILO carm. app. 5,12 (s. XIII.) vir ... Domini rogitans ... -em *(cf. l. 58).* *de sancto:* ALCUIN. carm. 99,6,1 hac -r ... tuus, praesul Amandus, in ara ... colitur *(cf. p. 1081,50)*. TRAD. Frising. 295 p. 255,39 ubi -r plurimorum sanctorum veneratur. **β** in -e meo *i. q. meo nomine – in meinem Namen:* TRAD. Lunaelac. 27,1 (c. 748/84) ut suscipias *(sc. abbas)* illum *(Uuolfperht)* in -e meo *(sc. Tassilonis).* **b** *homo -e praeditus, dignus – Würdenträger (sing. pro plur.: l. 70):* GERH. AUGUST. Udalr. 1,4 l. 125 cum omni -e ... ad aecclesiam Sancti Iohannis ... perrexit. WIPO gest. 4 p. 25,15 summos -es bene tractare perita *regina.* *de episcopo:* HRABAN. carm. 41,5,13 Grego-

[Pörnbacher]

rius praesul . . . atque Coronati quatuor ecce manent, Landebertus -r. HYMN. Hraban. 3,37 Ambrosius praesul papaque Gregorius, Augustinus -r, doctor Hieronymus. **c** *sensu collectivo i. q. collegium, coetus (dignus) – Gremium, erlauchte Schar:* LIBER diurn. 80 cum ecclesia nostra diu proprio sit destituta rectore, ad pontificii vestri iura confugimus, de cuius sede omnis -r proficiscitur sacerdotum. PASS. Petri et Pauli metr. 339 duodenus -r Iuda moriente minutus. **d** *de institutione ecclesiae:* PONTIF. Rom.-Germ. 48 benedictio super munus, quod quis ecclesie offert -i (o-is *var. l.*). **e** *ornamentum, flos – Zierde (fere in imag.):* **α** *in univ.:* COD. Lauresh. 747 (a. 812) anno XLV regni domni nostri, -is seculi, magni . . . Karoli. HRABAN. carm. 2,1,4 lux, via, pastor, -r *(de Haistulfo).* 11,8 salve, praesul honeste Dei plebis et altus -r. epist. 50 p. 505,41 (vs.) -r p a t r i a e, caesar amate, vale (ANNAL. Magd. a. 973 p. 153,46 [vs.]). *al.* POETA SAXO 5,413 Carolo moriente tuum *(sc. Franciae)* decus et -r omnis . . . fugit. GESTA Bereng. 4,47 te petimus, pietatis -r. RUOTG. Brun. 23 p. 24,16 ut . . . bonis esset -i. *al.* **β** *de Deo, Christo (in litania: l. 21):* RHYTHM. 12,8,5 tu nobis veniam concede, -r regni, Deus. ORD. coron. imp. 14,46 p. 46,6 (s. XII.[1]) -r noster. **γ** *de reliquiis:* TRANSL. Libor. I 21 hoc *(sanctum corpus)* suae regionis unicum . . . fuisse tutamen, hunc -em maximum.

B *spectat ad res:* **1** *proprie de his, quae decent, conveniunt, debentur:* **a** *ornatus – Schmuck:* **α** *in univ.:* WALAHFR. imag. Tetr. 210 procedit Aaron *(i. Hildwinus archicappellanus)* . . . vestis redimitus -e. Gall. 2,1 p. 314,16 capillorum -e . . . spoliatus. hort. 219 tu *(sc. gladiola)* mihi purpurei progignis floris -em. WANDALB. mens. 316 nemus glandis vestitur -e. FORM. Sangall. II 50 p. 432,44sqq. (vs.) membra . . . ornat *pellicium* -e suo; . . . hic specialis -r regibus esse solet. *al.* **β** *de sermone:* WALAHFR. Gall. 2,9 ne Latini sermonis inficiant *(sc. nomina barbara)* -em. *al.* **γ** *de veste regali ('Ornat'):* POETA SAXO 5,347 regalis habitus tantum gestabat -em, cum celebraretur . . . sacrata dies. *v. et l. 31.* **b** *apparatus, pompa, celebritas – Prunk, Gepränge, Feierlichkeit:* **α** *in univ.:* HUGEB. Wynneb. 13 p. 117,6 omnis plebs cum magno -e ambulantes portabant sanctum Wynnebaldum et posuerunt eum in monumento novo. EIGIL Sturm. 16 p. 150,9 beati martyris corpus cum summo -e levatum est. POETA SAXO 3,195 sanctum . . . pascha est in Franconoford magno veneratus -e. THIETM. chron. 2,30 palmas . . . festivo duxit *rex* -e. *al.* **β** *de paradiso i. q. splendor – Glanz, Herrlichkeit:* ARBEO Emm. 35 p. 80,2 quibus -is (quo -e *B*) eius anima fulgeretur in caelis. WALAHFR. Wett. 465 ipse *(sc. Karolus)* . . . vitam captabit opimam, dispositum a Domino gaudens invadet -em. Mamm. 25,15 aetheriam conscendit spiritus aulam liber in aeterno semper mansurus -e. imag. Tetr. 152 obstupui . . . gemmis auroque decorum et . . . volvi, an Salomona . . . an . . . Davida viderem Herodem non esse sciens, nec talis -is participem faciat caeli rex . . . illum. GERH. AUGUST. Udalr. 1,9 l. 136 celsitudo patriarcharum digno -e remunerata. THIETM. chron. 7,55 ubi *(sc. in caelo [in visione])* . . . archiepiscopos . . . magno lucentes -e sibi indulgere promeruit *(sc. sanctimonialis). al.* **γ** *excelsitas, mysterium – Erhabenheit, Geheimnis:* WALAHFR. carm. 5,2 tanti *(sc. iudicii Dei)* non posset *Paulus* -is . . . contingere molem. **δ** *sanctitas – Heiligkeit, 'Weihe':* WETT. Gall. 6 sanctificando loca contaminata ecclesiae Sanctae Aureliae -em pristinum restituit. **2** *meton.:* **a** *de domo Dei i. q. ecclesia (cathedralis), sedes (episcopalis) – (Dom-)Kirche, (Bischofs-)Sitz (c. gen. inhaerentiae: l. 63. 67. 68):* TRAD. Frising. 32 (a. 769) ubi *(sc. Frigisingae)* -r Sanctae Mariae caelebratur seu sanctus Corbinianus requiescit in corpore *(sim.* TRAD. Frising. 125 -r sedis Sanctae Mariae *[aliter vol. II. p. 431,45sq.]; cf. p. 1081, 26).* BREV. Notit. p. A3 locum ad episcopatus -em et sedem . . . confirmavit *dux.* POETA SAXO 3,119 meruit *Felix* . . . reverti ad proprię . . . retinendum sedis -em. RUOTG. Brun. 38 p. 40,10 cum . . . ab -e proprię sedis esset *Ratherus* expulsus. **b** *de caelo i. q. convexum – Gewölbe, 'Zelt':* HRABAN. carm. 13,22 nunc ruit orbis -r, deficit ipse simul, . . . adveniunt signa tremenda (*item* 18,14). WALAHFR. (?) carm. 50,2,6 stringens numeris caelestis ad instar -is compono *(sc. Thalia) eqs.*

II *de -e collocato, concesso, habito i. q. actus honorandi, aestimatio, reverentia – Ehrerbietung, Achtung, Wertschätzung, Bewunderung, 'Reverenz':* **A** *proprie:* **1** *de amplitudine, auctoritate, existimatione sim.:* **a** *in univ. (abund.: l. 9; def.:* ALBERT. M. Is. 3,3 p. 50,20 -r . . . est exhibitio reverentiae in testimonium virtutis *[v. notam ed.]):* VITA Lamb. Traiect. 7 (MGMer. VI p. 361,8) iussit *Pippinus* eum cum magna -e ad propriam sedem revocare. ARBEO CORB. 21 p. 212,26 cum summa -is reverentia (*inde* VITA Corb. 15 cum summa [summo *var. l.*] . . . -e). 22 p. 214,9 cum multa (multo *corr. m. al. 1*) . . . -e. ERMOLD. Ludow. 4,446 fer *(sc. Heroldus)* . . . focis . . . metalla, et tibi . . . inde paretur -s. GERH. AUGUST. Udalr. 1,1 l. 173 apud aulicos digno -e . . . retentus. THANGM. Bernw. 54 p. 781,20 qui communi dilectionis -e vivens colebatur. *persaepe. v. et p. 1084,12. 1087,47. 1088,12. in laude regis:* HRABAN. epist. 16 p. 416,7 Hludowico augusto -r et victoria et salus perpetua. CARM. de Frid. I. imp. 1953 laus et -r tibi sint. *al. iron.:* OTTO FRISING. gest. 1,56 quidam . . . laicus heretici -em . . . affectans. **b** *in exordio epistularum:* BONIF. epist. 86 p. 191,24 cum timore et -e venerando magistro apostolici -is privilegio praedito . . . Zachariae Bonifatius. HRABAN. epist. 19 p. 424,15 reverentissimo et omni (laude *add. R*) -e (caritatis officio *var. l.*) d i g n i s s i m o Gerolto (20 p. 425,19. 22). 46 p. 500,16 domine praeclare et omni -e dignissime Ermengarde auguste. *ibid. al.* **c** *in lusu verborum:* VITA Eucher. 6 (MGMer. VII p. 49,13) suscepta . . . sarcina onere sibi deputavit, non -em. CHART. Brixin. 82 p. 91,2 (a. 1233) ut molem oneris subeat, qui emolumenti -e fruitur. *al. v. et p. 1092,44.* **d** *proverb.:* SALOM. III. carm. I 1,2,172 absque timore . . . nihil esse loquuntur -em. WIPO prov. 83 manuum labores praestant -es. **e** *de susceptione, deductione sim. (de Christo: p. 1088,9; de corpore mortui: l. 35):* ARBEO Corb. 15 p. 204,10 qui *(ministri)* eum cum omni -e deducerentur. 38 qui *(sc. litterae)* tanti viri corpus praecipiebantur cum summa (summo *corr. m. al. 1*) -e suscepi *(sim.* CAND. FULD. Eigil. I 13 qui *[monachi]* eum -e condigno suscipientes *eqs.* POETA SAXO 2,6 Adrianus eum . . . cum magno . . . -e suscepit. GERH. AUGUST. Udalr. 1,3 l. 95. *al.).* THIETM. chron. 2,22 misit eum *(archiepiscopum)* ad sedem suam cum magno -e. *saepe. v. et p. 1086, 15.* **f** *de reverentia in ritu sepulturae exercenda:* CHRON. Fred. 2,32 Caesar in curia occidetur, corpus in rustro humore (ob -em *Hier.*) concrematur. ARBEO Emm. 34 collecto corpore . . . sub humo in -e sepelierunt. POETA SAXO 3,221 cum magno fecit sepeliri corpus *(sc. Fastradae)* -e. WIDUK. gest. 3,57 funus . . . debito -e curatum. ADAM gest. 1,62 quod *(caput episcopi)* decenti -e condiderunt *discipuli* in ecclesia . . . coram altari. BERTH. chron. B a. 1079 p. 373,19 cum devotissimo exequiali -e. YSENGRIMUS 7,453 non . . . foret privandus -e sepulcri. *saepe. de sepultura reliquiarum:* CAND. FULD. Eigil. II 17,131 hoc . . . martyr tumulatus -e . . . compta iacet altus in ara. CONST. Constant. 198 ubi *(sc. in ecclesiis beatorum Petri et Pauli)* . . . eorum corpora cum magno -e recondentes *eqs.* THANGM. Bernw. 27 p. 771,26 quas *(reliquias)* advexit, magno -e in aecclesia condidit. *al.* **g** *salutatio – Gruß:* WALTH. SPIR. Christoph. I 8 cum ille iam -is . . . vicissitudinem meditans eam *(mulierem)* mutui reverentia vultus inspiceret. **h** *gratitudo – Dankbarkeit:* THIETM. chron. 4,6 hoc *(sc. commendationem)* . . . iste *(Willigisus)* in animo tenuit ac maximo -e cognovit. **i** *spectat ad res:* LEX Alam. 38 ut die dominico -em (-e *8*) non inpendat *liber (sim.* PIRMIN. scar. 23 p. 87,2 ut ipsum *[dominicum]* diem cum magna -e et diligentiam custodiatis *[v. notam ed.].* CONC. Karol. A 15[A],1 ut tali -e habeatur *dies dominicus*, sicut *eqs.).* RADBERT. corp. Dom. 20,67 ut, quod sublimius est, maiori -e potiretur. WIDUK. gest. 1,38 p. 55,18 an . . . addam cultui divino pecunia -em? OTTO FRISING. gest. 1,8 p. 24,13 nullus legibus, nullus divinis sanctionibus -r inpenditur. *al.* **2** *in religione i. q. cultus – Verehrung:* **a** *spectat ad Deum:* **α** *in univ.:* LEX Baiuv. 1,7 si quis . . . homo contumax . . . Deo -em (humorem *Ep*) non dederit. HRABAN. epist. 1 p. 381,16 opus in laudem sanctae crucis et in -em redemptoris nostri . . . confeci. WALAHFR. carm. 49,2 sanctificetur -e tuum laudabile nomen. *saepe. v. et p. 1085,55.*

[Pörnbacher]

de titulo ecclesiae sim.: CAND. FULD. Eigil. I 15 templum ... constructum in -em sancti Salvatoris. DIPL. Otton. III. 418 p. 852,31 scientes sanctam ecclesiam Ravennatem in -em agiae anastaseos fundatam, quae latinae sanctae resurectionis dicitur. *al.* *de memoria in locis sanctis:* HUGEB. Willib. 4 p. 95,34 ibi *(sc. in civitate Tiberiadis)* sunt multe aecclesie et sinagoga Iudeorum, sed et magna (magnus *3*) -r Dominica (magno -e Dominico). METELL. exp. Hieros. 1,2 quicumque sacri gaudetis -e sepulcri. **β** *in doxologia q. d. (loci spectant ad Vulg. psalm. 28,2. apoc. 4,9.11. 5,13[b] sim.; cf. LThK. [3]III. p. 354sq. s. v. 'Doxologie' et p. 507sqq. s. v. 'Ehre Gottes'):* HUGEB. Wynneb. 13 p. 117,47 cui *(Deo)* est -r et imperium et potestas. WALAHFR. Mamm. hymn. 12,2 sit trinitati gloria, virtus, -r. HRABAN. carm. 39,100,5 doxa tibi, Altithrone, ... laus et -r. VITA Rup. 10 cui *(Iesu Christo)* sit -r et potestas, laus *eqs.* WALTH. SPIR. Christoph. I 29 laus, -r et gloria. II 6,243. ORD. coron. imp. 11,9 p. 29,13 -r, laus et iubilatio. *saepe.* **γ** *pietas – Frömmigkeit:* HUGEB. Willib. 1 p. 88,34 sanctae crucis signum ... cum magno -e ... erectum ad commoda diurni orationis. **δ** *fiducia – Glaube:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,257 ut spreta divorum ubicumque repulsa omnis huic *(sc. Christi)* soli vicinia cedat -i (*cf.* I 28 ne quis audeat violare nomen Domini). **b** *spectat ad sanctos:* **α** *in univ.:* ARBEO Emm. 30 p. 71,15 ut ... in -e beati martiris Deo funderent *commorantes* praeces. TRAD. Frising. 42 p. 70,4 donavi *(sc. Ramvolf)* ad domum episcopalem, sancte Mariae -e suffulti *(pro* suffultae*?)* castro Frigisingas site ecclesiae et beati sepulcro ... Corbiniani, locum, quae *eqs. (in struct. contam.) (cf. p. 1079,62).* CAND. FULD. Eigil. II 19,22 hanc aulam Haistolf ... cum magno studio ... et magno sanctorum sacrat -e. CONST. Constant. 253 diademam ... pro -e beati Petri gestare. WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 65,25 'eum, in cuius ⌊hęc -e⌋ (-e hęc *P*) conscripseris, tibi reddes mage propicium.' praef. 111. THIETM. chron. 2,25 quo ... genitrici suae talem in terris non deneget *Gero* -em, qualem *eqs. saepe.* **β** *de titulo ecclesiae, monasterii sim. in formula* (in) -e, sub -e, in -em sancti N. *sim. (in struct. contam.: l. 40):* DIPL. Merov. 144 quod *(monasterium)* est in o-e sancti Petri et sancti Marie ... conestructus *(sic).* TRAD. Frising. 7 p. 33,18 in -ere beati Iohannis (*sim.* 68 beati Benedicti -e). 30 p. 58,17 ecclesiam condedi *(sc. Kepahilt)* beate -is ... Mariae (*sim.* 50 ecclesiam praedicti *[sc. Heimrammi]* -is fabricavi). 295 p. 255,28 quod *(sc. domus Dei)* celebratur in -e sancti Dionisii. WALAHFR. carm. 44,1 sancti sub -e Petri. DIPL. Ludow. Germ. 54 cuius *(virginis Marie)* servicio vel -e ... locus est dedicatus. 55 -e et nomini. TIT. metr. III A 2,3 quam *(ecclesiam)* ... pontifex -e dicavit martyrum Dionysii illius et sociorum. DIPL. Heinr. II. 61 ad regiam capellam ... in -em ... Dei genitricis Mariae a nobis reparatam. *persaepe.* *adde de rege quasi deo pagano:* RIMB. Anscar. 26 p. 56,34 templum in -e ... regis dudum defuncti statuerunt *(sc. populus).* **γ** *in titulo altaris:* FORMA mon. Sangall. 17,13 (vs.) altare sancti Gabrihelis ...; exedra: hic Petrus eclesie pastor sortitur -em. 17,54 (vs.) involutio arcuum: hic Pauli dignos magni celebramus -es; exedra (*cf. e. g.* ERMOLD. Ludow. 4,705sq. dextera pars aedis Pauli ... munere gaudet, fulcitur laeva nomine ... Petri). *cf. p. 1078,63.* **δ** *de veneratione reliquiarum:* ARBEO Corb. 41 p. 229,6 quid de tanti patris corpore agere debuissem, quia debitas (debitos *corr. m. al. 1*) -es illic minime deferre quiveram. VITA Bertini 21 (MGMer. V p. 769,17) ipsorum *(sanctorum)* venerabilia corpora inter homines pausantia ... magna *(1,* magno *rell.)* venerantur -e. CAND. FULD. Eigil. II 1,12 martyr ubi *(sc. in templo)* pro laude Dei Bonifacius ... digno veneratur -e. THIETM. chron. 2,3 ad quam *(civitatem)* reliquias ... martyris Innocentii cum magno adduxit *rex* -e. *al.* **c** *spectat ad ecclesiam:* LEX Alam. 3,1 ex timore Dei -em ecclesiae inpendat *homo persequens fugitivum* (*sim.* 3,3). LEX Baiuv. 1,9 ut ... sit reverentia sacerdotum, et -r ecclesiasticus non condamnetur. **d** *spectat ad deos paganos, daemones:* CAPIT. part. Saxon. 21 si quis ... ad -em demonum commederet *eqs.* WALAHFR. Mamm. 23,12 quos *(deos)* manus artificum vano compegit -e. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,90 quibus *(idolis)* ipse *(rex)* decus divumque impendis -em. *de cultu satanae:* WALAHFR. carm. 6,35 heu quam clare satanae servitur -i. **3** *laus, gloria – Lob(preis), Preis, Ruhm:* **a** *in univ.:* ARBEO Corb. 14 -is ambitionem expaviscere. WALAHFR. Mamm. 26,50 humana ... voce leo Mammetis -em praedicat. carm. 43,1,6 Hildigrim struxit, Hadabaldus ... sanctificavit, -r certus utrumque manet. HRABAN. carm. 32,6 quo *(nomine)* clarus dignus -e fias *(sc. presbyter).* WANDALB. martyr. alloc. 29 illis *(virginibus)* est proprius splendor -rque. FROUM. carm. 20,17 voce feretur -r. CHRON. Thietm. 5,26 victorie -e privatur *acies.* EKKEH. IV. bened. I 44,1 grandis -s genti sibi tot sanctos nutrienti. WIPO gest. prol. p. 6,18 ut illis *(victoribus)* mortuis -r extaret ad ... memoriam posteritatis. *saepe.* *proverb.:* EPITAPH. var. I A 4,14 ut pulvis ... vento dispersus ..., sic perit a! saecli ... fugitivus -r. **b** *spectat ad res:* WALAHFR. hort. 75 ut ingenti res parvae ornentur -e (gloss. L.: id est, ut quae in se ipsis viles sunt, ex dictu glorificentur). 208 nec maratri taceatur -r. *ibid. al.* **4** *gratia – Gnade:* VITA Eucher. 2 (MGMer. VII p. 47,22) propter -em divinae revelationis. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,132 ut proprios ... confirmet ... visus ... seque clientelae talis dignetur *Christus* -e. **5** *fides, deditio, obsequium – Treue, Unterwerfung, Gefolgschaft:* WIDUK. gest. 3,53 nisi iniuriam perpetratam digno -e ac emendatione purgarent *Saxones.* THIETM. chron. 4,54 qui *(rex)* ... virtute sua omnes adversum se umquam erigentes humiliavit et cervice flexa sibi -em inpendere coegit. GESTA Camer. 3,40 talem -em tibi *(sc. episcopo)* observabo *(sc. tyrannus),* qualem ... milites dominis suis. WIPO gest. 7 p. 30,11 imperatori nostro fidem et -em ... servavimus *(sc. Papienses).* CONST. imp. II 165 p. 203,20 nec volebamus *(sc. rectores communis Brixiae)* facere emendationem nisi nudum et purum -em et non, que pertineret ad prestationem rerum vel obsequium personarum. *al.*

B *meton.:* **1** *spectat ad homines eorumve congregationes sim.:* **a** *ordo, locus – Rang, Stand, (Ehren-)Stellung:* IONAS BOB. Columb. 1,18 p. 187,16 ne si ... reginam aulae praefecisset *rex,* dignitates atque -is suae (sui *var. l.; sc. Brunichildis aviae*) modum amputasset. POETA SAXO 1,170 hoc *(sc. patricii)* in -e suae permansit *Adalgis* ad ultima vitę. DIPL. Ludow. Inf. 68 p. 203,13 (spur.) -em religiositatis habere. WALTH. SPIR. Christoph. I 13 sacrificate *(sc. milites)* diis et habete ... gradum milicię et -es primos. *al.* **b** *officium, munus, dignitas – (Ehren-)Amt, Funktion, 'Dignität':* **α** *saec.:* CHART. Bund. 4 (a. 507/11) decet te *(sc. ducem)* -em, quem geris nomine, moribus exhibere. CHRON. Fred. 4,70 nec de -em gradis aliquid menuarit *Gundeberga.* DIPL. Karoli M. 88 (spur.) episcopis, ... telonearis et ceteris exactoribus publicis infra pagum Parisiacum -es habentibus *eqs.* EINH. Karol. 2 p. 4,12 qui *(magistratus)* -r non aliis a populo dari consueverat quam his, qui *eqs.* CHART. Bund. 57 p. 50,14 (dipl. Ludow. Pii spur.) nobis pristino -i restitutis. DIPL. Heinr. II. add. p. 717,28 civiles -es. CHART. Carniol. II 27 p. 19,30 (epist. papae) potestatis -isque sui dignitate careat *(sc. transgressor). persaepe. v. et p. 766,65. 68. 1095,10.* *fort. huc spectat (in titulo libri, ?de notitia dignitatum q. d.):* CATAL. biblioth. B I 73 p. 514,28 (s. XIII.[1]) Isydorus ethimoloiarum, liber -erum, omelie Heimonis. **β** *eccl.:* CONC. Merov. p. 211,18 ab ⌊ipsa -e, qua⌋ (ipso -e, quem *B*) praemiis comparare praesumpserit, ... privetur *(sc. clericus).* p. 219,6 qui *(episcopi seu abbates)* propriis culpis ... damnati sunt ..., nullo modo ad proprias aecclesias vel o-es decrevimus revertendos. ARBEO Corb. 8 ut ... ei sacerdotalem ... daretur -em (*infra:* pontificalem). HUGEB. Willib. praef. p. 87,39 pastorali ... conputatus -e. FORM. Sal. Merk. 56 ad onus presbiterum (*v. notam ed.; infra:* ad onus sacerdotum). GERH. AUGUST. Udalr. 1,21 episcopalis -em cathedrae ... donare. ANNAL. Hild. a. 959 Hagono abba reliquit dominium sui -is (*cf.* LAMB. HERSF. annal. a. 959 potestatem suam reliquit). OTTO FRISING. gest. 1,61 p. 87,25 cum ... -is plenitudine. *persaepe. v. et p. 1075,25. 1080,21.* *in lusu verborum:* EPITAPH. Har. (MGScript. X p. 14,48; a. 842/54 [vs.]) Wicterbo ... liquid -is onus. AGIUS vita Hath. 6 cogitans se non tam -em quam onus suscepisse. SIGEH. Maxim. 25 te ..., Wickere, in abbatiali -e onereque constituto. *al.* *de gradu ('[Weihe-]Grad'):* TRAD. Frising. 66 (a. 774) testes: ... Ratolt, ... Epo

[Pörnbacher]

. . . presbiteri; Rihpald, Arn, Pern, Liutfrid diaconi, excepto quem -e commotavimus (*leg.* commutavimus) stilo, non merito, Pernum (*intellegendum, ut vid.:* excepto Perno, quem -e *eqs.; cf.* 65 p. 93,5 Ratolt, . . . Pern, . . . Epo presbiteri testes; Arn, . . . Liutfrid, Rihpald diaconi). *expressius de ordinatione, benedictione, sacris ('[höhere] Weihe[n]', 'Ordination'):* Leg. Wisig. 5,7,18 quoslibet de . . . libertis aut . . . ecclesiastici dignitas sublimavit -is aut *eqs.* 9,2,8 p. 371,32 in clericis . . . non habentibus -em (*sim.* p. 372,9 sine -e). Trad. Frising. 65 p. 92,18 ad -em si accesserit *filius* (*cf.* l. 23sq. ut sublimare sacerdotalis neglexerit gratibus). Gerb. epist. 89 p. 117,18 quod in pre<s>byterii -em promoverimus *(sc. archiepiscopus episcopum).* Thangm. Bernw. 2 p. 759,9 presbiterii eum -e sublimavit *Willegisus archiepiscopus. al.* **c** *potestas, auctoritas – (Amts-)Gewalt, (Voll-)Macht:* Epist. Lup. Ferr. 81 p. 81,1 ut -em a papa . . . maioribus eius *(regis)* . . . concessum . . . a vobis *(sc. metropolitano)* nulla vestra iniuria consequatur. Poeta Saxo 4,309 consortem . . . sui factum totius -is augustum . . . vocitari iusserat ipsum *(Hludowicum filium).* 4,333. Gerb. epist. 31 p. 56,18 ligandi solvaendique donatus *(sc. episcopus)* -e. Epist. Heinr. IV. 17 p. 26,3 ut paternum -em nostrum nobis a vobis transmissum . . . non negetis *(sc. Romani).* Vita Heinr. IV. 3 p. 16,12 apostolicus . . . -e creandi regis . . . impulsus. *al.* *de abbatia:* Ademar. hist. 3,29 rex . . . timens eius tirannidem -em Sancti Martialis ei *(sc. Aymerico laico)* commiserat. **d** *dicio – Oberhoheit, Zuständigkeit, Befugnis:* Form. Sal. Merk. app. 2 quo nullum alium -em nisi . . . divinum officium ab ea *(ecclesia matre)* usurpet *ecclesia noviter exstructa* et non decimam, non . . . sepulturam. Otto Frising. chron. 7,27 p. 353,17 quae *(ecclesia)* . . . secularem Urbis -em a Constantino sibi traditum . . . haberet. *al.* **e** *salus, bonum, divitiae – Wohl(fahrt), Wohlstand, Reichtum:* Wett. Gall. 11 p. 263,8 da *(sc. Deus)* in -e electorum tuorum locum istum. Walahfr. carm. 77,7,4 unus advenit, iuvet ut beatum Caesaris nostri populique . . . -em. Hincm. ord. pal. 17 ad reerectionem -is et pacis ecclesiae. Chron. Thietm. 5,16 salvo -e regni *(sim.* Const. imp. I 174,1 ad -em imperii. Rahew. gest. 3,21 p. 194,33. Innoc. III. registr. 1,317 p. 455,24. *al.).* Maneg. c. Wolfh. 6 p. 55,16 quos *(tractatus)* . . . ad -em sanctę ęcclesię edidit *Origines.* Chart. Brixin. 92 cupientes *(sc. episcopi)* intendere profectibus et -i. *saepe. v. et p. 1072,70. 1077, 12.* **2** *spectat ad res:* **a** *de bonis:* **α** *terra, territorium – Land, (Herrschafts-)Gebiet:* Ermold. Ludow. 4,132 vastant *(sc. Franci)* . . . gentis -s. Rob. Tor. chron. a. 1180 p. 528,21 dedit *Manuel imperator* ei *(Rainerio)* -em Thesalonicensium, qui est maxima potestas regni sui post civitatem Constantinopolitanam. Cod. Wang. Trident. 167 p. 887,27 navem ad exercitum et -em nostrum per Atesim venientem invadere sumpsit (presumpsit *B*[1]) *Federicus.* Chart. Lux. II 385 hec mea *(sc. domini)* ligietas spectat ad -em et dominium de Lucenburg. *persaepe.* *de regno, imperio (papatu: l. 56):* Nith. hist. 2,1 p. 13,21 promittens *Lodharius* unicuique *(sc. fratri)* -es a patre concessos se concedere. 3,3 p. 33,18. *al.* Const. imp. I 171 retinere coronam imperii et omnem -em eius in Italia, specialiter civitatem N. *eqs.* (*sim.* 294 -em corone tenere). *al.* *huc spectare vid.:* Dipl. Frid. I. 51 p. 86,19 -em papatus et regalia beati Petri sicut . . . advocatus . . . ecclesię . . . conservabit *imperator* et defendet, quę nunc habet *eqs.* p. 86,30 ad . . . dilatandum -em regni . . . iuvabit *papa eqs.* **β** *de beneficio i. q. praebenda, precaria, feodum – Pfründe, Lehen:* Vita Eucher. 7 (MG Mer. VII p. 49,25) ut . . . -es . . . eorum *(sc. propinquitatis beati viri)* . . . suis satellibus comularet *princeps.* Ermold. Ludow. 1,160 dux bone, pro meritis semper habebis -s. Nith. hist. 3,2 p. 29,20 si -es, quos idem *(dux)* in Burgundia habuit, eidem *(filio)* donare vellet *Karolus eqs.* Acta imp. Winkelm. I 55 p. 51,3 cum . . . tam feudum quam alodium et omnis -r suus in generali curia nostra . . . sibi *(sc. marchioni)* fuerint abiudicata. Const. Melf. 3,18 domini a vassallis suis assecurari debent . . . de vita . . . et terreno *(om. V*[2]*)* -e. Chart. Brixin. 74 p. 81,32 unusquisque proprietates suas et feoda et omnia bona sua et -em suum quiete possideat. *saepe.* **γ** *possessio, dominium – Besitz(ung), Ausstattung, 'Domäne':* Trad. Frising. 65 p. 92,18 (a. 774) ad -em *(sc. domus episcopalis)* si accesserit *oratorium.* Vita Boniti 3 (MGMer. VI p. 120,22) non multo post (*cf.* 2 [p. 120,18sq.] referendarii officium adeptus est) accepit a principe magnam *(ita m. pr. 1,* magnum *rell.)* -em cum gratia. Hincm. annal. a. 869 p. 153,2 ut episcopi, abbates et abbatissae breves de -bus suis, quanta mansa quisque haberet, . . . deferre curarent. Regino chron. a. 906 p. 151,1 eo quod -es suos *(sc. Cuonradi comitis)* . . ., videlicet possessionem Sancti Maximini . . ., invasissent *Gerhardus et Mahtfridus.* Dipl. Otton. I. 417 p. 569,26 ut . . . locorum regalium prediis eiusdem *(capellae)* -es . . . ditaret *Karolus.* Wipo gest. 21 p. 41,14 in gratiam illum *(Chuononem)* recepit totumque (in *add. P*) -em suum sibi restituit. *saepe.* **b** *de iuribus sim.:* **α** *praerogativa, privilegium – (Vor-)Recht, Privileg:* Hraban. epist. 15,4 p. 408,45 non decet filios . . . parentes suos de -bus suis ac possessionibus proturbare. Rimb. Anscar. 23 p. 49,2 asserens *pontifex,* ut sedes suffraganea in archiepiscopalem verteretur, nec se debere -em sedis sui (sue *var. l.*) . . . minuere. Poeta Saxo 4,111 permissi legibus uti Saxones patriis et libertatis -e. Dipl. Conr. I. 23 electionis -e . . . cenobium sublimare decrevimus. Dipl. Otton. III. 197 talem utilitatem ac tantum -em, id est mercatum, . . . incoeptari concessimus. Dipl. Frid. I. 769 tenere . . . iudiciorum civilium et dominicalis banni -em. *saepe.* *in formula pertinentiae q. d.:* Acta imp. Böhmer 86 p. 79,32 (a. 1142) cum . . . districtibus, albergariis, -bus (Dipl. Frid. I. 55 episcopo . . . concedimus -em, districtum et fodrum. Cod. Wang. Trident. 120 districtum et -em. 173 p. 902,33 cum omni -e et districtu. *saepe*). Chart. Ticin. 18 p. 45,25 de omnibus illis casis . . . et cum omnibus honn-bus sibi pertinentibus, quas habebat *Guidotus.* 191 p. 11,21 terra sive -r sive utilitas. Chart. Brixin. 145 p. 155,12 ab omnibus hominibus, possessionibus, proprietatibus, feudis, homagiis, -bus, que *eqs. saepe.* **β** *de immunitate i. q. libertas – 'Freiheit':* Capit. part. Saxon. 1 ut ecclesiae Christi . . . non minorem habeant -em, sed maiorem . . . quam vana habuissent idolorum. Capit. reg. Franc. 45,15 ut iustitiam suam et -em habeant *ecclesiae.* Pontif. Rom.-Germ. 40,128 habeat pontifex verbum ad plebem de -e ecclesiastico et de pace venientium ac redeuntium. **γ** *lex, condicio – Verordnung, Maßgabe:* Chart. Argent. I 616,1 (post 1129) in eo -e condita est Argentina, ut omnis homo tam extraneus quam indigena pacem in ea . . . habeat. **δ** *usura – Nutznießung:* Chart. Lux. II 3 p. 6,4 (c. 1200) si . . . ecclesie hec *(sc. praesidium)* exhibere . . . neglexerit, concessarum sibi . . . villarum commodum et -em perdet *advocatus,* quas ob tuitionem ab ipsa ecclesia . . . accepit. **ε** *debitum – Aufgabe, Pflicht:* Chart. Solod. I 355 (c. 1230) -r regis est iudicium diligere *eqs.* **c** *de donis:* **α** *datum, xenium – (Ehren-)Geschenk:* Arbeo Corb. 15 p. 203,11 ut ei -es debitas donare debuisset *dux.* Thegan. Ludow. 9 dona eorum *(legatorum)* . . . suscepit; . . . magnis -bus decoravit eos et dimisit ire ad propria (*item* 17). Notker. Balb. gest. 2,5 a quibus *(munerum portitoribus)* illi omnium provintiarum sunt -es directi. Poeta Saxo 1,434 qui *(dux)* speciosa ferens . . . munera regi ad sua cum magno . . . dimissus -e. *saepe.* *de dono spiritus sancti:* Hymn. Hraban. 18,11 prophetalis . . . gratia . . . -is. **β** *elemosina – Almosen:* Egbert. fec. rat. 1,434 inpietatis -r spoliis plorantis onustus *(v. notam ed.).* **γ** *tributum – Abgabe:* Dipl. Merov. 188 p. 471,3 (spur. ante 792/93) nec censum mittere neque pastum neque -em in rebus monasterii requirere non audeant (*sc. iudices ecclesiae; sim.* Dipl. Karoli III. 145 p. 234,11 neque censum aut -em aut dona quelibet vel pastos). Chart. Solod. I 404 (a. 1241) ut consuetus -r nostris *(sc. capituli Argentinensis ecclesiae)* nunciis . . . exhibeatur (*antea:* quod . . . quandam certam pensionem nomine decimarum . . . ecclesie nostre . . . persolveritis). II 229 p. 142,17 solutis *(sc. viris)* ab omni censu, exactione, obligatione ac -e quolibet iure proprio tenenda *(sc. bona). saepe.* **δ** *donatio – Begabung, Beschenkung:* Gerh. August. Udalr. 1,15 l. 51 qualiter episcopatum . . . -bus sublimare potuisset. **d** *insigne -is – Ehrenzeichen, Insignie:* Hugeb. Willib. praef. p. 86,20 s a c e r d o t a l i s i n f u l e -e ditatis presbiteris (5 p. 105,8 summa s. i. . . . -e). Gerh. August. Udalr. 1,23 l. 11 quod pontificalis

[Pörnbacher]

-em sublimitatis vivente episcopo sibi plus iusto vendicaret *Adalpero*. GESTA Godefr. Trev. 5 predecessorum meorum in hac sede archiepiscoporum pallii . . . non fungor -e. *al.* **e** *titulus honorificus – Ehrentitel:* WALAHFR. Wett. 76sq. (exstat tantum V) quoniam de gente Latina Argivum surrexit -r *(i. nomen caesaris).* **f** *celebratio, caerimonia, ritus, sollemnia – (kultische) Handlung, Ritus, Feier, Gottesdienst (cf. Vulg. Esth. 9,21):* **α** *in univ.:* WIDUK. gest. 3,49 triumpho celebri rex factus gloriosus . . . pater patriae . . . appellatus est; decretis . . . -bus et dignis laudibus summae divinitati per singulas ecclesias *eqs.* GERH. AUGUST. Udalr. 1,4 l. 46 cum cantationibus ad -em eiusdem *(palmarum)* diei compositis. l. 146. CHART. Brixin. 125 (epist. papae) cupientes . . ., ut ecclesia . . . congruis -bus frequentetur, omnibus . . . confessis, qui ecclesiam . . . visitaverint, annuatim . . . quadraginta dies de iniuncta penitentia . . . relaxamus. *al.* **β** *de orationibus pro morientibus:* IONAS BOB. Columb. 2,15 p. 265,34 ad egressuram de mundo animam extremos -es dependere (*sim.* 2,18 p. 271,9. 2,25 p. 291,4). **γ** *de ritu sepulturae:* YSENGRIMUS 7,447 qualibus impensis -r exequialis agetur (*cf.* 7,458 exequiale decus). **g** *vindemia, messis – Ertrag, Ernte:* WANDALB. martyr. compr. 25 ver, aestas, autumnus, hiems: flos, fructus -rque. **h** *oblectatio – Genuss, Vergnügen:* WALAHFR. Wett. 472 ex quo *(labore)* semper habet damnum, numquam mercedis -em. **i** *usus – Gebrauch: v. vol. II. p. 2183,54.* **k** *spatium (temporis) – (Zeit-)Raum: v. vol. III. p. 1020,11.* **l** *locut.* -e *c. gen. i. q. causā – um . . . willen, wegen:* OTTO SANBLAS. chron. 21 p. 30,7 quod duces . . ., quamvis sine fructu, tantum -e nominis iure beneficii ab imperio iam diu tenuerant.

1. honora *v.* 1. honoro. **2. honora** *v.* 1. onus.

honorabilis, -e. *form.: abl. sg.* -e: *p.1086,51. superl.:* -illim(us): *l.58; adv.* -illime: *p.1086,72.* -issim(us): *l.58. p. 1086,26.61.62.1087,28. al.*

I *adi. i. q. honore dignus, honorandus, honestus, egregius, illustris – geehrt, würdevoll, erhaben, hochstehend, Ehren-:* **A** *spectat ad homines:* **1** *in univ.:* BEDA hist. eccl. 3,15 p. 157,26 multae gravitatis . . . vir et . . . ipsis principibus saeculi -is *presbyter* (*sim.* RUD. FULD. Leob. 18 regibus). VITA Lamb. Font. 1 (MGMer. V p. 608,23) erat . . . de ditissimis et -bus parentibus. HRABAN. epist. 3 p. 385,16 cum . . . omnibus fidelibus causa . . . sanę doctrinę -is atque amabilis exsistas *(sc. Haistulfus).* CHART. Rhen. med. I 187 p. 249,10 (a. 948) venisse . . . quendam hominem nobis *(sc. abbati)* dilectum et seculariter -em. CHART. archiep. Magd. 289 quatinus . . . personas -es . . . legationem . . . deferentes . . . in dilectione remittatis *(sc. archiepiscopus). saepe. v. et p.1074,50. de dignitate hominis:* HRABAN. carm. 39,21,5 solem, lunam, . . . animalia, tum demum -em ipse *(Deus)* condidit hominem. **2** *venerabilis, sanctus – ehrwürdig, heilig:* LIBELL. de conv. Baiuv. 1 p. 90,6 -is confessor Christi Roudbertus. *de spiritu sancto:* HRABAN. carm. 39,7,4 cum quo *(Patre)* . . . et Filio . . . spiritus sanctus aequalis regnat et -is . . . Deus manens. **3** *de titulo honorifico:* **a** *usu communi (usu compar.):* CONC. Karol. A 44[B],40 sicuti et nos ante -iores personas, cum eas salutemus, prosternimur . . ., dum eis nullum divini honoris cultum exhibemus. **b** *eccl.:* LEG. Wisig. suppl. p. 475,11 reverentissimi patres et -es . . . sacerdotes (*sim.* p. 483,28). ERMENR. Sval. prol. p. 157 mei -llimi (-issimi *4*) beati Soli sacerdotis Christi vitam . . . tangendo. TRAD. Ratisb. 84 episcopo -i Ambrichone licentiam concedente. DIPL. Otton. III. 47 p. 448,24 cum fidelibus nostris Willigiso . . . -i archiepiscopo et Hildibaldo . . . venerabili episcopo ac Conrado . . . duce glorioso. CHART. Babenb. 106 (spur.) peticione . . . -is abbatis. *saepe. spectat ad institutionem:* RUOTG. Brun. 21 p. 22,26 in diversis congregationibus ad eius -em sedem pertinentibus. CHART. Brixin. 195 -is ecclesia Brixinensis. CHART. ord. Teut. (Thur.) 307 p. 253,14 ad venerandum -em ordinem hospitalis. *saepe.* **c** *saec.:* TRAD. Frising. 378 (a. 817) sit . . . omnibus -bus viris in Baiowaria commorantibus declaratum, qualiter *eqs. (sim.* 1003 p. 757,37 cum . . . multitudine . . . -ium ipsius patriae virorum. CHART. Eichsf. 271 p. 156,38. *al.).* CONC. Karol. A 44[A] p. 475,31 imperatores Romanorum dilecto et -i fratri Hludowico, . . . regi Francorum. DIPL. Arnulfi 79 p. 119,3 noster quidam comes -is. CHART. Heinr. Leon. 95 -em . . . universitatem vestram scire volumus, quod *eqs.* HIST. de exp. Frid. imp. p. 90,1 -es nuntii. CHART. select. Keutgen 127 p. 102,16 cives . . . -iores. ALEX. MIN. apoc. 12 p. 260,22 -iores principes. CHART. Brixin. 158 nos . . . episcopus -i femine . . . obligavimus *eqs. saepe.* **4** *pulcher, splendens – schön, strahlend:* HEITO Wett. 2 apparuerunt viri magnifici et vultu -es. **5** *largus, liberalis – freigebig, gütig:* HELM. chron. 12 p. 25,21 fuerunt . . . pontifices admodum -es erga regulos Slavorum, eo quo . . . cumulati essent . . . rerum affluentia.

B *spectat ad res:* **1** *in univ.:* LEG. Wisig. 3,5,3 p. 161,16 per -e (-em *var. l.*) tonsure signum. TRAD. Ratisb. 100 reverentissimus prȩsul et quidam vir -is prestantię, Engilbertus . . . comes. BALTH. Fridol. 12 amplexu . . . -i dignoque . . . receptus est honore. *saepe. de feodo q. d.:* DIPL. Loth. I. 144 p. 326,2 (spur. s. XIII.[ex.]) iure -is feodi *(item* DIPL. Conr. III. 94 p. 169,35. *al.).* CHART. Tirol. notar. I 192 p. 93,4 secundum consuetudinem r e c t i et -is feodi (CHART. select. Schwind 44 p. 96,8. *sim.* p. 96,35. 97,6. *cf. p.1094,28).* **2** *honorandus, praeclarus – zu ehren(d), wert, vorzüglich:* BEDA hist. eccl. 3,2 p. 130,2 qui *(fratres)* . . . ecclesia constructa sacratiorem et cunctis -iorem omnibus locum fecere. HRABAN. epist. 33 p. 466,21 quae *(dies dominica)* . . . -is et digna laudibus exstat. ALBERT. M. metaph. 1,2,9 p. 26,21 probatur hanc ipsam scientiam '-issimam' (*p. 983[a],4* τιμιωτέραν) esse *eqs. saepe. v. et p.1087, 19. 28.* **3** *decens, dignus, speciosus – angemessen, würdig, ansehnlich:* PAUL. DIAC. Lang. 3,9 p. 102,6 cui *(duci)* . . . -e (-em *var. l.*) sepulchrum ante limina Beati Vitali martyris tribuentes . . . tali eius laudes epitaphio extullerunt: *'eqs.' (sim.* THIETM. chron. 4,51 intestina . . . sepulturae -i tradidit *dux).* LIBELL. de conv. Baiuv. 11 p. 126,8 qui *(sc. opifices)* . . . -em e c c l e s i a m construxerunt (CHART. Eichsf. 380 p. 221,38). RUOTG. Brun. 1 -is (ammirabilis *B1,* ammirabilior *Fv*) pulchritudo et ornatus domus Domini. ORD. coron. imp. 15,17 imperator deducitur ad locum quendam -em prope cathedram. *de parte corporis:* RAHEW. gest. 4,86 p. 343,6 crura . . . -ia et bene mascula. **4** *iustus, aequus, legitimus – recht, billig:* COD. Lauresh. 35 (a. 866) -is tua *(sc. comitis)* fuit petitio, et fratrum nostrorum decrevit benivolentia, ut *eqs.* TRAD. Frising. 1033 p. 778,18 ut ipsi filii sui *(sc. donatoris)* . . . -i in curte episcoporum obsequio deservirent. CONST. imp. II 250 (epist. papae) post tractatus . . . pacis nobis et amicis ecclesiae -is et secure. *al.* **5** *nobilis, imperialis – edel, kaiserlich, Kaiser-:* ANNALISTA SAXO a. 971 p. 217,2 -e palatium in Tornburh exustum est una cum regiis thesauris. **6** *harmonicus – wohlklingend:* REGINO harm. inst. 15,14 est *diapason* . . . principalior atque -ior ceteris consonantiis.

II *subst.:* **A** *masc. i. q. vir honestus – ehrenwerter Mann:* CHART. Rhen. med. III 1348 p. 973,5sq. (a. 1256) presentibus . . . -e *('Ehrwürden', 'Hochwürden')* capellano S. Petri, -e notario nostro Wilhelmo. *usu compar. plur. i. q. homines honesti, honestates – ehrenwerte, vornehme Leute, 'Honoratioren':* RUD. TRUD. gest. 4,1 p. 247,20 de -ioribus Mettensium. ALEX. MIN. apoc. 9 p. 151,7 -iores eorum *(sc. haereticorum),* sicut . . . imperator et . . . rex et ceteri magnates. **B** *neutr. i. q. res honoranda, magni pretii – das Achtbare, Wertvolle:* ALBERT. M. eth. I 83 p. 72,81 de quodam accidente 'felicitatis', scilicet 'utrum' sit 'laudabilium vel -ium' (*p. 1101,11* τῶν τιμίων) (*sim.* 84 p. 73,72). 535 p. 459,66 quod sapientia non sit '-issimorum'. 524 p. 465,22 cum sapientia sit 'habens' se sicut 'caput scientiarum', . . . ipsa est '-issimorum'. *ibid. al. v. et p. 1087,18.23.*

adv. **honorabiliter.** *honeste, digne – ehrenhaft, würdig:* **1** *honoris causa, cum dignitate – ehrenhalber, mit Ehre und Ansehen, würdevoll:* TRAD. Frising. 397[c] p. 338,6 (a. 819) Audulfus super provincia Baiowariorum tam potenter et -r a . . . Karolo potestatem accepit. DIPL. Otton. II. 270 cui *(ecclesiae)* . . . archiepiscopus -r prȩsidet (*item* 271. 274). HELM. chron. 39 p. 78,8 quatinus regem -r venientem ipse honoratior *(i. papa)* exciperet. *al.* **2** *gloriose – ruhmreich:* ANNAL. Magd. II a. 1042 victores -llime convenere. **3** *reverenter –*

[Pörnbacher]

ehrerbietig: PAUL. DIAC. Lang. 3,35 p. 114,2 is *(Agilulf)* cum reginae ... manum -r osculatus esset. RIMB. Anscar. 13 p. 34,32 eum -r ad sedem direxit *imperator* apostolicam. HINCM. ord. pal. 321 ut hoc *(sc. causam secretam)* iuxta modum personae vel -r vel patienter ... susciperet *rex*. RUOTG. Brun. 5 p. 6,23 hic *(Otto)* germanum suum Brunonem ... -r, ut par fuit, e scolis in palatium evocavit. GERH. AUGUST. Udalr. 1,21 l. 15 permisso salubri a ... pontifice ... -r accepto felicem reditum iniit. *saepe.* *in lusu verborum:* AGIUS vita Hath. 1 -r diligendis et diligibiliter honorandis ... sororibus. HROTSV. Gall. 1,7 ut herilem filiam -r ames et amabiliter honores. **4** *pulchre, decorose, decenter – schön, geziemend:* THIETM. chron. 3,25 imago Dominica -r formata. DIPL. Heinr. IV. 294 p. 387,2 -r constat *monasterium* restauratum. **5** *sollemniter – feierlich:* THIETM. chron. 7,27 passionem cum paschali tripudio -r peregit *imperator* (*sim.* CHRON. Thietm. 5,31 celebravit).

honorabilitas, -atis *f.* **1** *proprie:* **a** *honor, dignitas – Ansehen, Würde, Wert:* ALBERT. M. eth. I 84 p. 73,74 virtus honorabilium est, quia est pars honesti, quod honorabile est; sed de virtute est laus ..., et sic -s non prohibet felicitatem, quin sit laudabilis. anim. 1,1,2 p. 4,49 cum ... propter sui -em sic in prioritate dignitatis ponenda sit notitia animae, non amisit etiam utilitatem. top. 3,2,1 p. 348^{a},23 honorabilius est magis eligendum ex ratione -is, quae excellit alterum. summ. theol. I praef. p. 1,18sqq. ex hoc, quod 'mirabilis est' *(sc. scientia litterarum sacrarum)*, habet -em; cum ... scientiae in duobus differant, scilicet subiecti mirabilitate et -e et demonstrationum certitudine, ... constat illam honorabilissimam esse, quae de mirabilissimo ... est. *ibid. al.* **b** *reverentia – Ehrerbietung:* HINCM. annal. a. 865 p. 118,7 cum ... -e, sicut episcopi Romani reges consueverant in suis epistolis honorare. **2** *meton.:* **a** *venerabilitas – 'Honorabilität':* ALBERT. M. pol. 2,3^{s} 'plures ex abundantibus esse principes et maximos ... et ⌞maximis -bus⌟' *(p. 1266^{a},13* ἐκ τῶν μεγίστων τιμημάτων) ... facere ostendit obligarchiam. 3,3^{c} p. 227^{a},14 'ab -bus ... longis participationes principatuum', quia non dantur nisi honestis personis. 5,6^{i} p. 491^{a},33sqq. *ibid. al.* **b** *fortuna, census – Vermögen:* ALBERT. M. pol. 4,5^{c} p. 352^{a},4 'aliis ...', supple: multitudinibus hominum, 'participare licet' politico ... principatu, 'cum possideant ⌞-em determinatam⌟ *(p. 1292^{b},30* τὸ τίμημα τὸ διωρισμένον) a legibus', scilicet quod non licet egenis participare politicum principatum. 4,7^{o} p. 365^{b},34 in oligarchiis congregationes fiunt ad principes constituendos ab immensa -e *eqs.*

honorandus *v.* 1. honoro.

***honorantia** (o-, -cia), -ae *f.* **1** *honor – Ehre, Ehrung:* ORD. elect. pap. 4,14 dat ... priori scole cantorum I marabotinum ... pro -a (*cf.* 4,17 pro honore exhibito pape). **2** *privilegium, praerogativa – Vorrecht:* INSTIT. regal. add. (MG Script. XXX p. 1459,8; s. XI.) ministeria camere regum Logombardorum ac -cie ... civitatis Papie. CHART. Tirol. I 801^{b} si plures masculi sunt in uno castro ... possidentes o-ciam regule illius castri ..., vel alio aliquo feodo deficientibus de masculis, quod nichilhominus masculi debent ... possidere feodum et -cias, donec masculi durabunt. *Pörnbacher*

honorarius, -a, -um. *script.* oner-: *l.60.* **1** *adi. i. q. ad laudemium q. d. pertinens – Handänderungs-:* CHART. Basil. C I 174 p. 121,8 (a. 1244) Iohannes et Margareta ... plebano ... c e n s u m -um, qui vulgo dicitur erschaz, nullatenus reddere tenebuntur (CHART. Friburg. 123. CHART. Basil. C I 322 p. 235,4. 387 censum one-um. *saepe*). **2** *subst. neutr.:* **a** *gener. i. q. munus, xenium – (Ehren-)Geschenk, 'Honorar':* VINC. PRAG. annal. a. 1158 p. 675,38 has ... civitates, earum iuramenta et ... plurimam ... pro expensis et pro -o recipientes pecuniam peragravimus. **b** *publ. et iur. i. q. laudemium q. d. – 'Handänderungsgebühr' (cf. Dt. Rechtswb. II. p. 1294 s. v. 'Ehrschatz'):* CHART. Friburg. 106 (a. 1248) nomine -i, quod erschacz dicitur, octo solidi ... dabuntur (*sim.* 118 tantundem pro -o ... dare. CHART. Basil. C I 259 p. 189,29. *al.* CHART. Turg. III 655 p. 538,13). *fort. huc spectat:* CHART. Turic. 1031 (a. 1258) dabit monasterium XII libras ... preposito Stephano ... vel alio quocumque tam in -o quam in aliis quibuscumque. *Fiedler*

***honoratificativus,** -a, -um. *honorificus – ehrend, Ehren-:* CONR. MUR. summ. p. 162,29 sunt verba ... honorativa, -a.

***honoratim** *v.* 1. honoro.

honoratio, -onis *f.* *actus honorandi, reverentia, aestimatio, honor – Verehrung, Ehrenbezeigung, Wertschätzung, Ehre:* **1** *proprie:* **a** *def.:* ALBERT. M. eth. II 4,2,3 p. 300^{a},6 in -e, quae est reverentiae exhibitio. **b** *exempla:* HRABAN. inst. cler. 3,38 l. 54 timor Dei et -o patrum. RUP. TUIT. Ioh. 4,2137 eum *(Iesum)* Galilaei excepisse dicuntur; honorem ... haec locutio resonat, ... sed huius -is ... finem ex alio euangelista colligamus. ALBERT. M. sent. 3,9^{A},7 p. 178^{a},6 actus contrarius -i et reverentiae. eth. II 4,2,2 p. 297^{a},36sqq. licet honor in honorante secundum -is exhibitionem, tamen in virtuoso est secundum reverentiae et -is attributionem. pol. 5,6^{i} p. 491^{b},33 'si ... deficiant' ... intendentes ad principatus, tunc oportet remittere tempus ... et hoc est ... brevioris temporis 'facientes -em' (*p. 1308^{b},6* τὴν τίμησιν). *al.* *de observantia festi:* WILBR. peregr. 1,22,2 quos *(dies)* nos in gaudio et epulis, ipsi *(Hormeni)* ob -em sui festi in penitencia egerunt. **2** *meton. i. q. bonum, fortuna – Gut, Vermögen:* ALBERT. M. eth. II 1,7,10 p. 122^{a},12 potiri vita cum -bus et praemiis, quae est secundum dignitatem ipsorum *(filiorum) eqs.* **3** *per pravam interpret. i. q. ordo regnans – herrschender Stand:* ALBERT. M. pol. 5,6^{i} p. 491^{b},16 'in quo *(tempore)* -es (*sed cf.* p. 481^{a},34 honoratiores *et* p. 481^{b},37sq. reipublicae gubernandae habilitas)' (*p. 1308^{a},2* αἱ τιμήσεις), id est principatus, 'instituae fuerunt politiae'.

***honorativus,** -a, -um. *honestus, honorificus – ehrenhaft, ehrend, Ehren-: v. l.2.p.1095,36.* *Pörnbacher*

1. honoratus *v.* 1. honoro. **2. honoratus** *v.* onero.

1. honore *v.* honor. **2. honore** *v.* 1. onus.

honorificabilis, -e. *venerandus – ehrwürdig:* MIRAC. Hucbert. 1,6 p. 820^{E} Sewoldum patrem -em adeunt *sacerdotes*.

adv. **honorificabiliter.** *secundum rationem honoris – nach Maßgabe der Würde:* HINCM. ord. pal. 608 omnes comites vel huiusmodi principes sibimet -r a cetera multitudine ... segregarentur *(antea: cf. p.1090,47)*. 611 clerici ad suam, laici vero ad suam constitutam curiam subsellis similiter -r praeparatis convocarentur.

honorificatio (-cio), -onis *f.* *acc. sg.* -e: *l.50.* *actio honorandi, reverentia – Ehrung, Ehrerbietung:* **1** *proprie:* VITA Eptad. 3 (MGMer. III p. 187,12) ut iam tunc temporis aut patris meritis aut sacerdotibus dignissima -e eum venerarentur *cives (in struct. contam.)*. HRABAN. epist. 15,1 p. 404,32 quam placita fuerit ... Deo -o parentum et subiectio filiorum *(spectat ad Vulg. exod. 20,12)*. GERH. AUGUST. Udalr. 1,22 comperta eorum *(episcopi et Adalperonis)* prospera reversione et -e ab imperatore eis facta. **2** *meton. i. q. donativum – (Ab-)Gabe:* CHRON. Ven. Alt. p. 68,25 potestatem dedit *tribunus* ... -cione parentorum ecclesiis persolvere secundum compositam episcopi (*sim.* p. 80,25).

***honorificenter** *adv.* *form. compar. et superl. sub lemmate* honorificus *allatae sunt (cf. ThLL VI/3. p. 2941, 20sqq.).* **1** *modo honorifico, honeste – in ehrbarer, ehrwürdiger Weise:* DIPL. Otton. III. 34 p. 434,6 cui *(ecclesiae)* ... sub praesenti tempore ... Gisalharius ... archiepiscopus -r praesidet. **2** *pulchre, decore – schön, geziemend:* DIPL. Ludow. Germ. 74^{a} p. 107,23 (interp.) ad ecclesiam Sancti Petri ..., que ibi *(sc. Wormatiae)* -r (honorificentur *var. l.*) constructa videtur. *cf.* honorifice.

honorificentia (-cia), -ae *f.* *form. plur.: p.1089,64. adde* INNOC. III. registr. 5,89 p. 180,14. *ibid. al.* *struct. c. gen. inhaerentiae: l. 69.* *honor, reverentia, aestimatio, pietas – Ehre, Ehrerbietung, Achtung:* **1** *spectat ad homines (Deum, sanctos: p.1089,14; institutiones: p.1089,25):* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* BEDA hist. eccl. 5,9 p. 296,7 cum omni -a nominandus famulus Christi (*item* 5,22 p. 346,24). FORM. Marculfi 1,9 desideratus eventus ... obtullit facultatem, qua vestrae serenitatem salutacionis -ciam (honorificentium *a. corr. A2*) prebeamus. VITA Sigir. 3 (MGMer. IV p. 608,15) si quando ... pro regali scilicet -a ac ne dispar inter sodales esse videretur, vestium se decore indueret *eqs.* COD. Karol. 21 p. 522,31

[Fiedler]

(epist. papae) cum maximo -ae conatu et dilectionis affectu ... suscepimus litteras. LIBRI Karol. I 25 p. 216,30 habuit *episcopus* ... sine damno tristitiam, ... sine adquisitione cacinnabiles risus, iras sine calumniis, placationes sine -is. WIGAND. Waldg. 8 rex ... perpendens talem -am sibi a pagano homine exhibitam. **β** *de susceptione, deductione sim.:* SIGEH. Maxim. 31 susceptus ... a fratribus summa cum -a praesul. ADALB. MAGD. chron. a. 964 p. 174,21 imperatore cum -a debita intromisso. GERH. AUGUST. Udalr. 1,6 l. 16 tanta -a susceptus est, quanta illis, qui ibi congregati sunt, virtus suppetebat. BERTH. chron. B a. 1077 p. 288,20 quem *(regem)* totis regie -e insignibus et laudamentis gloriosissime ... salutatum ... omni subiectionis et reverentie dignatione ... eum congratulanter magnificabant *(sc. Saxones).* **γ** *de veneratione Dei, sanctorum:* VITA Elig. 2,73 basilica, quae ad eius -am ... fuerat aedificata *(sim.* DIPL. Ludow. II. 64 p. 193,36 ad cuius *[Dei]* -am ... constat *locus* exstructus. *ibid. al.).* ADSO Frodob. 27 (MGMer. V p. 83,6) diem ... praefixit *antistes*, ut ipse veniens condigna illud *(corpus viri praecellentissimi)* -a collocaret. DIPL. Heinr. III. 304 p. 413,32 pro amore divino et ob -am et celeste patrocinium beati Petri apostoli (*sim.* 305 p. 415,1 ob -ciam beatorum apostolorum Simonis et Tathei. 326 p. 447,5 sub -cia matris Domini nostri). **δ** *de favore erga civitatem:* CHART. Bern. I 4,62 (a. 1011) ob anime nostre remedium locique Lausannensis -am. **ε** *favor – Gunst, Gnade:* VITA Remacli prol. (MGMer. V p. 104,13) quantam -am prestet *Deus* famulantibus sibi. **b** *meton.:* **α** *de ipsa persona:* RAHEW. gest. 3,23 p. 196,7 (epist. papae) aliter, quam imperialem decuerit -am, sunt tractati *presbyteri cardinales.* DIPL. Conr. III. 65 p. 114,22 quemadmodum regię auctoritatis est superbos deicere ..., sic eius -ę est humiles erigere. **β** *in titulo honorifico ('Euer Ehren', 'Majestät'):* FORM. Wisig. 25 p. 587,27 spero -am vestram, ut eam *(voluntatem)* vobis ingrabanter recensere mandetis. LEG. Wisig. suppl. p. 473,19 en, reverentissimi patres, quantum *eqs.*, ex toto animam meam suae confessionis titulos explicuisse -a vestra pensavit *(item de clericis:* PASS. Ursulae prol. p. 143,7 ut luce clarius arduae vestri patet -ae. *al.).* ALCUIN. Richar. praef. (MGMer. IV p. 389,36) hanc nostri ... opusculi praefationem vestrae *(sc. Karoli)* in Domino beatae -ae dedicamus (*item de imperatore vel rege sim.:* HRABAN. epist. 16 p. 419,46 ad sanctissimam -am vestram commendandam. STEPH. V. epist. A 14 earum *[litterarum]* delator idoneus vestrae -ae non habebatur. VITA Menel. 2,3 [MGMer. V p. 150,23]). **γ** *dignitas – Würde:* HILDEG. in symb. Athan. (PL 197,1076B) inferno primum hominem abstulit *Christus* et omnes, qui Deum in moribus humanae -ae unquam tetigerant. **δ** *locus – Stand:* VITA Mathildis II 1 p. 147,8 ipsos *(filios)* summa nutriebant *(sc. dux eiusque coniux)* diligentia, uti exigebat nobilitatis -a. **ε** *laus, canticum honoris – Lob(lied):* CAPIT. reg. Franc. 252B p. 213,2 per caetera missalia officia cum divinis laudibus regis -a intonuit. **2** *spectat ad res:* **a** *proprie i. q. observantia – Beachtung, Einhaltung:* STEPH. V. epist. A 33 p. 353,1 quae ad -am pertinent christianae religionis. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 22 rogat *Dei cultrix* per omnipotentis Dei amorem et sacratissimae -am diei. **b** *meton.:* **α** *auctoritas – Würde, Ansehen:* CONST. Constant. 169 tribuentes ei *(sedi beati Petri)* potestatem et gloriae dignitatem atque vigorem et -am imperialem. DIPL. Heinr. IV. 178 coepit locus ille vilescere et in dies a prioris -ae statu declinare. **β** *privilegium – Privileg:* HERBORD. Ott. 1,8 cum eatenus quandam specialis -cie prerogativam Babenbergensis ecclesia ... haberet. CHART. Turic. 558 (dipl. Conr. IV.) quatinus ... in ceteris ... iuribus ... abbatissam ... teneatis in debitis usibus et -is. **γ** *feodum – Lehen:* INNOC. III. registr. 7,205 p. 361,26 habere ... -as et possessiones. *ibid. al.* **δ** *donum – Zuwendung:* HIST. Walc. 63 cui *(genetrici Christi)* de propriis redditibus -am faciens *(sc. nobilis quidam).*

honorifico, -avi, -atum, -are. **1** *honorare, colere, venerari – (ver)ehren, Ehre erweisen:* **a** *in univ.:* **α** *spectat ad homines:* TAB. smar. 5 p. 497,1 ex illo *(lapide)* ... -bis (honorabis *var. l.*), quem volueris, et inhonorabis. CHRON. Thietm. 5,22 festum sancti Martini celebrantem *(sc. regem)* in multis -vit *praesul.* THIETM. chron. 6,95 quem *(regem)* Deus ... triumpho tanti presulis -vit. 7,71 promissionibus ... regem ... in palam sepe -vit *patricius*, sed *eqs.* BERTH. chron. B a. 1075 p. 227,25. *saepe. v. et l.17.* **β** *spectat ad Deum:* LIBRI Karol. I 22 p. 208,3 officiosa adoratione -vit *(sc. vir filium Dei).* EPIST. Col. 8 p. 251,6 (epist. Ludow. Germ.) ut in omnibus nostris unanimes -emus ... Deum. **γ** *spectat ad res (institutionem: l. 11):* CONC. Karol. A 5 p. 39,43 ungulas suas et capillos dedit *Aldeberctus* ad -andum et portandum cum reliquiis sancti Petri. DIPL. Otton. I. 195 p. 276,8 aecclesiam Dei ... cupimus ... nostris quoque temporibus -are rebusque proprietatis nostrae augmentare. METELL. Quir. 8a,9 mox, ubi regna manent, ibi gemma regalis translata locatur -anda. *al.* **2** *insignire – auszeichnen:* VITA Liutg. I 6 animam reddens Domino locum illum suo -vit *Liafwinus* corpore. RUODLIEB XVI 61 <quis *(virtutibus sive bonis)* locupleta>vit te, Christ (Christus *M*), et -vit. CHART. Mog. A II 92 p. 179,23 -te a Deo et -ande matri sue sancte Mog<ontine> metropoli ... E. ... episcopus. ORD. coron. imp. 14,42 -a *(sc. Deus)* eum *(famulum tuum)* pre cunctis regibus terre. CARM. de Godeh. 6 (MGScript. XI p. 221) hunc in plebe sua dans crescere magnificavit *Christus* coram principibus summis et -vit. **3** *extollere – verherrlichen:* GLOSS. psalt. Lunaelac. 143,9 pro his omnibus nova laude te -o. RIMB. Anscar. 1 p. 19,7 eius ... sanctitatem reges -bant, pastores ecclesiarum venerabantur, clerus imitabatur, populus ... admirabatur.

adi. **honorificatus,** -a, -um. *honorificus, venerabilis – ehrenvoll, ehrwürdig:* ADALB. MAGD. chron. a. 919 ipse *(rex)* ... huic vitae decedens in Fulda monasterio -a est sepultura tumulatus. ANSELM. GEMBL. chron. a. 1129 p. 382,50 obviavit illis *(mercatoribus)* matrona quasi mater -a sic eos alloquens: *'eqs.'*

honorificus, -a, -um. *script.* -ff-: *l.65. form.: compar.:* -centior: *l.47. adv.:* -centius: *p.1091,26.70. al.* -cius: EPIST. Mog. 24 p. 361,27. *superl.:* -centissime: *p.1091,32. 33.37.38.* -cissime: *p.1091,33.*

1 *strictius i. q. honore praeditus, venerabilis – ehrenvoll, ehrwürdig:* **a** *de hominibus:* BEDA hist. eccl. 1,21 p. 41,14 cuius *(Germani)* corpus -o agmine ... suam defertur ad urbem. VITA Amand. 9 (MGMer. V p. 435,7) plures ... ex his *(captivis)* postea episcopos ... seu -os abbates fuisse audivimus (*sim.* 22 [p. 445,12] ex eisdem fratribus plures postea abbates vel -os vidimus viros). VITA Bertini 19 (MGMer. V p. 765,16) fuit ... vir nobilis, -us ... comes secundum vanam huius saeculi dignitatem. AGIUS epic. Hath. 426 non vos viduatas affore nunc matre prorsus -a. HINCM. ord. pal. 605 ut omnes episcopi ... vel huiusmodi -entiores clerici absque ulla laicorum commixtione congregarentur. DIPL. Arnulfi 151 p. 230,36 dedit ... -us praesul ... de parte ... monasterii eidem viro in pago ... iuchos CCCLXXVIII. *in titulo:* DIPL. Otton. II. 283 p. 330,13 si quem ministerii idoneum repererint *palatini*, celeri cursu -e nostre magestati presentarent. **b** *de rebus:* THEGAN. Ludow. 12 magnis donis ac -is honoravit eum *(Bernhardum).* DIPL. Karoli III. 158 p. 256,42 (interp.?) -am imperialis liberalitatis exercemus consuętudinem (*sim.* DIPL. Heinr. III. 390 p. 540,18 [spur.] -am regalis munificentiae consuetudinem. 403 -um ... et sollemne ministerium). DIPL. Ludow. Inf. 15 ecclesiarum Dei curam gerere ... regibus ... -um (honoricum *a. corr. A*) ... fore ... claret. EPIST. Teg. I 24 p. 26,5 si illud opus adhuc ita sint *pueri* edocti, uti vobis *(sc. comiti)* est -um nobisque *(sc. abbati)* necessarium. VITA Theog. 2,24 p. 476,49 -o salutatu in eius amplexus et oscula ruunt *omnes.* **2** *latius:* **a** *decens – schicklich, geziemend:* EPIST. Reinh. 100 filię meę causa, quam in Reinhersbrunnen obtuli Deo, noviter ibidem coepit institui -a (-ffica *var. l.*) sanctimonialium habitatio. **b** *praeclarus, speciosus – prächtig, ansehnlich:* PURCH. Witig. 505 fecit -um spacioso margine templum. WOLFH. HILD. Godeh. II 13 turres munitissimas et -as cum adhaerente muro ... construxit *Bernwardus.* CASUS Petrish. 1,33 possessionem satis -am apud Niuheim commutavit beatus vir a Marchtorfensibus.

adv. **honorifice.** **1** *modo honorabili, venerabili – in, auf*

ehrenvolle(r), ehrwürdige(r) Weise: **a** *in univ.:* ARBEO Emm. 15 p. 47,13 quibus honoribus . . . -e sub duci dictione vitam deduceret. COZROH. praef. p. 1,6 divina providentia . . . Hitto episcopus . . . in cathedram . . . Frigisiensi sedis -e provectus esse conprobatur. WIPO gest. 4 p. 24,18 nullius antecessoris . . . ministeria aptius et -entius provisa memini. ODILO CLUN. Adelh. 9 monasterium . . . ad honorem salvatoris mundi -e imperiali auctoritate . . . perfecit. THIETM. chron. 7,25 p. 462,25 quae *(commotio)* sine periculo sedatur et episcopo -e finitur. ANNAL. Magd. II a. 1100 urbem . . . obsedit et -e cepit *marchio*. DIPL. Constantiae 65 bona fide adiuvabo eum *(papam)* -e papatum Romanum . . . tenere. *persaepe.* **b** *in iunctura* -e ac potestative *sim.:* THIETM. chron. 7,54 palmas rex celebrat Magoncia . . . et in his partibus magis -e ac potestative numquam fuit. DIPL. Heinr. III. 380 p. 522,41 ut . . . ipse *(abbas)* potestative et -e suos et suorum habeat potestatem usque ad nostrum iussum. *al.* **2** *honoribus convenientibus – mit gebührenden, allen Ehren, ehrerbietig:* **a** *in univ.:* TRAD. Frising. 341 p. 291,34 (a. 815) ad Frigisingas, ubi sedis episcopii . . . ab omnibus catholicis -e celebratur. CAND. FULD. Eigil. I 1 huic *(viro venerabili Styrmi)* . . . -e a parentibus praesentatur. EPIST. Col. 9 p. 251,34 (epist. Ludow. Germ.) parentes nostri . . . sancti Petri gratiam . . . quaerere procuraverunt, ita nos eam quaerere . . . omnimodis -e cupimus. VITA Gang. I (MGMer. VII p. 168,22) non solum debemus diligere, quos . . . virtutibus . . . novimus coruscare, sed etiam fidelibus obsequiis -entius praevenire. WIDUK. gest. 2,38 pontificem sub custodia tenuit *abbas* . . . primum -e, sed, cum litteras ab eo scriptas reprehendisset, satis severe. *al.* **b** *de susceptione, deductione sim.:* WILLIB. Bonif. 5 p. 22,10 -e ab eo *(rege)* susceptus *(sim.* GERH. AUGUST. Udalr. 1,22. TRANSL. Mod. 15 p. 297,4 -entissime. OTTO FRISING. gest. 2,28 p. 132,31 [honeste *var. l.*]. GESTA Ern. duc. II p. 267,4 -entissime [-issime *var. l.*]. *persaepe).* THIETM. chron. 5,4 ut rex suscipitur *marchio* -eque habetur. THANGM. Bernw. 23 p. 769,44 cives laeti . . . servos Dei -e excipiunt. BERTH. chron. B a. 1079 p. 362,5 legati . . . -entissime a Mogontino archiepiscopo . . . acceptati. LEO MARS. chron. 1,15 p. 53,12 eum *(Paulum)* . . . secum -entissime (-e *CDMS*) retinuerunt *Arichis eiusque coniux*. VITA Heinr. IV. 9 p. 32,12 usque ad Rhenum -e deductus est *imperator. persaepe.* **c** *de reverentia in sepultura exercenda sim.:* WILLIB. Bonif. 8 p. 53,27 redditum est corpus et a . . . fratribus cum psalmis . . . -e ablatum ac . . . perductum est ad civitatem . . . Magontiam. ARBEO Emm. 31 p. 73,25 -e cum habitantibus humo subponentes *(sc. ii, qui aderant, sancti viri corpus).* VITA Rup. 10 sacratissimum corpus . . . cum letaniis . . . a sacro collegio -e traditum fuit sepulturae. VITA Liutb. 7 -e sepulta est *matrona Gisla*. HROTSV. Sap. 8,1 exequias -e celebramus. WIDUK. gest. 3,47 cuius *(ducis)* corpus iuxta regis imperium -e collectum transportatur Wormatiam. TRAD. Welt. 23. *persaepe. adde:* HROTSV. Cal. 9,13 detectum corpus -e texit *iuvenis aspectu terribilis. de reliquiis sive vehendis sive sepeliendis:* TRAD. Frising. 12 p. 39,38 (a. 758/63) tradidi ad domum Sancti Michahelis . . . et ad omnium sanctorum, quorum reliquias ibi -e requiescunt *eqs.* MEGINH. FULD. Alex. 6 p. 430,9 -e portans *vir* sanctorum reliquias. DIPL. Heinr. III. 309ª p. 421,46 <praesul . . . co>rpus sancti . . . Valerii . . . <benigne et -e apportavit> (*item* 404 p. 566,27). THIETM. chron. 4,45 facto . . . altari sanctas in eo -e condidit *caesar* reliquias. **3** *decenter, convenienter – auf geziemende Weise, wie es sich gehört:* **a** *in univ.:* THEGAN. Ludow. 6 p. 184,18 imperator tenuit regnum et nomen suum -e, sicut dignum erat. VITA Bonif. II 5 assata ad mensam -e (horifice *m.¹ a. corr. 2*) portata est *trutta*. CHART. march. Misn. II 216 p. 149,14 quam *(curtem)* Rödolfus . . . edificiis -e locatis inhabitabat. **b** *de ritu i. q. digne, sollemniter – auf würdige Weise, feierlich:* BEDA hist. eccl. 5,19 p. 325,33 episcopi ad dedicationem episcopi convenientes multum -e ministerium impleverunt. GERH. AUGUST. Udalr. 1,4 l. 67 ut in caena Domini . . . cum eadem multitudine clericorum et populi plenius et -entius crisma et oleum sanctificaretur. 1,15 l. 38sqq. DIPL. Heinr. III. 68 p. 87,39 quam *(ecclesiam)* . . . in honorem sanctę Dei genetricis . . . -e consecravit *episcopus*. ANON. Has. 7 corpus sancti Sole . . . elevatum et -entius collocatum est. **4** *large – großzügig:* ANNAL. Xant. a. 861 Liutbertus episcopus -e multis sanctorum menbris monasterium . . . adornavit. DIPL. Karoli III. 129 p. 207,28 ut . . . monachis . . . refectio ab episcopo . . . -e exhibeatur (*inde* 153 p. 248,10). **5** *praeclare – prächtig:* COZROH. praef. p. 1,20 domum Sanctę Mariae . . . in omnibus -e adornavit *episcopus*. CHART. Epternac. 157 p. 240,7 cum domibus in ea *(casa dominicata)* edificatis et pomeriis -e consitis. THIETM. chron. 8,14 p. 510,24 altare aureum gemmis -e distinctum. EPIST. Worm. I 19 p. 36,27 lectum unum -e incisum . . . mihi dedit *episcopus. al.* **6** *legitime, libere, quiete – rechtmäßig, unangefochten:* TRAD. Frising. 766 (a. 856/60) dedit . . . episcopus . . . semitam I, ut -e ad ecclesiam possit ire *comes*. CHART. Tirol. notar. I 192 p. 93,2 (a. 1236) ut ipsa *(Dianna)* eiusque heredes . . . illud feodum cum omni iure . . . de cetero -e sine aliqua condictione vel servicia facienda . . . habeat. 543 p. 264,38 hedificium . . . hedificabit *Henricus*, quod ibidem dicti fratres -e stare et habitare poterint cum sua familia. **7** *honoris causa – ehrenhalber:* THANGM. Bernw. 43 p. 778,1 in . . . monasterio fraternitate -e acquisita. *cf.* *honorificenter. *Fiedler*

1. honoro (o-), -avi, -atum, -are *et raro* **honoror** (o-), -atus sum, -ari. *script. et form.:* honer-: *l. 41. 45. 54. p. 1094, 12. 1095, 11. adde* THIETM. chron. 4,59 *(a. corr. A). al. partic. perf.:* *compar.* -aci(or): *p. 1095, 22.* *abl. pl.* -tibus: *p. 1095, 15.* *usu absol.: p. 1088, 13.* *struct. c. praep.:* apud: *p. 1093, 69.* coram: *l. 33.* cum: *p. 1094, 18.* ex: *p. 1093, 22.* *partic. usu subst.: praes.: l. 58. p. 1088, 13. 1093, 1. al.* *perf.: l. 45.*

(reverenter) colere, venerari, observare, (magni) aestimare, diligere – (ver)ehren, Ehre erweisen, respektieren, (wert)schätzen, achten: **1** *proprie:* **a** *in univ.:* **α** *spectat ad homines:* LEX Raet. Cur. 12,1,5 curiales omo, qui XII filius . . . habuerit, . . . coram bonus homines o-tus (-tus *var. l.*) esse debeat. CAND. FULD. Eigil. I 10 p. 227,49 filii, hunc senem patrem vestrum sanctis conversationibus vestris -ate. II 12,21 genibus . . . volutans . . . vultum regnantis -at *senior*. THEGAN. Ludow. 44 p. 234,3 Deum non timuisti *(sc. Ebo)* ⌞nec regem -asti⌟ (qui regem exhonorasti *var. l.*). GERH. AUGUST. Udalr. 1,8 l. 7 ut unusquisque . . . patrem et matrem -ret (-retur *P*). THIETM. chron. 1,5 ut quasi amicum diligerent et ut dominum -rent *(ex* hone- *corr. A; sc. vicini Heinricum). persaepe. v. et p. 1087, 10sq. 1088, 13.* *in lusu verborum:* INNOC. III. registr. 1,41 p. 65,2sqq. ipsa *(manus apostolicae sedis)* . . . hos onerat, hos -at, immo sepius honorem oneribus compensans et onerat -tos (hone- *1*) et oneratos -at. *c. notione (benigne) audiendi:* CHART. Raitenh. 350 (a. 1276) abbas et conventus . . . -ari et exaudiri in suis peticionibus meruerunt. *c. notione suscipiendi:* THIETM. chron. 8,32 p. 530,15 archiepiscopus . . . cum reliquiis sanctorum et ceteris ornatibus . . . hos *(sc. duces)* advenientes -vit. CHRON. Thietm. 5,19 p. 243,24 divinis et humanis -ti *(sc. coniuges).* **β** *spectat ad institutiones sim.:* TRAD. Frising. 339 p. 290,4 (a. 815) -anda nobis *(sc. Lantperhto)* . . . ecclesia Beatae Mariae. CONST. Constant. 167 eius *(Dei)* . . . ecclesiam decrevimus veneranter -are (hone- *a. corr. L_M*). HELM. chron. 80 p. 151,32 oportet eum *(regem)* -are Urbem. *al. v. et p. 1093, 5.* **γ** *spectat ad Deum:* AGIUS epic. Hath. 714 Christus -atur, Christus in hac colitur. CHRON. Thietm. 5,17 qui *(Deus)* se -antes . . . exaltat. CHART. Babenb. 68ª p. 280,15 in quorum *(sc. religiosorum)* honore Deus -atur. *saepe.* **δ** *spectat ad angelos, sanctos, reliquias:* TRAD. Ratisb. 5 (a. 778) ubi *(sc. in ecclesia)* reliquię sancti Mauricii . . . -antur. HUGEB. Wynneb. 13 p. 116,35 -ate Wynnebaldum sanctum et cum Deo veneratum. CONC. Karol. A 44ᴮ,53 si . . . sancti angeli et sancti viri non sunt colendi . . ., sed sola caritate . . . -andi *eqs.* HINCM. coll. 1 p. 84,15 eas *(reliquias)* . . . -are. WIDUK. gest. 3,3 memoriam . . . Dyonisii martyris digne -ans veneratus est. *saepe.* **ε** *spectat ad numina pagana:* THIETM. chron. 6,23 quorum *(deorum)* primus Zuarasici . . . a cunctis gentilibus -atur. 7,59 ab incolis omnibus . . . -batur *mons*. CHRON. Thietm. 6,37 lucum . . . ab accolis ut deum . . . -tum . . . eruens *antecessor eqs.* **ζ** *spectat ad res:* DIPL. Otton. II. 207 omnibus cristianae fidei . . . cultoribus ac regiae . . . excellentiae mag-

[Pörnbacher]

nitudinem ... -antibus ... pateat, qualiter *eqs.* (*item* 209. 224. 227 p. 255,21). WALTHARIUS 614 quo nomen regis -rem. THIETM. chron. 5,32 p. 258,2 veritatem. OTTO FRISING. chron. 4,4 p. 190,35 si ... Deus sic -vit (honorificavit C) supplicium suum, quomodo -bit corpus suum *(i. ecclesiam)*, sanctos suos *eqs.?* **b** *salutare – grüßen: v. p.1087,31.* **c** *honore afficere – beehren:* CHART. Lips. I 6 (a. 1268) qui *(mercatores)* nostram civitatem ... in hoc -verint, quod mercimonia ad ipsam civitatem duxerint. **d** *(praemio, munere, officio sim.) honorifice remunerari, locupletare, donare – beschenken, begaben, versehen, belohnen (mit) (spectat ad ecclesiam, monasterium sim.: l.13.23. al.):* **α** *usu communi:* HUGEB. Wynneb. 13 p. 117,32 que *(ecclesia)* ... novo -ta est patrono. ANNAL. Lauresh. a. 795 fideles suos de eodem *(sc. Avarorum)* thesauro ... -vit *rex.* WETT. Gall. 19 quibus *(donis)* -tus est. THEGAN. Ludow. 12 ⌊magnis donis ac honorificis -vit (donavit *var. l.*) eum *(Bernhardum)*⌋ (honorificis donis -vit [-tum *L2. B4*] *var. l.*). DIPL. Ludow. II. 61 p. 187,18 (spur.) ut ... -etur *pontifex* p o t e s t a t e (WIDUK. gest. 1,13. *sim.* 1,21 honore paterno). DIPL. Otton. I. 225 ut nostre imperialis dignitatis precepto -retur *monasterium* et corroboraretur. GREG. CAT. chron. II p. 214,22 ex cibariis. *persaepe.* *in lusu verborum:* CONC. Karol. A 56B,92 qualiter ... ecclesiam ... -ando exaltaverint *(sc. principes)* et exaltando -verint atque ... donariis divitem effecerint. OTTO FRISING. gest. 1,24 p. 37,26 xeniis -tus *episcopus* et oneratus. *dignare – würdigen:* GERH. AUGUST. Udalr. 1,9 l. 144 viduae sexagesimi fructus restitutione -antur. ALFAN. premn. phys. 1,56 p. 15 ex duabus his dignitatibus homo singulariter -tus est *eqs. (sed cf. PG 40,521A).* **β** *compensare – entschädigen:* COD. Wang. Trident. 241 p. 1065,19 comes pro illo pluvio (*cf. ind. s. v.* publegum) ... ad placitum ... ministeriales ..., ut eum adiuvent ad iudicium, -are debet. **γ** *(feodo) instruere, benefacere – (mit einem Lehen) ausstatten, belehnen (fere in chartis et diplomatibus):* FORM. imp. 27 donatio imperialis: imperialis celsitudinis moris est ... sibi famulantes donis ... atque honoribus ... -are atque sublimare; proinde ... libuit celsitudini nostre fidelem quendam nostrum ... de quibusdam rebus proprietatis nostre -are *(v. notam ed.; inde* DIPL. Ludow. Germ. 19. DIPL. Karoli III. 144 p. 231,8. 10. DIPL. Otton. I. 133. *al.; sim.* 44 *[inde* DIPL. Ludow. Germ. 12. *al.]).* DIPL. Karoli III. 42 beneficiis (CHART. Raitenh. 21 p. 24,21). DIPL. Zwent. 25 si ecclesias Dei rebus variis, quae nobis a Deo collate sunt, -amus. GERH. AUGUST. Udalr. 1,12 l. 129 Riwinum ... comitatibus patris -vit *rex.* THIETM. chron. 6,12 p. 290,7 dignitatibus. CHART. Babenb. 28 p. 41,27 quibus *(praediis)* -tus fuerat *ministerialis. persaepe. v. et p.1094,29.* **δ** *(in munere) constituere – (in ein Amt) einsetzen:* LEX Raet. Cur. 1,7 si quicumque persona de qualecumque actu aut dignitatem per principem o-tus (-tus *var. l.*) fuerit, set ... ante iudicem venerit, ille honoratus *eqs.* 6,1 qui ... per principes non fuerint o-ti (-ti *var. l.*). LIUTG. Greg. 9 p. 74,11 ut aliqui ... -ti a rege mitterentur in longinquiora regna. THEGAN. Ludow. 43 hi *(episcopi)*, qui (quos *var. l.*) ex vilissima servili conditione -tos habebat. GERH. AUGUST. Udalr. 1,1 l. 119 in manus eum accepit munereque pontificatus -vit *rex. al.* **e** *extollere, magnificare, decorare, insignire – auszeichnen, verherrlichen, zieren, hervorheben:* HUGEB. Wynneb. 11 sanctum ... corpus levatum integritate -tum repperiebant. WETT. Gall. 27 quem Dominus in tali signo -are dignatus est. WALAHFR. carm. 89,4,2 Idus Februi ternas Deus unus -at (*item de kalendario:* WANDALB. martyr. 27 bis ... novenam *[sc. diem Ianuarii]* Abacuc ... et Micheas -ant). LIBELL. de conv. Baiuv. 2 p. 100,4 Vitalis episcopus; ... iterato illa sedes -ta refulsit episcopo, Flobargiso. 9 p. 118,3 quem *(Liuprammum)* Gregorius papa p a l l i o -vit (p. 118,6; *sim.* OTTO FRISING. gest. 2,23 militari cingulo). RUOTG. Brun. 46 quo *(sc. oeconomi)* nomine eum *(diaconum)* ipse pater ... -are consuevit (*sim.* OTTO FRISING. gest. 1,9 ducis ... nomine). WIDUK. gest. 1,30 quomodo maiori gratia apud regem -retur *Cristianus.* CHRON. Thietm. 5,16 regali dignitate. *saepe. v. et p.1094,60.* **f** *fidem praestare, sequi – Treue, Gefolgschaft leisten, folgen:* HINCM. annal. a. 871 p. 183,3 quem *(Karlomannum)* pater ... secum manere praecepit, usque dum ad suos fideles in Belgicam veniret et eorum consilio inveniret, qualiter eum -are debuisset. THANGM. Bernw. 41 p. 776,29 oboedientia domnum regem -vit *antistes.* **2** *in imag. (c. sensu praeferendi):* BRUNO QUERF. fratr. 7 p. 43,19 que *(mors)* sola nescit -are reges. CARM. Bur. 131a,4,10 hos urit acrius, quos amplius -at *aurum.* **3** *translate:* **a** *(ob)servare – berücksichtigen, (be)wahren:* HRABAN. epist. 29 p. 445,24 quomodo ... consanguinitas -anda sit, liber Leviticus ostendit. CARM. Salisb. 7,35 te, pater alme, ... deposco, creator protegat ..., -et. **b** *celebrare – feiern:* THIETM. chron. 5,38 p. 264,24 natale Domini in Palithi ... divinitus ac humanitus -ando (hone- *1*) peregit *rex.* ANNAL. Altah. a. 1046 p. 42,3 Dei ... genetricis nativitatem rex -vit Augustae. **c** *augere – vermehren, fördern:* THANGM. Bernw. 40 locum ditare et -are. DIPL. Heinr. III. 43 pro -anda Dei gloria. **d** *valere – gelten:* THIETM. chron. 1,25 in legitimis coniunctionibus non esse delictum scriptura testatur, et hoc cum observatione festivitatum -atur. **e** *confirmare – bestätigen (usu publ. et iur.): v. p.1074,11.*

adi. **1. honorans,** -antis. *superl. sensu pass. (cf. ThLL. VI/3. p. 2951,75 et Stotz, Handb. 4,IX § 52):* **1** *spectat ad homines i. q. honest(issim)us, reverend(issim)us – hochwürdig(st) (in formula salutationis, allocutionis):* EUGEN. VULG. syll. 7 episcoporum -issimo ... Vitali episcopo ... Vulgarius. INNOC. III. registr. 5,116 (117) -issimo et sanctissimo summo pontifici pape. **2** *spectat ad res i. q. (maxime) conveniens, honorabilis – (höchst) angemessen, Ehren-:* CHART. Sangall. C 1849 p. 58,27 (a. 1270) quia ... maximis et -issimis feodis a nostro sint *viri* monasterio honorati *(cf. p.1086,17).*

2. honoratus, -a, -um. *honore dignus, honestus, egregius, illustris – geehrt, würdevoll, angesehen, vornehm (interdum compar., e. g. l.34.51):* **1** *in univ.:* **a** *spectat ad homines:* CAPIT. reg. Franc. 2 si serviles persona est, ... ictus flagellorum ut suscipiat, iubemus, si ... ingenuus aut -ior ... persona est *eqs. (v. notam ed.).* VITA Ansb. 34 (MGMer. V p. 639,22) Radamastus vir -us eiusque frater ... cuncta, quae possederant in praediis ..., coenobio contradunt *(sim. [in enumeratione testium]* TRAD. Michaelb. 83 presentibus -is viris *eqs.* CHART. Babenb. 76 p. 105,29 in presentia multorum nobilium et -orum virorum delegavimus *eqs. al.).* WIPO gest. 6 p. 28,15 pro regali censura -ior habitus est ab omnibus. DIPL. Frid. I. 5 p. 11,5 per responsales -os. ORD. coron. imp. 15,1 debet *rex* mittere -os nuncios *eqs.* TRAD. Salisb. II 265 -us ministerialis (283 p. 719,15). HIST. de exp. Frid. imp. p. 89,22 princeps Sibilię, vir potens et -us. *saepe. v. et p.1095,28.* **b** *spectat ad institutiones:* RUOTG. Brun. 31 domum eius *(s. Petri)* -issimam ... ampliavit. **2** *munere excelsus, praestans, amplus – durch ein (hohes) Amt geehrt, ausgezeichnet, hoch(gestellt):* **a** *eccl.:* CONC. Merov. p. 76,1 de adulteriis ... -orum clericorum. p. 157,12 quod ... clericus ..., si iunior fuerit, ... ictos accipiat, sin certe -ior, ... conclutione mulctetur (*sim.* p. 159,26). p. 158,1 episcopi, presbyteri vel universi -iores (-tores *var. l.*) clereci. *al.* *in allocutione: v. p.1074,51.* **b** *saec.:* DIPL. Heinr. II. 507a p. 649,41 de kamerariis ... et pincernis aliisque -is utrorumque abbatum servitoribus hoc constituimus, ut *eqs.*

3. honorandus, -a, -um. *honore dignus, honorabilis, reverendus – ehrwürdig:* **1** *spectat ad homines:* **a** *usu communi:* THIETM. chron. 6,75 p. 364,13 hic *(Walterdus)* pollens virtute regi acceptus cunctisque primatibus ... extitit -us (*cf.* CHRON. Thietm. 6,75 p. 365,12 hiis honoratus virtutibus regi placebat et primatibus; ab hoc amabatur, ab illis venerabatur). ALBERT. M. eth. I 304 p. 260,46 'solus bonus' et virtuosus est '-us' (*p. 1124a,25* τιμητέος). *carus – lieb, wert:* CHART. Merseb. 351 p. 282,21 (a. 1269) -us pater noster *(sc. marchionis)* Heinricus ... marchio. **b** *eccl. ('hochwürdigst') :* TRAD. Frising. 144 p. 149,31 (c. 791) -us episcopus (*cf.* p. 149,30 ve<ne>randum). 656a -us presbiter. DIPL. Karoli III. 99 p. 161,16 Liutwardus vir -us ... Vercellensis ecclesiae episcopus. DIPL. Heinr. I. 12 p. 49,9 per interventum -i patris et archiepiscopi. DIPL. Heinr. III. 37 -i episcopi. *v. et p.1074,51.* **c** *saec.:* WILLIB. Bonif. 7 p. 37,12 apud -um Langobardorum Liodbrandum regem. *v. et p.1095,36.* **2** *spectat ad res:* BEDA

[Pörnbacher]

hist. eccl. 3,11 p. 148,9 -a patrui . . . ossa recondere. WALAHFR. Blaithm. 28 nomen (*sim.* DIPL. Otton. III. 120 p. 532,36 nominis). imag. Tetr. 255 horridus Afer subdat -is sua colla . . . dextris. RUOTG. Brun. 18 p. 17,3 non respicis *(sc. Liudolfus)* -am pii genitoris tui caniciem?

subst. **honoratus,** -i *m.* *homo honore praeditus, dignus – Würdenträger:* **1** *in univ.:* CONC. Merov. p. 170,25 ut, si quis saecularium -orum (honoratorium *B*) . . . obviam habuerit aliquem ecclesiasticorum graduum usque ad inferiorem gradum honores (honoris *B*), . . . illi colla subdat. FORM. Arvern. 1[b] vos -erati, que curas puplicas agitis. TRAD. Frising. 397[c] p. 338,18 traditione . . . confirmata coram Audulfo et multis aliis in Baioaria -is. DIPL. Otton. II. 266 p. 310,29 factum est placito isto . . . super Salernitanam civitatem, in qua residebat . . . imperatorem cum suis -ibus (*cf.* p. 309,12 ceteris sui magnates). DIPL. Frid. I. 85 Fridericus . . . episcopo, . . . iudicibus, -is . . . graciam suam. CHART. Basil. A I 360 p. 536,11 -i . . . ecclesie *(v. notam ed.). saepe. v. et p.1093,50.* **2** *usu compar.:* RATHER. epist. 1 p. 17,11 -iores quosdam . . . captivos ducere. POPPO TREV. ad Bened. (MGScript. VIII p. 178,3) ut . . . mittat . . . *paternitas vestra* virum de -ioribus vestris. GESTA Godefr. Trev. 5 in hec verba accinguntur viae -ciores loci *(cod.,* viri *ci. ed.)* utriusque ordinis. HIST. de exp. Frid. imp. p. 48,2 venerunt . . . -iores Grecorum, . . . cancellarius imperatoris . . . et alii . . . proceres. *v. et p.1086,70.*

adv. **1. honorate.** *cum honore, honeste, reverenter – mit Ehren, ehrerbietig:* CHART. Rhen. inf. I 360 p. 247,33 (a. 1144/47) qui fuit honoratior et mollior in seculo, -ius et accuratius tractetur. CHART. Turic. 488 p. 361,14 -e suscipere.

2. *honoratim. *large – reichlich:* CHRON. Andag. 68 p. 154,13 -m (honoratum *A2*) secum delatis muneribus . . . ambiebat *(sc. Otbertus principem)* obsequiis et favoribus.

2. honoro *v.* onero.

1. *honorosus, -a, -um. *honestus, nobilis – ehrenhaft, 'honorig':* CONR. MUR. summ. p. 157,26 quilibet de nobilibus . . . nominetur: . . . honorativus, honorandus, -us, hylaris. p. 158,13. p. 159,19 domina . . . nominetur: . . . -a, herilis, hylaris. *v. et p. 1074,51.*

2. honorosus *v.* onerosus.

honorus, -a, -um. **1** *spectat ad homines:* **a** *nobilis – edel, ehrenvoll:* CARM. imag. 7,1 hunc librum Karolus quondam perfecit -us *(de Karolo Calvo).* **b** *reverendus – ehrwürdig:* VITA Galli II 1428 Iohannes praesul -us (1465. VITA Vicel. 252 Hartwicus presul -us). 1529 cetus. **2** *spectat ad res i. q. sollemnis – feierlich, Ehren-, Fest-, Feier-:* EKKEH. IV. bened. I 14,1 in natale sancti Benedicti: . . . electi . . . -a dies Benedicti. *Pörnbacher*

honostus *v.* onustus. ***hopa** *v.* *hupa.

***hoquetatio** (hoccit-), -onis *f.* (*hoquetus) *t. t. mus. i. q. cantus hoquetatus q. d. – 'Hoquetus', 'Hoquetierung' (cf. LexMusLat. vol. II. s. v.):* LAMB. mus. quadr. p. 281[a] resecata musica, id est ipsa hocci-o, est illa, que sit secundum rectam vocem et omissam, videlicet quando ab aliqua perfectione tempus sit resecatum. ANON. mus. Sowa 2 p. 228,30 -o fit pro mutua instituentium voluntate aut continue aut . . . intermisse aut per simplices voces aut per compositas. *ibid. al. v. et vol. I. p. 521,25.*

***hoqueto,** -atum, -are. (*hoquetus, *cf. francog. vet.* hoqueter) *partic. perf. usu adi.: l.62.64. al. t. t. mus. i. q. modo hoqueti q. d. (com)ponere – als 'Hoquetus' setzen, komponieren (cf. LexMusLat. vol. II. s. v.):* ANON. mus. Sowa 2 p. 226,7 de semibrevibus -tis (p. 230,25. 29). p. 226,18 qualiter . . . semibreves in brevi modo debent artificialiter -ari. p. 232,43 quod omnes voces -tae per resecationem mutue ponerentur. *ibid. al.*

***hoquetus** (o-, hoke-), -i *m.* *(francog. vet.* hoquet; *v. Wartburg, Frz. etym. Wb. IV. p. 450[a] et Stotz, Handb. 1, III § 44.3) t. t. mus. i. q. cantus vocibus pausationibusque alternantibus compositus – 'Hoquetus' (de re v. H. Riemann, Musiklexikon, Sachteil. [12]1967. p. 378sq.; cf. et LexMusLat. vol. II. s. v.):* IOH. GARL. mus. mens. add. 15,26 iste *(sc. abscisionis sonorum)* modus sumitur flaiolis; et aliqui vocant o-um modum istum. LAMB. mus. quadr. p. 269[a],26 per que *(tria genera)* tota mensurabilis musica discurrit, scilicet discantus, hoketus et organum. ANON. mus. Sowa 2 p. 220,2 vult actor . . . modorum aequipollentias per diversa cantuum genera declarare et praecipue per -os. p. 232,34 recitavit actor resecationum vocum notitiam in -is (*sim.* p. 232,36). *ibid. saepe.*

1. hora (o-), -ae *f.* (ὥρα) **I** *strictius i. q. pars diei pleni (vicesima quarta) – Stunde, (vierundzwanzigster) Teil eines ganzen Tages:* **A** *proprie:* **1** *def.:* ABBO FLOR. calc. 3,37 cum maiores nostri . . . aequinoctialem diem noctemque . . . clepsidra in XXIIII aequis partibus dividerent, uniuscuiusque partis finem cum aspiratione '-am' vocaverunt. HONOR. AUGUST. imag. 2,10 -a . . . dicitur series vel umbra et dicitur ab horologio et est certus limes temporis in horologio. **2** *exempla:* **a** *usu communi:* BEDA temp. rat. 42,15 dies . . . habet XXIIII -as. WALAHFR. exord. 5 apud nonnullos cornibus -ae prodebantur. WALTHARIUS 1320 praeter . . . unius punctum . . . -ae. GUNTH. PAR. orat. 8,2 p. 163[C] magnus *(sc. dies)* omni tempore aequalis est, videlicet spatium viginti quatuor -arum. *al. v. et p.1100,43.65.1101,16.18.38.* **b** *spectat ad punctum temporis:* **α** *in univ.:* ANNAL. Engol. a. 839 (MGScript. XVI p. 485,38; s. IX./X.) Arnulfi abbatis advenit -a *('Todesstunde').* DIPL. Otton. I. 100 concedimus a die presente et -a Sanctę Marię ad sedem Cameracensis ecclesię . . . abbatiam. WIDUK. gest. 3,75 p. 152,23 cum autem -a esset, processit *imperator.* THANGM. Bernw. 16 instabat . . . -a, qua domna Gerburgis aecclesiam . . . consecrari depoposcerat. *al.* **β** *c. numeralibus:* HUGEB. Wynneb. 13 p. 116,22 cum . . . -a completa fuerat tertia. WETT. Gall. 11 p. 262,27 peracta . . . ter terna -a diei. WALTHARIUS 1343 in nonam conflictus fluxerat -am (undam *P; v. notam ed.*). GERH. AUGUST. Udalr. 1,16 l. 18 nuntiis revertentibus -a diei nona. OTTO FRISING. gest. 33 p. 142,1 prelium hoc a decima pene diei -a usque ad noctem protractum est. *saepe. v. et p.1101,4.5.6.* **γ** *iuncturae selectae:* CONC. Merov. p. 167,4 ut nullo labore ⌊impediti -is⌋ (impetitiores *var. l.*) legitimis spiritalibus possint *sacerdotes* vacare misteriis. ALCUIN. Ved. 9 (MGMer. III p. 423,23) laudes Deo horis c a n o n i c i s clerus cantabat in ecclesiis (HRABAN. inst. cler. 2,1 p. 344,20. *al.*). WALAHFR. Gall. 1,6 p. 289,17 dum ad -am orationis concurrerent *(sc. multitudo).* AGIUS vita Hath. 25 ad -am sepulturae eius confluebant *turbae.* GERH. AUGUST. Udalr. 1,1 l. 15 cum eis *(parentibus)* in atrio domus suae -a refectionis sedens *clericus.* THANGM. Bernw. 54 p. 780,51 cum adesse sibi exitus sui -am sensisset. THIETM. chron. 6,19 convenit exercitus statuta -a. OTTO FRISING. gest. 1,42 p. 60,18 acceperunt eadem -a crucem tres episcopi. *persaepe.* **c** *spectat ad spatium temporis:* EINH. Karol. 26 ecclesiam . . . nocturnis -is . . . inpigre frequentabat. 24 duabus aut tribus -is quiescebat. WALAHFR. carm. 5,56,17 nobilitas generis cognoscitur o m n i b u s -is (HRABAN. carm. 22,12. OTLOH. prov. O 60. *al.*). THIETM. chron. 4,19 lux . . . ex aquilone effulsit et unam sic manens -am . . . evanuit. METELL. exp. Hieros. 5,254 requies -is fuit atris. *saepe.* **d** ad -am *i. q.* πρὸς ὥραν, *ad breve temporis spatium – (für) eine kurze Zeit, ein Weilchen* (*cf. ital.* allora): WETT. Gall. 29 p. 273,34 si ad -am ei temporale iter denegaretur. LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 219,15 nec impetum sustinere vel ad -am Suevi potuissent, nisi *eqs. al. v. et p.1117, 27.* **B** *alleg. et per compar.:* HONOR. AUGUST. gemm. 2,7 quod *(tempus legis)* iterum quasi -is discernitur (*sim.* 2,2). sacram. 48 p. 772[C] dies est Christus, -ae sunt iusti. ABSAL. serm. 39 p. 229[A] -ae reales sunt, quae bonis operibus, non verbis decantantur; -ae spiritales sunt virtutes animae. **C** *meton. i. q. oratio certo tempore diei dicta, officium – Stundengebet, Tagzeit, 'Hore' (usu liturg.):* ECBASIS capt. 638 -as cantate. CHRON. Pol. 3,25 p. 158,18 donec -as perpetue Virginis dieique canonicas . . . adimplebat *Bolzelavus.* CHART. Brixin. 65 p. 70,20 qui *(sacerdotes)* . . . -as et missas solitas . . . decantent. CHART. Aquens. 125[BC] l. 5 in missis et in -is canonicis, vigiliis et aliis devotis orationibus *(cf. l.37). al.* **D** *translate de regione caeli:* nulla -a *i. q. septemtrio, pars septemtrionalis – Norden, nördliche Himmelsgegend:* CHART. Bund. 440 (a. 1186) coheret ei *(pecie)* a nulla ora terra de Balneo. CHART. Ti-

rol. notar. I 124a p. 63,29 cui pecie terre vineate coheret . . . a nulla -a ecclesia de Ripa. *ibid. al.*

II *latius de quovis spatio temporis:* **A** *tempus – Zeit:* **1** *in univ. (usu plur.: l.5):* POETA SAXO 2,128 hibernas in Eristalli . . . duxerat *Karolus* -as (*cf.* 1,177). WIDUK. gest. 3,74 p. 151,9 si omnes virtutes eius *(Mathildae)* velim narrare, -a deficeret *(v. notam ed.).* BRUNO QUERF. fratr. 13 p. 62,6 qui *(carnifex)* . . . a l i a -a in eorum servicio ministrare iussus fuit (Adalb. A 10 p. 9,2 [alio tempore *var. l.*]). **2** *de tempore vitae:* PAUL. DIAC. carm. 11,4 semper inest luctus, tristis et -a mihi. ANNAL. Engol. a. 840 (MGScript. XVI p. 485,40) XII. kal. Iul. Hludowici imperatoris -a terminatur. **B** καιρός, *momentum temporis – (rechter) Augenblick, Zeitpunkt, Sekunde:* WALTHARIUS 685 equus et dominus -a cecidere sub una. ASINARIUS 279 brevi secum deliberat *puella* -a (ora puella *K;* ipsa -a *D*). LIBER revel. Rich. 4 p. 11,16sqq. quo facto intellexi nondum esse -am fractionis *(sc. hostiae)*; et postea in -a fractionis terciam particulam fregi.

2. *hora, -ae *f.* (χώρα; *cf. Stotz, Handb. 1, III § 23.1) abl. sg.* -o: *l.22.* **1** *regio, campus – Gegend, Gebiet, Flur:* CHART. Ticin. 110 p. 60,9 (a. 1221) quod *(sc. territorium)* est in -o vallis, que est inter *eqs.* CHART. Tirol. I 1078 aratoria iacet in -a de Vinticlino. *al.* **2** *vicus, platea – Viertel, Gasse:* CHART. Tirol. I 519 (a. 1200) locavit Enrigolinus in Berta de Bolzano . . . domum unam in ⌊-a Wielandi⌋ *('Wielandgasse'; v. ind. p. 323).* CHART. Ital. Ficker 242 p. 289,12 in civitate Vicentie, in -a porte sancti Petri. *al.*

3. hora *v.* 1. ora. **4. *hora** *v.* 2. *ora.

horalis, -e. *ad horas canonicas pertinens – zum Stundengebet gehörig (usu liturg.):* CATAL. biblioth. B IV p. 23,35 (s. XIII./XIV.) psalmos -es.

horama (o-) *vel saepius* **horoma** (o-), -atis *n.* (ὅραμα, ὅρωμα) *c. gen. inhaerentiae: l.40.* **1** *visio, visus – Erscheinung, Traumgesicht:* ERMENR. Sval. 9 p. 160,35 cernentibus quatuor discipulis transfigurationis suae *(Christi)* oroma (gloriam *var. l.*). WALTH. SPIR. Christoph. II 2,82 visitur angelicę pastoribus oroma turbę. RUP. TUIT. inc. 19 p. 636,4 iuxta praesagium memorandi oro-is. INVENT. Matth. 5 qui in somnis vidit orama praesagium futurorum. BERENG. TREV. laud. 3,6 p. 973A divinae v i s i o n i s -ama . . . retulit (ALDH. ad Acirc. 2 p. 66,18 oro-e). *saepe.* **2** *species, habitus – das Aussehen, Äußere:* TRANSL. Annon. 3 p. 10,2 ille . . . astans vultu terrifico et oro-e minaci. **3** *adventus – Ankunft:* EPITAPH. var. I 17,18 oro-is merui *(sc. Adventius)* nomen habere novum *(v. notam ed.).*

***horarius** (o-), -a, -um *vel semel (l.51)* ***horanus** (hir-), -a, -um. **1** *adi.:* **a** *ad horam pertinens – zur Stunde gehörig, Stunden-:* ALBERT. M. animal. 5,38 'sepia . . . quamlibet unam suam ovationem complet in quindecim diebus', hoc est in duobus circulis -riis planetarum. metaph. 5,1,9 p. 229,61 est *motus* . . . diurnus vel -nus (hiranus *P*). summ. theol. I 5,23,3,2 p. 139,16 sic . . . sunt tam causata a motu caeli quam non causata, . . . ita quod dicamus ipsa secundum tempus esse indivisibilia ut nunc, vel extensionis divisibilis ut -ria vel diurna. **b** *brevis, fluxus – kurz, flüchtig, vergänglich:* WOLBERO cant. praef. 1016B longa . . . in sanctis est charitas, quia non -ria, sed perseverans et continua. PETR. TREV. David 19 eorum *(monachorum)* compunctio non continua, sed -ria est. ALBERT. M. eth. II 10,2,2 p. 627a,39 -ria . . . speculatio beatum non facit: nihil enim imperfectum attribuendum est felicitati. **2** *subst.:* **a** *masc. i. q. cantor qui horas canonicas in ecclesiis psallendo exsequitur – Kantor, der das Stundengebet versieht (fort. de beneficiario):* CHART. archiep. Magd. 362 p. 476,21 (a. 1179) quorum *(testium)* nomina sunt hec: Rotkerus . . . maior prepositus, Gero vicedominus, Fridericus -rius *eqs.* **b** *neutr. i. q. liber hymnos horis canonicis canendos continens – Liederzyklus für die kanonischen Stunden, 'Horen':* GODESC. SAXO carm. 10 praef. qui *(Deus)* me sine merito meo dignatus es honorare hoc -rio (orarium *codd.*); ne . . . amittam hoc -rium (orarium *codd.; ex* orarum *corr. B*).

***horatim** *adv.* **1** *singulis horis – stündlich:* CARM. didasc. 872 non tot habet guttas Stix . . ., illuc -m (certatim *var. l.*) quot properant anime. **2** *per horas competentes, canonicas – zu den regulären, kanonischen Stunden:* GERB. (?) astrolab. 5,4 hoc . . . dignissimum ad ⌊diurnum -m⌋ (*ed.;* divinum -m, diurnum horarum *codd.; cf.* 6,1) celebrandum officium . . . utile esse videtur.

hordeaceus (o-, -dia-, -da-, -ec-, -asc-, -atius, -cius *sim.*), -a, -um. κρίθινος – *Gersten-:* **1** *in univ.:* HILDEG. phys. 8,17,3 qui orfune habet, . . . eos *(sc. vermes)* cum o-o stramine . . . subfumiget. TRAD. Westph. IV p. 150,19 XV stigas o-orum manipulorum *(sc. villicus dabit). in imag.:* VITA Alcuini 4 p. 186,38 nonnulli *(sc. discipuli)* . . . pectus in suum 'o-as (-cias *var. l.*) quinas' . . . traiciebant una 'gemino cum pisce' spicas *(spectat ad Vulg. Matth. 14,17 sim.; v. notam ed.).* **2** *ex hordeo factus – aus Gerste bereitet:* PONTIF. Rom.-Germ. 249,1 p a n i s -us esse debet siccus (VITA Richar. 3 [MGMer. VII p. 446,1] panem ordiatium [o-um *var. l.*]. VITA Amand. 6 [MGMer. V p. 433,18] o-o [o-tio, o-io, ordecio, -o, -io *var. l.*] pane. ORD. iud. Dei B XI 3b p. 668,40 o-us. *saepe*). ANTIDOT. Glasg. p. 122,21 farina ordiacia. CHART. episc. Hild. I 271 p. 250,36 de forverco isti sunt redditus: . . . XV modios brascii o-scii (*ed.,* o-stii *cod.*). TRACT. de aegr. cur. p. 269,48 simila o-a. *saepe. v. et vol. II. p. 30,35. iron.:* UNIBOS 150,4 dum commovit *sacerdos* ⌊pecuniam . . . -am⌋ (*i. stercus equinum; sim.* 155,4 denarii -i).

hordearius (o-, -reus), -a, -um. κρίθινος – *Gersten-:* CHART. episc. Hild. I 271 p. 250,20 (s. XII.2) villicus *(sc. persolvit)* . . . XV modios bracii triticei, XV o-ei.

hordeolum (o-, -dio-), -i *n.* κριθή, *tuberculum parvulum hordei grani simile – 'Gerstenkorn' (t. t. medic.):* RECEPT. Lauresh. 5 p. 382,14 sanat *oleum scinninum* . . . ordiola. PAUL. AEGIN. cur. 90 o-um (*3,22,14* κριθή) est parvum apostema supra palpebram oblongum. WILH. SALIC. chirurg. 1,7 p. 306A -um . . . est apostema calidum. *al.*

hordeum (o-, orod-, -dium), -i *n. script. et form. sing.: gen.* -ey: CHART. Tirol. I 1248a p. 370,16. *ibid. al.* -ie: *l.66. ?acc.* ordigo: *l.40. decl. I.: l.48.66. adde* TRAD. Frising. 652 p. 551,6. COD. Lauresh. 3672. *usu plur.: l.40.41.52.*

κριθή, *Hordeum vulgare (L.) – Gerste (de planta et de grano):* **1** *proprie:* **a** *in univ.:* WANDALB. mens. 222 vocant . . . -a falcem. TRACT. de caus. mul. 31 p. 29,1 ordigo quoquis in aqua et fomentabis. ODO MAGD. herb. 1213 -a (o- *codd.*) quam dederint, cauli miscere farinam . . . praecepit *Cato.* IOH. S. PAUL. diaet. 597 vinum de frumento et o-o malos fumos generat. ALBERT. M. animal. 6,107 o-um (*p. 573b,10* κριθάς) . . . est bonus cibus masculo porci saltanti feminam. ALPHITA A 1 alphita, farina o-i idem. *persaepe. v. et p. 769,41.* **b** *de tributis:* TRAD. Frising. 523b (a. 825) reddant *barscalci* modios XV, ex his tres de o-a. REGISTR. Trident. 91 tenetur *Mazolinus* . . . solvere . . . duos modios de orodeo. CHART. Aquens. 103 l. 52 decem modios o-i, quod ibidem vulgariter haspelcorn dicitur, . . . accipiet *decanus. persaepe.* **c** *proverb. (per compar.: l. 53):* EGBERT. fec. rat. 1,73 o-a manduces, panis dum cogit egestas *(v. notam ed.).* 1,591 pullulat iste puer matura ut o-a messe *(cf. H. Walther, Proverbia nr. 22873).* **d** *alleg.:* ABSAL. serm. 46 p. 263B -um, labores accipe poenitentiae. **2** *translate:* **a** *hordeolum – 'Gerstenkorn' (t. t. medic.; per compar.: l.58):* Ps. HIPPOCR. progn. A 20 si in gutture velut *(om. G. I)* o-um *(ed.,* o-i *codd.)* papula nata fuerit. CONSTANT. AFRIC. theor. 9,15 p. 43bv,48 o-um est apostema nascens in extremitate anguli palpebre. **b** *iunctura* -i granum: **α** *mensura longitudinis quaedam – ein Längenmaß* (*cf. anglosax.* barleycorn): GERB. geom. 3,2 digitus est minima . . . mensura, continens quatuor -i grana. 3,23 p. 63,24 digitus habet linearia -i grana IV. **β** *pondus pro mensura adhibitum – Maß-, Gewichtseinheit, 'Gran' (cf. p. 785,13sqq.):* RECEPT. Lauresh. 4,77 silqua *(sic)* habet ⌊grana o-i⌋ (granos ordie *var. l.*) III.

[horeis *v.* oborior: CHART. Lux. I 76 p. 66,7.**]**

horizon (o-, -içon), -ontis *m.* (ὁρίζων) *script. et form. acc. sg.* orizuntha: *p.1099,11. usu attrib.: p.1099,15.*

I *proprie i. q. finiens circulus, finitor – Kreislinie, 'Horizont':* **A** *usu communi i. q. velut quodam circo designatus terminus caeli quod super terram videtur, aspectus – sicht-*

bare Linie, an der Himmel und Erde zusammenzustoßen scheinen, Gesichtskreis (per compar.: l.8): GERB. (?) astrolab. 5,1 dum summitas eius *(solis)* vix ab -e (oriente *var. l.*) procedit. SIGEB. GEMBL. Theod. 17 p. 479 vs. 72 circumfer visum, quantum concedit o-n. HONOR. AUGUST. imag. 2,25 o-n est, quantum aspectus cuiusque in circuitu circumscribit. ABSAL. serm. 13 p. 84C Christus ... Deus et homo ipse est stella, ... in quam velut -e quodam terminatur *visus mentis nostrae.* GESTA Ern. duc. I 3,212 oculis ... per o-em quaquaversum circumductis. GESTA crucig. Rhen. 4 p. 37,16 latitudo ... o-untha in apprehensione hominis equitantis intelligibilem parumper excedit. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 16,4 postquam sol elevatus erit super oriç-em orientalem. *al.* *usu attrib. i. q. finiens – begrenzend:* EPITAPH. var. II 47B,9 cum quartus decimus sol volvitur ante o-em (47A,7 -em) Ianum *(v. notam ed.),* tunc *eqs.* **B** *astron. i. q. circulus sphaeram vel globum in duas aequales partes dividens – Großkreis, der die Sphäre oder Himmelskugel in zwei gleiche Hälften teilt:* **1** *in univ.:* **a** *def.:* ALBERT. M. meteor. 3,1,22 p. 123,84 circulus ..., qui omnes hos *(circulos)* secat in duo media distinguens inferius hemisphaerium a superiori, -n est *(v. notam ed.). al.* **b** *exempla:* HERM. CARINTH. essent. 1 p. 122,18 quos *(sc. aequinoctialem et meridianum circulum)* tertius o-n super idem centrum et ipse per polos spere transiens utrosque ortogonaliter secat. p. 122,21 sub hoc ... equinoctiali circulo ... uterque aplanes spere polus o-i immobiliter insidet. ALBERT. M. cael. 2,4,6 p. 189,35 accidit ... terrae aequaliter distare ab -e per circuitum per hoc, quod est in medio. meteor. 3,1,22 p. 124,9 meridianus ... -em in duo aequalia secans regiones, orientalem scilicet et occidentalem, facit in hemisphaerio. *al.* **2** *de parte sphaerae ('Horizontring'):* GERB. epist. 148 si forte cum o-e (-e *var. l.*) ac diversorum colorum pulchritudine insignitam *(sc. sphaeram)* praestoleris *(sc. Remigius).*

II *translate i. q. finis – Grenze:* ALBERT. M. cael. hier. 15,4 p. 233,29 accipiuntur *proprietates hominis* ... secundum intellectum ... vel secundum quod participat cum intellectuali natura, ut -n intellectualis naturae (*sim.* p. 233,40). anim. 2,1,8 p. 76,28 est *anima intellectualis* in '-e aeternitatis et temporis' (caus. univ. 2,1,9 p. 71,55. summ. theol. II 1,4,1,1,1 p. 60a,41; *v. notam ed.*).

***horizontalis,** -is. *ad horizontem pertinens – zum Horizont gehörig, Horizont-:* ALBERT. M. cael. 2,4,11 p. 200,39 'si ... magna esset' *terra,* ... non appareret 'alius terminus', qui est finis circuli -is secundum diversos 'terminos orbis'.

[hormia *v.* orthopnoea: GLOSS. med. cod. Mon. p. 21,38.]

[hormillus *v.* homullus.]

horminum (o-, orim-, -imum), -i *n.* (ὅρμινον) **1** *quaedam species salviae, fort. i. q. Salvia horminum (L.) – eine Salbeiart, viell.: Scharlachkraut:* PAUL. AEGIN. cur. 249 p. 189,15 accipiant *mulieres* ... de oleribus eusomum et o-um (ori-um *var. l.; 3,74,1* ὅρμινον) *eqs.* **2** *urtica – (Brenn-)Nessel:* GLOSS. Salern. p. 4b,3 achantum, o-um. ALPHITA A 223 acantum, o-um (ori-um *var. l.*) vel ygia, id est urtica, idem. O 79 o-mum vel ozimum, acantum idem. **3** κύαμος, *faba – Bohne:* DYNAMID. Hippocr. 1,9 de -o, hoc est de faba (lumentum de faba *cod. Sangall. 762 p. 36*).

***hormizo** (hornizo), -are. (ὁρμίζω; *cf. ital.* ormeggiare) *constituere, funibus applicare – verankern, vertäuen:* COMPOS. Luc. fragm. 8 -as *(ed.,* horn- *cod.)* ipsas naves, ut non moveantur in aqua.

horna *v.* urna.

hornotinus (hur-), -a, -um. *qui huius anni est, hornus – aus diesem Jahr stammend, heurig:* ALDH. ad Acirc. 132 p. 181,23 masculina vel communia triptota utroque numero ut: ... -us (hu- *var. l.*).

hornus (o-), -a, -um. **1** *adi.:* **a** *strictius i. qui huius anni est – aus diesem Jahr stammend, heurig:* WILH. CLUS. Bened. 9 p. 203b,44 ut quidam e fratribus ... ad eum *(Chunibertum)* venirent, si forte -arum frugum ab eo usum impetrarent. YSENGRIMUS 6,427 quot tu *(sc. frater)* pensus oves – hoc dampnum ponderat *patruus* -o (o- *var. l.*) –, hanc massam dampi mittit amore tui. **b** *latius i. q. hodiernus – heutig:* EKKEH. IV. bened. I 12,21 celsa Sion thalamum vigil -a *(sc. die)* suscipe Christum; ... sponsa viro thalamum hodie parat ad recubandum. **2** *subst. fem. i. q. cervisia nova – frisches Bier:* VITA Magni Fauc. I 2 p. 106,10 vidit *Soniarius* supra typrum cervisam crevisse, quatinus qualis et quanta rotunditas infra typri inerat corona, talis in altum crevisse orna (urna, cervisa, corona *var. l.; v. notam ed. p. 55*) videretur.

adv. **horno.** τῆτες, *hoc anno – in diesem Jahr, heuer:* GODESC. SAXO theol. 21 p. 290,28 -o, id est hoc anno. EPIST. Mog. 11 p. 333,16 quos *(viros)* ⌞hoc anno⌟ *(ed.,* -o *codd.)* dominationem vestram *(sc. papae)* adisse ... comperimus *(sc. episcopus).* EPIST. Teg. I 129 si -o presens in regia curte essetis *(sc. archiepiscopus). al.*

horodius *v.* erodius. *adde ad vol. III. p. 1364,50sqq.:* ARNOLD. SAXO flor. 2,6 p. 61,16 vultur pugnat cum ho-o.

horologicus, -a, -um. (ὡρολογικός) *script.* -oica: *l.20.* **1** *ad horologium solarium pertinens – die Sonnenuhr betreffend, der Sonnenuhr:* BEDA ad Wicth. 6 quod ab aequinoctio ad aequinoctium dimidium anni computare debeamus ..., quod esse verissimum ... -a (-oica *var. l.*) docet inspectio (12. hist. eccl. 5,21 p. 339,6. temp. rat. 30,90 -a [horologii *var. l.*] consideratione). **2** *ad descriptionem temporis pertinens, aptum – zur Zeitmessung gehörig, geeignet, Zeitmess(ungs)-:* HERM. AUGIENS. mens. astrolab. 8 p. 211,27 totam mensuram instrumenti huius *(sc. astrolabii)* ad astronomicam videlicet -amve disciplinam pertinentem completam esse laetaberis *(sc. Berno).* horol. p. 405A componitur quoddam simplex et parvulum viatoribus -um instrumentum. BERTH. chron. B praef. p. 169,12 in -is et musicis instrumentis ... nulli par erat *Hermannus* componendis.

horologium (o-, (h)oral-), -i *n.* (ὡρολόγιον) *script.* horogium: *l. 53.* **1** *strictius i. q. instrumentum ad horas mensurandas aptum, horarium – Uhr, Stundenzähler, Zeitmessgerät:* **a** *in univ. (per compar.: l.37):* ANNAL. regni Franc. a. 807 p. 123,29 -um (o- *var. l.*) ex auricalco arte mechanica mirifice compositum *eqs.* ALBERT. M. animal. quaest. 8,40/42 p. 202,49 in certis temporibus et horis quasi -um cantat *gallus.* VITA Herm. Ios. 37 p. 698A didicerat ... facere -i instrumentum. *v. et p.1096,14.* **b** *de solario:* BEDA temp. rat. 38,43 ut, qui caeli signis intendere ... non didicit, saltim -i lineis in terra ... apprehendat. COMPUT. Borst 17,4,29a tit. -um (o- *var. l.*) viatorum (viarum *var. l.*) *('Fußsonnenuhr').* HEIMO BAMB. chron. 1,1 p. 133,17 quod ... umbra rediit per aliqua horarum spatia in -o Ezechię *(sim.* ALBERT. M. epist. Dion. 7,4C p. 918a,11 Achaz; *spectat ad Vulg. IV reg. 20,11). al. v. et p. 1096,14.* **c** *de clepsydra (arte mechanica composita):* WILH. HIRS. const. 2,24 p. 137,1 postquam -um (hora- *var. l.; ex* UDALR. CELL. consuet. 21 p. 70,27 o-) ceciderit. HIER. MOR. mus. 18 p. 149,18 ars formandi campanulas sonos musicos exprimentes in -is ponendas. *al.* *fort. huc spectat:* COD. Karol. 24 p. 529,22 direximus *(sc. Paulus papa)* praecellentiae vestrae *(sc. Pippino regi)* ... libros ... nec non et -um *(ed.,* horogium *cod.)* nocturnum. **2** *latius:* **a** *instrumentum ad sidera caeli observanda aptum, astrolabium – Sternenuhr, Sternaufnehmer, 'Astrolab':* CARM. var. I 9,1,12 -um nocturnum nullus ante viderat. 9,1,15 -o ... carmen sperae celi optimum ... inveniet *Pacificus.* THIETM. chron. 6,100 ora-um (CHRON. Thietm. 6,100 hora-um) fecit *Gerbertus* illud recte constituens considerata per fistulam quadam stella nautarum duce *(v. notam ed.).* MATHEM. var. Bubnov p. 388,12 exstant ... doctrinae ipsius *(Gerberti)* documenta: -um arte mechanica compositum *eqs.* **b** *tabulae horarum – Stundentafel:* WANDALB. horol.tit. incipit -um per duodecim mensium punctos. GERB. epist. 153 p. 181,9 -um Ellesponti, ubi dies maximus est horarum equinoctialium quindecim. *al.*

***horologus,** -a, -um. *horologii proprius – zur (Wasser-)Uhr gehörig:* YSENGRIMUS 5,832 -a immersit tardus aena latex *(v. notam ed.).*

horoscopicus (o-), -a, -um. (ὡροσκοπικός) *horas indicans – die Stunden anzeigend:* COMPUT. Borst 17,6,7 p. 1318,11 dispositis ... -is (o-, horoscopis *var. l.*) vasis simili dimensione et gnomonum aequa longitudine formatis.

[Orth-Müller]

horoscopium, -i *n.* (ὡροσκοπεῖον) **1** *solarium – Sonnenuhr:* EKKEH. IV. pict. Mog. 499 sole in -o radiamina dena reverso *(v. notam ed.).* **2** *orbis signiferi hora – Tierkreisstunde:* CALEND. Karol. C p. 442,16 transactis tribus horis et dodrante huius diei vicesima hora -um incipit *(v. notam ed.).* p. 697,17 hic signi hora prima parte Arietis et signorum mensis et quadras -o incipit. *ibid. al. v. et l.41.*

***horoscopulum** (-polum), -i *n.* (*cf.* ὡροσκόπος) *horarum inspectio – Stundenzählung: v. l.41.*

horoscopus (o-, -phus), -a, -um. (ὡροσκόπος) *usu attrib.: l.25.* **1** *adi. i. q. horas indicans – die Stunden anzeigend: p.1100,71.* **2** *subst. masc.:* **a** *de hominibus:* **α** *qui (instrumento astronomico) motus stellarum observat – Sternenbeobachter, Astronom:* BEDA temp. rat. 12,20 eo quod in illo *(Aprili)* remotis nubibus . . . caelum, terra et mare nautis, agricolis et -is (gloss.: id est horas aspicientibus) aperiatur. GERB. (?) astrolab. 6,1 stellarum fixarum altitudines, nocturnalium horarum indices, providus -us advisere debes. **β** *qui horas observat (et aliquos e somno excitat) – für die Zeitmessung (und den Weckdienst) Zuständiger:* ABBO SANGERM. bell. 3,29 o-us (gloss.: horarum inspector) esque *(sc. clericus)* didasclus. CONSUET. Trev. 4 -o, interea si diescit, previdente omni cautela dato signo frates aderunt (*v. notam ed.; sim.* 54 p. 310,15 -us . . . cum signo lucem presagit). *de gallo:* CARM. de Iuda 2,282 cantus morales vigilans -us ales nocte dat illa bis *(spectat ad Vulg. Marc. 14,30).* **b** *de rebus:* **α** *orbis signifer – Tierkreis, Zodiak:* BEDA temp. rat. 39,8 solem novimus zodiacum circulum, id est duodecim signa -i (gloss.: id est firmamenti), per CCCLXV dies et sex horas ambire. ad Wicth. 6 XII partes XII signa -i (-hi *var. l.*) nominant, quae tricenis diebus . . . solem singula tenent. **β** *ea caeli particula quae temporis momento, quo quis nascitur, ab oriente emergit in hemisphaerium nostrum – aufsteigender Ekliptikgrad am Osthorizont, Aszendent:* ALDH. epist. 1 p. 478,2 perplexa o-i (-i *var. l.*) computatio. **γ** *instrumentum astronomicum, astrolabium – astronomisches Gerät, Sternaufnehmer, 'Astrolab':* ANON. geom. I 3,4 si vis cum -o quamlibet planitiem metiri. GERB. (?) astrolab. 2,3 sinistra *(sc. lineatio)* . . . postmeridianas horas . . . diligenter adhibito -o demonstrat. *ibid. al.* **δ** *horarum inspectio – Stundenzählung:* BEDA temp. rat. 31,25 vasa . . . -i (horoscopoli, horoscopii *var. l.;* gloss: horarum inspectionis; *ex Plin. nat. 2,182* -a). **ε** *horologium – Uhr:* RICHER. REM. hist. 3,24 -o pulsante excitati ad laudes persolvendas sese prevenire contenderent *canonici (ni spectat ad l.18sqq.).* **ζ** *gnomon, umbilicus – Schattenstab:* THEOD. carm. (NArch. 39 p. 163) quas fert -us umbras.

horrea *v.* horreum.

horrearius, -i *m.* *administrator, magister horrei – Speicherverwalter, -vorsteher:* AGNELL. lib. pont. 60 p. 231 l. 196 (epist. papae) Laurentius -us. *Orth-Müller*

horreo (o-), -ui, -ere. *usu impers.: p.1102,1. struct.: ?c. obi. rei effectae, interiore q. d.: p.1102,11. c. acc. Graeco q. d.: p.1102,50. c. supino: p.1102,1.52.*

1 *proprie i. q. rigere,* φρίσσειν *– starr sein, starren (vor):* **a** *strictius:* **α** *torpere – steif daliegen:* VITA Agnet. 258 subactus -et *superbus* humi cassus proprio iam membra calore. **β** *prominere – herausragen, hervorstehen:* MILO carm. 3,4,2, 817 posteriora . . ., quae nudat *pavus,* turpius -ent. **b** *latius de caligine:* WANDALB. creat. mund. 26 hanc *(lucem)* quae sponte reliquit pars, dum caeca superbit, nocte haec -et et umbris (*sim.* 225). **2** *translate:* **a** *intrans.:* **α** *horrorem facere, timorem inferre – Furcht erregen, Angst machen (c. notione minandi):* WALTHARIUS 1338 dum venabitur ursus et canibus circumdatus astat et artubus -et. BRUNO QUERF. Adalb. A 25 p. 32,2 donec loquatur, vix exspectant *(sc. pagani)*; -ent et derident *eqs.* YSENGRIMUS 2,166 his -et questibus atque minis: *'eqs.' (sim.* 2,585 quid inaniter -es *[sc. Bernardus]*? 3,471. 5,1265; *cf. comm. ed. p. 437).* **β** *detestandum, odiosum esse – widerwärtig sein, ekel, Missfallen erregen:* HRABAN. hom. I 22 p. 45B ne aut gula in vobis *(sc. fratribus)* -at aut avaritia displiceat. YSENGRIMUS 7,344 ut . . . longo eruptu luctans -at aura foras. *impers. i. q. taedet – es ist zuwider, widerstrebt:* AUDRAD. carm. 1,21 -et dictu. **b** *trans.:* **α** *(per)timere, pavere – fürchten, scheuen, zurückschrecken (vor):* WALAHFR. Blaithm. 104 hominum non -uit arma malorum. CAND. FULD. Eigil. II 25,40 nec torva potentum lumina nec procerum tumidos -bat honores. HROTSV. gest. 358 nec -et hiemis saevum frigus furientis, sed *eqs.* WALTHARIUS 352 -at *mulier* ut cunctos aurae ventique susurros. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 11,14 rapaces *(sc. aves)* . . . -ent aquam. *al. ?c. obi. rei effectae q. d.:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 256,5 timore . . ., quem (quem *om. NP; an leg.* quod *vel* quia? *cf.* 3 p. 20,17 quod pavescet de homine) -et *falco* de homine . . ., non exspectaret falconerium *eqs.* **β** *abhorrere, detestari, fugere – verabscheuen, verschmähen, sich sträuben (gegen), meiden:* CAND. FULD. Eigil. II 17,73 virginis . . . uterum non -uit alta potestas. CONST. Constant. 96 effusionem sanguinis innocentis -uisti (-uistis, o- *var. l.*). PETR. DAM. epist. 94 p. 27,20 -ete *(sc. sorores)* . . . colloquia saecularium. ALBERT. M. animal. 1,544 -et *pulmo* aerem, qui forte foetet et corruptus est. *al. ?remissius i. q. omittere – weg-, auslassen:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 436,5 'assumpta est Maria in caelum, gaudent angeli et laudantes'; effugiat procul 'et': chorus hic id caelitus -et. **γ** *taedio afficere – abstoßen:* WALTH. SPIR. Christoph. II 5,153 -uit immitem talis *(sc. sancti)* fiducia regem.

adi. **1. horrens,** -entis. **1** *proprie:* **a** *strictius:* **α** *horridus, rigidus – starrend (vor):* ALDH. ad Acirc. 97,1 sum *(sc. aries)* . . . armatus rugosis cornibus -ens. **β** *arrectus, arduus – steil emporragend, schroff:* BEDA hist. eccl. 3,4 p. 133,11 quae *(provinciae)* arduis atque -bus montium iugis ab australibus . . . sunt regionibus sequestratae. **γ** *asper, fragosus – rau, uneben, zerfurcht:* WALAHFR. hort. 8 sive iacenti planitie facilis, clivo seu vallibus -s *(sc. sit possessio ruris) eqs.* **δ** *torpens, tardus – träge, langsam:* ALDH. ad Acirc. 111,36 -s lumbricus et limax et tarda testudo . . . me *(sc. creaturam)* . . . vincunt certamine cursus. **b** *latius de versibus i. q. incompositus, confragosus – holprig, ungelenk:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 84,15 'hi producuntur legati Minturnenses': quod genus versificationis adeo durum et -s est, ut *eqs.* **2** *translate:* **a** *horribilis, terribilis – furchterregend, entsetzlich, schrecklich:* ALDH. virg. II 2391 qua *(sc. in latebra)* -s belva *(i. draco)* latebat. ad. Acirc. 24,1. *ibid. al.* **b** *detestabilis, foedus – verabscheuenswert, grässlich:* CONR. MUR. summ. p. 160,12 mulier deridenda . . . sic poterit nominari: . . . -s, horribilis, horrenda.

2. horrendus, -a, -um. *subst. neutr. pro adv.: l.51.* **1** *proprie:* **a** *arrectus, arduus – steil emporragend, schroff:* POETA SAXO 1,120 transcensis . . . -is Alpibus. **b** *(frigore) rigidum faciens, frigidus – (vor Kälte) erstarren lassend, kalt:* HUGEB. Willib. 4 p. 93,21 usque dum hiemis gelidi -us preteriret frigus. **2** *translate:* **a** *horribilis, terribilis, atrox, dirus – furchterregend, entsetzlich, schrecklich, grauenvoll:* WALAHFR. Mamm. 8,11 leo . . . -us colla iubasque. CAND. FULD. Eigil. II 7,18 lupus -um ululans *eqs.* WIDUK. gest. 3,46 alia multa . . . contigerunt dictu -a. RUOTG. Brun. 42 mors seva, mors -a. EPIST. pont. Rom. 373 p. 725,15 in omnes . . . -um maledictionis intendimus anathema. CONR. HILD. ad Hartb. p. 195,16 in eodem *(Aetna)* . . . ingentissimi caminus ignis exalans -issimus *eqs. saepe. v. et l. 69. c. notione minandi:* WALTH. SPIR. Christoph. I 24 tum mitibus, tum -is eum ita provocabat *rex* alloquiis: *'eqs.'* **b** *detestabilis, abominandus – verabscheuenswert, widerwärtig, abscheulich:* CONC. Merov. p. 80,21 si quis res ecclesiae debetas . . . ⌊o-ae cupiditatis instinctu⌋ (-a cupiditate *var. l.*) occupaverit (*inde* CAPIT. episc. II p. 220,12). POETA SAXO 3,33 quod . . . -o regem regina peremerit ausu. CHART. Friburg. 93 -um est nimiumque stupendum sacrilega temeritate quicquam in ipsorum *(sacrorum locorum)* dispendium attemptare. *saepius. v. et l.42.*

adv. **horrende.** *horribiliter, atrociter – furchtbar, schrecklich, schauerlich:* CARM. Aldh. 2,31 quibus *(telis)* -e inruit *tiro.* BONIF. carm. app. 8,11,5 mortuus -e vivorum stringo *(sc. bos)* lacertos *(cf.* ALDH. ad Acirc. 83,6 nexibus horrendis homines constringere possum *[sc. iuvencus]).*

horresco (o-, ore-, horessco), -ere. *struct. c. supino: p.1103, 14.* **1** *proprie i. q. rigere – starren (vor):* **a** *torpere, torpi-*

dum esse – steif daliegen, betäubt sein: MIRAC. Martial. 2,6 (MGScript. XV p. 282,26; s. VIII./IX.) ubi *(sc. in campo)* divina ultione messis populator famulus -bat confusus *eqs. fort. add. de capite (in loco corrupt.):* AURELIUS 8 p. 693,17 capita *(ed.,* capiti *cod.)* eorum *(sc. phreneticorum)*, qui sine febre sunt, -unt (hebetescit *sim. cod. Augiens. CXX; sed cf. Cael. Aur. chron. 1,9,58* febricula caput incendit). **b** *arrectum esse, stare – zu Berge stehen, emporstehen:* FROUM. carm. 11,34 -unt lane *(sc. ovium)*, si foetor *(i. anhelitus lupi)* perflat ad illas. **2** *translate:* **a** *intrans.:* **α** *(horrore) treme(sce)re, (ex)pave(sce)re – (vor Angst, Entsetzen) (er)schaudern, (er)zittern:* ALDH. carm. eccl. 4,7,29 -o referens effebi funus acerbum *(sim.* DIPL. Otton. II. 283 p. 330,13 horessco referens *eqs.).* HROTSV. Pafn. 1,25 -imus *(sc. discipuli)* auditu. **β** *stupescere, attonitum esse – in Erstaunen geraten:* RIMB. Anscar. 35 p. 67,15 cum . . . haec *(sc. in somno visa)* omnia admirans et -ens aspiceret *eqs.* **b** *trans.:* **α** *(per)timere – fürchten, scheuen, zurückschrecken (vor):* ALDH. virg. I 47 p. 301,12 mens Deo dedita nec olidos ergastulorum squalores -it nec *eqs.* HROTSV. Pafn. 3,5 tui *(sc. Thaidis)* praesumptionem -o, tui perditionem defleo. RUOTG. Brun. 18 p. 17,21 expavesce *(sc. princeps)* frequentes gemitus, -e lacrimas patris tui. LAND. MEDIOL. hist. cont. 22 p. 29,35 ego . . . orescendo tribulationes improperiorum, que *eqs. al.* **β** *abhorrere, detestari, fugere – verabscheuen, sich sträuben (gegen), meiden:* ALDH. virg. II 465 qui *(Iohannes)* castae servavit tempora vitae -ens . . . commercia carnis. *al.* DHUODA lib. man. 3,11,99 illos . . ., qui meritis in sacris non aequantur abtis, hos si conspexeris, noli temere iudicare eorumque vitam . . . reprehendere in omnibus o-e (-e *var. l.*). OTFR. ad Liutb. 68 hoc elementum *(i. y litteram)* lingua haec *(sc. nostra)* -it interdum *eqs.*

horreum (o-), -i *n. form.* -a, -ae *f.: l.44.p.1104,8. al. confunditur c.* hordeum: *l.50. apotheca, receptaculum (penoris) – (Vorrats-)Speicher, Scheune, Lager(haus), Magazin:* **I** *de receptaculo (acervo accumulato: l. 54sqq.) frugum, penoris sim.:* **A** *proprie:* **1** *in univ.:* **a** *usu communi:* TRAD. Patav. 52 (a. 800/4) tradidimus . . . terram cum domo, cum o-o, cum curte, cum casale *eqs.* FORMA mon. Sangall. 40,2 -um, id est repositio fructuum annalium. GERB. epist. 2 apothecę et -a exhausta sunt, in marsupiis nichil est. CHART. Mog. B 55 acta sunt hec . . . in villa . . . boni viri cuiusdam . . . in -o. *saepe.* **b** *pro nomine loci:* **α** *'Oeren':* CHART. Alsat. B 583 (a. 870) est haec divisio, quam sibi Hludowicus accepit: . . . Ephterniacum, H-am, Sancti Gangulfi *eqs.* REGINO chron. a. 897 monasterium ad H-a . . . sibi reservans (*sc. Zuendibolch; sim.* a. 906 p. 151,3). THEOD. TREV. mirac. Celsi 12 quod *(monasterium)* antiquitus H-i vocabulum accepit. *al. cf. p.1104,1.* **β** *'Scheuren':* CHART. Turic. 932 (a. 1255) qui *(locus)* vocatur O-um *(cf. notam ed.).* **2** *de -o frumentario, granario:* IONAS BOB. Columb. 1,17capit. de . . . copia frumenti -o (hordeo *var. l.*) aucta *eqs.* PONTIF. Rom.-Germ. 206 in -o vel granario. CHART. Ror. 4 p. 145,27 de -o fratrum equis bis LX manipuli avene ministrentur. CHART. Stir. I 334 frater emit . . . -um ad fruges reponendas. *al. de acervo accumulato i. q. meta (frumenti) – (Getreide-)Schober, Stadel (de re v. Dt. Rechtswb. I. p. 1234 s. v. ¹Barg et Mittelniederdt. Handwb. I. p. 214 s. v.* ¹berch): REGISTR. abb. Werd. 3,45 abbati . . . persolvetur . . . -um . . ., id est barg, I frumenti plenum. 6,13 p. 183,10sqq. dabit *villicus* . . . tria -a, quę dicimus barhc . . .; -um vero, quod dicimus barhc, habebit VI virgas habentes in altitudine duas staturas hominis et inter virgam et virgam novem pedes. **3** *de -o feneo:* FORM. Sangall. II 12 ego N. . . . dedi eidem *(sc. filiae)* domum ad inhabitandum, -um fenile *eqs.* **4** *de -o in quo decimae, tributa conduntur:* REGISTR. Raet. Cur. p. 380,16 debent *(sc. ministeriales)* arare LXX iugera atque ea . . . in dominicum -um congregare. DIPL. Karoli III. 138 p. 222,3 omnis decimatio frugum, quae ad o-um et cellarium dominicum veniunt. COD. Lauresh. 3670 l. 3 I diem . . . frumentum metit et colligit et in -um ducit *(sc. huba).* CHART. Bund. 332 hoc *(sc. tributa)* debent *(sc. Dominicus et filii eius)* presentare ad -um nostrum. *al.* **5** *de -o publico Romanorum aetate exsistenti:* CHART. Rhen. med. I 172 (a. 936/39) coenobium Orrense . . . a regalibus o-is, a quibus nomen accepit *eqs. (cf. p. 1103,42).* LAMB. TUIT. Herib. 1,8 p. 168,5 everso publico -o spatium complanatur *(v. notam ed.).* **6** *?cella promptuaria, penaria – ?Vorratskammer:* IOH. NEAP. gest. 46 p. 427,29 ante ingressum . . . episcopii fabricavit *episcopus* magnum -um. **B** *in imag. et alleg.:* **1** *de caelo, ecclesia sim. (spectat ad Vulg. Matth. 3,12. Luc. 3,17):* EPIST. Bonif. 15 p. 27,13 quod debuisti . . . congregare sanctarum animarum manipulos in -am (-a *var. l.*) regni coelestis. WALAHFR. Wett. epil. 2,10 ut collecta seges gereretur ad -a Christi. MILO carm. 1,6,3,179 grana legens caelestibus indidit *(sc. sanctus)* -is. *al.* **2** *de memoria:* WALAHFR. Gall. 2,46 p. 336,27 haec de copiosissima segete beati Galli virtutum memoriae -is grana libuit commendare. **C** *meton. de rebus in -o conditis:* LAMB. TUIT. Herib. 1,12 p. 197,5 deficit . . . eorum *(egentium)* -um et pecunia, nec est residui, quod *eqs.* CHART. Aquens. 48 l. 23 de decimis ecclesie nichil . . . pertinet ad advocatum, similiter de -is ecclesie nichil ad eum. ACTA civ. Wism. B 1011 eisdem *(heredibus)* pertinet dimidium -um *eqs. al.*

II *de officina lateraria:* CHART. Culm. add. 1227 (a. 1244) nobis concesserunt *cives* locum pro ponendo -o laterum et fornace iuxta illud. CHART. Argent. I 348 quos *(reditus)* ex -o laterum . . . singulis annis percipiunt *(sc. scultetus et fratres eius).*

horribilis (ori-, -ivi-), -e. *neutr. pl. usu subst.: l. 43. struct.: c. dat.: l.40. c. supino: l.42.*

1 *proprie:* **a** *strictius i. q. horrens – starrend (vor):* HROTSV. Gall. I 9,1 aspicio innumerabilis exercitus legiones variis armorum instrumentis -es. **b** *latius i. q. asper, durus, insuavis – rau, unschön, unangenehm (klingend):* IOH. AEGID. mus. app. 2 patet, quam utilis sit iocunda vox atque dulcis; non autem <idem> est de voce inordinata et -i, quia non laetificat, sed contristat *eqs.* **2** *translate:* **a** *terribilis, horrendus, atrox, dirus – furchterregend, entsetzlich, schrecklich, grauenvoll:* **α** *in univ.:* HUGEB. Willib. 4 p. 102,7 post istis *(sc. montis ignivomi)* -is (-es *var. l.*) seu terribilis ignis flagrantiae vaporibus *eqs.* RIMB. Anscar. 37 p. 72,10 sermo . . . praedicationis illius multa suavitate profusus partim erat -is, ut *eqs.* ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 882 p. 107,14 ereptis . . . rebus omnibus ac, quam pessime et visui -ior erat, quibusdam . . . ecclesiis . . . concrematis reversi sunt *Nordmanni.* THIETM. chron. 6,23 tramitem ad mare . . . visu nimis -e monstrat *porta.* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 166,14 tacti . . . ab insuetis et -bus sibi . . . inducuntur *falcones* . . . esse semotim ab hominibus. *saepius. ?remissius fort. i. q. fortissimus, ingens – viell.: sehr stark, gewaltig:* THANGM. Bernw. 28 p. 771,41 nec locus sessionis vicario apostolici idoneus conceditur, -is strepitus ingeminatur ius fasque contempnitur *eqs.* **β** *spectat ad horrorem sacrum:* RADBERT. corp. Dom. 14,38 -e (terribile *var. l.*) et ammirabile est 'christianorum misterium'. **b** *detestabilis, abominandus – verabscheuenswert, abscheulich, widerwärtig:* CONC. Karol. A 19B p. 121,34 quod . . . fetidus Beatus . . . scribat . . . principem per suam doctrinam o-vilem et ab errore conversum et in fide confirmatum *(sc. esse).* RIMB. Anscar. 38 p. 72,38 quorum *(Nordalbingorum)* delictum nimis -e et huiusmodi erat: *eqs.* HROTSV. Cal. 9,22 qui *(proditor)* me . . . ad audendum -e facinus provocavit. *v. et p.1102,42.* **c** *foedus, taeter – grässlich, scheußlich, hässlich (spectat ad colorem nigrum, lividum):* WETT. Gall. 18 exivit de ore eius *(filiae)* quasi turpissima avis nigra et -is (*sim.* 21 p. 267,36 corvus). CARM. Scot. II 1 sol. 1,6 fulgentes bini fuscato tegmine terni, hinc niveus unus -esque (carboneique *var. l.*) duo *(sc. lapilli).* HROTSV. Dulc. prol. p. 127 donec facies et vestes -i nigredine inficiebantur (*sim.* 6,2). MAURUS progn. 3 p. 25b,6 'tota fa<cies> ori<bilis> appa<ruerit> livida' (*cf. Hippocr. II. p. 116,9* αὐχμῶσαι).

adv. **horribiliter.** **1** *terribiliter, modo horrendo – in furchterregender Weise, entsetzlich:* ANNAL. Xant. a. 873 p. 31,24 malignus spiritus . . . Karolum invasit eumque -r discrepantibus vocibus agitavit. p. 32,22 qui *(nepos Ruodolfi)* . . . regnum . . . Francorum undique atque Galliam -r . . . vastavit. **2** *modo detestabili, abominando – in verabscheuenswerter Weise:* GODESC. SAXO theol. 22 p. 323,8 quod . . . totiens . . .

[Niederer]

graviter, -r, turpiter ... contra patrem tuum *(sc. Christi)* ... deliqui *eqs.*

horribilitas, -atis *f.* **1** *atrocitas – Schrecklichkeit, das Entsetzliche, Grauenvolle:* CONST. imp. II 204 p. 275,34 (a. 1236) presumentes ... hiis *(sc. Iudaeis)* ... sitim non posse humani sanguinis superesse rei -e, nature prohibicione ac speciei comunitate *eqs.* ALBERT. M. cael. hier. 9,1 p. 139,71 saecularis potestas non potest exerceri sine effusione sanguinis ... et propter actus -em facit inidoneum ad altaris ministerium *eqs.* URBAN. IV. registr. 564 p. 554,10 ipsorum *(actuum)* ... enormis -s a talium relatione labios nostros retraheret, nisi *eqs.* **2** *qualitas fastidium afferens, amaritudo – widerwärtige, ekelerregende Beschaffenheit (spectat ad gustum: l.16.17):* URSO gloss. 39 p. 72,5 ut -e spirituum natura deficiens ... morbo succumbat. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 366[C] quinta *(sc. causa compositionis est)* saporum -s. p. 368[A] suam -em amittit *zedoarium.* p. 370[E] ut amaritudinem et -em quarundam specierum temperet *mel*; nisi ... conficerentur *antidota* cum melle, ... -em linguae inferrent *eqs.* BRUNUS LONG. chirurg. 1,15 p. 112[G] ut eius *(fistulae)* sanies indigesta sit cum -e foetoris. ALBERT. M. animal. quaest. 4 app. 2 p. 148,79 anima per -em foetidi odoris avidius ... percipit odorem musci. *taedium – Ekel: v. l.19.*

horricomis, -e *(an* -us, -a, -um*?). nom. (an abl. ?) pl.* -is: *l. 26. ?asper, dumosus – ?rau, von Gestrüpp durchsetzt:* HEIRIC. Germ. I 1,356 cingunt ... omnia silvae montibus -is (*sed* gloss.: horrore plenis).

horridulus, -a, -um. **1** *proprie:* **a** *strictius i. cui pili horrent, horricomis – dem sich die Haare sträuben:* EGBERT. fec. rat. 1,658 sibilus attollens animos instigat equinos, atque canes simul -os commitigat idem *(cf. notam ed.).* **b** *latius i. q. asper, raucus – rau, heiser:* METELL. Quir. 3[a],16 acres -o gutture barriunt *bestiae.* **2** *translate i. q. horrendus, terribilis – einen Schauder hervorrufend, furchterregend, schrecklich:* RUP. TUIT. Herib. 22,3 hac illacque sub -o silentio circumspiciens *(sc. clericus somno excitatus) eqs.* FUND. Laub. 12 (MGScript. XIV p. 554,18) post -am timoris magni nubem ... reddito sole pacis.

horridus (o-, ori-), -a, -um. *script.* hordi- *(per contam. c.* sordidus, *ut vid.): p.1106,28. usu subst. masc.: l.67.p.1106, 29.* **I** *proprie (in imag.: l.53.67):* **A** *strictius:* **1** *asper, hispidus, arrectus – rau, struppig, emporstehend, starrend:* **a** *de crinibus:* BEDA hist. eccl. 5,2 p. 283,26 tantum in circuitu -i crines *(sc. adulescentis scabie affecti)* stare videbantur. *?de barba piscis walra q. d. ('Wels'; ni spectat ad p. 1106,30):* RUODLIEB X 45 tunc sunt expositi, quotquot fuerant ... capti *(sc. pisces):* ... labilis anguilla vel per caput -a walra. **b** *de superficie:* ALDH. ad Acirc. 60,1 -a, curva, capax ... pendeo *(sc. lebes).* RECEPT. Lauresh. 4,76 quando ... cute rugosa et o-a habet *piper eqs.* **c** *de locis, terra:* ALDH. ad Acirc. 111,26 -ior *(sc. creatura)* ramnis et spretis vilior algis. THIETM. chron. 6,95 steriles hos *(sc. Pruciae)* agros semine divino studuit *Brun* fecundare, sed spinis pululantibus -a non potuit facile molliri. THANGM. Bernw. 10 locum quondam dumis et vepribus -um ... fecit aeternum solatium. **d** *de fluctu i. q. arduus – steil aufragend:* ALDH. virg. II 822 -us in cumulum salsarum fluxus aquarum concrevit. **e** *de calce fort. i. q. rudis – viell.: roh:* Ps. AVIC. epist. 6 p. 871,39 fuerunt radices *(i. materiae)* citrini sulphur praeparatum et argentum vivum praeparatum et sal albificatum fixatum et calx oridum. **2** *rigidus – starr, steif:* BERTH. carm. 1,184 (MGPoet. III p. 398) David alter *(sc. miser)* erat ... corpore contractus, o-a membra gerens *eqs.* **3** *squalidus, turpis – (schmutz)starrend, schmutzig:* EUPOLEMIUS 2,363 cultro ... secat *flamen* sua membra cietque -us effuso Phebeum sanguine numen. *in imag.:* RHYTHM. 148,87,2 fac *(sc. Christus)* iustum ex impio, fulgidum de tenebroso, nitentem ex -o *eqs.* **4** *?vastus – ?wüst:* WALAHFR. hort. 22 ubi ... vestigia ... -a avarae ver hiemis reduci rerum delere pararet scemate *eqs.* **5** *(frigore) tremere faciens, frigidus, algidus – (vor Kälte) zittern lassend, kalt:* WANDALB. mens. 24 urit cuncta gelu et glacies riget -a campis. 323 -a ... ventorum flabra. POETA SAXO 1,319 cum ... -a iam transisset hiems *eqs.* WIPO gest. 30 p. 50,1 omnes erant ... cani et barbati propter -um rigorem glaciei. **B** *latius:* **1** *durus, insuavis – unschön, unangenehm (klingend):* ALBERT. STAD. quadr. 47 verbum passivo stare tenore 'r' solet assumpta; venit -a littera dicta asperitate soni signans in corpore sumpto aspera, quod *eqs. (cf. comm. ed. p. 128).* **2** *acerbus – scharf:* BERTH. carm. 1,59 (MGPoet. III p. 395) o-a ... depromens verba malignus *(sc. draco)* in famulum Christi talia dicta dedit: *'eqs.'* **3** *obscurus – dunkel (ni spectat ad l.12):* WANDALB. mens. 264 cursibus hinc *(sc. ab aequato spatio Septembris)* ... diem superat nox -a longis (*sim.* creat. mund. 90).

II *translate:* **A** *horribilis, terribilis, atrox, dirus – furchterregend, entsetzlich, schrecklich, grauenvoll:* **1** *in univ.:* ALCUIN. carm. 9,145 -a non frangat vestras *(sc. fratrum)* temptatio mentes (*sim.* HRABAN. carm. 13,63. 37,91). WALAHFR. Mamm. 5,17 cuius *(Alexandri)* sanctum lex -a Mammem propulit in montem. POETA SAXO 3,388 clades. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 201,29 ad faciem hominis magis timet *falco* tamquam insuetam sibi, -am et nocivam. *saepe. remissius fort. i. q. ingens – viell.: gewaltig:* CAND. FULD. Eigil. II 11,18 nec terruit hoc cor -us iste labor, sed *eqs.* THIETM. chron. 7,57 in sequenti ... nocte ... tempestas ingruit -a. CARM. de Frid. I. imp. 2956 clamor. **2** *spectat ad horrorem sacrum, metum Dei:* THIETM. chron. 6,43 ut ... examinatoris ... venturi -am faciem ... supplicatione preoccupes *(sc. lector).* **B** *detestabilis, abominandus – verabscheuenswert, widerwärtig, abscheulich:* WALAHFR. Wett. 645 ne ... templum Domini mutetur in -a (-dida *var. l.*) nigri serpentis delubra. EKKEH. IV. bened. I 45,43 nil scelus invenies in me *(sc. Martino)*, nihil, -e *(i. satan)*, ledes. **C** *taedium, fastidium afferens – ekelerregend:* INNOC. III. registr. 1,386 p. 583,4 odoris ... suavitas ... in fetorem o-um est conversa. **D** *foedus, taeter – grässlich, hässlich (spectat ad colorem nigrum):* WALAHFR. imag. Tetr. 254 Danus versutus et -us Afer.

adv. **horride.** **1** *frigide – kalt (ni pertinet ad adi.):* HUGEB. Wynneb. 2 p. 107,36 timebant *(sc. sanctus et socii eius)* ..., ne ... prius gelida hiemis aura nivata et nebulata o-e (-e *var. l.*) inruentes congelescerent, antequam *eqs.* **2** *modo horribili, atrociter – furchtbar, grauenvoll:* HYMN. Hraban. 7,5,1 trux ipse licet saeviat -e Herodes. 17,6,2 Christum morte crucis ... sequitur Petrus, cum caesus capite Paulus et -e est.

horrifer (o-), -era, -erum. **1** *(frigore) tremere faciens, frigidus – (vor Kälte) zittern lassend, kalt:* EUPOLEMIUS 2,350 Caucaseas cum Chorus et o-r Eurus certatim silvas quaciunt. CARM. Bur. 132,5[a],1 iam -r Aquilo suavi cedit Zephiro. **2** *horribilis, terribilis – furchterregend, schrecklich:* ALDH. virg. II 296 sic *(sc. morte)* Deus -a (horrifica *var. l.*) sanctos ulciscitur ira. *c. notione vastitatis:* VITA Mahum. 70 in qua *(sc. Libani)* nimirum -a heremo cum per aliquot annos ... latitasset *Nestorius eqs.* (*antea:* in locum horroris et vastae solitudinis in locum). *cf.* *horrorifer.

horrifico, -avi, -are. *horribilem reddere – furchterregend, schrecklich machen:* YSENGRIMUS 2,302 -ant Ioseph munia bina quater. 7,654 cernitur arctoum flamma cremare polum, ... sanguineus limphas -asse rubor.

horrificus (o-), -a, -um. *horribilis, terribilis – furchterregend, schrecklich (c. notione caliginis: l.58):* MILO Amand. I 5 p. 463,25 quasi infans in carcere natus ... de tenebris -is ad lumen mundi egredi concupiscit, sic *eqs. (cf. p.1109,2).* AGIUS epic. Hath. 108 ut surgens mortem vinceret *Iesus* -am. CARM. de Frid. I. imp. 2190 -o terrebant undique visu circumfuse acies *eqs. v. et l.47. de planetis i. q. dirus – unheilvoll:* CARM. cod. Vat. (5330) 10,5 o-a aiunt quidam ... astra periti tempora transferri in diras per singla cometas *(cf. Isid. nat. 26,13).*

***horrifluax** (hori-), -acis. *taedium efficiens – Abscheu erregend, abstoßend:* ARNULF. delic. 430 quod satis est edito mellis dulcore reperto: -x (hori- *var. l.*) numquam correptat nausia quemquam.

horripilatio (o-, obri-, -cio), -onis *f.* opri-: TRACT. de caus. mul. 28. *status horridus, arrectus (capillorum, pilorum, plumarum), horror – das Abstehen, (sich) Aufstellen, (sich) Sträuben (der Haare, Federn), Schauder, 'Gänsehaut':* **1**

spectat ad animalia: FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 238,28 donec . . . perdat *falco ferox* aperitionem rostri et -em capitis et colli. ALBERT. M. animal. 6,22 gallina post coitum excutit se cum -e (*cf. p. 560b,8* φρίττουσι). 7,172 cum a pelle calor naturalis propellitur, . . . pellis contrahitur et . . . pili . . . eriguntur, et hoc vocatur -o *eqs.* 22,89 dum est in principio haec infirmitas *(sc. laesio crurium equorum)*, sine inflatione est, sed -e cognoscitur. *spectat ad chamaeleontem:* ALBERT. M. animal. 2,66 'nec alteratur ab hoc *(sc. nigro)* colore' nisi tempore timoris, quando est in -e, . . . 'quando videtur . . . inflari' et corrugari corium ipsius. **2** *spectat ad homines:* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* ERMENR. ad Grim. 1,10,61 -em in ponte Cumetensi hauserat *(sc. calvus)*, quando *eqs.* GERH. AUGUST. Udalr. 2,5 invasit eum *(presbyterum)* . . . -o (obr- *var. l.*) cutis maxima. ALBERT. M. somn. 1,2,9 p. 153a,34 tremor accidit corporibus et -o, quando perfunduntur aqua calida. animal. quaest. 9,11/15 p. 209,9 -o potest dupliciter provenire, vel ex sparsione materiae malae, . . . ut in febricitantibus, . . . vel propter fugam caloris naturalis ad interius. *al.* **β** *hirsutia – Struppigkeit:* ROD. GLAB. Wilh. 25 p. 482,22 non . . . aspicitis *(sc. fratres et sorores)* . . ., quam turpis in barba *(sc. monachorum)* o-o (-o, chiri-, obr- *var. l.*) maxillarum? **γ** *tremor (febri effectus), frigus – Fieberschauer, Schüttelfrost, das Frösteln (usu medic.):* TRACT. de caus. mul. 66 si matrice tumit et minus est calor, sic cognoscis: obr-em et siccitatem habent. VISIO Godesc. A 1,3 vespertino tempore obr-e gravi primum tactus, deinde *eqs.* BRUNUS LONG. chirurg. 1,3 p. 106C prohibet *fluxus sanguinis* apostema et -em et febrem. WALTH. AGIL. med. 17 p. 116,3 inungatur *(sc. lilio decocto)* tota spina dorsi; et hec contra -em valent. *ibid. al. cf. l.17.* **b** *translate:* **α** *terror, pavor – Schrecken, Entsetzen, Angst:* UFFING. Ida 1,11 temerariis maior confusio et -o nascebatur. CAES. HEIST. hom. exc. 161 p. 128,20 cum . . . ille *(sc. homo in visione visus)* responderet: 'ego sum pastor', femina mox ex -cione suborta eum cognoscens subiunxit: '*eqs.*' **β** *aversatio, taedium – Abscheu, Ekel:* GESTA Ern. duc. I 2,295 quas eius ori blandicias rex rostro suo admovisset, parum curabat *domina*, que non recreacionem ei, sed -em magis exhibebant. **γ** *?molestia, offensio – ?Ärgernis, Verdruss:* EPIST. Worm. I 25 p. 47,6 maiores eorum *(Herbipolensium)* huius *(sc. litis)* occasionis obr-e domno nostro *(sc. discipulorum Wormatiensium)* . . . se huius rei immunes esse . . . demandaverunt.

horripilo, -avi, -atum, -are. *partic. usu adi.: praes.: l.54. perf.: l.48.* **1** *trans. i. q. arrigere, horrere facere – aufstellen, sträuben:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 67,29 quando aves timent aut irascuntur, -ant plumas. 2 p. 154,22 si veniret a cauda et tergo ventus, -ret pennas caude. 2 p. 167,2 inferiores *(plumas)*, quas vocamus barbam, habet *falco sanus* hirsutas et -tas. *extendere – ausstrecken:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 135,9 quando nidasii pascuntur, -ant pennas, cooperiendo pastum eorum. **2** *intrans.:* **a** *horridum esse, arrectum stare – abstehen, gesträubt sein:* ALBERT. M. animal. 23,17 p. 1438,31 haec . . . avis *(sc. accipiter)* quando infirmatur, pennas et alas habet quasi -antes et alas dependentes. **b** *(pavore) horrere, tremere – (vor Angst) schaudern, zittern:* PAUL. BERNR. Greg. 114 cum . . . -asset *virgo* a timore visionis insolitae. YSENGRIMUS 2,188 cominus hanc *(sc. Ysengrimi)* . . . vocem Reinardus ut audit, cęperat ad tantas -are minas.

horrisonus (o-, (h)ori-), -a, -um. **1** *strictius i. q. sonos horribiles edens, horribiliter sonans, tonans – furchterregende Laute hervorbringend, schrecklich tosend, donnernd, brausend:* ALDH. ad Acirc. 13,3 viribus -is (ori-, hori- *var. l.*) valeo *(sc. ventus)* confringere quercus. LIBRI Karol. III 11 p. 378,22 non quo ille *(Saul)* Christum persequeretur . . ., sed ecclesiam . . . in huius saeculi -is (o- *a. corr.*) fluctibus natitantem (*sim.* BRUNO QUERF. Adalb. A 24 p. 30,9 super -um mare). ANNAL. Quedl. a. 1016 collisiones nubium -ae (horrissimae *cod.*) cum crebra coruscatione et imbrium nimietate plurima subruunt aedificia. METELL. exp. Hieros. 2,372 turma dat -um fremitum de more leonum. *de cane i. q. horribiliter fremens, latrans – furchterregend knurrend, bellend:* AUDRAD. carm. 1,174 -i . . . canis rabiem non cernere *(sc. hominem)* cogo *(sc. Deus).* **2** *latius i. q. horribilis, terribilis, atrox, dirus – furchterregend, entsetzlich, schrecklich, grauenvoll:* CARM. var. III A 5,181 p. 607 de quibus *(sc. fletu, stridore sim.)* -a loquitur Iob voce propheta: *eqs.* BRUNO QUERF. fratr. 9 p. 49,2 ut . . . euangelizare paganis angelicum quesissent commodum, intrare -um paganismum. RUP. TUIT. omnip. 20 (PL 170,470A) ista, quam detestamur, -a enuntiatio: 'vult Deus malum'. BERTH. ZWIF. chron. praef. p. 136,4 primus homo . . . hac -a et implacabili voce: 'terra es et in terram ibis', . . . damnatus est. CARM. de Frid. I. imp. 1804 rumorem fama per urbes sparserat -um *eqs.*

horror (o-), -oris *m.* *confunditur c.* error: *l.57.64.* **1** *proprie:* **a** *strictius:* **α** *de montibus i. q. abruptum – Schroffheit:* WALAHFR. carm. 77,5,1 alta Penninus iuga flectit -r. **β** *de pane fort. i. q. qualitas aspera, crassa – viell.: grobe Beschaffenheit (in struct. corrupt.):* AETHICUS 65,18 messium . . . exiguorum graminum amarissimi panes et -e. **γ** *tarditas, torpor – Trägheit, Zähigkeit:* ALBERT. M. animal. 1,129 melancolicos . . . dicimus . . . terribiles ymagines patientes . . . propter sanguinis melancolici gravitatem et frigiditatem et -em. **δ** *tremor (febri effectus), frigus – Fieberschauer, Schüttelfrost:* AESCULAPIUS 21 p. 33,20 quam *(collectionem stomachi)* sic agnoscimus: ex . . . concurrentibus febribus et frigore et -bus *eqs.* 34 p. 52,34 saepius indurescit duricia *(sc. splenis)* . . . cum -e, hoc est frigdore. **b** *latius i. q. status hispidus, asperitas – Rauheit, Struppigkeit, Unwirtlichkeit:* ALDH. virg. I 38 p. 287,10 Dei famulus . . . -em deserti non lassabundis, sed indefessis viribus tolerans *eqs.* MAGNUS chron. a. 1190 p. 513,25 intraverunt *(sc. exercitus)* quaedam desertissima loca Turkiae descendentes iuxta lacum salinarum in terra -is et salsuginis (*inde* HIST. de exp. Frid. imp. p. 76,9. HIST. peregr. p. 155,12). *in imag.:* HONOR. III. registr. 189 p. 133,11 ut a paganis, qui adhuc gentilis erroris o-e sunt ispidi tanquam spine, nullatenus opprimi permittantur *(sc. semina verbi).* **2** *meton. i. q. res horrenda, atrocitas – furchterregende Sache, das Entsetzliche:* WILLIB. Bonif. 6 p. 27,2 plurimam populi turbam . . . errorum deposito -e a malivola gentilitatis superstitione retraxit. MILO carm. 1,6,2,176 quo *(sc. in tartaro)* tu *(sc. tyrannus)* . . . -e in piceo vinclis religatus acerbis ureris. **3** *translate:* **a** *terror, pavor, formido, anxietas – Schrecken, Entsetzen, Schauder, Grauen, Furcht:* **α** *in univ.:* WALAHFR. Wett. epil. 1,2 calcem compulsus adivi, cuius principium -r (o- *var. l.*) adire fuit. RIMB. Anscar. 3 p. 21,22 de . . . imperatoris excessu ipse nimio terrore atque -e perculsus *eqs.* POETA SAXO 3,124 -r inest animis tales *(sc. humanos)* recolentibus ausus. RUOTG. Brun. 23 p. 24,16 ita vixit . . ., ut pessimis o-i, bonis esset honori. PETR. TREV. David 18 p. 39,34 gehennalis -r et metus mortis eterne. *saepius.* **β** *de formidine sacra ('heiliger Schauer'):* LIUTOLF. Sever. II 2 cum . . . introissent *Hilti et comites* cellulam, ubi sanctae servabantur reliquiae, -r et timor nimius irruit super eos. DIPL. Heinr. IV. 343 Christi . . . divino o-e perculsus, quatenus *eqs.* ALBERT. M. Iob 4,13 p. 77,7 'in -e visionis nocturnae': per -em significat magnitudinem; -r enim de magno est et admirabili, quod humana natura non sustinet *eqs.* **b** *aversatio, taedium, fastidium – Abscheu, Ekel, Überdruss:* LEG. Wisig. 12,2,17 p. 426,2 ea . . ., que cum ipsis *(sc. carnibus suillis)* decocta sunt, absque fastidio et o-e (-e, errore *var. l.*) sumamus. CHRON. Thietm. 5,17 qui *(Deus)* se honorantes . . . exaltat ad -em et dedecus se execrancium. MIRAC. Hucberti 2,28 ministris . . . attemptantibus eas *(sc. carnes coctas)* cruditatem suam et sanguineum -em ingerebant. *fort. huc spectat:* PS. GALEN. puls. 42 arguto stilo conscripsi, ne confusa ratione medicine vel inordinata querenti pernoscere fecisset errorem *(ed. et codd. aliquot [fort. recte];* o-em, errare, cridiem *var. l.).* **c** *?repugnatio, inimicitia – ?Abstoßung, Feindschaft:* ALBERT. M. animal. 8,27 talis est -r inter pennas aquilae et anseris, quod una aquilae penna coniuncta multis pennis anseris consumit eas. **d** *turpitudo, foeditas – Hässlichkeit, Scheußlichkeit (spectat ad colorem nigrum, ut vid.):* WALAHFR. Gall. 1,18 exivit de ore puellae quasi avis nigerrima et -e terribilis *(sim.* 1,21 corvus colore piceus, -e tartareus; *cf. p. 1104,60).*

[Niederer]

***horrorifer,** -era, -erum. *horrificus, terribilis – furchterregend, schrecklich:* MILO Amand. II 2,135 nox -a et tetra caligine noctis tetrior advenit *eqs.* *cf.* horrifer. *Niederer*

horsum (o-) *adv.* *script.* ur-: *l.20.* **1** *sensu originario i. q. huc, ad hunc locum versus – hierher, hierhin:* **a** *proprie:* STEPEL. Trud. 98 p. 829,40 senior me *(sc. paralyticum)* . . . caballo superposuit -mque *(sc. in monasterium)* perducere maturavit. REIN. LEOD. triumph. 1 p. 585,24 dum . . . -m suis, aliorsum imperialis distraheretur *episcopus* curiae negotiis. **b** *in imag. vel translate:* VITA Deic. prol. p. 676,49 (ed. Waitz) ut, qui hactenus Galliarum veredaria cursitando . . . ad obpandendum gazophilatium Domini hac illacque similavimus quorsum, lineatim . . . perveniamus -m: *eqs.* *fere i. q. hoc respectu – etwa: in dieser Hinsicht:* SIGEB. GEMBL. Luc. exc. (EditHeidelb. XXXIV. 2008. p. 104) quidam, dum -m errorem timent, aliorsum se errare non vident. **2** *per confusionem:* **a** *deorsum – abwärts, nach unten:* GISLEB. ELNON. inc. 2,312 tristitiae dorsum clitelas decutit o-m. IOH. WIG. chron. a. 1134 (MGScript. XIII p. 133,25) monstrum . . . nunc sursum, nunc u-m, nunc hac, nunc illac se retorquens morsus infigere querit. **b** *?seorsum vel extrorsum – ?beiseite oder hinaus:* RICHER. REM. hist. 4,106 episcopi . . . surgentes o-mque seducti, quid agendum inde esset, deliberabant.

***hortalea** (o-), -ae *f.* (*hortalis; *per analogiam ad* vinea *formatum, ut vid.*) *hortus – (Nutz-)Garten:* CHART. Ital. Ficker 47 p. 69,43 (a. 1017) cum . . . rebus ad eandem capella pertinentes et omnibus casis, masaritiis et curtis, ortis, o-is seu et vineis.

***hortalis** (o-), -e. (hortus; *cf. ThLL. VI/3. p. 3013,44* hortualis) **1** *?adi. i. q. ad culturam horti adhibitus, utilis – als (Nutz-)Garten verwendet, verwendbar:* DIPL. Conr. 4 (MGDipl. reg. et imp. Germ. VI 2. 1959. p. 674,38) quarum *(peciarum terrae)* una est iuxta aecclesiam . . . et alia o-is . . . posita prope eandem aecclesiam. **2** *subst. masc. (?indecl.: l. 38) vel neutr. (cf. ital.* ortale; *v. Battaglia, Dizionario. XII. p. 161sq.) i. q. hortus – (Nutz-)Garten:* CHART. Ital. Ficker 35 p. 52,38 (a. 988) tradidi . . . sortionem de omnibus rebus . . ., idest de casis . . ., territorie, curtes, o-is, arbusta *eqs.* GREG. CAT. chron. II p. 260,29 Petrus . . . dedit . . . casam . . . cum o-bus et plateis. COD. Wang. Trident. 11 p. 549,2 cum casamentis et o-bus et terris. TRAD. Brixin. 182 ager . . . in Ualona acquisitus est . . . et in eodem loco o-e similiter. *v. et l.46.*

***hortalitium** (-cium), -i *n.* *hortus – (Nutz-)Garten:* DIPL. Karoli M. 275 p. 409,42 (spur. s. XI.) damus . . . de rebus nostris propriis . . ., vallem scilicet . . . cum omnibus terris . . ., hortis, h-ciis (hortalibus *B*), arboribus *eqs.*

***hortalivus** (o-), -a, -um. *ad culturam horti adhibitus, utilis – als (Nutz-)Garten verwendet, verwendbar, Garten-:* COD. Wang. Trident. 231 p. 1013,23 (a. 1217) Petrus . . . investivit Fedricum . . . de pecia una de t e r r a o-a (CHART. Tirol. notar. I 457 pecia terre o-e. *ibid. al.*). CHART. Tirol. notar. I 858[a] sexta . . . p e c i a terre est o-a (II 198 I *[sc. pecia]* est vineata, alia est o-a. *ibid. saepius*).

hortamen (o-), -inis *n.* *script.* horr-: GESTA Bereng. 2,80 *(cod.).* *(ad)monitio, ex-, incitatio – (Er-)Mahnung, Ermunterung, Ansporn:* IONAS BOB. Columb. 2,11 p. 257,17 rerum sator ob famularum suarum -a dignatus est demonstrare miracula. DONAT. Ermenl. 5 (MGMer. V p. 694,12) fratres . . . magna . . . consolationis ferebant o-a. BALTH. Fridol. 6 p. 230,1 ne propter -a vel . . . blandimenta reverteretur. WOLFHER. Godeh. I 30 p. 189,35 confratrum . . . suasus -e . . . sinodum . . . adiit. DIPL. Heinr. IV. 92 p. 120,39 senior . . . domini sui multo -e et benivolentia roboratus . . . imperatoris clementiam adiit. VITA Berth. Garst. I 42 p. 265,15 vocis -i obsecundare non refragatur *mulier. al.*

hortamentum (o-), -i *n.* *(ad)monitio, ex-, incitatio – (Er-)Mahnung, Ermunterung, Ansporn:* WILLIB. Bonif. 8 p. 50,16 d o c t r i n a e -o discipulos ad coronam martyrii . . . incitabat (VITA Ansb. 7 [MGMer. V p. 624,2] d. -is). TRAD. Frising. 22 omnia . . . transfundavimus per licentiam et -um parentum. DHUODA lib. man. 3,10,34 secundum dicta vel o-a (ornamenta *var. l.*) apostoli. CAPIT. reg. Franc. 269 p. 296,35 pro nullo homine . . . per . . . alicuius indebitum -um deviabo *(sc. rex).* DIPL. Arnulfi 141 ut summi pontificis . . . -a toto mentis adnisu suscipere debeamus. DIPL. Otton. II. 218 p. 245,34 -o commoniti . . . ecclesiam . . . ditare . . . decrevimus. *saepius.*

***hortanus,** -a, -um. (hortus) *in horto situs – in einem Garten gelegen, Garten-:* CARM. Bur. 76,18,2 transivimus ire balneatum in -um balneum Iovi consecratum.

hortatio, -onis *f.* **1** *(ad)monitio, ex-, incitatio – (Er-)Mahnung, Ermunterung, Ansporn:* WETT. Gall. 25 p. 270,15 origo fabricae caeli . . . ac expulsio primi terrigenae cum o-bus caelestis hereditatis requirendae rimabantur. CAND. FULD. Eigil. II 9 capit. p. 96 increpatio poetae et -o eiusdem. DIPL. Frid. I. 833 offitium est imperatoriae maiestatis nostrae et iuris equitas atque rationis hortatur *(ci. ed.;* horta[tio] *cod.),* ut *eqs.* **2** *petitio – Bitte, das Ersuchen:* HUGEB. Willib. 3 p. 90,17 Christi miles iteratis o-um oraculis magnisque precuum perdurationibus . . . obiurgabat.

hortativus, -a, -um. *(ad)monitorius, ex-, incitans – (er)-mahnend, ermunternd, anspornend:* CONR. MUR. summ. p. 162,29 sunt verba . . . honorabilia, -a, honorativa *eqs.*

hortator (o-), -oris *m.* *(ad)monitor, excitator – (Er-)Mahner, Ermunterer, einer der anspornt:* TRAD. Frising. 19 p. 48,9 (a. 763) actum . . . in praesentia Ioseph episcopi o-is rei. CAND. FULD. Eigil. I 11 ut . . . benivolorum auxiliator, bene certantium -r, lassorum refocillator . . . omnes fratres amaret *abbas.* WANDALB. ad Otric. p. 569,27 martyrologicum librum . . . edidi praemissa . . . commendationis ad te, operis -em (o- *var. l.*), . . . descriptione. CONC. Karol. B I 41,4 p. 410,3 quicquid -es et consiliarii ac laudatores vestri vobis *(sc. regi)* dicant. CHART. Rhen. med. II 217 p. 256,4 ne tantum verbo -es et non-factores videremur. *al.*

hortatorius, -a, -um. *usu subst.: l. 37.* *(ad)monitorius, ex-, incitans – (er)mahnend, ermunternd, anspornend:* BONIF. epist. 94 p. 214,22 fraternas et -as (exhortatorias *var. l.*) e t c o n s o l a t o r i a s . . . l i t t e r a s . . . transmitto (CHART. Wirt. 2444 [dipl. Rud. Habsb.]). EPIST. Meginh. 23 p. 219,3 volo . . . -um aliquid tibi instillare. LUDOLF. summ. 2,4 p. 368,27sqq. conclusionum alia deprecatoria, alia minatoria, alia consolatoria, alia -a, alia correctoria . . .; -a est, in qua aliquem ad aliquid hortamur.

hortatrix (o-), -icis *f.* *quae (ad)monet, ex-, incitat – (Er-)-Mahnerin, eine die ermuntert, anspornt:* DHUODA lib. man. 1,7,15 o-x (-x, oratrix *var. l.*) tua Dhuoda semper adest, fili. 4,8,3 ego . . ., o-x tua Dhuoda, fili Wilhelme, volo *eqs.* NADDA Cyriac. I prol. 2,4 huius . . . operis te *(sc. Hadwi)* -em sortitus licencię . . . concessę veniam peto. ANAST. BIBL. epist. 13 p. 432,18 ut . . ., quae *(parathesis)* fuit alterius interpretationis -x et auxiliatrix, sit etiam nostrae qualiscumque susceptrix et approbatrix.

hortatus (o-), -us *m.* **1** *(ad)monitio, ex-, incitatio – (Er-)-Mahnung, Ermunterung, Ansporn (in malam partem interdum i. q. instigatio – Aufstachelung, e. g. l.55):* LIBER diurn. 60 p. 53,8 quam *(ferocitatem)* . . . Dei virtus . . . aliquando monitis conprimit, aliquando vero et flectit ac modigerat -us (-u *var. l.*). EINH. Karol. 11 p. 14,5 qui *(Tassilo)* -u (o- *var. l.*) uxoris . . . regem provocare temptabat. DIPL. Loth. I. 90 p. 221,27 (interp.) -u e t r o g a t u . . . Hyrm<en>gardis . . . tradidimus *eqs.* (WANDALB. martyr. comm. 4 r. -uque). WALTHARIUS 314 hospitis ac regis certant -bus omnes. THIETM. chron. 6,33 p. 314,19 urbanos terrore gravi et -u dulci devictos secum vehebat *Bolizlavus.* BERTH. chron. B praef. p. 171,24 -u (horatu *var. l.*) lectionis . . . vita mortalis . . . tedio est. *persaepe.* **2** *desiderium, rogatus, voluntas – Wunsch, Verlangen, Geheiß:* THIETM. chron. 4,6 Eid . . . ordinatur -u Gisilleri archipresulis. 6,81 dum o-u (rogatu CHRON. Thietm.) Redingi duo altaria . . . dedicarem.

hortellus (o-), -i *m.* *parvus hortus, hortulus – (Nutz-)-Gärtchen:* TRANSL. Eug. Tolet. 13 qui *(pauper)* habebat savinam in -o (o- *var.l.*) suo perpulcram.

hortensis (o-, -tin-), -e. **1** *adi.:* **a** *in horto nascens, vivens – im (Nutz-)Garten wachsend, lebend, Garten-:* Ps. HIPPOCR. sang. 15 utantur *(sc. aegri)* cotidie h e r b a s -es (o-

codd.; EPIST. var. I 13 p. 511,27 plures . . . herbis . . . -bus [o- *var. l.*] vescuntur. *al.*). RECEPT. Sangall. II 49 ruta o-e cruda tere. WALAHFR. hort. 281 -is (gloss. L: des kartlichin) . . . costi silva latet. ALBERT. M. veget. 1,164 arbores . . . silvestres magis fructificant quam domesticae et -es. 1,193 plantae silvestres in -es frequenter convertuntur. 6,398 est odor eius *(origani)* multum acutus, sed fortius silvestre quam -e. *saepius. alleg.:* CAES. HEIST. hom. I p. 142a ex . . . arboribus *(i. hominibus)* aliae sunt sylvestres, ut infideles, aliae vero, ut sic eas nominem, -es. **b** *horti similis, ad culturam horti adhibitus – gartenartig, als (Nutz-)Garten verwendet:* BOTAN. Sangall. 2 praef. nascitur *maurella* in l o c i s silvosis vel -insis (8 praef. l. cultis vel agrestibus aut -insis. *ibid. al.*). ALBERT. M. veget. 7,136 ager . . . sativus, qui -is vocatur, irriguus et pinguissimus esse desiderat. **c** *qui de redditu horti solvendus est – vom Ertrag des (Nutz-)Gartens zu entrichten(d):* CHART. Bern. III 30 (a. 1272/3) quos *(modios)* . . . annuatim tenebatur *Uolricus* dare de decima o-i in Sulgen. **2** *subst. neutr. fort. i. q. herba in hortis nascens, fructus horti – viell.: Gartengewächs, -ertrag:* ALBERT. M. pol. 1,6g p. 45a,12 'plurimum' . . . 'genus hominum ex terra vivit', id est ex terrae fructibus 'et domesticis fructibus', animalium scilicet et -ium et agriculturae.

hortica *v.* urtica.

***hortifer** (o-), -i *m.* (hortus *et* fero, *per analogiam ad* pomifer *formatum; de formatione cf. Stotz, Handb. 2,VI § 142.2) script.:* -iffer: CHART. Sangall. A I 67. *ibid. al.* -fir: CHART. Sangall. A I 33.

hortus – (Nutz-)Garten: CHART. Sangall. A I 10 p. 12,6 (a. 744) omnia . . . trado . . . cum . . . campis, pratis, pascuis, silvis, pecoribus, o-is, p u m i f e r i s *eqs.* (12 p. 15,7. *ibid. saepius in pertinentiis*).

***hortilis** (o-), -e. *form. decl. I. et II. (vel indecl.?): l.40.* **1** *adi. i. q. horti similis – gartenartig (per errorem):* ALBERT. M. animal. 7,81 venantur ipsum *(piscem)* piscatores circa loca -ia, graminosa *(v. notam ed.).* **2** *subst. masc. vel fem. i. q. locus horti similis, ad culturam horti adhibitus, hortus – gartenartiger, als (Nutz-)Garten verwendeter Grund, (Nutz-)Garten:* CHART. Epternac. 101 p. 169,2 (a. 789/90) donamus . . ., quicquid genitrix . . . tradidit . . ., hoc est tam terris . . ., casis, casualis, curtilis, o-is *eqs.* (*sim.* 106 -is). DIPL. coll. 17 (Mon. Boica XXXI p. 44,13; dipl. Ludow. Pii) quod . . . homo . . . reddidisset . . . vilico . . . mansiones tres cum curte et -e (curtili *ci. ed.*) et vinea.

***hortivus** (o-), -a, -um. *(cf. ital.* ortivo; *v. Battaglia, Dizionario. XII. p. 165) ad culturam horti adhibitus, utilis – als (Nutz-)Garten verwendet, verwendbar, Garten-:* CHART. Tirol. notar. I 842 (a. 1237) Elisabet . . . investivit Iacobum . . . de I p e c i a t e r r e o-e (REGISTR. Trident. III 8 p. 231,16. 22 p. 250,17. CHART. Tirol. notar. I 858a de VI peciis t. cum vineis et o-e et arative).

[hortomia *v.* orthopnoea: GLOSS. med. cod. Mon. p. 21,36.]

hortopnoicus *v.* orthopnoicus.

hortor (o-), -atus sum, -ari *vel* **horto** (o-), -avi, -atum, -are. *pendet* quo: *l.61.* **1** *(ad)monere, ex-, incitare – (er)mahnen, (auf)fordern, ermuntern, anspornen (zu) (interdum in malam partem i. q. concitare, instigare – anstiften, auf-, anstacheln: e. g. l.58.60):* CONC. Merov. p. 67,1 non . . . ad conscribendum decretum alios ortetur (-etur; sortitur *var. l.*) *episcopatum desiderans* praemiis, alios timore conpellat. ORIGO Lang. 5,26 ortare (ortari *var. l.*) cepit Longinus prefectus Rosemunda, ut occideret Hilmichis. POETA SAXO 2,184 ortatur eos *(Widokindum et Abbonem)*, quo flectere . . . colla sibi . . . vellent. VITA Austrig. 2 (MGMer. IV p. 192,10) ut . . . faceret, quod -bant (-bantur, o-bantur *var. l.; sc. parentes*). WALTHARIUS 303 Waltharius cunctos ad vinum -atur. THIETM. chron. 8,3 p. 496,1 parentum . . . institutio tales *(sc. meretrices)* ortatur decollari. *persaepe. milit. de contione apud milites habenda:* EINH. Karol. 13 p. 16,22 cum duobus tantum, qui eum obequitantem ac singulos -antem comitabantur, interfectus est *Geroldus*. THIETM. chron. 2,9 -atur *rex* . . . suos premia promittens cum gratia cunctis se faventibus poenamque fugientibus. **2** *desiderare, rogare – wünschen, bitten:* IONAS BOB. Columb. 1,20 p. 195,6 virum Dei -antur *(sc. remanentes)*, ut illis misereatur. FORM. Patav. 6 petitioni, quia iuste et rationabiliter o-tus est *(sc. fidelis)*, adsensum prebere libuit. *al.*

hortulanus (o-, -tol-), -a, -um. *form. nom. pl.* -es: *l.22.23. 24. de script.:* GODESC. SAXO gramm. 1 p. 407,15 ab 'horto' '-olanus', sed si veniret '-olanus' ab 'hortulo' . . ., tunc '-us' diceretur omnino.

I *adi.:* **A** *in horto nascens, ad hortum pertinens – im (Nutz-)Garten wachsend, aus dem (Nutz-)Garten stammend, Garten-:* **1** *strictius de herbis sim.:* AESCULAPIUS 21 p. 33,10 cucumeris -i seminis ÷ I. CAPIT. reg. Franc. 128,29 de herbis -is, quas repperimus (*item* 128,37). FORM. imp. 7 ut . . . dare faciatis panes . . ., sal, herbola orto-as *eqs.* GLOSS. Roger. I B 1,9 p. 525,7 recipe . . . m a l v a m orto-am et alteram malvam *eqs.* (2,2 p. 584,26). 2,6 p. 601,16 recipe . . . radicis r a f a n i orto-i unc. I (A 2,6 p. 602,25. *ibid. al.*). ALBERT. M. veget. 6,331 endivia est herba duarum specierum . . ., silvestris videlicet et -a (orto- *var. l.*). animal. 8,155 quae *(apes)* pascuntur flores o-os. *ibid. al.* **2** *latius de erucis, humiditate:* ALBERT. M. veget. 6,388 adiuvat *sucus mentae* . . . ad coitum propter inflationem et humiditatem -am, quae est in ipsa. SALIMB. chron. p. 507,16 nec fuerunt iste eruce orto-es, sed aliud genus erucarum fuit (*inde* ALBERT. MIL. temp. 300 p. 559,1 ortonales [orto-es *var. l.*]). **B** *in horto consistens – in einem Garten bestehend, als (Nutz-)Garten verwendet:* ALBERT. M. veget. 7,126 cum . . . duplex sit *ager sativus*, campestris videlicet et -us. 7,136 de his, quae per cultum domesticantur in agro -o.

II *subst:* **A** *masc. i. q. cultor horti, holitor – Gärtner (eines Nutzgartens):* **1** *proprie:* **a** *in univ.:* CHRON. Fred. 4,27 quasi Theudebertus non esset filius Childeberti, nisi cuiusdam orto-um. CAPIT. reg. Franc. 32,70 -us habeat super domum suam Iovis barbam. ADALH. brev. Corb. 13 p. 380,15 veniat unusquisque . . . ad illum fratrum orto-um (-olanum *var. l.*), cui ipse adiutorium facere debet. WILH. HIRS. const. 1,22 p. 244,9 pro signo -i (-olani, o-i *var. l.*, hortularii *ed. princ.*) . . . indicem inflecte *eqs.* TRAD. Michaelb. 128 testes sunt: Fridericus pistor . . ., Reihkerus o-us *eqs.* CHART. Col. II 531 p. 567,5 -o *(cod.;* hortulario *ed.)* dabitur candela de fertone. *persaepe. ?de cliente, possessore vectigali horti:* CHART. Mog. A I 582 p. 500,9 (a. 1133) ut salva -orum (o- *var. l.*) lege cum omni fructuario usu . . . ad . . . cantoris potestatem et utilitatem respiciant *horti*. CHART. Argent. add. 28,32 de tricesimo secundo *(sc. areali)*, quod est hortus, dat o-us IV uncias et II capones. CHART. Merseb. 375 p. 311,19 in Hamersleuen quatuor liberi mansi . . ., ibidem duo iugera preconis, duo scutellarum, duo -i. **b** -us mellis *i. q. mellarius – Imker:* REGISTR. Patav. I p. 67,7 ex quibus *(beneficiis)* alterum -us mellis, alterum habet forestarius. **2** *in imag. vel per compar.:* EKKEH. IV. bened. I 20,56 -e sacer (gloss.: dominus paradysi), benedic nos, Christe, potenter. VITA Theog. 1,12 p. 453,6 providit *Wilhelmus* -um, qui ab aestu et a frigore custoditam novellam illam ecclesiam in robur arboris produceret. **B** *fem. i. quae hortum colit, possedit, mulier (vidua) hortulani – Gärtnerin, Gartenbesitzerin, (verwitwete) Ehefrau eines Gärtners:* CHART. Westph. VI 804 (a. 1264) cum ad . . . domum . . . pertineret *ius* inhabitatam . . . per quandam Reinburgim o-am (-am *var. l.*).

[hortularius *v.* hortulanus.]

***hortulatio,** -onis *f. hortorum cultura – Gartenbau:* CHRON. Mich. 34 p. 33,5 remotiora *(sc. loca)* . . . agriculturae vel -i se commodant.

hortulus (o-), -i *m. voc. sg.* -ae: *p.1113,8. parvus hortus, hortellus – kleiner (Nutz-)Garten, (Nutz-)Gärtchen:* **1** *in univ.:* VITA Boniti 16 (MGMer. VI p. 128,1) amenia virent . . . florida erga o-um cenobii prata. WALAHFR. hort. 375 quas *(herbas)* -us . . . recenti semper prole creat. MANEG. ad Gebeh. 39 p. 379,20 nec holera de -is . . . licet decerpere. CHART. Worm. 376 p 242,40 Hezelo . . . testamentum . . . condidit . . . donans . . . duas uncias denariorum Wormaciensium super area o-i. ACTA civ. Wism. B 668 <de> o-o olerum dabit *Iohannes* annuatim I s. CHART. Neocell. Brixin. 117 p. 161,33 domestici . . . ius hereditarie successionis in minimis etiam possessiunculis, -is et agellis . . . vendicare presumunt. *al. pro loco sepul-*

turae: VITA Winn. 27 (MGMer. V p. 774,28) si in hoc o-o huic adherenti ecclesiae hoc poni corpusculum sibi est placabile *eqs.* **2** *de paradiso, hortis Hesperidum:* RHYTHM. 149,396 latex hinc paradisi eiusdem viscera rigat, illinc spiritus lenior conclusum o-um perflat. THEODULF. carm. 7,42 orbis quod Libycus vel quod Maurusia tellus, quod locus Antaei, -i et Hesperidum *(sc. habent)* . . ., omnia si . . . simul haec congesta darentur. SEDUL. SCOT. carm. II 4,5 non sic, Hesperidum -e (-ę *cod.*), flores.

1. hortus (o-), -i *m.* (-um, -i *n.: l. 21. adde* GREG. CAT. chron. I p. 288,16) *vel rarius* **hortus** (o-), -us *m. script. et form.* -th(us): ALPHITA P 10 *(var. l.)*. CHART. Rhen. med. III 1218 p. 895,8. *acc. sg.* -o: *p.1114,44.*

κῆπος, *viridarium (saepibus cinctum, usui domestico aptum) – (umzäunter Nutz-)Garten (def.:* HONOR. AUGUST. cant. 4,13/14 p. 424[C] -us est locus, ubi herbae vel olera crescunt, paradisus, ubi arbores crescunt; *de re v. LexMA. IV. p. 1121sqq.):* **I** *proprie:* **A** *gener.:* **1** *in univ.:* CHART. Alsat. B 159 (a. 747) II curtilia, ubi potes . . . ortus excoli. MIRAC. Audom. 2 (MGMer. V p. 777,12) res . . . non solum vineas vel pomorum arbores aut -a (-os *p. corr. B1a*) invadendo rapere. DIPL. Otton. III. 414 p. 849,11 confirmamus . . . medietatem, scilicet de casis . . . cum curtibus vel o-bus. CHART. Steph. Wirz. 28,11 curtem . . . cum suis attinentiis, -u videlicet et ędificiis, . . . tradidimus. CHART. Stir. I 306 vir . . . predium . . ., scilicet ortum, q u i v u l g o vocatur b i u n t i, . . . tradidit (CHART. Neocell. Frising. 36 -um, q. v. . . . peunt). *persaepe.* **2** *de -o holerum ('Gemüse-, Kraut-, Kohlgarten'):* CONC. Karol. A 39[A],122 p. 402,32 habeant . . . canonici -os holerum (*inde* CONSUET. Marb. 215). CHART. Stir. I 401 p. 385,23 possessioni . . . ortus holerum ferax . . . minime defuit. **3** *de pomario ('Obstgarten'):* FORM. Augiens. B 7 res tuas . . . cum . . . edificiis ortisque pomiferis . . . tradidisti. CHART. civ. Erf. 150 p. 86,10 (a. 1251) quod . . . ortus sive pomerium . . . nunquam vendi . . . debeat. **4** *de vineto ('Weingarten'):* CHART. Mog. A I 502 (a. 1122) ut . . . darentur decem maldra frumenti . . . in una . . . vinearum, quos -os vocant. CHART. Basil. C II 281 p. 158,36 R<v̊dolfus> dixit . . . ortum, qui dicitur Rebgarte, suo officio attinere. **5** *de -o amoeno (ficticio), florido, viridario, paradiso sim. ('Lustgarten', 'Blumengarten', 'Park'; interdum de loco in mythologia, e. g. l.44):* VITA Phil. Cell. 2 fecit . . . ortum (-um *var. l.*) arboribus consitum. SEDUL. SCOT. carm. II 31,20 quae *(antidota)* genitrix *(i. Medicina)* . . ., credo, quod Hesperidum florenti detulit -o. BRUNO QUERF. Adalb. A 10 p. 10,9 illud . . ., quod poetarum quidam iacens in marmoreis -is cantat: *eqs. (cf. Iuv. 7,79).* MART. VALER. buc. 2,62 cum . . . violas propriis ferres *(sc. amica)* michi munus ab ortis (-is *var. l.*). HIST. de exp. Frid. imp. p. 58,13 Kalopetrus, Blacorum et maxime partis Bulgarorum in -is Tracię domnus *(spectat ad rosaria Midae, ut vid.). al.* **6** *de paradiso (tam primorum hominum quam beatorum):* WANDALB. creat. mund. 100 viventis iubet -um naturae . . . creator spirantis . . . moveri. VITA Pirmin. I 5,57 multa milia animarum sanctarum . . . in amoenissimos -os (o-, ortus *var. l.*) caelestis scilicet Ierusalem . . . non desinit *(sc. Deus)* advocare. CARM. Cantabr. A 13,2[a],12 Adam, Evam, denique plebem tuam locasti *(sc. Deus)* -o (o- *var. l.*) lucido. EKKEH. IV. bened. I 35,20 quod *(lignum malignum)* sibimet parto lapsos eliminat orto. EUPOLEMIUS 1,159 ortus (gloss. B: paradisus) erat viridissimus omnigenisque consitus arboribus gignentibus . . . diversi generis fructus. *al.* -us deliciarum (deliciae): *v. vol. III. p. 263,7sqq.* **7** *de -o animalium:* **a** *spectat ad feras i. q. vivarium, leporarium, roborarium – Tier-, Jagdgarten, Wildgehege, Brühl (de re v. LexMA. IX. p. 115sqq.):* RAHEW. gest. 4,86 p. 345,8 ortum . . . habet *domus regalis* contiguum cervorum et capreolorum copiam nutrientem. CHRON. reg. cont. I a. 1190 p. 150,24 nostri . . . venerunt ad ortum . . ., ubi aggrestia animalia soltani inclusa pascebantur. HIST. de exp. Frid. imp. p. 84,5 quę *(castra)* habere proposuit *imperator* in ferali -o et viridario regali soldani. ARNOLD. Lub. chron. 4,11 p. 174,12 castrametati sunt *peregrini* in orto venatorio prope civitatem. *al. v. et p. 1114,17.* **b** *spectat ad canes:* CHART. Gosl. II 73 (s. XIII.[2]) ortus canum. *ibid. iterum.* **c** *spectat ad apes ('Bienengarten'):* CHART. Austr. sup. I app. 8 p. 718,23 (a. 992/3) privavit *comes* se tribus apium -is. **8** *de area, fundo (minori) cum aedificiis ibi constructis vel construendis, cortili q. d. ('Hofstatt'):* CHART. scrin. Col. A II 1 p. 216,3 (c. 1165/85) Frumoldus emit ortum (*add.* hofstat) unum. **9** *in nominibus:* **a** *hominis:* OTTO FRISING. gest. 2,16 p. 119,9 presentibus duobus consulibus . . . Oberto de Orto et Girardo Nigro. **b** *in nomine plantae* custos -i, -orum: *v. vol. II. p. 2176,8sqq.* **B** *publ. et iur.:* **1** *in univ.:* LEG. Burgund. const. I 25 si quis cuiuslibet ortum violenter ingressus fuerit. LEX Sal. Merov. 7,12 si in orto fuerit et ipsum . . . capulaverit. *saepius.* **2** *pro loco negotii, commercii:* CHART. Tirol. 892[b] (a. 1227) die dominico VII exeunte octubre in ortu domini retoris ecclesie. CONST. imp. II 176 p. 219,6 actum est in pallatio sive in ortu domini pape in civitate Rome apud Sanctum Iohannem Lateranum. CHART. Brand. A IX 3 datum . . . in arboreto, scilicet in -o ferarum, quod vulgariter dicitur Dihrgarthen. CHART. Raitenh. 378[a] p. 303,14 acta sunt hec in orto plebani in Purchusa. **3** *spectat ad tributum, vectigal:* CHART. Monast. 19 p. 117,24 (c. 1194) in . . . decimis . . . fiat distributio preterquam in decimis ortorum, que indivise ęcclesię esse noscuntur. CHART. episc. Halb. 668 mansorum, arearum et macellorum -orumque reditus . . . confirmamus. CHART. Basil. C I 242 medietatem orti . . . pro censu annuo . . . concessimus perpetuo possidendam. REGISTR. abb. Werd. 9,6 p. 299,16 de ortu in Spileberge unum d. *al.*

II *in imag.:* PETR. PIS. carm. 15,33 (MGPoet. I p. 53) nivei dentes mentis serventur in -o (borto *var. l.; cf.* PAUL. DIAC. carm. 20,3). HRABAN. epist. 5 p. 390,23 si quis . . . despicit hunc laborem nostrum, . . . dimittat haec nostra licet paupercula illis . . ., quorum non venter pinguibus repletus -orum fastidit olera. BRUNO QUERF. fratr. 11 p. 54,28 quam *(auream Romam)* -um sancti Petri desiderantes peregrini appellant. THIETM. HELMW. ad Steph. (MGScript. XII p. 289,15) uberrimus . . . vestri cordis -us . . . dulciflua stillavit aromata.

III *in alleg.:* **A** *de mundo ('Gottesgarten, Welt'):* PAUL. DIAC. carm. 18,22 ardua, divino nitido quae fulgis in -o, cedre, vale *(v. notam ed.: 'Gottesgarten, Welt').* **B** -us conclusus *(Vulg. cant. 4,12) de beata Maria: v. vol. II. p. 1194,39sqq.*

IV *meton. i. q. fructus horti – Gartenfrucht, -ertrag:* ALCUIN. epist. 298 p. 457,11 dicunt . . . vestri *(sc. espicopi)*, missi mandassent presbiteros nostros . . . casios VI, ova C, pisces et orto et ligumen ad sufficientiam ab unoquoque presbitero. EPIST. var. II 4,16 ut reficiendi fratres unum pulmentum cum potu et orto (-o *var. l.*) seu pomis . . . ante se inveniant.

2. hortus *v.* ortus.

hortuum (o-), -i *n. hortus – (Nutz-)Garten:* CONC. Karol. A 12 p. 67,23 vineas . . . atque ortua (hortos *ed. princ.*) et oliveta *(sc. concessimus).*

***horula,** -ae *f.* (hora) **1** *notione diminutiva vigente:* **a** *hora (quasi brevis), temporis momentum hora minus, breve tempus – (kurze) Stunde, Zeitabschnitt von weniger als einer Stunde, kurzer Zeitraum, 'Stündchen':* HINCM. epist. 131[b] p. 73,16 quas *(sc. responsiones)* furatis -is a diversis occupationum distensionibus . . . committere scedulis . . . studuimus. divort. app. praef. p. 235,8. ANSCAR. pigm. praef. p. 6,19 -a non pertransiit, quin sedulius oravit *Anscarius.* UFFING Ida 2,3 sub -ae ipsius interstitio . . . vultus . . . decenter ornatur. ANNAL. Quedl. a. 1020 metropolis . . . gravi viscere tenus percutitur ulcere quatuor sororibus . . . una velut -a subtractis. RUD. TRUD. gest. 7,3 p. 265,26 domicilia . . . sub una -a sibi et equis suis edificabant *(sc. milites).* **b** *hora mortis – Todesstunde ('Stündlein'):* FUND. Schild. 17 fatalis -a eum *(dominum)* assumpsit. **2** *notione diminutiva evanida:* **a** *(integra) hora – (ganze) Stunde:* RHYTHM. 115,46,3 patet . . . unam posse diem plenam . . . fieri ex vicenis et quaternis adunatis -is. 150,117,3 in faciem cadentes factae sunt *feminae* ut mortuae, exangues prorsus iacentes tribus plenis -is. **b** *punctum temporis (diei) – (Tages-)Zeitpunkt:* RHYTHM. 150,301,2 si non crastino hac ipsa, quae modo est, -a te *(sc. Christophorum)* . . . interire faciam *(sc. rex).* ERINH. Haimer. 501 post cursum

solis semel intrat ut -a noctis. *Staub*

hos *v.* 1. os.

1. hosa (os(s)a *sim.*), -ae *f.* *acc. pl.:* *decl. II.:* FUND. Werd. app. p. 168,14. *decl. III.: l.16.* *coniunctim scribitur* curto-a: *l.19.*

femorale, vestimentum pedibus aptum – Hose, Beinkleid: **1** *proprie:* PAUL. DIAC. Lang. 4,22 coeperunt *Langobardi* osis (-s, hossis, ossis *var. l.*) uti, super quas equitantes tubrugos birreos mittebant. NOTKER. BALB. gest. 2,8 p. 60,23 cum ... cuncti hossas suas vellent extrahere *eqs.* CHRON. Cas. 25 p. 486,40 iste *(Adepaldus rex)* primus calciavit osam Particam (*inde* CHRON. Salern. praef. p. 1,8). UDALR. CELL. consuet. 3,38 p. 104,19 cavet *custos hospitii* ..., ne quis ... intret calcaria portans; si ... osis de corio factis est indutus, non reprehenditur. CHART. Tirol. notar. I 660 Albero caliarius *(sic)* ... iuravit dare ... Ottoni monacho ... IV -as ... et illas IV hoses cum omni dampno et stipendio. *pro parte nominis:* ANNAL. Egm. a. 1126 p. 170,14 Lothewichus ... successorem Karolo ponit Wilhelmum ... cognomento curto-a *('Courteheuse').* **2** *translate de receptaculo vini fort. i. q. caliga – etwa: Stiefel (cf. francog. vet.* huese; *v. Tobler-Lommatzsch, Altfrz. Wb. IV. p. 1218,20sqq. et p. 1220,8sqq.; fort. cohaeret c. nostro vaso potatorio 'Stiefel'):* ROB. TOR. chron. a. 1137 facta est discordia magna in exercitu ... propter unam -am vini, quam abstulerat quidam Flandrensis.

2. *hosa *v.* *huso.

***hosanna** (o-, (h)osia-) *interi.* *pro subst. indecl. (fem.: l. 57): l.47.52sqq.* *fere i. q. ave, salve, macte – etwa: Heil dir, hoch! (de usu apud Hebraeos et in ecclesia christiana v. LThK.* [3]*V. p. 282sq.):* **1** *proprie:* **a** *de origine, significatione, pronuntiatione sim. (de aspiratione primae vocalis v. l. 37):* EXPOS. miss. 22 nunc dicitur corrupte -a, ante dicebatur osi-a; 'osi' interiectio est *eqs. (cf.* AMALAR. interpr. 37 -a ... interiectionem dicimus ... ablata ... i littera *eqs.* 38. *al.).* EKKEH. IV. bened. I 27,53sqq. tot literis (gloss.: septem quidem) pueri quoque dant osi-a canori; quod modo corrupte modulamur o-a, sed apte; pneumatis (gloss.: id est o-a) has voces fugit omnis lingua tenaces. HONOR. AUGUST. gemm. 1,102 o-a dicitur salvifica, id est, salva nos. ALBERT. M. miss. 3,5,4 p. 95[a],17 h-a verbum Hebraeum est et componitur ex ... 'osy' et latine 'salva' interpretatur. *al.* **b** *de usu:* **α** *in univ.:* HRABAN. carm. 11,63 amen, hoc fiat, -a, fideliter hoc sit *(in formula salutationis).* HYMN. Hraban. 26,4,1sqq. h-a (o- ed. Dümmler) in altis, h-a in astris *eqs.* CAPIT. episc. I p. 47,4 cur trina vice canitur 'sanctus', ... vel quid est o-a? *al.* **β** *spectat ad introitum Chrisi in Hierusalem (Vulg. Matth. 21,9):* THEODULF. carm. 69,2 cui *(Christo)* puerile decus prompsit o-a pium. EKKEH. IV. bened. I 18,44 voce canunt *(sc. infantes)* magna proli Davidis 'o-a' (gloss.: o-a nemo de verbo in verbum interpretari potest, sed 'salvum fac' et 'prosperare' dicunt). AMARC. serm. 1,329 palmarum ramos oleęque virentis stravit humi et puerum clamavit 'o-a' caterva. **2** *meton.:* **a** *de dominica in palmis q. d. ('Palmsonntag'):* CAPIT. reg. Franc. 32,28 dominica in palmis, quae o-a dicitur. PONTIF. Rom.-Germ. 99,162 quae *(dominica)* diversis vocabulis distinguitur, id est, dies palmarum ..., o-a, pascha petitum *eqs.* TRACT. de aegr. cur. p. 134,8 est herba, quem palladium nominant ... o-am circum florem habens. **b** *in denominatione:* **α** *campanae:* CASUS Petrish. 5,8 sacro lavacro perfusa *(sc. tria campana)* et crismate consignata unum ... O-a, aliud ... Alleluia, tertium ... vocatum est Benedicta. **β** *personae (per prosop.):* YSENGRIMUS 2,61 sanctorum multa vocantur ... nomina ...: scilicet Excelsis cum coniuge ⌞sanctus O-a⌟ (sancta Susanna *var. l.*).

***hosemundus,** -i *m.* (*cf. nederl.* hozemond) *Lophius piscatorius (L.) – Seeteufel:* ALBERT. M. animal. 7,76 inveniuntur pisces in Flandria ... dicti ... gemma maris et is, qui vocatur -us *eqs.*

***hosmannus** *v.* *husmannus.

hospes (o-), -itis *m. (f.: p. 1119,33. 41)* *script. et form.:* hosbite: EKKEH. IV. bened. I 54,19. -idem: *p.1116,7.* *sing. nom.* -pis: CHART. Sil. D I 58 p. 35,36. *gen.* -i: *p.1119,25.* *plur. n.* -ta: *p.1119,62.63.66.* *usu attrib.: p.1116,46.72; adi.: p. 1119,60sqq.* *confunditur c.:* hospitium: *p. 1119,25.* hostis: *p.1117,66.1118,7. al.*

I *is qui hospitio suscipitur,* ξένος *– Gast, Besucher, Fremder:* **A** *proprie:* **1** *gener.:* **a** *spectat ad homines (Christum: l.7; animalia: l.14sqq.) hospitaliter suscipiendos vel susceptos:* **α** *in univ.:* CONC. Merov. p. 169,13 sectatores nos hospitalitatis esse ... Iesus admonet, cum se dicit in -dem (-e *var. l.*) receptum fuisse *eqs. (spectat ad Vulg. Matth. 25,35).* VITA Heinr. IV. 11 p. 38,2 cum non liceat imperatorem, saltim -em esse *(sc. me)* sinas *(sc. papa) eqs.* CHRON. Pol. 1,23 p. 48, 14 rex Bolezlavus ... fuit ... -tum susceptor benignus. CHART. Ror. 19 p. 167,21 comes propter habendum placitum Ror non veniet, nisi forte ut -s, non ut iudex *eqs. al. v. et p. 1120,11. adde de animalibus (personatis: l.16; in imag.: l.16.17):* ALCUIN. carm. 58,11 omnibus iste *(cuculus)* solet fieri gratissimus -s. ECBASIS capt. 343 suscipitur sermo, quem dixit barbarus -s *(i. Vosagina canis).* 628 quos *(pisces)* Indus liquerat -s *(cf. ind. p. 44). ibid. al.* **β** *conviva, cenae, convivii particeps – Tischgenosse, Essensgast:* WETT. Gall. 28 p. 272,26 partem ex eis *(piscibus)* ... dilectis -bus praeparare iussit. CAND. FULD. Eigil. I 12 ut refectionem dignius propter -es more solito praepararent *ministri.* II 14,67. RIMB. Anscar. 35 p. 69,34 mensa ante ipsos *(pauperes)* posita ... ad suum convivium cum -bus accedebat. CAES. HEIST. hom. exc. 165 cum prior quidam ... -es collegisset et iam mensa esset preparata *eqs. al.* **γ** *comes, assectator – Begleiter, Anhänger:* THIETM. chron. 8,32 p. 530, 20 cuius *(pecuniae)* magna pars -bus suis *(sc. Bolizlavi)* ac fautoribus distribuitur. TRANSL. Conr. Const. 8 p. 444[b],62 nec mergi potuit *navis,* quamdiu -es beati viri portavit. **δ** *de -bus minus gratis (vel metuendis), hostibus:* WALAHFR. imag. Tetr. 253 Vulgar Sarraque cenus m a l u s -s Hiberis (*v. notam ed.;* DONIZO Mathild. 2,227 m. o-s). BRUNO MAGD. bell. 128 p. 122,12 in finibus vestris *(sc. imperatoris)* -es cito non gratos habebitis nec res vestras ... invenietis. EPIST. Reinh. 94 extirpatores silvatici ... me ipsum *(sc. lantgravium)* severum -em recepissent *eqs. al.* **b** *spectat ad peregrinos, advenas, extraneos sim.:* **α** *in univ.:* NOTKER. BALB. gest. 1,27 p. 38,9 quę *(aedificia)* cesar ... cunctis de toto orbe venientibus -bus ... construxit. THIETM. chron. 7,2 p. 400,14 omne, quod ibi *(sc. in Longobardia)* -es exigunt, venale est. VITA Heinr. IV. 5 p. 21, 17 -em suum et causam itineris indicavit *molendinarius.* METELL. Quir. 12,11 -s introiveram *(sc. Metellus)* amabilis sacram domum Quirini *(sed cf. ind.).* PHILO 150 (Festschrift A. E. Furtwängler. 2009. p. 593) miro ... modo letatur *Ceno* in huius -is *(i. Philonis)* adventu. *al.* *usu attrib.:* CONVERS. Afrae 3 -es amatores mei *(sc. meretricis)* manserunt et abierunt ad sacrificandum. **β** *is qui manet deversorius – Logiergast:* GERH. AUGUST. Udalr. 1,1 l. 35 talem ... direxit *Deus* -em, qui istius rei discretionem cognoscebat. THIETM. chron. 7,5 villicus iniquitatis -em infirmum *(i. vulneratum)* inperatori ... prodidit. *al.* **2** *eccl. de hospitalitate monasteriorum vel ecclesiarum (cf. H. C. Peyer, op. cit. [p.1122,7] p. 116sqq.):* **a** *in univ.:* VITA Filib. 37 (MGMer. V p. 602,7) quam *(mediam libram olei)* propter -es ... temptaverat *cellerarius* reservare. EPIST. var. II 5,7 sicut patri ministratur monasterii, nisi -es sint, ita omnibus aequaliter. CHART. Sangall. A 572 ut ipsa terrula ad domum peregrinorum serviat et ego *(sc. Willeboldus)* ibi in domum -um suscipiar et ... victum et vestitum habeam. *saepe.* **b** *de susceptione peregrinorum vel de cura egenorum exercenda (cf. M.-L. Windemuth, op. cit. [p.1122,66] p. 27sqq.):* CONC. Karol. A 22[C],10 quartam *(sc. partem elemosinae)* -bus et peregrinis servet *episcopus* largiendo. DIPL. Karoli M. 215 p. 288,21 susceptio -um et peregrinorum semper apud eos *(sc. monachos)* indesinenter habetur *(sim.* DIPL. Conr. I. 6 p. 7,36. *al.).* CHART. Fuld. B 155 p. 234,20 quę *(res)* ... ad portam -um pertinent. DIPL. Arnulfi 114 p. 169,16 (spur.) quas *(decimationes)* concedimus in usus -um, peregrinorum et pauperum. TRAD. Garz. 62 Walchůnus m a g i s t e r -um (CHART. Neocell. Brixin. 33 p. 73,13). *saepe.* **c** *de susceptione (clericorum) extraneorum vel coenobitarum alterius monasterii (usu attrib.: l.72):* VITA Karoli M. 3,19 p. 93,1 decem marcas ... tam canonicis quam -bus clericis obtulit. VITA Landel. Ettenh. 3,2

[Konstanciak]

(AnalBoll. 73 p. 108,22) ut . . . multi clerici . . . confluentes advenerint ac inibi *(sc. in monasterio)* pro -bus commanere coeperint. TRAD. Salisb. II 198[a] nulli liceat . . . aliquid inter -bus seu spiritalibus seu secularibus tribuere. CHRON. Mont. Ser. a. 1212 p. 179,12 hic *(Gernotus)* in ecclesia Elwardisdorp nutritus, inde discedens Nienburg -s collectus est. *saepe.* **3** *publ. et iur.:* **a** *spectat ad extraneos:* **α** *qui civis, oppidanus sim. non est, externus – Nichtbürger, Nicht-Ansässiger, Auswärtiger:* OTTO FRISING. gest. 2,29 p. 136,11 -s eras *(sc. princeps)*, civem feci *(sc. Roma).* CHART. archiep. Magd. 421 p. 555,24 si civis contra -em et -s contra civem aliquam querelam habuerit *eqs.* CHART. Tirol. notar. I 928 Albertus . . . peciit fieri laudum, quomodo ipse dictum vinum deberet observare, quia -s et e x t r a n e u s esset (II 140). ACTA civ. Wism. A 117 disceptatio, que de vigilibus contigit et -bus, sopita est. *de -bus molendini ('Mühlengäste'):* CHART. Lac. 33 p. 15,15 (a. 1236) -es molendini, qui hactenus molere consueverunt ibidem, nullatenus debent . . . inpediri. **β** *de mercatoribus:* CHART. archiep. Magd. 300 p. 375,41 (a. 1159) -es et transeuntes debitum persolvant theoloneum. CHART. Hans. 663 p. 229,38 -es estivales cum venerint in terram, erunt sub antiqua pace. p. 230,6 -es hyemales (*inde* CHART. Livon. A 413,2). 818 p. 283,18). *de fabris:* CHART. Westph. IV 1599 p. 760,3 (a. 1280) ut . . . alium -em possint *fabri* acquirere, qui eis serviat suam geldam. **γ** *de fugitivis:* LEG. Wisig. 9,1,9 p. 356,20 si accepta ex incognito elemosina confestim alibi pertransierit *fugitivus*, calumnia illi, qui quasi peregrinum ad horam -em (hospitio *var. l.*) suscepit, moveri . . . non poterit *eqs.* **b** *spectat ad homines glebae adscriptos vel tributarios i. qui censui vel servitio obnoxius est, censualis, colonus, vassus q. d. – Zins-, Dienstpflichtiger, Hintersasse, Landsasse, Vasall (cf. Wartburg, Frz. etym. Wb. IV. p. 492[a]; de re v. G. L. von Maurer, Gesch. d. Fronhöfe. I. 1862. p. 34sqq. II. p. 72sqq.; cf. et p.1129,26sqq.):* **α** *in univ.:* IOH. NEAP. gest. 42 p. 426, 24 corpora . . . sanctorum . . . multis terris et -bus donatis . . . collocavit *pontifex.* DIPL. Arnulfi 145 quae *(sc. res)* in in *(sic)* illa villa sunt, quę ad -es pertinent et ad Sc<l>avos liberos. CHART. episc. Hild. I 208 p. 191,9 (a. 1134) cui *(sc. Clusae)* . . . ęcclesię totius adiacentis villę -es, agros agrorumque reditus et decimas . . . roboramus *(sim.* 486 p. 462,23 [epist. papae]). CHART. eccl. Erf. 35 p. 21,27 quatuor Sclavi de . . . villula, -es Ludevici comitis. DIPL. Conr. III. 101 p. 180,29 ut . . . de mansis -um duo denarii ad usum . . . marchionis persolvantur. CHART. Sil. D I 93 p. 64,7 illi, qui -es dicuntur, . . . solvere debent: *eqs. al. v. et p.1120,40.* **β** *de liberis (vel locupletibus) colonis:* CHART. Brixin. 74 p. 82,17 (a. 1229) quicumque servus habens in redditibus ad XV marcas et in domo propria -s existit, . . . habeat dextrarium cum coopertura. REGISTR. Mog. p. 34,1 magister fori . . . percipiet de hiis, qui vocantur liberi -es, . . . III pullos et XXX ova *(de iuribus liberorum -um v. notam ed.).* **γ** *de nominatim allatis -bus:* CHART. Stir. I 713 (c. 1190) testes . . . Rutperht de Salburch, -s noster *(sc. Adilheidis) eqs. (item in enumeratione testium:* TRAD. Scheftl. 378 Fridericus -s noster *[sc. delagatoris]* et servus eius. TRAD. Patav. 1001 p. 337,26 Marquart iuvenis o-s. CHART. Raitenh. 133 Henrico -e *[sc. praesente]. al.). al.* *?in cognomine:* CHART. scrin. Col. A I p. 109,8 (a. 1070) in qua *(domo)* manet Ulricus (H-s) et uxor sua. p. 302,19 Gerardus (H-s; *v. notam ed.).* **c** *spectat ad homines contra fas fidemque hospitii tractatos:* WIPO gest. 13 p. 34,13 quidam *(sc. Ravennates)* in domibus -es suos agressi sunt. HEINR. LETT. chron. 26,10 irruit . . . Esto super . . . -em suum et interfecit eum. *al.* **d** *spectat ad iure hospitationis utentes:* HARIULF. chron. 3,13 p. 124,24sqq. (chart. a. 869) abbas . . . precatus est, ut propter -um oppressionem facere iuberemus *(sc. rex)* praeceptum . . .; libera sit iam dicta villa ab omni oppressione -um (hostium *var. l.*). **e** *spectat ad homines per sortem -es effectos:* **α** *in univ.:* LEX Sal. Pipp. 81,1 ipse *(sc. per festucam designatus)* in casa ipsius *(sc. qui festucam iactavit)* manere debit et tres -es ibidem suscipere debit. 81,2 testes iurati dicere debent, quod in casa ipsius, qui furtunam suam donavit, ille, in cuius lesum fistucam iactavit, ibidem mansissent et tres -es aut amplius (*sim.* LEX Sal. Karol. 46,2). **β** *is qui iure hospitalitatis (temporibus imperii Romani deficientis) partem terrae sortitus est – einer der (zu spätrömischer Zeit) nach dem Hospitalitätsprinzip Land erhalten hat, Siedler (de re v. Hoops, RGA ²VII. p. 25sqq. et Der Neue Pauly V. s. v. 'Hospitalitas' [p. 744]; v. et ThLL. VI/3. p. 3024,25sqq.):* PAUL. DIAC. Lang. 2,32 reliqui *(sc. nobiles Romanorum non iam occisi)* . . . per -es (hostes *var. l.*) divisi . . . tributarii efficiuntur (*sim.* 3,16 populi . . . adgravati per Langobardos -es [hospicia *var. l.*] partiuntur). *v. et p.1124,30.* **f** *de armigeris vel mansuetis cultoribus terrarum australium i. q. colonus advena, is qui immigravit – Einwanderer, Zugezogener (de re v. LexMA. V. p. 137 s. v. 'Hospites'):* CHRON. Pol. 1,16 p. 35,20 quicumque probus -s apud eum *(regem)* in militia probabatur, non miles ille, sed regis filius vocabatur. p. 39,2 (vs.) viduate mihi *(sc. Poloniae post mortem regis)* . . . condolete, milites, desolati respondete 'heu nobis', -es. *al.* CHRON. reg. cont. I a. 1199 p. 168,28 (rec. I) quorum *(Theutonicorum)* ibi *(sc. in Pannonia)* copia magna est, qui et -es ibi vocantur. HEINR. LETT. chron. 7,2 p. 19,17 peregrini . . . sani et incolumes Wysbu pervenientes a civibus et -bus ibidem existentibus lete suscipiuntur. *al.* **4** *milit. (de militibus passim et alibi agitur, e. g. l.13.17.19 [dub.]):* **a** *socius, foederatus – Bundesgenosse (usu attrib.):* THIETM. chron. 6,91 cum commotio inter suos *(sc. Bolizlavi)* et -es Pezineigos fieret, eosdem . . . iussit interfici omnes. **b** *in comitatu regis i. q. nobilis, satelles – Vornehmer, Gefolgsmann (cf. H. Helbig, Vortr. u. Forsch. XVIII. 1975. p. 510):* OTTO FRISING. gest. 1,32 p. 51,11sqq. in . . . regis acie -es, . . . qui aput eos *(Ungaros)* principes dicuntur, latus principis ad muniendum ambiunt; omnes pene tetri . . . procedunt, nisi quod iam ab -bus, quos nunc solidarios dicimus, educati . . . -es nostros impugnandi peritia . . . imitantur. **c** *de vitam degentibus pignoris vice i. q. obses – Geisel:* CHRON. Fred. cont. 19 gentem . . . ex parte tributaria esse praecepit *Karolus* atque quam plures -bus ab eis accepit. HIST. Daret. p. 197,20 dederunt *(sc. Graeci et Troiani)* invicem mutuo -es (o- *var. l.*) et sepelierunt mortuos suos. *al.* COD. Karol. 16 p. 513,36 ut iubeas *(sc. Pippinus rex)* ipsos o-es (obsides *var. l.*) . . . Desiderio regi restituere. *al.* ANNAL. Amand. a. 776 (MGScript. I p. 12,19) subiugati Saxones dederunt . . . -es, ut fierent christiani. a. 798 (p. 14,12) Carolus . . . -es capitaneos MDC . . . per Franciam divisit. *al.*

B *translate vel in imag. et alleg. (per compar.: p.1119,13):* **1** *de hominibus (de mente: l.53; de sanctis: l.54sq.):* **a** *de homine ad breve tempus in terra habitante ('Gast auf Erden'; cf. Vulg. Hebr. 11,13):* TRAD. Frising. 8 p. 35,1 (a. 755) -em mundi me fateor *(sc. Starcholfus).* HRABAN. carm. 4,3,21 quaecumque facit parvi bona temporis -s, salva manent sursum cum pietate Dei. FROUM. carm. 24,12 plus gaudendum de morte beata; -s adisse tuis cur gemis hospitiis *(in epitaphio)*? CARM. imag. 29,4,3 -is hic more in magno vixit *(sc. Benno episcopus)* honore. *al.* **b** *de mente:* SALOM. III. carm. I 1,233 postliminio deserta cubilia longo regrediens *(sc. mens)* visit proprii nova domatis -s. **c** *de sanctis:* MIRAC. Nazar. 2 (Festgabe W. Berschin. 2002. p. 217) ut ad novi -is *(i. s. Nazarii)* tumbam deberet portari *puella paralytica.* VITA Sev. Col. 18 oppidum . . . a pretiosi -is nomine s. Severini castellum vocatum. *adde de mortuo:* METELL. exp. Hieros. 5,154 tumulatur *episcopus*, dignus clavigeri laribus cęlestis haberi -s. **2** *de Christo (diabolo: l.61; daemonibus: l.68) hominis animam spirit. visitante vel inhabitante:* AMALAR. off. 1,23,10 per . . . abrenuntiationem expulsus est prior -s *(i. diabolus)*, per confessionem credulitatis introeat secundus *(i. Christus)*; . . . propter continuationem expulsionis prioris -is et introductionis secundi *eqs.* 1,25,1 in prima oratione mundatur et serenatur habitaculum -is. CAND. FULD. Eigil. I 12 gaudebat . . . speculator *(i. episcopus)*, quod Christum suscipere meruisset in -e. SIGEH. Maxim. 6 p. 26[E] virtute Maximini daemonibus effugatis . . . evigilantes *(sc. mulieres)* crudeli -e caruerunt (*sim.* METELL. Quir. 27,6 cuncti . . . diris -bus *[i. daemonibus]* sunt vacuati). *adde:* WALAHFR. carm. 66,3,4 Christo simul -e gaude *(sc. ecclesiae visitator).* **3** *de rebus:* **a** *corpor.:* **α** *de gladio in corpus misso:* ABBO SANGERM. bell. 2,524 Domini . . . quia

christum tundere presumpsit *(sc. unus Danorum)*, ventum de pectore iecit -e continuo iaculator principis ense. **β** *de oculis extra suos locos positis:* WOLFHARD. Waldb. 1,17[c] orbes *(i. oculi)* . . . domesticas domunculas deserentes . . ., penitus exurgentes genarum receptaculo vicinarum tetri effecti sunt -es (*sim.* 3,6[b] oculus . . . genae caecus unitus est -s). **b** *incorpor.:* ARABS 327 (ed. P. Gatti, Arabs. 2009. p. 106; s. XII./XIII.) non manet -s amor, peperit quem prodiga dextra. *usu attrib.:* THEOD. TREV. mirac. Celsi 4 p. 407[C] cum illum *(sc. homunculum)* cernerent *omnes* . . . propriis incedere plantis, quem eatenus non ignorabant -e gressu uti fustiumque subsidio inniti *(cf. Arator act. 1,256).* *per compar.:* HEINR. AUGUST. planct. 1624 vita super terram vapor est . . .; transit ut -s, avis vel ventus, missile, navis. **4** *de animalibus:* ALDH. ad Acirc. 45,1 p. 112 quamvis agricolis non sim *(sc. locusta)* laudabilis -s *eqs.* 67,1 p. 122 -s praeruptis habitans *(sc. castor)* in margine ripis *eqs.* TEOD. TREV. mirac. Celsi 11 p. 408[F] infesti -is *(sc. araneae)* improbitate perculsus . . . illico surrexit *Burchardus.* VITA Bard. 19 p. 337,9 carne inposita scutis . . . providit -bus suis *(sc. volucribus).*

II *is qui hospitium praebet, aedium dominus, pater familias, parochus – (Haus-)Wirt, Hausvater, -herr, Gastgeber (fem. i. q. hospita – Gastgeberin, Wirtin: l.33.41):* **A** *usu subst. (fere de hominibus; de rebus: l.33.41):* **1** *gener.:* **a** *in univ.:* ARBEO Emm. 16 p. 49,19 in o-i (-is, hospitii, hospicii *var. l.*) sui scuriam, ubi grana condere videbatur, deductus est. WETT. Gall. 9 -s Willimarus presbyter visitatur a servo Dei Gallo. 12 p. 263,26 ut habeamus *(sc. Gallus eiusque comes)* aliquid ad porrigendum -i nostro. 14. NOTKER. BALB. gest. 1,14 p. 18,8 Karolus . . . dixit ad antistitem: 'semper, -s optime, . . . omnia facis emundari'. METELL. exp. Hieros. 2,545 gratior -s aditur . . . civis urbis, cui nomen Marasin. *al. v. et p.1120,26. 28.* *per prosop.:* EPIST. Meginh. 1 p. 192,18 ipsa -s tua multiformis Colonia, seu mavis Babilonia, . . . voluptatibus . . . te *(sc. G.)* . . . sollicitat. **b** *dominus epuli, convivator – Gastgeber einer Tischgesellschaft:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,18 ut devotum cum te conspexerit -s, dicat: 'amice, veni *eqs.' (spectat ad Vulg. Luc. 14,10).* **c** *translate in ludo scacchorum:* CARM. var. III C 8,48 liquerit istorum *(peditum)* tabulam *(i. campum)* dum quisque priorem, recte, quae sequitur, mox erit -s ea. **2** *publ., iur., canon.:* **a** *in univ.:* CHART. civ. Ratisb. 44 p. 15,22 (a. 1192) honesti viri, qui appellantur -es, id est wirte. CHART. Brixin. 74 p. 82,4 quod *(sc. relinquere arma in hospitio)* si quis non faceret monitus ab -e, lib. V solvat *eqs.* CHART. Babenb. 232,30 si quis invito -e domum ipsam ingressus fuerit *eqs.* **b** *de dispensatore, curagendario ('Hausverwalter'):* CHART. Salisb. I 384 p. 532,29 (a. 1167) quod abbas et eius successores talem -em in eadem domo constituant, qui *eqs.* CHART. Raitenh. 62 ne aliquę collecte aut . . . census sub nomine nostro *(sc. ducis)* . . . ab -e domus suę *(sc. fratrum)* de Burchusen . . . exigatur. **c** *de receptore rei raptae ('Hehler'):* CONST. imp. II 196,27 (dipl. Frid. II.) quicumque scienter emerit rem predatam vel furtivam vel -s fuerit, id est scienter receptor *eqs.* **d** *de hospitationis locum spatiumque praebente ('Einlagerwirt'; de re v. HRG I. p. 902):* CHART. Hersw. 262 p. 218,32 (a. 1274) si . . . ecclesia . . . defectum sustineret aliquem, Everhardus de Brochus fide data promisit venire Wartberg ad demonstratum -em nequaquam inde recessurus nisi defectu . . . restaurato (*sim.* p. 218,36 fratres . . . promiserunt venire Wartberg ad demonstratum -em). **B** *usu adi. i. q. hospitalis – gastlich, wirtlich, Gast- (ad I spectare potest l. 66):* METELL. exp. Hieros. 6,728 concurrit in arma veredus -a rura premens, olim quę prodidit amens. YSENGRIMUS 1,137 -a tecta . . . inire. 1,91 -a non audet Reinardus in ora *(sc. lupi)* salire. CARM. de Frid. I. imp. 473 an teneant *cives* promissa dolo firmata remoto . . ., si servent -a iura. 501.

III *in lusu verborum tam pro persona hospitium praebente quam pro persona illud quaerente:* ALDH. virg. II 2516 Loth . . . -s -bus (o- *var. l.*) praebens umbracula lecti *(spectat ad Vulg. gen. 19,8).* EUPOLEMIUS 1,55 -e cum grato postquam consederat -s *eqs.* PHILO 182 (Festschrift A. E. Furtwängler. 2009. p. 594) surgunt a scacis ad mensas -s et -s *(cf. p.1116,45). adde:* CHART. Argent. I 618,11 (a. 1245/60) quicunque -s domus debet -em extraneum premunire ita, quod cultellos suos deponat in civitate. *ibid. al.*

hospita, -ae *f.* **1** *quae hospitium praebet, peregrinos hospitio suscipit, hospes – (Herbergs-)Wirtin, Gastgeberin:* **a** *proprie:* VITA Meginr. 5 confortatus divina inspiratione . . . revisit -am suam explorare volens *eqs.* EKKEH. IV. bened. I 21,50 per rubeam vittam pepigit Rahab -a (gloss.: hospitalis) vitam *(spectat ad Vulg. Ios. 2,18).* VITA Afrae 37 -a *(sc. prostibuli)* turpis eos *(sc. praesulem eiusque comitem)* voltu ridente salutans *eqs.* CARM. Bur. 98,1,8 si hospes felicior, -a vix largior aliqua percipitur *(de Didone).* CAES. HEIST. hom. exc. 288 cum ei *(s. Bernhardo)* nocte quadam -a sua parasset insidias *eqs.* **b** *per compar. et translate de rebus:* **α** *in univ.:* SERMO nat. virg. 11 occurrente lictorum immanitate hanc . . . terram non ut -am solum modo praetereundo salutaverunt *(sc. sanctae virgines)*, sed *eqs.* METELL. exp. Hieros. 5,503 campestris vallis fuit -a nostris *(sc. militibus).* 5,688. **β** *usu attrib.:* VITA Magni Fauc. II 3 -ę peregrinationis sue telluri verbum salutis predicare exorsus est. METELL. exp. Hieros. 2,416 -a dives eis *(Francis)* Lycaonia . . . paratur. *al.* **2** *domina, mater familias, uxor – Hausherrin, (Haus-)Frau, Gattin:* METELL. buc. 9,71 dant . . . dominus meus istud et -a munus. ARNOLD. LUB. Greg. 4,3,1 piscatoris -a per pietatis viscera commota . . . viro inquid *eqs.* CHART. Worm. 126 p. 98,14 si quis . . . hospes vel -a deinceps tales . . . commessationes . . . instauraverit *eqs.* CHART. Babenb. 232,28 si magister discipulum, dominus servum, hospes vel -a familiam cum manu percusserit *eqs.* *de lupa personata:* YSENGRIMUS 5,710 Ysengrimigenas lupulos invenit *Reinhardus* in antro, parte alia gemitus -a lassa dabat. 5,754.

***hospitagium** (host-), -i *n.* (hospes) **1** *census (hospitis) – Pachtzins (eines Landsassen):* CHART. Stab. 252 p. 482,11 (a. 1160) quicquid . . . in quibuslibet redditibus, -is, capitalibus censibus . . . alienatum est *eqs.* GUIM. poss. (MGScript. XIII p. 715,22) ut ecclesia Strumensis host-a Sancti Vedasti . . . ad unam marcham augeret. **2** *mansio (hospitis) – Zinshof (eines Landsassen):* GUIM. poss. (MGScript. XIII p. 713,36; a. 1170/92) consilio maiorum in hortos et host-a divisum *(sc. pomerium ecclesiae)* hospitibus ad manendum contraditum fuit.

***hospitalaria,** -ae *f.* (hospitalarius) **1** *quae munere hospitalaris fungitur – Vorsteherin eines (Kloster-)Hospizes (cf. l. 69sqq.; ni de moniali hospites procurante agitur):* CHART. Stir. IV 576 (a. 1275) ego Mechtildis quondam in Gösse -a . . . manifesto, quod *eqs.* **2** *munus hospitalarii – Hospitalarsamt:* CHART. Westph. VII 1372 p. 625,39 (a. 1270) abbas prepositurum in Belike, custodiam, -am singulariter de sua donatione porriget personis, quibus *eqs.*

***hospitalaris,** -is. (hospitalis) **1** *adi. i. q. hospitalis – gastfreundlich, Gast-:* BURCH. ARGENT. itin. A p. 58,21 in Corsica . . . homines sunt . . . compositi, curiales, habiles, -es *eqs.* *in iunctura* domus -is *i. q. xenodochium – Gasthaus:* THIETM. peregr. 3,13 pernoctavi in quadam domo -i Soldani, ubi oportet transeuntes . . . pernoctare. **2** *subst. masc.:* **a** *provisor, magister hospitalis – Vorsteher eines (Kloster-)Hospizes, 'Hospitalar':* CHART. Sangall. A 364 (a. 837) sig<navit> . . . Keraloh camerarius, Uazo -is. 367 Uozo -is. **b** *religiosus pertinens ad milites in Terra Sancta hospitia accurantes, hospitalarius – Angehöriger eines Hospitaliter-Ordens, 'Hospitaliter' (de re v. p.1121,11sqq.):* HIST. de exp. Frid. imp. p. 2,12 notum facimus vobis domno . . . magistro -ium Italię . . . omnia, quę evenerunt *eqs.* CHART. Mekl. 165 p. 162,29 Guncelinus comes . . . dilectis fratribus -bus Sancti Iohannis in Iherosolima in perpetuum *eqs.*

hospitalarius (o-, s-, -tol-, -rieri(us)), -i *m. vel raro (p.1121, 4.32)* ***hostalarius** (-ler-), -i *m.* *(cf. francog. vet.* ostelier; *v. Tobler-Lommatzsch, Altfrz. Wb. VI. p. 1374,50sqq.)* *usu adi.: p.1121,66.*

1 *provisor, magister hospitalis – Vorsteher eines (Kloster-)Hospizes, Spitalmeister, 'Hospitalar' (de re v. S. Reicke, Das deutsche Spital und sein Recht im MA. II. 1932. p. 10sqq.):* **a** *in univ.:* WALA brev. memor. (Corp. Consuet. Monast. I.

1963. p. 422,12sqq.; a. 834/36) -i religiosorum . . . recipiant eos, qui in refectorio venire debent . . .; -us pauperum recipiat eos. INNOC. III. registr. 1,299 p. 425,23 ad ordinationem monasterii procedentes . . . Virziliacensem host-um elegerunt. CHART. eccl. Erf. 165 p. 89,30 cum uno fertone -us noster ad susceptionem peregrinorum consolabitur. CHART. Brixin. 160 p. 171,14 dominus Albertus, o-us Sancte Crucis. *saepe.* **b** *in enumeratione testium:* CHART. Berg. Magd. 51 p. 33,8 (a. 1197) testes . . . statuimus . . . Heinricum custodem, Heinricum -um. CHART. Basil. C I 80 p. 55,31 testes . . . sunt: de fratribus . . . Conradus custos . . ., Gerungus sp-us. *saepe. v. et l.42.* **2** *de religiosis (militibus) variorum ordinum in Terra Sancta hospitia accurantium (e. g. ordinis Sancti Iohannis Hierosolymitani ['Johanniter']; de re v. LThK.* [3]*V. p. 286sq. s. v. 'Hospitaliter'; LexMA. V. p. 137 s. v. 'Hospitaliter' et p. 613sqq. s. v. 'Johanniter' et S. Reicke, op. cit. [p.1120,70] p. 39sqq.) i. q. hospitalaris q. d. – 'Hospitaliter':* ANNAL. Ianuens. I p. 138,22 cum episcopis, -is et aliis principibus et magnatibus *eqs.* CHART. Friburg. 28 testes . . . de ipsis -is fratres . . . Bertholdus, Wicelo -i (*sim.* TRAD. Ratisb. 1040 Rudiger, Ulrich -i). RYCCARD. chron. a. 1225 p. 130[a],31 (epist. papae) cum . . . quibus<dam> templariis et -eriis. ANNAL. Ianuens. IV p. 35,19 templerii *(sic)* et -ierii Alamannorum. CHART. Tirol. notar. II 507 in presencia . . . Ermenrici, Bertoldi, -i Sancti Spiritus *eqs.* CHART. civ. Hild. 333 iuravimus *(sc. praepositus)* . . . possessiones . . . nullis . . . exemptis, -olariis, templariis . . . alienandas *(sc. esse). saepe. v. et p.1125,10. usu attrib.:* ANNAL. Magd. a. 1187 p. 195,22 cui *(Saladino) occurrit* . . . rex Iherusalem cum templariis et -is militibus. CHART. Turic. 357 p. 238,6 fratribus -is . . . conferre *(sc. reditus). v. et p.1122,23.* **3** *hospitii dominus, hospes – (Herbergs-)Wirt:* CHART. Ital. Ficker 171 p. 214,38 (a. 1187) ut . . . nullus mercator, nullus hostalerius . . . prefatam ecclesiam . . . molestare audeat. *usu adi. i. q. hospitalis – gastlich, wirtlich: l.66.*

***hospitalensis,** -is *m.* (hospitalis) **1** *provisor, magister hospitalis – Vorsteher eines (Kloster-)Hospizes, Spitalmeister, 'Hospitalar' (de re v. p.1120,70sq.):* CHART. Stir. II 139 (c. 1215) resignavit *Hartwicus* . . . -i in Cerewalde, quicquid iuris sibi usurpaverat . . . apud Glodinz, que predicto hospitali ante contulerat. TRAD. Salisb. II 337 Růdolfus cellerarius, Bernhardus plebanus, Heinricus -is *(sc. testes; cf.* 338 Hainricus hospitalarius. *item inter testes:* CHART. Babenb. 257. CHART. Brixin. 87. *al.).* CHART. Brixin. 111 p. 119,1 quicumque -is illius hospitalis existit *eqs. al.* **2** *de religiosis (militibus) variorum ordinum (in Terra Sancta hospitia accurantium; de re v. l.11sqq.) i. q. hospitalarius – 'Hospitaliter':* CHART. cell. Paulin. 55 p. 67,6 (a. 1222) quam *(mensuram decimationis)* dabant -es et Schoti. CHART. civ. August. 57 qui *(Counradus)* -bus corporali iure proprius existit. *al.*

hospitalis (o-), -e. *script.:* (h)oss-: *p.1122,14.1123,8.35.* -tha-: *p.1123,6.17.* -llis: *p.1122,14.1123,8. form.: nom. sg. n.* -al: *p.1122,64. adde* RIMB. Anscar. 35 p. 69,2. *al. abl. sg.* -e: *p.1122,50.72. adde* FORM. Bitur. 17 p. 177,20. *al. abl. pl.* -es: *p.1122,38.*

I *adi.:* **A** *qui hospitis est – Gast-:* COSMAS chron. 1,34 p. 61,25 inter prandendum pax, fides, ius -e rumpitur, dux Bolezlaus capitur. **B** *peregrinis, hospitibus amicus, benevolus, gratus, liberalis (in hospites) – fremden-, gastfreundlich, gastlich, wohltätig:* **1** *de hominibus:* CAPIT. reg. Franc. 120,8 ut -es sint *(sc. presbyteri; sim.* CAPIT. episc. III p. 29,15 -es . . . nos ęssę ammonet veritas *[v. notam ed.]).* EPIST. Col. 4 p. 246,5 elegimus *(sc. clerus et populus)* . . . archiepiscopum . . . -em, benignum, sobrium, iustum *eqs.* BERTH. chron. B a. 1077 p. 309,16 hic vir *(sc. praefectus)*, Dei zelotes perfectus, . . . caritativus, humilis, -is *eqs.* CHART. Pruss. I 138 (a. 1242) fratres de domo Theutonica -es et hospitalarii viri sunt. CHART. Osn. III 469 p. 323,26 ut eo -iores esse valeant *sanctimoniales*, decem et octo solidos . . . persolvat *Hinricus.* **2** *de rebus:* DIPL. Otton. I. 41 ad monasterium . . . quicquid . . . habuimus . . . in -es recipiendorum usus pauperum . . . donavimus. CONSUET. Trev. 41 in -i mensa eorum *(pauperum)* diligenter preparata *eqs.* CONR. SCHIR. chron. 22 Fridericus . . . vitam duxit -em, pater monasteriorum et pauperum extitit. **C** *qui (monasterii, ecclesiae) hospitii est – das (Kloster-, Stifts-)Hospiz betreffend, Hospiz-:* **1** *in univ.:* SIGEBOTO Paulin. 14 omni . . . substantia sua . . . in structuram -ium edificiorum expensa *eqs.* CAES. HEIST. hom. I p. 50[b] infirmarius . . . camerarius, -is monachus. **2** *iunctura* domus -is *i. q. hospitium, xenodochium – Hospiz, Gasthaus (de re v. H. C. Peyer, Von der Gastfreundschaft zum Gasthaus. 1987. p. 116sqq.):* **a** *monasteriorum, ecclesiarum:* CHART. archiep. Magd. 222 (a. 1130) quedam domus -is iuxta ecclesiam Beate . . . Marie. VITA Otton. Bamb. III. 1,26 kapellam . . . Sancti Egidii cum domo -i construxit. TRAD. Udalr. August. 136 quod *(praedium)* dedit Pertholdus . . . ad -e *(sic)* domum. CHART. Bund. 1128 a fratre Rugerio . . ., rectore domus oss-llis Sancti Remigii *eqs. al.* **b** *sodalium eorumque ordinum in Terra Sancta hospitia accurantium:* GESTA crucig. Rhen. 3 p. 36,13 templarii . . . cum . . . auxiliatoribus peregrinis et -i de domo peregrinorum castrum . . . edificare ceperunt. MIRAC. Gunth. erem. 16 quaedam conversa -is domus Stellatorum . . . decrevit *eqs. al.* **D** *qui cuiusdam ordinis in Terra Sancta hospitia accurantis est – den Hospitalitern zugehörig, Hospitaliter-:* CHART. Sangall. B 523 (a. 1265) prelibatum ius . . . ⌞antea dictis -bus fratribus et eorumdem domui⌟ (*antea:* hospitalariis fratribus et domui Sancti Iohannis) legittime resignarunt *Herdegin et Gunthalmus fratres.*

II *subst.:* **A** *masc.:* **1** *hospes – Gastfreund, Gast:* LEX Sal. Pipp. 90,2 quicumque eum *(sc. qui ad mallum venire contempserit)* aut paverit aut <ad> o-em collegerit, etiam se uxor sua, propterea solidus XV culpabilis iudicetur. **2** *provisor, magister hospitalis, hospitalarius – Vorsteher des (Kloster-)Hospizes, Spitalmeister, 'Hospitalar':* TRAD. Ratisb. 935 (a. 1180) Fridericus -is S. Emmerammi mansum unum . . . vendidit *eqs.* CHART. Austr. sup. II 102 p. 107,7 ego Amerlo, -is in Pirn, . . . per presentem paginam notifico, quod *eqs.* CHART. Epternac. 233 p. 406,11 Theoderici decani, Henrici -is, Henrici scolteti *(sc. testium subternotatio). al.* **3** *xenodochium, deversorium – Herberge (ellipt.):* COD. Karol. 87 p. 623,27 monasterium . . . una cum -es, qui per calles Alpium siti sunt, pro peregrinorum susceptione. CHART. Sangall. A I 729 p. 332,20 villa ad monasterii -em succedat perpetualiter possidenda. DIPL. Arnulfi 189 p. 293,29 (spur.) concedimus . . . decimas . . . ad o-em fratrum pro receptione pereginorum. LEG. Lang. p. 499[b],18 ut . . . abbates per senedochia et monasteria eorum -em (-es, -e *var. l.*), ubi antiquitus fuit, faciant. **B** *fem. i. q. domina domus, hospita – Gastgeberin, Wirtin (de puella):* CARM. Bur. 168,3,1 -is mea, candida et rubea *eqs.*

C *neutr.:* **1** *xenodochium, deversorium – Gasthaus, Unterkunft, Herberge:* **a** *pro peregrinis, iter facientibus:* **α** *in univ.:* DIPL. Loth. I. 4 p. 61,40 quia . . . -e . . . ad peregrinorum receptionem . . . fieret constructum. 115 p. 266,11 cum -e . . . in monte Longo. VITA Odil. 14 (MGMer. VI p. 45,6) volo iubere . . . in inferiori latere . . . montis aedificare -e ad recipiendum christianos. COD. Wang. Trident. 186 p. 936,12 ad refectionem pauperum per stratam . . . transeuntium . . . dedit *episcopus* -i . . . ecclesiam *eqs.* **β** *?remissius de aedificio parapetasio i. q. canaba, tugurium – Schuppen, Unterstand, Hütte:* CHART. Bund. 17 p. 15,16 (a. 765) transfundo . . . circa curtem stabulum, tabulata, torbaces vel alia -ia vel cellaria et quidquid ad ipsam curtem pertinet. *fort. huc spectat:* CHART. Lux. III 526 p. 588,4 (a. 1265) in grangia, que vocatur -e, nichil habebit Petrus nisi medietatem edificii ibidem constructi. **γ** *in imag. de hominis pectore habitaculo Dei:* SIGEB. GEMBL. Luc. 69,1 (EditHeidelb. XXXIV. 2008. p. 20) Deo sacravi p e c t o r i s -l tuendo mundo corpore virginal (70,1). **b** *pro pauperibus et infirmis i. q. ptochotrophium, nosocomium, valetudinarium – Armen-, Krankenhaus, Hospital (de re v. M.-L. Windemuth, Das Hospital als Träger der Armenfürsorge im Mittelalter. 1995. passim):* **α** *in univ.:* ALCUIN. epist. 114 p. 169,21 xenodochia, id est -ia. CHART. march. Misn. III 99 p. 81,16 xenodochium pauperum, quod -e dicitur *eqs. saepe.* **β** *praevalente respectu ipsius aedificii:* BEDA hist. eccl. 4,31 p. 278,10 quibus *(sagis)* in -e utebatur *frater.* DIPL. Arnulfi 3 p.

[Konstanciak]

7,30 (spur.) permissum est, scenodochia et reliqua fidelium pauperumque construi -ia. CHART. IOH. Ratisb. 20 p. 38,6 iuxta domum -is infirmorum. TRAD. Salisb. I 469 ut ... abbas et conventus ... Heinrico debili et contracto in domo -is ... providerent. CHART. Rhen. med. III 1376 p. 991,8 cum ... construxerimus *(sc. abbas)* -hale ante fores monasterii *(ibid. saepius in hac script.)*. CHART. Bund. 1009 p. 456,32 vendicionem ... fecerunt ... fratres ... canevario domus ... hoss-llis ecclexiarum Sancti Remigii. *v. et p. 1122,44.* **γ** *praevalente respectu instituti, administrationis, dicionis:* CONC. Karol. A 39[A],141 p. 416,24 ne eum, cui -e p a u p e r u m committitur, res ... minuere ... sinant *praelati* (39[B],28 p. 455,24sqq.). DIPL. Karoli III. 139 p. 225,5 ut ... decimae ... dominicalium rerum ... -i nobilium atque pauperum ... deputatae habeantur. CHART. Epternac. 163 p. 253,9 villulam ... ad -e ... pertinentem ... redonavi *(sc. abbas)*. CHART. Rhen. med. III 1376 p. 992,12 provisor -halis. CHART. Bund. 968 p. 418,23 Iohannes ... procurator domus et congregationis o-llis (*sim.* 978 p. 429,9 o-llis. 992 p. 441,17 -llis. p. 441,19 o-llis). *persaepe. in notitia dorsali q. d.:* CHART. Babenb. 114 p. 150,10 (s. XIII.[ex.]) de confirmacione XL denariorum civili -i Pat<aviensi> ... solvendorum. **c** *pro crucigerentibus militibus in Terra Sancta (domi: l. 35; 'Hospitaliter-Hospiz'):* CHART. Babenb. 24 p. 33,31 (a. 1156) fratres Sancti Iohannis Baptistę -is Hierosolimę. 171 p. 229,35 cum Otto ... votum faceret domui -is Teotonicorum Sancte Marie, mansum ... tradidit *(sim.* CHART. Tirol. 1036 p. 82,19 [dipl. Frid. II. imp.] frater Hermannus -is Sanctae Marie Theutonicorum in Ierusalem venerabilis magister. *al.)*. CHART. Turic. 373 predium ... ad consolationem pauperum Sancti -is Hierosolimitani ... concessi. ALEX. MIN. apoc. 19 p. 401,16 regem inter ceteros exercitus fidelium secuti sunt fratres -is Sancti Iohannis. *saepe. de (militum) crucigerentium -bus in eorum patria institutis:* CHART. ord. Teut. (Hass.) 345 (a. 1277) ego Herdennus ... decimam ... vendidi ... commendatori et domo oss-is yn Marburg. **2** *servitium hospitationis – Gastung (an de tributo pro servitio praestando ['Gastungsabgabe']?):* CHART. Eberb. 405 p. 176,22 (a. 1267) ... ab omni genere servitiorum, -ium, precariarum, exactionum ... liberos fecimus *(sc. iurnales)*.

adv. **hospitaliter.** **1** *liberaliter,* φιλοξένως *– (gast)freundlich, gastlich:* EKKEH. IV. cas. 56 p. 124,3 eum *(Heribaldum)* recipiunt *custodes* ... et -r ... tractant curando. CHART. Neocell. Frising. 18 p. 93,40 loca venerabilia summa devotione amplectenda sunt, ... quia in eis elemosinę indigentibus -r impenduntur. FRAGM. de exp. Frid. I. imp. p. 24,11 hic *(rex Ungarorum)* exercitum Christi -r recipit. *al. v. et p. 1126,20.* **2** *iron. de eo qui hospitatione utitur i. q. modo 'hospitis' – als (vom Gastungsrecht Gebrauch machender) 'Gast':* CONR. MEND. Attal. p. 129,33 thesaurum ... dispersit *episcopus* et ad hoc pleniter peragendum aliquod tempus infra saepta claustri -r permansit.

hospitalitas, -atis *f.* *script.* -pilita(s): *l. 65. usu plur.: p. 1124,16.34.66.69.* **1** *proprie i. q. animus erga hospites benevolus,* ξενοφιλία, ξενία, *hospitium – Fremden-, Gastfreundlichkeit, Gastlichkeit:* **a** *gener.:* **α** *in univ.:* PASS. Leod. 9 (MGMer. V p. 291,10) eum *(virum nobilem)* ... gratia -is in urbe sua Dei sanctus reciperat. ARBEO Emm. 20 caritate et -e insignis *(sc. erat presbyter)*. GEBEH. AUGUST. Udalr. 3 p. 258,4 quid ... referam eiusdem praecipuam in divites ac mediocres -em? ADAM gest. 2,22 p. 79,15 moribus et -e nulla gens honestior aut benignior poterit inveniri *(sc. Sclavis)*. HELM. chron. 47 p. 92,13 -is gratiam sectantur *(sc. Nordalbingorum populi). saepe. adde:* VITA Amand. 21 (MGMer. V p. 444, 15) cum ab episcopo ... honorifice fuisset susceptus, dum ei -is (hospitalis, -pilitatis *var. l.*) more episcopus aquam in manibus funderet. **β** *de avibus:* CAES. HEIST. mirac. I 10,58 ne -is concessae immemores esse viderentur *ciconiae*, conventum ... circumvolantes omnes in admirationem verterunt *eqs.* **b** *eccl. et theol. de pio opere vel munere:* **α** *in univ.:* BEDA hist. eccl. 4,5 p. 216,20 ut ... clerici peregrini contenti sint -is munere oblato. VITA Richar. (MGMer. VII p. 445,7) peregrinos pro -is mandatum ad suum perduxit domicilium *(spectat ad Vulg. Matth. 10,40)*. VITA Udalr. Cell. II 43 (ed. Wilmans) cui *(sc. sancto)* postea quam idem paterfamilias *(i. Anno)* -is iura cum omni caritatis officio impenderat *eqs.* ALBERT. M. Iob 31, 31 subdit *(sc. Iob)*, qualiter se habuit ad extraneos, non inimicos, sed indigentes in -e. *al. v. et p. 1116,7. de virtute -is et eius divina remuneratione:* WANDALB. Goar. 2,8 p. 54,7 quantum apud divina iudicia meritum habeat virtus -is, quam *eqs.* ADAM gest. 3,39 p. 182,22 adglorians *(sc. episcopus)* -em ... maximam esse virtutem, quae, cum non careat divina mercede *eqs.* CHRON. Pol. 1,2 p. 10,21 qui *(sc. Deus)* ... -em etiam gentilium remunerare non recusat. *al.* **β** *ecclesiarum, monasteriorum sim.:* CONC. Merov. p. 170,7 quod episcopalis domus ... omnes in -e recipiat. VITA Liutg. I 14 cupiebat ... sancta illa -e *(sc. monasterii)* prolixius uti. HERBORD. Ott. 1,18 p. 20,22 ibi *(sc. in coenobiis sunt)* ... elemosinarum largiciones et multe -es. CHART. Babenb. 124,6 cum bona ... ecclesiarum per -is ministerium omnibus communia videantur *eqs.* CHART. Port. 119 p. 143,31 cum ... fratres ... -em sine delectu personarum exhibere velint *eqs. al.* **γ** *accedente notione curae pauperibus adhibendae ('Armenfürsorge'):* DIPL. Otton. I. 41 omnia ad coenobium ... in ... usus -is pauperum contulimus. DIPL. Conr. II. 210 p. 287,13 quatinus -is domum, quam ille *(abbas)* ... construxit, ... beneficii munere ditaremus. CAES. HEIST. hom. exc. 198 ille *(abbas)* de omissis penitens -em et elemosinam cepit resumere *eqs. al.* **c** *publ. et iur.:* **α** *in univ.:* LEG. Burgund. const. I 38[tit.] de -e legatis extranearum gentium et itinerantibus non neganda. **β** *de ratione agros distribuendi (de re v. p. 1118,4):* LEG. Burgund. const. I 55,2 quotiens de agrorum finibus, qui -is iure a barbaris possidentur, inter duos Romanos fuerit mota contentio, hospites eorum non socientur litigio *eqs.* **γ** *de hospitio auctoritatibus debito i. q. hospitatio – Herbergsrecht, 'Gastung':* DIPL. Karoli M. 311 p. 468,39 (spur.) quod nullus <iudex> publicus ... ad ... causas audiendas ... seu -es faciendas ... ingredi audeat. DIPL. Loth. III. 45 ab omni coacta eos *(homines)* ... -e absolvimus, nisi que vel regi vel suo debet<ur> legato. CHART. Bund. 319 p. 234,17 quod ... abbati ... eiusque nunciis, cum ad eos venerint, -em et alia honesta servicia exhibeant *fratres*. CHART. ord. Teut. (Thur.) 163 super -e, que iure de meis bonis ... competebat, ... renunciavi *(sc. miles)*. **d** *philos. de perfecta -e:* ALBERT. M. Is. 16,3 p. 222,20 ipse *(sc. recipiens)* cognoscit receptos, quia, si non cognosceret, non esset perfecta -s; noti ... et amici aliter debent recipi quam extranei. **2** *meton.:* **a** *gener.:* **α** *commoratio – Aufenthalt, Besuch:* VITA Pus. 8 p. 220,33 facunda voce dicito *(sc. ancilla)* genitoribus *(sc. puellae aegrotantis)* non – propter nostram -em – gnatam illorum citius morituram. **β** *communitas in hospitio congregata – Hospizgemeinschaft:* RADBERT. Arsen. 1,10 p. 37,17 nonne vidistis *(sc. frater)* eum, iam cum -i nostrę pręesset, qualis quantusve erat. CHART. Mekl. 1361 p. 516,1 cum ... -s Sancti Spiritus in egestate sit satis constituta *eqs.* **γ** *hospitium (monasterii) – (Kloster-)Hospiz (de dote pauperibus vel peregrinis destinata: l. 55):* GESTA Lob. 9 p. 313,25sq. abbas ... nihil providit in posterum ..., fundos, ecclesias, ... decimas -is et elemosinae departiens ... adauxit pauperum inopiam; de -e abstulit ecclesiam de Gislyr preordinatam in usus hospitum et pauperum. **b** *publ. et iur.:* **α** *actio residendi, mansio – das Sich-Niederlassen, Bleiberecht (sc. in terra assignata; cf. p. 1118,1sqq.):* LEG. Burgund. const. I 54,1 ut, quicumque agrum ... perceperat, ... nec duas terrarum partes ex eo loco, in quo ei -s (o-em, -is *var. l.*) fuerat delegata, requireret *eqs.* **β** *tributum hospitationis – 'Gastung(sabgabe)':* DIPL. Otton. I. 179 p. 261,35 -em, quę ab ... salicis decimationibus ... prębebatur hospitibus, peregrinis et pauperibus, ... penitus destrui *(sc. conquestus est abbas)*. HONOR. III. registr. 297 p. 224,12 ut prelati -e indebita non graventur. CHART. Westph. VI 209 -tum importunitates, que herberghe vocantur, ... nullatenus sustinebit *episcopus. saepius. adde:* CHART. cell. Paulin. 39 p. 52,13 (dipl. Heinr. VI.) advocatus nullas exactiones vel precarias vel -es in familia ecclesiae faciat.

***hospitalium** (o-), -i *n.* (hospitalis) *hospitium, hospitale (monasterii) – (Kloster-)Hospiz:* CHART. Sangall. A 257 p.

[Konstanciak]

245,26 (a. 820/21) ad o-um revertat *(sc. donatio)*, et neminem ullam quam tempore in beneficium dantur *res (de hac alias in glossis tantum occurrente voce cf. ThLL. VI/3. p. 3033, 49sqq.).*

***hospitalius,** -i *m.* (hospitalis) *religiosus pertinens ad milites in Terra Sancta hospitia accurantes, hospitalarius – Angehöriger eines Hospitaliter-Ordens (de re v. p.1121,15):* Otto Sanblas. chron. 36 p. 55,15 omnes . . ., qui paganos . . . evaserunt, Accaron . . . urbem . . . habitationibus templariorum, -orum (hospitalariorum *p. corr. 1*), sepulchri Dominici canonicorum . . . distinxerunt *eqs.* 42 p. 68,13. Hist. Wenc. (MG Script. IX p. 167,17) plures domus religiosorum fabricatae sunt . . ., videlicet fratrum praedicatorum . . ., -orum vel stellariorum ad Sanctum Petrum *eqs.*

hospitarius (o-), -i *m.* *provisor, magister hospitalis, hospitalaris q. d. – Vorsteher eines (Kloster-)Hospizes, Spitalmeister, 'Hospitalar' (de re v. H. Bikel, Die Wirtschaftsverhältnisse des Klosters St. Gallen. 1914. p. 201sq. et p.1120,70):* Form. Sangall. I 20 p. 389,5 sig<num> ill. abbatis et . . . sig<num> -i (hospitał *cod. in abbrev. fort. resolvenda* hospitalarii), signa aliorum testium (*sim.* 23 p. 390,7 -i. II 7 -i [hosp. *codd. in abbrev.*]). *al.* Chart. Sangall. A 269 sig<num> Gerbaldi -i *(sim.* 271. 423 o-. *al.).* Chart. Westph. VII 199 p. 86,35 testes: Theodericus prior et custos, Iordanus -us *eqs. al.*

***hospitas,** -atis *f.* (hospes) *condicio obsidis – Geiselhaft (cf. p.1118,33sqq.):* Annal. Mosell. a. 780 (MGScript. XVI p. 497; s. VIII.ex.) Saxones omnia tradiderunt se illi *(Karolo)* et omnia accepit in -e, tam ingenuos quam et lidos (*cf.* Annal. Lauresh. a. 780 accepit obsides).

***hospitaticum,** -i *n.* (hospes) *?terra iure hospitalitatis q. d. divisa – ?nach dem sog. Hospitalitätsprinzip verteiltes Land (cf. p.1118,1sqq.):* Leg. Lang. p. 214,27 dividantur ipsae *(sc. de quibus contentio est)* terrae in tertiam partem: unam partem tollat exinde pars de Neapolim pro ipsa -a . . ., tertiam partem tollat exinde pars de Capua. p. 214,32 si horta fuerit intentio de fundis exfundanis (*supra:* exfundatis) . . ., inquiratur diligenter, ad qualia -a fuerunt pertinentia antiquitus.

hospitatio (-cio), -onis *f.* *hospitium subditis domino suo feodali (eiusque servitoribus) praestandum, hospitalitas imposita – die dem Feudalherren zu leistende Beherbergung, 'Gastung' (de re v. LexMA. IV. p. 1137sq. s. v. 'Gastung' et E. Haberkern, J. Wallach, Hilfswb. ²1964. p. 277sq. s. v. 'Herbergsrecht'):* **1** *de iure hospitii exigendi vel exercitandi (interdum de hospitio in pensionem vel censum converso vel vertibili ['Gastungsabgabe']):* Chart. Rhen. med. I 585 p. 644,8 (a. 1155) investituras . . . et -es in Hoynga et Limina *(sc. habet praepositus).* II 28 p. 67,22 (epist. papae) marcam dimidiam argenti et unam -em percipere debet prepositus annuatim. Chart. Eberb. 110 p. 222,26 nullum . . . habebunt *fratres* respectum in solvendo mihi *(sc. Wernhero)* . . . tam de -cione quam *eqs. al. v. et p.1130,37. adde:* Leo Mars. chron. 2,60 (rec. II) que *(ecclesia)* . . . largitione . . . episcopi -is gratia illis *(fratribus)* fuerat olim concessa. **2** *de -e interdicta:* Chart. Scafhus. 49 p. 80,7 (dipl. Heinr. V.) nullam potestatem habeat *advocatus* . . . aliquas -es indebitas . . . exigere *eqs.* Chart. Bund. 363 p. 271,27 -ciones tam apud ipsos *(monachos)* quam apud villicos eorum interdictas esse sciat *advocatus.* Chart. Sigeb. 109 p. 219,18 nullam -em faciet *advocatus* in curtibus ecclesie. *al. v. et p. 708,40. adde:* Chart. Rhen. med. I 641 p. 700,27 (a. 1163) promisit *Fridericus*, quod . . . super homines . . . nullas exactiones faciet . . . eos quoque nec per cognatos nec per servientes suos . . . nullatenus -bus gravabit. **3** *de hospitio per vim exercitato:* Chart. Stab. 176 p. 365,23 (c. 1140) de rapinis, de violentis -bus, de incisuris *eqs.* Chart. Bund. 522 p. 38,19 (dipl. Otton. IV.) clericos suos et ministeriales a v i o l e n t a -e exemit *Philippus* (561 p. 62,14 [dipl. Frid. II. imp.] violentis -cionibus gravari). *saepius.*

hospitator, -oris *m.* **1** *monachus hospites procurans, hospitalarius q. d. – der für Besucher zuständige Mönch, 'Hospitalar':* Hist. Vicon. 4 (MGScript. XXIV p. 296,29; s. XII.med.) ut . . . -i . . . preceperit *Wido* neminem . . . victualia petentem vacuum abire permitti. **2** *?magister hospitii (studiosorum nationis Theutonicae q. d.) – ?Vorsteher einer Studentenunterkunft (der deutschen 'natio'; ni spectat ad religiosum ordinis Theutonicorum ['Hospitaliter']; vix de caupone, ut ed. in regesto):* Chart. Turic. add. 1414ᵃ (a. 1269) dominus Rodulfus . . ., Teotonicus scolaris Bononie, et Henricus, Teotonicus -r Bononie . . . vendiderunt . . . unum librum 'Decretalium' in chartis *eqs.*

hospitatus (o-), -us *m.* **1** *hospitatio – 'Gastung':* Chart. Mog. A II 155 p. 284,15 (a. 1151) statuimus *(sc. archiepiscopus)* . . ., ne quis . . . eundem locum . . . exactionis sive -us calumpnia infestet. Dipl. coll. 233 (Mon. Boica XXXI p. 447,27) quod si . . . monachos . . . et possessiones -bus et . . . exaccionibus vexaverit *advocatus eqs.* **2** *obsidium – Geiselschaft, -gewahrsam:* Annal. Chesn. a. 786 (MGScript. I p. 33; a. 800) Carolus perrexit . . . usque ad Beneventum et ⌊filio Aregiso inde in o-um recepit⌋ (adduxit secum obsidem filium Aragis *cod. Lauresh.*).

***hospite** *adv.* (hospes) *hospitali modo – (auf) gastlich(e Art):* Ekkeh. IV. pict. Sangall. 14 Francis dantur *(sc. Gallus eiusque comites)*, Sigiberto fausta precantur, -e (gloss.: hospitaliter) tractantur *eqs.* bened. I 20,17 -e (gloss.: hospitaliter) confractus sit panis . . . benedictus.

hospitiolum (o-, -ici-), -i *n.* **1** *strictius i. q. parvum hospitium, deversoriolum, sedes (modesta) – kleine Unterkunft, Herberge, (bescheidene) Heimstatt:* **a** *in univ.:* Chron. Fred. 2,37 p. 61,28 in qua urbe o-ciolum et amicus amantissemus habebat *Iohannes apostolus.* Regino syn. caus. 1,83 ut episcopus non longe ab ecclesia -um habeat *(v. notam ed.).* Ekkeb. Hersf. Haimer. 15 p. 603,31 qui . . . se . . . ad h-ciolum dimitti flagitans *eqs.* 22 ad -um sancti Heimeradi. Chart. civ. Hild. 353 cum sacerdos . . . h-ciolo suo incendio destructo . . . non habebat, ubi caput suum reclinet *eqs. al.* **b** *parvum infirmarium – kleines Hospiz, Krankenstation (c. respectu pauperum: l.37):* Vita Boniti 27 (MGMer. VI. p. 133,1) semet ipsum o-o trudebat et infirmos ex oleo . . . ungi praecipiebat. Walahfr. Otm. 2 p. 42,33 ad suscipiendos leprosos . . . -um haut longe a monasterio . . . constituit. Gerh. August. Udalr. 1,4 l. 24 vesperis decantatis ad -ciolum pauperum pervenit et XII pauperum pedes lavit. *huc spectare vid.:* Ioh. Ven. chron. p. 161,26 monachis astantibus eiusdem monasterii quoddam o-ciolum . . . preparare iussit *caesar*, in quo sese . . . curationis potum custodire simulabat. **2** *latius de fundo i. q. parva cortis q. d. – kleine Hofstatt:* Epist. Desid. Cad. 7 quos *(servellos)* ad urbem vestram et ad -ciolum vestrum . . . direximus (*sc. episcopus Rauracius; infra:* curticella). 18 -ciola, quascumque . . . ecclesia nostra videtur haberae.

hospitium (o-, -ici-), -i *n.* *script.* hoss-: *p.1129,8.* **I** *praevalente respectu receptionis hospitum i. q. hospitalitas, re-, susceptio hospitalis, collocatio (ad tempus parata) – Gastfreundschaft, gastliche Aufnahme, (vorübergehende) Beherbergung, Unterbringung:* **A** *gener.:* **1** *in univ.:* Dhuoda lib. man. 4,8,30 peregrinis o-um (-um *P*) ut tribuas libenter, admoneo. Waltharius 1247 sperabam . . . de te *(sc. Haganone)*, . . . quod . . . salutatum . . . mox obvius ires et licet invitum -i requiete foveres. Hrotsv. gest. 1180 hoc . . . signaverat *(sc. Liudulfus)* . . ., in quis castellis, in quis voluitque locellis sumptus -i dignos sibimet reparari. Epist. Hann. 50 quem *(librum)* si ipse petitum venero, hospitem -o *(ed.,* hospitis *cod. fort. recte; cf. p.1119,67sqq.)* donandi . . . anget sollicitudo. Hist. peregr. p. 166,2 quam tenues somni, quam inamenum et siccum dolorose noctis -um *eqs.* Caes. Heist. hom. exc. 218 ubi sunt -cia et elemosine, quas pauperibus peregrenisque exhibuistis *(sc. miles)*? *saepe.* **2** in -um (*vel* [in] -o) re-, suscipere *i. q. hospitem recipere – als Gast aufnehmen:* Vita Ansb. 5 (MG Mer. V p. 622,18) cum . . . secundum ordinem monasticum in -o fuisset receptus *eqs.* Gerh. August. Udalr. 1,1 l. 14 ut . . . aliquantos dies in -um reciperetur *clericus.* Vita Adalb. Prag. A 14 h o n o r i f i c e -o susceptus est (Cosmas chron. 3,56 p. 229,7). *al. v. et l.71.p.1127,9.11.13.*

B *publ. et iur.:* **1** *spectat ad hospitationis iura vel conventiones:* **a** *in univ.:* Lex Ribv. 68,3 si quis . . . legatarium regis . . . in -o (officio *var. l.*) suscipere contempserit *eqs.* Form. Salisb. I 2 p. 440,23 -um vel alia bona vestra ei *(fideli)* largiri dig-

nemini. CAPIT. reg. Franc. 33,27 ut . . . neque divitibus neque pauperibus neque peregrinis nemo -um denegare audeat. HIST. peregr. p. 130,4 antiqua nunciorum et -cii iura turpiter . . . temerantur *eqs. saepe.* **b** *spectat ad hospitationem nocentium prohibitam:* LEX Sal. Merov. 73,6 p. 246[b],4 quicunque eum *(sc. qui admallatur)* paverit aut -um (hospitales, hospitalem *rec. A*) illi dederit, . . . c u l p a b i l i s i u d i c e t u r (LEX Sal. Pipp. 18. LEX Ribv. 81). CAPIT. reg. Franc. 67,2 quicumque . . . convictus fuerit, quod latronem in o-cio suscepisset *eqs.* CHART. select. Keutgen 135,13 imperialis maiestatis reus cum omnibus -cio vel . . . familiaritatis consortio ipsum *(fugitivum)* recipientibus iudicetur. CHART. Babenb. 237,6 quicumque . . . incusatus fuerit, quod scienter proscriptum aliquem -cio recepit *eqs.* (*sim.* 432 p. 296,41). *al. v. et p.1117,28.* **2** *de servitio imposito i. q. hospitalitas (auctoritatibus) debita, hospitatio – (den Feudalherren) geschuldete Beherbergung, 'Gastung' (de re v. LexMA. IV. p. 1137sq. s. v. 'Gastung' et E. Haberkern, J. Wallach, Hilfswb. [2]1964. p. 277sq. s. v. 'Herbergsrecht'; de hospitatione in solutionem vel censum conversa vel vertibili v. l.40sqq.):* **a** *de hospitatione postulata vel admissa:* CAPIT. reg. Franc. 212,3 quando . . . potentes . . . in exposcendis -is pauperes adgravant *eqs.* 216,3 ne sub obtentu -cii vicinos opprimant *(sc. exactores).* CHART. march. Misn. II 461 p. 320, 22 ut bis in anno . . . habeant *(sc. episcopi)* -um. CHART. Aquens. 43 l. 12 ęcclesia . . . tria -cia singulis annis debet decano cum X equitaturis. CHART. Westph. VII 281 p. 118,34 prepositus . . . dabit unum -cium cum XV equis. CHART. Argent. I 282 possessiones . . . liberas permisimus *(sc. episcopus)* ab omnibus exactionibus . . . exceptis -is, que vulgo h e r b e r g e dicuntur (CHART. eccl. Erf. 399. *al.*). *al.* **b** *de hospitatione (exemptionis q. d. vel liberationis causa) interdicta:* CAPIT. reg. Franc. 225,11 ut in domibus ecclesiarum neque missus neque comes . . . o-cium vindicent. DIPL. Otton. III. 219 p. 631,31 ut nullus dux, marchio, episcopus . . . potestative in eo *(monasterio)* o-cium facere . . . presumat (*inde* DIPL. Heinr. II. 425 p. 541, 14). DIPL. Heinr. II. 276 ut nullus dux . . . mansionaticum . . . facere nec nobis . . . o-cia preparare umquam presumat. DIPL. Loth. III. 119 p. 193,11 nec liceat alicui . . . in prescriptis domibus nolente . . . abbate -um aut ullum servitium habere. *saepe. de solutione vice huius servitii:* DIPL. Conr. III. 117 p. 210,3 advocato . . . non licebit -a sumere *eqs. (sim.* CHART. Aquens. 48 l. 19 nullam . . . exactionem, . . . -um . . . habet advocatus. *al.).* CHART. Sigeb. 53 p. 120,12 quod *(allodium)* solvit . . . tria noctis -a. CHART. march. Misn. III 305 p. 218,34 possessionem ab omni exactione et obsequio atque publica -i nostri pensione liberam et absolutam decernimus permanere. *saepe.*

II *praevalente respectu aedificiorum (vel locorum) hospitibus suscipiendis aptorum i. q. mansio, stabulum, deversorium – Bleibe, Unterkunft, Herberge:* **A** *gener. (mus.: p. 1128,46sqq.):* **1** *proprie:* **a** *spectat ad receptionem ad (breve) tempus:* **α** *in univ.:* RUOTG. Brun. 43 p. 46,2 in itinere non minus quam in -o lectione assidua . . . refocilatus est. ANNAL. Ianuens. I p. 9,4 post missam ad refocillanda corpora omnes ad o-um (o-cium *var. l.*) perrexerunt. CHART. Heinr. Leon. 106 p. 162,12 prepositus . . . ad -cium rediit et festinato prandio ad ducem revertitur. CHART. Babenb. 237,24 in -o suo arcum relinquat *extraneus* (*sim.* CHART. Brixin. 74 p. 82,3 quicumque infra muros civitatis . . . venerit, . . . gladios, cultellos et alia arma in -cio relinquat). *al.* **β** *de imperatorum hospitatione:* VITA Heinr. IV. 11 p. 38,5 quod . . . incerta -cia fortuna mea querere cogatur. DIPL. Conr. III. 135 ut . . . nobis . . . curiam habentibus . . . aptiora -a (hospita *B*) invenirent *(sc. habitatores). al.* **γ** *?aedificium parapetasium, canaba, tugurium – ?Unterstand, Hütte, Schuppen:* DIPL. Loth. I. 50 p. 145,26 -a pastorum, quae sunt in loco, qui vocatur Pargus. **b** *spectat ad collocationem diuturnam i. q. domus, domicilium – Haus, Wohnung:* **α** *in univ.:* THIETM. chron. 6,94 p. 386,19 filius . . ., cum mane ad scolam ire debuisset, antequam ab -cio exiret *eqs.* 7,68 quae *(mulier)* . . . -cium obserabat suum. ALBERT. METT. div. temp. 2,15 cum . . . per -cia hac et illac discurrerent *(sc. oppidani).* IDUNG. PRUF. argum. 820 propter curam familiaris rei, quam proprium -um et privata mansio requirit *eqs.* CHART. Worm. 126 p. 98,11 ne post celebratas alicuius exequias parentes atque affines in -o sepulti convivorum *(sic)* instaurent solemnia. ANNAL. Mell. Vind. I a. 1276 p. 707,18 civitas Wienna . . ., usque ad CL -cia circa Novum forum remanentia, in favillas . . . penitus est redacta. *saepe. de habitaculo meretricis:* VITA Conw. I 1,10 (MGScript. XV p. 456,45; s. IX.[ex.]) cum . . . vellet illa meretrix per vim trahere eum ad suum -um *eqs.* **β** *de habitaculo schola(stico)rum q. d.:* PETR. DAM. epist. 70 p. 320,11 cum . . . liberalium artium studiis docendus insisterem, . . . clericus quidam . . . pelicem suam iuxta meum habebat -um. RYCCARD. chron. a. 1224 p. 115[a],18 (epist. imp.) -um . . . locabitur scolaribus pro duarum unciarum auri pensione. **γ** *de habitaculo venatorum:* GUIC. (?) bers. 11 non . . . debent *(sc. venatores)* extendere balistam, donec redirent ad -cium, vel in tali parte, quod sint securi non invenire bestias. **2** *in imag. vel translate:* **a** *in univ.:* ORD. iud. Dei B VIII 6[c] p. 660,28 antequam ventris -cia tangat *panis* (*item de ventre [sc. lupi]:* YSENGRIMUS 1,163 nec vereor *[sc. vulpes]* fieri nobilis esca gulę, -o vellem numquam peiore locari). WOLFHARD. Waldb. 3,6[b] p. 274,14 ubi *(sc. in suo locello)* inefficaci tamdiu resedit *(sc. oculus)* -o, quoad *eqs. (cf. p.1119,6).* DIPL. Heinr. III. 327 p. 449,1 in huius mundi -o honeste vivere. CONR. HIRS. mund. cont. 706 custodia fida virtutum *(sc. est humilitas)*, divine caritatis -cium. *de receptaculo cholerae i. q. vas – Behältnis, Gefäß:* CARM. de nat. animal. 359 -um colere fel est. **b** *de corpore habitaculo:* **α** *Christi concepti:* WALAHFR. Wett. 184 postquam Dominus descendit ab alto carnis in -um (gloss. RO: in uterum virginis) *eqs.* HONOR. AUGUST. spec. p. 991[D] a patrio . . . regno propter nos exulem *(sc. Christum)* . . . suscepit *(sc. Maria)* uteri sui -cium *(sim.* TUTO opusc. 11 p. 31,14 nisi . . . ipsa *[Maria]* . . . in sanctissimo eum *[Christum]* sui corporis -o suscepisset *eqs.).* **β** *daemonum:* EKKEH. I. hymn. 3[a],7 (Festgabe W. Bulst. 1981. p. 190) qui *(sc. Saulus)* tunc sub umbra priscę legis . . . dęmoni se prebuit -um *(cf. comm. ed. p. 199).* **c** *de requietorio mortuorum:* CAND. FULD. Eigil. II 23,18 sibi collectis viribus ipse *(pater)* corporis -um . . . aperit. EPITAPH. var. I 22,10 mutavi hanc lucem carnis ab -o *eqs.* II 56,1 hic tenet -um memorandę corpus alumnę . . . Hathewith *(sim. de sepulcro: v. p.1118,49).* **d** *sedes, patria – Sitz, Heimstatt, Zuhause (de sede episcopali: l. 46):* WALAHFR. Wett. 489 -cium . . . aeternae aulae. ARNOLD. RATISB. Emm. praef. p. 547,36 ubi *(sc. in profundis Danubii decursibus)* esse videtur mortis -um. EREMB. Bertin. (MGScript. XV p. 523,16) symmistam atque consecretalem suum accersire studuit Audomarum episcopum, qui non longe episcopale habebat -um *(sc. Tervannae civitatis). mus.:* ARIBO mus. p. 14,23 principalis est *finalis* merito, cum omnis cantilenae finis et requies sit in eius -o (*cf. infra* p. 33,29 domicilium). RUD. TRUD. (?) mus. p. 95,15 (vs.) omnibus *(sc. vocibus)* -um finale dedit tetracordum.

B *eccl.:* **1** *hospitale monasterii vel ecclesiae – Kloster-, Stiftshospiz, -gästehaus:* GERH. AUGUST. Udalr. 1,4 l. 90 ad -um pauperum venit et eis solito more ministravit. DIPL. Heinr. II. 297 p. 366,36 decima . . . -o . . . monasterii . . . offerre cogatur *(sc. episcopus).* TRAD. Scheftl. 396 testes: . . . Arnoldus in -cio. TRAD. Salisb. II 335 prebendarius in hospitali nostro tradidit predium . . .; hoc attestantur . . . Heinricus kyez, Eckhardus in -cio. ANNAL. Mont. Georg. a. 1259 (MGScript. XXX p. 722,39) Offenberch in -o leprosi . . . comburitur. *al.* **2** *de ecclesia conditorio sancti:* CARM. imag. 29,4,6 quem *(episcopum mortuum)* iunxit celis festum sancti Michaelis, fecit confugium cuius ad -cium *(v. notam ed.).* METELL. Quir. 26,30 quę *(matrona)* pudore . . . dolens optat -cio *(i. ecclesia beati Quirini)* foras anxiata recedere.

C *publ. et iur.:* **1** *de habitatione conducta:* CHART. Hans. 818 p. 283,18 (a. 1278) quod . . . mercatores hospites et advene, qui non conducunt -cia ad annum . . ., ad excubias nocturnas non cogantur. *?adde de promptuario:* CHART. Hans. add. p. 397,42 (s. XIII.) quicumque -cia conducunt et in eis merces habent venales, debent *eqs.* **2** *de monasteriorum vel ecclesiarum propriis per oppida dispersis domibus hospitationi monachorum vel abbatis sim. aptis ('Pfleghof'; de re v. LexMA.*

[Konstanciak]

VI. p. 2047): CHART. Salem. 172 p. 203,9sqq. (dipl. Heinr. VII.) tria . . . -cia ipsorum *(monachorum)* in tribus civitatibus nostris, scilicet in Ezilingen, in Ubirlingen et in Ulma, exemimus . . . ita, quod nullus officialium nostrorum . . . aliquam collectam vel precariam . . . de -ciis predictis . . . exigere presumat. CHART. Stir. II 424 p. 538,31 acta sunt hec aput Frisacum in -cio domini episcopi Sekowensis. *huc spectare vid.:* CHART. Bund. 1009 p. 457,32 (a. 1258) actum Tirano in curia hoss-orum, quas *(sic)* sunt ad ecclexiam Sancte Perpetue.

D *milit. de statione militibus apta i. q. castrum – Lager, Quartier:* CONST. imp. I 173,7 (a. 1158) nemo aliquam mulierem habeat in -o (*tit.:* lex pacis castrensis). HIST. peregr. p. 143,6 Graecis . . . conductis ad -cium coram imperatore *eqs.* app. p. 175,26 cum . . . castra nostra Turci aggrederentur, ita ut de quibusdam -is spolia iam raperent armatis. STATUT. ord. Teut. 132 capit. p. 21 -cia capere. p. 50,10 loqui possunt *(sc. fratres)* post completorium . . ., sed non in -cio. p. 113,6 semper disponant *(sc. fratres)* -cia sic, ut ipsi exterius iacentes intra se positos equos et apparatus . . . valeant custodire. *adde:* ACTA imp. Böhmer 1089 p. 783,13 (dipl. Frid. II.) ut extra muros civitatis . . . imperator Henricus deberet habere palatium et -um suum. *al. v. et p.1130,38. ?de tentorio:* WILH. APUL. gest. 2,557 pervenit *(sc. miles)* ad ducis -um, quod culmo texerat ipse frondibus et sepsit. *fort. huc spectat: l.15.18.*

III *praevalente respectu fundorum vel agrorum cultorum ab hominibus glaebae adscriptis vel censualibus hospitibus (cf. p.1117,29sqq.; de re v. Brunner, Rechtsgesch. I. p. 370) i. q. cortis q. d., praedium, fundus – Hof, Besitztum, Grundstück (mit Landsassen):* CHART. Alsat. B 390 (s. VIII.ex.?) curtim meam cum herentibus -ciis, cum vineto et molendino . . . obtuli *eqs.* DIPL. Loth. I. 64 p. 174,37 cenobio conferimus . . . in Pucido . . . -cia septem et in Uitlina -cia duodecim. *al.* REGISTR. Foss. I 1 sunt ibi *(sc. in Varena)* o-cia VII et manent ibi inter mansos caroperarios et manoperarios et o-cia homines CXXI *(sim.* 4. 5. *al.).* DIPL. Otton. III. 363 p. 792,36 ut nec ipse episcopus vel dux . . . potestatem habeat invadendi -cia, capiendi parafridos *eqs.* TRAD. Werd. 124 p. 21,4 semetipsum et . . . mansum . . . Sancto Ludgero in prepositurarn tradidit *(sc. vir liberae condicionis)* eo . . . pacto, ut, quamdiu viveret, precario iure prebendam in -cio prepositi haberet. *al. huc spectare potest (ni spectat ad p.1128,51sqq.):* CONC. Karol. A 12 p. 67,24 ea, quae ad usus . . . monachorum sufficiunt, concessimus, id est . . . fundos, casales, colonias, . . . oliveta seu domos et -cia, salinas . . . et reliqua possessionum praedia in diversis locis et civitatibus sita *eqs.*

hospitor, -atus sum, -ari *et* **hospito,** -avi, -atum, -are. *script.* o-: *p.1131,3.22.* **I** *trans. i. q. hospitio ex-, suscipere, collocare, accurare – (als Gast) aufnehmen, unterbringen, beherbergen, bewirten (?refl. l.72):* **A** *proprie:* **1** *gener.:* **a** *de hominibus:* DIPL. Karoli M. 254 p. 366,42 (spur. s. XI.in.) scolastici una cum presbiteris . . . ducant oratores et -ent. CASUS Petrish. 5,12 nec illa *(uxor latronis)* eum *(hospitem)* -are absente viro auderet *eqs.* OTTO FRISING. gest. 2,35 p. 143,28 quod . . . comitem . . . in sua civitate -tum . . . captum . . . tenere ausi sint *(sc. Spoletani).* RAHEW. gest. 4,23 p. 266,29 comites . . . extra -tos ea res minus terruit. CHART. Verd. 132 p. 160,12 domnus Victor . . . extra civitatem, in qua fuerat -tus, ad cathedralem ecclesiam . . . deductus est. *al. c. sensu latibulum praebendi i. q. abscondere, illatebrare – Unterschlupf gewähren:* CONST. imp. I 277,16 (a. 1179) ut persequantur predones, fures, latrones . . . et qui eos -antur, qui dicuntur cern *(v. notam ed.).* **b** *de animalibus:* **α** *habere, pascere – besitzen, 'halten':* CAES. HEIST. mirac. I 10,57 possunt . . . aliquae *(sc. aves),* utputa cyconiae, ad necessitates a religiosis nutriri sive -ari. **β** *de equis i. q. necessariis afficere – versorgen:* CHART. Argent. I 616,92 p. 473,23 (a. 1129) si . . . imperator vel rex intraverint, equi sui ubique -buntur. NARR. de Gron. 19,20 quod equi episcopi in bonis ipsorum *(sc. ministerialium)* indebite in anno bis -rentur. **2** *publ. et iur.:* **a** *in univ.:* THEOD. PALID. annal. 1153 p. 87,13sqq. in villa modica -tus manebam *(sc. Liudigerus);* audientes *cives* . . . comitis Saxoniae filium se -asse *eqs.* ACTA imp. Winkelm. I 32 p. 22,42 (dipl. Otton. IV.) si quis . . . ab ecclesia -tus fuerit, a nullo in persona . . . perturbetur. **b** *incolere, inhabitare – besiedeln, bewohnen:* DIPL. Constantiae 5 p. 20,19 ut liceat . . . archiepiscopo . . . -ari casale in planicie . . . montis Iannacii. ACTA imp. Winkelm. I 88 ut . . . fratribus . . . nostra permitteret celsitudo reedificare, construere et ab habitatoribus -ari casalia ipsius monasterii. **c** *spectat ad hospitalitatem (auctoritatibus) debitam, hospitationem ('Gastung'):* **α** *de hospitatione postulata vel admissa:* REGISTR. abb. Werd. 8,8 p. 273,24 (s. XII.med.) in quacumque eorum *(hominum in Seleheim)* domo voluerint, p r e p o s i t u m -bunt (8,10 p. 276,30 ad -andum p. LXXV manipulos . . . hordei *eqs.).* CHART. Gelr. 302 p. 295,8 eum *(abbatem)* villicus bene -bit *al.* TRAD. Westph. IV p. 43,9 idem mansus tenetur -ari villicum . . . cum V equis. p. 56,19sq. nuncios abatissę singulis annis -bitur *(sc. villicatio)* cum V equis per tres noctes; in tercio anno -bitur abbatissam cum LX equitaturis. **β** *de hospitatione (exemptionis q. d. vel liberationis causa) interdicta:* CHART. Rhen. med. I 425 p. 487,40 (c. 1112) ne . . . in bonis ęcclesię -ando ęcclesiam vel familiam eius gravet *advocatus.* DIPL. Loth. III. 10 p. 12,26 ut nulli . . . infra claustrum vel cimiterium violenter -ari liceat (*sim.* ACTA imp. Winkelm. I 32 p. 22,42). CONST. imp. I 205,4 Pisani . . . a nulla persona debeant foderari neque -ari. CHART. select. Keutgen 135,2 quicunque . . . incola fidelis exstiterit, . . . ab importuno . . . -andi gravamine . . . liberos esse concedimus. *al. adde:* CHART. Walkenr. 445 p. 407,29 (a. 1268) a procurandis et nostris canibus -andis, a collocandis equis in grangiis eorum *(fratrum)* . . . immunes esse promittimus. **γ** *de detrimento hospitationis:* CHART. Solod. 196 p. 100,20 (epist. papae a. 1166/79 [spur.]) advocati . . . non ad iusticiam, set rapinam faciendam o-ando homines destruunt. CHART. Bund. 417 p. 308, 19 vidi *(sc. presbyter)* sepe canonicos . . . ecclesie Tridenti -ari et de rebus illius ecclesie tractare tanquam domini (*sim.* p. 308, 39. 309,8. 309,11). **3** *milit. de militum collocatione ('einquartieren'):* GUIM. poss. (MGScript. XIII p. 711,31; a. 1170/92) milites . . . ad villas Sancti Vedasti quinquagenos seu centenos hospitationis (-andi *cod.*) gratia dirigebat *comes.* STATUT. ord. Teut. p. 113,12 nullus frater hospicium capiet pro se et societate sua, nisi marschalcus prius fuerit -tus.

B *translate et in imag.:* CARM. Bur. 219,8 secta nostra recipit iustos et iniustos . . .; ergo 'hic' et 'hec' et 'hoc' ei (*sc. voci* 'ordo') preponatur, quod sit omnis generis *(sc. gramm.),* qui tot -atur. BERTH. RATISB. serm. exc. p. 36,6 que *(terra)* tam est lutosa et quam tot hospites viles -ari oportet in se, ranas, serpentes, scorpiones *eqs. c. notione sepeliendi:* WOLFHARD. Waldb. 1,5 p. 160,5 pia viscera rure, in quo -ta fuerant, flentes pre gaudio extulerunt *(sc. archipresbyteri et alii).*

II *intrans. et medial. i. q. hospitio frui, deversitare, (com)morari – zu Gast sein, unterkommen, sich aufhalten, bleiben:* **A** *proprie:* **1** *gener.:* **a** *in univ.:* MIRAC. Quint. 13 (MGScript. XV p. 268,16; c. 827) in pistrinio *(leg.* pistrino, *ut vid.;* pristino *var. l.)* . . . fratrum coepit *(sc. pauper)* -ari. BERTH. chron. B a. 1077 p. 259,11 nudis pedibus . . . extra castellum cum suis -batur *rex.* IDUNG. PRUF. dial. 1,279 vestri ordinis abbates . . ., qui apud nos -antur *eqs. (sim.* 3,985. *al.).* OTTO SANBLAS. chron. 4 p. 5,8 Chůnradus rex moritur eodem . . . anno, quo -tus est in civitate Friburgensi. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 229,1 falconarius surgere poterit ante diem . . ., ita quod perveniat ad locum, ubi -ari debet, in aurora. *al. huc spectare vid.:* CARM. Bur. 76,1,2 dum caupona verterem vino debachatus, secus templum Veneris eram -tus. **b** *pernoctare – übernachten, nächtigen:* VITA Liutb. 3 iter agens in quendam locum devenerat *(sc. Hruothilda),* ubi -andi tempus eam urgebat. TRANSL. Epiph. 6 iuxta quam *(capellam)* -batur *(sc. episcopus).* OTTO FRISING. gest. p. 3,22 (epist. Frid. I. imp.) nos *(sc. imperator et papa)* cottidie simul euntes et simul -antes . . . Romam usque pervenimus. RAHEW. gest. 3,12 p. 180,35 quod novem episcopos . . . una nocte in Trecensi civitate tunc -asse . . . presul memoraret. **c** *habitare, degere, adesse – wohnen, leben, zugegen sein:* VITA Mathild. II 1 p. 148,3 pervenit ad aures in cenobio Herivordinense egregiam -are puellam. OTLOH. Bonif. 1,23 falsi . . . christiani . . . inter eos *(sc. principes)*

-antes maximam hereticae pravitatis introduxerunt sectam. CHART. Burgenl. 57 p. 31,5 (spur.) heres ... in propria sua villa o-etur. *de Loth habitante in urbe Segor (spectat ad Vulg. gen. 19,19sqq.):* RHYTHM. 40,12,2 Kaus fugivit Loth cum duas filias, qui -ando (fugiendo *S1*) invenerunt gratiam; ex quo nascuntur gentes Moabitice. **2** *publ. et iur. i. q. considere, colere – sich niederlassen, siedeln:* CHART. civ. Spir. 11 p. 12,2 (a. 1084) ut, siquis Iudeus aliunde apud eos *(Iudaeos Spirenses)* -tus fuerit, nullum ibi solvat thelonium. LEO MARS. chron. 2,60 ut ... proprium, ubi -rentur, locum haberent *(sc. fratres)*. RYCCARD. chron. a. 1220 p. 87,11 (decr. imp.) omnes peregrini et advene libere -entur, ubi voluerint, et -ti si testari voluerint *eqs.* CHART. Babenb. 430,24 nullum in domo Iudei volumus -ari. *al. accedente notione hospitationis:* DIPL. Heinr. IV. 466 p. 631,34 ut nullus in alicuius fratris curte, ubi ipse habitat, eo nolente -etur. **3** *milit. i. q. castra metari, cubitare, assidere – das Lager aufschlagen, lagern, Quartier nehmen:* ADALBOLD. Heinr. 35 in quo *(loco)* Harduinus cum suis *(sc. copiis)* -batur. HELM. chron. 84 p. 159,19 transivimus in ulteriorem Slaviam -turi apud potentem quendam. GESTA Frid. I. imp. A p. 20,20 Mediolanenses ... in pratis ... o-ti sunt, ubi nec aquam nec vinum habuerunt. HIST. peregr. app. p. 177,24 inde moventes castra ... versus Larandinum ivimus, ubi ... -ti sumus. CHART. civ. Spir. 22 p. 25,32 quod exercitum nostrum nec in civitate nec in suburbio civitatis faceremus *(sc. dux)* -ari. NARR. de Gron. 16,2 sequenti die versus Leyden procedens *(sc. episcopus)* potenter ... -ando terram illam incendit. *al.* **B** *in imag.:* WOLFHARD. Waldb. 1,17c p. 180,10 Waldburgis ... oculos *(sc. puellae)* luminis dignitate privatos et locis non propriis -antes revexit ad sedes *eqs. (cf. p. 1119,5).* *Konstanciak*

hossa *v.* 1. hosa.

***hosta,** -ae *f.* (hostis) *militia – Heeres-, Kriegsdienst:* ACTA imp. Böhmer 168 p. 156,31 (a. 1186) tenebuntur *Perusini* ... exercitum, qui dicitur -a, facere cum vicinis comitatibus. *cf.* hostis.

***(h)ostagiamentum,** -i *n.* (*[h]ostagiare, *cf. francog. vet.* ostagement; *v. D. Vitali, Mit dem Latein am Ende? 2007. p. 510)* *obsidium (fideiussoris) – Geiselschaft, 'Einlager' (de re v. l.69sqq.):* CHART. Helv. arb. 131 p. 202,35 (a. 1271) quod omnes illi, qui capti sunt aut manlevati, ... sint a captione vel h-o seu manlevatione liberi.

***(h)ostagiaria** (-tia-), -ae *f.* (*[h]ostagium) *pignus, cautio – Pfand, Sicherheit:* CHART. Traiect. 574,15 (a. 1206) Wilhelmus feodum suum assignavit comiti Namucensi ... super predicta pace et conventione tenenda in osti-am. 574,16 comes ... concessit ... marchioni ... de conventione ... dare o-am et securitatem *eqs.* (*inde* HONOR. III. registr. 21 p. 19,12 in o-am *eqs.* p. 19,16 in h-am).

***(h)ostagio** (opstatico), -are. (*[h]ostagium, *cf. francog. vet.* ostagier; *v. Tobler-Lommatzsch, Altfrz. Wb. VI. p. 1360)* **1** *obsides exigere, capere – Geiseln fordern, nehmen:* DIPL. Heinr. IV. 336 p. 442,28 statuimus quemquam hominum ... nec casas appreendere nec dissipare ...; nec muros ... civitatis destruere neque op-ticare ... iubebimus. **2** *refl. i. q. fideiubere, satisdare – Gewähr leisten, sich verbürgen:* RICHER. SENON. gest. 5,11 p. 338,9 plebanus ... nolens longius ita *(i. captivus)* detineri h-vit se pro LX libris et sic recessit.

1. *(h)ostagium, -i *n.* *(francog. vet.* ostage *ex* *obsidaticum *[ni subest* hospes; *cf. E. Gamillscheg, Etym. Wb. d. frz. Sprache. 21969. p. 665a et Stotz, Handb. 2,VI § 70.7]; fort. etiam per contam. c.* hostis *[cf. D. Starostine, Latin Culture in the Eleventh Century. 2002. p. 399])* *script.:* obs- *(cf. Stotz, Handb. 3,VII § 217.1): l.72.p.1132,6.8.* obt-: *p.1132, 27. 29.* obstangnum: CHART. Bern. II 694. obstaium: CHART. Wirt. 2290 p. 201,15. *form.* -a, -ae *f.: p.1132,27.29.* **1** *de rebus:* **a** *obsidium (fideiussoris), officium fideiubendi – Geiselschaft (einer Einlagergeisel), 'Einlager'(verpflichtung; de re v. HRG I. p. 901sqq. et W. Ogris, ZRGGerm. 82. 1965. p. 165sqq. et A. J. Kosto, Hostages in the Middle Ages. 2012. p. 130sqq.):* CHART. Helv. arb. 7 p. 11,38 (a. 1188) vavassores XXX debent ... in ob-um ... venire. CHART. Laus. 224 p. 217,5 apud ... Corberes tenerent o-um, donec ... canonicis satisfacerent *comites.* CHART. Bern. II 236 p. 250,25 promisimus *(sc. electus Lausannensis)* ... nos tenere h-um cum tribus sociis ..., quousque *eqs.* CHART. Stir. II 465 p. 578,6 quod, si quis ... nostro *(sc. comitis)* ... parere iudicio recusaret, ... per ob-um, hoc est per alicuius civitatis vel alterius loci introitum, tanto tempore artarentur, donec *eqs.* CHART. Basil. C I 191 p. 136,37 Basileam ... nomine ob-i, quod vulgariter dicitur giselschaft, intrabunt *(sc. fideiussores). persaepe.* *usu plur.:* CHART. Bern. III 215 (a. 1277) quod nisi facerem, ... teneor tenere o-a apud Friburgum ..., donec *eqs.* **b** *promissio fideiubendi, fidem praestandi – das Versprechen, sich als Einlagergeisel zur Verfügung zu stellen, Garantieversprechen:* CHART. Solod. I 196 p. 100,17 (spur. a. 1166/79) magister cocorum pro VI libris, quas O. villicus ... de super altare ut sacrilegus abstulit, fide data o-um fecerunt, set minime tenuerunt *(sic).* CHART. Laus. 210 p. 207,18 thesaurarius et cantor affidaverunt se reddere ea, que probaret *Rodolfus* ... sibi fuisse ablata, et inde fecit ei o-um P. **c** *pignus, cautio – Pfand, Sicherheit:* CHART. Lamb. Leod. 196 (a. 1230) promisi *(sc. Balduinus miles)* ..., quod heres meus ... accipiet feminam de casa Dei ...; et quod hoc faciet, in contravadium et in o-um posui predictum feodum. **d** *?vectigal, multa – ?Abgabe, Strafgebühr (spectat ad poenam procuratoribus imperatoris fort. pro tarda crediti sim. redditione solvendam):* ACTA imp. Stumpf 530 p. 750,15sqq. (a. 1195) si ... in causa defererint et convincti fuerint, nullam obt-am in nostra imperiali curia ... persolvant *(sc. abbates Monopolitani)*, sed tantum ... obt-a, que vulgo tertiaria vocatur, quod parti nostre reipublice dari debuit (*v. notam ed. p. 878; cf.* CONST. Melf. 1,65. 1,72,1 [*cf. Battaglia, Dizionario. XX. s. v.* terzerìa *et H. Dilcher, Die sizilische Gesetzgebung Kaiser Friedrichs II. 1975. p. 291sqq. 300sqq.*]). **2** *de hominibus i. q. obses – Geisel:* CHART. Lux. IV 81 p. 126,17 (a. 1268) que *(petitiones)* fiebant ab eis *(partibus)* ad aliquid habendum, sive pro o-is sive pro redemptione vel prisione personarum hinc inde captarum *eqs.* p. 126,21 quod o-a quittentur et persone capte, que sunt in potestate parcium, liberentur. *cf.* obsidatus, obsidium.

2. *hostagium *v.* *hospitagium.

3. *hostagium *v.* *hostaticum.

***(h)ostagius** *vel* ***ostaticus,** -i *m.* *(francog. vet.* ostage, *cf.* *[h]ostagium) *script. et form.:* obs-: *l.47.* -acius: *l.45. obses – Geisel:* **1** *milit.:* ANNAL. Ianuens. I p. 34,27 accipite *(sc. Ianuenses)* ad presens XXV miliaria, et de aliis dabimus *(sc. Saraceni)* vobis o-ticos (o-cios *var. l.*) VIII. p. 35,2 qui *(rex)* ... predictos o-ticos ad galeas misit. p. 88,7 dederunt *Saraceni* ... ob-ticos. CHRON. Albr. a. 1216 p. 904,42 de D h-giis, de armaturis et cathenis. **2** *iur. de fideiussore ('Einlagergeisel'; de re v. p.1131,69sqq.):* CHART. Traiect. 566 p. 31,32 (a. 1204) h-gios terre site inter Scaldam et Mosam tenere debet annuatim comes Flandrie *eqs.* CHART. Lux. II 26 p. 33,23 de hoc *(sc. promissione)* fideiussores et h-gios michi *(sc. comiti)* tradidit *Arnulphus.* 85 quod de pace ... sum o-gius, <ut eam fa>ciam teneri *eqs.* CHART. Traiect. 574,13 marchio ... debet eum *(Wilhelmum)* cogere et o-giis positis et omnibus modis, ut eam *(uxorem)* reddat (*inde* HONOR. III. registr. 21 p. 19,2). CHART. Bern. II 557 p. 599,37 si ... h-gius adeo fortis fuerit, quod ipse burgensis h-gium suum capere et retinere non possit *eqs. al.* *cf.* obses.

***hostalarius, *hostalerius** *v.* *hospitalarius.

***hostanditiae** *v.* *hostenditiae.

***hostaticum** (o-) *vel fort. semel (p.1133,18)* ***hostagium,** -i *n.* (hostis) *script. et form.:* has-: *p.1133,13.* obs-: *p.1133, 3.* ops-: *p.1133,3.* -tia-: *p.1133,4.*

1 *strictius i. q. vectura ad militiam pertinens, tributum militare (pro vectura solvendum) – Fuhrdienst, (anstelle des Fuhrdienstes zu leistende) Heeressteuer, 'Hostilitium' (de re v. Waitz, Verf.-Gesch. IV. p. 621sqq. et Lamprecht, Wirtschaftsleben. I/2. p. 1025; fort. spectat ad tributum vel hospitium abbati praestandum: l.71):* REGISTR. Prum. 36 solvit unusquisque *(mansus)* ... pro pasto denarios X, pro -o denarios XV *(sim.* 47 p. 212,20; *cf. N. Nösges, op. cit. [p.1135,65] et*

L. Kuchenbuch, op. cit. [p. 1135,64]). DIPL. Otton. I. 372 p. 511,12 concedimus illis *(canonicis)* . . . portaticum, toloneum, ripaticum, paratam et ob-um (op-um *a. corr.; inde* DIPL. Heinr. II. 280. DIPL. Frid. I. 220 p. 2,11 -iaticum). DIPL. Conr. II. 91 p. 124,18 nulla . . . publice actionis persona eos *(sc. ecclesiam)* o-um facere compellat (*ex Dipl. Bereng. I. 51 [ed. L. Schiaparelli. 1903]; inde* DIPL. Heinr. III. 204. DIPL. Heinr. IV. 446). **2** *latius i. q. militia, tributum militare – Heerfahrtspflicht, Heeressteuer:* CHART. Tirol. 762 p. 193,31 (a. 1220) electus precepit . . . militibus . . ., quod ipsi sint parati pro unoquoque colonello dare unum millitem pro unoquoque, si volet ire, vel debeant se concordare cum . . . episcopo de ha-o. p. 193,36 ut sint *vassalli* concordati cum episcopo de -o pro itinere . . . Friderici . . . regis. 768 si quis vassallus steterit . . ., quod non solverit -um . . ., quod dominus bene potest se intromittere de suo feodo. *fort. huc spectat* (*ni subest* *[h]ostagium *vel* *hospitagium): DIPL. Wilh. Holl. 316 p. 384,29 quod ipsa *(comitissa)* habet fidelitates, homagia et -gia hominum de Gheraumont. *cf.* *hostilense, *hostilicius.

***hosteçaria,** -ae *f.* (hostis, *cf. ital.* osteggiare; *v. Battaglia, Dizionario. XII. p. 243*) *?militia – ?Heerfahrt(spflicht):* CHART. Tirol. 596 p. 73,1 (a. 1210) quas *(libras)* . . . episcopus . . . stetit accepisse a sclavarolis . . . pro facto -e exercitus Rome, quam . . . episcopus fecit cum . . . imperatore.

***hostelicium** *v.* *hostilicius.

***hostenditiae** (o-, -tan-), -arum *f.* (hostis) *tributum militare (pro militia solvendum) – (anstelle der Heerfahrt zu zahlende) Heeressteuer:* CONST. imp. I 149 (a. 1154) -anditiae (-ae, hostitie, osta-e *var. l.*) dicuntur adiutorium, quod faciunt dominis Romam cum rege in hostem pergentibus vasalli, qui cum eis non vadunt.

***hosterius** (o-), -i *m.* (*ital.* osteria *ex* hospes) *caupo, hospes – (Gast-)Wirt:* COD. Wang. Trident. 162 p. 879,3 (a. 1215) in domo Gandulfini -i. CHART. Tirol. notar. I 204 ante domum Bonivicini -i. 668 carta Hainrici Vosterchnehti, -i de Tervis *eqs. al.* II 582[a] p. 371,4 in pręsencia . . . Ebesi Facioni o-i.

hostia, -ae *f.* *script.* o-: *l.69.72. struct. c. gen. explicativo: p. 1134,26. 56. 69. al.* *victima, oblatio, sacrificium – Opfer(gabe, -tier):* **I** *usu pagano:* BEDA hist. eccl. 1,7 p. 19,2 contigit . . . iudicem . . . aris adsistere ac daemonibus -as offerre. COSMAS chron. 1,9 p. 19,13 has *(arbores)* in -is et muneribus colent et adorabunt omnes tribus Boemie. HELM. chron. 52 p. 102,24 mactant *(sc. Slavi)* . . . diis suis -as de bobus et ovibus. *al.* *de victimis a christianis more paganorum immolatis (de victima humana: l.48):* CAPIT. reg. Franc. 10,5 ut populus Dei . . . spurcitias gentilitatis . . . respuat, sive . . . incantationes sive -as immolatitias, quas stulti homines iuxta ecclesias ritu pagano faciunt. 26,9 si quis hominem diabulo sacrificaverit et in -am more paganorum daemonibus obtulerit. *meton. (praevalente notione actionis, ritus):* THIETM. chron. 1,17 ego de -is eorundem *(Northmannorum)* antiquis mira audivi.

II *usu Iudaeo:* BEDA hist. eccl. 3,25 p. 185,11 -as in templo immolavit *Paulus (spectat ad Vulg. act. 21,26).* CONC. Karol. A 56[B] p. 749,3 si pro filio et -is Deo oblatis Anna benedici . . . meruit *eqs.* ALBERT. M. euch. 5,2,5 p. 346[a],20 haec oblatio *(sc. Isaac)* . . . verissime '-a' est, quia *eqs. al.* *proverb.:* CAES. HEIST. comm. 358 finis bonus in cauda -e designatur *(cf. Greg. M. moral. 1,56; spectat ad Vulg. lev. 3,9 [ibid. al.]; cf. et notam ed.).*

III *usu christiano:* **A** *usu theol. et liturg.:* **1** *proprie (praevalente notione animalis, hominis immolati, rei immolatae):* **a** *de pane a sacerdote offerendo (fere azymo rotundo ['Hostie'; cf. J. A. Jungmann, Missarum sollemnia. II. 1952. p. 47sqq. et p.1134,5]; spectat etiam ad vinum offerendum: l.66.69):* **α** *in sacramentum eucharistiae nondum mutato:* IULIAN. TOLET. Wamb. 21 p. 518,27 oblatis Deo -is . . . quidam Dominici corporis et sanguinis gratiam communionis sanctae perceperant. AUREL. REOM. mus. 20,18 offertoria . . . vocantur ea carmina, quae super o-as oblatas Domino canit ecclesia. WILH. HIRS. const. 2,27 p. 156,5 frumentum, de quo futurae sunt -ae, quantumlibet bonum sit. LIBER ordin. Rhenaug. p. 85,1 post lavationem manuum sacerdoti calix et o-a offertur. ALBERT. M. sacram. 77 p. 55,1 quaeritur de -a mixta ex frumento et hordeo *eqs. saepius.* *de pane et vino a fidelibus ad usum sacramenti in ecclesiam afferendis (cf. M. P. Ellebracht, Remarks on the Vocabulary of the Ancient Orations in the Missale Romanum. 1963. p. 75sq. et LThK.* [3]*V. p. 289):* CONC. Merov. p. 166,23 ut nullus eorum *(christianorum)* . . . parere vellit offitio Deitatis, dum sacris altaribus nullam admovent -am; propterea decernimus, ut . . . aris oblatio ab omnibus viris vel mulieribus offeratur tam panis quam vini, ut *eqs.* **β** *in sacramentum eucharistiae, corpus Christi mutato:* ORD. Rom. 6,64 ut . . . sacerdotes incipiant -as confringere. LIBER ordin. Rhenaug. p. 132,2 si quid de eucharistia residuum fuerit . . ., is, qui patenam . . . tenet, lingua sumit una tantum -a . . . reservata. CAES. HEIST. mirac. II 1,2[capit.] de -a a muliere incinerata, cuius media pars carnea apparuit. ALBERT. M. sent. 3,9,11[capit.] quomodo -a consecrata sit adoranda. CATAL. thes. Germ. 45, 107 pixis argentea ad -as deputata. STATUT. ord. Teut. p. 122, 30 non fit venia nisi . . . in 'Credo' et ad elevacionem -e. *saepe.* **b** *de sacramento eucharistiae, missae (cf. LThK.* [3]*III. p. 949 sq.* [3]*VII. p. 178sqq. et R. Schulte, Die Messe als Opfer der Kirche. 1959):* ANSO Ermin. 10 (MGMer. VI p. 470,4) quatinus . . . monachi . . . sacras -as Deo . . . offerent. WALAHFR. Gall. 1,30 p. 308,17 episcopus pro carissimo salutares -as immolavit amico. HRABAN. carm. 41[tit.] qui *(Deus)* eum *(Bonifatium)* . . . sibi elegit in sacerdotem magnum ad sacrificandum ei -am laudis *(cf. Vulg. Hebr. 13,15).* PASS. Ursulae 16 vitalis -ae munia . . . Christo . . . obtulerant *(sc. iuventus).* ALBERT. M. eccl. hier. 3,1 p. 53,59 eucharistia 'est -a -arum', id est inter omnia, quibus homines Deo sacrificantur, dignius. CHART. Burgenl. I 350 ut Domino famulantes . . . placabilem -am offerre valeant coram Deo *(cf. Vulg. lev. 19,5. num. 5,8). saepe.* **2** *in imag., alleg., translate:* **a** *de anim. (de Christo: l.34.35.37. 40):* **α** *spectat ad passionem Christi:* HRABAN. carm. 16,26 salvator mundi -a grata Patris (*sc. fuit; sim.* CARM. Teg. 16,1 -a grata datur). CARM. libr. II 17,2,1 -a viva sedet disponens omnia Christus. CHART. Basil. C I 437 p. 320,41 ipse libamen et -a, sacrificium et sacerdos, qui *eqs. al.* **β** *spectat ad praesentiam Christi in sacramento eucharistiae (cf. l. 19):* ALBERT. M. sacram. 69 p. 48,35 in sacramento eucharistiae duo sunt, scilicet cibus et -a; -a, quae continetur sub speciebus, et cibus, qui causatur in sumente (*sim.* p. 48,43). **γ** *spectat ad sacerdotium, paenitentiam, martyrium sim.:* WALAHFR. Blaithm. 157 pia truncatis discerpitur -a membris. CAPIT. reg. Franc. 228,2 ut ipse . . . sacerdos -a viva fiat et sacrificium Deo (*sim.* COSMAS chron. 2,36 p. 133,23 semetipsam semper mactabat *mulier sterilis* offerens vivam -am Deo cum lacrimis, vacans elemosinis *eqs.; cf. Vulg. Rom. 12,1).* HIST. peregr. p. 163,18 ut in vera penitencia et confessione nosmet ipsos ei, pro quo hec pati elegimus, placentem -am exhibere possimus *(sc. fratres crucesignati; cf. l.47). al.* *proverb.:* OTLOH. prov. H 25 -a grata Deo si non valeas potiora, velle bonum teneas et nullum laedere quaeras. **b** *de rebus:* CHART. Rhen. med. I 39 p. 44,7 (a. 801) qui *(monachi)* . . . Deo die noctuque preces vel -as offerri non cessant. HINCM. divort. 11 p. 175,18 quomodo rapax 'dignos poenitentiae fructus' aget, antequam iuxta . . . Zachei exemplum aut emendando aut satisfaciendo placationis -am offerat *(spectat ad Vulg. Luc. 19,8).* THIETM. chron. 7,72 hic *(pater)* cum se lacrimis assiduaeque oracionis ex corde contrito prolatae -a summo sacerdoti reconciliaret *eqs. al.* **3** *meton. (praevalente notione actionis, ritus):* **a** *de passione Christi:* HINCM. divort. app. 7 p. 259,4 ut nos a peccatis -a suae passionis emundet *(spectat ad Vulg. Hebr. 10,11).* **b** *de missa:* GERH. AUGUST. Udalr. 1,25 l. 52 post expletionem salutaris -ae, quam cottidie . . . Deo persolvere satagebat *(sim.* BRUNO QUERF. fratr. 13 p. 67,4 episcopus . . . salutares -as et officium orationis cum clericis superimplevit; *cf. Vulg. lev. 10,14; Aug. quaest. hept. 2,98; al.).* **c** *de paenitentia, expiatione, precibus sim.:* MEGINFR. Emm. 12 p. 982[A] impatientis est . . . quempiam velle metas vitae praesentis erumpere et concessam poenitentiae salutaris -am fastidire. VITA Meinw. 187 p. 107,36 precum laudumque insistens -is *eqs.* **B** *usu publ., iur., canon. de donationibus, bonis ecclesiae traditis:* TRAD. Frising. 550[a] p. 472,13 (a. 827) pro re-

[Niederer]

medio animę meę et parentorum meorum, pro quibus debitor sum Deo -as offerre. THIETM. chron. 7,71 p. 486,12 iste *(Patricius)* ... traxit in predam, quod multorum devota manus ad aram apostolorum pro peccatis congessit in -am. **C** *usu pharm. in iunctura* -a laudis *de medicamento -ae ('Hostie') simili (usu meton.):* BERNH. PROV. comm. 1,2 p. 274,13sqq. de cuius *(tithymalli minoris)* lacte mulieres Salernitane -as faciunt laudis; ... tales -e potenter inperant flegmati.

***hostiaticum** *v.* *hostaticum.

*?****hostibilis,** -e. (*?*hostia) *?spectat ad sacrificium panis et vini a sacerdote oblatum fort. i. q. hostiam offerens – viell.: opfernd, das Opfer darbringend:* CONO LAUS. gest. 8 p. 798, 21 (vs.) omnibus -is, Melchisedech similis *(sc. Henricus episcopus; spectat ad Vulg. gen. 14,18).*

hosticus, -a, -um. **1** *adi.:* **a** *qui hostium est, hostilis – feindlich, Feindes-:* HRABAN. carm. 16,77 -a castra fugat *Gedeon* (*spectat ad Vulg. iud. 7,16; sim.* EUPOLEMIUS 1,586). WALAHFR. carm. 22,4,5 arma. METELL. exp. Hieros. 4,824 -a pars ... feritur. 6,556 menia. **b** *ad expeditionem (militarem), bellum pertinens – den Kriegszug, -dienst betreffend:* CONST. Melf. 2,20 de ˹exceptione -a˺ (hostiorum exceptione, exceptionibus -is, exceptione -i *var. l.*) facienda: ... -i (hostili, -am *var. l.*) exceptionem ... determinare volentes statuimus *eqs.* **2** *subst. neutr.:* **a** *expeditio (militaris), bellum – Heeres-, Kriegszug, (militärische) Expedition:* TRIUMPH. Lamb. 12 (MGScript. XX p. 506,24; c. 1141) quidam de canonicis ... regressus de -o nuntiavit archidiacono *eqs.* 17 p. 509,11 ut nulla ... in toto -o exercerentur latrocinia (*sim.* p. 509,32). CHRON. Sigeb. cont. a. 1148 (MGScript. VI p. 390,8) in -o illo *(sc. contra paganos facto)* multa scelera ... patrata sunt ab eis *(militibus). v. et l.22.* **b** *exercitus, manus – Heer(schar), Armee* (navale -um *i. q. classis – Flotte: l.33*): SIGEB. GEMBL. chron. a. 480 dux Saxonum navali -o Andegavis populatur *(cf. p.1139, 34).* a. 1096 eminebant in hoc Dei -o dux Lotharingiae ... et fratres eius *eqs.* LAUR. LEOD. gest. 9 p. 496,27 ipsam villam et ecclesiam ab -o episcopali contigit concremari. 26 p. 505,48 mox contraxit -um *Raynaldus. exercitus hostilis, hostis – feindliches Heer, Feind:* METELL. Quir. 11,27 Astulfum superat *Pipinus* cum rabida gente sua simul, ... subruit -a.

***hostilense,** -is *n.* (hostis) *vectura ad militiam pertinens, tributum militare (pro vectura solvendum) – Fuhrdienst, (anstelle des Fuhrdienstes zu leistende) Heeressteuer, 'Hostilitium':* DIPL. Karoli M. 265 p. 388,1 excepto -e, id est de bobus et coniecto ad carros construendos *(de re v. Waitz, op. cit. [p.1132,68]). cf.* *hostaticum, *hostilicius.

***hostilicius** (o-, -itius), -a, -um. (hostis; *cf. Stotz, Handb. 2,VI § 71.6*) *script.:* -tal-: *l.62.* -tel-: *l.57.* -les(um): *l.56.* -ivus: *l.72.*

1 *subst. neutr. i. q. vectura ad militiam pertinens, tributum militare (pro vectura solvendum) – Fuhrdienst, (anstelle des Fuhrdienstes zu leistende) Heeressteuer, 'Hostilitium' (de re v. p.1132,68 et L. Kuchenbuch, Bäuerliche Gesellschaft und Klosterherrschaft im 9. Jahrhundert. 1978. p. 139sqq.):* HARIULF. chron. 3,2 p. 85,22 (dipl. Ludow. Pii) aut lidimonium aut -um (-tium *A*) aut alias redhibitiones exigere. REGISTR. Foss. I 9 solvit unusquisque *(mansus)* de -eso, id est pro bove, solidos II et porcos II. REGISTR. Elnon. 2 pro -elicio ... solidum I. DIPL. Frid. I. 395 p. 270,43 ut hec supradicta ... cum ... albergariis, -is, bataliis ... quiete ... teneant *fideles.* VITA Meinw. 213 p. 126,1 ab omni ... o-o et secularium exactionum negotio ... monasterium liberum ... esse constituit. ACTA imp. Böhmer 1072 p. 770,24 salvis duobus, fodro scilicet et ostalitio, que obsequia iamdicti nobiles ... facere tenebuntur. *al. spectat ad tributum et hospitium abbati praestandum (cf. L. Kuchenbuch, op. cit. [l.52] p. 141. 339. et N. Nösges, Anni verbi incarnati DCCCXCIII conscriptum [ed. R. Nolden]. 1993. p. 69 adn. 151 et p. 101):* REGISTR. Prum. 1 p. 166,19 in -um carrum I et boves IV (CAES. PRUM. gloss. 164[12] -um vulgariter appellatur natselde *eqs.*). *ibid. al.* **2** *adi. i. q. ad vecturam, tributum militare pertinens – zum Fuhrdienst, 'Hostilitium' gehörig:* REGISTR. Prum. 10 inter V *(sc. mansa)* bovem -um I (*sc. solvunt; sim.* 16). 99 solvit ... -vos denarios VI *eqs.* REGINO syn. caus. 1,384 tria carraria opera licet fieri ..., id est -a (CAPIT. reg. Franc. 22,81 ostilia) carra, victualia vel angaria. *cf.* *hostaticum, *hostilense.

hostilis (o-), -e. *script.:* aus-: *l.68.* has-: *l.18.38.* haus-: *l.39.* obs-: BENED. ANDR. chron. p. 185,4. -tal(is): *l.38.39.* -tial(is): *l.37. adv.* -teleter: *l.69. adde* DIPL. Merov. I 143 p. 361,34. *fungitur pro gen.: obi.: l.10. subi.: l.16.*

1 *adi.:* **a** *strictius:* **α** *hosticus, qui hostis, hostium est, ad hostem pertinens – feindlich, des Feindes, der Feinde, Feindes-:* LEX Baiuv. 1,10 de consensu -i (-e, -is, o-i *var. l.*), si infra provintiam inimicos invitaverit *episcopus eqs.* 4,23 de hostiliter cinctis: si quis liberum -i (-e, o-i, osti *var. l.*) manu cincxerit, quod heriraita dicunt *eqs.* HRABAN. carm. 16,81 agmina ... stravit -ia Samson. POETA SAXO 3,82 ferro vastabat et igni -es ... terras. BERTH. chron. B a. 1080 p. 375,4 absque bello et omni repugnantia -i. *persaepe. spectat ad diabolum:* PAUL. DIAC. Lang. 1,26 p. 66,31 -i concidis ictu *(sc. monachus).* WALAHFR. Wett. 655 satanae incedunt *(sc. homines)* -e (ha- *var. l.*) lupanar. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,147 durę formidinis arma obiicit *(sc. Christus)* -is adversum prelia dextrę. **β** *militaris, bellicus, ad exercitum, militiam pertinens – militärisch, kriegerisch, zum Kriegszug, -dienst gehörig, Heeres-, Kriegs-:* LEG. Wisig. 9,2,8 p. 371,2 dum nostris hominibus ... -is surgit bellandi necessitas *eqs.* LEX Baiuv. 2,4 illi *(sc. qui scandalum excitavit)* ... coram duce disciplinae -i subiaceat. WILLIB. Bonif. 4 p. 16,13 -is exorta dissensio inter Carlum principem ... et Redbodum regem Fresonum. CAPIT. reg. Franc. 33,7 ut o-e bannum ... imperatori nemo pretermittere presumat. 218,6 ut omni -i apparatu secum deferant *omnes. persaepe. v. et l.2.* expeditio -is, iter -e *sim. i. q. expeditio (militaris), bellum – Heeres-, Kriegszug:* WALAHFR. Gall. 2, 16 fertur ... episcopum aliquando ad iter -e sibi ... viaticum praeparari iussisse. DIPL. Loth. II. 6 p. 391,35 ut ... ab omnibus publicis exaccionibus absolvantur *Uuinibertus et filii,* id est a persolutione stofae et o-i expeditione. POETA SAXO 3,89 profectio. GERH. AUGUST. Udalr. 1,3 l. 57 ut ... Adalpero ... itinera -a (-ialia *var. l.*) cum militia episcopali ... perageret. LEG. Lang. p. 548,27 de ... expeditione -i (hostium, hastali, haustali *var. l.*) reversi *(sc. comes et pagenses). saepius.* **γ** *ad pugnam, bellum aptus – zum Kampf, Krieg geeignet (usu subst.):* CONST. imp. II 427,68 (a. 1244) nullus forensis ... post crepusculum noctis in vicis civitatis gladium vel aliquid -e deferat (*sim.* 427,71 cultrum latinum aut aliquid catenatum vel -e). **b** *latius:* **α** *inimicus, infestus, infensus, malevolus – feindselig, unfreundlich, gehässig, böswillig (usu iur.: l. 51):* UFFING. Ida 1,11 -em faciem *(sc. furis)* citius deprehendit *(sc. mulier marsupio privata).* BERTH. chron. B a. 1077 p. 274,7 huius *(Heinrici)* adulatorium laudamentum, illius *(Ruodolfi)* autem -e vituperium. CHART. Port. 226 p. 234,2 se obligarunt *(sc. Rudolfus filiusque fraterque)* ... astringentes se omnibus, qui ... vendicionem ... -bus querimoniis impetere ... temptaverint, satisfacturos. CARM. Bur. 120,3,10 verbo rogantes removes *(sc. puella)* -i (-ia *var. l.*), munera dantes foves. **β** *damnosus, noxius – nachteilig, schädlich:* ANON. coit. 1,1,11 quibus ... sanguinis est pauperies, tales *(sc. venerios)* usus non dubitabis inutiles et -es (o- *var. l.*). **2** *subst.:* **a** *masc. i. q. hostis, miles (hosticus) – Feind, (feindlicher) Krieger:* ANNAL. Bert. a. 833 p. 8,20 quod ... filii sui ... in illum *(imperatorem)* insurgere et cum multa copia -ium inruere vellent. **b** *neutr. plur. i. q. officium militare, militia – Heerfahrt(spflicht), Kriegsdienst:* FORM. Patav. 3 neque heribannum aut alios bannos, qui pro -bus exigere solet, ... ab eo *(homine)* exigere ... faciatis *(sc. comes).*

adv. **hostiliter.** **1** *strictius:* **a** *more militari, bellico, cum exercitu, (in) expeditione (militari) – militärisch, kriegerisch, mit einer Kriegsschar, einem Heer, durch einen, auf einem Kriegszug:* FORM. Andec. 37 dum ... partibus Britannici ... au-r ordine ad specie mea *(sc. patris)* fuisti *(sc. filius).* CHRON. Fred. 4,68 p. 155,4 osteleter in Sclavos perrixerunt *Langobardi.* ANNAL. Mett. a. 738 p. 30,6 Carolus ... Saxoniam -r invadens *eqs.* DIPL. Otton. II. 266 p. 310,29 in qua *(sc. civitate Salernitana)* residebat ... imperatorem *(sic)* cum suis honoratibus o-r

[Niederer]

(cf. B. Kreutz, Before the Normans. 1991. p. 121 adn. 19). persaepe. v. et p.1136,11. iuxtaponitur iudicialiter: CHART. Babenb. 347 p. 191,30 (a. 1240) gravaminibus intendimus resistere . . . offensores ipsius *(sc. ecclesiae)* tamquam proprios iudicialiter et -r persequentes. **b** *ad expeditionem (militarem, hostilem), pugnam faciendam – zu einem Kriegszug, zum Kampf, in kriegerischer, feindlicher Absicht:* PASS. Leod. 19 (MGMer. V p. 301,1) multum colligerunt *viri invidi* -r populum. CONC. Karol. A 14 p. 84,19 <coe>pere *(sc. Toto eiusque complices)* cum armis o-r cuneos constituere. CHART. Mekl. add. 2682 (a. 1261/64) -r . . . inimicos regis deduxit *(sc. episcopus) eqs.* **c** *cum apparatu militari – mit militärischer Ausrüstung:* CAPIT. reg. Franc. 18,6 quicumque in itinere pergit aut -r vel ad placitum *eqs.* 25,6 ut omnes generaliter hoc anno veniant -r in solatio . . . regis. 49,3. 224,4. *al.* ANNAL. Bert. a. 832 p. 8,1 annuntiatum est placitum generale . . . habendum ibique unumquemque ⌊liberum -r⌋ (hostem libere *var. l.*) advenire. CHRON. Noval. 5,18 mandat *comes* . . . omnibus . . ., ut adiuvent eum in quodam negocium; omnes denique occurrunt -r ei. **2** *latius i. q. inimice, malevole, infense – in feindseliger Absicht, böswillig, missgünstig:* ALDH. virg. I 32 p. 274,9 quas *(calamitatum insectationes)* clandistina lividorum conspiratio -r irrogabat. CONR. MUR. summ. p. 148,3 scribens -r benivolentiam: hic nota, cum hosti ab hoste -r scribitur, eius captari benivolentia nullomodo debet.

hostilitas (o-), -atis *f.* **1** *proprie:* **a** *inimicitia – Feindseligkeit:* EPIST. Hildesh. 77 christiani . . . nominis fundamento tante -is manu *(sc. Saracenorum)* impulso quanto sublimiores in populo Dei sumus constituti, tanto *eqs.* **b** *vexatio, asperitas – Unbill, Heimsuchung, Last:* CONST. imp. II 217 p. 301,35 (a. 1239) quod regio *(i. Italia)* . . . diu pro -e guerrarum et seditione suorum provisione iustitie caruisset. **c** *incursio (hostilis), expeditio (militaris), pugna, bellum – (feindlicher) Überfall, Heereszug, kriegerische Auseinandersetzung, Krieg:* **α** *in univ.:* IULIAN. TOLET. Wamb. 10 p. 509,11 per septem dies . . . depraedatio et -s tam valide acta est, ut *eqs.* CAPIT. part. Saxon. 26,18 ut . . . placita publica non faciant nisi forte pro magna necessitate aut -e cogente. FORM. Arvern. 1 p. 28,4 cartolas nostras per -em Francorum in ipsa villa . . . perdimus. CONST. imp. I 422,6 nullus nisi comes terre caballicationem aut -em faciat *eqs.* SIGEB. GEMBL. chron. a. 827 plures . . . urbes aut vetustate aut -e dirutas . . . restaurat *Gregorius papa. saepius. adde:* STEPEL. Trud. 98 p. 829,33 abbas . . . et edituus iniungerent mihi *(sc. clerico)* quotannis reddendum mei censum capitalem, dum non prohiberet vel obsequium Domini vel -s regni. CHART. Eichsf. 436 quodsi -e vel alio casu agri deserti fuerint et inculti *eqs.* (*sim.* 441 sterilitas aut -s). **β** *de schismate ecclesiastico:* CHART. Mog. A II 721 (a. 1177) post acceptam de antiqua -e (o- *var. l.*) victoriam, qua in manibus vestris *(sc. archiepiscopi)* sancta mater ecclesia devicto scismate triumphavit *eqs.* **d** *militia, tributum militare – Heerfahrt(spflicht), Kriegsdienst, -steuer:* DIPL. Karoli M. 60 p. 88,24 ut . . . nullus iudex nec ad . . . freda exigendum nec -em (ad -es *var. l.*) nec mansiones aut paratas faciendas . . . ingredi audeat. **2** *?meton. fort. i. q. hostis, manus hostilis – viell.: Feind, feindliche Schar (ni subest gen. inhaerentiae):* CHART. Traiect. 67 p. 74,27 (a. 850) semel in anno . . . caballum ei *(episcopo)* donet *rector* . . ., si o-is (-is *var. l.*) incursio hoc fieri non prohibuerit.

***hostilitium, *hostilivus** *v.* *hostilicius.

hostimentum (o-), -i *n.* *(ex)aequatio – das Ausgleichen:* ALDH. ad Acirc. 140 p. 193,26 ornamentum, -um (o- *codd.*), armamentum. p. 199,16 -um, id est aequamentum vel exagium trutinae.

hostinatus *v.* obstino.

hostis (o-), -is *m. vel f.* *script. et form.:* aus-: *p.1138,50. 1139,26.* hosp(em; *fort. per confusionem c.* hospes): *p.1139, 41. nom. sg.* -es: *p.1138,46.50.1139,26. acc. et abl. sg.* hosto: *p.1139,62. adde* LEX Sal. Merov. 63tit. (cod. A2). *abl. pl.* hostis: *p.1139,64. gen. partitivus fungitur pro obi. (cf. Stotz, Handb. 4,IX § 22.3): p.1140,5.*

I *hospes – (fremder) Gast:* TIT. metr. III 7,51 Petri divinis surrexit *Dorcas* vocibus -is.

II *perduellis, inimicus,* πολέμιος *– Feind:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* **a** *in univ.:* **α** *usu communi:* WILLIB. Bonif. 8 p. 49,14 -ium . . . ingens . . . multitudo. WALAHFR. carm. 76,56 desero terras -bus obsessas. WIDUK. gest. 2,14 antiqui -es nostri Ungarii . . . irruunt in Saxoniam. WALTHARIUS 1313 progreditur Haganon ac provocat -em. CHART. Tirol. 1051 si . . . curia . . . per insultum -ium . . . vastata fuerit. *persaepe. per compar.:* WALAHFR. Mamm. 9,8 adest, quem quaeris *(sc. praeses)* ut -em *eqs.* THEGAN. Ludow. 2 p. 271,30 (rec. B) filii quasi -es patrem capientes secum abducunt. **β** *sing. sensu collectivo:* EINH. Karol. 8 p. 11,3 ipse non amplius cum -e quam bis acie conflixit. RIMB. Anscar. 37 p. 72,33 populi . . . fumum . . . cernentes -em adesse putantes timuerunt. THIETM. chron. 2 prol. 16 partibus Eois tunc non apparuit -is. OTTO FRISING. gest. 1,13 p. 29,17 arma sumit in -emque ruit *dux. persaepe.* **γ** *usu attrib.:* BEDA hist. eccl. 5,13 p. 313,14 per amicos angelos in fine nobis ostendenda *(sc. facta nostra)* sive per -es. HRABAN. carm. 16,73 -is . . . mulier *(i. Iael)* perfodit tympora *(sc. Siserae)* palo *(spectat ad Vulg. iud. 4,21).* THIETM. chron. 6,50 captivam matrem suam -is, non filius, cum caetera adduxerat *comes* praeda. **δ** *locut.* apud -es *i. q. in bello – im Krieg, Feld:* LEG. Burgund. Rom. 14,5 si pater apud -es est et filius firmam etatem habuerit *eqs.* **ε** *locut.* in -es *i. q. ad bellum, in castra – in den Krieg, ins Feld:* TRAD. Frising. 415 (a. 819) antequam se moveret *Uo* in ostes. **b** *de civibus seditiosis, desciscentibus, proscriptis sim.:* REGINO chron. a. 872 a senatu Romanorum . . . Adalgisus tirannus atque -is reipublicae declaratur. RUOTG. Brun. 16 erat *Magontia* . . . referta -bus et insidiatoribus regni. WIDUK. gest. 3,53 iudicatum est Wichmannum et Ecberhtum pro -bus publicis habere. OTTO FRISING. chron. 7,19 p. 337,1 Cremonenses a principibus Italiae -es iudicantur proscriptique discedunt. gest. 1,8 p. 24,16 assurge *(sc. comes)* . . . atque ad debellandos imperii -es viriliter accingere. *persaepe. adde:* THIETM. chron. 4,41 ut armati omnes *(sc. principes)* publicos -es *(i. qui virginem abstulerant)* . . . insequerentur. **2** *latius:* **a** *de persecutoribus sanctorum:* EIGIL Sturm. 15 p. 148,12 caput eius *(episcopi)* ab -bus abscissum reperire non poterant *fratres.* WALAHFR. Mamm. 26,47 leo Mammetis stravit saevissimus -es. METELL. peripar. 6,35 cibus est mortis miseris hic publicus -is *(sc. quaestor). al.* **b** *de inimicis Dei, fidei christianae, paganis sim.:* RIMB. Anscar. 32 quod nullo modo, ut -es Christi machinabantur, religio ibi *(sc. in regno Danorum)* coepta deperiret. GERB. epist. 142 pervasore *(i. abbate)* atque -e monasticę religionis ad multorum salutem humanis rebus exempto. AMARC. serm. 4,258 quę *(sc. ludicra vitae)* quisquis probat, esse Dei convincitur -es. *per compar.:* OTTO FRISING. gest. 1,38 p. 58,23 quod Iudei in civitatibus . . . passim manentes tamquam christianae religionis -es trucidarentur. *saepe.* **c** *de diabolo:* FORM. Andec. 33 cum . . . semper austes anticus bella consurget. WILLIB. Bonif. 6 p. 33,15 expulsis profani -is amicis *eqs.* HRABAN. carm. 18,24 eripe, sancte, . . . commissum tibimet pastor ab -e gregem. CAND. FULD. Eigil. II 11,19 pestifer. VITA Adalb. Prag. A 17 p. 144,9 emulus. *persaepe.* **d** *de daemonibus:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 462,2 nisi nos adversus hos exercitatissimos -es *(sc. principes et potestates)* . . . tueatur et muniat veritas (*sim.* p. 474,17. 495,2). EKKEH. IV. bened. I 18,9 cruor postes violans eliminet -es (gloss.: expellat demones). VITA Meinw. 15 p. 25,9 facto sanctę crucis signo divina potestate -em exire imperavit. EPIST. Hildesh. 66 quatinus . . . ecclesiam suam tam visibilium quam invisibilium -ium non sinat *Deus* incursione lacerari. *al.* **e** *grassator, latro – Wegelagerer, Bandit, Räuber:* HRABAN. carm. 33,17 quae domus ex parte defenditur, haec patet -i. FOLCUIN. Lob. 1 p. 56,11 erat locus . . . latrocinantibus aptus; nam cinctus est silvis et . . . scopulis; unde et perpetrato scelere non inveniebatur -is. MART. VALER. buc. 3,53 procul auditis fugiunt latratibus *(sc. catulorum)* -es. **f** *inimicus (proprius), adversarius – (persönlicher) Feind, Gegner:* THIETM. chron. 1,27 dum eminus -em suum *(i. hominem)* consedentem agnosceret *canis eqs.* OTLOH. prov. O 54 optima voce . . ., sed pectore pessima nisus, ille est dicendus -is, non fidus amicus. H 29 -em per Dominum, sed et in se dilige carum. CONR. MUR.

[Niederer]

summ. p. 119,12 viro . . . laudabilius est factis quam verbis -em impugnare. *v. et p.1137,24.* *usu iur.:* DIPL. Conr. III. 284 p. 491,17 (spur. a. 1200/25) inhibemus . . ., ne aliquis advocatorum vel iudicum aut aliquis hominum reum aut proscriptum aut -em suum infra septa cenobii . . . captivare audeat. *cf. l.20.* **B** *in imag., alleg., translate:* **1** *de hominibus (spectat ad ludum scaccorum: l. 8):* WALAHFR. Wett. 159 vitiis saevissimus -is. CARM. var. III C 8,45 pedites armantur in -em. **2** *de animalibus:* ALDH. ad Acirc. 86,11 insontes -i sic torquent *crabrones* tela nocenti plurima. WALAHFR. Mamm. 22,4 quin omnes unum paterentur saevius -em *(i. leonem).* FROUM. carm. 11,24 ego . . . linquens agnellum tenerum mox -e tenendum (*sim.* 11, 35. 11,40). *cf. p.1138,69.* **3** *de erroribus, vitiis sim.:* HRABAN. epist. 9 p. 395,6 ibi *(sc. in libro exodi)* per . . . Pharaonis atque Aegyptiorum submersionem . . . spiritalium -ium interitus figuratur *(sim.* 17[a] p. 421,5 quod spiritales -es animi vigore . . . vicerunt *Iudith et Hester eqs.).* EBERH. ALEM. labor. 826 surgit hiatus: hunc -em series carminis omnis habet. ALBERT. STAD. quadr. 79 iura per illius *(rhetoris, i. Christi)* et leges vincimus -es *(fort. i. q. vitia, sed cf. comm. ed. p.128).* **C** *meton.:* **1** *agmen (hostile), copiae, exercitus – (feindliches) Heer, Truppe, Armee, 'Host' (cf. E. Haberkern, J. F. Wallach, Hilfswb. für Historiker. [2]1964. p. 296):* **a** *gener.:* **α** *in univ.:* COLUMB. epist. 5 p. 172,32 -em adversariorum circumdedisse nos video. CAPIT. reg. Franc. 88,4 ubi nos aut nostra -is (o-, austes *var. l.*) fuerimus. TRAD. Frising. 141 quando rex Karolus fuit cum -e in Auaria. ANNAL. Guelf. a. 797 transmisit *Karolus* Pippinum cum -e in Uuenedum et aliam -em in Hunia. WIDO FERR. schism. 1,20 p. 549,4 collegit *dux* -em equitum et peditum. ANNAL. Ven. a. 1171 (MGScript. XIV p. 72,5) ivit ostis de Venecia super Ancona. ALBERT. MIL. temp. 272 p. 530,1 potestas civitatis Cremone . . . voluit vetare passum comitti Flandie *(sic)*, capitaneo milicie et -is domni Karoli. *saepe.* **β** -is navalis, marinus *i. q. classis, agmen navium – Flotte:* LIBER hist. Franc. 8 dux cum navale -e per mare usque Andegavis civitate venit. ANNAL. Lauresh. a. 791 navalis -is per Danovium *(sc. introivit in fines Hunnorum).* CHRON. Salern. 107 p. 107,7 ut minime Varim expugnare valeret *imperator*, eo quod non haberet marinos -es. **b** *publ. et iur.:* LEX Alam. 25,1 ut . . . pugna orta fuerit infra propria oste (-e, -em *var. l.*, exercitum *B*; *sim.* LEX Baiuv. 2,4 infra -em [hospem *var. l.*]). LEX Saxon. 37 qui homini in -e vel de -e ad palatio pergenti malum aliquod fecerit. *al.* **2** *incursio (hostilis), expeditio, bellum – (feindlicher) Einfall, kriegerische Unternehmung, Heeres-, Feldzug, Krieg:* ALCUIN. epist. 6 p. 31,18 quid de Hunorum -e . . . rex acturus sit. ANNAL. Lauresh. a. 750 sine -e. COD. Lauresh. 3672 donat *mansus* parafredum et vadit in -em. CHART. Rhen. med. I 95 p. 99,35 ut neque in -em pergant neque heribannum solvant *(sc. monachi).* DIPL. Frid. I. 356 p. 201,30 super eos *(Pisanos)* faciet *imperator* ostem et ibit ad obsidionem. *persaepe.* **3** *officium militare, militia – Heerfahrt(spflicht), Heerfolge, Kriegsdienst:* LEX Ribv. 68,1 si quis . . . in -e . . . bannitus fuerit et minime adimpleverit. DIPL. Karoli M. 91 p. 132,18 de -e publico, hoc est de banno nostro, quando publicitus promovetur *eqs.* CAPIT. reg. Franc. 50,2 qui nec parem suum ad -em suum faciendum . . . adiuvit *eqs.* TRAD. Frising. 684 annuatim ad itinera . . . aut in -em . . . caballum unum prestare. CAPIT. reg. Franc. 281,18 comites . . . omnibus, qui -em debent, denuntient, ut parati sint. CHART. Bund. 259[a] (dipl. Heinr. V.) ut -em non faciant, aribergati non fiant *(sc. homines). saepius.* *fort. add.:* CHART. Alsat. B 198[a] (a. 765) in -o *(v. notam ed.).* **4** *?tributum militare (pro militia solvendum) – ?(anstelle der Heerfahrt zu zahlende) Heeres-, Kriegssteuer:* FORM. Senon. I 19 ut de omnis -is vel omnibus bannis seu et arribannus sit conservatus (*sim.* FORM. Sal. Merk. 41 -bus). DIPL. Otton. II. 71 p. 87,26 nullo modo . . . exactare quilibet presumat aut -em aut donum. DIPL. Heinr. IV. 36[a] p. 45[a],5 concedimus . . . districtus, legationes, -es, itinera, fotrum, terram *eqs.* (*sim.* DIPL. Frid. I. 524 p. 466,27). ACTA imp. Winkelm. I 404 p. 350,41 (dipl. Frid. II.) cum . . . toloneis, -bus et cavalcati honoribus.

III *miles – Krieger, Soldat:* AETHICUS 52 ut una structa compages *(i. navis)* unam legionem -ium capiat. 95,3 ad -ium cuneos equestrium et pedestrium ferendum. AGNELL. lib. pont. 39 p. 195 l. 281 cum . . . applicitus Theodericus fuisset cum -bus suis. CHRON. Salern. 72 p. 71,8 cum . . . Sicardus multorum coadunare iussisset -ium. 166 undique -ium congregare iussit in unum (*sim.* 93 p. 93,22 multitudinem -ium congregans). 174 p. 176,34.

***hostisana,** -ae *f.* (*cf.* *hos[pi]tagium *ex* hospes) *?hospitium – ?Beherbergung(spflicht, -srecht), 'Gastung' (de re v. W. Metz, ArchDipl. 24. 1978.* p. *252):* DIPL. Otton. I. 209 p. 288,31 censum . . . de pastu ovino et procuratione bannita falchonum et de -a . . . contradidimus *(inde* DIPL. Otton. II. 124. DIPL. Otton. III. 48. *al.).*

***hostius,** -i *m.* *(orig. inc.)* *?mensura quaedam capax – ?ein Hohlmaß (an subest* ostium*?):* CHART. Tirol. notar. I 742[b] (a. 1237) quod dedisset tenutam . . . supra bonis Morfini, specialiter supra IV lectos et supra I lebetem et supra II -os de ferro *eqs. (cf. ind. p. 579).*

hosto *v.* obsto. ***hosus** *v.* 1. *hosa.

[Hotubies *v.* October: ANTIDOT. Glasg. p. 144,23.]

***hova** *v.* *huba. ***hovasacha** *v.* *hofsacha.

***houba** *v.* *huba. ***hovecensus** *v.* *hofecensus.

***hovemarchia** *v.* *hofmarchia.

***hovesacha** *v.* *hofsacha.

***hovescultetus** *v.* *hofescultetus.

***hovvemaldrum** *v.* *hofemaldrum. **hozie** *v.* hodie.

***Hrabanice** *adv.* (*Hrabanus) *more Hrabani – nach Art, nach dem Vorbild des Hraban:* TRAD. Fuld. II 3 p. 163, 35 (s. IX./X.) octavus abbas . . . Sigihart abbatiam sumpsit et laudabiliter -e gubernavit. *Niederer*

***hringus** (ir-, r(h)i-, hyi-, hrigus, -ncus), -i *m.* *(theod. vet.* rinc; *v. Lexer, Mittelhochdt. Handwb. II. p. 442sq.) castrum (principale) – (Haupt-)Lager (de re v. LexMA. I. p. 1285 s. v. 'Avaren'):* ANNAL. regni Franc. a. 796 p. 98,7 Heiricus . . . -um (ir-, hyi-, hrigum *var. l.*) gentis Avarorum . . . spoliavit. p. 100,2 in -o (r- *var. l.*) sedere. ANNAL. Einh. a. 796 p. 99,10 Hunorum regia, quae -us (rh-, r-, -cus, hriticus *var. l.*) vocabatur. p. 99,20 -us (r- *var. l.*). POETA SAXO 3,286 spoliata fuit Hunorum regia, -um quam vocitant. 3,303.

***hroccus** *v.* *roccus. **hu-** *v. et* u-.

***huabemannus,** -i *m.* *(theod. vet.* hubman(n); *cf. Dt. Rechtswb. VI. p. 9 s. v. 'Hufmann')* *is qui hubam tenet, possidet, hubarius q. d. – einer der eine Hube innehat, besitzt, Hufner, Hübner:* CHART. Tirol. I 1169 p. 212,20 (a. 1243) in presencia . . . Perhtoldi, -i episcopi.

huades *v.* hyades.

***huanus** (huha-, -nnus), -i *m.* *(francog. vet.* huant; *v. DEAF H p. 668)* *Asio flammeus – Sumpfohreule:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 107,11 aves rare moventes alas volando sunt modi omnes aironum, albani, -i (humani *var. l.*), milvi. 3 p. 42,34 invenitur huhanus sepius in campania, in locis incultis et inter dumos. 3 p. 43,4 si non poterunt inveniri huhani (huhanni, -um, huhanum *var. l.*) *eqs.* 6 p. 226,20 si falco insequatur quamcumque avem, que ascendet circumvolando, si sunt -i, albani et alie *eqs. ibid. al.*

***huarancia** *v.* 1. *garantia.

***huaranciola,** -ae *f.* (*cf.* 1. *garantia, *francog. vet.* garance) *rubia, erythrodanos – Färberröte, (Färber-)Krapp (Rubia tinctorum L.):* RECEPT. Lauresh. 1,42 -a salvatica. *cf.* 1. *garantia.

***huba** (hoba), -ae *f. vel bis (p. 1141, 17. 19)* ***hobo** (habo), -onis *f. vel semel (p. 1141, 22)* ***hobis,** -is *f.* *(theod. vet.* huobe; *cf. Lexer, Mittelhochdt. Handwb. I. p. 1389) script.:* choba: TRAD. Weiss. 248. chůb(a): TRAD. Diess. 58. cub(a): CHART. Carinth. III 749[a] p. 292,24. *al.* eub(a): CHART. Carniol. I 113 p. 109,27. CHART. Stir. IV 194. *al.* ob(a): REGISTR. Mediol. 1 (ZGeschSaargegend 15. 1965. p. 116). *ibid. saepius.* op(a): TRAD. Frising. 1216. ?hab(a): CHART. Turic. 194 p. 87,2. heub(a): CHART. Stir. II 302 p. 403,15sq. CHART. Diess. 28. heůb(a): GESTA Frising. cont. II (MG Script. XXIV p. 324,30). heuw(a): CHART. Salisb. I 138[a]. houb(a): ORTL. chron. 1,1 p. 12,20. hop(a): TRAD. Lunae-

lac. 38 p. 137,21. TRAD. Frising. 604 p. 516,37. hova: *l. 14. adde* CHART. Rhen. inf. I 7. *al.* huaba: CHART. Tirol. notar. II 125 p. 78,21. hŏb(a): *l. 20. adde* DIPL. Karoli III. 1. *al.* hůab(a): CHART. Tirol. notar. I 729[c] p. 365,35. II 83[b] p. 46,14. hůb(a): *l.25. adde* DIPL. Heinr. IV. 477 p. 651,31sqq. CHART. Carniol. II 384 p. 296,20. *al.* hueb(a): CHART. Austr. sup. I 363 p. 523,26sqq. *al.* huob(a): CHART. Mog. A I 258. huv(a): CHART. Babenb. 8. *?form. masc.:* DIPL. Karoli III. 107. *pars terrae (uni colono sive familiae sufficiens), sors, mansus – (für eine Bauernfamilie ausreichendes) Stück Land, Bauernstelle, Hube, Hufe (de re v. LexMA. V. p. 154sqq. s. v. 'Hufe'):* **1** *in univ.:* CHART. Epternac. 8 p. 30,5 (a. 704) donamus *(sc. Hedenus)* tibi *(sc. episcopo)* VII hobas et VII casatas. CHART. Traiect. 51 p. 49,16 hova una, quam proserviunt liti mei *(sc. Oodhelmi).* DIPL. Karlom. (II.) 25 p. 322,33 dedimus . . . hobas, id est sortes plenas. CHART. Sangall. A I app. 12 (dub.) medium curta, casa dominicata et hobones servile V et unam hobam in Hohdorf . . .; ista supra nominata curta dominicata et habones servile V in potestate eorum tenent *Milo et frater eius.* TRAD. Weihenst. 17[a] dedit *episcopus* . . . X hŏbas censuales, quę vulgariter parscalcheshŏbe dicuntur. DIPL. Heinr. IV. 4 p. 6,44 hoc sunt hobes (*ex* DIPL. Heinr. III. 260 p. 346,7 hobę) L. *persaepe. v. et l.47. 52.* **2** *pro nomine loci:* CHART. Neocell. Brixin. 111 p. 156,1 (a. 1277) que *(silva)* vocatur Hůba. **3** *spectat ad mensuram:* TRAD. Frising. 776 (a. 856/60) de pratis ac de silva hobas II et iugera XXVII *(sc. dedit episcopus).* 807 de arabili terra hobas III *(sc. dedit episcopus). al.* TRAD. Brixin. 14 hobam I arabilis terrę *(sc. tradidit Abraham).* COD. Frid. 5 cum agro mensurato hobam I iugere excepto *(sc. tradidit Fridaricus).*

***hubalis** (hůb-), -is. (*huba) *ad hubam pertinens, a hubario solvendus – zu einer Hufe gehörig, vom Hufner abzuliefern:* CHART. Beron. 140 p. 190,14 (a. 1274/1326) redditus: . . . unum porcum hů-em de communi coquina dominorum.

***hubarius** (hob-, hŏb-, hůb-, huob-) *vel semel (l.47)* ***hubenarius,** -i *m.* (*huba, *theod. vet.* huob(en)er; *cf. Lexer, Mittelhochdt. Handwb. I. p. 1390*) *is qui hubam tenet, possidet – einer der eine Hube innehat, besitzt, Hufner, Hübner:* CHART. Turic. 197 p. 89,9 (a. 946) de ho-is monialium. COD. Lauresh. 139 p. 413,21 de hů-is III talenta persolvenda sunt. CHART. select. Wopfner 92 p. 139,16 huo-us . . ., qui plenum habet mansus, debet singulis annis dare IV maltra de spelta. p. 139,24 dabit ho-us V gallinas uno anno, altero quatuor. TRAD. Patav. 859 quidam -us noster . . . duxit in uxorem quandam Mahthildam. TRAD. Scheftl. 386[a] testes: . . . Gotfridus hŏ-us Frisingensis episcopi in Chellåre. REGISTR. Baiuv. A p. 173,25 huba -enarii inculta. *al.*

***hubonia** (hob-), -ae *f. (m.: l.50.)* (*huba) *huba, mansus – Hube, Hufe:* TRAD. Lunaelac. 19,2 (a. 817) Folchrihus tradidit . . . ho-as duos cum servis et aliis mancipiis. 17 trado *(sc. Cilia)* ad sancto Mihhaelo . . . ho-a una. 58. 62 hoc est ho-a una (*antea:* hoba una).

huc *adv. script.:* huic: *l.59.67.* hoc-: *p.1142,22. form.:* hucce: *l.67. adde* AUDRAD. carm. 3,2,100. huccine: *p.1142, 25. coniunctim scribitur* hucusque, hocusque: *passim, e. g. l. 66.69.p.1142,1.10.14.16.22.*

I *sensu originario i. q.* δεῦρο, *ad hunc locum – hierhin, -her, dahin:* **A** *strictius:* **1** *de loco:* **a** *in univ.:* PASS. Leod. 23 (MGMer. V p. 305,1) si mei tantum causa huic *(A,* huc *codd. plerique,* hic *C[3b])* isti *(hostes)* advenerunt *eqs.* ARBEO Corb. 4 p. 191,12 huc illucque studiosissimę querentes *(sc. ministri mulam)* atque discurrentes per latera montium *eqs.* WETT. Gall. 12 p. 263,39 ut . . . nec amplius huc introeatis *(sc. phantasmata).* THIETM. chron. 1,4 p. 8,8 qui *(Kilianus)* de Scottis huc veniens *eqs.* ORTL. chron. 1 p. 68,2 corpus eius *(fratris defuncti)* hucusque perduxit ac . . . versus altare . . . sepelivit. CARM. Bur. 76,4,3 unde es, o iuvenis, hucce (huic, cui *var. l.*) applicatus? *persaepe. v. et p. 1022,34. spectat ad opus fere in iunctura* hucusque *('so weit'):* AETHICUS 90 hucusque de laude Cipri inquit *philosophus.* LIUTG. Greg. 9 p. 74, 1 quia hucusque (adhuc usque *var. l.*) communiter et mixtim . . . modica . . . commendare curavi, deinceps *eqs.* AMALAR. ad Hild. 74 hucusque Augustini *(sc. opus citatur).* ARNO REICHERSB. apol. p. 134,17 hucusque Hilarius. CHRON. Albert. Beh. p. 506,2 hucusque tractavimus de origine Gottorum. *al. translate de animo, cogitationibus:* WALTHARIUS 383 nunc huc animum tristem, nunc dividit *rex* illuc. **b** *eo, illuc – dorthin:* RIMB. Anscar. 6 qua occasione a loco stabilitatis suae huc secesserit. WALTHARIUS 42 Attila . . . celeres mox huc (illuc *var. l.*) deflectit habenas. **2** *de tempore in iunctura* huc usque (hucusque, hocusque) *vel* usque huc: **a** *adhuc, usque hodie – bis jetzt, bis heute:* CONC. Merov. p. 46,26 qui hucusque non, sicut oportebat, . . . credidit *eqs.* REGINO chron. a. 655/718 p. 40,19 haec *(sc. narrationem)* idcirco ab ipso incarnationis Domini anno exordium capientes usque huc perduximus, ut *eqs.* WIDUK. gest. 1,11 p. 18,24 hucusque (huc usque *var. l.*) inter optimos Saxones vixi *(sc. veteranus).* DIPL. Heinr. IV. 120 sicuti . . . archiepiscopi hucusque habuerunt *(sc. potestatem)* ac deinceps habituri sunt. *al.* **b** *usque tunc – bis zum damaligen Zeitpunkt:* THIETM. chron. 3,14 p. 114,21 quae *(Merseburg)* usque huc liberaliter dominabatur, aecclesiae Halverstidensi . . . subditur. CHRON. Thietm. 5,25 clusas . . . huc usque munitas expugnando cepit *dux. al.* MARIAN. chron. a. Chr. 1095 a baptismate . . . Domini in anno XV Tiberii hocusque duo magni cicli *(sc. habentur),* hoc est mille sexaginta quatuor anni. **B** *latius:* **1** huccine *in interr. i. q. ad id – so weit, bis zu diesem Punkt, so schlimm:* PETR. DAM. epist. 40 p. 477,15 huccine tandem litigando perventum est, ut et misericordie Christi finem imponere . . . praesumatis *(sc. cultores perversorum dogmatum)*? **2** huc accedit, quod *i. q. praeterea – außerdem, überdies:* RUOTG. Brun. 4 p. 6,2 huc accedit, quod . . . libros . . . minus diligenter tractari omnino egerrime tulit. CHART. Mog. A I 349 p. 244,30 huc accedit, quod plures coepiscopi nostri . . . non sunt in gratia principis. IDUNG. PRUF. argum. 460 huc accedit, quod virginitatem corporis per vim illatam potest *femineus sexus* perdere. CHART. Eberac. 52 p. 120,39 huc accedit ad cumulum mali, quod etiam in nostra metropoli duo habentur electi. *al.*

II *per confusionem c.:* **A** hic *i. q. ibi, illic – hier, dort (de loco in charta: l.42):* PASS. Ursulae 17 Clematius huc (hic *var. l.*) proprio in loco suo hanc basilicam . . . a fundamentis restituit. THEOD. TREV. Liutr. 84,1 huc *(sc. in monasterio Mauricii)* diu desiderata eius sume *(sc. Liutrud)* pignera. CHART. scrin. Col. B 820 de parrochiis sancti Martini . . . huc per officiales ipsorum testificatum est, quod *eqs.* **B** hinc *i. q. inde – von hier (an):* ERMOLD. Ludow. prol. 22 cantibus huc, huc incipiam celebrare *(cf. Verg. georg. 1,5).*

***huccus** (u-), -i *m.* *(cf. francog. vet.* huche; *v. DEAF H p. 685) clamor auxilium petentis vel testes convocandi – Hilferuf, -geschrei, Gerüfte (de re v. H. Brunner, Rechtsgesch. [3]II. 1958. p. 627sq.):* FORM. Turon. 30 p. 153,5 qui *(homines)* ad ipsos -os (u- *var. l.*) cucurrerunt.

***hueba** *v.* *huba. ***huhanus** *v.* *huanus.

1. huhic *v.* 1. hic. **2. huhic** *v.* 2. hic.

***huhu** (hu hu) *interi. algentis. (vox onomatopoetica, ut vid.)* FROUM. carm. 4,1 tempus . . . nunc est, hu hu quo dicimus omnes. ALBERT. M. animal. 23,131 clamor eius *(sc. othi avis)* est -u, ac si homo vocet confectus frigore.

hui *interi. clamandi.* LIUTPR. antap. 2,30 ex christianorum parte sancta . . . vox . . . kyrie eleison, ex eorum *(sc. Hungariorum)* vero turpis et diabolica hui, hui . . . auditur.

1. huic *v.* 1. hic. **2. huic** *v.* 2. hic. **3. huic** *v.* huc.

huius(ce)modi *v.* 1. hic *et* modus.

***hulcus,** -i *m.* (ὁλκάς, *francog. vet.* hulke; *v. DEAF H p. 712) navis oneraria – Lastschiff:* CHART. Hans. add. 599 p. 380,32 (s. XI.?) si adveniat ceol vel -us et ibi *(sc. ad Billingesgate)* iaceat *eqs.* *Mandrin*

humanatio, -onis *f.* **1** *usu originario i. q.* ἐνανθρώπησις, *incarnatio – Menschwerdung:* VITA Serv. 67 p. 145,17 cuius *(Christi)* -e nichil unquam melius ex divina munificentia commeavit ad hominum genus. AMADEUS LAUS. hom. 3,91 Christus venit a patre, venit a verbo, venit a spiritu sancto, quando tota trinitas conceptionem et -em illius operata est. ARNO REICHERSB. apol. p. 61,36 etsi filius Dei Deus non ex aeterno

[Leithe-Jasper]

homo extitit, numquam tamen in se ipso humanitatis et -is affectu et humilitate caruit. ALBERT. M. incarn. 39 p. 210,82 ea, quae sunt benignitatis, idest -is vel incarnationis, habent vim distinguentium vel discretorum. **2** *per confusionem i. q. humatio – Begräbnis:* CHRON. reg. a. 880 (rec. C[1]) Ludovico Balbo post -em suam natus est filius.

***humaniformis,** -e. (humanus *et* forma) *hominis similis, humanus – menschenähnlich, menschlich (usu praed.):* ALBERT. M. summ. creat. I 4,61,4 p. 655[b],4sq. ponit Dionysius *(cf. PG 3,329[C])* -es proprietates dicens, quod theologi -es angelos describunt propter intellectuale et sursum habendo intuitivas virtutes. cael. hier. 15,4 p. 233,38 non solum in figura ignis caelestes essentias describunt theosophi, 'sed et . . . describunt ipsas -es (*PG 3,329[C]* ἀνθρωπομόρφους)', id est in forma hominum 'propter intellectuale' hominis.

***humaniformius,** -a, -um. (humanus *et* forma) *nom. pl.* -mi: RUP. TUIT. off. 11,9 l. 502. **1** *adi. iunctura* -us haereticus *i. q. haereticus qui Deum humanae formae esse arbitratur, anthropomorphita – Häretiker, der Gott menschliche Gestalt zuschreibt, Anthropomorphit (de re v. LThK. [3]I. p. 735sq.):* GERHOH. Antichr. 2,31 p. 254,29 eorum *(sc. haereticorum)* horror magis ex sensu -orum haereticorum quam ex ratione descendit. **2** *subst. i. q. haereticus qui Deum humanae formae esse arbitratur, anthropomorphita – Häretiker, der Gott menschliche Gestalt zuschreibt, Anthropomorphit:* RUP. TUIT. off. 9,8 l. 924 'sede a dextris meis' etc., quod non sic accipiendum est, ut -i putant, quod Deus ita ut nos hinc dexteram atque inde habeat sinistram et humana forma circumscriptus sit. trin. 12,32 l. 1241 'cui similem . . . fecistis Deum?' . . .; hoc adversus -os valet, qui Deum humanis putant esse compactum membris. ARNO REICHERSB. apol. p. 25,21 absit . . . longe phantastica -orum cogitatio. *al.*

***humaniloquus,** -a, -um. (humanus *et* loqui) *de hominibus eorumque factis loquens, disserens – von Menschen und Menschendingen sprechend:* ALBERT. M. eth. I 308 p. 263,95 '-us (*p. 1125[a],5* ἀνθρωπολόγος)', idest de factis hominum loquens. eth. II 4,2,6 p. 305[b],11 magnanimus -us non est eorum . . ., quae ad infirmitatem pertinent humanam, neque enim de se ipso loquitur neque de alio humana omnia parva reputans.

humanitas (u-), -atis *f.* *c. gen. inhaerentiae: p.1145,35.42.*

I *natura humana – menschliche Natur, menschliches Wesen, menschlicher Wesenszug, das Mensch-Sein, Menschentum:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* **a** *gener.:* RICHER. REM. hist. 4,9 licet . . . a fratre de regno pulsus sim *(sc. Karolus)*, tamen natura nihil -is mihi derogavit *eqs.* THIETM. chron. 8,16 tu, lector, mortalitate ac innata -e mihi consimilis. CHART. Hall. 131 omnium habere memoriam et nullius oblivisci divinitatis potius est quam -is (*item* CHART. Bund. 1207 p. 5,33). *al.* *spectat ad corpus:* LAMB. TUIT. Herib. 1,11 p. 184,12 adeo interiori rapiebatur spiritus sancti subtilitate, ut . . . vix exterius perspici posset in ipsa faciei suae -e *(cf. notam ed.).* **b** *philos.:* GODESC. SAXO theol. 1 p. 82,25sq. non est . . . mirum, si tres perfecti homines *(sc. Petrus, Paulus et Iohannes)* non sunt tres -es, sed -s triplex et una (*cf. Ps. Athan. trin. 1,2 [PG 28,1120[A]]* τρεῖς ὑποστάσεις καὶ μία ἀνθρωπότης). OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 18,13 -s, quae est integrum esse hominis et ex multis . . . formis composita *eqs.* GERHOH. (?) tract. II 18 p. 156 -s . . . significat formam omnis hominis (*sim.* ALBERT. M. praedicab. 2,8 p. 37,47 -s est forma hominis). ALBERT. M. phys. 2,1,8 p. 90,17 quod -s et carneitas . . . secundum suas essentias non haberent dependentiam ad materiam sensibilem, sed *eqs. saepe.* *de collectione -um q. d. totam speciem formante (de re v. Ch. Erismann, From Byzantium to the Latin West, in: Knotenpunkt Byzanz. 2012. p. 243sqq.):* HUGO HONAUG. div. 31, 10 non . . . in se totam speciem hominis continet *Socrates*, quia non omnes singulares -es, sed dum unam (unum *cod.*) tantum de tota illa collectione -em, qua homo est, habet *eqs.* 31,12 cum nullus homo habeat omnes -es, sed unam tantum. *ibid. al.* **c** *theol. de humana natura Christi (abund.: p. 1144,3):* VITA Sadalb. 3 (MGMer. V p. 52,14) -em materni corporis nostramque naturam . . . absque peccato suscepit *Christus.* LIBER diurn. 84 p. 98,3 ex duabus et in duabus naturis sive substantiis, id est deitate atque -e, unum eundemque esse filium Dei Dominum Iesum Christum. RADBERT. corp. Dom. 4,53 cum *(sc. Paulus dicit)* . . . 'figura vel caracter substantiae eius', -is designat naturam. EPIST. Lup. Ferr. 81,2 postquam -em suam in caelum evexit *Christus. saepe.* *spectat ad haeresim naturam Christi divinam negantem (de re v. LThK. [3]I. p. 165sqq. s. v. 'Adoptianismus'):* CONC. Karol. A 25 p. 222,2 profitentes nos . . . adoptionem carnis in filio Dei sive nuncupationem in -e (-em *var. l.*) nullo modo credere vel praedicare. *ibid. al.* **2** *latius:* **a** *existentia, vita humana – menschliches Dasein, Leben:* CHART. Fuld. B 277 (a. 801) ut habeam, unde alam et nutriam fragilitatem -is meae, quamdiu in hac praesenti vita vivam. DIPL. Otton. II. 288[a] p. 337,9 ad hoc omnipotentis Dei misericordia -em nostre fragilitatis in tantam culminis excellentiam promovere dignatus est, quatinus *eqs.* *de Christo:* LIBER diurn. 84 p. 100,11 cuius *(Christi)* duas nativitates esse cognoscimus . . . de matre, de qua et initium -is eius accessit ex tempore *eqs.* VITA Gang. I 12 (MGMer. VII p. 166,8) quorum alter *(sc. Iudas proditor)* -em Christi extinguere . . . nisus est. *al.* **b** *facultas (humana), vires – (menschliches) Vermögen, Kräfte:* DIPL. Otton. I. 14 p. 101,27 illorum *(martyrum)* . . . obsequia, quantum suppetit -s, inibi *(sc. in ecclesia)* ut agantur. **c** *condicio humana (imperfectionis), imperfectio (humana) – menschliches Geschick, (menschliche) Unvollkommenheit:* **α** *mortalitas, mors – Vergänglichkeit, Tod:* CHART. civ. Erf. 111 p. 61,6 (a. 1233) si -s circa ipsum dominum nostrum ex divina ordinatione contigerit, successor suus *eqs.* **β** *fragilitas – (menschliche) Schwäche:* HINCM. divort. 12 p. 191,6 qui *(potentes)* de potentia tument et non se de -e humiliant. BRUNO QUERF. Adalb. A 17 p. 22,16 quicquid ira dictante propter -em deliquit, penitere . . . cępit. THIETM. chron. 7,6 sicubi ea *(promissa)* -is gratia seu malo is *(imperator)* fregerit ortatu. **γ** *necessitas – (menschliches) Bedürfnis:* TRANSL. Eug. Tolet. 6 ita est salubriter correctus, ut de ecclesia illa nusquam nisi -is causa recederet *monachus.* **B** *meton.:* **1** *genus humanum, homo – Menschheit, Mensch:* HEITO Wett. 19 coepit ei angelus exponere, in quantis vitiorum sordibus volutatur -s. GODESC. SAXO gramm. 1 p. 408,16 sicut saepe dicitur pro hominibus -s, ita creberrime pro Deo dicitur deitas. RUP. MEDIOL. Adalb. 7 corpus beati viri . . . -is m o r e terre mandatum sancte resurrectionis prestolatur edictum (MIRAC. Bav. 1,2; *cf. p.1146,48*). **2** *persona singularis, exemplaris, exemplar humanae naturae – (individuelle) Erscheinungsform, Beispiel menschlicher Natur:* GODESC. SAXO theol. 1 p. 82,4sqq. patet . . ., quod Adam est -s masculina a Deo de nullo homine creata, Eva vero est -s feminina a Deo de homine illo creata, Abel autem est -s a Deo creata, ab Adam sata, de Eva nata *(sed cf. p.1143,53; de re v. J. Jolivet, Godescalc d'Orbais et la Trinité. 1958. p. 90sq.). ibid. al.* **3** *societas (humana) – (menschliche) Gesellschaft:* VITA Heinr. IV. 11 p. 37,34 si fortuna mea postulaverit extraneam -em expetere. **4** *humanatio, incarnatio – Menschwerdung:* HARIULF. Arnulf. 3,6 anno . . . dominicae -is post mille et centum quinto decimo. CATAL. cod. Conr. Schir. (MGScript. XVII p. 623,26) anno ab -e filii Dei MCCXLI.

II *quod homines a brutis distinguit i. q. virtus humana, cultus humanus – Menschlichkeit, Zivilisiertheit:* **A** *in univ.:* ALBERT. METT. div. temp. 1,2 p. 10,26 scimus eam *(Adelam)* ad opera multa esse sollertem . . .; hęc sola -s in ea nota est. BERTH. chron. B praef. p. 166,19 affabilitatis, iocunditatis et -is omnifarie conatu sese omnibus morigerum et aptum exhibens *Herimannus.* **B** *eruditio, urbanitas – Bildung, feine Lebensart:* ARBEO Corb. 8 erat . . . vir facundissimus et -i praecipuus. EPIST. Meginh. 1 p. 193,23 omni lepore -is. **C** φιλανθρωπία *– (Menschen-)Freundlichkeit:* **1** *comitas, affabilitas – Höflichkeit, Leutseligkeit:* ARBEO Corb. 21 p. 211,22 vir Dei cum omni -is reverentiae (reverentia *p. corr. 1*) a rege receptus. VITA Liutg. I 17 iocundus moribus et -e plurima doctrinam suam acceptabilem . . . faciens. EPIST. Mog. 26 p. 363,31 Godehardo . . . Aribo . . . debitum illud orationis, quod -s exigit christianitatis. RAHEW. gest. 3,20 p. 193,12 non se *(sc. nuntios imperatoris)* ignorare Danaum insidias et Grecam astutiam: simulata -e maleficia voluisse *Graecos. al.* **2** *benignitas,*

[Leithe-Jasper]

benevolentia, bonitas, clementia – Gutmütigkeit, Güte, Milde: **a** *de hominibus (in lusu verborum: l.7):* ANNAL. Fuld. II a. 876 p. 88,32 quos *(optimates Karoli)* propter suam *(sc. Hludowici)* -em servare (servari *var. l.*) iussit incolumes. OTTO FRISING. chron. 2,15 p. 84,23 qui *(Cambyses)* captivitatem relaxando non solum non immanitatem, sed plurimam etiam populo Dei exhibuit -em. CHART. episc. Halb. 1067 p. 271,16 pro ... -e et favore ... vicarii ... fratribus decreverunt gratiam ... faciendam. EPIST. Hann. 88 p. 153,3 si forte -is, liberalitatis dignitatisque regię ... reputatione aliqua munificentia compensaret dampnum. DIPL. Frid. I. 840 quia nichil nobis adeo familiare est sicut -s. *persaepe. meton. in allocutione:* LUP. FERR. epist. 66 vestram *(sc. praesulis)* -em ... re ipsa cupimus experiri *eqs.* GERB. epist. 159 non alienum est a vestra *(sc. episcopi)* -e ... querentibus consilium consilium dare. DIPL. Conr. III. 189 p. 344,22 hoc -i nostrę suggessit ... episcopus. **b** *de Deo:* BERENG. TREV. laud. 3,6 p. 972B o quanta benignitas et -s Salvatoris! **3** *indulgentia, gratia – Nachsicht, Gnade:* LEG. Wisig. 2,1,8 p. 57,7 si -is aliquid cuicumque perfido rex largiri voluerit. GODESC. SAXO theol. 3 p. 98,6 tempus est, ut tuas tres hereses, quas mihi misisti *(sc. Hincmarus)*, et, si eis consentirem, omnem mihi -em faciendam esse promisisti, refellam. **4** *aequitas – Billigkeit:* DIPL. Heinr. IV. 438 p. 587,6 nova ... -is racione, quod etiam ab antecessoribus nostris antiquitus constitutum est, ... concedimus *(cf. Inst. Iust. 1,6,2).* **5** *misericordia, caritas – Barmherzigkeit, (Nächsten-)Liebe:* HRABAN. hom. II 81 p. 304B nisi per longam benignitatem, -em proximi, per confessionem et poenitentiam emendet *(sc. peccator).* REGINO chron. a. 887 p. 128,3 ut ... vix aliquis remaneret, qui ei *(imperatori)* saltim o f f i c i a -is impenderet (HELM. chron. 18 p. 38,29. *al.*). DIPL. Constantiae 47 p. 151,45 cum omnia -is opera, que pietatis conferuntur intuitu, stabile apud Deum habeant firmamentum. *saepe. c. gen. inhaerentiae:* LULL. epist. 98 p. 220,1 benigna caritatis -e memini susceptum. **6** *cura, hospitalitas – Fürsorge, Gastfreundschaft, Versorgung:* **a** *proprie:* ALDH. virg. I 29 p. 267,15 quam *(practicam conversationem)* Martha ... votivum Christo -is obsequium praebens praefigurat. LIUTOLF. Sever. I 5 non modicam ... fratrum experti sumus -em, nam et pane et vino refecti iter nostrum laeti peregimus *(spectat ad Vulg. act. 28,1).* VITA Pirmin. II 4 p. 37B ubi dum apud quendam hospitii -em impetrasset. ADAM gest. 4,21 p. 252,7 cui *(hospiti)* exhibens *(sc. gens Sueonum)* omnia iura -is. *saepius.* **b** *meton. i. q. alimonia, victus – Verpflegung (ad vivendum necessaria – das Lebensnotwendige: l.47):* CONC. Merov. p. 103,9 ut ... nullus episcopus ... quicquam de rebus ecclesiae praeter -em praesumat auferre *(sc. post mortem pontificis).* FORM. Marculfi 1,11 ut ... eisdem *(sc. legatis)* a vobis eveccio semul et u-s ministretur. CONSUET. Marb. 217 ut, si forte contigerit, ut aliquis fratrum ad meridianum vel post completorium superveniat, possit *cellerarius* ei -em exhibere. **7** *miseratio, maestitia – Mitgefühl, Kummer:* EPIST. Hann. 74 p. 122,3 nec tantum -is stuporem in te concipio, ut omne desiderium domni nostri *(sc. mortui)* ... ex animo tuo evellas *(de re v. P. v. Moos, Consolatio. III/3. 1972. nota 432).* **D** *humilitas, modestia – Demut, Bescheidenheit:* VITA Adalb. Prag. A 5 o ter quaterque beatus, si hęc -is studia tota devotione adimpleverit. **E** *pietas, verecundia – Pietät, Ehrfurcht:* LEX Baiuv. 19,7 si aliquis a quolibet mortuus fuerit repertus et eum -is causa humaverit. ANNAL. Altah. a. 1044 p. 37,11 mortuos suos ... quaesierunt et eis debitum -is impenderunt *(sc. populus). al. abund.:* EPIST. Hildesh. 51 comes ... quosdam ... ad ecclesiam ... confugientes ... captivos abstraxit nec Deo nec sacro loco aliquam -is exhibens reverentiam.

humanor, -atus sum, -ari. **1** *hominem fieri – Mensch werden (fere de Christo):* LIBER diurn. 85 p. 107,8 Dei verbum ... incarnatum esse de spiritu sancto et de semper virgine ... Maria et -tum (inhumanatum *var. l.*). GODESC. SAXO theol. 23 p. 337,19 Dei filium -tum *(ci. Mabillon*, humanum *cod.)* esse constat simul et natum. ODILO SUESS. Seb. 15 anno -ti verbi DCCCXXVI. ARNO REICHERSB. apol. p. 101,31 substantiam propriae carnis verbo -ando et -to ... ministravit *Maria. saepius.* **2** *hominem esse – Mensch, menschlich sein:* ALBERT. M. eth. I 857 p. 720,10 delectari dicit actum, sicut qui est esse, et non actum, qui est agere, sicut si diceremus actum humanitatis -ari. **3** *humanum fieri – menschlich, vermenschlicht werden:* ALBERT. M. bon. 268 p. 155,39sqq. concupiscentia et furia ... domari possunt, sed in toto non possunt ... -ari; quod enim domatur, amovetur a furiali impetu, sed remanet brutum; quod autem -atur, naturam accipit hominis secundum discretionem et mansuetudinem *(de re v. T. W. Köhler, Homo animal nobilissimum. I. 2008. p. 227).*

adi. ?**humanatus,** -a, -um. *humanus, benignus – gütig, wohlwollend:* CONST. imp. III 178 tante -e (*ni leg.* human[a]e) dilectioni vestre *(sc. regis Angliae)* michi *(sc. Hartmanno)* in hac parte consolabiliter declarate volens de grato gratior ... inveniri.

humanus (u-), -a, -um. *form.:* ?*gen. sg. n.* -u: *l.68. abl. sg. n. per errorem* -e: *l.49. acc. pl. f.* -es: CONST. Constant. 61 *(var. l.).*

I *adi.:* **A** *spectat ad naturam hominis i. q. ad hominem pertinens, qui hominis est, hominis proprius – menschlich, dem Menschen eigen, Menschen-* (*fere ponitur pro gen.* hominis, hominum): **1** *strictius:* **a** *de eo quo homines praediti sunt:* **α** *in univ.: corpor.:* WILLIB. Bonif. 8 p. 53,22 manu. WALAHFR. Mamm. 19,41 sanguine. WANDALB. hor. 2 -i ... c o r p o r i s umbra (ELIS. SCHON. vis. 3,31 p. 87,12. *persaepe*). PAUL. AEGIN. cur. 18 urina -a (*3,3,3* ἀνθρωπείου) utere. *saepe. incorpor.:* HRABAN. epist. 30 p. 449,3 quantum fragilitas -ae m e n t i s sinebat (41 p. 480,6). ABBO SANGERM. serm. 18,19 natura (ALBERT. M. metaph. 1,2,8 p. 25,5. *saepius*). THANGM. Bernw. prol. p. 757,35 ratio. ALBERT. M. metaph. 1,2,8 p. 25,36 intellectus (2,2 p. 93,81). *saepe.* **β** *de virtutibus, vitiis hominum:* LEX Baiuv. prol. p. 203,2 <audacia>. 21,6 industria (RUP. TUIT. vict. 3,22 p. 109,33. *al.*). WETT. Gall. prol. 3 zelo. WIDUK. gest. 1,18 p. 29,9 -a (-i *var. l.*) tacti *(sc. quidam)* cupidine. *saepe.* **γ** *spectat ad -am naturam Christi:* HUGEB. Willib. praef. p. 87,8 discendendo in -i corporis adsumptione. WALAHFR. carm. 25a,13,1 sub -a specie coruscans. *saepe.* **δ** *spectat ad animalia homines imitantia (loci spectant ad Vulg. num. 22,28: l.41.43):* WALAHFR. Mamm. 26, 50 -a ... voce leo Mammetis honorem praedicat. HRABAN. epist. 14 p. 403,14 qui *(sc. Deus)* ... -am fecit linguam pecudis resonare loquelam. IDUNG. PRUF. dial. 1,313 quae *(veritas)* per os asinae bruti animalis -a verba protulit. ALFAN. premn. phys. 2,108 p. 49 omnis simia ... -os actus imitatur. *al.* **b** *de eo quod hominibus efficitur, ab hominibus procedit:* LIUTG. Greg. 7 p. 73,11 flumina -ae adversitatis *(spectat ad Vulg. Matth. 7,27).* CHART. Rhen. med. I 96 ut ... mercatum habeant m o r e -o (FOLCUIN. Bert. 62 p. 619,20. *saepe*). FORM. Augiens. C 2 o m n i -e *(cod., -o leg.)* c o n s i l i o destitutus sum (GESTA Ern. duc. II p. 319,10 o. -o c.). ANNAL. Xant. a. 837 coram -is obtutibus. RUP. TUIT. vict. 11,13 p. 353,22 absque ‹ope -a› (opere -o *var. l.*). EPIST. Heinr. (VI.) 11 p. 531,26 artificio. OTTO FRISING. gest. 1,65 p. 93,11 phylosophia. *persaepe.* **c** *de eo quod homines afficit, hominibus accidit:* **α** *in univ.:* LIBRI Karol. 3,27 p. 467,22 et ante legem et sub lege et sub gratia semper -ę s a l u t i credatur consuluisse *Deus* (METELL. exp. Hieros. 6capit.. *al.*). FLOR. LUGD. carm. 3,131 necis -ae ferus extitit auctor. RUOTG. Brun. 25 absque bello et -a pernicie. *al.* **β** *de pestibus i. q. homines afflictans – Menschen befallend, heimsuchend:* CASUS Petrish. 2,5 cępit *Lampertus* ultra modum scatere -is vermibus, qui vocantur pediculi. **d** *de eo quod hominibus proficit:* CARM. Cantabr. A 35,7,1 -o datum commodo nil maius est ingenio. OTTO FRISING. gest. 2,21 p. 125,32 fontem -is u s i b u s inutilem facere disponit *rex* (2,25 p. 128,4. *al.*). *al. fort. add.:* IOH. IAMAT. chirurg. 9,37 pulvis, qui dicitur -us, contra omnia ... vulnera. **e** *de eo quod ad homines refertur, in hominibus consistit:* **α** *in univ.:* FORM. Sal. Merk. 1 p. 241,3 fragilitas -u *(sic?)* g e n e r i s (EIGIL Sturm. 17 -i. *persaepe*). WALAHFR. Wett. 635 progenies. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,107 -ę prolis precibus. WIBALD. epist. 441 p. 916,6 ad destructionem ... -ę s o c i e t a t i s (EPIST. Praed. 13 p. 58,33 -a societas. *al.*). *al.* **β** *iunc-*

[Leithe-Jasper]

tura -a creatura *sim. i. q. homo – Mensch:* DHUODA lib. man. 1,1 l. 3 diligendus est Deus atque laudandus . . . ab omni -a creatura. CHART. Fuld. B 36 p. 62,3 (spur.) cum omni integritate . . ., iumentis, animalibus et cum omni -a substantia . . . tradimus *(sc. Pippinus) eqs. al. adde:* HRABAN. carm. 9,22 Deus . . . verus amator -ae formae. **2** *latius:* **a** *accedente notione corporis:* CHRIST. STAB. Matth. 28,272 quod de corpore eius *(Achatii)* iuxta purgationem -am exiebat, per foramen ad terram decidebat. *fort. add.:* FORM. Senon. II 11 p. 217,7 ubi preciosus ille . . . confessor Christi ⌞u-us (humatus *ci. Mon.,* humanitus *ci. Havn.*) in corpore⌟ (*ni leg.* -o in corpore) requiescit. **b** *accedente notione caducitatis, mortalitatis vitae terrenae sim.:* TRAD. Frising. 23 p. 51,18 (a. 765) ne nos improvisa mors subito sicut habet casus -e f r a g i l i t a t i s inparatos inveniat (COZROH praef. p. 1,30. *persaepe*). ARBEO Emm. 19 infirmitas (LIUTG. Greg. 7 p. 73,15. *saepius*). CHART. Sangall. A 441 si . . . debitum -um in eodem itinere exsolvero. EINH. Karol. 6 p. 8,2 r e b u s -is e x e m p t o (OTTO FRISING. gest. 2,48 p. 155,27. *al.*). WIPO gest. 3 p. 21,8 conditio (BENZO ad Heinr. IV. 7,4 p. 620,4. *al.*). *persaepe.* **c** *accedente notione saecularium ('irdisch', 'diesseitig'; fere opp.* divinus *sim.):* PIRMIN. scar. 27 p. 107,2 quanto eris dispectior ⌞ante oculos -us (-os, -um *var. l.*)⌟ (*Isid. syn. 2,23* in oculis tuis), tanto heris pretiosior in oculis Dei. CAND. FULD. Eigil. I 8 pro -a laude *(sim.* HRABAN. epist. 45 p. 499,34 propter favorem -ę laudis. *al.).* CONC. Karol. B I 11,72 p. 119,2 apud -am rem publicam. IOH. VIII. epist. A 292 secundum d i v i n a s e t -as l e g e s (OTTO FRISING. gest. 1,8 p. 24,11. *saepius*). GERH. AUGUST. Udalr. 1,6 l. 12 aestimans . . ., quantum se colloquiis -is subtraxisset, ut tantum se divinis propinquiorem facere potuisset. *saepius.* **3** *struct. et iuncturae notabiliores:* **a** *acc. usu adv. i. q. humanitus – wie ein Mensch:* GESTA Ern. duc. I 2,277 non -um loqui, sed more avium gruire tantum noverant *cuncti.* **b** -um est *c. inf.:* HROTSV. Abr. 7,6 -um est peccare, diabolicum est in peccatis durare. ALBERT. M. eth. II 4,2,11 p. 313^{b},24 punire . . . iniuriantem -ius est et naturalius quam condonativum esse iniurianti. *al.* **c** ut est -um, ut sunt -a *('wie es menschlich ist'):* RUOTG. Brun. 37 p. 39,5 ne forte ipse per se, ut sunt -a, a tramite veritatis uspiam exorbitaret. THANGM. Bernw. 14 p. 765,8 quae *(virgines)* . . . mętam prioris disciplinae . . . ignorantes, ut est -um, post sua vota declinabant.

B *spectat ad humanitatem, cultum hominum i. q. comis, benignus – (menschen)freundlich, höflich, human, gutmütig:* **1** *in univ.:* **a** *de hominibus:* ADAM gest. 4,18 p. 245,10 hanc *(insulam)* inhabitant Sembi vel Pruzzi, homines -issimi *eqs.* BERTH. chron. B a. 1069 p. 207,13 Rumaldus Constantiensis . . . episcopus, pius admodum et -us. CHRON. Andag. 70 p. 165,16 ut . . . Ebalus, communis aliorum tyrannus, haberetur illi *(abbati)* mitis et -us. *saepe. in titulo honorifico (de re v. H. Fichtenau, Arenga. 1957. p. 46sq.):* BRUNO QUERF. Adalb. B 20 cesar . . . benignus, sine comparacione -us Otto imperator augustus. CONR. MUR. summ. p. 156,13 imperator seu rex appelletur: . . . -issimus. **b** *de rebus ab hominibus procedentibus:* EPIST. Hann. 27 p. 63,1 tui pietas, tui -issima largitas . . . solet se in omnes extendere. **2** *beneficus, munificus – wohltätig, freigebig, großzügig:* VITA Arid. app. A 17 (MGMer. III p. 610) carus pater aegrum saepe praebendo cibos, dapibus -us. VITA Walar. 26 (MGMer. IV p. 171,15) cum omnino in omnes largus et -us esset, magis tamen in pauperes et egenos *eqs.* **3** *aequus – (ge)recht, billig:* CAPIT. reg. Franc. add. 298,10 p. 445,5 non praeiudicantes patrum sententias . . ., sed potius eorum sequentes -iorem diffinitionem haec scribimus *(sc. episcopi) eqs.* 299,5 p. 448,9 intervenientibus legatis . . . -ior est prolata sententia. **4** *gratus, commodus – gefällig, angenehm:* EPIST. Hann. 65 p. 113,26 eas *(Verrinas)* nobis remittite, et ego vobis -ius exemplar providebo.

II *subst. neutr. i. quod spectat ad homines, res -ae – menschliche, irdische Belange, Angelegenheiten (fere usu plur.):* **A** *in univ.:* THIETM. chron. 2,27 quod celestis gratia imperatori sepe aperiret, quid sibi in -is fieri placeret. 5,2 omnia, quae ad divina vel -a pertinebant. ALBERT. M. metaph. 1,4,5 p. 53, 15 de aliis . . . paucis et parum loquebatur *Alcmaeon* nisi de -is ad mores pertinentibus. *saepius.* **B** in -is esse *i. q. vivere – am Leben sein:* CHART. Helv. arb. 131 p. 202,15 (a. 1271) quam diu . . . episcopus fuerit in -is.

adv. **1. humane.** **1** *spectat ad naturam humanam i. q. modo humano – auf menschliche Weise, aus menschlicher Sicht:* STEPH. V. epist. B 1 p. 357,7 discipuli Dominum -e intellegentes . . . in sepulchro quiescentem doluerunt. **2** *spectat ad praestantiam, philanthropiam hominis:* **a** *comiter, benigne, clementer – (menschen)freundlich, gütig, milde:* DIPL. Loth. I. 108 rogamus . . ., uti eum *(fidelem)* benigne et -e suscipias *(sc. filius).* EPIST. Hann. 65 p. 112,27 quo *(convictu)* apud vos -issime acceptus sum. STATUT. ord. Teut. p. 70,32 de senibus, iuvenibus et aliis debilibus superior providebit, ut -ius quam ceteri pertractentur. *saepius.* **b** *aeque, aequo modo – auf gerechte und billige Weise:* CONC. Saxon. 1,25 haec *(sc. supra commemorata)* . . . omnia -ius difiniunt.

2. humaniter. **1** *spectat ad naturam humanam Christi i. q. secundum naturam humanam – bezüglich, wegen der menschlichen Natur:* EBERH. BAMB. epist. 8 p. 514^{B} aequalis *(sc. Christus)* . . . Patri, sed dico minor Patre, sed -r. **2** *spectat ad naturam hominis, mortalitatem i. q. ut hominis, humanae condicionis est – wie es menschlich ist, dem menschlichen Geschick gemäß:* ACTA imp. Winkelm. II 18 p. 19,11 (a. 1226) quotiens de pastore Hildesemensis ecclesie -r contigerit fieri . . ., utensilia domus eius . . . ad opus succedentis episcopi dimittatis. **3** *spectat ad praestantiam, philanthropiam hominis i. q. comiter, benigne, clementer – (menschen)freundlich, gütig, milde:* WETT. Gall. 28 p. 272,4 qui *(fratres)* . . . ad cellam venerunt atque -r suscepti epistolam ei ostenderunt. WOLFHARD. Waldb. 3,8 quos *(caecos)* cum materfamilias . . . -r suscepisset. VITA Adalb. Prag. 10 (MGScript. XV p. 1181,23) de itinere interrogati gratanter et -r villani respondent. *al.*

3. humanitus. **1** *spectat ad naturam humanam:* **a** *ut homo, secundum naturam humanam – als Mensch, menschliches Wesen, bezüglich der menschlichen Natur:* **α** *in univ.:* MIRAC. Bert. 1 p. 510,8 Regenhardus . . . miserabiliter protractus est ad villam propriae -s de matre profusionis. BERTH. chron. B a. 1077 p. 313,7 matrona in Alemannia puerum non multum vivacem . . ., sed vivens et ex toto . . . -s bene formatum generavit. **β** *de Christo:* ALBERT. M. eccl. hier. 4,17 p. 113,58 talis oblatio competit sibi *(sc. Christo)*, scilicet 'sanctificari -s' (*PG 3,485*^{A} ἀνθρωποπρεπῶς), id est secundum humanam naturam. **b** *humano modo – auf menschliche Weise, menschlich:* GODESC. SAXO carm. 75 (AbhMünch. N. F. 99. 1988. p. 318) munere quin largo deitas pia corriget ultro, quicquid . . . mendę potuit -s esse. THIETM. chron. 7,31 -s deliquisse. VISIO Godesc. A 56 p. 144,13 cum . . . racionis compos factus esset, . . . -s deinceps se agere cepit. CHART. ord. Teut. (Thur.) 228 cum id, quod tractatur -s, . . . conservet *series litteralis.* **c** *spectat ad mortalitatem i. q. ut hominis, humanae condicionis est – wie es menschlich ist, dem menschlichen Geschick gemäß:* RYCCARD. chron. a. 1225 p. 132^{a},14 (epist. papae) si . . . quicquid de ipso imperatore . . . -s contingerit. DIPL. coll. 672 (Mon. Boica XXX p. 133,29) si . . . aliquid nobis -s . . . contingeret. **2** *spectat ad homines:* **a** *ab hominibus – von den Menschen, von menschlicher Seite:* RIMB. Anscar. 1 p. 19,1 ut, qui -s tanto destituti sumus pastore, caelitus divino muniri mereamur auxilio. BEBO ad Heinr. II. 1 p. 492,24 celebritas haec *(paschalis)* creditur divinitus ordinata . . ., aliter enim non fieret -s ordine tam venerando finita. **b** *apud homines – vor den Menschen:* EPIST. var. III 18 p. 165,17 quam *(causam)* si relinquo *(sc. archiepiscopus)*, apud Dominum . . . inexcusabilis ero et vobis *(sc. regi)* promissam -s fidem temerasse convincar. **c** *secundum res saeculares, saeculari modo – in weltlicher Hinsicht, in weltlichen Dingen, weltlich:* DIPL. Arnulfi 140 p. 213,29 quemcumque . . . digniorem et promptiorem indagare potuerint *fratres* ad Dei familiam divinitus gubernandam et nostram servitutem -s peragendam. DIPL. Ludow. Inf. 20 p. 126,18 eos *(fratres)* divinitus et -s bene procurare studuit *abbas.* THIETM. chron. 2,23 p. 68,1 archipresul divinitus in cunctis -sque pollens proficuitatibus. 5,38 p. 264,24 natale Domini . . . more priorum divinitus ac -s hono-

[Leithe-Jasper]

rando peregit *rex*. **3** *spectat ad praestantiam, philanthropiam hominis i. q. comiter, benigne – (menschen)freundlich, gütig:* WETT. Gall. 20 a viro Dei -s susceptus *diaconus*. HIST. peregr. app. p. 173,10 a christianissimo rege Ungarię Bela honorifice recepti et benigne ab ipso et -s tractati.

***humarricus,** -a, -um. (*arab.* humar) *bitumen, asphaltum continens – pechhaltig, (Erd-)Pech enthaltend:* AETHICUS 6 terram dicit . . ., ut . . . -a atque athomica . . . in . . . massa posita *(cf. notam ed. p. 60)*.

humatio, -onis *f.* *confunditur c.* humanatio: *l.13. p.1143,6. actio sepeliendi, sepultura – Bestattung, Begräbnis:* VITA Pus. 12 non diu post -em ibidem est morata *soror Othildis*. ANNAL. Ianuens. I p. 75,5 post -em (humanationem *N*) ipsius *(archiepiscopi)* convenerunt clerici. CHART. march. Misn. III 414 in -e ossium fratris nostri *(sc. Heinrici lantgravii)* Ludewici lantgravii. *al*.

humator (u-, -thor), -oris *m.* *qui humat, sepelit – einer der bestattet, begräbt:* LEX Baiuv. 19,8 ut requiratur dominus cadaveris, ut primus terram super eiciat . . ., ne rei sint ceteri -es (u-, umathores, -is *var. l.*). MIRAC. Remacli 2,2 (MGScript. XV p. 440,17) magna . . . hominum lues emerserat, ita ut defitientibus nonnumquam -bus atque humandis morte urgente imminentibus duo vel tres . . . in uno . . . ponerentur sepulchro.

***humbalus** *v.* *humulus. ***humblo** *v.* *humlo.

***humblum, *humbulus** *v.* *humulus.

humectatio (u-), -onis *f.* **1** *proprie:* **a** *actio humectandi, humidiorem reddendi, irrigatio – das An-, Befeuchten, Benetzen, Befeuchtung:* **α** *gener.:* ALBERT. M. animal. 26,5 aquam . . . portant *apes* ad humectandum mel et complanandum casas, et hanc portant -e alarum et ore. *de lacrimis:* TRANSL. Mod. 32 p. 304,25 sanctis . . . reliquiis cum -e genarum salutatis. **β** *medic.:* MAURUS urin. II p. 46,31 his debet *leucophlegmaticus* infestari sinthomatibus: . . . molliciem, luciditatem cum quadam -e membrorum propter copiam humoris flegmatici existentis sub cute. ALBERT. M. veget. 6,439 oleum eius *(sysami)* non confert ad impinguationem et -em nisi melancholicis. animal. 10,68 hora . . . partus tunc videtur esse vicina, quando sentit *femina* . . . inflammationem in ore matricis vehementem et -em eius. **b** *qualitas, natura (corporis) humida – das Feucht-Sein, Feuchtheit:* ANON. coit. 1,4,11 si . . . inequalitas ex calore vel frigore, siccitate vel -e deprehensa fuerit. **c** *humor, mador – Feuchtigkeit, Nass, Flüssigkeit:* **α** *gener. et natur.:* VITA Ludow. Pii 47 p. 470,17 asperrima hiemis incubuit inclementia . . . -em terrae glatiali astringente rigore. ALBERT. M. veget. 7,9 fomentum . . . laetaminis a fumigatione sua aliquid carnibus eorum *(consumptorum)* per poros praebet -is. *al*. **β** *medic.:* TRACT. de caus. mul. 48 si mulier idropica purgat u-is sanguinie cum mordicatione. CONSTANT. AFRIC. theor. 3,17 p. 11b^{v} he *(vene)* ab initio lingue incipiunt . . .; a quibus emanat -o phlegmatica, que vocatur saliva. **2** *in imag. vel translate i. q. intinctio – Durchtränkung (cf. p. 1150,15):* FROWIN. explan. 4,3 l. 1054 -o terrenae conversationis non diu patitur hunc *(sc. caelestem)* tenorem.

***humectativus** (u-), -a, -um. (humecto) *humectans – an-, befeuchtend, Feuchtigkeit spendend:* ANTIDOT. Sangall. p. 98,16 oleo camimelo: . . . est . . . virtutis u-am. MAURUS phleb. p. 18^{a} accipiat aliquod electuarium frigidum et pectus -um. THADD. FLORENT. cons. 130,46 si deficiant menstrua propter matricis siccitatem, nutriatur *mulier* cibis -is. *al*.

***humectivus,** -a, -um. *humectans – an-, befeuchtend:* AESCULAPIUS 38 p. 61,12 epithimo refrigeratorio utendum et non -o (*Gariopont. pass. 5,18* epithimata refrigeratoria).

humecto (u-), -atum, -are. *absol.: p.1150,8.11. partic. praes. usu adi.: p.1150,14. humidum reddere, madefacere – an-, befeuchten, benetzen:* **1** *proprie:* **a** *gener.:* MAPPAE CLAVIC. 191 cum aliquem lapidem secare volueris, serram tuam parum -bis saliva tua in medio. BALTH. Fridol. 27 que *(ripa)* . . . in tantum sicca apparebat, ut nec alicuius pes transeuntis -retur. NARR. itin. nav. p. 191,6 captivi *(sc. sitientes)* . . . denudabantur noctibus et iacebant super frigidos lapides, ut sic -rentur. CHART. Burgenl. I 33 p. 18,1 (spur.) u-ant brasium, terunt milium. *saepe*. *de lacrimis:* ALDH. virg. II 1907 turma . . . salsa . . . palpebris effundit flumina luctus, tristia rorifluis u-ant (h-, u-ans *var. l.*) imbribus ora. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,181 cui *(sc. homini)* . . . gremium non -et rima genarum *(v. notam ed.)*. *al*. **b** *natur. et medic.:* PAUL. AEGIN. cur. 50 si . . . frigida aliqua sit distemperantia, calefacere oportet . . ., si autem . . . cum siccitate, et -are (*3,11,2* ὑγραίνειν) et simul calefacere *eqs*. URSO qual. 540 humiditatis . . . principalis effectus et naturalis est -are. ALBERT. M. veget. 3,87 si . . . calefiat et -etur *ponticum* humiditate aquea digesta, efficitur *corpus* dulce. 6,112 habet *gummi arabicum* virtutem laxandi et -andi. animal. 3,168 lac asinae . . . consumptis datur, ut -et eos. *saepe*. **c** *astron.:* PS. ALBERT. M. secret. 4,56sq. racionem ponit Albertus *(sc. caus. element. 1,2,9)* dicens, quod diluvium fit ex constellacione -ante, ideo quia, si constellacio -ans respicit unam partem terre, alia *eqs*. **2** *in imag. vel translate i. q. intingere, imbuere – durchtränken, erfüllen (cf. p. 1149,50):* FROWIN. explan. 4,3 l. 1067 qui . . . delectatione praesentium captus atque -tus *(p. corr.)* tangi refugit, festum caeleste et sonos ecclesiae Dei audire non potest.

adi. **humectatus,** -a, -um. *compar. nom. sg. f.* -iora: *l.25. humidus – feucht:* EPIST. var. II suppl. 1 p. 615,9 qua *(anima)* vivificatur . . . lutea illa massa -a, ne arefacta dissolvatur. TRACT. de caus. mul. 69 si . . . ex loca dilectabilia exeat os matricis . . ., tunc sudoris contingit et -iores et lubricioris et calidiora fiunt. 78 si matrix tumet et menstrua plus sequitur et -iora (-ior *var. l.; sed cf. Hippocr. mulier. 2,166 [ed. Littré VIII. p. 344]* γλίσχρα) est. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 246,2 falco . . . fricabit caput suum ad humeros . . ., et capellum in parte sui interiori, que tangit oculum, -um erit ex aqua oculi.

humectosus, -a, -um. *humidus – feucht:* TRACT. de aegr. cur. p. 343,17 mulier concipere volens videat, ne matrix sit -a vel nimis sicca.

humectus (u-), -a, -um. *script.:* -est(us): *l.47.* -ex(us): *l. 55. metr.* hŭ-: *l.40.*

1 *adi. i. q. humidus – feucht:* **a** *gener.:* **α** *in univ.:* AESCULAPIUS 5 p. 10,13 amygdalas amaras tostas et -as ex aqua marina *(sc. accipiant melancholici)*, ut amaritudine careant. ANTIDOT. Sangall. p. 79,46 conficitur *antidotum* . . . mense Maio vel Iulio de radices fenuculi, ante tempus -e sint aut post tempus sicce. METELL. exp. Hieros. 1,266 terra . . . -a. *al*. **β** *paludosus – sumpfig:* CHRON. Noval. 5,10 collocant sese in -is locis, ut sic fugere valerent *(sc. regina et eius tiruncula)*. **b** *medic.:* **α** *in univ.:* AESCULAPIUS 15 p. 18,38 solita ˹tisis˺ . . . evenit ˹-o ex capitis humore˺ (*Gariopont. pass. 2,1* tussis -a fit ex capitis humore). TRACT. de caus. mul. 27 ad decursionem -am, qui de pectinale dolore evenit. DIAETA Theod. 287 uvę passę virtus est stiptica, . . . vulnera -sta (humorosa *var. l.*) siccat. **β** *humectans – Feuchtigkeit spendend, befeuchtend:* ODO MAGD. herb. 1799 ut . . . -is . . . cibis corpus bene temperet *(sc. qui helleborum sumit)* omne. **2** *subst. fem. vel neutr. i. q. pratum humidum, fundus humidus – feuchte(s), sumpfige(s) Wiese, Grundstück, Feuchtgrund:* TRAD. Frising. 34 p. 62,20 (a. 769) dono *(sc. dux)* . . . pascuas, venationes, u-a seu frutecta. 170 cum . . . pratis, pascuis aquarumve decursibus, umexis. 291 u-is, frutectis. 292 ipsam terram tradidit *Irminperht* cum pratis et silvis, omnem u-am seu frutectam partis eius. 485.

humefacio, -factum, -ere. *humidum reddere, madefacere – feucht, nass machen, an-, befeuchten (pass. i. q. humidum fieri – feucht, nass werden):* **1** *in univ.:* BALTH. Fridol. 17 cum anxia sudoris effusione mirabilique fletuum lacrimatione -tus surgeret. OLBERT. Veron. 7 pectora . . . -ta lacrymis. ALBERT. M. meteor. 2,3,11 illae *(aquae)* . . . fluunt super loca amplissima, quae ipsa vix sufficerent -ere in superficie. animal. quaest. 6,19 p. 167,79 si aqua calefiat et terra -fiat. *saepius. medic.:* IOH. S. PAUL. diaet. 274 (add. rec. B) elixus *(sc. sparagus)* . . . esui datus ventrem -it. URSO gloss. 52 solvendo . . . flegma membra, per quae diffundit, -it *caliditas*. **2** *de metallis sim. fort. i. q. liquefacere – viell.: flüssig machen, schmelzen:* PS. GERH. CREM. sal. II 56 sume . . . aluminis de Aleman et mole et -fac in duplo tantum aceti acutissimi *(cf.* PS. GERH. CREM. sal. I 66 funde ipsum in duplo sui de aceto forti; *cf. et*

[Leithe-Jasper]

comm. ed. p. 111).

***humefactio** (u-), -onis *f.* *humectatio – An-, Befeuchtung:* ALBERT. M. gener. 2,1,5 p. 180,64 secundum Graecos, in quibus forte sunt nomina verbalia, sicut calefactio et frigefactio et u-o et siccatio. meteor. 4,2,5 p. 251,25sqq. de arefactione . . . loquentes erit de -e simul dicendum . . .; in -e diffluunt partes mixti, propter quod -o similis est corruptioni. animal. 23,79 quando . . . sternutat *falco* et proicit aquam de naribus, signum est -is cerebri immoderatae.

***humefactivus,** -a, -um. *qui humefacere potest, vi humefacienti praeditus – an-, befeuchtend, von feuchtmachender Wirkung:* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 370,28 laurinum oleum calefactivum et -um est. ALBERT. M. meteor. 4,3,18 p. 284,25 segregatur . . . humidum -um (*p. 387a,26* διαντική), quod est in eo, quod uritur.

humelis *v.* humilis.

humeo (u-), -ere. **1** *humidum esse, madere – feucht sein:* ALBERT. M. animal. 1,423 -et . . . pellis aliquantulum, ut mollior . . . sit sonus in ea *(canna vocis).* **2** *humorem affere – Feuchtigkeit bringen:* WANDALB. mens. 273 Libra . . . pariles caelo cum fecerit horas, umentem volvit breviori tramite Phoebum.

adi. **humens,** -entis. *humidus – feucht, nass (usu subst.: l. 26):* EUPOLEMIUS 2,2 -i noctis caligine pulsa clara dies aperit . . . orbem. ABSAL. serm. 35 p. 204D frigida pugnabant calidis, -ia siccis. ODO MAGDEB. Ern. 6,305 ter Phebo surgente dies -bus orbem exuerat *(ci. [?] ed.,* exteriat, exierat *ci. edd. al.)* tenebris. ALBERT. M. veget. 4,94 aliquando esse *(sc. plantam)* in aquis, aliquando super loca solida diffundi parum -ia. *al.*

humeralis (u-), -e. *script.:* humbe-: *l.52.* -ar(is): *l.51.* **1** *adi. i. q. ad humerum pertinens – zur Schulter gehörig, Schulter-:* **a** *gener.:* **α** *in univ.:* MILO carm. 3,4,2,804 fulgens -is amictus *(cf. notam ed.).* **β** *spectat ad partem vestimenti humerum tegentem:* AMALAR. off. 2,23,3 mandata veteris testamenti . . . ⌊in u-i⌋ (inumerabili, innumerali *var. l.*) linea *(sc. pallii)* . . . portet pontifex, in pectorali *eqs.* HERBORD. Ott. 2,28 p. 116,19 camisias aurifrigio in ora capicii et sutura -i atque brachiali ornari eis *(pueris)* fecit. **b** *anat.:* PS. GALEN. anat. 27 p. 208C a v e n a . . . -i, dum per cubitum transit, rami quidam subtiles separantur (WILH. SALIC. chirurg. 4,2 p. 28, 12). ALBERT. M. animal. 3,74 ossa . . . concavitatum sive furcularum -ium applicantur per ligamenta ossibus spondilium. **2** *subst. neutr. (masc. vel fem.: l. 51) i. q. amictus – Schultertuch, Amikt, 'Humerale' (fere usu liturg.; de re v. J. Braun, Handb. der Paramentik. 1912. p. 83sqq.):* LIBRI Karol. I 29 p. 228,9 habet *(sc. ecclesia)* . . . 'u-e gemmatum', quia electi eius 'operum fulgoribus' coruscant *(spectat ad Vulg. exod. 28, 34sqq.).* ORD. Rom. 6,11 subdiaconi . . . accipiunt ad induendum pontificem ipsa vestimenta . . ., ambolagium, id est amictum, quod dicitur -e. CATAL. thes. Germ. 16,7 alba Ia parata . . ., -ria parata VI. 103,12 -es (gloss.: humeral) X. 71,2sq. albę XXVIIII cum humb-bus et cingulis . . ., humb-ia IIII. LIBER ordin. Rhenaug. p. 138,1 tres presbiteri . . . albis cappis induti capita -bus velata habentes. *saepe.*

adv. ***humeraliter.** *(de) humero – an der Schulter, von der Schulter herab:* ANNAL. Wirz. a. 1147 p. 5,36 quorum *(de captivitate redeuntium)* alii exoculati, alii . . . -r brachia et manus truncati . . . sunt redditi.

***humeraticus** (u-), -a, -um. *ad humerum pertinens – zur Schulter gehörig, Schulter- (usu anat.):* PS. HIPPOCR. phleb. 134 vena corporalis . . . in tibiis separat de vena -a. *subst. neutr. plur. i. q. loca humeris circumsita – Schultergegend:* PS. HIPPOCR. phleb. 185 vena octualis venit . . . per edalica, per corale, per u-a.

***humerinus,** -a, -um. *humeris portatus – auf Schultern getragen (spectat ad Vulg. Is. 9,6):* EKKEH. IV. bened. I 17, 56 tertius imperium puer extulit . . . -um (21,31).

***humero,** -are. *(super humeros) portare – schultern, tragen (de trabibus):* MIRAC. Bert. 3 p. 510,47 cum . . . in giro . . . stipitis superrima rota, ubi astulae et tabulatae . . . claxendicis super inniti ac configi debuerant, -ando copularetur.

***humerosus,** -a, -um. *humeris latis praeditus – breitschultrig:* RUP. TUIT. trin. 8,399sq. Sychem . . . '-us', Emor 'asinus' interpretatur; est autem diabolus -us vel fortis ut leo sive ursus *eqs. (cf. Hier. nom. hebr. p. 66,20sqq.).* 13,1281 maiores filii Israhel sunt, qui ante, minores gentiles, qui post adventum -i huius portitoris peccatorum *(i. Christi)* conscripti sunt. Ioh. 6, 1026 istis tam fortibus tamquam -is regni Dei operariis quam non asperum iugum, quam non grave onus rex iste imponat, audiamus.

humerulus, -i *m.* *clavus in extremitate axis affixus – Achsnagel, 'Lünse':* GERH. AUGUST. Udalr. 1,5 l. 14 sedebat . . . in solio super carpentum composito de -is plaustri in ferro pendente.

humerus (u-), -i *m.* *script. et form.:* *nom. pl.* -y: ALBERT. M. animal. 1,503. *abl. pl.* -ibus: *l.16.* ὦμος, *scapula, armus – Schulter:* **1** *gener.:* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* VITA Audoini 17 (MGMer. V p. 565,1) beatum corpus -ibus (-is *var. l.*) d e p o r t a n t e s *(sc. turba;* AGIUS vita Hath. 25 -is . . . deportata est. *sim.* WETT. Gall. 32 portarunt. HROTSV. Mar. 60. *saepius).* RECEPT. Lauresh. 2,54capit. ad -os, cubitos, brachia, manus. WALAHFR. Gall. 1,32 hanc *(capsellam)* . . . ex suis -is pendentem ferre solebat. NOTKER. BALB. gest. 2,17 p. 83, 24 ferrea torace ferreum pectus -osque Platonicos tutatus *Karolus (cf. notam ed.).* CHRON. reg. a. 1159 p. 102,8 dedit . . . imperator facultatem singulis, ut, quaeque -o gestare potuissent, efferrent *eqs.* CARM. Bur. 117,8,3 -i, pectus et venter sunt formata tam decenter. *persaepe.* **β** *spectat ad brachium (femur animalis: l. 29):* WALTHARIUS 1051 Waltharius -um . . . eius *(Tanasti)* de cardine vellit. CHRON. Noval. 2,11 p. 94,15 quem *(vitulum)* arripiens *Waltharius* abstraxit ab eo -um, de quo percutiebat hostes. **γ** *spectat ad corpus, truncum:* ALDH. virg. II 1362 caput infandum funestos liquerat artus, quod vulsum ex u-is cives . . . cernunt. **b** *in imag.:* ALDH. virg. I 53 p. 310,11 cuius *(sc. Christi)* principatus super u-os esse perhibetur *(spectat ad Vulg. Is. 9,6).* WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 82 magniloquo pensanda Maroni promptior ad ferulas -o portanda recepi. EPIST. Ratisb. 6 p. 291,12 periculosum . . . negotium est . . ., quod illorum maxime -is imponitur, qui *eqs.* EPIST. Hildesh. 134,54 nostrę debilitatis -os . . . huic oneri supposuimus (*inde* 138). *saepius.* **c** *alleg.:* WALAHFR. exord. 32 p. 516,21 unum corpus Christi efficitur cunctis membris officiorum suorum fructus . . . conferentibus: . . . u-i in laborum toleratoribus. HRABAN. univ. 6,1 p. 157A -i *(sc. dicuntur)* operatio vel pondus eiusdem operis *eqs.* **d** *meton. de parte vestimenti -um tegenti:* INNOC. III. registr. 1,300 qui *(principes)* crucem suis -is infigentes ad partes Ierosolimitanas . . . laborarunt. **2** *anat. (de ossibus, fere de iunctura humerali; de osse lacerti: l. 49):* **a** *de hominibus:* ROGER. SALERN. chirurg. 3,109 si ex vulneribus -us sit a superioribus disiunctus. GLOSS. Roger. I B 4,3 p. 709,31 dicitur . . . -us a iunctura homoplate usque ad iuncturam cubiti. I A 4,11 p. 717,32 patiens ita ligetur, quod . . . globus sub ascella positus -um a spatula non sinat deviare. BRUNUS LONG. chirurg. 1,20,3 p. 118D -us dislocatur secundum tres modos *eqs.* THEOD. CERV. chirurg. 2,42 p. 155C iunctura -i. *saepe.* **b** *de avibus:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 75,2sq. -i . . . seu spatule sunt, quibus coniuncte sunt ale, et inter -os collum descendit ad reliquum corpus. p. 75,26 duo ossa in coniunctione sua et alterius ossis, quod est de furcula pectoris, constituunt -um. 2 p. 167,10. **3** *astron.:* GERB. (?) astrolab. 17 p. 137,6 in auriga duae sunt *stellae* lucidiores, Menreb Alroech, id est -us, et Rigel, id est pes. *ibid. iterum.*

humesco (u-), -ere. *depon.: p. 1153,2.* *humidum fieri – feucht, nass werden:* **1** *in univ.:* WALAHFR. carm. 48,5 uda . . . roriflui veluti cacumina collis Aermon et Sion -unt roscida rura *(spectat ad Vulg. psalm. 132,3; aliter [trans.] interpr. F. Stella, La poesia carolingia. 1995. p. 436; cf. et J. M. Vélez Latorre, in: Poesía latina medieval. 2005. p. 352).* HILDEG. caus. 190 oculi -unt, quasi lacrimentur. ALBERT. M. animal. 18,27 frequentius concipiuntur 'feminae, eo, quod corpora -unt' (*cf. p. 766b,31* ὑγρότερα) *eqs. al.* **2** *fort. i. q. sudare – viell.: schwitzen (per compar.):* EPIST. Hann. 105 p. 176,3 ossa . . . virtutum pompaticam verborum opulentiam quasi superfluum et, qui facile u-at (tumescit *ci. Sudendorf*), adipem gravantur.

[Leithe-Jasper]

3 *liquefieri – kondensieren:* URSO gloss. 18 p. 41,12 frigiditate -atur (humectetur *var. l.*) aer et aqua durescat. ALBERT. M. veget. 3,19 ad quem *(corticem durum)* veniens evaporatio ... humiditatis interioris retineatur et reflectatur et -at; ... haec enim est natura evaporationis, quod, quando reflexa tenetur, -it et facit humida, quae tangit.

humicidalis *v.* homicid(i)alis. **humicidium** *v.* homicidium.

[humides *v.* *limonides: OLIV. hist. reg. 114 p. 156,31.**]**

humiditas, -atis *f.* **1** *natura humida, mador – Feuchtigkeit, Feuchte:* **a** *gener.:* WOLFHARD. Waldb. 1,7 qui *(cineres)* licet tanta essent -e referti *eqs.* OTTO FRISING. gest. 1,46 cum veris benigna -e ex telluris partu flores et herbae procrearentur. ALBERT. STAD. Troil. 5,160 sol est principium vitalis fonsque caloris, luna ministeriis -is adest. **b** *natur. et medic.:* **α** *in univ.:* CONSTANT. AFRIC. coit. 5,17 ex -e *(sc. testium)* erit semen multum. TROTULA A 11 p. 72,18 conceptio impeditur ... ex nimia matricis caliditate vel -e. MAURUS phleb. p. 20[b] propter -em sanguinis diminutam. ALBERT. M. veget. 3,18 in qua *(siliqua)* vapor propriae -is comprehensus reflectatur. BERTH. RATISB. serm. 3 p. 24,32 quod *(corpus)* habet -em (-um *ed.*) idoneam ad nutriendum ... calorem. GEBER. invent. 23 p. 735 quod ista *(olea)* dent -em radicalem mineralem, ut probavimus in sulphure et arsenico. *persaepe. v. et l.4.* **β** *de qualitate elementorum:* WOLFHER. Godeh. I prol. p. 168,2 elementorum quadruvium ... aerem et aquam -e ... conectat in alterutrum. ALFAN. premn. phys. 5,6 p. 63 esse elementum corpus ... et secundum actum habens extremas qualitates ..., caliditatem, frigiditatem, -em (*PG 40,613*[C] ὑγρότητα) et siccitatem. MAURUS urin. II p. 6,31 omnia habent provenire in urinis a quatuor qualitatibus, scilicet a caliditate ... et -e. *al.* **2** *materia liquida, liquor, humor – Flüssigkeit, Saft:* CONSTANT. AFRIC. coit. 2,10 seminalis -is (-s *var. l.*) ... indigencia. ROGER. SALERN. chirurg. 1,937 de -bus in auricula collectis. MAURUS phleb. p. 24[a] si, postquam coagulatus fuerit *sanguis*, cito supernatat -s. ALBERT. M. veget. 1,204 quae *(plantae)* faciunt oleum vel unctuosam -em. animal. 1,139 quod ... est intra occulum, est -s sive -es, quae sunt in occulo, per quas est visus. *saepius.*

humido (u-), -are. *absol.: l.42. humefacere, madefacere – befeuchten:* HUGEB. Willib. 4 p. 97,8 omne, quod u-at ... fons, crescendo proficit ad salutem. PS. AVIC. anim. 4,2 p. 107 spiritus ... et siccant et -ant *eqs.*

humidus (u-), -a, -um. *script.* hm-: ALDH. ad Acirc. 67,5 *(var. l.).* **I** *adi. i. q. humore plenus, humorosus – Feuchtigkeit enthaltend, feucht, nass:* **A** *gener.:* **1** *in univ.:* ALDH. ad Acirc. 48,2 -a ... per litora ponti. WIDUK. gest. 1,36 p. 53,7 sole cadente in -a vestimenta barbarorum. GERH. AUGUST. Udalr. 1,17 l. 14 nec in soccis unum pilum -um conspexit *Herewigus.* ALBERT. M. veget. 7,48 in agris multum frigidis et -is, qui circumpositi sunt maribus et paludibus multis. animal. 23, 126 a quibusdam -us culus vocatur *morfex (de re v. W. Sanders, Rheinische Vierteljahrsblätter. 42. 1978. p. 435). al.* **2** *abund. de vino (cf. Verg. georg. 3,364):* AGNELL. lib. pont. 104 p. 272 l. 27 venundant *nonnulli episcopi* frumentum ecclesiae et oleum et -a vina. **3** *de herba fort. i. q. sucidus – viell.: frisch:* ALBERT. M. veget. 6,444 est *salomonica* similis aneto -o *(ex Avic. canon. 2,2,583 p. 147b*[r]*).* **B** *natur. et medic.:* **1** *in univ.:* ABBO FLOR. calc. 3,92 quanto ... unumquodque ... frigendo -ius *efficitur*, tanto ... gravius. CONSTANT. AFRIC. eleph. 5,21 V diebus nutriatur cum d i e t a -a (URSO qual. 549 -ae dietae). HILDEG. phys. 6,3,1 pavo calidus et -us est. URSO med. 113 quorum *(humorum)* diffusione per membra morbus inascitur -us. ALBERT. M. veget. 6,476 ysopus -a non est herba, sed *eqs. (de re v. p.1194,15).* animal. 1,21 in ipsis membris quaedam *(animalia)* sunt mollia et quaedam dura et quaedam -a et quaedam sicca. 12,25 -ius ..., quod est in corpore, est flecma et post sanguis. *saepius.* **2** *de qualitate elementis inhaerente:* CARM. cod. Paris. (8812) 2,15sq. frigida limpha quidem et -o se iungit aeri, -us aer et calido se gluttinat igni. CONSTANT. AFRIC. grad. praef. p. 343,10 omne corpus de quatuor elementis constructum ...: aut est calidum aut frigidum, -um vel siccum. *al.*

II *subst.:* **A** *masc. i. qui humidae naturae est – einer der ein feuchtes Temperament hat, von feuchter Natur ist:* CONSTANT. AFRIC. coit. 16,47 electuarium de aniso optimum -is (hiis, his *var. l.*). 16,69 electuarium, quod composui frigidis et -is coire non valentibus. **B** *neutr. (fem.: l.7):* **1** *gener.:* **a** *liquor, humor – Flüssigkeit, Nass:* HUGEB. Wynneb. 2 p. 108,15 ille ... superni roris -a inrigatus. CHART. episc. Halb. 1114 (a. 1265) quod omnia -a, sicut potus sive lacticinia ..., integraliter ad mensam redeant sacerdotis. **b** *usu plur. i. q. aquae – Gewässer:* ALDH. virg. II 423 laticis Christum sub flumine tinxit *Iohannes* -a ... sacrantem caerula ponti. **2** *natur. et medic. i. q. humiditas – Feuchtigkeit:* **a** *in univ.:* CONSTANT. AFRIC. coit. 3,5 semen est spiritus calidus currens et currendo impellens -a (humores, humorem, humori *var. l.*) corporis. ALFAN. premn. phys. 2,2 p. 24 Heraclitus ... totius animam vaporem ex -is (*PG 40,536*[B] ἐκ τῶν ὑγρῶν) dicit. ALBERT. M. resurr. 32 p. 255,15 distinguimus triplex -um, ex quo sumitur substantia humani corporis. animal. quaest. 1,3 p. 81,37 illa, quae ... non tantum fiunt ex -o spermatico, sed magis ex -o nutrimentali, possunt restaurari. 13,13 p. 245,13 -um radicale est cibus et pabulum caloris naturalis *(de re v. P. L. Reynolds, Food and the Body. 1999. p. 105sqq.).* veget. 1,181 vaporativum. *saepius. spectat ad sapores:* ALFAN. premn. phys. 6,5 p. 73 spongioso ... et aquoso *(sc. sensu)*, hoc est gustu, -a (*PG 40,636*[A] τῶν χυμῶν) suscipit *sensibilitas.* **b** *de qualitate elementis inhaerente ('das Feuchte'):* CONSTANT. AFRIC. coit. 4,17 frigidum ... reddit semen spissum ..., -um (humiditas *var. l.*) vero copiosum. ALBERT. M. metaph. 1,3,5 p. 35,31 calidum ... cum u-o primo non est nisi in aere. animal. quaest. 15,8 p. 264,23 -um duplex est, scilicet aereum et aquosum; -um aereum confert ad vitam *eqs. saepius.* *Leithe-Jasper*

humiliatio (-cio), -onis *f.* **1** *proprie:* **a** *depositio, actio humi deponendi – das Auf-den-Boden-Legen (usu liturg. in ritu imprecationis; de re v. P. J. Geary. Annales E. S. C. 1979/1. p. 27sqq, spec. 37.):* CHART. Xant. 120 p. 92,3 (a. 1236) si per hunc *(sc. imprecationis)* modum profectus nullus habeatur, ita quod ad -em crucis et reliquiarum procedi contingat *(locus spectat et ad l.45sqq.).* **b** *inclinatio (corporis) – Verbeugung, Verneigung (usu liturg.):* EPIST. var. II 4,7 surgentes *(sc. monachi)* ... -em supplicationis sibi vicissim prebeant *(cf. p.1155,49).* **2** *meton. i. q. (con)cavum, recessus – Vertiefung, Einsenkung, Delle:* DECRET. Frision. A 8 p. 53,4 pro vertigine capitis XXXVI solidi, pro tumore et -e X solidi. p. 56,13 tumor et -o vulneris, videlicet abel and insep, decem solidi *(v. notam ed.).* **3** *translate i. q. detrectatio, subiectio – Erniedrigung, Demütigung, Unterwerfung:* **a** *spectat ad res i. q. dedecoratio – Schändung:* CONC. Karol. A 56[B] p. 737,5 qui ... donaria ad ... templorum ... sanctorum suorum *(sc. Dei)* dehonorationem et -em ... auferre presumit *eqs.* **b** *spectat ad homines (Christum: p.1155,5sqq.):* **α** *in univ.:* BRUNO MAGD. bell. 126 p. 118,27 papa Gregorio -e ficta placato. CHART. episc. Hild. I 263 p. 241,22 pro tanta ... -e et servitio comitis ... benefitium ... sibi ... concessi. ALBERT. M. summ. theol. II 13,78 p. 109[b],1 tertia *(sc. ratio)* -o sui, quando ... recordaretur *homo* se ex vili terra esse factum, humiliaretur et obediret praeceptis Dei. *al. v. et vol. III. p. 951,3.* *c. gen. explicativo:* HRABAN. epist. 29 p. 447,32 si ... in quinta *(sc. generatione)* ab insciis copula fuerit peracta, melius mihi videtur, ut cum paenitentiae -e ... Deo satisfaciat. **β** *de clade, detrimento:* ALBERT. AQUENS. hist. 6,31 audita ... victoria christianorum principum et Turcorum -e. **γ** *de depositione:* VITA Radbodi I p. 165,26 de Francorum regni -cione et Germanie ad imperium sublimacione. ANNAL. Altah. a. 1044 p. 34, 22 contra iniustum regem iusta coniuratio, ut non digne exaltatum digna deponeret -o. EPIST. Hildesh. 45 fratres ecclesie nostrę *(sc. episcopi)* ... sibi invicem et laicis nobilioribus ... ad -em persone nostrę confederati sunt. CONST. imp. II 215,24 facilis ... aliorum omnium regum ... -o creditur, si cesaris Romani potencia ... conteratur. **δ** *de virtute humilitatis:* AMALAR. ord. antiph. 27,1 quod castigatio corporis per ieiunium et -o mentis ... excludat diabolum de peribolo sanctae ecclesiae. GERH. AUGUST. Udalr. 1,27 l. 169 magna contritione cordis et

[Weber]

-e salutarem obtulit hostiam Deo. CHART. civ. Erf. 281 p. 180,1 quo certius supplicantium cognoverit *archiepiscopus* -em. *al.* **ε** *de passione, crucifixione Christi:* AMALAR. off. 4,20,3 de passione Domini: . . . conformat se sancta ecclesia capiti suo . . .; haec *(sc. Christi in passione)* -o prius et iterum exaltatio per unum versum psalmi centesimi noni monstratur *eqs.* 4,20,4 ut propter -em capitis nostri proximam amittamus glorificationem sanctae trinitatis *(cf. Vulg. psalm. 109,7).* 4,21,8 quia Salvatoris nostri -o per sepulturam triduo caelebratur. MANEG. c. Wolfh. 15 p. 78,2 ⌞-is Dei signum⌟ *(i. crucem)* tanquam vexillum victorię opponamus.

***humiliativus,** -a, -um. *deiciens, detrectans – herabsetzend, demütigend:* CONR. MUR. summ. p. 163,1 sunt verba . . . hylaritiva, -a. ALBERT. M. sent. 4,15,4 p. 475b,21 modus flagelli per se -us est.

***humiliator,** -oris *m.* *qui humiliat, infringit – einer der erniedrigt, herabsetzt:* VITA Menel. 1,18 (MGMer. V p. 146,4; s. X./XI.) restauratio . . . sanitatis . . . in solo illo permanet, qui -r (humilitator *a. corr. 1*) inflate superbie et exaltator regnat humilitatis non ficte.

humilio, -avi, -atum. -are. *script.:* u-: *l.71.* -l(o): *l.58. usu intrans.: l.68.69; medial.: l.30.37; refl.: l.33.35.49.58.61.p. 1156,5. al. partic. perf. usu subst.: p.1156,26sqq.*

I *usu originario:* **A** *demittere, submittere, inclinare – senken, nach unten bewegen, neigen:* **1** *proprie (in imag.: l.30. 32):* **a** *gener.:* **α** *in univ.:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 179, 10 debet *falconarius* -are manum . . . paulatim iuxta perticam. p. 200,17 postquam se relevaverit *falco*, -etur in tantum manus, quod subsit falconi. *refl. et medial.:* MANEG. c. Wolfh. 12 p. 70,8 -tus ad misericordię fontem. OTTO FRISING. gest. 1,49 p. 69,2 ut vix ad audiendos magistros ab altitudine mentis suae -tus descenderet *Petrus*. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 198,33 si . . . non erit *pertica* altior capite suo, -et se falconarius tantum, quod pertica supersit capiti suo. ALBERT. M. animal. 5,12 coitus . . . cameli perpetratur, quod femina -at se super genua. *in gestu devotionis (vel maeroris, e. g. l.37; per compar.: l.40):* NICET. ad Iust. p. 118,23 contristati et -ti usque in terra sumus. CONSUET. Eins. 48 -ent *monachi* se manibus defixis in terra. BALTH. Fridol. 23 ramos . . . ab imo stipite usque ad summum admirabatur quasi conglobatim Deo se -asse. *al. v. et p.1156, 45.* **β** *(humum) deponere – (auf den Boden) niederlegen, abhängen (usu liturg. in ritu imprecationis; de re v. p.1154, 34):* WIBALD. epist. I 359 p. 755,1 -tis crucifixi Salvatoris nostri imaginibus. CHART. Xant. 120 p. 92,3 ecclesia lesa prius per mensem suam crucem et reliquias -bit, quod etiam alie postmodum facere tenentur ecclesie *(loci spectant et ad l.55sqq.).* **γ** *de inclinatione liturg. (usu refl.; 'sich verneigen'):* MEMORIALE qual. 6 (Corp. Consuet. Monast. I. 1963. p. 235,2; s. VIII.ex.) convenientes ad capitulum . . . se fratres undique -ent *(cf. p.1154,40).* **b** *mus. i. q. deprimere, grav(ior)em facere – nach unten führen, absenken (spectat ad altitudinem tonorum, sonorum):* COMM. microl. 35 p. 102 graves . . . sunt soni, quia gravantur, id est premuntur et -antur. ELIAS. SAL. mus. 2 p. 19a ipsam *(sc. notam F)* -are oportet et ipsam mollificare. *al.* **2** *translate:* **a** *detrectare, flectere, subicere – demütigen, erniedrigen, beugen, unterwerfen (usu refl.: l.58.61. p.1156, 5):* **α** *gener. et theol. (de Christo: l.61.p.1159,3. al.):* VITA Wandr. 12 (MGMer. V p. 19,5) non extollendo se . . ., sed -lans se et peccatorem esse se plus fatebatur. HUGEB. Willib. praef. p. 87,8 quas *(virtutes)* Dominus pro humani generis salute se -ando . . . prestare . . . dignatus est. AMALAR. off. 4,20,2 passio et persecutio -ant . . . massam, quae ex Adam sumpta est. THIETM. chron. 7,2 p. 400,2 quem *(Hardvigum)* . . . divina maiestas nimis -tum se culpabilem cognoscere coegit. *persaepe. v. et p.1154,55. intrans. i. q. se detrectare – sich demütigen, erniedrigen:* VITA Wandr. 2 (MGMer. V p. 14,8) habent mali in ea *(relatione)*, quod metuant, boni, quod gratulent, superbi, ut -ent. HIST. Welf. 14 ut imperator . . . eius *(Guelfonis)* consilio ad condignam satisfactionem -ret. **β** *publ. et iur.:* CHRON. Fred. 4,71 quod illam parentem Francorum, quam reginam habuerat, non dibuisset *Chrotharius* u-are. CONST. imp. II 427, 49 nullus ad placitum comitis . . . armatus veniat . . ., alioquin in continenti -etur. CHART. Stir. IV 305 p. 152,8 si quando illa rebellare presumpserit ecclesia, hanc flectere et -are valeat *persona. persaepe. refl. i. q. se dedere – sich unterwerfen:* ANNAL. Mell. Vind. I a. 1273 p. 705,22 omnes munitiones absque pugna se regi ob metum -verunt. **b** *spectat ad res i. q. dedecorare – schänden:* CONC. Karol. A 56,96 p. 767,15 qui ecclesias Christi dehonoraverunt et -verunt rebusque propriis expoliaverunt. **c** *de adulteratione i. q. vitiare – entehren:* CAPIT. reg. Franc. 252,41 si . . . frater . . . eius *(coniugis)* clanculum eam *(uxorem)* -verit (violaverit *var. l.*). **d** *deicere, degradare – herabsetzen, degradieren:* WOLFHER. Godeh. II 27 p. 210,47 qui *(presbyter)* primo a . . . episcopo feliciter exaltatus, sed ab imperatore . . . -tus. CHART. episc. Wirz. I 84 a statu iuris sui nulla umquam ratione -bitur *Iuta mulier censualis.* **B** *destruere, diruere – abbrechen, -reißen:* CHRON. Reinh. a. 1223 p. 599,8 qui *(lantgravius)* -vit eam *(turrim)* prosternens ad terram. CHART. Rhen. inf. II 274 mandavimus . . . turrim monasterii usque ad inferiorem testudinem -ari.

II *per confusionem c.* ὁμιλεῖν *i. q. uti – Umgang haben, verkehren (mit):* ANNAL. Ratisb. fragm. a. 1085 (MGScript. XIII p. 49,36; s. XI.2) dixerunt *episcopi* . . . imperatorem cum omnibus suis esse excommunicatum, unde, si ei -rentur, credebant se incurrere grave peccatum.

subst. **humiliati,** -orum *m.* *in nomine ordinis ('Humiliaten'; de re v. LexMA. V. p. 210sq.):* BURCH. URSB. chron. p. 107,10 due secte in Italia exorte . . ., quorum alii H-os, alii Pauperes de Luduno se nominabant. CHART. Stir. IV 528 p. 317,41 presentibus . . . Masocco et Brisa Concordiensibus canonicis et fratribus Pagano Lovono de ordine H-orum. *al.*

humilis, -e. *script.:* u-: *p.1157,19.* humel(is): *p.1157,26. 36.1158,2. al. form.: nom. sg. m.* -es: *p.1157,19. ?abl. sg. f.* -ia: *p.1157,38. superl.:* -ilim(us): *p.1157,35.37.* -issimus: *p.1157,28.* -ilisimus: FORM. Salisb. II 3,14,1. *usu subst.: l. 61.63.p.1157,21.22.52. saepe.*

demissus, depressus – niedrig, tief: **I** *proprie (in imag.: l. 42):* **A** *gener.:* **1** *in univ.:* UFFING. Liutg. 4 planities -is (-es C), Liudgeri florida vallis. FROUM. carm. 35,13 incipe nunc -em terris iam sistere callem. ALBERT. M. animal. 1,231 optimus . . . oris status est, quando non nimis est -is. 1,508 erit efficacius signum *(sc. stulti)*, si contingat in eis *(pedibus)* -es esse digitos et vastos. **2** *incurvatus – gebeugt:* WALAHFR. carm. 1,26 cervice -i -faciet *vita decens* iuga ferre Tonantis *(spectat ad Vulg. Matth. 11,29).* **3** *prostratus – niedergeworfen:* EKKEH. IV. bened. I 31,99 nos pedibus (gloss.: tuis) -es (gloss.: humiliatos) benedic, acerrime miles *(sc. Laurentius).* **4** *parvus – klein:* OTTO FRISING. gest. 1,32 p. 50,8 sunt . . . Ungari facie tetri . . ., statura -es. **B** *mus. (spectat ad altitudinem tonorum, vocum sim.):* Ps. ODO CLUN. dial. 9 p. 258a in -bus cantibus . . . nulla depositio alicuius vocis ante finem invenietur. THEOPH. sched. 3,87 si volueris cymbalum altius habere, in ora inferius limba, si vero -ius, circa oram in circuitu. **C** *medic. de cute leprosa i. q. cavus – eingedellt:* HRABAN. univ. 18,5 p. 502B lepra tumens inflata superbia, lepra -is simulatio cordis vel latens blasphemia *(cf. Vulg. Lev. 13,3).*

II *translate:* **A** *ignobilis, exiguus, vilis – unbedeutend, gering, wertlos:* **1** *de hominibus (spectat ad statum):* LEG. Burgund. Rom. 5,1 quae *(iniuria)* in publico vel in foro ab -iore persona honestiori infertur. LEG. Wisig. 12,2,9 nulli Iudeo . . . licere contra christianum, quamvis -is servilisque persone, testimonium dicere. RUOTG. Brun. 2 p. 3,29 habent . . . in illa *(relatione)* mediocres et -es, unde convalescant, elati . . . et divites, unde obstupescant. CHART. select. Keutgen 18 scabini non ex melioribus et potentioribus electi, sed ex -ioribus et pauperioribus assumpti. *persaepe.* **2** *de rebus:* **a** *gener.:* **α** *in univ.:* RADBERT. corp. Dom. prol. ad Karol. 68 ut haec diligentius vestra perlegat sagax intellegentia, licet -ia videantur. RUOTG. Brun. 47 est prope muros civitatis ecclesia structura . . . et opere -is. STATUT. ord. Teut. p. 88,24 si graviorem incidat *frater* culpam . . ., -iorem locum in choro teneat. *saepius. v. et p. 874,38.* **β** *submissus, tenuis, invalidus – gedämpft, verhalten, schwach:* Ps. GALEN. puls. 216 lassus est pulsus, qui longitudine brevi et -i (humidi, humilitate *var. l.*) lasso motu

[Weber]

arteriam tetenderit. CONSUET. Trev. 10 sacerdotes -i voce sussurro missas celebrant pro defunctis. **γ** *pallidus – bleich:* AMADEUS LAUS. hom. 3,157 attactu leni, colore -i mansuetudinem et humilitatem denuntiat *vellus*. **δ** *vilis – wertlos:* FROUM. carm. 4,10 -em pellem pro vellere ponere vellem. **ε** *inglorius, turpis – unrühmlich, schmählich:* OTTO FRISING. gest. 1,65 p. 91,6 quod tam arduo et bono inchoata principio tam -em et non bonum exitum acceperit *expeditio*. **b** *rhet. de genere dicendi (de re v. F. Quadlbauer, Die antike Theorie der genera dicendi im lat. MA. 1962. p. 59sqq.):* CONR. Mur. summ. p. 48,1 tres sunt stili: -is, mediocris et altus (*item* p. 59, 2). CONR. HIRS. dial. 209 sunt . . . tres modi in stilo scribentis, -is, mediocris, grandiloquus (*sim.* 1503). **3** *de animalibus:* AMARC. serm. 1,326 qui *(sc. Christus)* Iherusalem introiturus sprevit equos, mulos -emque insedit asellum. **B** *devotus, mitis, modestus, indignus – demütig, sanft(mütig), bescheiden, unwürdig:* **1** *de anim.:* **a** *de hominibus eorumque animo sim.:* **α** *in univ.:* PIRMIN. scar. 27 p. 106,9 qui fuit superbus, sit -is (-es *E*, u- *a. co rr. C*). HUGEB. Wynneb. 6 mens -is *(sim.* Walahfr. Blaithm. 58 mente -is. *al.)*. OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 129,29sq. si in eadem civitate cum superbo -is inveniatur, non tamen cum superbo -is puniatur. DIPL. Constantiae 4 p. 14,43 bonos et -es (πράους) ad melioris vite frugem invitando. CARM. Bur. 121,2,1 prior *(sc. amica)* trux et arrogans, -is secunda. *persaepe*. *pro expressione modestiae (in epistolis, chartis sim.):* CONC. Merov. p. 150,24sqq. -elis vester Phylippus reverenter audeo salutare *eqs*. FROTH. epist. 17tit. Hilduino . . . episcoporum -issimus . . . obto salutem. TRAD. Frising. 605 p. 517,27 ego in Dei nomine -llima ancillula Dei Deota. CHART. Burgund. 1 p. 93,1 ego . . . Rhodulfus -is comes. DIPL. Heinr. IV. 259 signum domni Heinrici quarti regis -llimi et invictissimi *(cf. C. Erdmann et D. Gladiis, DtArch. 3. 1939. p. 131sq.). persaepe*. **β** *de voce, sermone, actionibus:* CONC. Merov. p. 189,27 cum -llimae s u b p l i c a t i o n i s debeant satisfactione reverti (ARBEO Corb. 15 p. 203,11 -ilima [-llima *var. l.*] subplicatione. *al.*). FORM. Marculfi 2,47 -eli p r a e c i almitate vestrae *(sc. abbatis)* quesumus, ut *eqs*. (ARBEO Corb. 11 -ilima [-llima *var. l.*] prece. *al.*). ARBEO Corb. 10 p. 198,13 -ia (-i *var. l., an leg.* -l[l]ima?) postulatione. WIDUK. gest. 1,33 salutato eo *(rege)* verbis -llimis. *persaepe. v. et vol. I. p. 376,70.* **γ** *pro cognomine:* CHRON. Epternac. (MGScript. XV p. 1306, 45; c. 1035) Henericus rex . . . cognomento H-is. HEIMO BAMB. chron. 4,4 p. 381,15 hic *(Heinricus)* propter modestiam et humilitatem, quam circa omnes habuit, H-is agnominatus est. *al.* **b** *de animalibus:* GODESC. SAXO theol. 22 p. 320,3 de equo domito, -i, abstinente. SALOM. II. epist. 40 p. 422,21 sub iuvenibus et indisciplinatis transversus et supinus, sub senioribus . . . et gravibus -is et rectus incedere norit *cavallus*. **2** *de rebus:* CARM. Bur. 86 refl. 12 haec *(sc. membra virilia)* sunt utensilia . . . fragilia, -ia. **C** *deiectus, timidus – niedergeschlagen, verzagt, ängstlich:* EIGIL Sturm. 19 p. 153,23 consolator -ium Deus. EPIST. Einh. 3 p. 110,20 ne post obitum meum *(sc. episcopi)* lupi locum sanctitatis invadant rapaces gregemque -llimum dispergant. *al.* **D** *benignus – wohlwollend, gütig:* CONSUET. Marb. 344 bene agentibus sit *praelatus* -is, contra delinquentes rigidus. *v. et p.1158,69.*

adv. **humiliter.** **1** *proprie i. q. graviter – tief, auf tiefe Weise (usu mus.):* Ps. HUCBALD. ton. 314 ut voces amborum in unum coeant nec, qui succinit, -ius vel celsius respondeat quam ille, qui praecinit. 322 psalmi . . . pro paucitate . . . seu multitudine cantorum celsius vel -ius canendi sunt. MUS. ENCHIR. app. D 170 consonum . . . cum principali rite canentis voci vel consonat -ius sesquitertio vel altius concinit sesqualtero organalis. **2** *translate:* **a** *devote, mite, modeste – auf demütige, sanft(mütig)e bescheidene, unterwürfige Weise:* WILLIB. Bonif. 6 p. 28,13 cui *(pontifici)* . . . vir Dei -r respondit: '*eqs*.' WIDUK. gest. 3,74 p. 151,2 talia *(sc. caritatis)* opera licet valde -r diebus ac noctibus exarceret *pontifex*. OTTO FRISING. gest. 1,10 p. 26,27 ut . . . omnes in Romano orbe positi subiectionis iugum -r portarent. OTTO SANBLAS. chron. 23 p. 33,22 ut periclitanti imperio subveniret *dux*, plus quam imperialem deceret maiestatem, -r efflagitavit *imperator*. *persaepe*. *in formula epistolae vel chartae sim.:* FORM. Bitur. 2 ut nos ibidem pietas vestra manere permittat, -eliter postulamus. EPIST. Meginh. 14 p. 208,5 frater Basilius . . . -ius quam -llime te salutat. *persaepe*. **b** *propitie, benigne – gnädig, gütig:* BEDA hist. eccl. 3,3 p. 132,6 eius *(episcopi)* admonitionibus -r ac libenter in omnibus auscultans *rex*. Ps. VEN. FORT. Leob. 29 duo energumeni . . . occurrentes beatissimo viro sospitatis remedium sibi -r largiri poposcerunt. CHART. Drubic. 19 p. 23,10 se in fraternitatem ecclesiae . . . recipi postulavit *Conradus*, quod . . . -r admisimus *(sc. canonicus regularis)*. **c** *inobservato modo, abscondite – unbemerkt, unauffällig:* OTTO MOR. hist. p. 32,11 imperator . . . cum Veronam appropinquasset indeque -r pertransire voluisset, Veronenses quidem . . . imperatori se obviam posuerunt. **d** *improbe, sordide – unaufrichtig, niederträchtig:* IDUNG. PRUF. dial. 3,155 non -r mentiendo, sed veraciter pronuntiando dixit *Benedictus: 'eqs.'*

humilitas, -atis *f.* *script.* u-: *l.37.* **I** *proprie i. q. inclinatio – das (Sich-)Neigen:* EPIST. var. II 5 tamdiu iacent *monachi* in terra, usque dum abbas . . . pulsaverit, ut surgant; similiter post refectionem sedentes per -em satisfaciunt.

II *translate:* **A** *degradatio, detrectatio – Herabsetzung, Erniedrigung, Demütigung:* **1** *theol. (spectat ad Christum):* ALBERT. M. incarn. 55 p. 231,14 cum -s mereatur exaltationem et ipse *(Christus)* in passione gloriam unigeniti a Patre . . . per -em absconderit, meruit . . . maximam exaltationem. *ibid. al.* **2** *publ. et iur.:* **a** *depositio – Absetzung:* CHRON. Fred. 2,62 p. 88,19 ipsorum *(adulatorum)* consilium usus consensus es *(sc. Iustinianus)* -em meam *(sc. Belisarii)*. **b** *subiectio, deditio – Unterwerfung, Kapitulation:* LEX Alam. 35,2 si post hoc per (-em aut per *add. 3*) servitio hoc ad pedis regis conquisivit *(sc. rebellator)*. BRUNO MAGD. bell. 88 p. 82,33 -em poenitentis *(sc. Heinrici)* accepturos se promittunt *Otto et Walph*, si vellet implere cuncta, quae *eqs*. **B** *de virtute christiana i. q. abiectio, devotio, modestia – (Selbst-)Demütigung, Demut, Bescheidenheit, Unterwürfigkeit:* **1** *proprie:* **a** *de hominibus eorumque animo sim. (in lusu verborum: l. 69):* FORM. Dion. 23 p. 508,31 cum u-is spiritu arma orationum sumsimus. VITA Rimb. 10 p. 88,38 septimus . . . -is gradus. RUOTG. brun. 5 p. 7,18 ubi magister excelluit ingenii velocitate, ibi se discipulum prebuit -e. DAVID compos. 3,38,1 nota tres -is gradus. *persaepe. v. et p.1155,20.1157,4.44.* *c. gen. explicativo:* CONC. Merov. p. 7,1 abbates pro -e religionis in episcoporum potestate consistant. HROTSV. lib. 1 praef. 9 vis frangitur obiurgationis, ubi intervenit -s confessionis. CHART. Babenb. 389 p. 234,28 in -e conversationis spiritualis in perpetuum militantis. *al.* **b** *de Christo:* ERMENR. Sval. 7 humani generis inimicus per -em Domini nostri Ihesu Christi . . . victus ac damnatus est. EBO BAMB. Ott. 2,1 p. 51,3 sciebat . . . regnum diaboli non potentia, sed -e Christi destructum. *al.* **2** *alleg. et per prosop.:* RHYTHM. 90,18,6 ad turrem Babyllonicam ira turbavit labia, virtutem sancti spiritus recipitque -s. ALLEG. cam. 25 secunda *(sc. camararia Christi)* est sancta -s; illa est thensauraria in camara. CONR. HIRS. mund. cont. 701 -s regina virtutum est, mors viciorum. *al. v. et vol. I. p. 860,69.* **C** *ignobilitas, vilitas, levitas – Niedrigkeit, Unwürdigkeit, Unbedeutendheit:* **1** *proprie:* CONC. Karol. A 39B,10 p. 445 -s vestium nihil valet sine -e mentium. CHRON. Pol. 1,2 p. 10,21 qui *(Deus)* . . . pauperum -em aliquociens exaltat. EPIST. Hildesh. 31 cum ad tantam -em se vellet *rex* inclinari, quod cum nepte mea *(sc. comitis)* coniugii sacramentum acciperet 124 dominus H. . . . quasi -e nostri *(sc. episcopi)* nominis despexit pacem. **2** *meton. de hominibus (in formula modestiae):* HRABAN. epist. 2a p. 384,2 dum sanctae crucis gloriam per meam -em audire non sustinet *lector*. ANSCAR. mirac. Willeh. 1 nostra . . . -s ea *(sc. miracula Willehadi)* . . . litteris indagare censuit. CHART. episc. Hild. I 164 (dipl. Heinr. V.) sic . . . -em nostram scuto suę *(sc. Dei)* protectionis speramus obumbrari . *saepe*. **D** *benignitas – Güte:* BERTH. chron. B praef. p. 165b, 17 humillimae caritatis et caritativae -is executor *(sc. Hermannus Contractus)*.

humilitatio, -onis *f.* *detrectatio – Erniedrigung, Demütigung:* ARNO REICHERSB. apol. p. 125,16 usque ad crucem -o.

[Weber]

humilito, -atum,-are. *detrectare, demittere – erniedrigen, demütigen:* HERM. IUD. conv. 2 p. 75,19 cerno . . . unum eundemque hominem *(sc. Christum)* -tum (humiliatum *var. l.*) et exaltatum.

humilo *v.* humilio. ***humilus** *v.* *humulus.

humitenus *v.* humus *et* tenus.

***humlo** (humblo), -onis *m.* (*cf. francog.* houblon) *lupus – Hopfen:* ADALH. brev. Corb. 12 p. 379,7 nolumus, ut ullum alium servitium . . . nec -em nec ligna solvendo . . . faciat *molinarius.* 25 de -is decima, de -e . . . portio . . . per singulos menses detur. REGISTR. Elnon. 2 dat unusquisque *(sc. mansus)* . . . de -blone modios II. *ibid. al.*

***hummularius** *v.* *humularius. ***hummulus** *v.* *humulus.

humo (u-), -avi, -atum, -are. *form.* -itur: *l.18. metr.* hūm-: *l.23.*

1 *obi. homines i. q. humo tegere, sepelire – beerdigen, begraben, beisetzen:* LEX Ribv. 55,1 si quis . . . hominem mortuum, antequam -etur (-itur, humiter, sepeliatur *var. l.*), expoliaverit. EIGIL Sturm. 23 Dei martyris sancta sepulcro, quo prius inerant, ossa -vimus. DIPL. Loth. I. 23 p. 95,9 quo *(loco)* ipse *(Hugo)* corpore umatus extitit. LIBELL. de conv. Baiuv. p. 126,10 in qua ecclesia Adrianus martyr -tus pausat. TIT. Rom. 11,1 (MGPoet. IV p. 1018) hoc iacet -tum corpus superistae Demetrii. OTTO FRISING. gest. 1,34 p. 53,23 premissis quibusdam . . ., qui se quempiam mortuum -andi gratia deferre simularent. *persaepe. locut. (abund.)* terrae -are: BERTH. ZWIF. chron. 49 p. 229,12 Counrad de Rumoldishusin apud nos terrae -tus ad Eningin dedit unum mansum. **2** *obi. res:* **a** *obruere, (terra) operire – vergraben, (mit Erde) bedecken:* GALB. Karol. 36,23 portas castri terrae et lapidum et fimorum comportationibus introrsum -verant *coadiutores* ab immo usque in summum, ne *eqs.* **b** *(humo) sordidare – (mit Erde) beschmutzen:* EPIST. Praed. 83 p. 106,27 irrugiet Adelheidis de Argentina, quod -are vestes infeceritis *(sc. sanctimoniales).*

subst. **humatus,** -i *m.* *mortuus – Toter:* CONC. Merov. (CC ser. Lat. CXLVIII^{A}) p. 95,271 nefas est, ut eis christianorum non obserretur consortium, qui temeritatis ausu -orum ceneres (*i.* cineres) reddere praesumpserint inquietos. AGIUS epic. Hath. 277 ille *(Samuel)* prophetavit, hic *(Elisaeus)* vitam reddit -is (-us *cod.*, *cf. Vulg. IV reg. 13,21*).

1. humor (u-), -oris *m.* *script.:* umur: *p.1160,23.* hou-: *p.1160,12. form. nom. sg.* -e: *l.45.*

humidum, madidum, liquor – Feuchtigkeit, Flüssigkeit, Nass, Saft: **1** *gener., natur., techn.:* **a** *in univ.:* **α** *proprie:* COMPOS. Luc. D 30 donec sumatur ipse u-e (h-e *var. l.*) confectionis. WALAHFR. hort. 39 ungula cornipedum si quando -e nocetur. POETA SAXO 1,70 arebant agri, nec in ipsis fontibus -r ullus erat. ALBERT. M. veget. 1,138 -r . . . magnarum arborum . . . in quibusdam est, sicut lac. *persaepe. v. et vol. I. p. 839,41.* **β** *in imag. et per compar.:* HILDEG. scivias 3,10 l. 887 ut ros de nubibus descendit et terram u-e suo perfundit, sic bona opera a Deo in homines descendunt et infusione spiritus sancti rigantur. 3,13 l. 22 symphonia dura corda emollit et u-em compunctionis inducit. CAES. HEIST. hom. exc. 259 p. 170,32 in quibus *(rumoribus)* dum viri spirituales versarentur contenciosa locucione, arefiebant ab -e celestis gracie. *al.* **γ** *meton. de caemento humido:* THEOPH. sched. 1,15 in eodem -e liniantur omnes colores. **b** *aqua – Wasser:* MAPPAE CLAVIC. 254 erit commodum prius lacuna dulcis -is immergi. ALBERT. M. metaph. p. 33,26 videmus . . . solem et lunam et planetas et . . . astra u-e nutriri oceani. *in nomine sideris crateris ('Becher'):* CARM. de temp. rat. 302 vas -is vere curvum solem iuxta semper paret. **c** *lacrima – Träne:* WALAHFR. carm. 24,36 ex oculis -r. **d** ovi -r *i. q. album ovi – Eiweiß:* MAPPAE CLAVIC. 43 ovorum numero V -em (*inde* COMPOS. Matr. 26,1). **e** *de qualitate elementis inhaerente:* HILDEG. scivias 3,11 tales . . . illusiones in diversis creaturis ostendit *antichristus*, videlicet in u-e, in viriditate et in siccitate earum. *al. v. et vol. II. p. 91,5.* **2** *medic. et anat. de -bus corporis:* **a** *in univ.:* **α** *de hominibus:* LEX Frision. 22,35 si . . . digitus . . . ita percussus fuerit, ut -r ex vulnere decurrat, quod liduwagi dicunt. ALFAN. premn. phys. 28,15 p. 137 hepar sugit -em a ventre. ALBERT. M. animal. 10,7 alius . . . -r medius inter aquam et sperma aliquando emittitur. *persaepe. v. et vol. II. p. 2043,10. per compar.:* VITA Rimb. 7 p. 86,13 quasi nativum exudans -em ad decorem . . . puritatis . . . pervenit. **β** *de animalibus:* ALBERT. M. animal. 1,41 quae *(aranea)* gustat -em muscarum et aliorum vermium. 6,61 oportet ovum piscis esse compositum ex -e duplici. *ibid. al.* **b** *in oculis:* **α** -r albugineus *('Kammerwasser'):* BENVEN. GRAFF. ocul. 3 p. 11,2 *III* sunt -es occulorum, primus dicitur albugineus. *al. v. et l. 16.* **β** -r crystallinus *sim. i. q. lenticula,* φακός *– Linse:* PS. ARIST. probl. 32 ex inflammatione -is christalo. PS. GALEN. anat. 6 p. 183^{D} crystallinus -r (hou- *var. l. cod. Vindob.*), qui grando glacialis ab Aristotele vocatur. *al. v. et l.55. p. 709,71sqq. vol. II. p. 2056,37.43.* **γ** -r vitreus *i. q. corpus vitreum – Glaskörper:* PS. GALEN. anat. 6 p. 184^{B} ex opposita . . . parte vitrei -is exterius ante crystallinum positus est albugineus -r. *al.* **c** *de quattuor -bus (de re v. LexMA. V. p. 211sqq. s. v. 'Humoralpathologie'):* **α** *usu vario (per compar.: l.26):* AESCULAPIUS 41 p. 67,23 quae *(cataplasmata)* reuma, hoc est -em abundantem ex vesica, provocent. PS. ARIST. probl. 21 melancolicus -r. RECEPT. Lauresh. 1,39 ad -em flegmaticum. BOTAN. Sangall. 3,4 herba plantagine . . . super vulnera inposita -es et dolores refrigerat. TRACT. de caus. mul. 95 p. 53,23 umur frigidus. ALFAN. premn. phys. 4,2 p. 59 sanguineorum animalium corpora ex quattuor -bus constant *eqs.* HELM. chron. 96 p. 188,17 dum . . . veluti superfluitas quaedam -um indebitus amor sive odium deflectit narracionis impetum . . . in dexteram sive in sinistram. *persaepe. adde:* PS. GALEN. anat. 41 p. 212^{D} est -r membrum molle ad suscipiendum inpressionem de facili . . .; quaedam *(sc. membra)* sunt dura, ut ossa, quaedam mollia, ut -r (*sim.* ALBERT. M. animal. 1,23). ALBERT. M. animal. 5,7 materia . . . est una, -r . . . femininus, qui formatur a semine maris. **β** *in nomine morborum:* GLOSS. med. p. 92,6 ydasmon, -r hydropicorum. THANGM. (?) transl. Epiph. 9 p. 250^{b},34 cum . . . podagricus -r restringitur, fluentes arteriae solidantur. HILDEG. phys. 1,63 p. 530,24 si homini isti cum vino daretur *salvia*, paralysiacos -es . . . modum suum transilire faceret. *al. v. et vol. I. p. 1422,21.* **3** *alch.:* TURBA phil. 11 p. 119,24 regite . . . ipsum *(aurum)* coquendo -e (in -em *var. l.*), donec natura abscondita appareat. 15 p. 125,6 -r primus est frigidus. 57 p. 159,14 qui . . . vult veritatem pertingere, capiat oris solis -em et lunae sputum. *ibid. al.*

[2. humor *v.* honor.]

[3. humor *v.* tumor: ANTIDOT. Glasg. p. 117,4.]

***humoralis,** -e. *ad humores pertinens – die Säfte betreffend, Säfte-:* THADD. FLORENT. cons. 10,18 alia *(sc. causa)* fuit ex parte membrorum vocalium adiacentium, scilicet mala conditio -is lacertorum epiglotis. ALBERT. M. animal. quaest. 7,7 p. 175,32 non nutriuntur *animalia* ex elementis, sed ex humiditatibus -bus, quae sunt principia proxima.

***humorositas** (u-), -atis *f.* *humiditas – Feuchtigkeit, Feuchte (tam de qualitate quam de humore ipso):* **1** *in univ.:* CIRCA INSTANS p. 16r^{b} -s . . . arboris et nutrimentum sursum tendens efficaciam scamonee secum fert ad ramos, unde fit fructus laxativus. PS. GALEN. anat. 6 p. 184^{B} ut ex -e sua defendat *(sc. albugineus humor)* crystallinum humorem ab arefactione aeris exterioris. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 2,14 sunt, qui . . . tamdiu suspendunt alas ad fumum, donec u-s illarum carnium desiccetur. *persaepe.* **2** *sucus – Saft:* MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 369^{A} ponuntur *anacardi* . . . in humido loco, ut -em contrahant a loco humido.

humorosus, -a, -um. *humore plenus, humidus – Feuchtigkeit enthaltend, feucht:* **1** *gener. et natur.:* **a** *in univ.:* URSO qual. 545 humectat *humiditas* . . ., dum res -a, ut aqua, . . . rei induratae et aridae superfunditur. ALBERT. M. veget. 7,109 ab aliis . . . locis -is phlegmaticus accipitur cibus. *al.* **b** *de fructibus i. q. sucidus – saftig:* ALFAN. premn. phys. 1,45 p. 13 haec *(elementa)* . . . per quaedam media inferuntur, ut aqua . . . mediante vino et oleo vel cunctis -is fructibus. MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 369^{A} eligendi sunt *anacardi* nigri et -i et ponderosi. URSO qual. 553 cum humida et -a dantur cibaria. *al.* **2** *medic.:* PS. HIPPOCR. sang. 12 generat *sanguis malandrinosus* . . . papulas et cicatrices sive ulcera -a. MAURUS progn. 31

[Weber]

p. 45[b],3 egestio non est colerica, id est -a. WILH. SALIC. chirurg. 1,51p. 319[D] quę *(sc. hernia)* est aliquando ventosa, aliquando aquosa, aliquando carnosa, aliquando -a.

humotenus *v.* humus *et* tenus.

***humularium,** -i *n.* (*humulus) *hortus lupi – Hopfengarten, -acker:* TRAD. Frising. 833 (a. 859/75) dederunt . . . nobiles viri . . . pomerium cum -o. *al.* CHART. Sil. D III 494 p. 318,17 (a. 1264) addimus etiam ibi curiam . . ., insuper et -um et hortum.

***humularius** (-mm-), -i *m.* (*humulus) *qui lupum colit – Hopfenbauer, Höpfner (fere pro cognomine vel nom. propr.):* ACTA civ. Wism. A 171 (c. 1250/60) Arnoldus -us emit domum contra Iohannem de Luke. ACTA civ. Rost. B I 5,882 p. 178 magister Heinricus -us convenerat quendam agrum a civitate ad excolendum humulum. ACTA civ. Kil. 58 ego Thidericus dictus humm-us vendidi predium meum. CHART. Hamb. 728 p. 603,26 testes sunt . . . Iohannes H-us *eqs. al.*

***humulator,** -oris *m.* (*humulus) *qui lupum colit – Hopfenbauer, Höpfner:* CHART. Sil. D III 160 (a. 1255) nostri -es tenentur ortos sepire . . .; damus . . . omnibus -bus, ut *eqs. ibid. iterum.*

***humuletum** (humel-), -i *n.* (*humulus) *hortus lupi – Hopfengarten:* CHART. Sil. D III 160 (a. 1255) quia nobis laborat *Otto magister* septem iugera -i; Boppo laborat super sex iugera -i *eqs.* 215 p. 145,45 ut incole civitatis . . . tam de vinetis quam de -is (hume- *cod.*) decimas . . . nobis *(sc. abbatissae)* solvere . . . teneantur. *al.* CHART. episc. Halb. 1045 abbati . . . decimam super -um ac super humulum . . . contulimus . . . possidendam.

***humulus** *vel* ***humb(u)lus**, -i *m.* (*cf. francog.* houblon) *script.:* com(a)el(us): *l.40.41.* om-: *l.41.* -bal(us): TRAD. Salisb. I 479[a] p. 512,28. *ibid. al.* -mm-: ACTA civ. Kil. 239. humil(us): *l.39. al. form. nom. sg.* -um: *l.38.*

lupus – Hopfen(pflanze; Humulus lupulus L.): TRAD. Ratisb. 328 (a. 1020/28) quatinus . . . perciperent *Witulo eiusque uxor* . . . duos *(sc. modios)* -i. CHART. Stir. I 429 p. 408,12 ut sibi *(sc. clerico)* . . . dentur . . . XXIIII gorc tritici totidemque -buli. GLOSS. Salern. p. 7[b],21 lupulus -blum. CHART. com. Mansf. VI 15 p. 340,24 cum decima -ili. CHART. Carinth. IV 2149 p. 248,16sqq. dant *mansi* V ydrias -i sive comęli; . . . unusquisque mansus V ydrias comeli sive omuli *(sc. solvit).* ALBERT. M. veget. 6,361 -us est herba longissima. *saepe. v. et l. 15.28. vol. II. p. 2106,27. cf.* *hommela, *humlo.

humus, -i *f. (m.: l.48.67.p.1162,14. al.) script.:* u-: *l.48.61.* hom(us): *l.59.60. coniunctim scribitur:* -otenus: *p.1162,11. al.* -itenus (-e[c]tenus): *p.1162,9. al.*

terra – Erde: **1** *in univ.:* **a** *proprie:* ARBEO Emm. 28 p. 68,28 coacervatus umus in testimonium permaneat viventibus. POETA SAXO 3,177 egestum . . . fuit quantum sudore diurno, rursus -i tantum rediit sub nocte relapsae. WIDUK. gest. 1,5 Saxo privatus auro, oneratus . . . multa -o appropriat navibus. *al. de materia qua homo factus est:* GODESC. SAXO theol. 1 p. 81,14 Adam primus homo creatus est a Deo de -o terraeque limo. ALBERT. M. Iob 5 p. 86,11 -um vocat terram humidam commixtam et contemperatam in naturam hominis. **b** *in imag.:* FLOR. LUGD. carm. 1,62 dum procul omnis -us fundo purgatur ab imo ac pietate proba Christi mandata geruntur. **2** *spectat ad sepulturam (interdum i. q. sepulcrum – Grab, e. g. l.59):* LEX Ribv. 88,2 si . . . eum *(mortuum)* ex homo traxerit et expoliaverit. LEX Baiuv. 19,8 cum cadaver -o (in -um, homo, umo *var. l.*) inmissus fuerit. AGNELL. lib. pont. 124 p. 299 l. 343 cum multa alacritate sacerdotum et omnium gratulatione -o submersus est *Theodorus episcopus. saepe.* **3** *spectat ad glebam, terram arabilem:* ARBEO Emm. 6 p. 35,15 prospiciens -um fertilem et segetum habundantem. Corb. prol. p. 188,14 inhiante -o rorantes guttas *(sc. fontis eminentiae abbatis)* arenosus obsorbuit rus. 28 per XL annos -us aridus (arida *var. l.*) . . . remansit. *ibid. al.* **4** *area, regio – Land, Gebiet:* PAULIN. AQUIL. carm. 3,2,5 Hericum . . . plangite, Sirmium, Pola, . . . Abtensis -us ploret et Albenganus. WIGAND. Waldg. 13 Waltgerus primus in Saxonico (Saxonia *var. l.*) -o fundator congregationis. ANNAL. Zwif. II a. 1204 (vs.) Philips ad regna dirigit sua bella Thuringa; heu qua frustratur, tamen haec -us hic spoliatur. **5** *solum – (Erd-)Boden:* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* ARBEO Corb. 4 p. 192,22 ut ex -o surgere debuisset *(sc. contractus).* 26 p. 218,19 ab -o erectus. HROTSV. Agn. 306 qui *(extinctus)* citius dicto iussus surrexit ab -o. VITA Adalb. Prag. 9 ipsi . . . nuda -us . . . et lapis pro capitis sustentaculo somnum dabant. *al.* -otenus, -itenus *adv. i. q. in solum – zu(m) Boden:* WIDUK. gest. 2,1 p. 66,11 his cornibus *(sc. armillis et chlamide)* . . . -i-tenus (hume[c]t- *var. l.*) demissis monearis *(sc. rex)*, quo zelo fidei ferveas. THIETM. chron. 6,31 cum omnibus suimet suffraganeis rex -otenus prosternitur. *al.* **β** *solidum (siccum) – fester Boden:* ARBEO Corb. 18 p. 208,20 quasi per -um marem ingrediens. VITA Vulfr. 8 (MGMer. V p. 667,28) plantis tantummodo aqua tinctis, quasi super -um radiens siccum (siccam *var. l.*). IUSTIN. LIPPIFL. 770 mare transit, intrat -um. *al.* **b** *in imag.:* CARM. de nat. animal. 741 quisque iacens et quisque sedens in -o vitiorum hostes instantes non bene vincet homo. **c** *meton. i. q. pratum – Wiese:* CARM. Bur. 161,1,3 -us picta floribus faciem commutat.

adv. **1. humo.** **1** *in solum – zu Boden:* ARBEO Corb. 4 p. 192,14 -o proiectus . . . iacebat *fur.* 28 in orationem -o se prostravit (VITA Corb. I 18 -o [humi *var. l.*] se prostraverunt ambo. *al.*). VITA Emm. I 22 menbra cuiuslibet abscisa et -o proiecta. *al. v. et l.32.* **2** *a solo – vom Boden:* WALAHFR. Wett. 288 surrexit -o lectoque resedit.

2. humi. **1** *in solo – am, auf dem Boden:* ARBEO Corb. 28 baculo, a quo sustentabatur, -i infixit. HROTSV. Gall. II 8,1 ante sepulchra martirum Iohannis et Pauli -i provolvitur *filius Terentiani.* BERNO epist. 15 p. 48,26 -i iacere. *al.* **2** *in solum – zu(m) Boden:* WALAHFR. Wett. 887 prostratus -i. CAND. FULD. Eigil. II 8,9 corpore conlapso genibus procumbit *nuntius* -i. VITA Adalb. Prag. 5 puellam humo (-i *C*) prostravit *socius itineris.* GESTA Ern. duc. I 2,403 hiis dictis reclinavit *virgo* se -i et obiit. *v. et l. 22.* **3** *in terra – in der Erde:* WALAHFR. Blaithm. 152 ignoro, . . . aurum quo sit -i positum.

***huna,** -ae *f.* *(?germ.* hund; *cf. Dt. Rechtswb. VI. p. 65 s. v. '²Hund')* *?praedium, fundus – ?Landgut, Grundstück:* DIPL. Karoli M. 300 p. 451,36 in vico Mediano loca duo circa -as sancti Apri.

hunanimiter *v.* unanimis.

***hunaria** (-nn-), -ae *f.* (*theod. vet.* hun[n]ria) *conventus – Amts-, Gerichtsbezirk (de re v. Dt. Rechtswb. VI. p. 107):* CHART. Rhen. med. I 641 p. 700,25 (a. 1163) promisit *Fredericus*, quod . . . super homines de sua -a nullas exactiones faciet. p. 701,2, quam *(iudiciariam potestatem)* habet super homines habitantes in sua hunn-a.

***hunaticus** (u-), -a, -um. (*hunicus) *de specie vini aut de origine vitis i. q. levis aut Pannonicus – minderwertig, 'hün(i)sch' oder: aus Pannonien stammend, pannonisch, 'hunnisch' (de re v. l.58):* CHART. Otterb. 136 p. 104,29 (a. 1260) quod abbas et conventus . . . Herburgi . . . carratas u-i vini . . . presentabunt.

[huncinus *v.* uncinus: LIBER tram. 100,1.]

***hunicus,** -a, -um. (*aut theod. vet.* hûnisc *[v. Ahd. Wb. IV. p. 1363sq.] aut theod.* Hunne) *usu subst.: l.60. de specie vini aut de origine vitis i. q. levis aut Pannonicus – minderwertig, 'hün(i)sch' oder: aus Pannonien stammend, pannonisch, 'hunnisch' (de re v. F. Schumann. Weinwirtschaft im MA. 1997. p. 221sqq. et Dt. Rechtswb. VI. p. 107):* **1** *de vino:* HILDEG. phys. 3,54 p. 326,9 necesse non est, ut -um aqua temperetur. CHART. Mog. A II 637 p. 1038,19 si . . . Frankonici vini tanta summa non fuerit, ut . . . comes XL carretas recipere posset, de vino -o . . . supplebitur. CHART. Francof. 117 I carratam vini -i annuatim . . . persolvat magister Nicolaus. *al.* **2** *de vite:* CHART. Rhen. med. III 1330 (a. 1255) vitem -am de novo in predictis vineis plantabo *(sc. Arnoldus).*

***hunnaria** *v.* *hunaria.

***hunno,** -onis *m.* (*theod. vet.* hunne) *script.* hůn-: *p. 1163,4. officialis iudiciarius et fiscalis – Gerichts-, Verwaltungsperson (de re v. Dt. Rechtswb. VI. p. 101sqq. s. v. 'Hunne, Hund'):* DIPL. Heinr. III. 372[A] p. 509[a],22 advocatus et -o . . . nullam potestatem super familiam . . . placitandi

habeant. p. 509a,36 servientes ... nulli advocato vel -i subiaceant (*sim.* 372B p. 512,21). 372B p. 511,38 illi, qui -es dicuntur, ... placitare in abbatia non debeant. CHART. Rhen. inf. II 631 parrochiani ... cum Theoderico ..., hů-e suo, ... non contradixerunt.

***hunonicus** (-icitus), -a, -um. (*aut theod. vet.* hûnisc; *v. Althochdt. Wb. IV. p. 1363sq. aut theod.* Hunne) *de specie vini aut de origine vitis i. q. levis aut Pannonicus – minderwertig, 'hün(i)sch' oder: aus Pannonien stammend, pannonisch, 'hunnisch', (de re v. p. 1162,58):* HILDEG. caus. 2 p. 156,31 quod *(sc. sanguinem hominis commovere)* -citum vinum non facit, quia tam fortes vires in se non habet. p. 157,3 necesse non est, ut -um vinum sic temperetur. p. 181,23 quod *(vinum)* dicitur -um.

***huoba(rius)** *v.* *huba(rius). ***huobunna** *v.* *hobuna.

[hupbuba *v.* upupa: CARM. libr. III 36,2.**]**

***hupo,** -onis *subst.* *(fort. theod. inf. vet.* hûp(e); *v. Mittelniederdt. Handwb. II. p. 389) de mensura frumenti fort. i. q. acervus – viell.: Haufen (de re v. Dt. Rechstwb. V. p. 248):* REGISTR. abb. Werd. 9,16 p. 313,23 (s. XIII.med.) IX mlr. siliginis -e minus *(sc. dantur).*

***hura,** -ae *f.* *(theod. inf. vet.* hûre; *v. Mittelniederdt. Handwb. II. p. 390) conductio, pensio – (Miet-)Zins, Pacht, 'Heuer' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 897sqq.):* REGISTR. abb. Werd. 2,29 (s. IX./X.) Gardulf IIII pund et dimidium in Ingaldinghem, IIII siclorum -e in Hamnum et in Campe. 7,18 p. 241,15 omni anno ... ad iustam -am dabuntur LXII talenta. CHART. Westph. III 763 viginti sex solidos ... ecclesie nostre ad -am pensionis nomine persolvat ipse *(sc. miles). al.*

hus *v.* 1. hic.

***husmannus,** -i *m.* *(theod. inf. vet.* hûsman; *v. Mittelniederdt. Handwb. II. p. 399) script.:* hŏs-: *l.39.* hůs-: *l.37.* -sim-: *l.36.39.*

colonus, servus censui obnoxius, domesticus – unfreier Zinsbauer, 'Hausmann' (de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 444): REGISTR. Patav. II p. 76,3 (s. XII.ex.) husi-i ... sunt V, qui operantur in hovasacha. p. 76,19 hů-i ... sunt XXI. p. 78,8 -us ... est unus, qui ... dabit VII et dimidiam ydrias cervisie. p. 79,4 hŏsi-us ... est, qui habet I hŏbam. *pro nom. propr.:* CHART. Aquens. 97 l. 45 (a. 1229) hereditas H-i de Andernacho.

***huso,** -onis *m.* *(theod. vet.* hûs[o]; *v. Ahd. Wb. IV. p. 1427sq.). form. decl. I.: l.52. fort. add. l.57. script.:* usa: *l. 57.* hosa: *l.52.* hûso: *l.51.*

sturio, acipenser huso (L.) – Stör, 'Hausen': **1** *in univ.:* TRAD. Patav. 92 p. 80,20 (a. 985/91) infra ... dictum terminum locumque piscationis -um. EKKEH. IV. bened. II 43 Danubii piscis -o sit odorus in ęscis. EPIST. Teg. II 84 p. 114,42 vinum orientale mihi et -em spopondistis *(sc. abbas)*, ego *(sc. Otto)* nec -em gustavi nec vinum olfeci. CHART. Burgenl. I 173 p. 129,10 dedimus ... ducentos -es, qui vocantur wizahal. CHART. Babenb. 300 p. 138,3 qui *(piscis)* dicitur hûso. WILH. RUBRUQU. itin. 1,3 ut emant *mercatores* pisces ... hosas, borbatas et alios pisces. *saepius. fort. add.:* CHART. Salisb. I 519 p. 705,11 (a. 1198/1200) ad annualem pensionem X talentorum et unius -is et IIarum metretarum avenę *(sed cf. ind. p. R 319).* **2** *in conficiendo glutine:* HERACLIUS I 9,3 quaere tibi piscem, qui dicitur usa, liquentem vesicam. THEOPH. sched. 1,30 p. 27,19 tolle vesicam piscis, qui vocatur -o, et ... coque. 3,92 p. 166,21. ALBERT. M. animal. 3,84 fit glutinum ex vesicula -is.

***hustingum,** -i *n.* *(theod. vet.* hûs *et* thing; *v. Schade, Altdt. Wb. I. p. 103a. 434a; anglosax.* husting; *cf. DMLBS vol. I. p. 1187c) iudicium (domi actum) – (im Haus gehaltenes) Gericht:* CHART. Hans. 85 (a. 1209/16) in -o.

[hustulum *v.* frustulum.**]**

***hutarius,** -i *m.* *(theod. vet.* hûtâri; *v. Ahd. Wb. IV. p. 1433) coriarius – Gerber:* REGISTR. Baiuv. B p. 363,27 (c. 1280) pellifices persolvunt dimidium librum, -i XXX denarios.

***hutesium** (uthe-), -i *n.* *(anglosax.* huteis, huthes; *cf. DMLBS vol. I. p. 1188asq.) clamor, vociferatio – Geschrei, 'Gerüfte':* CHART. Hans. 85 (a. 1209/16) clamor et uth-um.

***hutica,** -ae *f.* *(cf. francog. vet.* huche *ex* huge *et anglosax.* hutch; *v. Stotz, Handb. 1,III § 14.5) script.* bu-: *p.1164,3. arca, cista, scrinium – Truhe, Kiste, Kasten:* CAPIT. reg. Franc. 32,62 quid de -is et confinis (*i.* cophinis), id est scriniis. OLBERT. Veron. 2 p. 843D quaedam ... cista, vulgo b-a *(ni spectat ad* apotheca; *cf. Wartburg, Frz. etym. Wb. I. p. 106).* dicta.

hutilitas *v.* utilitas: LEG. Wisig. p. 58,11. **huuic** *v.* 1. hic.

***huvilium,** -i *n.* (*huba, *ni subest* ovile *sim.*) *parvus mansus (vel ovile) – Höflein, kleine Hufe (oder Schafstall):* CHART. Pommerell. 26 p. 23,10 (a. 1224) contuli ... -um (hircausu *var. l.*) totum in loco, qui dicitur Bargi, dimidiumque, quod vocatur Pristaie.

hy *v.* 1. hic. **hy-** *v. et* y-. **hy ha** *v.* *ia.

hyacintheus (ia-, -teus), -a, -um. *ad hyacinthos pertinens – Hyazinthen betreffend, Hyazinthen-:* MART. VALER. buc. 4,75 i-teis instaurat *Apollo* floribus annum.

hyacinthinus (hia-, ia-, y-, -nct-, -ti-) , -a, -um. *script.:* -cc-: *l.26. al.*

caeruleus, violaceus – (dunkel)blau, violett: **1** *proprie:* LIBRI Karol. 1,17 p. 182,10 cum ... alius c o l o r sit purpureus et alius i-ctinus (CONSTANT. AFRIC. theor. 9,15. *al.*). EPIST. pont. Rom. sel. I 2 p. 46,2 praecipitur populo purpura i-cthina (la-cthina *V*) in fimbriis in extremis vestimentis poni. AGNELL. lib. pont. 111 p. 282 l. 44 i-tinas casulas. BERTH. ZWIF. chron. 23 p. 216,4 coepit sol in nigras vel i-cthinas (-tinas *var. l.*) maculas nigrescere. ALBERT. M. animal. 23,69 nonum falconum genus ... est iaccinctini pedis sive azurini. *persaepe. v. et l.56. p. 251,5. vol. II. p. 760,24.* **2** *alleg.:* HRABAN. univ. 21,14 p. 569A tunica ... -a ostendit, qualis esse debeat vita sacerdotalis. ELIS. SCHON. viar. 4 p. 89,33 via i-ctina divine contemplationis studium est. HILDEG. in symb. Athan. 662 (CC Cont. Med. CCXXVI. 2007. p. 132) in variis ... coloribus ... arcus vires virtutum millenarii numeri sanctorum significantur, ... in i-nctino doctrina maiorum *eqs. al.*

***hyacinthitas** (iacincti-), -atis *f.* *color caeruleus, violaceus – (dunkel)blaue Farbe:* ALBERT. M. veget. 4,141 evaporat spiritus quidam incensus aereus, qui facit aliquid i-nctitatis in ipso *(colore simili lazulo ad nigredinem declinanti).*

hyacinthus (y-, ia-, hia-, -nct-, -tus), -i *m.* (ὑάκινθος) *script.:* yachi-: *l. 47. 48.* -cyn-: Ps. CALID. secret. 13. -ncht-: SEDUL. SCOT. carm. II 4,9 *(var. l.).* -tt-: ARNOLD. SAXO flor. 3 p. 72,46. p. 73,5. *form.* iagunti(n)a (*per arab.* yāqūt [*ex gr.* ὑάκινθος]): *p.1165,3.5.*

1 *Iris germanica (L.) vel Delphinium Aiacis (L.), vaccinium – Schwertlilie oder Garten-Rittersporn:* **a** *proprie:* AESCULAPIUS 46 p. 75,31 citonium apponendum locis dolentibus et cum papavere ... et lilii radicibus et -o. WANDALB. mens. 150 violas atque ... rosas et lilia tempus carpere et in calathis yachinti (y-ti, yachincti *var. l.*) iungere florem. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 101 quid facerem tanti perculsus odore i-i? *al.* **b** *in imag. et alleg.:* NOTKER. BALB. carm. 8,8 p. 140 vos ferrugineum scio fastidire cucullum, lilia sive rosas spreto captare hi-cto. HONOR. AUGUST. cant. 5,10-16 p. 441C -us est herba purpurei floris febres expellens suavitate odoris, quod est passio Christi, quae expellit morbum infidelitatis. **2** *color hyacinthinus, caeruleus – (dunkel)blaue, violette Farbe:* LIBRI Karol. I 17 p. 182,14 nec recte dici potest purpura iacinctina, ut converso ordine dici queat purpurea i-ctus (-is *a. corr. A*). HILDEG. scivias 2,5 l. 114 ab uberibus usque ad umbilicum illius *(imaginis muliebris)* quasi purpura -o intermista fulgebat (*item* l. 151. l. 291. l. 510). **3** *filum vel textile pretiosum hyacinthinum, vestis (pretiosa) hyacinthina – (dunkel)blauer, violetter (Seiden-)Faden, Stoff, (dunkel)blaues, violettes (Prunk-)Gewand:* PONTIF. Rom.-Germ. 81,12 pilleum ... habet pontifex sicut reliqui sacerdotes et aliud consutum ex i-to (i-cto, i-ctho, i- *var. l.*) variato. *alleg.:* HRABAN. univ. 21,14 p. 569A aurum figurat sapientiam spiritualem, -us coelestem conversationem. PONTIF. Rom.-Germ. 84,1 per i-um ... rerum caelestium amor designatur. *al.* **4** *gemma hyacinthina, amethystus, beryllus – hyazinthfarbener Edelstein, Amethyst, Beryll:* **a** *proprie:* COD. Karol. 17 p. 517,38 direximus *(sc. papa)* vobis *(sc. regi)* ... anulum unum habentem i-um. MAPPAE CLAVIC. 146 p. 216,35 omnis gemma durioris naturae sic-

ut i-ctus. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 352,7 -i triplices sunt: *eqs*. MARBOD. RED. lap. 214 i-ti species docti tres esse loquuntur. PS. GERH. CREM. sal. II 65 iaguntinae rubeae . . ., et erit tale *(sc. lapis)*, quale melior -is totius mundi. 66 erit *(sc. lapis)* pallidus, persimile iaguntiae. ROSIN. ad Euth. 2 p. 294 venenum . . . omne corpus perforat, quod philosophi omnes lapidis nomine nuncupant, i-i, smaragdi, mechae et terra. *persaepe. v. et p. 774,61.* **b** *per compar.:* SEDUL. SCOT. carm. II 20,25 instar clarifici fulgens splendore -i visibus irradiat gratia magna tuis *(sc. Ermingardis)*. CARM. Ratisb. 21,1 sicut christallo i-ctus fulget in albo, fulges mente mea, mihi tempore quoque serena. HILDEG. scivias 3,3 l. 552 per quem *(ruborem sanguinis filii Dei)* ecclesia decorata est quasi cum nobili rubente -o in decore suo. *al.* **c** *alleg.:* IONAS BOB. Columb. 1 p. 226,32 quae *(Eva)* lapis angularis, crisofrasus, i-ctus (i-tus *var. l.*) . . . herilis Hierusalem positus fundamento. HRABAN. univ. 17,7 p. 469D -us . . . indicat . . . animas coelesti semper intentioni deditas. AMADEUS LAUS. hom. 2,203 -us . . . lucidum et fervens opus demonstrat. *al.*

hyades (y-, hia-), -um *f.* (ὑάδες) *script. et form.:* hua-: *l. 28.* hiedes: *l.29. plur.: nom.* ydeas: *l.35. acc.* -as: *l.26.28. 32. nom. sg.:* ychas: *l.31.* yeas: *l.32.*

ὑάδες, *sidus Palilicium – Hyaden (de re v. A. Scherner, Gestirnnamen. 1953.* p. *146sqq.):* **1** *proprie:* EKKEH. IV. bened. I 7,51 offundens pliadas fax ampla *(i. stella Epiphaniae)* nigrabat hiadas (gloss.: succulas in cornu tauri). ANNAL. Floriac. a. 1044 (MGScript. XIII p. 88,9) eclipsis lune VIII horarum inter huadas et pliadas errante in Nov. mense intrant. HONOR. AUGUST. imag. 1,110 hiades (hiedes *var. l.*) dicitur (dicuntur *var. l.*) pluviales. ARNOLD. SAXO flor. 1,2,2 p. 16,38 in septimo gradu stella ychas occidit. p. 17,18sqq. in sexto decimo gradu *(sc. tauri)* oritur lyra et yeas et turbant aerem . . .; in primo gradu geminorum oriuntur yades . . .; in secundo gradu scorpionis stelle yades oriuntur. p. 18,6 in octavo gradu *(sc. sagittarii)* ydeas et sucule occidunt. *al.* **2** *in imag.:* HRABAN. univ. 9,14 p. 274a qui . . . -um nomine nisi doctores sanctae ecclesiae designantur?

hyaena ((h)iena, (h)yena-), -ae *f.* (ὕαινα) *script.:* hiben(a): *l.60.* igena: *l.41.* iginus: *l.52.*

1 ὕαινα – *Hyäne:* **a** *proprie:* AMARC. serm. 2,523 quod video *(sc. Invidia)* illum, illum tergo pernicis igene et lena viridi iocunda obducere membra. CONSUET. Vird. 28 harum . . . bestiarum pellibus monachus indui licenter potest: . . . hienarum. BERTH. RATISB. serm. exc. p. 49,7 -a . . . fingit quandoque vocem humanam. ALBERT. M. animal. 22,160 iena animal est ad quantitatem lupi. MAPPA Ebstorf. 49,8 in Ethyopia est animal, quod dicitur yena. *al. v. et l.60.64.* **b** *per compar.:* BENZO ad Heinr. IV. 6,6 p. 562,18 Merdiprandus fugam capit . . ., ut hyena quodam trullo latitari voluit. 7,2 p. 596,1 non fuit . . . Romę, sed in urbe Sene, quasi in spelunca hyenę *(spectat ad Vet. Lat. Ier. 12,9). al.* **2** *piscis quidam – eine Fischart:* DIAETA Theod. 99 iginus . . . ventrem solvit *(cf. Plin. nat. 32, 154).* **3** *anguis, serpens – Schlange:* ALPHITA Y 6 yena (yona *var. l.*) serpens est *(cf. comm. ed. p. 450).*

hyaenia (ye-, hie-), -ae *f.* *script. et form. (fere per confusionem c.* hyaena, *ut vid.):* iena: *l.61.* hibe-: *l.61.* hiena: *l. 63.* hyen(a): *l.60.*

lapis quidam pretiosus – ein wertvoller Stein ('Hyänenauge'): MARB. RED. lap. 44,1 tollitur ex oculis lapis extollendus hyene (yenia, hienae, hibene *var. l.*) dictus hyena (yenia, hienia, hibenia *var. l.*). ARNOLD. SAXO flor. 3 p. 73,7 iena lapis est, gerentem hunc sub lingua confert divinare *(cf. Plin. nat. 37,168).* ALBERT. M. miner. 2,2,8 p. 38b,8 hiena lapis est a bestia, quae vocatur hiena.

***hyalicus** (ia-), -a, -um. (ὕαλος) *vitrei coloris – glasfarben:* AGNELL. lib. pont. 163 l. 100 pincerna accipiens ex i-o dimia impleta mero porrexit pontifici.

hyalinus (y-, -lynus) *vel* ***ialinus** (-ll-, -lnus), -a, -um. (ὑάλινος; *cf. ital.* ialino, giallino; *v. Battaglia, Dizionario. VII. p. 192c)* **1** *vitreus – gläsern, aus Glas:* **a** *proprie:* THIOFR. Willibr. II 3,52 exceptum phyalis est *oleum* ampullis yalynis. **b** *per compar.:* VITA Helenae p. 177,22 parietes auro fulvo velud h-o (hilamo *var. l.*) textu perlucidi fuerunt facti. **2** *per vitrum fractus – durch Glas gebrochen:* IOH. SCOT. carm. 9,91 aspice polygonos flexus . . ., i-i luminis haustus. **3** *vitrei coloris, galbinus – glasfarben, gelb:* ANNAL. Ianuens. I p. 121,8 diversis colloribus collorate erant *(sc. columnae palatii Machabei)*, rubei scilicet et viridi atque ialni. ACTA imp. Winkelm. I 670 fuere cappe de sammito i-o tres . . ., una *(sc. dalmatica)* de sammito rubro et alia i-a et due virides. GEBER. clar. 1,17 accipe arsenicum iallinum bene tritum *(v. notam ed.).* 2,8 donec videas saturnum iallinum . . . bene. *cf.* galbinus. *Weber*

hyaloides (y-, -o(y)des, -oc(es) *sim.,* euaga(o)idon, euagoydos *sim. ?indecl. [per erroneam interpr. litterarum Graecarum* ⊢YAΛ-, *ut vid.]*), -es *vel* ***geloidos** (gela(o)i-, -oydos, -on *sim.*) *?indecl.* (ὑαλοειδής, ὑαλώδης) *form. nom.: sing. n.* -e: *l. 17. plur. m.* -eos: *l. 18.*

vitreus – glasartig (usu medic. et anat.): **1** *adi.:* ALPHITA H 3 h-ode (yalode, yaloce *var. l.*), id est vitreum, flegma *(sim.* Y 37 y-ydeos [yalodes *A*] . . . humores; *v. comm. ed. p. 443sq. et 447).* **2** *subst. vel ellipt. i. q. corpus vitreum – Glaskörper (per dubiam interpr.; fort. et de humore aquoso ['Kammerwasser']; cf. D. Haefele-Till, Der 'Liber de oculis' des Constantinus Africanus. 1977. p. 23):* CONSTANT. AFRIC. theor. 3,14 p. 11br humor alius *(sc. oculi)* . . . e-aydon (e-aidos *ed. Basil.*) vocatur . . .; septem tunicarum tres ante e-aidos (e-aoidon) et tres locantur post g-ydos (gelao-n), septima . . . inter e-oydon (e-aoidon) sita est et crystalloidon *eqs.*; ubi *(sc. in medio crystalloidos)* due extremitates e-aydos (e-aoidos) ⌞et gelaidos (gelaoidos)⌟ *(fort. gloss.)* esse sentiuntur. *Pörnbacher*

hyalon (y-) *subst. n.* (ὕαλος) *vitrum – Glas:* ALPHITA H 3 -on vitrum idem. Y 37 yalon (yaron *var. l.*), id est vitrum.

hyatus *v.* hiatus. **hybex** *v.* ibex.

***hyblifluus** (ib(l)i-), -a, -um. (ὑβλαῖος *et* -fluus) *in montibus Hyblaeis fluens – in den Hybläischen Bergen fließend:* PAULIN. AQUIL. c. Fel. epist. 10 quasi mel dulce et tamquam i-i (ibi- *var. l.*) distillantis favi mellitae suffusae guttulae.

hybrida (y-, (h)ib-), -ae *m.* *nom. sg.* -ris: *l.39sq.*

bigener, spurius – Mischling, Bastard: **1** *de animalibus:* CARM. didasc. 670 mixti genus assunt . . . porce mixto conditus ibris (ibis *var. l.*) apro. YSENGRIMUS 7,121 Baltero . . . baco, pronepos meus *(sc. Salaurae)*, Anglicus ybris. **2** *de hominibus (c. notione contemptionis):* THIETM. chron. 8,19 dedecus magnum eidem *(ecclesiae)* ac mihi inlatum est ab i-a Athelberto. EUPOLEMIUS 1,217 dis immortalibus esset dedecus eternum meritoque fatisceret orbis, hi-a (gloss. B *in marg.:* innulus), polluto si tu fruere ducatu, qui Caco permissus erat.

hyconomus *v.* oeconomus.

***hydarodes** (yocoadens, ycarades) *vel* ***hydatodes** *adi.* (ὑδαρώδης *vel* ὑδατώδης) *aquae speciem habens – wasserartig, wässrig:* ALPHITA Y 35 ycarades (yocoadens *var. l.*), id est aqua spiritum habens *(cf. comm. ed. p. 448).*

[hydea *v.* idea.**]**

hyderos (ydros) *subst. (m.)* (ὕδερος) *morbus aquae intercutis – Wassersucht:* PAUL. AEGIN. cur. 211 p. 147,9 vocatur passio ydros (ydrops *B; 3,48,1* ὕδερος), in qua *eqs.* p. 148,1 vocatur leucoflegmataias yposarcidios ydros (ydrops *B*).

***hydnon** (hynion) *subst. n.* (ὕδνον) *fungus (edibilis), tuber – (essbarer) Erdschwamm, Morchel, Trüffel:* DYNAMID. Hippocr. 2,102 hynia, hoc est tubera.

hydra (y-, (h)idra), -ae *f.* (ὕδρα) *anguis (aquosus) – (Wasser-)Schlange:* **1** *gener.:* EUGEN. VULG. syll. 31b,32 sibilat ydra, ulula pangit. EGBERT. fec. rat. 1,1593 quo *(deo miti ranarum)* . . . exploso meritas dea sorbuit ydra. ALBERT. M. animal. 25,30 -a vel hydrus serpens est omnium serpentum pulcherrimus. *v. et vol. III. p. 548,72.* *draco – Drache:* WANDALB. martyr. 819 (add. A) insuper extinguis *(sc. Maximinus)* -a<m> modico ticione. **2** *astron. de sidere:* COMPUT. Borst 17,5,1 -a (hi-, i-, y- *var. l.*) . . . iacet in circulo aequinoctiali. *v. et p.1171,72.* **3** *mythol. de bestia multa capita (succrescentia) habente:* **a** *proprie:* ANAST. BIBL. epist. 5 p. 410,1 si -ae ac hippocentaurorum, qui non sunt, . . . nomina dicuntur. HONOR. AUGUST. imag. 1,128 ydra, quę habuit L capita, ab Hercule occisa et ob insigne inter sydera translata. CARM. Bur. 63,

[Weber]

1b,1 -a damno capitum facta locupletior omni peste sevior reddere sollicitum *(sc. Herculem)* non potuit. *al.* *per compar.:* PAULIN. AQUIL. c. Fel. 1,7 fabuloso ydrarum more. RANGER. ANSELM. 35 velut idra capud geminum de vulnere tollens crescit in augmentum vulneris et capitis. EPIST. Teg. II 185 p. 218,9 in similitudinem ydre, cui tria capita sunt precisa et novem succreverunt. *al.* **b** *in imag. et alleg.:* **α** *in bonam vel neutram partem:* CARM. Cantabr. A 37,5 hunc fluit gramma prima, hinc poetica ydra *(ni leg.* hydria, *sed cf. U. Kindermann, Satyra. 1978. p. 158)*, lanx hinc satiricorum. **β** *in malam partem:* BONIF. carm. 1,292 auferat humanis Deus istam mentibus ydram (ydrum *P,* serpentem *C)*, tale homines ut non vastet per saecula monstrum *(i. ebrietas)*. ALBERT. M. eth. II 9,3,1 p. 583a,25 '-am' . . . Stoici concupiscentiam vocaverunt. *al. v. et p. 189,45. vol. II. p. 74,13.* *de hominibus:* FRID. II. IMP. epist. B 5 (DtArch. 19. 1963. p. 423,26) quod eiusdem proterviam, quam -a rebellium fraudulenter coadiuvat, conteremus. ACTA imp. Winkelm. I 427 donec ydra rebellium lacescens imperium . . . puniatur. *al.* **4** *theol. de dracone apocalypsis (loci spectant ad Vulg. apoc. 12):* LULL. epist. 140 p. 280,2 adpropinquante . . . mundi fine . . . -am (serpens *suprascr. m.2 3*) . . . novis hiantem sibilis. EKKEH. IV. bened. I 1,153 virgo, tere plantis ydrę caput insidiantis.

***hydragogicus,** -a, -um. (*hydragogus) *humores educens – wasseraustreibend:* THEOD. CERV. chirurg. 4,5 p. 182A in sciatica passione singulis XV diebus fiat clystere -um.

***hydragogium** (ydrog-), -i *n.* (*hydragogus) *medicamentum humores educens – wasseraustreibendes Mittel:* TRACT. de aegr. cur. p. 302,13 da . . . ydro-um.

***hydragogus** (y-, id-, -rog-), -a, -um. (ὑδραγωγός) *script.* -gag(us): *l.37.38.* *form.:* *nom. sg.* -os: *p.1170,70.* *gen. pl.* -um: *l.36.37.*

1 *adi. i. q. humores educens – wasser(aus)treibend:* AESCULAPIUS 37 p. 59,4 -ogoga medicamina adhibenda. ANTIDOT. Augiens. p. 43,41 antidotum -um, qui facit ad hydropicos, qui aqua pleni sunt. PAUL. AEGIN. cur. 211 p. 148,6 ex ydrogagum (idrogagum *A*; 3,48,2 ὑδραγωγῶν) farmacorum datione. p. 150, 2 vinum . . . temptandum eis y-um (ydrogagum *A*) dare. SALERN. comp. 43 apozima -um. *al. v. et p.1170,70.* **2** *subst. neutr. i. q. medicamentum humores educens – wasser(aus)treibendes Mittel:* AESCULAPIUS 37 p. 59,30 -ogoga adhibenda sunt, non diuretica (*sim.* p. 59,36). TRACT. de aegr. cur. p. 301,21 ydrogogo . . . obluto. SALERN. comp. 84 omnia -a sunt diuretica. BERNH. PROV. comm. 1,5 p. 277,41 y-a dicuntur ab ydros . . . et gogos . . ., inde y-a, id est humores aquosos educentia. *al.*

***hydrargyrus** (y-, -gir-, id-, -ros), -i *m.* (ὑδράργυρος) *acc. sg.:* -rem: *l.51.* -on *l.52.*

argentum vivum – Quecksilber: COMPOS. Luc. O 10 tolles y-iri[s] mundi[s] partes II. Ps. GERH. CREM. sal. I 9 p. 18,24 sal . . . iste *(sc. armoniacus)* coagulat y-irem. p. 18,31 solvit *(sc. sal armoniacus)* . . . y-iron. ALBERT. M. meteor. 4,3,2 p. 272,35 si sint *(sc. incoagulabilia)*, sicut oleum et -iros. *ibid. al.*

hydraula, -ae *f.* (ὑδραύλης; *cf. LexMusLat. II. p. 198*) **1** *proprie i. q. organum aqua pulsum – Wasserorgel:* HIER. MOR. mus. 2 p. 12,7 alii *(sc. dictam putant)* musicam quasi moysicam a moys, quod est aqua, quia olim inventa fuit in -is, id est in aquaticis instrumentis. *v. et l.64.* **2** *meton.:* **a** *tubus organi aqua pulsi – Pfeife der Wasserorgel:* WALAHFR. (?) carm. 50,1,11 te *(sc. magistrum)* per grandisonas laudet moderator -as. EUGEN. VULG. syll. 19,9 linus -as molliter implens. HIER. MOR. mus. 2 p. 12,10 -ae dicuntur fistulae organorum. **b** *cantus organi – (Wasser-)Orgelklang:* HIER. MOR. mus. 2 p. 12,8 -a . . . sonus est organi vel quoddam genus musicorum *(sc. instrumentorum)*.

hydraulia (y-, (h)id-), -ae *f.* (-um, -i *n.: l.70*) (ὑδραυλία; *cf. op. cit. [l.54]*) **1** *proprie i. q. organum aqua pulsum – Wasserorgel:* HUCBALD. mus. 21 huius *(sc. intervalli)* exemplum . . . in y-a inter duas primas fistulas habes. *al.* SIGEB. GEMBL. Theod. 17 p. 479 vs. 71 quaenam tam suavem modulentur -a vocem? **2** *meton. i. q. tubus organi aqua pulsi – Pfeife der Wasserorgel:* ABBO FLOR. calc. 3,92 quae causa eisdem *(mulieribus, pueris eunuchisque)* tinnulas voces exacuit, nisi quae perpenditur in y-is (ydraubis, ydraunis, ydraulus, hi-is, i-is *var. l.*). ARIBO mus. p. 36,17 quae *(sc. vox humana)* ex una fistula colli . . . iubilat omnia melorum genera, cui nullae y-ae, nullae aliae comparantur fistulae. TRACT. de fist. org. p. 15 primo fistularum ordini secundus ordo respondebit, ceterum in -is ad istarum comparationem labor est difficilis, sed *eqs.* p. 18 he . . . fistule possunt esse -e, si *eqs.*

hydraulicus, -a, -um. (ὑδραυλικός) *script.* ydrou-: *l.12.*

1 *adi. i. q. aqua pulsus, aquaticus – durch Wasser betrieben, Wasser-:* ANNAL. Fuld. II a. 826 Georgius . . . presbyter de Venetia . . . veniens organum ydro-um (-um *p. corr. 1*) Aquisgrani fecit. **2** *subst. neutr. i. q. instrumentum (musicum) aqua pulsum – durch Wasser betriebenes (Musik-)Instrument:* PETR. DAM. epist. 10 p. 132,14 quicquid in -is, quicquid in organis suaviter modulatur, mea nihilominus virtute fulcitur.

hydreleum (y-, hid-), -i *n.* (ὑδρέλαιον) *script. et form.:* -rol-: *l.21.22.* *acc. sg.:* -lion: *l.22.* -on: *l.25.* *aqua (cum) oleo mixta – Wasser-Öl-Gemisch:* AESCULAPIUS 41 p. 66,24 encathismo -olei calidi diu sudent *(sc. aegroti)*, donec urinam provocent. GLOSS. med. cod. Petropol. p. 273,15 ydrolion, idgundos, podagras. PAUL. AEGIN. cur. 41 p. 19,26 facientes calorem infundamus calido y-o (ydro- *B*; 3,6,2 ὑδρελαίῳ). 199 p. 128,11 in oleum . . . calidum aut y-on (i- *B*). 251 p. 149,21 ex linospermu aut diamelicrato aut -o (hi- *A*, y- *B*). *ibid. al.*

hydria (y-, (h)id-), -ae *f.* (ὑδρία) *vas (aquae), crater, amphora – (Wasser-)Krug, Becher, Gefäß:* **1** *proprie:* **a** *gener.:* AETHICUS 79 l. 44 deposita a clientibus umeris hi-a. PAUL. AEGIN. cur. 10 repone *(sc. oleum)* in y-am. MIRAC. Pirmin. 3 qui *(senex)* . . . aque plenam ex manibus incaute relinquens y-am . . . in fontem prolapsus est. URSO gloss. 26 p. 58,37 donec tota -a aqua evacuetur. LAMB. ARD. hist. 87 p. 602,6 omnes i-as aquarum . . . confregit *comes*. NICOL. BIBER. carm. 345 quos *(monachos)* debriat y-a Bachi. *al.* **b** *liturg.:* **α** *de reliquiis:* HUGEB. Willib. 4 p. 95,27 in illa aecclesia stat in altare unum de VI -is, quas Dominus iusserat implere aqua. PRIMORD. Windb. 1 p. 560,41 de y-a, in qua baptizavit sanctus Laurentius sanctum Romanum. SALIMB. chron. p. 332,30 venimus Bobium et vidimus unam de y-is Domini, in qua *eqs. al.* **β** *de suppellectili i. q. ampulla, laguncula – Messkännchen:* CATAL. thes. Germ. 4a,6 (s. XI.ex.) y-a argentea. 4b,4 dedit domnus . . . y-am cum manili. LEO MARS. chron. 3,18 p. 385,5 (rec. II) -am . . . argenteam librarum septem . . . adquisivit *Desiderius. al.* **c** *astron. in nomine sideris:* ALBERT. M. caus. element. 1,2,9 p. 78,62 quae *(quattuor stellae)* dicuntur -a aquarii. **2** *alleg.:* HRABAN. univ. 11,12 p. 324D -a . . . amorem saeculi huius significat. p. 325A ut Christo credens . . . relicta -a cupiditatem saecularem se reliquisse monstraret *(loci spectant ad Vulg. Ioh. 4,6sqq.)*. 22,5 p. 600D -a carnem hominum significat . . . , sex . . . -ae in euangelio *(sc. Vulg. Ioh. 2,6)* significant sex aetates mundi. **3** *meton. de mensura (liquoris, capacitatis):* CHART. Babenb. 560 (a. 1018/45) V y-ę vini vel medonis et decem y-ę cervisie *(sc. dentur)*. TRAD. Patav. 107 suscepit *Fritilo* . . . omni anno X i-as vini. TRAD. Westph. III p. 9,7 I y-a mellis minoris mensure. p. 11,17 y-am lactis. REGISTR. Austr. II p. 20 nr. 47 summa mellis LIX -e, quarum V½ faciunt redember. *al. v. et p.1163,38.*

hydrinus (y-), -a, -um. *ad hydram pertinens – zur (Wasser-)Schlange gehörig, (Wasser-)Schlangen-:* NOTKER. BALB. notat. 199 lerneae paludi vel y-o capiti seu certe rogo flagranti te *(sc. Salomonem)* comparaverim. EPIST. Ratisb. 6 p. 288,2 non . . . sano intellectu, quę dicuntur, accipiunt *(sc. zelotes Christi)*, ymmo y-a capita volvunt et involvunt.

hydrocele (y-, id-, -cile, -lle), -ae *f.* (ὑδροκήλη) *script. et form.:* -cita: *l.68.* *nom. sg.:* -a: *l.69.* -es: *l.69.*

ὑδροκήλη – *Wasserhodenbruch, 'Hydrozele':* PAUL. AEGIN. cur. 218 ad y-ilas (y-itas *var. l.*; *3,52,3* ὑδροκήλας), ut evacuetur humor. ARS med. 7 p. 427,14 i-lla (i-lles *var. l.*) est pigri humoris collectio circa tunicam testium.

hydrocelicus (y-, ytr-, -col-), -a, -um. (ὑδροκηλικός) *nom. sg. m.* ydicelidos: *p.1169,6.*

[Weber]

hydrocela affectus, laborans – mit einem Wasserhodenbruch behaftet, an Wasserhodenbruch leidend (fere usu subst.): GLOSS. med. p. 92,8 y-os, id est aqua circa testiculos adunata. ANTIDOT. Glasg. p. 142,26 curat et interocelico et yt-os congungit. DYASC. p. 141[b] -olicis medetur *oleum gabalinum*. ALPHITA Y 46 ydicelidos, id est habens testiculos inflatos. *adde:* GLOSS. med. p. 92,8 y-os, id est aqua circa testiculos adunata.

hydrocephalus (y-, yatrop-, -ef(f)a-, -lis, -los), -i *m.* (ὑδροκέφαλος) *script. et form.:* -ose-: *l.15.* -op-: *l.15.*

1 *congregatio liquorum in capite – Flüssigkeitsansammlung im Kopf, 'Wasserkopf':* ARS med. 7 p. 426,2 -falus (-ffalus *var. l. ed. Sigerist 189*) est feculenti sanguinis suffusio inter emicraneum et cutem. **2** *qui congregatione liquorum in capite laborat – an einem Wasserkopf Leidender:* ALPHITA 45 y-os (ydros-os, ydrophalus *var. l.*), id est habentes aquam in capite. *cf.* *iatrocephalis.

***hydrocolla** (y-, vitr-), -ae *f.* (ὕδωρ *et* κόλλα) *glutinum aqua confectum – Wasser-Leim:* MAPPAE CLAVIC. 68 y-am adiunge et sic scribe. 92 y-am recipiens. COMPOS. Matr. 49,2 admiscens y-a et scribe. *fort. add.:* MAPPAE CLAVIC. 93 ammisco vit-am.

***hydrofacia** *v.* *hydrophacia.

hydrofobicus *v.* hydrophobicus.

hydrogarum (y-, -ro), -i *n.* (-us, -i *m.: l.32*) (ὑδρόγαρον) *script. et form.:* -ragor-: *l.32.* -agum: *l.31.* arbitro caro: *l. 28. liquamen (piscium) aqua permixtum, salsura aqua permixta – mit Wasser versetzte Fischsoße, -lake:* ANTIDOT. Bamb. app. p. 36,48 abstinere . . . omnibus oleribus et ⌞arbitro caro⌟ (*leg.* -o). PAUL. AEGIN. cur. 191 p. 115,1 bibere . . . y-on et anisi et rute et petroselini elixaturam. 201 p. 134,8 abstinentia . . . calidorum et acrium, y-agorum (*3,45,3* ὑδρογάρων) . . . et similium. ALPHITA Y 34 ydragorus, id est aquosus garus.

hydrogogus *v.* hydragogus. **hydroleum** *v.* hydreleum.

hydromantia (y-), -ae *f.* *divinatio ex aqua facta – Weissagung aus dem Wasser, 'Hydromantie':* DECRET. Burch. 10,43 p. 840[C] Varro . . . dicit divinationis quatuor esse genera: terram, aquam . . ., hinc geomantiam, -am . . . dictam autumant. MARB. RED. lap. 120 plus quam reliquas amat hanc y-a (h-, nigromantia *var. l.*) gemmam *(sc. saphirum)*.

hydromantis (y-), -is *m.* (ὑδρόμαντις) *qui ex aqua divinat – einer der aus dem Wasser weissagt:* THEOD. TREV. phys. 311 aqua pollet y-e, aether sed pyromante.

hydromel (y-, id-), -llis *n. vel* **hydromelum,** -i *n.* (ὑδρόμελι, ὑδρόμηλον) *script. et form.:* od-: *l.51.* itr-: *l. 52.* ytr-: *l.52.* -mil(um): *l.55.56.p.1171,49.* -li(um): *p.1171, 49.* ?ycera mel: *l.59. form. sg.: acc.* -on: PAUL. AEGIN. cur. 195 p. 119,7. *abl.* -i: *l.52.53.* ?*abl. pl.* ydromis: *l.59.*

aqua mulsa – Wasser-Honig-Gemisch, Wassermet: AURELIUS 8 p. 696,25 lini semen . . . in ydropidum (*fort. leg.* -l tepidum) tunsum . . . dabo. ANTIDOT. Lond. p. 17,20 cum sapa aut i-e. ANTIDOT. Bamb. 38 in od-eli Z tres. ANTIDOT. Glasg. p. 120,41 confectio yt-is. RECEPT. Bamb. 15 in it-i. 22 in mulsa vel in i-i. 67 p. 76,19 cum y-e. PAUL. AEGIN. cur. 41 p. 19, 16sq. cum aliquo dulciorum potuum ut de melle . . . aut rodomili aut dulcis y-ili (i-ili *A*; 3,6,2 ὑδρομήλου); . . . vinosum y-ilum (i-ilum *A*). ALBERT. M. metaph. 7,3,10 p. 366,1 -l est aqua et mel. ALPHITA A 146 y-l (rodomel *var. l.*). *v. et p.1171, 49. fortasse add.:* ANTIDOT. Sangall. p. 92,39 vitella ovarum, ⌞ycera mel⌟ (*leg.* ydromel?). ALPHITA Y 31 ydromis, id est suavibus.

hydropax *v.* dropax.

***hydrophacia** (-ofa-), -ae *f.* (ὕδωρ *et inc.*) *timor, metus aquae, rabies,* λύσσα *– Wasserscheu, -furcht, Tollwut, Wutkrankheit (de nomine v. J. A. Hofmann, Rabiei caninae ad Celsum usque historia critica. 1827. p. 6):* ARS med. 7 p. 425, 11 -facia (-fagie *var. l.*) est species insaniae.

hydrophobas (y-, -ofo-) *subst.* (ὑδροφόβας) *timor aquae, rabies – Wasserscheu, Tollwut:* AURELIUS praef. p. 482,7 y-fobas, id est aquae metus. 21 p. 723,29 alii nomen acceperunt y-fobas ab aquae metu.

hydrophobia (y-, -ofo-), -ae *f.* (ὑδροφοβία) *script.* -orb-: *p.1170,5. timor, metus aquae, rabies,* λύσσα *– Wasserscheu, -furcht, Tollwut, Wutkrankheit:* TRACT. de aegr. cur. p. 200, 31 y-fobia est passio, quam sequitur timor aquae in potu recipiendo *eqs.* p. 200,44 fit y-fobia ex veneno aliquo interius recepto vel ex morsura canis. ARNOLD. SAXO flor. 2,10 p. 68,14 si quod animal canis rabidi venenum infecerit, hoc y-forbiam incidet.

hydrophobicus (y-, -ofo-), -i *m.* (ὑδροφοβικός) *script.:* ithr-: *l.15.* -ofab-: *l.10.11.* -ofavi-: *l.10.* -ovi-: *l.11.*

qui timore aquae laborat, rabiosus – Wasserscheuer, Tollwütiger: AURELIUS 21 p. 723,27 ydrof-orum passio est periculosa. PS. GALEN. puls. 308 de ydrof-is (y-fabicorum, y-favicorum, ydrofobis *var. l.*). 309 ydrof-orum (y-fabicorum, y-fovicorum, ydrofoborum *var. l.*) pulsus est modicus deductus et incognitus. ANTIDOT. Augiens. p. 44,16 que *(sc. antidotum)* facit . . . -fobicis. ANTIDOT. Glasg. p. 116,1 qui *(sc. antidotum)* facit . . . ithrof-is.

hydrophobus (y-, -ofo-), -i *m.* (ὑδροφόβος) *qui aquae timore laborat, rabiosus – Wasserscheuer, Tollwütiger: l. 11. 12.*

hydropicia (y-, -itia), -ae *f.* *script.* -pecia: *l. 23. morbus aquae intercutis – Wassersucht:* GLOSS. med. p. 12,15 nec y-tia eum *(sc. qui antidotum sumit)* temptabit aut suspirium (*sim.* ANTIDOT. Bamb. 45 -a). TRACT. de caus. mul. 50[capit.] si matrice in y-ecia umecta fit. *v. et vol. II. p. 274,11. in loco corrupto:* ANTIDOT. Glasg. p. 151,40 nec legentur . . . hec causas utuntur y-am iecoris, dolor frenesis *eqs.*

***hydropico** (y-), -are. (hydropicia) *hydropicia afficere, hydropicum reddere – mit Wassersucht infizieren, wassersüchtig machen (in imag.):* SALUTARIS POETA 62 fontis avaricie potum fuge, qui, saciare quos nequit, y-at (hos reprobat *var. l.*), toxicat atque necat.

hydropicus (y-, id-), -a, -um. (ὑδρωπικός) *script.:* ed-: BOTAN. Sangall. 2,4. 18,3. etr-: BOTAN. Sangall. 37,3. itr-: ANTIDOT. Bamb. 44. *al.* yt(h)r-: *l.58. al.* d-: *l.59.* ydo-: *l. 45.* -obi-: *l.57.* -oni-: *l.56. metr.:* -ŏp-: *l.64.*

1 *adi.:* **a** *ad hydropem pertinens – die Wassersucht betreffend, Wassersucht-:* UFFING. Ida 1,13 mulier -a valetudine . . . affecta. MIRAC. Remacli 1,15 (MGScript. XV p. 437,3) quidam commanentium . . . -um incurrerat morbum. HILDEG. caus. 52 p. 50,15 que aque interdum y-am (-am *var. l.*) pestem conprimunt et paralisim compescunt. *al. in imag.:* RANGER. ANSELM. 5750 Deus est, qui . . . y-am siccat avariciam. **b** *hydropis proprius – der Wassersucht eigen:* RECEPT. Sangall. II 63 ad -os dolores. BERNH. PROV. comm. 9,2 p. 311,42 medulla paperi posita in incisione, que fit in y-o sub umbilico, imbibit sibi illam succositatem ydo-am. CAES. HEIST. Engelb. 3,72 turgidum habens ventrem . . ., ut y-is repleta humoribus ab omnibus putaretur *Hildegundis.* **c** *hydrope affectus, laborans – mit Wassersucht infiziert, an Wassersucht leidend, wassersüchtig:* VITA Anstr. 31 (MGMer. VI p. 76,23) puella -a. TRACT. de caus. mul. 48 mulier i-a. CONSTANT. AFRIC. theor. 8,11 p. 38 aliquando nascens est *zimia apostema* ex ventositate fumosa, sicut videtur in corpore -o. *saepius.* **2** *subst. masc. i. qui hydrope laborat – an Wassersucht Leidender, Wassersüchtiger:* **a** *proprie:* AESCULAPIUS 37 p. 58,14 si in -is leucoflegmantici et hyposarchici exagitantur a tussi. RECEPT. Bamb. 30 i-nicos; y-um talem facit . . .; epitima i-is. ANTIDOT. Glasg. p. 110,15 antidotum . . . -bicis. p. 115,46 qui facit . . . yth-is. ANTIDOT. Bamb. 10 ad yt-os. MAURUS phleb. p. 21[a] solent . . . d-i (ydropisi *B*) in epate multum debilitari. TRACT. de chirurg. 1150 nulli y-i curantur. ALBERT. M. veget. 6,164 mustum illud confert valde -is. *persaepe. v. et l.44. vol. I. p. 1262,21sqq.* **b** *per compar.:* HRABAN. hom. I 62 p. 117[B] sicut . . . -us, quanto plus bibit, tanto plus sitit, sic et avarus, *eqs.* OTLOH. doctr. 21 p. 284[C] dum . . . velut -us nimis potus geris usus. CHRON. Merseb. 2 p. 169,7 qui *(Theodericus)* more -i (ydropitici, i-i *var. l.*) quanto plus avaritiae lucra hauriebat, tanto magis siciebat. *al.*

***hydropicrus** (y-, -igrus), -a, -um. *hydropem curans – die Wassersucht behandelnd:* ANTIDOT. Augiens. p. 51,1 antidotum y-gra et ydragogos.

hydropiper (y-) *subst. n.* (ὕδωρ *et* piper; ὑδροπέπερι) *persicaria hydropiper – Wasserpfeffer:* DYASC. p. 203[a] y-r,

quod latine piperastrum dicitur, nascitur locis humidis.

***hydropisicus** (y-, hyr-, -iti-), -i *m.* (hydropisis) *qui hydrope laborat – Wassersüchtiger:* URSO gloss. 60 p. 104,20 humidis . . . unguentis hyr-orum corpus aliquando unguntur. *v. et p.1170,66.*

hydropisis (y-), -is *f.* (ὑδρώπισις) *script. et form.:* ibr-: *l.13. abl. sg.* -e: WILH. CONG. chirurg. 1666 *(var. l.).*

morbus aquae intercutis – Wassersucht: **1** *proprie (usu attrib.: l. 14):* AESCULAPIUS 37 p. 57,13 quid est -is? extensio ventris innaturalis. EBERW. Symeon. 26 quidam puerulus . . . -is m o r b o miserabiliter distentus (GERH. STED. annal. p. 231,36 cum . . . gravi y-is morbo fuisset afflicta *Gerthrudis*). GLOSS. Salern. p. 16,25 ib-is est error digestive virtutis . . ., cuius quattuor sunt species: *eqs.* PETR. TREV. David 29 y-i morbo percussus est *monachus. persaepe. v. et l.31.p.1170,59. vol. I. p. 1024,6.* **2** *in imag.:* HUGO TRIMB. registr. 686 criminum y-im tales vix evadent, qui laborant, ut pro mundi sordibus sua dent.

hydrops (y-, id-), -opis *m.* (ὕδρωψ) *script. et form.:* metr-: *l.24.* -os: *l.27. form. sing.: nom.* -pis: TRACT. de aegr. cur. p. 302,8. HILDEG. phys. 1,27. 5,2. *acc.* -pum: *l.29. adde* HILDEG. phys. 1,27.

1 *morbus aquae intercutis – Wassersucht:* **a** *proprie:* CHRON. Fred. 2,50 p. 70,15 Theodosius valetudine metropis (-is *var. l.*) Mediolano defunctus est. AESCULAPIUS 35 p. 51,10 si non curantur *passiones epatis*, ad -em veniunt. GLOSS. med. p. 94,11 ydros . . . est solutio carnium et infusio humoris in toto corpore. RICHER. REM. hist. 1,18 insanabili y-is morbo a Deo percussus est *Vvinemarus*. HILDEG. caus. (?) 431 qui y-um morbum habet, pavonem . . . accipiat. ALBERT. M. veget. 6,316 evacuat *cucumer* aquositatem -is (hydropisis *var. l.*). *saepe. v. et p.1166,52.53. vol. II. p. 365,14. 653,20. III. p. 552,43.* **b** *in imag.:* VITA Liutg. II 19 (ed. Surius. 1578. p. 394,43) quantos superbiae -e inflatos, mundialium rerum ambitione gibbosos . . . virtutum antidoto sanavit? MILO carm. 3,4,1,750 haec *(avaritia)* radix sceleris . . ., morbus hic intercus, gravis i-s. **2** *qui morbo aquae intercutis laborat – Wassersüchtiger:* AESCULAPIUS 37 p. 58,31 -es, qui sine febribus . . . sunt . . . et bene cibantur . . ., possunt ad sanitatem venire.

hydrorhodinum (ydroro-), -i *n.* (ὑδροῤόδινον) *mixtura ex oleo rosaceo et aqua confecta – Rosenölwasser:* PAUL. AEGIN. cur. 202 p. 135,11 pannum infusum inorodino aut ydroro-o (*3,45,4* ὑδροῤοδίνου).

hydrorhosatum (ydroro-, ro(s)ro-), -i *n.* (ὑδροῤόσατον) *form. sing.: gen.* -u: *l.49. abl.* -a: *l.50. aqua rosacea – Rosenwasser:* PAUL. AEGIN. cur. 41 p. 19,15 cum aliquo dulciorum potuum, ut de melle aut ydroro-i (idrosro- *A*; *3,6,2* ὑδροῤοσάτου). 174 p. 98,5 farre dulcium aliquo admixto potuum, ydromilo (idromilio *A*) . . . aut ydroro-u (ydroro-um *A*). 209 p. 143,25 cibum . . . cum idroro-a accipiant.

***hydrotopion** *v.* *hidrotopion.

***hydrozacharum,** -i *n.* (ὕδωῤ *et ital. vet.* zacaro; *v. Battaglia, Dizionario. XXI. p. 1044a*) *mixtura ex aqua et saccharo confecta – Wasser-Zucker-Mischung:* BRUNUS LONG. chirurg. 1,14 p. 111E ex illis *(sc. liquoribus)*, quae lavant ulcera, sunt sicut -a et mel.

hydrus (y-, (h)id-), -i *m.* (ὕδρος) *nom. sg.*-ris: *l.64.*

anguis (aquosus) – (Wasser-)Schlange: **1** *gener.:* **a** *proprie:* MILO Amand. II 1,188 loetifer . . . hidros signi *(sc. crucis)* virtute repulsus. SYLL. Sangall. app. 5,38 intendens *(sc. Dialectica)* ydros palma sinistra duos. COSMAS chron. 3,30 p. 200,25 non aliter retorsit *iuvenis* gradum, ac si durum in vepribus latentem calcaret ydrum. *v. et p.1166,63.1172,4. fort. add.:* ARNOLD SAXO flor. 2,8 p. 64,41 ydris animal est aquaticum et volatile . . ., insidiatur crocodile . . . et corrodit eius ventrem *(sed cf. Plin. nat. 8,90 de ichneumone).* **b** *in imag. et per compar.: p.1167,12. de hominibus:* DONIZO Mathild. 1,96 Atto fuit primus princeps, astutus ut idrus. 1,1162 Heinricus crudelius tercius idrus. CHRON. rhythm. Austr. 556 idrus (ydibus *var. l.*) hic *(sc. Fridericus)* cuspidibus cultros cruentavit. **2** *astron. de sidere:* COMPUT. Borst. 17,5,2 p. 1260,1 serpens, quem -um (hydram *var. l.*) nominant, habet stellas in capite tres claras. **3** *theol.:* **a** *in univ.:* RHYTHM. 77,12,1 ibi *(sc. ubi est fletus ac stridor)* sunt idri mordaces et flamme . . . ędaces. **b** *de diabolo:* PAUL. DIAC. carm. 6,69 fraudis amice puer, suado captaris ab ydro, ydro non caperis. 7,16,3 gliscat bonis ydrum (gloss.: diabolum) cavens. IOSEPH. SCOT. carm. 3,3 (MGPoet. I p. 512) mulier praebendo poma per ydrum fecit nos plagas iuste percurrere multas. *Weber*

hyemalis, hyemaliter *v.* hiemalis.

***hyemannus** *v.* *hiemannus. **hyemo** *v.* hiemo.

hyem(p)s *v.* hiems. **1. hyena** *v.* hyaena.

2. hyena *v.* hyaenia. **hyfen** *v.* hyphen.

[hyflerigoma *v.* pterygoma: AESCULAPIUS 41 p. 68,18.**]**

hygems *v.* hiems.

hygia (y-, egia, igia, egya, higiia), -ae *f.* (ὑγίεια, ὑγεία) *script. et form.:* erga: ANTIDOT. Cantabr. p. 163,37. *nom. sg.* -as: *l.21. metr.* hȳ-: *l.25.*

t. t. pharm. i. q. salus, medicamentum sanitatem restituens – Gesundheit(s-), Genesung(smittel): ANTIDOT. Sangall. p. 88,33 antidotum egia (ANTIDOT. Augiens. p. 48,10 a. ygia, quod interpretatur salus omnis. p. 52,14 a. ygia filogratis. ANTIDOT. Berolin. 2 a. egyas. 3 a. egya. *al.*). GLOSS. Roger. III 382 ad dolorem dencium . . . masticentur vel ygia vel tyriaca. MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 384B (add.) higiia salvatrix interpretatur. ALPHITA I 23 igia interpretatur sanitas. Y 25 ygia . . . opiata est. Ps. OTHO med. 158 -a gingivae depellit rheuma *eqs.*

***hygidion** (ig-) *subst. n.* (ὑγείδιον) *t. t. pharm. i. q. unguentum salutare – heilende Salbe:* PAUL. AEGIN. cur. 101 intentio . . . est curationis . . . expurgare *(sc. saniem)* per validiora, qualia de murra et i-on (*3,23* ὑγείδιον).

hygrocollyrium (y-, ver-, -lir-), -i *n.* (ὑγροκολλύριον) *t. t. pharm. i. q. unguentum, collyrium umidum – feuchte (Augen-)Salbe:* PAUL. AEGIN. cur. 77 y-irium (*A*, ver-irium *B*; *3,22,4* ὑγροκολλούριον). 81.

***hyha** (hy ha) *v.* 1. *ia. **hylar-** *v.* hilar-.

1. hyle (yle, hile), hyles *f. (m. vel n.: l.48.55)* (ὕλη) *script.:* ile: HUGO TRIMB. registr. 318 *(var. l.). form. sg.: nom.* yles: RAHEW. flosc. 1,118,1. ylen: *l.44. gen.* yle: *l.50. acc.* hylen: *l.46.61. abl.:* -e: *l.48.52.63.* -en: RUP. TUIT. off. 11,6 l. 215. *metr.* hȳl(e): *l.46.*

materia, substantia – Materie, (Ur-)Stoff, (Ur-)Masse: **1** *natur., philos., theol. (de re v. J. de Vries, Grundbegriffe der Scholastik. 1983. p. 63sqq.):* **a** *de materia primaria:* THEOD. TREV. phys. 1466 stat in absolutione ylen materiesque. HEINR. AUGUST. planct. 23 de nichilo sumptis produxit *(sc. Deus)* -en elementis (*sim.* 347). THIOFR. Willibr. I 1 universitatis opifex . . . ex inordinata yles iactatione cuncta redigens in ordinem *eqs.* GERHOH. tract. p. 118,13 quas in ipso -e *(ed.*, yle *cod.)*, fluida videlicet rerum materie, disponeret *(sc. Deus)* . . . causas. HONOR. AUGUST. imag. 1,3 elementa dicitur quasi yle ligamenta *eqs.* GODEFR. VIT. panth. capit. p. 107,41 de massa yle. ALBERT. M. eth. II 6,2,14 p. 425a,15 hile . . . sive materia primum subiectum est. *saepius.* **b** *de substantia animae humanae:* VITA Landel. Laub. 36 corde Patris genitum . . . Verbum nostrum sumpsit hile. **2** *?alch. (in loco obscuro):* ANON. secret. p. 42,21 species *(i. materiae)* . . . sunt duobus modis: nam alia est corporalis, ut aurum etc., alia incorporalis, ut viride aes et his similia, ut crocus ferri et -e de argento. **3** *usu communi:* **a** *de compage rudi, tignis:* ODO MAGDEB. Ern. 4,348 cuius *(domus)* . . . levavit onix compages, quas auro vermiculatas inscripsit multifario natura colore ylen exornans *eqs.* **b** *mundus – Welt:* SALIMB. chron. p. 492,28 (vs.) horribile quiddam parebit in yle (gloss.: id est in mundo).

2. hyle *v.* ile.

***hylealis,** -e. (hyle, *per contam. c.* *(h)yliat(h)in; *cf. A. Speer, Miscellanea Mediaevalia. 24. 1996. p. 283*) *usu subst.: l.70. philos. et theol. i. q. materialis, substantialis – materiell, substanziell (spectat ad principium individuandi q. d., cf.* *hyliaticum): ALBERT. M. summ. creat. II 7,3 p. 102a, 1 anima habet intellectum -em; -e autem est materiale, ergo anima composita est ex materia et forma. II 56,3 p. 480b,1 intellectus. caus. univ. 2,2,18 p. 111,21 -is principii habet *intellegentia*

proprietatem.

?***hyliaticum,** -i *n.* (hyle, *per contam. c.* *(h)yliat(h)in [*ni leg.* hyliat(h)in]; *cf. A. Speer, op. cit. [p.1172,66] p. 266sqq. et A. Bonin, Creation as Emanation. 2001. p. 26sq.*) *philos. et theol. fere i. q. principium individuandi q. d. – etwa: Prinzip der Individuation:* ALBERT. M. incarn. 6,1 p. 220,26 intelligentia est ex -o (caus. univ. 2,2,18 p. 111,47 hyliatin) et forma.

***hylicus** (hylei-, hylecus), -a, -um. (ὕλη) *in nomine herbae i. q. silvaticus – Wald-:* GLOSS. med. p. 38,10 -eicum, id est silvester. p. 61,22 quartum genus *(sc. polygoni)* -eicum (-um *corr. ex* -ecum *P*) appellatur, hoc est silvestre (*sim.* DYNAM. Hippocr. 2,35 -um).

***hylorhodon** (yloro-), -i *n.* (*ὑλόροδον) *rosa agrestis – wilde Rose:* GLOSS. med. p. 95,11 ylorodon: rosa agrestis. DYNAM. Hippocr. 2,68 -i, hoc est rosae agrestis, fructus . . . thoracis dolorem tollit.

hylyaca *v.* iliacus. **hymago** *v.* imago.

***hymarmenes** *v.* *heimarmene. **hymber** *v.* imber.

hymbrex *v.* imbrex.

1. hymen (himen) *subst. indecl.* (ὑμήν) *nuptiae, concubitus – Hochzeit, Beischlaf:* HEINR. AUGUST. planct. 256 non habet *septima progenies (i. Lamech)* hos *(sc. primos parentes)* curae, quia fugit amor geniturae, sed petit amplexus paranimphus himen ope sexus *eqs. (cf. M. Berenbaum, F. Skolnik, Encyclopaedia Judaica. ²2007. XII. p. 445).*

2. hymen (y-), *abl.* -ene, *acc. pl.* -enos *m.* (ὑμήν) **1** *medic. i. q. membrana – Haut, Membran:* PAUL. AEGIN. cur. 33 p. 14,22 si . . . cum gravedine *(sc. sunt dolores capitis)*, plenitudinem intra y-os (*3,5,1* ὑμένων) retentam *(sc. declarant).* THEOD. CERV. chirurg. 3,11 p. 162[G] si intra costas, si in -e costarum *(sc. fiunt apostemata).* **2** *usu communi fort. i. q. membrana virginalis – viell.: Jungfernhäutchen* (*latius de vulva, utero* [*ni spectat ad* 1. hymen]): HEINR. AUGUST. planct. 314 desierant vetulae postquam muliebria Sara, utque negabat -n senio coalescere semen et matrix matrem negat atque senecta cruorem *eqs.*

hymenaeus (y-, (h)im-, -min-, -neus), -i *m.* (ὑμέναιος) *script.* hum-: *l.53.* *?form. indecl. (pro acc. sg.)* -os: *l.67.* **1** *usu subst. (usu plur.: l.44):* **a** *carmen nuptiale – Hochzeitslied:* RUODLIEB XIV 89 laudantes Dominum cantizabant *(sc. plebs)* -neum. HONOR. AUGUST. cant. 8,14 p. 496[C] (vs.) digna Deo regi finitur laus -i. **b** *nuptiae – Hochzeit, Eheschließung:* **α** *strictius:* ALDH. virg. I 23 p. 254,4 vetitos regalis tori -neos compescens *(sc. Iohannes).* 35 p. 278,22 simulato -nei commercio simul conversantur *(sc. Chrysanthus et Daria).* LIUTPR. antap. 2,56 quam *(Ermengardam)* Adelberto . . . -i consortio copularat *Berta.* **β** *latius i. q. concubitus, stuprum, amor – (außerehelicher) Beischlaf, Liebesaffäre:* LIUTPR. antap. 2,55 quae *(Berta)* cum calliditate, muneribus, tum -i exercitio dulcis nonnullos sibi fideles effecerat. COSMAS chron. 1,3 p. 8,13 more pecudum singulas ad noctes novos probant *(sc. homines tunc temporis)* himineos (imineos, ymeneos, ymineos, humineos *sim. var. l.*). CARM. Bur. 120,2,10 fama letata novis -neis (-is, ymeneis, imineis *var. l.*) irrevocata ruit in plateis. **c** *deus nuptiarum – Hochzeitsgott (usu alleg.; usu attrib.: l. 62):* CARM. Ratisb. 3,2 quicquid flos flori, . . . hoc demandat ei, pariter ludos Ymenei, qui te pre cunctis amat. COSMAS chron. 1,8 noctis spacia Veneri et Himineo (Hymineo, Imineo, H-o, Himenaeo *var. l.*) indulgent *(sc. Primisl et Lobussa).* IUSTIN. Lippifl. 342 felix coniugium, dum digno digna marito nupta datur! felix hic -us (-neus *var. l.*) adest. CARM. de Iuda 1,14 tedarum . . . deo ludendo vacant *(sc. Cyborea et Ruben)* Ymineo (Ymeneo *var. l.*). CARM. Bur. 57, 2,3 H-neus eorum *(elementorum)* iugalem ordinat torum. **2** *usu adi. i. q. iusto matrimonio susceptus, legitimus – ehelich, legitim:* AGNELL. lib. pont. 140 p. 317 l. 151 elegerunt sibi Ravennenses praestantiorem virum, ymeneos Iohanicis filium *(cf. S. Lazard, Revue de linguistique Romane. 40. 1976. p. 293).*

***hymenodes** (im-, ynm-), -is. (ὑμενώδης) *acc. sg. f.* -en: *p.1174,2.* *t. t. medic. et anat.:* **1** *adi. i. q. membranaceus – Membran-:* PAUL. AEGIN. cur. 33 p. 14,21 si . . . cum pulsu *(sc. sunt dolores capitis)*, flegmonem ⌊i-is corporis⌋ *(3,5,1* ὑμενώδους σώματος; *sc. declarant).* **2** *subst. fem. i. q. membrana – Membran:* GLOSS. med. p. 95,14 ynm-en: membrana intestinarum.

hymmum *v.* inferus.

***hymnarius** (y-), -i *m. vel* ***hymnarium** (y-), -i *n.* *liber hymnorum – Hymnenbuch, 'Hymnar':* CATAL. biblioth. A I 16 p. 77,18 (s. IX.[med.]) regulae veteres cum y-is. p. 82,10 alius y-us. *al.* CATAL. thes. Germ. 121,1 gradale I, y-um I. LEO MARS. chron. 2,53 duo . . . -a in choro habenda. EPIST. Reinh. 35 p. 35,31 y-um . . . modo, quo tibi videtur, scribas *(sc. soror).* ANNAL. Otak. a. 1271 p. 187,40 sunt . . . hi libri, qui conscripti sunt Viti decani pretio et expensis, . . . psalteria, y-a, collectaria *eqs.* *?in struct. c. gen. inhaerentiae:* CATAL. biblioth. A I 96 p. 485,32 (a. 1155) VI libri -orum (*ni leg.* hymnorum), IV libri sequentiarum.

***hymnicanorus** (y-), -a, -um. *hymnidicus, hymnisonus – lobsingend, Hymnen-:* MIRAC. Bert. 4 p. 511,26 y-is psallentiis cum signorum pulsatibus Deo grates . . . referebant *fratres.*

hymnicho *v.* hymnizo.

***hymniculus** (y-), -i *m.* (hymnus, *cf. Stotz, Handb. 2,VI § 92.3*) *hymnus (brevis) – (kurzer) Hymnus:* VITA Erasmi 220 vir sanctus cantat . . . asma . . . y-is dictis spalmi cum laudibus almis.

***hymnicus** (y-), -a, -um. *hymnos canens, hymnidicus – Loblieder singend, lobsingend, hymnisch, Hymnen-:* **1** *de cantibus, psalmis:* ALCUIN. carm. 68,5 carmina . . . -a David (*sim.* 69,113. 69,135). epist. 308 p. 473,18 -a (hymnidica *p. corr. T**) terminata laude et . . . oratione finita *eqs.* ERMOLD. Ludow. 2,114 vota. AMALAR. ord. antiph. 54,11 ut . . . laudes Deo y-a exultatione concelebrent *populi. al.* **2** *de angelis:* THEOPH. sched. 3 praef. p. 61,14 in qua *(sc. habitatione caelestis curiae)* Deus ymnidicis (y-is *var. l.*) angelorum choris . . . praesidet.

?***hymnidico,** -are. *hymnis, laudibus celebrare – lobpreisen, rühmen: v. p.1175,7.*

hymnidicus (y-, im-), -a, -um. *script.* -iti-: *l.41.50.* *hymnos canens, hymnis laudans, hymnisonus – Hymnen singend, lobsingend, lobpreisend, hymnisch, Hymnen-:* **1** *adi.:* **a** *de hominibus, angelis:* EINH. Marc. et Petr. I 1,8 hinc inde concurrentibus -is (y- *var. l.*) populorum turmis. TRANSL. Libor. II 25 cum choris -is (-ticis *a. corr.*) sanctum Liborium Saxoniam erant *(sc. Saxonum multitudo)* sequentes. HYMN. de Ansb. 22,1 (MGMer. V p. 643,25) agmina sancta angelorum. RUP. MEDIOL. Adalb. 27 p. 70,4 monachorum . . . caterva. *saepe. v. et l. 32.* *de sacerdote pagano:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,197 quam *(imaginem)* placare . . . cęsis cum . . . iuvencis y-us debet . . . sacerdos. **b** *de cantibus, psalmis sim.:* VITA Sadalb. 14 (MGMer. V p. 58,10) famulas Christi . . . cum psalmodia et -is summisque l a u d i b u s deducit *praesul* in urbem (ALCUIN. carm. 9,237. VITA Corb. 38 y-ticam [y-am *var. l.*] laudem et gloriam Domino . . . omnes . . . decantabant. *saepe*). VITA Sigir. 34 (MGMer. IV p. 625,31) -as . . . odas dicamus *(sc. auctor)* in Christi laude. VITA Mathild. I 7 p. 126,13 i-is Deum laudare vocibus iussit. EBO BAMB. Ott. 1,11 p. 24,7 y-as Deo gratiarum actiones exsolvens. *al. v. et l.27.p.1175,20.* **2** *subst. masc.:* **a** *cantus hymnisonus, hymnus – Lobgesang, Hymnus:* RHYTHM. 81 epil. p. 629 hic -us . . . mystice prenotatur de Christo *eqs.* **b** *qui hymnos canit, psalmista – einer der lobsingt, Hymnensänger, Psalmist:* NICOL. I. epist. 88 p. 455,21 illum *(gigantem)* videbis *(sc. imperator)* . . . percussum et a iam dicto -o *(i. rege David)* . . . gladio suo prostratum.

adv. ***hymnidice.** **1** *more hymnisono, cum laudibus – mit Hymnen, Lobpreis:* RADBERT. psalm. 1,109 vestras *(sc. lectorum)* in Christo concelebrat *psalmus* -e nuptias. **2** *more hymnorum, psalmorum – in Hymnen-, Psalmenform:* ALBERT. M. summ. theol. I 1,3,3 p. 13,67 -e . . . in psalmis descripta ad affectum refert *(sc. sacra scriptura)* pietatis.

***hymnifere** (im-) *adv.* *metr.* -ĭferĕ. *more hymnisono, cum laudibus – lobsingend, unter Lobpreis(en):* PAUL. ALBAR. carm. 7,20 serbi sic pectora forma *(sc. Christus)*, ut digne cantum reddat i-e pulcrum.

***hymnificatio** (y-), -onis *f.* *laus – Lobgesang, das Lob-*

preisen: GLOSS. psalt. Lunaelac. 32,1 exortatio y-is. 91,2 doctrina confessionis et y-is.

***hymnifico** (y-, him-), -avi, -atum, -are. *struct. c. gen.: l.9. depon.: l.6.* **1** *c. obi. personae i. q. hymnis, laudibus efferre, celebrare, hymnizare – rühmen, lobpreisen, lobsingen:* ARBEO Corb. 38 hi-bantur (-bant *var. l.*) *ministri* Deum. Emm. 18 y-ans (hymnidicans *var. l.*) Deum (Deo *var. l.*). 34 -bant *(sc. vulgus)* Deum (Deo *var. l.*). 35 p. 80,8 Domini (Domino *var. l.*) caeli -antes. **2** *c. obi. cantus i. q. laudem offerre, (laudi) canere – als Lobgesang darbringen, (zum Lobpreis) singen:* ARBEO Emm. 13 diei illius y-bat tertiam *(i. officium tertiae horae).* 20 in quo *(die)* missarum sollemnia cum psalmodia -ando non conplesset laudem. TRIUMPH. Remacli 2,6 'Veni creator spiritus' usque ad finem y-vimus. *spectat ad cantum angelorum:* HONOR. AUGUST. spec. p. 816A dum Regi in terris nato ... 'Gloria in excelsis Deo' y-verunt *angeli.*

***hymnificus** (y-), -a, -um. *hymnidicus, hymnisonus – lobsingend, hymnisch, Hymnen-:* EMBR. Mahum. 904 (Coll. Latomus 52. 1962. p. 83; c. 1100) meos visus ... delectat paradisus, glorior *(sc. rex)* y-is (ymnidicis *var. l.*) laudibus angelicis. GERHOH. tract. p. 14,8 pueri Hebraeorum canebant laudes -as. DAVID compos. 3,68,1 -ae melodiae vocum et sonorum. *usu subst. i. q. psalmista – Psalmensänger:* CARM. biblioth. 3,1,76 quattuor ... regum libri bis octo prophetas ante, quibus David iungitur -us.

***hymnifluus** (y-), -a, -um. *hymnicus – hymnisch, Hymnen-:* CARM. Cantabr. B 1,18 laudibus y-is intima corda sonant.

***hymniger** (y-), -era, -erum. **1** *hymnidicus, hymnisonus – Hymnen singend, lobsingend:* WALAHFR. (?) carm. 83,11,1 y-r psallit chorus. **2** *hymnicus – Lob-:* CONC. Karol. A 50D p. 643,37 canticis -is et laudibus caelestibus ... vacare satagant *(sc. Iudaei conversi).*

[hymnilegus *v.* hymnologus.]

?***hymnilogicus,** -a, -um. *hymnidicus, hymnisonus – Hymnen singend, lobsingend:* THIOFR. Willibr. I 36 p. 481F -a *(an leg.* hymnologica?*)* vociferatione in orationis proseucham deduxerunt *Antwerpenses (sc. vicarium Willibrordi).*

hymnilogus *v.* hymnologus.

hymnio (y-), -ire. *hymnos, laudes canere – Hymnen singen, lobsingen:* EKKEH. IV. carm. var. I 3,1 laudibus ymnite Stephano precibusque, levitę! HYMN. Sangall. p. 109 ymnite nunc, superi! AMARC. serm. 3,467 cum superis Domino catigetis (*i.* cathegetis) sedulus ymni *(sc. lector)*!

[hymnisarius *v.* hymnus.]

hymnisonus (y-), -a, -um. *hymnos, laudes canens, hymnidicus – Hymnen singend, lobsingend, lobpreisend, hymnisch, Hymnen-:* **1** *de hominibus, angelis:* VITA Reginsw. 11 quin ... inter -as innocentum choreas agnum Dei, quocumque ierit, comitetur. CARM. de Hildeg. 140 (NArch. 6. 1881. p. 536) cuius ad exequias ... abbas advolat y-a fratrum stipante caterva. **2** *de cantibus, vocibus sim.:* VITA Epiph. 8 p. 127,4 laudibus -is sancta anima ... coetibus sanctorum ... est associata. FROUM. carm. 20,19 tempus ut omne modis hunc *(Deum)* canat y-is. THEOD. TREV. transl. Celsi 20 pontifex inter -as voces se cohibere non poterat, quin *eqs.* TRANSL. Annon. 10 p. 20,11 utreque partes *(sc. multitudinis)* iunctę cum y-a exultatione montis iuga templumque revisunt. *al.*

1. *hymnista (y-), -ae *m.* *qui hymnos, laudes canit – einer der lobsingt, Hymnensänger (usu attrib.: l.62):* **a** *in univ. (spectat ad officium q. d.: l.64):* ALDH. virg. I 18 p. 248,5 ut ... dulcem melodiam y-a modulaturus proclamet *(sc. martyr).* carm. eccl. 3,48 antifonae pulsent concentibus aures classibus et geminis psalmorum concrepet oda; y-ae (-ae, y-te *var. l.*) crebro vox articulata resultet. **b** *de poeta:* CARM. Aldh. 1,5 tuis *(sc. lectoris)* pulsatus precibus ... y-a carmen cecini. HYMN. Hraban. 21,13,1 hoc -a carmen offert pauper vobis, martyres. RHYTHM. 16,22,1 y-ae vili ... Dominus iudex parcat in iudicio (*sim.* 21,22,1. 22,22,1).

[2. hymnista *v.* symmystes: CARM. imag. 23d,4,2.]

***hymnizatio** (y-, ymmi-), -onis *f.* *praedicatio, cantus hymnisonus – Lob-, Hymnengesang (c. gen. inhaerentiae):* HIST. de exp. Frid. imp. p. 36,34 in ... confessione et divinarum laudum y-e (ymm-e *var. l.*) migravit *abbas* ad Dominum.

hymnizo (y-, (h)im-, -iso), -avi, -atum, -are. *script. et form.:* -ich(o): *l. 14.* -idio: *l. 10.* *partic. praes. gen. pl.* -antum: *l.13.* *struct.: usu impers.: l.29.* *pendet acc. c. inf.: l.12.29.* *partic. praes. usu subst.: l.13; perf. usu adi.: l.42.*

1 *intrans. i. q. hymnos, laudes canere – Hymnen singen, lobsingen:* ERMENR. Har. 3 ut ... totam noctem psallendo et i-ando pervigilaret. ad Grim. 1,5,119 pro z d et i *(sc. scribebant Romani)*, ut baptidio, y-dio, prophetidio. EPIST. Teg. I 4 cursum ... legacionis ... fore prosperatum ... Deo primum y-amus. HAIMO (?) Wilh. hymn. p. 225,23 (vs.) audi, Deus, y-antum preces tuorum supplicum. ARNO REICHERSB. scut. p. 1499D expallens et -chans *(sc. homo).* CHART. Steph. Wirz. 12 p. 17,7 cum symphonia et choro tota die et nocte y-santes (y-antes *var. l.; sc. fratres*). *al. v. et l.30.* **2** *trans.:* **a** *c. obi. personae i. q. laudibus efferre, celebrare, (hymnis) extollere – (lob)preisen, (mit Hymnen, Lobgesängen) rühmen, besingen:* **α** *strictius:* VITA Pus. 5 p. 217,17 regem celi -are, iam dignas ei laudes noverant *filiae* personare. GERH. AUGUST. Udalr. 1,20 y-ans ... episcopus Dominum *eqs.* CHART. Raitenh. 253 p. 206,31 ut ... ad illam *(ecclesiam)* congregacio fluat fidelium ad glorie altitudinem ... virginis y-andam. **β** *latius:* CARM. de Aquil. 23,1 (MGPoet. II p. 152) y-anda quae pollebat iusticia iugiter *eqs.* ALBERT. M. eccl. hier. 3 p. 68,43 'sacra ... scriptura divinorum cantuum', id est psalmorum, 'habens intentionem -are' (*PG 3,429D* ὑμνῆσαι), id est cantando exprimere, et 'theologias ... et omnes actiones divinas *eqs.*' eth. II 9,3,4 p. 594b,22sqq. in ἑταιρικῇ amicitia ... non -atur in comoediis et tragoediis plures fuisse amicos nisi duos ...; -are enim laudes cantare est, et sic amici -ti sunt Patroclus et Achilles. **b** *c. obi. cantus i. q. laudem offerre, (laudi) canere – als Lobgesang darbringen, (zum Lobpreis) singen:* SEDUL. SCOT. carm. II 63,27 chorus ecclesiae -ans (hi- *var. l.*) cantica Sion *eqs.* HECEL. Clem. 2,2 (MGScript. XXX p. 903,32) dum fratres ... divinum melos multifida suavitate -rent. COSMAS chron. 2,4 p. 88,13 clericis septem psalmos et alias ... orationes y-antibus (y-santibus *a. corr. A*) *eqs.* VITA Ermin. 18 p. 490,35 ut ... inter angelos ipsum 'Gloria in excelsis' concinat et y-et (-set *var. l.*) *anima beata. al.* *fort. add.:* ALBERT. M. div. nom. 2,40 p. 70,43 'hymnis' (*PG 3,641D* ὕμνων), id est sacris scripturis -tis, secundum spirituale gaudium promulgatis.

hymnodia (him-), -ae *f.* (ὑμνῳδία) *c. gen. inhaerentiae: l. 47.48.* *hymnus, laus – Hymnus, Lobgesang:* ARNO REICHERSB. scut. p. 1499C scio ... tales, qui ... coelestium -arum sonos ... audierint. VITA Mariae rhythm. 1751 Christus nascitur cum cantus -a angelorum. 1913 possunt ea *(sc. miracula)* recitari pro laudis -a. *ibid. al.* *de cantibus liturg.:* GISLEM. Droct. 11 (MGMer. III p. 540,19) cum -is circuibant *cives* muros civitatis. HECEL. Clem. 2,4 (MGScript. XXX p. 905,36) cum hi-a ... sancti anniversaliter recoleretur. ANNAL. Reichersb. a. 1166 p. 474,3 fratribus ... post multam ... psalmodiam et -am incipientibus letaniam *eqs.* ALBERT. M. cael. hier. 13,7 p. 203,31 Isaias 'est eruditus illam -am' (*PG 3,305* ὑμνῳδίαν), id est laudem 'Sanctus, sanctus, sanctus etc.', 'divinam'.

hymnodicus, -a, -um. (ὑμνῳδικός) *hymnos canens – hymnensingend:* VITA Maxim. Trev. I 9 quod *(sc. translatio)* ... factum est cum magno honore ac laetitia -is resonantibus choris.

***hymnologia** (y-, im-), -ae *f.* (ὑμνολογία) immolagia: *l. 63.* *hymnus, laus – Hymnus, Lob(gesang, -preis):* **1** *in univ.:* ANAST. BIBL. epist. 15 p. 437,29 ceterum, quae ... philosophus *(i. Metrophanes)* ... ad -am *(ed.*, immolagiam *cod.)* Dei ... edidit, Graecorum resonant scolae. WOLFHARD. Waldb. 3,9 p. 286,2 cibum cum magnis -is capientes *(sc. peregrini).* HERM. AUGIENS. hymn. 2,1,3 (ed. Klein-Ilbeck) euphonizans tibi *(sc. Deo sit)* ... y-a (i-a *var. l.;* gloss.: laudis sermo, laudabili locutione, laudabilis sermo; *cf. Vulg. apoc. 7, 12*). ALBERT. M. cael. hier. 7,14 p. 116,66 'aperuimus ... has excelsissimas -as (*PG 3,212B* ὑμνολογίας)', id est sermones laudum ... 'caelestium animorum'. *de cantibus liturg.:* FLOD. hist. 1,25 p. 128,25 cum fratribus conveniens horarum

[Niederer]

laudes persolvebat *abbas* -arum. ALBERT. M. eccl. hier. 3 p. 60,35 'confessa catholica -a (*PG 3,425*[C] ὑμνολογίας)', id est hymno fidei catholicae, scilicet symbolo apostolorum *eqs. (sim.* p. 75,58 hoc *[symbolum]* ... a quibusdam vocabatur -a, quia erat sermo divinae laudis *eqs.).* p. 69,10 'cum ... continua' ... '-a', id est laude, 'sacratissimorum' psalmorum *eqs.* 4 p. 114,21. **2** *spectat ad cantus avium:* CARM. de Rob. 202 non flantem ventum ... nec ... proprias volucrales i-as fecit cunctorum Deus auctor.

***hymnologizo** (y-, -gyzo), -are. (ὑμνολογίζω) *hymnos canere – Hymnen singen, lobsingen:* THIOFR. Willibr. I 24 p. 474[D] y-ans laudavit Deum. II 1,507 iubilat plebs omnis et y-at.

hymnologus (y-, -nil-, -legus), -a, -um. (ὑμνολόγος) **1** *adi. i. q. hymnidicus, hymnisonus – Hymnen singend, lobsingend, Lob-, Preis-:* HONOR. AUGUST. spec. p. 863[B] septima die ... cum ymni-a angelorum iubilatione ad sidera vehitur *sacerdos.* p. 956[B] regem suum victorem ymni-is modulis gratulabundus excepit *senatus archangelorum.* anim. 2 p. 1243[D] lyrica *(sc. sunt)*, quae odas, id est laudes vel regum -iloga *(cod. Bodleianus [Lyell 56]*, -ilega *ed.)* voce resonant. gemm. 1,81 p. 569[D] Christus ... caelos ascensurus ab angelis -is laudibus suscipitur. *spectat ad naturam:* METELL. exp. Hieros. 6,843 ymni-os cantus resonant mons, ethera, campus. **2** *subst. masc. i. qui hymnos canit, psalmista – einer der lobsingt, Hymnensänger, Psalmist:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,95 rex ... y-um Domini manibus pedibusque ligatis extendi ... precipit. TRANSL. Dion. Ratisb. 31 p. 367[b],51 ego *(sc. abbas)* dum breviter munia -ilogi exsolvo et vota orationis complebo *eqs.*

***hymnonalis,** -e. (hymnus, *cf. Stotz, Handb. 2,VI § 75.8) qui hymnos continet, hymnis conscriptus – Hymnen enthaltend, Hymnen-:* CATAL. biblioth. A I 3 p. 19,2 (a. 1085/1101) -es libros quatuor.

hymnus (y-, (h)im-, (h)ympnus), -i *m.* (-um, -i *n.: p.1178,2.20*) (ὕμνος) *script.* hyn(us): *l.47. canticum (laudis), laus, grates – (Lob-)Gesang, (Lob-)Lied, (Dank-)Gebet, 'Hymnus' (de re v. LThK. [3]V. p. 361sqq. et LexMusLat. II. p. 199 sqq.):* **I** *eccl. et liturg. de oratione, laude Dei vel sanctorum:* **A** *usu vario:* **1** *def.:* ALCUIN. epist. 308 p. 472,25 Graecum nomen est ymnus et latine interpetari potest laus carminis *eqs.* WALAHFR. exord. 23 p. 506,2sqq. notandum ... ymnos dici non tantum, qui metris vel rithmis decurrunt ..., verum etiam ceteras laudationes, quae verbis convenientibus et sonis dulcibus proferuntur *eqs. v. et l.53.* **2** *exempla:* **a** *in univ.:* CONC. Merov. p. 165,17 estote omnes *(sc. christiani)* in himnis (-is *var. l.*) et laudibus Dei ... intenti. WILLIB. Bonif. 8 p. 53,27 a ... fratribus cum psalmis -isque (hyn- *var. l.*) ... ablatum *(sc. est corpus).* HYMN. abeced. C 1 colo Christum, cano illi imnum. METELL. exp. Hieros. 3,964 divinos recinebant *(sc. credentes captivi)* quoslibet ymnos, quo se catholicos monstrarent ... fore. ALBERT. M. div. nom. 1,31 p. 17,31 'illuminati' ... 'et figurati' *(sc. sumus)* ... 'ad' ... 'sanctas enuntiationes -orum' (*cf. PG 3,589*[B] ἱερᾶς φωτοφανείας ὑμνεῖν), id est divinarum laudum, quae enuntiantur in sacra scriptura. *saepe. v. et p.1176,41. iron.:* ECBASIS capt. 97 huius *(sc. pecoris)* in occursum forstrarius *(i. lupus)* elicit ymnum, moris ut est monachis longo de calle reversis. **b** *de cantu angelorum:* HRABAN. carm. 39,85,1 ymnorum cantionibus ... tinnientibus sanctis tripudiantibus angelorum et millibus ... se gaudent *fideles* Christum cernere. HROTSV. asc. 95 angelicus ... coetus ipsum dulcisonis laudans circumdedit -is. Pel. 301 caelitus angelicis deductus suaviter -is. *ibid. al.* **c** *de praefatione missae (de re v. L. Eisenhofer, Handb. d. kath. Liturgik. 1933. II p. 154sqq.):* HONOR. AUGUST. sacram. 87 p. 791[D] -us ideo dicitur *(sc. praefatio)*, quia refertus est gratiarum actione et laudibus angelorum. **d** *de variis cantibus in liturgia canendis:* NICOL. I. epist. 26 p. 292,28 -us angelicus, id est 'Gloria in excelsis Deo'. RIMB. Anscar. 41 p. 76,22 ut ... ymnum (-pnum *var. l.*) ad laudem Dei compositum, id est 'Te Deum laudamus', ... canerent *fratres.* VITA Emm. 2 p. 29,11 ut ymnos Daviticos numquam ... laxaret. ORD. Rom. 5,58 usquedum ... incipiant *subdiaconi* dicere ymnum angelicum, id est 'Sanctus, sanctus, sanctus'. ORD. iud. Dei B VIII 1[e] p. 656,4 cantentur psalmi et ... ymnum trium puerorum et letania. *saepe.* **B** *de -is in officio divino q. d. canendis:* **1** *proprie:* **a** *de -is communibus breviarii s. Ambrosio ascriptis vel Ambrosianis q. d. (cf. J. Fontaine, Ambroise de Milan: Hymnes. 1992. p. 11sqq. et H. Gneuss, MittellatJb. 35. 2000. p. 227sqq.):* EPIST. var. I 13 p. 510,23 -os (ymnos *var. l.*), qui ... per singula officia vel festivitates cantari debent, adnexuimus *(sc. Theodemar).* PASS. Desid. 10 (MGMer. VI p. 63,10) -us (ymnus *var l.*): 'Diem colamus laudibus *eqs.*' WALAHFR. Mamm. hymn. [tit.] in natalem ... Mammetis ymnus. CONSUET. Mell. 26 ad completorium minor ymnus dicatur. CONST. imp. II 401,1 p. 513,33 illo *(sc. 'Veni creator spiritus')* ympno decantato *eqs. persaepe. fort. add. (spectat ad hymnarium):* CATAL. biblioth. A I 92 p. 483, 32 (s. X.) I liber tropis vers<. . .>; II *(sc. libri)* ymnis *(cod.;* ymnisarii *ed.)*, III psalterii. **b** *de -is propriis pro festis anni eccl.:* WALAHR. carm. 83,1,3 praecluem sanctis celebremus ymnum. GODESC. SAXO gramm. 2 p. 425,19 ymnus ille 'iste confessor' de multis confessoribus totus placare debet. CARM. de Lamb. 2[tit.] ymnus (ymnum *var. l.*) sancti Landberti. ANDR. STRUM. Ariald. 22 p. 1068,42 ille ... hymnum sanctorum apostolorum Petri et Pauli alta voce decantare cepit *(v. notam ed.). persaepe.* **2** *meton.:* AGIUS vita Hath. 6 studebat ... post matutinales ymnos vigilare. ORD. Rom. 31,121 exceptis vespertinalibus ymnis vel laudibus. THANGM. Bernw. 5 p. 760,5 donec clerici ad matutinos ymnos consurgerent. METELL. peripar. 7,29 sonuit signum nocturni temporis ymnum. *al.*

II *usu communi:* **A** *proprie:* **1** *de laude deorum paganorum:* BONIF. (?) metr. 91 -os post Numam primum Emmia Timote effecit in Apollinem et Musas *(cf. Isid. orig. 1,39,17).* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,184 qua *(sc. in luco)* populi ... veteres ritus ymnorum ferre solebant. **2** *de laude herois:* METELL. exp. Hieros. 6,323 ipse triumphantem *(sc. Wikerum)* dux suscipiens ... fecit concinnum modulis predulcibus ymnum ad laudem facti recinendum posteritati *(cf. comm. ed. p. 169).* **3** *de laude Dei apud Iudaeos:* **a** *in univ.:* EKKEH. IV. pict. Mog. 367 Israhel hic omnis Dominum regratiat ymnis (*spectat ad Vulg. Ios. 6,15sq.; cf. H. Leithe-Jasper, Versus ad picturas [ungedr. Diss. Wien]. 2001. p. 164; sim.* METELL. buc. 8,122). HONOR. AUGUST. gemm. 2,42 quo *(tempore)* Iudas Machabaeus dedicato templo pro victoria -um Domino cum populo cecinit *(spectat ad Vulg. I Macc. 4,54sqq.).* **b** *iunctura* carmen -orum *i. q. canticum canticorum – das Hohelied:* HRABAN. carm. 19,17 sic ... sponsa ymnorum in carmine canit *eqs. (spectat ad Vulg. cant. 1,4).* **B** *translate de cantu avium i. q. melodia – Gesang, Melodie:* ENGELM. carm. 3,60 (MGPoet. III p. 63) dum lucina melos nocturnis personat -is.

hymperium *v.* imperium. ***hynion** *v.* *hydnon.

hynnitus *v.* hinnitus.

hyoscyamus (-squia-, -cia-) *vel* **iusquiamus** (yos-, ios-, iusci-), -i *m. (vel* -um, -i *n.)* (ὑοσκύαμος) *script. et form.:* eosco(i)a-: *l.68. p.1179,9.* iocia-: *l.67.* oscia-: *p.1179,16.* hisquia-: *p.1179,11.* visquia-: *p.1179,12.* vissia-: ANTIDOT. Glasg. p. 143,11. isquia-: *l.70.* squia-: *l.71.* -an(us): *p.1179, 10. al.* -ani(us): ANTIDOT. Lond. p. 17,28. *?acc.* -u *(ni subest form. gen. Graeca): l.69.70.p.1179,10.*

altercum, herba symphoniaca – Bilsenkraut (Hyoscyamus L.): **1** *sensu orig.:* **a** *def. (expressius de semine: l.61.63):* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 384,5 h-us triplex est, albus, niger et rufus *eqs.* CIRCA INSTANS p. 21 b[v] herba est, cuius semen proprie i-us appellatur, herba ipsa cassillago dicitur *eqs.* MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 367[E] h-iamus frigidus et siccus ... est ...; h-us semen est cassilaginis, sed aliud est album, aliud nigrum, aliud rufum *eqs.* ALBERT. M. veget. 6,362 i-us Graeco nomine vocatur herba, quae longa et lata ... habet folia *eqs.* **b** *exempla:* **α** *in univ.:* GLOSS. med. p. 42,20 aliquibus evenit *mania*, qui ioc-i sucum ... biberint. RECEPT. Lauresh. 5,1,2 eoscoiami dragmas XX. ANTIDOT. Augiens. p. 41,10 recipit ... y-u < I. p. 45,11 recipit hec: ... h-quiamu scrip. XXVI. p. 61,18 sucum y-i unc. II. ANTIDOT. Glasg. p. 111,40sq. is-u - VI *eqs.* p. 159,3 s-i sucus - II. OTTO FRISING. gest. 1,65 p. 92,14 i-um alit passerem, necat hominem. *saepe.* **β** *indicantur syno-*

nyma: ANON. herm. p. 97,8 altercus, id est i-us. ANTIDOT. Glasg. p. 151,22 iusc-i, que est herba calicularia, sucus (*sim.* DYASC. p. 104[a] calicularis). p. 154,7 alii io-um, que et sinfoniaca herba dicitur, . . . bibant. DECRET. Burch. 19,5 p. 976[C] ubi *(sc. extra villam)* herbam i-um inveniunt *mulieres*, quae teutonice belisa vocatur. ODO MAGD. herb. 1933 i-um Graeci, quam nostri caniculatam dicunt. ROGER. SALERN. chirurg. 1, 238 pone pro ipsa *(memithem)* . . . cassillaginem (gloss.: i. e. i-um). *al.* **γ** *indicantur genera:* RECEPT. Lauresh. 5,1,1 eoscoani albi ~ II s. ANTIDOT. Sangall. p. 93,28 i-u Tebaicum z IIII. ANTIDOT. Glasg. p. 113,44 hi-i albi dr. quinas. THADD. FLORENT. cons. 4,95 recipe . . . seminis i-i (vi-i *ed.*) albi . . . drachmas VIII. ALBERT. M. animal. 10,44 si . . . emplastrantur i-o nigro testiculi. *al. v. et p.1178,59.63.* **2** *?per errorem de polypodio:* ANTIDOT. Bamb. 35 polipodium sicco, id est osciamo.

hypallage (y-, ip-), *acc.* -en *f.* (ὑπαλλαγή) *t. t. rhet. i. q. mutatio – Vertauschung:* HEIRIC. Germ. I 6,571 'hic *(servus)* scitu melior compensat dogmata factis' (gloss.: i-e est). ARNO REICHERSB. apol. p. 99,21 quem *(modum loquendi)* grammatici -en vocant, id est mutationem casuum dicunt. CONR. MUR. summ. p. 61,13 faciunt *figurae* . . . interdum intellectus obscuritatem, scilicet . . . omopathia, y-e *eqs.*

hypapante (yp(p)a-, ypop-, hyppop-, -ti) *subst. f.* (ὑπαπαντή) *?abl.* -i: *l.33.35. t. t. eccl. de festo purificationis Mariae i. q. occursus, obviatio (Domini), praesentatio (Domini) – 'Begegnung', Darstellung des Herrn (de re v. E. H. Kantorowicz, Selected Studies. 1965. p. 25sqq. et Stotz, Handb. 1,IV § 14.15):* HRABAN. inst. cler. 2,33 l. 26 eadem *(sc. purificationis Mariae)* festivitas y-i nuncupatur, quia praedictae personae *(sc. Simeon et Anna)* ad templum obviam Christo advenerunt. PONTIF. Rom.-Germ. 99,13 p. 6,2 de hac festivitate, id est ypp-i (ypo-i *var. l.*), . . . in gestis pontificalibus legitur, quod *eqs.* THIETM. chron. 5,44 IIII[a] Non. Februarii, id est ypp-i Domini, id est obviacione iusti Simeonis *eqs.* ORD. celebr. conc. 28,1 hyppo-i Domini. HONOR. AUGUST. gemm. 3,24 y-e dicitur obviatio, quia *eqs. saepius. in lusu verborum:* FROUM. carm. 7[tit.] ad Pabonem y-i facti *(pro* facta, *v. notam ed.).*

***hyparchus** (y-), -i *m.* (ὕπαρχος) *de officio Romanorum i. q. praefectus, praeses – Präfekt, Vorsteher (de re v. LexMA. VII. p. 155sq.):* LEG. Lang. p. 662,4 stet ad sinistram imperatoris . . . y-us, quem nos dicimus praefectum.

hypatoides (y-), -es. (ὑπατοειδής) *t. t. mus. i. q. tetrachordo principali conveniens – zum ersten Tetrachord passend, gehörig (de re v. l.54sq.):* REMIG. ALTISS. mus. 515,7 non sunt *species melopoeiae* graves sicut y-es nec acutae sicut netoides.

hypatos (y-, ip-, ypetos), -e, -on. (ὕπατος) *form.: fem.: acc.* -im: *p.1180,1. gen. pl.* -on: *l.63.67.68. masc.: sing.: nom.* -us: *p.1180,9. dat.* -i: *p.1180,12. gen. pl.:* -orum: *p. 1180,21.*

1 *adi. t. t. mus. de sonis, chordis gravissimis i. q. summus, principalis – oberster, erster* (*de re v. H. Riemann, Musiklexikon, Sachteil. [12]1967. s. v.* Systema teleion *et LexMusLat. vol. II. s. v.* hypatos): PS. BERNO mens. monoch. 5,6 quorum *(tetrachordorum)* primum est BCDE, quod -on, id est principale, dicitur, quod primum locum in -is occupet et ceteris gravius . . . sonet. **2** *subst.:* **a** *fem.* -e *t. t. mus. de sonis gravissimis i. q. sonus summus, principalis – oberster, erster Ton* (*de re v. LexMusLat. vol. II. s. v.* hypate, hypate hypaton, hypate meson): REMIG. ALTISS. mus. 502,12 a principali principalium, id est ab y-e y-on *eqs.* 503,2 principalis . . . mediarum, id est y-e meson. 505,14 primi, id est ˹par ypati˺ (*leg.* parypati), ideo sic dicuntur, quod statim prioribus, scilicet y-is, id est principalibus, subnectantur. *al.* CARM. var. III 41,7 lychanos -on. 41,8 h-e meson. SIGEB. GEMBL. catal. 1070 supposuit *Berno* unum tonum tetracordo y-on (-on *var. l.*) *eqs.* ALBERT. M. metaph. 10,2,8 p. 452,41 quod mutatur ex gravi, quod est '-e' (*p. 1057[a],22* ὑπάτης) dictum, ad 'netem', quod est acutissimum in cantu. *v. et l. 58. per pravam interpr. de chorda summa:* ALBERT. M. phys. 5,2,2 p. 424,5 'post' primam *(sc. chordam)* in acumine, quae graece 'y-im' (*p. 226[b],29* ὑπάτην) dicitur, percutit *(sc. citharista)* ultimam in gravitate. **b** *masc.:* **α** *publ. pro titulo honoris Byzantino in Italia usitato fere i. q. princeps, consul – etwa: Erster, Statthalter, 'Gouverneur' (de re v. V. v. Falkenhausen, Unters. über d. byzant. Herrschaft in Süditalien. 1967. p. 12 et Stotz, Handb. 1,IV § 16.3 et L. A. Berto, Il vocabolario politico e sociale della 'Istoria Veneticorum' di Giovanni Diacono. 2001. p. 60sqq.):* AGNELL. lib. pont. 162 mortuus est Leo i-us *(v. notam ed. p. 377).* IOH. VIII. epist. A 37 nos . . . Decibilis -i epistolas suscepisse. DIPL. Otton. III. 337 Iohannes papa . . . terras illas *(sc. vicos)* y-i consuli Gaiete concesserat. IOH. VEN. chron. p. 97,21 Venetici . . . ducem, videlicet Deusdedem, sepedicti Ursonis y-i filium, . . . sibi crearunt. CHRON. Ven. Alt. p. 146,2 Particiaci . . . tribuni anteriores fuerunt et ypeti imperiali (imperialis *var. l.*) honore fruebantur. *al. latius de duce Baiuwariorum:* ARNOLD. RATISB. Emm. 2,39 p. 567[b],60 inter quos *(multos)* erat Heinricus -os tunc forte principatum tenens super populos Noricos et Karinthios. **β** *mus. i. q. sonus summus, principalis – oberster, erster Ton (cf. p.1179,59):* REMIG. ALTISS. mus. 503,5 inter principalium, id est y-orum, tetrachordum.

hyperaspistes (y-, -ass-, -pys-), *acc.* -en *m.* (ὑπερασπιστής) *metr.* ȳperăsp-: *l.28. tutor, fautor – Beschützer, Förderer, Unterstützer:* THIOFR. flor. 2,3 l. 40 secundum egregium y-ysten ęcclesię Hieronymum *eqs.* Willibr. I 24 p. 475[C] Alcwinus, . . . magni Karoli y-sspistes. II 1,4 Karli prudens Alcwin movet *(sc. me)* y-es.

hyperbaticus (hip-), -a, -um. (ὑπερβατικός) *t. t. rhet. i. q. verborum transgressiones continens – Wortumstellungen enthaltend:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 427,11 sicut in metro sic et in melo praeposterata fit frequenter constructio . . ., nec mirum, cum et textus interdum fiat hi-us.

hyperbaton (y-, hip-, -boton), *acc. pl.* -a *n.* (ὑπέρβατον) *script.* p-: *l.44. usu indecl.: l.42. t. t. rhet. i. q. transgressio, transcensio (verbi, verborum) – Wortumstellung, -verschränkung, 'Hyperbaton' (de re v. Lausberg, Rhetorik § 716sqq. et U. Krewitt, Metapher u. tropische Rede. 1971. passim):* AMALAR. cod. expos. II 7,6 'vidi sub altare animas interfectorum propter verbum Dei'; quod sic potest intellegi: per -n dictum est *eqs.* (*sim.* [?] ecl. 7,3 hi-n). ADALB. SAMAR. praec. dict. p. 50,15 si verborum concatenatio sit plena, si -n vitio aliena . . . fuerint posita (*sim.* EPIST. Hildesh. 134,16). CONR. HIRS. dial. 1655 studiosis rhetoricae convenit . . . -a (p-*A*, -a *post corr. S*), dubia quoque vitare *(v. notam ed.).* CONR. MUR. summ. p. 59,17 que *(longa verborum continuatio)* auditorum aures . . . ledere consuevit, sicut facit y-oton. *al. v. et l. 65.*

***hyperbibaster** *subst. m.* (ὑπερβιβαστήρ) *instrumentum chirurgicum quoddam – ein chirurgisches Instrument:* ARS med. 6 p. 31 (ed. Fischer) epibastes *(P).* p. 33 peribaster *(K,* perbibaster *G; cf. comm. ed. p. 38).*

hyperbol(a)eos, -on. (ὑπερβολαῖος) *t. t. mus. i. q. additus – hinzugefügt (de re et signif. v. LexMusLat. II. s. v.):* PS. BERNO mens. monoch. 5,9 quintum *(tetrachordum)* . . . -leon, id est excellens, dicitur. FRUTOLF. brev. 13 p. 98 tertia decima *(sc. chorda)* f designatur, quae trite -aeon, id est tertia excellentium, vocatur *eqs. al.*

hyperbole (y-, (h)ip-), *acc.* -en (-em: *l.70*), *abl.* -e *f.* (ὑπερβολή) **1** *t. t. rhet. i. q. traiectio, superlatio – Übertreibung, 'Hyperbel':* GESTA Bereng. 1,195 pulvere cęlum conditur (gloss.: i-e). EPIST. Wibald. I 141 p. 289,8 de vicio adulationis et y-e notari timerem. HERBORD. Ott. 2 praef. p. 58,6 hi-en (herbipolem *var. l.*) fugere sermo expetit castigatior. CONR. MUR. summ. p. 61,4 notantur perifrasis, y-e, yperbaton, sintesis, histerelogia. ALBERT. M. Iob. 27,16 'si comportaverit quasi terram argentum': -e est, hoc est abundanter. *v. et p.1181,11.* **2** *philos. i. q. abundantia – Übermaß:* ALBERT. M. sens. 2,12 p. 69[b],16 temperatus motus ipsorum *(odorum)* . . . est quoddam temperamentum in siccum ad -em, hoc est excessum, frigiditatis *eqs.* metaph. 5,4,1 p. 272,16 dicitur perfectum, quod est perfectum . . . 'non habendo -en' (*p. 1021[b],15* ὑπερβολήν) *eqs.*

[Niederer]

(*sim.* 10,2,3 p. 445,15 dicimus . . . 'aliquid' esse 'maximum, cuius non est -e', hoc est excessus. summ. theol. II 11,66 p. 619ᵃ, 27).

hyperbolicus (y-, (h)ip-), -a, -um. (ὑπερβολικός) **1** *t. t. rhet. i. q. hyperbole utens, superlatus – übertreibend, übertrieben:* CARM. Ratisb. 53,2 nos . . . laudis y-e non oblectamur honore. MIRAC. Cuneg. 65 ad y-um huius miraculi rumorem . . . perrexerunt *(sc. homines)*. CONR. MUR. summ. p. 122,6 quando vir scribit uxori, . . . utatur adulatoriis et y-is verbis. NICOL. BIBER. carm. 5 sim quod y-us, homo forte putabit iniquus (gloss.: yperbole est figura excusans veritatis excessum). **2** *usu communi i. q. nimius, praegrandis – allzu groß, übergroß:* COLUMB. epist. 1 p. 156,22 ligat me . . . -us metus, ne non sit interrogandum de pascha *eqs.* 5 p. 176,12. HERM. AUGIENS. hymn. 2,6ᵃ,4 (ed. Klein-Ilbeck) gaudimonium tu *(sc. Christus)* quam verissime y-um (i-um *var. l.*; gloss.: excellens)!

adv. **hyperbolice.** *t. t. rhet. i. q. verbis hyperbolicis, per hyperbolen – mit übertriebenen Worten, übertrieben:* COLUMB. epist. 5 p. 174,30 triumphalibus saltuatim, licet -e, pelagi vorticibus undique consurgentibus *eqs. al.* CAES. HEIST. hom. exc. 290 loqitur *Hieronymus* y-e exaggerando ipsam virginitatem in tantum, ut *eqs.* *usu communi:* EPIST. Teg. I 18 si . . . crimen . . . illi, qui nobis invidiose inimicantur, . . . hi-e passim spargere non cessant. 34 p. 39,4 qui *(domestici)* nos . . . perturbant victum vestitumque hi-e exposcentes. 90.

***hyperborealis** (y-), -e. *septemtrionalis – nördlich:* HEINR. AUGUST. planct. 674 arce sedere poli promittit *Lucifer* y-i.

hyperboreus, -a, -um. (ὑπερβόρεος) *septemtrionalis – nördlich:* PETR. CAS. (?) chron. 4,61 p. 524,17 coactus fervore estatis secessit *Heinricus imperator* cum suis in -is regionibus *(i. Italia septemtrionali, v. notam ed.).*

hypercatalecticus (y-, ip-, p-), -a, -um. (καταληκτικός) *t. t. metr. i. q. hypercatalectus – 'hyperkatalektisch':* ALDH. ad. Acirc. 10 p. 92,15 quis est versus y-us (i-us, p-us, -us *var. l.*) exameter? HERM. AUGIENS. vit. 411ᵃ metrum Alcmanium trimetrum dactilicum y-um. METELL. Quir. 10ᵗⁱᵗ. dimeter iambicus y-us (et p-us *var. l.*). 24ᵗⁱᵗ. metrum Anacreontium y-um constans anapesto, duobus iambis et semipede. *al.*

hypercatalectus (y-), -a, -um. (ὑπερκατάληκτος) *acc. sg. m.* -on: *l.43.* *t. t. metr. i. q. syllaba finali superaddita praeditus – mit einer zusätzlichen Endsilbe versehen, 'hyperkatalektisch':* BONIF. (?) metr. 121 -on *(sc. versum dici)*, ubi super legitimos pedes syllaba crescit. RADBOD. carm. 2Bᵗⁱᵗ. metrum anapesticum y-um.

***hyperdulia** (y-, p-), -ae *f.* (hyper *et* dulia, *cf.* ὑπέρδουλος; *v. Stotz, Handb. 1,IV § 11.21)* *eccl. et theol. i. q. cultus summus, dulia praegrandis – überaus große, höchste Verehrung, 'Hyperdulie' (de re v. LThK. ³V. p. 370):* OLIV. epist. 5 p. 297,18 crucem sanctam . . . adoramus dulia, humanitatem Christi y-a (p-a *var. l.*). ALBERT. M. sacram. 200 p. 129,39 -a . . . est cultus, qui debetur creaturae excellentiori. sent. 3,9, 6ᶜᵃᵖⁱᵗ. an dulia et -a sunt communis una species. *al.* summ. theol. II 21,130,2 p. 433ᵃ,32 dulia . . . est reverentia, quae debetur homini ratione gradus dignitatis, et -a, quae debetur maioribus.

***hypergeus,** -a, -um. (ὑπέργειος) *supermundialis, caelestis – überirdisch, himmlisch:* CARM. de Iuda 1,165 lux, y-i studiosa ministra diei, cedit, nox sequitur.

hyperhypate (ypery-, hiperhip-) *subst. f.* (ὑπερυπάτη) *t. t. mus. ('Hyperhypate'; de re et signif. v. LexMusLat. II. s. v.):* SCHOL. Boeth. mus. I 1,20,135 hi-ipate. 1,20,154. 1,20,161 lichanos hypaton vel ypery-e.

hypericum (yp(p)e-, ip(p)e-, hip-, (hy)pir-, -con), -i *n.* (ὑπερικόν) *script.:* epir-: *p.1182,5.* eppip-: *p.1182,7.* ibir-: *p.1182,6.* *form. acc. sg. f.* -a *(ni subest acc. pl. n.): p. 1182,11.*

Hypericum (L.) – Johanniskraut, Hartheu (fort. spectat ad H. perforatum L., H. crispum L.; cf. André, Plantes. p. 128 et Hegi, Flora. V/1. p. 502sqq. 526sqq.): **1** *indicantur synonyma:* ANON. herm. p. 104,26 ypi-o, id est triscalamo. DYASC. p. 76ᵃ corium, quod multi y-on dicunt sive ut Latini rapa rustica *eqs. (cf. Diosc. gr. 3,154).* MATTH. PLATEAR. (?) gloss. p. 385ᴰ -um herba est perforata vel sancti Iohannis dicitur. *eqs.* ALPHITA H 1 -on (hi-on *var. l.;* fuga demonis *add. VL*), herba sancti Iohannis . . . idem; quidam . . . nominant eam *(herbam)* scopam regiam. *al.* **2** *usu vario:* RECEPT. Lauresh. 2,218 epi-o *(cod.,* i-um *ed.)* et piper usitandus est. RECEPT. Sangall. I 188 ibi-o, petriniola aquatica *eqs.* II 12 herba hipi-um teris. ANTIDOT. Sangall. p. 78,13 eppi-o z X. PAUL. AEGIN. cur. 211 p. 149,5 polimigmaton . . . hoc: balsami, nardi, . . . y-i (ypp-i *B*; *3,48,3* ὑπερικοῦ) . . . ana. ANTIDOT. Berol. 1 ipi-o - X. ANTIDOT. Glasg. p. 148,28 ippi-o - VI. ANTIDOT. Bamb. 35 i-a ana dragma sex. *al.*

Hyperion (Y-), -onis *m.* (Υπερίων) *form.: vocat. sg.* -ona: *l.16.* *acc. sg.*-ona: *l.14.* *sol – Sonne:* GESTA Bereng. 1,245 ubi primum . . . Thetis impulit eoo cunctantem H-a (gloss.: solem) ponto *eqs.* WALTH. SPIR. Christoph. II prol. 33 tu . . ., nitor stellę et rutilans Y-a, kere *(v. notam ed.)*! THIOFR. Willibr. I 1 p. 461ᴱ quasi in plenilunio totis affecta *(sc. luna)* Y-is flammis.

hyperistos *v.* euporistos.

***hyperlydicus** (y-, -lid-) *vel* **hyperlydius** (y-, -lid-), -a, -um. (ὑπερλύδιος) *t. t. mus. ('hyperlydisch'; de re et signif. v. LexMusLat. II. s. v.):* AUREL. REOM. 19,71 octava et nona *(sc. syllaba)* . . . prima circumvolvetur, secunda y-idium sustinebit sonum. 19,81 in octava eiusdem *(responsorii)* syllaba y-idica debet adscisci vocis melodia, videlicet *eqs.*

hypermetrus, -a, -um. (ὑπέρμετρος) *t. t. metr. i. q. metrum, mensuram excedens – über das (Vers-)Maß hinausgehend:* LIUTPR. antap. 3,3 p. 75,10 (vs.) extinguntur (extinguunt *var. l.*; gloss.: -us versus; *v. notam ed.*) matres, pueri innuptaeque puellae.

hypermixolydius (y-, -lid-), -a, -um. (ὑπερμιξολύδιος) *t. t. mus. ('hypermixolydisch'; de re et signif. v. LexMusLat. II. s. v.):* ALIA MUSICA 16 p. 107 octavum modum -um Ptolomaeus adiecit. SCHOL. Boeth. mus. I 4,15,23 i-idius. *al.*

***hypernete** *subst. f.* (ὑπέρ *et* νήτη) *t. t. mus. ('Hypernete'; de re et signif. v. LexMusLat. II. s. v.):* WILH. HIRS. mus. 41,10 inter magades mensus Guidonice ponas puncta, quot ipse velit, nec -e tibi desit; huius -e synemmenon et A gravis adde.

***hyperoa** (y-, (h)ip-), -ae *f.* (ὑπερῴα) *palatum – Gaumen:* PAUL. AEGIN. cur. 175 p. 100,1 si . . . cum screatu *(sc. est reiectio),* ex his, que circa faringa ex hi-a (*3,31,1* ὑπερῴας) reicietur. p. 100,5 per y-am (*A*, i-am *B*; gloss.: id est per superiora). 176 p. 103,1.

***(hy)perperum** (y-), -i *n. vel* ***perperus**, -i *m. vel* ***(hy)perpera** (y-, ip(p)e-), -ae *f.* (ὑπέρπυρον, πέρπυρον; *cf. Stotz, Handb. 1,IV § 16.11)* *script. et form.:* imp-: IOH. PLAN. hist. 7,8 *(var. l.).* -par(us): *l.53.* yp(p)er(um): *l.56.57.* *gen. pl.* ypporum: IOH. PLAN. hist. 7,8 *(var. l.).* *?acc. pl.* perpres: *l.64.*

de nummo i. q. solidus aureus (Byzantinus) – (byzantinischer) Goldsolidus, 'Byzantiner' (de re v. Reallexikon d. Byzantinistik. A I. p. 376): ANNAL. Ianuens. I p. 42,2 D p-aros . . . a curia imperatoris comune Ianue habere debet. *al.* CHART. Mog. A II 433 p. 700,28 XII milia p-orum. HIST. de exp. Frid. imp. p. 66,3 quod argenti marca emetur pro y-is (yperis *var. l.*) quinque et dimidio et quod mutabitur y-um (ypperum *var. l.*) pro staminibus centum et viginti. GUNTH. PAR. hist. 8,69 quarum *(navium)* quelibet . . . persolvebat nummum aureum, qui p-a vocari solet. WILH. RUBRUQU. itin. 1,13 dant *(sc. homines de Ruscia venientes)* duas telas de cotone valentes dimidiam y-am (y-ant, ipp-am, i-am *var. l.*). *al.* *fort. add.* (*ni subest francog. vet.* perpre): CHRON. Albr. a. 1236 p. 939,3 mittebat *Gaufridus* quolibet anno XXII perpres ad conducendos auxiliarios.

***hyperphania,** -ae *f.* (ὑπερφανής; *per analogiam ad* epiphania *formatum*) *t. t. theol. de media hierarchia angelorum fere i. q. epiphania media – etwa: mittlere Manifestation, Erscheinung (de re v. B. Faes de Mottoni, Freiburg. Zeitschr. f. Philosophie u. Theologie. 40. 1993. p. 334sqq.):* ALBERT. M. sent. 2,9,2 p. 192ᵃ,27 dicunt . . . quidam, quod dividit *(sc. Dionysius)* hierarchiam in epiphaniam et -am et hypo-

phaniam. p. 192a,40 -a est divina illuminatio sui particeps *eqs. (e Guillelmi Autissiodorensis summa aurea. 2,4,1 l. 16sqq. 102sqq. [ed. J. Ribaillier. II/1. 1982. p. 86. 89]; sim.* summ. theol. II 10,38,2,2 p. 420a,33. p. 420b,12). *cf.* *hypophania.

***hyperusia** (y-), -ae *f.* (ὑπερούσιος) *t. t. theol. i. q. condicio substantiam, essentiam transcendens, essentia divina – über das Substanzielle, das Sein hinausgehender Zustand, göttliches Sein:* Theod. Trev. phys. 1752 in trinitate causam solum nominativam causale personare, substantiva negare, divina quod sit una simplex y-a *(v. notam. ed.).* *cf.* *superessentia.

hypezocos (y-, ip-, -execo-, -eso- *sim.*), -otos *vel* -oti *m.* (ὑπεζωκώς) *acc. sg.* -ota: *l.16.17.* *t. t. medic. i. q. hypozygos – Brust-, Rippenfell (de re v. J. André, Le vocabulaire de l'anatomie. 1991. p. 121sq.):* Paul. Aegin. cur. 177 p. 103,14 empiima circa vacua thoracis aut circa i-a (*corr. ex* i-ecota *A*, ipexecota *B; 3,32,1* ὑπεζωκότα) consistit. 180 p. 105,23 pleuritis flegmon circa latera y-os menbrane est. p. 106,16 in menbrana i-i (inp-oti *B*). 181 p. 107,25 y-os *(ed.*, ipesozotos *A*, ypesozotos *B)* flegmon.

hyphen ((h)yfen) *subst. indecl.* (ὑφ' ἕν) *t. t. gramm. i. q. signum coniunctionis, copulationis – Verbindungszeichen, Bindestrich, 'Hyphen':* Aldh. ad Acirc. 141 p. 200,13 passiones sunt III: apostrofus, hyfen (yfen, yfeny *var. l.*), hypodiastoli (ypodiastoli, ypodiastilo *var. l.*) *eqs.* p. 200,15 hyfen est coniunctio dictionis ex duabus - perfectis imperfectis - compositae, ut est lucifer, unigenitus *eqs.* p. 201,2 hyfen ponitur infra ad dexteram partem *(sc. litterarum)*, ut est sub urbanus. *v. et p.1186,25.* Epist. var. II 15 p. 322,8 nota . . ., cuius vocabulum est yfen, verba necesse est iungat male disiuncta *(v. notam ed.).*

hypnalis (y-, ip-, -apis), -is *f.* (ὑπναλῆ) *metr.* -nāl-: *l.34. genus aspidis – eine Giftschlangen-, Otternart:* Carm. didasc. 294 que cum somno concludis lumina leto, i-is . . . rapiens *eqs.* Conr. Mur. physiol. 1404 sompnifer y-is serpens satis exicialis morsu percussos sompnosos sopit. Albert. M. animal. 25,30 i-pis est species aspidis et surdorum serpentium *(v. notam ed. et K. Kitchell, Albertus Magnus on Animals. vol. II. 1999. p. 1728 adn. 137).*

hypnoticus (y-, ymp-, yn(p)n-, eno-, abn-), -a, -um. (ὑπνωτικός) *script.:* ymotoi-: *l.50.* in napt-: *l.42. pharm. et medic. i. q. somnifer, soporifer – Schlaf bringend, einschläfernd, betäubend:* **1** *in univ.:* Aesculapius 4 p. 7,30 in napticis unctionibus nares ungantur *(sc. maniacis).* Aurelius 21 p. 725,26 cibos accipere debent hydrophobici digestibiles, leves et adiutoria ab-a (ym-a *cod. Augiens. CXX*, ynn-a *corr. in* ynp-a *cod. Vindob. Lat. 68*), id est somnifera. Antidot. Bamb. add. p. 37,34 y-um adiutorium . . . conveniens his, qui cirurgiam operantur. Circa Instans p. 21bv virtutem habet *iusquiamus* en-am, id est mortiferam *(sim.* p. 26ar virtutem habet *mandragora* ymotoicam, id est soporiferam. Matth. Platear. (?) gloss. p. 396B). *subst. neutr. de medicamentis:* Paul. Aegin. cur. 26 si . . . insomnietas adsit, et ex y-is (*3,4,3* τῶν ὑπνωτικῶν) aliquid adiunge. **2** *in nomine plantae (? Withania somnifera Dun. [cf. André, Plantes. p. 251]):* Dyasc. p. 169b strignus y-us ab aliis cacabus (*leg.* halicacabus) aut . . . a Latinis lunaria vocatur *eqs. (cf. Diosc. gr. 4,72).*

***hypocancellarius** (y-), -i *m.* (ὑπό *et* cancellarius) *vicecancellarius – Vizekanzler:* Epist. pont. Rom. 541 p. 1028,8 scriptum per manum Gregorii y-i domni Benedicti octavi pape *(v. notam ed. et H. Schmidinger, MIÖG 58. 1950. p. 40sqq. 46).*

***hypochartosis** (y-, -ca-) *subst. f.* (ὑποχάρτωσις) *? form. indecl.* -in: *l.66.68.* *archit. i. q. camera, laquear – Deckenverkleidung, Kassettendecke (de re v. J. Bardill, Social and Political Life in Late Antiquity. 2006. p. 353sqq.):* Cod. Karol. 65 p. 593,1 de camarado . . ., quod est y-in, ad renovandum in basilica beati Petri *eqs.* p. 593,6 quod *(lignamen)* in predicto y-in, hoc est camarado, necesse fuerit *(cf. T. B. Orth-Müller, Philologische Studien zu den Papstbriefen des Codex epistolaris Karolinus. 2013. p. 150sq.).* Agnell. lib. pont. 168 sola . . . -cartosis *(ci. Holder-Egger*, hypocrastos *cod.)* . . . pontifex infigere praecepit *(cf. Agnellus of Ravenna: The Book of Pontiffs of the Church of Ravenna [ed. D. Mauskopf Deliyannis]. 2004. p. 325sq.]).*

hypoc(h)ondriacus (y-, epac-, -cun-), -a, -um. (ὑποχονδριακός) *? acc. sg. f.* -on: *l.7.* *t. t. medic.:* **1** *adi. i. qui hypochondriorum, ventris est – die Weichen betreffend, Bauch-:* Paul. Aegin. cur. 57 p. 33,10 tertia . . . melancolie species est, quam fysodes et ypoco-on (*3,14,1* ὑποχονδριακόν) vocant. Constant. Afric. theor. 6,11 p. 27br si ex fumo frigido et sicco fiat *(sc. materia melancholica)*, -cundriaca generatur melancholia. **2** *subst. masc. i. qui hypochondriis, ventre laborat – einer der in den Weichen, im Bauch leidet:* Recept. Lauresh. 3,20 antidotum anacardion . . . ypoco-is *(ed.*, epaco-is *cod.)* . . . operatur. Antidot. Augiens. p. 50,15 pulvis ad . . . ypoco-os. p. 62,15 epithima diamellilotu faciens . . . ypoco-is (*item* Antidot. Bamb. 4).

hypoc(h)ondrium (y-, ip-), -i *vel* **hypoc(h)ondria** (y-, ip-), -orum *n. vel* **hypoc(h)ondria** (y-, ip-), -ae *f.* (ὑποχόνδριον, ὑποχόνδρια) *script. et form.:* yppo-: *l.27.* ybo-: *l.26.* epicopan-: *l.36.* -cun-: *l.24.33.* -ntri(a): *l.28.* -r(a): *l.24.*

t. t. medic. et anat. i. q. venter, latera, ilia – Bauch, Flanke(n), Weichen, 'Hypochondrium' (de re v. J. André, Le vocabulaire de l'anatomie. 1991. p. 221sq. 245): Ps. Galen. puls. 156 urina nigra . . . cum sudore et dolore ypoco-arum (-condriarum, ypoco-orum, ipoco-arum, ypocundrarum *var. l.*) mortem nuntiat (*sim.* 186 cum dolore . . . ypoco-e [ypoco-ae, ypoco-i, yboco-e *sim. var. l.*] dextre partis). Gloss. med. p. 95,19sq. yppoco-e Greci vocant costas molles *eqs.* Paul. Aegin. cur. 139 p. 80,12 siciam . . . in ypoco-is (*B*, ipocontriis *A; 3,24,8* ὑποχονδρίου) . . . appone. 180 p. 105,25 usque ad clavem et ypoco-um *(B*, ipoco-um *A).* Maurus urin. I p. 14,6 dolor in sinistra ypoco-a. *saepe.* *usu communi:* Richer. Rem. hist. 1,46 p. 80,2 eum *(Robertum, sed v. notam ed.)* . . . per epar atque pulmonem et sinistri lateris ypocu-am ferrum usque in clipeum transigit (*sim.* 2,35 p. 124,11). Vita Mariani 16 torquibus . . . se circumcinxit *Macharius*, ut profunda vulnera . . . torques in brachiis et epicopa-is infigerent.

hypochrisis *v.* hypocrisis. **hypochrita** *v.* hypocrita.

hypochyma (y-, -ci(s)ma -hima), -atis *n.* (ὑπόχυμα) *t. t. medic. i. q. suffusio (oculi) – (Augen-)Trübung, Star:* Paul. Aegin. cur. 111 p. 67,27sqq. glaucoma . . . et y-ima (*3,22,30* ὑπόχυμα) veteres quidem unum aliquid arbitrantur esse; posteriores vero glaucomata quidem ex cristalloide humore passiones putabant . . ., y-imata (y-ima *A*) vero *eqs.* 112 curatio *(sc. amaurosis)* . . . convenit in ypoci-bus (*cf. 3,22,31* τῶν ὑποχεομένων) dicta. Ars med. 7 p. 427,18 -cima (-cisma *H*, ypocisma *G*) dicitur pigri et coagolati humoris collectio circa pupillas contingens *eqs.*

hypochysis (y-, -hisis, yponsis), *abl.* -i *f.* (ὑπόχυσις) *confunditur c.:* hypocrisis: *l.56.* hypothesis: *l.52.* *t. t. medic. i. q. suffusio (oculi) – (Augen-)Trübung, Star:* Paul. Aegin. cur. 111 p. 68,5 curare . . . y-isi (*3,22,30* ὑποχύσει) temtatos . . . sanguinis a cubito ablatione. Alphita I 34 ipotesis, id est cataracta in oculis *(v. comm. ed p. 455a).* Y 41 yponsis, id est effusio humorum extra pupillam et densatorum *(v. comm. ed p. 454a).* Berth. Ratisb. serm. 1 p. 12,43 urina eius *(ovis)* . . . potata confert multum hypocrisi carnosae, ut medici sciunt *(v. notam ed.).*

hypocistis (y-, (h)ip(p)o-, -oqui-, -this), -idos *vel semel (l.71)* **hypocistida** (y-), -ae *f.* (ὑποκιστίς) *script.:* op-: Antidot. Sangall. p. 81,34. ipoic-: Recept. Lauresh. 4,73. *form. sg.:* *nom. m.* -idos, -stetus: *l.71. p.1185,4.5.6.* *gen.* -ido: *l.69.* -itus: Recept. Lauresh. 4,73.

de herba parasitica q. d. in radicibus cisti crescenti i. q. Cytinus hypocistis (L.) – (Gelber) Zistrosenwürger (de re v. André, Plantes. p. 128 et Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 1409sq.): **1** *sensu originario de herba ipsa vel eius suco praeparato:* Aesculapius 16 p. 22,5 symphiti succo . . . potato aut hippoqu-os. Antidot. Lond. p. 20,12 recipit *diamachir* . . . storace, y-os (Antidot. Bamb. app. p. 36,4 ippoqu-o) . . . ana < II. Antidot. Augiens. p. 50,8 omnia . . . cum suco y-e tempera. Matth. Platear. (?) gloss. p. 380F hi-hidos . . . succus est cuiusdam fungi eodem nomine vocati, qui apud pe-

dem rosae caninae nascitur *eqs.* p. 385F recipit *(sc. antidotum)* . . . succi barbae hircinae, id est -hidos. BERNH. PROV. comm. 5,1 p. 286,20 fungus, qui nascitur ad pedem rose canine, unde fit ypoqu-os. *saepe. metaph. pro nom. alch.:* ANON. epist. p. 389 senex cera alba, . . . puer -quistidos. **2** *per errorem de suco rosae caninae:* ANON. herm. p. 101,23 ipoquistetus, id est rufus caninus, quod et rose canina appellant sucus.

hypocoristicos (y-, upocho-, -odo-) *adv.* (ὑποκοριστικῶς) *t. t. gramm. i. q. modo deminutionis, deminutive – in Verkleinerungsform, deminutiv:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 489,10 adulatorie vel potius inrisorie y-s (ypod-s *var. l.*) 'comatuli' quasi 'comptuli' *(sc. Romanorum pueri vocabantur).* p. 490,10 upoch-s diminutive ut 'praedonulus' a praedone *(cf. Fest. p. 242).*

***hypocrisia** (y-), -ae *f.* (ὑποκρισία, *cf. ital.* ipocrisia) *hypocrisis, (dis)simulatio – Heuchelei, Scheinheiligkeit:* RATHER. epist. 29 p. 161,20 cum y-a et incestuositas longe praecellant alia in scelere crimina *eqs.*

1. hypocrisis (y-, (h)ip-, -chr-), -is *f.* (ὑπόκρισις) *script. et form.:* -ogr-: *l.31. acc. sg.:* -im: *l.34.* -in: *l.41. metr.* (h)ȳp-: *l.45. adde* RANGER. Anselm. 6746. *?usu attrib.: l.33.*

1 *pronuntiatio, actio, imitatio – Deklamation, Darstellung, Nachahmung:* ALBERT. M. bon. 199 p. 122,61 'superflue gaudentes melodiis aut -i (*p. 1118a,8* ὑποκρίσει) nullus dicit incontinentes' . . .; et dicitur -is sonus imitantium voces humanas, sicut sunt musica instrumenta (*sim.* eth. II 3,3,3 p. 256a,12sqq.). **2** *(dis)simulatio, species pietatis – Verstellung, (Vor-)Täuschung, Heuchelei, Scheinheiligkeit:* **a** *de vitio:* **α** *proprie:* ANNAL. Xant. a. 867 p. 24,12 solitariam vitam in hi-i . . . duxere *(sc. monachi falsi).* MILO carm. 3,4,2,19 capit. p. 645 de habitu sacerdotali et pauca de -grisi. CHART. Alsat. B 656,9 nisi . . . promittat *abbatissa* . . . pastorale in omnibus sequi vestigium exclusa omni i-i duplicitate. ALEX. MIN. apoc. 10 p. 178,18 contra -im, quae laudem quaerit, pertinaciter vivit, dissimulanter obedit. BERTH. RATISB. serm. 11 p. 60,32 -is est, quod te dicis vilem et, cum alius hoc idem dicit, quod dedignaris. *saepe.* **β** *per compar et alleg.:* LIBRI Karol. I 24 p. 215,19 ad eandem reginam *(i. ecclesiam)* divites in y-hrisi (-i *var. l.*) cum falsis muneribus . . . venire non debent. HILDEG. scivias 3,10 l. 357 comparo eos *(sc. perdurantes in malo)* cupro, quod se assimilat auro, intus deceptionem et -in auri retinens *eqs. per prosop.:* LUDUS de Antichr. p. 18inc. ingreditur Antichristus . . . comitantibus eum Y-i . . . et Haeresi. *ibid. al.* **b** *de figura rhet. fere i. q. ironia – etwa: Ironie (cf. Lausberg, Rhetorik § 902 p. 448):* EBERH. ALEM. labor. 551 iste sub -i permulcet nectare linguae indoctos, virus inde propinat eis.

[2. hypocrisis *v.* hypochysis.]

hypocrita (y-, (h)ip-, -chr-, -ryta), -ae *m.* (ὑποκριτής) *acc. sg.* -um: *l.68. usu attrib. fem.: l.71. metr.* hȳp-: RANGER. Anselm. 3420. *al.*

1 *histrio, actor – Schauspieler, Darsteller:* ALBERT. M. eth. I 177 p. 157,9 talium *(impossibilium)* 'voluntas est', sicut si aliquis vult 'aliquem -am' (*p. 1111b,24* ὑποκριτήν), id est pugilem larva indutum, 'vincere' aut 'athletam', id est pugilem pugnantem nudum. II 3,1,15 p. 216a,15 -am . . . dicimus, qui ut addiscens . . . vel ut exercitans athletam imitatur. pol. 7,15m p. 750a,35 'nulli . . . permisit *Theodorus* ante se inducere neque vilium -arum tamquam appropriatis theatris'. **2** *qui speciem (pietatis) induit, (dis)simulator, homo fictus – Heuchler, Scheinheiliger, Schwindler, Hochstapler (saepe de clericis, doctoribus falsis):* CHART. Fuld. B 13 p. 23,16 (epist. Bonif.) ut . . . falsos . . . sacerdotes, -hritas (y-hritas, y-as *var. l.*) et seductores populorum . . . corrigerem. ERMENR. ad Grim. 1,10,1 ne me in his *(sc. tuis)* laudibus y-am censeas, dicam tibi absque fuco simulationis, quia *eqs.* RATHER. epist. 3 p. 22,22 vę omnibus hi-ytis, qui *eqs.* GERB. epist. 32 p. 57,21 Karolus . . . D<iederico>, i-hritarum (-arum *var. l.*) ideę, imperatorum infidissimo *eqs.* CARM. de nat. animal. 1789 y-um cignus signat. *persaepe. v. et p.1186,3. usu attrib. fem.:* VITA Deic. 38 (13) Walderada femina nequissima . . . monasterium . . . sancti Romarici hi-hrita intravit.

***hypocrizo** (y-iso), -are. (hypocrita, hypocrisis; *cf. Stotz, Handb. 2,VI § 104.7) partic. praes. usu subst. i. q. hypocrita, homo fictus – Heuchler, Scheinheiliger:* CARM. satir. 3,1 (HistVjSchr. 28. 1934. p. 529; s. XII./XIII.) ve vobis, ypocritae, vos y-santes, luci datis tenebras lucem tenebrantes.

hypocund- *v.* hypoc(h)ond-.

***hypodiaconissa** (y-), -ae *f.* (ὑπό *et* διακόνισσα) *translate pro titulo melodiae fere i. q. melodia ad subdiaconum pertinens – etwa: Subdiakonsmelodie:* HYMN. Sangall. p. 95 ΥΠΟΔΙΑΚΟΝΙΣΣΑ *(item* p. 96; *cf. W. v. d. Steinen, Notker d. Dichter u. seine geistige Welt. Darstellungsband. 1948. p. 371). cf.* subdiaconissa.

hypodiaconus (y-, yppo-, -dya-), -i *m.* (ὑποδιάκονος) *nom. pl.* -ones: *l.18. subdiaconus – Subdiakon:* CHART. Sangall. A 222 (a. 817) ego Cozpreht ypody-us ad vicem Pernwici dyaconi . . . rogatus scripsi (*sim.* 285. 288). WALAHFR. carm. 34tit. ad Bodonem ypp-um. VITA Ger. Bron. 9 p. 660,6 a quo *(episcopo)* . . . y-us (-us *var. l.*) consecratur. HONOR. AUGUST. gemm. 1,179 -ones, id est diacono ministrantes, dicuntur *subdiaconi.* CONSUET. Rod. 280 y-orum *(sc. est)* lectiones ex apostolis vel prophetis vel libro sapientie . . . legere. *cf.* subdiaconus.

***hypodiastole** (y-, -ais-, -stilo, -i, -ae), -es *f.* (ὑπό *et* διαστολή) *t. t. gramm. i. q. diastole, signum disiunctionis – Trennung(szeichen):* ALDH. ad Acirc. 141 p. 199,23 sunt . . . prosodiae X: acutus, gravis, . . . hyfen, -i (-aistole, -ae *var. l.; v. notam ed.*). p. 200,16 -i est divisio compositarum litterarum propter ambiguitates. *v. et p.1183,24. cf.* diastole.

*?****hypodicus** (y-), -i *m. (orig. gr. inc.) mus. i. q. neuma quaedam – eine Neume:* TABULA neum. p. 52 y-us.

***hypodora** (y-, -dera), -ae *f.* (ὑποδορά) *t. t. chirurg. fere i. q. actus penitus detrahendi cutem – etwa: das vollständige Abziehen, Entfernen der Haut:* Ps. HELIOD. chirurg. 3 cirurgie operationem inmittit cum incisionibus sic genera septem: . . . y-era. 11 y-a est, quia radice membrana de loco suo feruntur *(cf. comm. ed. p. 5).*

***hypodoricus** (y-) *vel* **hypodorius,** -a, -um. (ὑποδώριος) *usu subst.: p.1187,43. t. t. mus. ('hypodorisch'; de re et signif. v. LexMusLat. II. s. v.):* ALIA MUSICA 168 p. 171 gradale 'universi, qui te expectant' totam speciem diapason -ii et insuper diapente percurrit. HERM. AUGIENS. mus. p. 35,35 non aliam quam y-cam positionem . . . incurrit *(sc. modus hypermixolydius).* SCHOL. BOETH. mus. 3,9,65,5 parhypate meson chromaticam -ii modi procul dubio reperies. *saepe.*

*?****hypodoxis** (y-), -is *f. (orig. gr. inc.) t. t. chirurg. i. q. incisura quaedam – eine Art Einschnitt:* Ps. HELIOD. chirurg. 61 y-is est in medio laterum, utimus sub alis et inguinibus.

1. hypodromium *v.* hippodromium.

2. hypodromium *v.* hypodromus.

hypodromus, -i *m. vel* **hypodromium** (spoadronium), -i *n.* (ὑπόδρομος) **1** *de loco secreto (?subterraneo) fere i. q. refugium – etwa: Zufluchtsort:* GLOSS. med. cod. Trev. p. 165,29 spoa-nium, hoc est locus pro domo sceretus *(sic)* vel ad custodiendos thesauros vel ad digesta corporis necessaria *(cf. comm. ed. p. 166).* **2** *fodina, specus – Mine, Schacht:* ALBERT. M. miner. 2,2,17 p. 44b,6 invenitur *saphirus* . . . in -mo apud Thodanum Provinciae regionem *(cf. Albertus Magnus, Book of Minerals [ed. D. Wyckoff]. 1967. p. 115 adn. 1).*

hypog(a)eus (y-, ip-, hipp-, hypp-, -gius), -a, -um. (ὑπόγειος) *script.* ap-: *l.68.70. metr.* ypōg-: *p.1187,6.* **1** *adi. i. q. subterraneus, subterrenus – unterirdisch:* TRANSL. Epiph. 5 p. 138,20 -geo (hyppogeo, hippogeo *var. l.;* id est subitaneo *add. Ma*) specu ad quinque pedes sarcofagus . . . infossus. GLOSS. Salern. p. 12b,16 ipogeis: subterraneis; ispano: viridi (*serie verborum immutata:* ALPHITA I 36 ipogias, id est viridis). **2** *subst. neutr. (fem.: p.1187,3):* **a** *camera subterranea, spatium subterraneum – unterirdische(s) Kammer, Gewölbe, Gelass (interdum de sepulcro, e. g. l.70.72):* ABBO SANGERM. bell. 3,80 apogeum (gloss.: edificium sub terris, antrum) aliquam (gloss.: annonam) ampliet altum. BOVO SITH. Bert. 3 p. 528,8 sub ipso sancto altaris loco quoddam apogeum duris lapidibus, tegulis antiquoque caemento . . . conditum offenditur *eqs.* GUTOLF. Delic. p. 18,7 martir ypogeo extollitur.

[Niederer]

fort. add. (ni spectat ad l. 3): MIRAC. Ursm. 2,6 p. 839,19 illum *(sc. hostem suum)* . . . quesivit *miles* et invenit securum in ypogea sedentem. **b** *caverna, antrum – Höhle, Grotte:* GESTA Ern. duc. I 3,324 in ypogeis . . . et specubus morantur *nani* per silvas. ODO MAGDEB. Ern. 6,319 sicut Tracyas atris clausus ypogeis huc illuc sevit *eqs. (v. notam ed.).* **c** *infernum – Hölle:* OTLOH. hymn. 4,3 (AnalHymn. 50. p. 324) qui *(Christus)* depopulans -aeum ut tiro magnus . . . agnos exemit exinde suosque redemit.

hypoglossis *vel* **hypoglottis** (y-, p-, -otis), *gen. pl.* -idon *f.* (ὑπογλωσσίς, ὑπογλωττίς) *t. t. medic. et anat.:* **1** *inferior pars linguae – der untere Teil der Zunge (cf. B. Castelli, Lexicon medicum Graeco-Latinum. 1713. p. 407):* ARS med. 5 p. 423,2 ad radicem . . . eius *(linguae)* posita est lingua brevior, quae -sis (hos glossis, eos gossis *var. l.*) dicitur. **2** *medicamen sub lingua ponendum – ein Medikament das unter die Zunge gelegt wird:* PAUL. AEGIN. cur. 164 y-tidon (*A*, p-tidon *B; 3,28,3* τῶν ὑπογλωττίδων) appellatorum usus *(sc. convenit arteriacis).*

hypoglottion (y-ocion), -i *n.* (ὑπογλώττιον) *t. t. medic. i. q. medicamen sub lingua ponendum – ein Medikament das unter die Zunge gelegt wird:* PAUL. AEGIN. cur. 189 p. 113,2 fac y-cia (*B, corr. ex* ypocondria *A; 3,37,2* ὑπογλώττια).

[hypognosticon *v.* hypomnesticum.**]**

hypogrisis *v.* hypocrisis.

***hypolevita** (-lęv-), -ae *m.* (ὑπό *et* levita; *cf. Stotz, Handb. 1,IV § 8.6; 2,VI § 137.1) subdiaconus – Subdiakon:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,266 hęc -ęvita Waltherus . . . metrica depinxit amussi *(cf.* praef. *76 et comm. ed. p. 2). cf.* subleviticus.

***hypolipticus** (y-, ip-, hipp-, po-, -let-, -it-), -a, -um. (ὑπολειπτικός) *t. t. astron. i. qui sine recessu progreditur – sich ohne umzukehren, nur in eine Richtung fortbewegend:* PS. BEDA mund. const. 1,219sq. planetarum alii sunt -itici (politici, hippolitici, i-etici *var. l.*), alii stationarii, alii retrogradi, alii anomali; -itici (y-itici, hippolitici *var. l.*), id est transitorii, sunt, qui de priori signo tendunt in posterius.

hypolydius (-lid-), -a, -um. (ὑπολύδιος) *usu subst.: l. 43. 44. t. t. mus. ('hypolydisch'; de re et signif. v. LexMusLat. II. s. v.):* ALIA MUSICA 15 p. 107 tertium modum -um tertia species diapason determinat in eum, quem vocant triten diezeugmenon, nervum. GUIDO AUGENS. mus. 238 testatur . . . Boetius hypofrigium distare ab hypodorio tono, -idium ab hypofrigio tono, dorium vero ab -idio semitonio *eqs. al.*

hypomanes *v.* hippomanes.

hypomelis, -idis *f.* (ὑπομηλίς) *?Sorbus torminalis (L.) Crantz – ?Elsbeere (de re v. A. Rehm, Indogerm. Forschungen. 61. 1954. p. 183sqq. et J. André, Revue de philologie. 53. 1979. p. 241sqq. et André, Plantes. p. 128):* ALPHITA H 8 -es, id est quedam poma sorbis similia, quibus caremus *(cf. Pallad. 13,4).*

***hypomixolydius** (y-, -lid-), -a, -um. (ὑπό *et* μιξολύδιος) *t. t. mus. ('hypomixolydisch'; de re et signif. v. LexMusLat. II. s. v.):* HERM. AUGIENS. mus. p. 37 y-us ordinatur a D in d, mediatur et finitur in G. PS. GUIDO ARET. arithm. p. 57[b] mixolidius *(sc. tropus)* dicitur authenticus, -lidius subiugalis. *al.*

hypomnesticum (y-, ip-, -menos-, -neos-, -icon), -i *n.* (ὑπομνηστικόν) *script.* -o(g)nos- *(per confusionem, ut vid.; cf. J. E. Chisholm, The Pseudo-Augustinian Hypomnesticon. II. 1980. p. 84sq.): l. 65. 66. 70. ?gen. pl. (usu ellipt.: l. 69. 70)* -icon: *l. 68. 69. 70. commonitorium, praeceptum – Erinnerung, Denkschrift, Erklärung, Lehre:* **1** *pro titulo libri Ps. Augustini:* HARIULF. chron. 3,3 p. 89,27 (chart.) de libris sancti Augustini . . . -eosticon (y-enosticon *cod.*). CATAL. biblioth. A I 16 p. 75,1 ypogno-on. HRABAN. epist. 45 p. 499,20 ubi *(sc. in epistula)* . . . ipono-on sancti Augustini inserui. HINCM. epist. 48,8 p. 30,4 librum y-on adversus Caelestium et Pelagium scripsit. GODESC. SAXO fragm. 15 p. 39,3 de libro -on. 17 p. 39,22 in -on. ALBERT. M. summ. theol. II 18,114,4,4 p. 342[a],37 Augustinus in -ognosticon: *'eqs.'* **2** *de libro gesta sanctorum continenti:* ANAST. BIBL. epist. 9 p. 426,15 exhibeo tibi . . . gesta . . . Martini . . . una cum -o declarante breviter gesta sanctorum Maximi . . . et utriusque Anastasii necnon *eqs.*

hyponacticus *v.* hipponacticus.

hyponactius *v.* hipponacteus. **[hyponica** *v.* empiesma.**]**

***hypophania,** -ae *f. (per analogiam ad* epiphania *formatum) t. t. theol. de inferiore hierarchia angelorum fere i. q. epiphania inferior – etwa: untere Manifestation, Erscheinung (de re v. p. 1182,69):* ALBERT. M. sent. 2,9,2 p. 192[b],17 -a est divinum participium naturae legibus occurrens *eqs. (e Guillelmi Autissiodorensis summa aurea. 2,4,1 l. 16sqq. 121sqq. [ed. cit. (p. 1183,3) p. 86. 90]; sim.* summ. theol. II 10,38,2,2 p. 420[a],34. p. 420[b],31). *v. et p. 1182,72. cf.* *hyperphania.

hypophrygius (y-, -ofr-, -rig-), -a, -um. (ὑποφρύγιος) *usu subst.: p. 1187,43. t. t. mus. ('hypophrygisch'; de re et signif. v. LexMusLat. II. s. v.):* ANON. mus. Bernhard II 2,54 y-igius habet descensum ad ypate ypaton. GUIDO AUGENS. mus. 238 hypolidius, qui est sextus tonus . . ., non differt ab -frigio, id est quarto modo, . . . tono, sed semitonio. *al.*

hypopion (y-, ip-), -i *n. vel* **hypopia** (y-, -pya), -ae *f.* (ὑπώπιον) *script. et form.:* -odia: *l. 25. nom. sg.:* -as: *l. 28.* -piosa (-piasa): *l. 26.*

t. t. medic. i. q. livor, sugillatio (oculi) – blutunterlaufenes Auge, Bluterguss (am Auge): PAUL. AEGIN. cur. 143 ˹ad y-a˺ (api-a *B; 3,25,4* πρὸς ὑπώπια) *eqs.* DYASC. p. 203[a] cataplasma *(sc. hydropiperis)* . . . imposita ypodias (gloss.: id est livores sub oculis) tollit. ALPHITA I 32 i-a vel i-osa (i-asa *var. l.*), tenebrositas idem. Y 18 y-a interpretatur livor palpebrarum, ut in Oribasio *(cf. Oribas. syn. 7,14,4 La p. 147).* Y 32 y-as (y-yas *var. l.*) globus sanguinis ex percussi *(cf. comm. ed. p. 454).*

***hypopoeticus** (y-, ypofo-, ypopethi- *sim.*), -a, -um. (ὑπό *et* ποιητικός, *per pravam interpr. vocis* ὑποφητικός *formatum) theol. (secundum explicationem Alberti Magni) fere i. q. instinctu (superiorum) agens – etwa: unter der Leitung (der Oberen) handelnd:* ALBERT. M. cael. hier. 9,2 p. 143,84 'eis', scilicet archangelis sicut et angelis, 'est', idest convenit, quod est 'suscipiens hierarchice . . . divinas illuminationes per primas virtutes . . . et hoc y-o (ypof-o, ypopethico, ypofretico, yposcenco *var. l.; Ioh. Scot., Expositiones super ierarchiam Dionysii [PL 122,211]* hypophetico; *cf. PG 3,257*[C] ὑποφητικής) ordine', ab ypo, quod sub, et poesis, quod est operatio, quasi operando sub dispensatione principum.

hypopyus (y-, ip(p)-, -pios), -a, -um. (ὑπόπυος) *nom. sg.* -on: *l. 52. t. t. medic.:* **1** *adi. i. q. pure suffusus, suppuratus – eitrig, schwärend:* PAUL. AEGIN. cur. 101 y-ios (*3,23* ὑπόπυος) ceratoidis aliquando fit. **2** *subst. masc. vel fem. vel neutr. i. q. suppuratio – Eiterbeule, eitriges Geschwür:* PAUL. AEGIN. cur. 101 de y-is (y-iis [ippopiis *in marg.*] *B; 3,23* ὑποπύων): . . . ad y-ias (i-ias *B*) . . . sine sanie hoc humido collirio utendum; . . . ampulla . . . y-orum (ipopyrum *B*) reducitur curationi. 102 ad y-os (y-ios *B*). THEOD. CERV. chirurg. 3,2 p. 159[B] in lachrymali nascitur quoddam apostema, quod dicitur -n, quod . . . in fistulam convertitur.

hypoquistis *v.* hypocistis. **[hyporea** *v.* hypotheca.**]**

hyporis *v.* hippuris.

***hyporysma** (y-, ip-, -risma), -atis *n. (per pravam interpr. script. arab. ex* ἀνεύρυσμα *formatum; cf. P. Richter, Handbuch d. Haut- und Geschlechtskrankheiten. XIV/2. 1928. p. 103 et B. Castelli, Lexicon medicum Graeco-Latinum. 1713. p. 294) t. t. medic. i. q. aneurysma – Erweiterung, Geschwulst der Arterie:* CONSTANT. AFRIC. theor. 8,23 p. 39b[r] apostema, quod vocatur y-isma (i-isma *ed. Basil. [p. 230]*, aporisma *Steph. Antiochensis [Alī ibn al-Abbas al-Maūsī, Liber totius medicine necessaria continens. Lugduni. 1523. p. 98a[r]]*), ex sanguine et ventositate et de incisione nascitur arterie, si *eqs.* 9,39 p. 49a[v] exit sanguis subtus cutem, sicut cum patiuntur *(sc. qui passione siphac laborant)* apostema, quod vocatur y-isma. *cf.* aneurysma.

hyposarca (y-, -cha), -ae *f.* (ὑπὸ σάρκα) *t. t. medic. de specie hydropis i. q. anasarca – Wasseransammlung zwischen den Muskeln, Ödem:* AESCULAPIUS 37 p. 57,21 -ha est carnium resistentium solutioni duricia *eqs.* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 347,24 citrinam aquam atque -am curat *cacollae.*

[Niederer]

TRACT. de aegr. cur. p. 301,31 y-a fit ex aquoso humore diffuso per corpus. THADD. FLORENT. cons. 58,5 valet *balneum ranarum* solum in asclite, non autem y-e et timpanie. NOTULAE Wilh. Cong. 1282 hoc *(sc. vitio renum)* genus hernie . . . consequitur ydropisim quandoque sicut in leucoflecmantia et y-a. *al.*

***hyposarcicus** (y-, -rti-, -chi-), -i *m.* (hyposarca) *t. t. medic. i. qui hyposarca laborat – einer der an Ödemen leidet:* AESCULAPIUS 37 p. 58,14 quod si in hydropicis leucoflegmantici et -hici exagitantur a tussi *eqs.* TRACT. de aegr. cur. p. 298,39 leucofleumanticis et y-ticis eodem modo subveniendum est. p. 299,33 ultima cura in . . . y-ticis . . . per incisionem *(sc. fit).*

hyposphagma (y-, -sfra-), -atis *n.* (ὑπόσφαγμα, *?per contam. c.* frangere) *t. t. medic. i. q. sugillatio (oculi) – Bluterguss (am Auge):* PAUL. AEGIN. cur. 80 p. 55,14sq. de yposfr-e (*3,22,11* ὑποσφαγμάτων) . . .: yposfr-a est ruptio venarum eius, quod superponitur oculo.

hypostasis (y-), -is *vel* -eos *f.* (ὑπόστασις) *script. et form.:* hyps-: *l.66.* *acc. sg.:* -im: *l.34.62.68.* -in: *l.47.71.* *gen. pl.:* -ium: *l.55.* -eon: *l.37.*

1 *philos. et theol. i. quod subest, substantia (propria, singularis) – das Zugrundeliegende, (eigentümliche, besondere) Substanz, Existenz, Wirklichkeit, Erscheinungsform, (individuelles, Einzel-)Wesen, 'Hypostase' (de re v. LThK.* [3]*V. p. 371sqq. et LexMA. V. p. 250sq. et Stotz, Handb. 1,IV § 12. 10):* **a** *in univ.:* ALBERT. M. phys. 2,2,3 p. 103,53 lux est colorum -is, et -is omnium colorum est una *(sim.* sens. 1,2 p. 4[b],1 lumen. anim. 2,3,7 p. 109,61. metaph. 1,4,12 p. 64,33; *cf. p. 439[a],18sq.).* praedicab. 2,7 p. 36,47 res . . . naturae non est nisi -is communi naturae supposita. metaph. 11,2,11p. 498,27 prima substantia, quae substantificat omnium esse et substantiam, est intellectus, cuius lumen est -is formarum substantialium (*sim.* unit. intellect. 1 p. 6,13). *al.* **b** *spectat ad usiam, essentiam:* HUGO HONAUG. hom. 1,30[capit.] probatur . . . idem esse y-im et usiam *(cf. Aug. trin. 5,8,10).* **c** *spectat ad personas trinitatis:* HUGO HONAUG. div. 31,5 natura divinitatis circumplectiva est . . . plurium, videlicet trium -eon infra suae unitatis similitudinem. EMO chron. 99 p. 274,15 substantia dicitur res per se existens et . . . quandoque pro creatura, quandoque pro essentia Dei, quandoque pro y-i sive persona *(sc. ponitur).* ALBERT. M. sent. 3,6,2[capit.] res naturae, suppositum, substantia, -is, individuum et persona quomodo differunt? summ. theol. I 10,43,2[capit.] quid . . . sit -is et qualiter se habeat ad proprietatem distinguentem. *saepe. v. et p.1190,19.* **d** *spectat ad personam Christi duabus naturis consistentem:* EBERH. BAMB. epist. 16 p. 562[B] 'duae sunt . . . naturae Christi, ratione et modo differentes, unitae vero secundum -in' *(Petr. Lomb. sent. 3,9,1 [ex Ioh. Damasc.]).* ALBERT. M. incarn. 39 p. 210,59 proprietates naturarum non communicantur a naturis, quae distinctae sunt, sed ab -bus, quae unitae sunt. sent. 3,2,4 p. 26[a],12 Christus non est nisi -is una, scilicet aeterna. GESTA Ern. duc. II p. 320,12 o domine Christe, qui in y-i sive in substantia constas ex duabus substantialibus naturis, usia, et usiosis *eqs. saepe. v. et p.1190, 15.* **e** *spectat ad angelos:* ALBERT. M. cael. hier. 7,1 p. 91,73 cherub et seraph significant unam -ium illius ordinis; cherubim et seraphim . . . sunt pluralis numeri . . . et significant plures illius ordinis. **f** *spectat ad duo genera animalium:* ALBERT. M. summ. creat. II 1,75,1 p. 628[b],2 in quolibet genere animalium creatae sunt duae -es, masculus et foemina. **2** *natur. et medic. i. q. sedimentum, faex – Sediment, Bodensatz:* Ps. GALEN. puls. cod. Vr. 510 urina in febribus acutis subnigram habens -im *eqs.* PAUL. AEGIN. cur. 201 p. 132,24 subalba urina cum arenosa y-i (*3,45,2* ὑποστάσεως). CONSTANT. AFRIC. theor. 7,12 p. 34b[r] in loco quodam quiescat *(sc. urina),* ut in fundum vasis -is descendat; . . . cum in urine extremitate talis -is (hyps-is *ed.*) . . . egrediatur. ALBERT. M. animal. quaest. 15,16 p. 269,72 quod est impurum, expellitur per sudorem vel per apostemata vel per -im in urina. *saepe.* **3** *alch. i. q. residuum – Rückstand:* AENIGM. super turb. 7 p. 497[a],1 nihil splendeat nisi unum, viro letali fervida passione prostratum in favillarum -in confricabilem. **4** *usu communi i. q. res – Vermögen, Besitz:* LIUTPR. antap. 3,41 p. 94,3 ut . . . Gezo cum omni sua y-i meis *(sc. comitis)* tradatur in manibus (*cf.* p. 95,5 substantia . . . diripitur).

***hypostasivus** (y-), -a, -um. (hypostasis) *natur. et medic. i. qui subsidit, considit – als Sediment, Bodensatz absinkend, sich setzend:* ALBERT. M. animal. 3,132 habet *sanguis* y-am residentiam, ex qua fiunt ossa *(cf. Avic. animal. 4,3 p. 6[r]).*

adv. ***hypostasive.** *more faecis – als Sediment, Bodensatz:* ALBERT. M. animal. 3,127 causa *(sc. melancholiae)* . . . formalis est residentia gravando y-e descendens *(cf. Avic. canon. 1,1,4,2 p. 6b[r]).*

***hypostaticus** (y-), -a, -um. (ὑποστατικός) *nom. sg.* -on: *l.15.* **1** *philos. et theol. (de re v. p.1189,24sq.):* **a** *substantialis, substantiam habens – Wirklichkeit, Substanz habend:* ALBERT. M. summ. theol. I 8,35,3,3 p. 273,67 verbum Dei non est anhypostaton, . . . sed -n, hoc est ˹in hypostasi subsistens˺ (*cf. Ioh. Damasc. de fide orthodoxa 1,7 [PG 94,805[C]]* οὐσιωδῶς ὑφεστῶτα). **b** *ad hypostasim, personam pertinens – zur Hypostase, Person gehörig:* HUGO HONAUG. hom. 1,32,4 ut . . . omnes *(personas)* non una, sed tres nuncuparentur yposta-ses propter tres y-os caracteres, id est personales proprietates. **2** *natur. et medic. i. qui subsidit, considit – als Sediment, Bodensatz absinkend, sich setzend (per compar.: l.25):* ALBERT. M. animal. 3,119 licet . . . ab aliis humoribus non separetur aliquid y-um per modum residentiae *eqs.* Ps. ARIST. tract. p. 791,2 serpens *(i. lapis animalis)* . . . quasi materia -a fingit se in aquam demersum *eqs.*

adv. ***hypostatice.** *respectu hypostasis, personae – bezüglich der Hypostase, Person (cf. p.1189,44):* ALBERT. M. sent. 3,3,18 p. 59[a],25 sapientia . . . apparuit in modo coniunctionis, ut distinctae sint naturae *(sc. Christi)* et unitae -e.

hypotenusa (y-, -the-, -emusa), -ae *f.* (ὑποτείνουσα) *t. t. geom. i. q. latus maius trianguli recto angulo effecti, linea subtendens – 'Hypotenuse' (de re v. J. Tropfke, Geschichte der Elementar-Mathematik. IV.* [3]*1940. p. 84sq.):* Ps. BOETH. geom. 674 est . . . alia inveniendi cathetum et basim et -am ratio: *eqs.* MAPPAE CLAVIC. 213 virgula . . . directa vocatur cathetus, collocata basis, deducta y-musa *eqs.* GERB. geom. 5,10 quae *(linea)* oblique iusum . . . deducta, . . . -a, id est obliqua, . . . nominatur. ANON. geom. I 4,2 amblygonio tribus lineis datis, maiore scilicet -a XVIII pedum, . . . -a vero minore X, eiecturam . . . sic quaeras: *eqs.* ALBERT. M. summ. creat. II 1,22 app. p. 217[b],43 cuius *(trianguli)* . . . cathecus est quantitas rei visae, -hemisa *(sic ed.)* autem linea vel radius superiorem partem visibilis attingens, basis autem *eqs. saepius. per compar.:* ALBERT. M. veget. 6,129 est unaquaeque quinque casarum *(i. thecae exterioris nucleorum pomi)* sicut duo trianguli unam habentes basim communem, quorum unus -henusam (y-hemusam, -hemisam *var. l.*) dirigit supra ad sedem floris, alter inferius ad porum cotyledonis.

***hypotenusalis,** -e. *t. t. geom. i. q. ad hypotenusam pertinens – zur Hypotenuse gehörig:* Ps. BOETH. geom. 713 ducatur . . . -is (hypotenusa talis *sim. var. l.*) summa *(i. XXV)* in se et in DCXXV redundat. 761 multiplicetur . . . terminus -is per se *eqs.*

hypotheca (y-, ip-, -teca), -ae *f.* (ὑποθήκη) *script.: ?*yporea: *p.1191,11.* -tica: *p.1191,4.* -cha: *l.64.* -cka: *l.65.* pocheka (*ni leg.* potheka): *p.1191,5.*

1 *t. t. iur. et canon. de pigneratione rerum (fere immobilium) i. q. (sup)pignus, (op)pigneratio, obligatio – (Unter-)Pfand, Pfandrecht, (Ver-)Pfändung, 'Hypothek' (de re v. HRG II. s. v. 'Hypothek' et IV. s. v. 'Satzung'):* **a** *in univ.:* DIPL. Conr. III. 117 p. 210,15 quecunque . . . utilitas tam in bonis quam in moneta, theloneo, stationibus, ypotecis accrescere potuerit (*inde* DIPL. Wilh. Holl. 270 p. 322,41 ypotechis). CONST. imp. II 24,8 sit *curtis* ypotecka archiepiscopi, donec persolvatur ei pecunia predicta. CHART. Turg. III 389 p. 149,9 dantes *(sc. abbatissa et monasterium)* . . . Chůnrado . . . locandi in ypotecam . . . facultatem. CHART. Wirt. 1642 p. 42,34 curiam . . . nomine y-e, quod vulgo dicitur underphant, assignavit *matrona* abbati (*sim.* CHART. civ. Spir. 132). *al. v. et p.1191,22.* **b** *iuncturae notabiliores:* CAPIT. reg. Franc. 153 p. 311,2 his omnibus *(sc. ecclesiis vel monasteriis)* non li-

ceat alienare rem . . . neque creditoribus specialis -ae titulo obligare (*sim.* CHART. Helv. arb. 95 p. 153,28 titulo pignoris, y-e sive gagerie). CHART. Ticin. 11 p. 32,22 qui *(Lanfrancus)* renuntiavit omne iure . . . aigane et ipotice *(sim.* CHART. Argent. I 465 p. 349,38 iuri y-karum *[ed.*, pochekarum *cod.])*. COD. Wang. Trident. 173 p. 903,33 sub y-a et obligacione tanti . . . feodi vel allodii *eqs.* (*sim.* 6 p. 540,37 sub y-a . . . bonorum. CHART. Turic. 618 rerum). *saepe*. **2** *?per confusionem c.* hypothesis *fort. i. q. actio supponendi, subiectio – viell.: das Unterschieben, -legen (ni subest vox alia, cf. comm. ed. p. 455):* ALPHITA Y 33 yporea (ypoteca *var. l.*), id est suppositio.

hypothecarius (y-, ip-, -te-), -a, -um. *script.:* p-: *l. 20.* -tic-: *l.21.* -eka-: *l.28.* -egha-: *l.22.* -cha-: *l.20.* iporrect(us): *l.21.*

t. t. iur. et canon.: **1** *adi. i. q. ad hypothecam pertinens, pigneraticius – zum Pfand(recht), zur (Ver-)Pfändung, Hypothek gehörig, hypothekarisch:* CHART. Ticin. 27 p. 65,10 (a. 1221) ei *(Guidino)* dedit *comitissa* . . . omnia iura et a c c i o -<n> e s <e t r a> c i o n e s realles et personalles, utiles et directas et pote-as (CHART. Bund. 675 p. 165,18 ypotech-as. 812 p. 274,35 ipoti-as. 1240 p. 36,3 iporrectas. *ibid. al. sim.* CONST. Melf. 3,37 excepta y-a [ypotegh-a, ypot(h)ecarum *var. l.*] actione. CHART. Tirol. notar. I 169 p. 81,32 salvo . . . iure in personali et ypote-a actione. *ibid. al.*). EMO chron. 23 pro ipsis *(sc. marcis)* persolvendis ypote-a satisdedit *(sc. qui domum incenderit)* cautione (*sim.* 76 p. 208,15). **2** *subst. masc. i. q. (op)-pignerator, usurarius – Pfand-, Geldleiher:* CHART. Tirol. 1088 p. 130,42 (a. 1239) in presencia . . . Willahalmi ypotek-i. CHART. Tirol. notar. II 577 Muci c. Lafranci et Viganti ypote-i.

***hypotheco** (y-, -teco), -atum, -are. *t. t. iur. et canon. i. q. (hypothecae nomine) obligare, oppignerare – als Pfand, Sicherheit geben, verpfänden:* CHART. Helv. arb. 93 p. 151,10 (a. 1266) Girardus . . . se . . . et omnia bona sua . . . episcopo . . . obligat in solidum et etiam y-at. CHART. Babenb. 466 p. 336,10 statuit *rex*, ut . . . bona nobis *(sc. comiti et comitissae)* ypotecata a nobis . . . nullo modo auferantur.

hypothemisa, hypothenusa *v.* hypotenusa.

hypothesis (y-, ip-, -te-), -is *f.* (ὑπόθεσις) *form. sg.: acc.:* -im: *l.61.64.71.* -in: *l.50. abl.:* -y: *l.49.* -in *(per errorem): l.45.*

1 *t. t. rhet. i. q. quaestio, causa definita – bestimmter, besonderer Fall, Gegenstand, Streitpunkt (de re v. Lausberg, Rhetorik § 73):* **a** *strictius:* EUGEN. VULG. syll. 21[tit.] de thesin et y-in. 21,6 hinc *(sc. a causa proposita)* bifidus . . . manat . . . amnis: horum alter faturque thesis generalia curans; . . . dicitur i-is . . . alter *eqs.* ANSELM. BIS. rhet. praef. p. 105,24 ad quam . . . philosophię partem hic labor tendat, qui optime thesin ab y-y secernere didicere, facile poterunt iudicare *(v. notam ed.)*. EPIST. Hann. 5 p. 22,19 per -tesin et quasi ambhybologico involuto loquebaris. *al.* **b** *latius:* RHYTHM. Schir. 9,1 (ZDtAlt. 23. N. F. 11. 1879. p. 177; c. s. XIII.[1]) que sit hęc *(sc. hominis damnati)* y-is, pie vindex *(sc. Deus)*, nota, cum *eqs.* **2** *t. t. log. i. q. suppositum, condicio (certa) – (bestimmte, grundlegende) Annahme, Voraussetzung, Bedingung, 'Hypothese' (de re v. R. Eisler, Wb. d. philos. Begriffe. 4I. 1927. p. 647sqq.):* **a** *strictius:* **α** *in univ.:* ALBERT. M. bon. 409 p. 220,14 prima *(sc. propositio syllogismi)* supponit falsum et ideo non est vera nisi sub -i, scilicet si aliquid sit tale. phys. 2,3,5 p. 141,23 necessarium . . . secundum suppositionem est in ordine -is alicuius, sicut *eqs.* pol. 4,6[b] p. 356[b],15 'non ad -im (*p. 1293[b],4* ὑπόθεσιν) aliquam bonorum virorum solam', id est ad positionem, ut scilicet sit iustus his vel illis . . ., sed *eqs.* probl. det. 39 p. 63,29 fundatur *problema* . . . super -im impossibilem: quaerit enim, an *eqs. ibid. al.* **β** *de propositione syllogismi:* ALBERT. M. anal. pr. 1,4,8 p. 554[b],42 pro -i sive propositione data et concessa in syllogismo ad impossibile accipitur contingens . . . pro possibili. elench. 1,3,19 p. 594[a],45 unus *(sc. modus paralogizandi est)*, quando syllogismus ad impossibile communicat subiecto -is et alius, quando *eqs.* **b** *latius:* CARM. Cantabr. A 48,2,1 'salvato puerum' non per ipotesim, sed firmo pectore deprecor *(sc. puella)* Lachesim *eqs. (cf. K. Vollmann, Festschr. P. Klopsch. 1988. p. 538).*

***hypotheticaliter** (ip-) *adv.* (hypotheticus) *condicionaliter, forma condicionali – bedingungsweise, in der Form von Bedingungen:* EUGEN. VULG. syll. 22[tit.] <de syllogismis dialecticę> i-i<ter> *(v. notam ed.)*.

hypotheticus (y-, ip-, yppo-, -tethi-), -a, -um. (ὑποθετικός) **1** *adi.:* **a** *rhet. i. q. ad causam definitam pertinens, argumentativus – auf einen bestimmten Fall, Streitpunkt bezogen, argumentativ:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,140 quę *rhetorica* iaciens varias . . . sagittas monstrat y-i nobis spectacula ludi. **b** *log. i. q. condicionalis, condicionaliter prolatus – auf bestimmten Voraussetzungen, Bedingungen beruhend, bedingt ausgesprochen, 'hypothetisch':* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 466,2 conditio . . . aliquando tenorem, causam, rationem *(sc. significat)* . . . , quod y-i, id est conditionales, pandunt s y l l o g i s m i (THEOD. AMORB. comm. p. 21,24 ypp-is atque cathegoricis utuntur *episcopi* syllogismis. EPIST. Ratisb. 31 p. 365,30. *al. cf. l.22*). ANSELM. BIS. rhet. 1,16 p. 132,3 hanc *(sc. te vagationem delectare)* . . . consecucionem in proposicione ypotethica *(cod.*, y-a *ed.)* Aristotelica probat regula, ut *eqs.* EPIST. Worm. I 34 p. 63,17 Deus omnem . . . excusationem i-a controversia eliminat. *al. in titulo libri (spectat ad Boeth. syll. hyp.):* RICHER. REM. hist. 3,47 de sillogismis cathegoricis duos *(sc. libros)*, de y-is tres . . . legit *Gerbertus*. EPIST. Worm. I 28 remitto . . . ysagogas . . . retentis tantum y-is sillogismis. EPIST. Ratisb. 31 p. 365,16 in fine -orum syllogismorum *eqs.* **2** *subst. (usu log.):* **a** *fem. i. q. hypothesis – (bestimmte) Annahme, 'Hypothese':* GERHOH. Antichr. 2,33 p. 260,28 si dixeris, caro Christi, quia caro est, adorando non est, et feceris -am causalem, quae *eqs.* 2 app. 7 p. 347,30 palam est in his *(sc. exemplis allatis)* primam -am ex relationis proprietate potius quam ex naturae identitate veritatis suae constantiam obtinere. **b** *neutr. i. quod condicionale, condicionaliter prolatum est – bedingte, hypothetische Aussage:* ALBERT. M. anal. pr. 1,3,1 p. 517[a],16 si de -is dicendum est. p. 517[a],32 categoricum . . . et -um una, plures, composita, simplex non faciunt nisi materiae diversitatem.

adv. ***hypothetice.** *condicionaliter – bedingungsweise:* ALBERT. M. anal. pr. 2,2,5 p. 726[b],5 fit . . . ostensio . . . quasi -e per virtutem conditionis implicatae in maiori propositione.

***hypotome** (y-) *subst. f.* (ὑποτομή) *t. t. chirurg. i. q. incisio profunda – tiefer Einschnitt:* PS. HELIOD. chirurg. 3 cirurgie operationem inmittit cum incisionibus sic genera septem: . . . y-e. 14 y-e est, quod interius in circuitu caro inciditur.

***hypotyposis** (y-), -is *f.* (ὑποτύπωσις) *script.* potip-: *l.50. confunditur c.* hypothesis: *l.50. per pravam interpr. i. q. hypostasis, substantia (propria, singularis) – (eigentümliche, besondere) Substanz, Erscheinungsform, (individuelles) Wesen:* ALBERT. M. sent. 1,11,6 p. 346[a],14 -es . . . idem est quod divinae personae. div. nom. 1,6 p. 3,63 'post -es (ypothesis, potiposes *var. l.*)' (*PG 3,585[B]* ὑποτυπώσεις), id est subsistentias vel personas, 'theologicas' *eqs. (v. notam ed.; sim.* 1,48 p. 30,35). *in titulo libri Ps. Dionysii:* ALBERT. M. sent. 1,11,6 p. 345[b],31 in theologicis -bus principalissima affirmativis theologiis laudavimus *(sc. Dionysius; v. notam ed.)*. myst. theol. 2 p. 465,61 in libro de -bus (hypostasibus *var. l.; v. notam ed.)*. 3 p. 469,24 in theologicis -bus, idest in libro, quem fecit de divinis personis (*sim.* p. 470,57).

***hypoxanthos** (y-, ip-, -tos), -um. (ὑπόξανθος) *subruber, fulvus – rötlich (gelb, braun):* GLOSS. Salern. p. 12[b],12 i-tos, subrubea. ALPHITA X 1 xantos interpretatur rubeum, inde y-os *(cf. comm. ed. p. 570)*.

hypozeuxis (y-, -usis), *acc.* -im *f.* (ὑπόζευξις) *t. t. rhet. i. q. subiunctio, subnexio – Anknüpfung, Anfügung (de re v. L. Arbusow, Colores rhetorici. 1948. p. 34. 59):* LIBRI Karol. II 30 p. 308,11 haec *(sc. ante dicta)* . . . figura apud grammaticos pro eo, quod singula verba singulis quibusque apte clausulis ibi subiungantur, y-sis . . . nuncupatur *(cf. Don. gramm. mai. 3,5 p. 664,4)*. EBERH. ALEM. labor. 272 principium . . . per -sim thematis ordo capit. 287 iungit -sis clausis sua singula verba.

hyppodromus *v.* hippodromus.

hyppopanti *v.* hypapante. **[hypstasis** *v.* hypostasis.**]**

[Niederer]

***hypurgos,** *acc. pl.* -os *m.* (ὑπουργός) *minister, adiutor – Diener, Helfer:* LIUTPR. leg. 62 p. 209,1 vult *Deus* . . . huius *(sc. faciendae)* rei esse -os, id est ministros *eqs.*

hyrcinus *v.* hircinus.

[hyrcius *v.* ericius. *adde ad vol. III. p. 1357,57sqq.:* ARNOLD. SAXO flor. 2,9 p. 66,2 omnia animalia dure teste apparent in vere plene ovis . . . preter hyrcium (*cf.* ALBERT. M. animal. 5,39 hy-um [*p. 544a,18* ἐχίνων]) comestibilem.]

hyrcus *v.* hircus. **[hyrema** *v.* *hipposeta.]

***hyria hyrie** *interi. (orig. inc.) ?euax!, eia! – ?hurra!, juchhe!:* CARM. Bur. 174,1,3 veni, . . . ne me mori facias, hyria hyrie nazaza trilliviros.

hyricius *v.* ericius. **hyringi** *v.* erynge.

[hyringus *v.* erynge. *adde ad vol. III. p. 1384,28sqq.:* ALBERT. M. eth. II 7,3,2 p. 503ᵃ,14 hyringus.]

hyris *v.* iris. **hyrondo** *v.* hirundo.

hyronia *v.* ironia. **hyronicos** *v.* ironicus.

hyropisicus *v.* hydropisicus. **hyrquus** *v.* hircus.

hyrsutus *v.* hirsutus. **hyrtus** *v.* hirtus.

hyrudo *v.* hirudo. *adde ad p. 1041,16sqq.:* CONR. MUR. physiol. 1179 plena cruoris hy-o.

***hyrundinella** *v.* *hirundinella. **hyrundo** *v.* hirundo.

***hys(s)opinus** (yso-), -a, -um. (hys(s)opum) *hyssopo conditus, confectus – mit Ysop gewürzt, versetzt:* ALBERT. M. animal. 23,90 radicem sinapis . . . cum oleo yso-o in escam dabis accipitri.

***hys(s)opo** (ysopo), -atum, -are. (hys(s)opum, *cf.* hyssopites) *hyssopo condire, conficere – mit Ysop würzen, versetzen (partic. perf. usu adi.):* DYASC. p. 200ᵇ vinum ysopatum conficitur sic: *eqs.*

1. hys(s)opum (y-, iso-), -i *n. vel* **hys(s)opus** (y-, iso-), -i *f. vel m.* (ὕσσωπον, ὕσσωπος) *script. et form.:* his-: *l.44.p. 1194,8.* -phus: *l.47. nom. sg.* -os: *p.1194,18. metr.* ȳsŏ-: *p. 1194,2. al.*

1 *de herba i. q.* ὕσσωπος – *Ysop (sensu originario in locis sacrae scripturae spectat ad herbam medio aevo ignotam [fort. i. q. Origanum maru L.], sed tam in locis Graecarum Latinarumque litterarum quam in schedulis nostris spectat ad aliam herbam [fort. i. q. Hyssopus officinalis L.; cf. A. C. Andrews, Classical Philology. 56. 1961. p. 230sqq.]):* **a** *pharm., medic., natur.:* **α** *in univ.:* AESCULAPIUS 7 p. 12,15 ubi *(sc. in mulsa)* coxerint palmulae aut caricę, . . . rosa, hysopus. ANTIDOT. Bamb. 39 datur *antidotum* . . . cum apozema ysopi. ANTIDOT. Glasg. p. 158,24 nitrum - II, hisopu - II. ODO MAGD. herb. 1503 est ysopum (hyssopum *var. l.*) siccum calidum quoque *eqs.* (*sim.* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 370,33 hyssopus. HILDEG. phys. 1,65,1 ysopus [isopus, hysopus, ysophus *var. l.*]). ALBERT. M. veget. 1,176 quidam *(sc. suci sunt)* . . . valde amari sicut . . . ysopi. 7,152 ad delectationem . . . plantatur salvia et ysopus. *saepe. meton. i. q. vinum hyssopo conditum – mit Ysop gewürzter Wein:* PAUL. AEGIN. cur. 110 dare . . . ante cibum ysopum bibere aut piganum. TRACT. Gars. 331 bibite *(sc. cardinales)* . . . vinum aromatum, . . . meracum, hysopum. **β** *de generibus:* ANTIDOT. Glasg. p. 131,2 ysopum Creticum. GLOSS. Salern. p. 7ᵃ,28 isopus do<mesticus> et agre<stis>, sceca. ALBERT. M. veget. 6,398 virtutes . . . eius *(origani)* sunt sicut virtutes ysopi domestici. -us sicca *pro distinguenda herba ab oesypo (cf. p.1194,16):* MATTH. PLATEAR. (?) gloss. add. p. 379ᴰ hyssopus est herba satis nota, et haec est hyssopus sicca. ALBERT. M. veget. 6,477 ysopus . . . sicca est herba duorum modorum, hortulana videlicet et montana *(v. notam ed.). v. et p.1194,19.* **b** *bibl. et theol.:* **α** *spectat ad Vulg. exod. 12,22:* IOH. DIAC. cen. 2,84 ysopi porrexit sollers Sephora manipulum *(sim.* 2,194 yssopum [ysopum *var. l.*]; *v. notam ed.).* **β** *spectat ad Vulg. psalm. 50,9 (fere in imag. et alleg.):* HRABAN. univ. 19,8 p. 527ᴰ hyssopus herba humilis . . .; quod significat humilitatem poenitentiae. EPIST. Mog. 31 p. 374,31 hysopo humilitatis . . . mundati. AMARC. serm. orat. 18 respice *(sc. Deus)* me clemens ysopoque asperge tuique. **γ** *spectat ad Vulg. Ioh. 19,29:* CARM. de Iuda 2,465 vas implet *vir* aceto, desuper aptabat ysopum sic vasque ligabat. **c** *eccl. et liturg. (spectat ad Vulg. psalm. 50,9 [cf. p. 1193,65]; cf. L. Eisenhofer, Handb. d. Liturgik. 1932. II. p. 461 et J. Braun, Das christl. Altargerät. 1932. p. 584; fort. de aspersorio q. d. arte facto ['Weihwedel', cf. LThK. ³I. p. 1085]: l.14):* ORD. Rom. 41,12 altare cum ysopo adspargis septem vices. PONTIF. Rhen. sup. 81 cum hysopo (hisopo *var. l.*). PONTIF. Rom.-Germ. 35,26 ysopus, . . . cum quo . . . aqua spargitur, herba est humilis, quae *eqs. (sim.* HONOR. AUGUST. gemm. 1,160 aqua cum hyssopo aspergitur, quae amara herba duritiam lapidum penetrare fertur *[cf. Isid. orig. 17,9,39]).* TRACT. de Lamb. II 6 (MGScript. XV p. 953,9; a. 1126/19) longum est . . . recitare de crucibus et cereis, . . . similiter . . . de sale, . . . insuper de ysopo. *al.* **2** -us humida *i. q. oesypum – Wollfett, -schweiß (iuncturae* -us humida *et* -us sicca *ab Avicenna inventae esse videntur ad distinguendam herbam ab oesypo; de hac confusione antiquitus tradita cf. ThLL. VI/3. p. 3162,68sqq.):* DYASC. p. 113ᵃ ysopos (gloss.: dicitur ysopus humida ab Avicenna . . ., sed ysopus sicca est herba communis *eqs.*) . . . appellatur pinguedo illa, que ex lanis succidis colligitur. ALBERT. M. veget. 6,476 ysopus humida non est herba, sed sordicies congregata super lanam iliorum ovium *(v. notam ed.).*

[2. hyssopum *vel* **hyssopus** *v.* oesypocerotum, oesypum.]

hystera (s-), -ae *f.* (ὑστέρα) *t. t. medic. i. q. uterus – Gebärmutter:* ODO MAGD. herb. 101 s-ae (utero *var. l.*) si subditur herba *(i. absinthium)*, desiccabit eam. 475 s-as potus levat iste *(sc. foliorum betonicae)* cadentes. 1192 dicitur *fumus sinapis* . . . s-ae causas siccando iuvare. *ibid. al.*

hystericus (y-, es-, s-), -a, -um. (ὑστερικός) *script. et form.:* -rec(us), -rerec(us): *l.46. nom. sg. f.* -ce: *l.35.41. t. t. medic.:* **1** *de mulieribus i. quae hystera, utero laborat – an der Gebärmutter leidend, 'hysterisch':* ANTIDOT. Augiens. p. 46,5 dabis *(sc. antidotum)* . . . ad mulierem, cui tardat purgatio, que vocatur e-e *(sim.* ANTIDOT. Glasg. p. 109,29; *v. p. 33 adn. 1).* DYASC. p. 69ᵃ prodest *coagulus* bibitus mulieribus s-is, id est prefocationibus maxime prodest. *usu subst. fem.:* ANTIDOT. Augiens. p. 52,19 facit *antidotum* . . . y-is. **2** *de rebus:* **a** *qui uteri est – Gebärmutter-:* AURELIUS praef. p. 483,3 stecropathiae (*i.* stegnopathiae), hae sunt strictae valitudines, sicut . . . s-eprix (s-eps pnix *cod. Augiens. CXX*, *i.* hysterice pnix). ODO MAGD. herb. 13 duritias ˹solvit *artemisia* s-as˺ (levat -as *var. l.*). 800 s-is (-is *var. l.*) variis solet hoc *(sc. suppositum rosae)* succurrere causis. *ibid. al.* **b** *utero salutaris, matricalis – der Gebärmutter nützlich:* TRACT. de caus. mul. 43 farmacum s-ecum (s-erecum *var. l.*) bibant *mulieres.*

hysterologia (ystor-gya, histerel-), -ae *f.* (ὑστερολογία) *t. t. rhet. i. q. ordo verborum, narrandi transmutatus, hysteron proteron – vertauschte Wort-, Erzählreihenfolge, Hysteron-proteron (de re v. Lausberg, Rhetorik § 890sqq.):* THIOFR. flor. 3,6 l. 2 licet per tropum ysto-yam prepostero sit mihi utendum ordine *eqs. v. et p.1180,66.*

hysteronproteron (hysteron proteron, is-) *subst. indecl.* (ὕστερον πρότερον) *t. t. rhet. i. q. ordo verborum, narrandi transmutatus, hysterologia – vertauschte Wort-, Erzählreihenfolge (de re v. l. 50):* NADDA Cyriac. I prol. 15 ne me . . . quispiam . . . inaniter existimet i-n posuisse, quoniam priora sunt sequencia p<oste>rioribus *eqs.* ALBERT. M. Iob 3,21 littera sic ordinanda est, quod secundum sit primum per figuram, quae dicitur hysteron proteron.

hystor- *v.* histor-. **hystrio** *v.* histrio.

hystrix (his-, is-), -icis *f.* (ὕστριξ) *Hystrix cristata (L.) – Gewöhnliches Stachelschwein:* AETHICUS 21ᵃ,9 invenit bestiolas pessimas, ignotas: cydrosistas plenas aculeis velut i-x. CARM. didasc. 643 en pygargus, ibex, . . . i-x. ANTIDOT. Sangall. p. 99,20 incendes spinas de i-e III . . ., et facit pulvis. CONR. MUR. physiol. 71 hi-x ericii similis *eqs.* ALBERT. M. animal. 22,105 i-x est animal, quod vulgariter porcus spinosus vocatur *eqs.* *Niederer*

hyulcus *v.* hiulcus.